Títol	Pàgina	Data de lectura
1. EL PAGÈS I EL SEU MÓN	1	
Quatre paraules a la primera edició	1	
Invitació al viatge	2	
Quan l'aire s'endolceix	5	
Per viatjar plausiblement	8	
Els mobles del paisatge	11	
Companys de viatge	13	
La realitat	17	
Meditació sobre la realitat	21	
Qui ha escrit aquestes ratlles?	22	
Es guanyen quartets...	24	
El pobre pagès	27	
Convé precisar...	31	
No es volen deixar agafar...	35	
No hi ha res a fer	36	
Davant d'un mas	38	
Vida silenciosa i àtona	41	
Ni amb els uns ni amb els altres	43	
Tradicionalistes antitradicionals	47	
El clarobscur	51	
El clarobscur (continuació)	62	
La insociabilitat	67	
El clarobscur (continuació)	70	
Aquests últims anys	73	
Vull dir que actuarem com sempre	74	
Intermezzo: patriotisme local i cuina rural	78	
Un curiós debat	80	
Substanciós acabament	84	
Defectes, però excel·lents qualitats	87	
El mecanisme psicològic	89	
Els turments del comerç	91	
Matisos del mecanisme psicològic	93	
Tres coses bàsiques	95	
Els pobles rurals	97	
Bucòliques	102	
Pagesos i pescadors	113	

ELS PAGESOS

Josep Pla

1.El pagès i el seu món

2.El campanaret

3.El carrer Estret

1.EL PAGÈS I EL SEU MÓN

Quatre paraules a la primera edició

Aquest llibre proposa una modesta investigació. El nostre país ha estat explorat, amb gran profit, des de diversos, bàsics punts de vista. En el període de recobrament del seu esperit, període que no està acabat, ni de bon tros, sinó en els seus sòlids inicis, s'han produït aportacions considerables en diversos aspectes; en la lingüística, en l'arqueologia, en la història i en general en tots els aspectes sobre els quals ha estat possible projectar el mètode i el gust de l'erudició. Hi ha hagut, en canvi, una visible atonia i molta timidesa davant de l'aparició de formes humanes vives. Cert; els novel•listes descriuen éssers vivents, escenes de la vida real, aspectes de l'existència. Però els novel•listes parlen de persones concretes i úniques; de Pere, de Pau o de Berenguera. Cerquen més la singularitat que les característiques genèriques.

Malgrat disposar d'una conspícua literatura de tema rural de factura naturalista, els pagesos d'aquest país, com a classe, com a manera insubornable d'ésser, a penes, que jo sàpiga, han estat explorats. Quan, en el moment d'elaborar aquest llibre, vaig tractar de fer-me amb el que sobre els pagesos, genèricament parlant, hi havia escrit, vaig tenir la sorpresa de constatar que no hi havia res, que el terreny era verge.

Això convertí en francament arriscada la meva pretensió d'escriure un paper sobre els pagesos. Si malgrat aquest primer entrebanc vaig persistir fou perquè, en el fons del fons, jo no sóc més que un pur i simple pagès— un rústic sofisticat per la cultura dels nostres dies. Em semblà que fer un llibre sobre els pagesos era com parlar de la família. El meu cognom patern —Pla— és el d'una família que ha viscut sense interrupció en una masia isolada d'una parròquia de l'Empordà Petit durant segles. La presència d'aquesta família en aquest lloc determinat està assenyalada l'any mateix de la creació dels Arxius Parroquials, els quals fou ordenat d'obrir per una ordre del Concili de Trento. Tinc la impressió d'haver estat el primer propietari d'aquesta masia, en el curs de moltes generacions, que no ha llaurat físicament la terra. Es pot afirmar, per la meva desgràcia, que jo sóc un transfuga de l'arada, de l'aixada i del rampí.

No sóc pas, però, un transfuga desnaturalitzat, sinó més aviat melangiós i enyoradís. Malgrat les meves llargues absències de la terra, no he perdut mai totalment el seu contacte. El que em pot fer perdonar aquesta temptativa és l'aire profund de família que jo tinc amb els pagesos, un aire que, malgrat totes les aparences, és real i positiu i constitueix la meva manera d'ésser.

La investigació que proposa aquest llibre és preliminar i elemental; és un intent d'obrir camí per tal que observadors posteriors, més aguts i preparats, elaborin l'obra que doni la volta als pagesos —obra que un franc tirador, malalt i fatigat, com aquest seu servidor, no podria, en cap cas, proposar-se de fer.

La meva intenció és, doncs, simplement aquesta: presentar un primer contacte amb els pagesos, a través d'un viatge a peu per un paisatge real, encara que indeterminat, del país. Un viatge relativament còmode, curt de quilòmetres i de dies, amb la modesta finalitat de descriure tal com és el que successivament es

vagi presentant —almenys tal com em sembla que és—, tractant sempre de donar substància a les coses lleugeres i lleugeresa a les coses pesades. Si a vostès els plau, començarem el viatge de seguida. Si no els plau, què hi farem? Haurem d'esperar una altra lluna, per dir-ho com els pagesos.

Mas Pla, Palafrugell, 1952

Invitació al viatge

Aquests xicots de la nina de l'ull vibràtil de curiositat i de malícia, que, trobant-se al llindar de la porta de la vida, se senten posseïts del noble impuls de l'ambició personal i —suposo— de l'encara més noble impuls d'ésser útils i de servir, que em pregunten: «Què hem de fer? ¿Tindria l'amabilitat de donar-nos una orientació i dir-nos en què podríem ocupar els nostres lleures?», jo els aconsellaria un viatge a peu. Simplement: un viatge a peu.

La invitació pot semblar, aparentment, extemporània. Tothom aspira avui a viatjar en avió. L'avió és un artefacte meravellós, típic de l'època de la ignorància progressiva que vivim. Viatjar en avió vol dir, literalment, no veure res. Hom hi viatja centenars, milers de quilòmetres, sense veure res concret. Que hi pot haver res més característic en el temps que vivim, tan perillós i incert, emanació directa d'uns milers de cretins que viatgen sense veure res?

Sí senyor. Aconsellaria un viatge a peu per una qualsevol de les nostres comarques, per exemple, sense anar més lluny, pel país on transcorre la meva vida habitual, per l'Empordà Petit i a base d'un itinerari que comprendria un nombre de poblacions exigües, ínfimes, un nombre de poblacions pageses que no passessin de cinc-cents habitants. Proposaria així mateix anar d'una, banda, a l'altra no pas passant pels camins rals i les carreteres de l'ordre que fossin, sinó a través de camins veïnals, carretals i, si fos possible, utilitzant dreceres.

Això els permetria aturar-se a les masies, parlar amb la gent que l'atzar fes trobadissa, veure el meravellós paisatge que cada any construeixen els pagesos. Les masies són importants i no pas solament des del punt de vista de l'arquitectura rural. L'estructuració de la societat d'aquest país s'alimenta, dimana de les nostres masies: d'elles ha sortit, surt i sortirà la millor sang del país, la seva força humana bàsica, perennement activa, positiva i ascendent en tots els aspectes.

La finalitat del viatge hauria d'ésser aquesta: informar-se, assabentar-se del que anés successivament apareixent, sadollar-se de la manera d'ésser fonamental, inalienable, insoluble, de la gent. Seria un viatge —ho dic per endavant— una mica difícil de resistir, no solament per les incomoditats que hom aniria trobant, que això no seria res, sinó per la quantitat i la qualitat de la informació que apareixeria —que seria abrupta, desagradable, complicada i de vegades d'una tal incoherència que semblaria inconcebible. No crec que tothom la resistís amb el mateix esperit de comprensió i de paciència, malgrat que la primera sortida no hauria de passar d'una quinzena de dies. Els qui donessin proves, malgrat tot, de resistència, podrien emprendre, després, viatges més llargs, de quatre o cinc setmanes, sempre a peu i aturant-se en poblacions una mica més grans— en les capitals de les comarques, que és on es produeix, a través del mercat setmanal, el primer aiguabarreig de la pagesia i el comerç.

En definitiva, no crec que, en aquests viatges, s'hi perdés res. En tot cas, s'hi guanyaria el temps. En el nostre país sempre és possible de trobar, de descobrir, coses d'una fascinadora bellesa. Immerses en les ruïnes dels pobles, i malgrat el saqueig de què la majoria han estat objecte, sempre és possible de topar amb una o altra cosa bella. I a més a més, hi ha el paisatge, la varietat impressionant del nostre paisatge, que és una autèntica meravella.

«Però en aquest pobles —em diran aquests joves—, hi ha res a fer? Hi ha alguna

cosa a aprendre?»

A fer, el que se'n diu a fer, hi ha certament ben poca cosa. Pràcticament no hi ha res a fer. Però hi ha coses a aprendre. Per a aconseguir-ho, només cal dedicar-se a dos amables passatemps: a passejar i a parlar amb la gent.

Els petits pobles rurals, pagesos, viuen en un estat d'abandó i d'incúria inenarrable, espantós, indescriptible. Sobre d'ells passen els anys, els decennis, els segles; els pobles resten incommovibles. Travessen moments de prosperitat i moments de pobresa. Quan plou i hi ha bona anyada, les coses no valen res i la pobresa és certa. Quan, per una raó o per una altra, l'anyada és dolenta i la raresa fa pujar de preu els béns de consum, la prosperitat és manifesta.

Més enllà de la zona industrial hi ha un altre món —un món on no arriba el més lleu interès, ni la més vaga iniciativa, ni la més mínima aportació del diner col•lectiu. En aquest món, hi impera la insolidaritat més profunda. En el curs dels últims anys, aquesta insolidaritat ha augmentat a simple vista considerablement. És absolutament impossible imaginar que pugui sorgir del seu fons la més petita iniciativa de caràcter col•lectiu, de l'ordre que sigui. En l'atonia, en la densitat del seu aire, el pas de la Història és el mer pas del temps sobre les velles pedres, sobre els rajols posats d'una manera barroera, darrerament.

Jo no podria pas dir si l'estat i la situació dels nostres pobles provocaran algun dia la formació d'algun interès general de sentit renovador, amable i positiu. Jo crec que els nostres pobles haurien d'ésser endegats de bon grat, i, si això no fos possible, per una imposició contundent. Donar als pobles un mínim de sentit col•lectiu, primer a través de les exigències mínimes de la higiene i de la netedat; després, a través de formes urbanístiques modestes i gracioses, per tal que viure-hi no sigui una revoltant desgràcia; aconseguir que a l'estiu no hi hagués, als carrers, tanta pols, tantes mosques i tanta porqueria i que a l'hivern no es convertís tot plegat en un aiguabarreig de sucs de quadra i d'aigua del cel; això seria el desideràtum elemental. La creació d'alguns pocs interessos materials i concrets podria portar la gent a dialogar, podria ésser el principi, en un pla més general, de la curiositat per interessos més generals — l'església, l'administració, les escoles, les comunicacions, la situació dels pobres, etc.

La promoció d'aquests interessos col•lectius podria representar, amb el temps — en un espai més o menys llarg de temps—, la possibilitat de poder tenir, en aquests pobles de pagès, una o altra conversació —alguna conversació que estigués al marge de les ferotges ambicions particulars, dels interessos familiars al roig viu, de les més taujanes o abruptes incompatibilitats de campanar. En aquests pobles és avui, pràcticament, impossible de parlar amb algú perquè l'apetència de curiositat col•lectiva no existeix. És a dir; els pobles no són pobles més que sobre el paper; en realitat són cases físicament isolades o amuntegades, sense cap lligam, en un o altre cas, que les uneixi, que les integri.

Passejar per aquests pobles podria donar, i dóna —amb quina força!—, una idea del seu estat real i veritable. Això no té interès? Valga'm Déu! El té, i enorme. No hi ha res, em sembla, que pugui oferir més interès per a la ciutadania que saber, d'una manera directa, en què consisteix el seu país. És cosa bona, excel•lent que els observadors dediquin la flor del seu temps suggerint, criticant

O proposant millores i realitzacions a les grans ciutats, i en el nostre cas concret a una ciutat d'un volum humà tan enorme com Barcelona, ciutat que ja ningú no té al cap, que ha passat per ull de l'actual etapa administrativa. També té gran interès que les nostres ciutats mitjanes —algunes de les quals tenen una vida intensa

I un creixement rapidíssim— siguin objecte de la màxima atenció. Però dels

pobles de pagès, qui se n'ocupa? A ningú no se li ocorre —a l'hivern, sobretot— que pugin existir. Dic a l'hivern perquè a l'estiu tenen una presència més real, almenys per a les persones que els veuen passant amb el cotxe. Però això no vol pas dir que no existeixin. Són, a més a més, nombrosíssims. Constitueixen la base granítica de la nostra vida col•lectiva. No solament existeixen, sinó que —en bé o en mal, en sentit positiu o negatiu— tenen pes. Un pes, però, que hom considera negligible. En el sistema de forces del país, els pesos estan en desequilibri. Barcelona i les ciutats industrials pesen molt —tenen el pes que han de tenir. Els pobles, en canvi, són inexistents, negligibles. Pesen poc com a quantitat i encara menys com a qualitat. No promouen el més lleu interès.

És molt possible que aquest desequilibri sigui fatal per a la salut col•lectiva. La campanya que s'està fent per aturar el desplaçament de la gent del camp a la ciutat ha esdevingut un dels temes més tractats del nostre temps. Aquesta campanya no ha donat cap resultat; el desequilibri de forces és cada dia més visible, i el desplaçament, més abundant i voluminós. I jo, que he escrit sobre la matèria, m'he preguntat moltes vegades, passejant per aquests pobles, constatant la solitud i la insolidaritat que hi regnen, l'espantosa petitesa de visió i l'asfixiant xafarderia que constitueixen l'únic denominador comú de la seva vida col•lectiva, si l'èxode del camp ala ciutat és una de les coses més explicables i de més bon sentit que poden fer-se— no solament que poden haver-se fet, sinó que poden fer-se en les circumstàncies presents. Em sap gairebé greu d'haver escrit aquesta frase, però amb sinceritat afirmo que la vida en els pobles de pagès és asfixiant i inaguantable i que a pesar de tot el que es pugui dir, malgrat la tristesa immensa de la vida en les grans aglomeracions urbanes, jo comprenc que la gent abandoni la vida dels poblets. Jo no ho faré mai, perquè aquest és el meu ambient i perquè la meva arrel pagesa és molt viva. Beró jo comprenc que, atesa la situació, la gent en marxi per sempre!

Així, doncs, jo proposo, en aquests pobles rurals, simplement això: passejar, veure. Caminar i mirar. A través d'aquesta amable activitat es podrà tenir, primer, una idea de l'aspecte material de les coses. I, de seguida, de moltes altres coses situades al darrera d'aquesta visió exterior. Hi ha, per exemple, la política. Veure, observar la política a través dels petits pobles rurals té un gran interès. Tot el que, entre nosaltres, ha arribat a tenir, en el pla polític, un cert arrelament, una vida positiva, ha començat de baix estant, s'ha iniciat en els pobles, ha interessat les petites comunitats rústiques. La política s'ha de treure dels salons i dels comitès, s'ha de projectar sobre el paisatge, s'ha d'enfocar de cara al poble, per tal de treure'l de l'ensopiment i de la insolidaritat, per tal de superar l'atonia pagesa. Els qui plantejaren les coses en aquest pla trobaren de seguida una repercussió. El paral•lelisme es demostrà positiu, i així es feren els camins i les carreteres, la il•luminació pública, les escoles que existeixen i algun assaig d'agricultura i de ramaderia realment afortunats. Però hom no passà dels inicis. La discontinuïtat ho tirà tot a terra. La vida humana dels pobles, la cosa interior, íntima, no fou ni afIorada, restà secreta, inviolada i muda. Les alternatives de curiositat i d'indiferència acabaren per reforçar l'anquilosament. Avui, de la passió d'anys enrere, no en queda res; en queda un simple record, evaporat i diluït. Però la contrapartida és igualment certa; els pobles viuen una reserva total, la seva capacitat de reacció és nul•la, és com si formessin part d'un altre planeta.

Tot es concentra, doncs, avui, en les grans ciutats i en els nuclis industrials. Dels suburbis no es passa. A conseqüència d'això, els pobles s'han fet tan enllà, que apareixen remotíssims. Són com caixes tancades. Un autèntic misteri. Són manyocs d'interessos trenats i torçuts com nius de serps. ¿És que la nostra jove generació no sent l'interès que aquestes coses susciten? ¿És que no val la pena d'assabentar-se'n, d'assabentar-se'n directament, no ja pel fet de formar part del país, sinó per la dimensió d'interès humà, de vida autèntica, que a sota hi batega? Jo crec que sí.

Jo proposo, doncs, simplement, caminar i mirar, i de seguida dialogar. A través del diàleg amb la gent s'arribaria —si hom sabés parlar amb la gent dels pobles, cosa que més aviat és difícil i vol més gràcia que estudiosa pedanteria— a veure, a tocar, a pressentir moltes formes de la nostra manera d'ésser més real

i autèntica. La màxima qüestió està a crear una generació que no caigui en els immensos errors passats; vull dir una generació que no sigui forastera, que conegui profundament el país.

Dir que això no té interès em sembla una niciesa. Afirmar que això es pot trobar en els llibres — ¿en llibres traduïts?— és una impressionant estupidesa, la reiteració de la qual no tindria perdó de Déu. Sí. Conèixer el país tal com és té un enorme interès. Si això no en té, què és el que en tindria? ¿Hi ha, en efecte, alguna cosa que pugi ésser observada amb uns efectes més eficients i normatius?

A aquests joves, doncs, que se m'acosten demanant-me: «Què podríem fer?», els repeteixo el que deia al principi: «Procureu conèixer el país i us coneixereu».

Quan l'aire s'endolceix

Cada any, quan la canícula inicia l'endolciment tardoral i apareixen les fines, agradables temperatures de setembre, em permeto una curta evasió de vuit o deu dies i faig un petit viatge a peu.

No es tracta pas d'unes vacances en el sentit literal de la paraula. Fa més de trenta anys que remo en una galera de la qual estan excloses les vacances, les fantasies i les atzagaiades. Encara no he pogut dir mai: «Bé. Ara, passaràs un mes, un parell de mesos, sense fer res, absolutament res, sense pensar ni escriure un sol paper. Et quedaràs isolat de les habituals preocupacions, sord i llunyà a tota influència originada per les necessitats de la vida, a l'obsessió del present renouer i insignificant. Deixaràs de veure les coses —Déu meu!— en forma d'articles, et dedicaràs simplement a respirar l'aire del cel i a viure a la que salta...».

Aquestes serien les meravelloses, fascinadores vacances somniades.

Els meus viatges a peu, però, són cosa molt distinta. Consisteixen simplement a anar a escriure papers als pobles dels voltants, de vegades en pobles més llunyans. En definitiva, consisteixen a canviar de taula. És ben poca cosa, és clar. Però què hi farem! Són viatges d'una absoluta insignificança.

Això no vol pas dir que no siguin una manera de passar l'estona passablement agradable. Quan s'arriba a una determinada edat sense haver aconseguit tenir interessos directes en la comèdia humana, contribueix a fer lleuger el pas de la vida dedicar-se a anar pel món a badar —encara que sigui a badar per un racó de món— i a distreure's en les coses més nímies. Hom se sent ja guarit de la petulància de creure que sap alguna cosa, i tracta de trobar en els altres el que necessita i li fa falta. Hom descobreix, però, que els altres es troben, més o menys, en una situació molt semblant a la pròpia situació, i així hom s'afligeix, encara que potser la constatació de la inanitat humana contribueixi a la personal conformació i al bon ús de la paciència.

Per a utilitzar aquesta forma d'evasió tan modesta com és caminar per les carreteres es necessiten, de totes maneres, unes condicions que jo pretenc posseir; es necessita, en primer lloc, ésser bastant pobre; no estar sotmès a l'angoixa d'haver d'administrar una fortuna; no patir excessivament de la sempre pesada ingerència dels altres, no viure amb l'engavanyament que produeix l'abundància de diners. L'única cosa important, en la vida, és la llibertat individual concreta. Un excés de diner, com un excés de pobresa, posa sobre els homes i les dones un jou insuportable. S'ha de tractar de tenir el diner just per a arribar, fent una vida sense estretors, a ésser lliure. «La mediocritat del clàssic», dirà el lector. Sí. Però no pas la mediocritat brillant i vulgar —molt més vulgar la d'avui que la d'altres dies— que en l'època present gairebé tothom pretén, sinó la mediocritat apagada, grisa, imperceptible. Amb tot això vull dir que el que cal per a viatjar d'aquesta manera és prescindir de la pròpia vanitat i desconfiar de l'aliena.

En els meus viatges a peu, no hi entra mai una qualsevol vel•leïtat de volum heroic o deportiu. No devoro quilòmetres ni col•lecciono paisatges; mai no creguí discret d'escalar muntanyes inaccessibles ni de baixar a les tenebroses espelunques de la terra. No vaig vestit ni d'excursionista ni d'alpinista. Em passejo per les carreteres senzillament, fumant cigarrets, vestit de paisà, tractant de fer la mínima quantitat de nosa possible.

Vaig de poble en poble, a peu, quan les distàncies que els separen són discretes. Si són excessives, demano al primer pagès que trobo un lloc en el seu carro o en el seu tamborell. Si m'accepta, bé. I si no m'accepta, també. En aquest darrer cas, esdevé forçós dirigir-se a un altre pagès d'una més generosa presència. Si no la trobo, enarboro un qualsevol pudent paper del meu portamonedes i tothom em rep amb els braços oberts. Quan constato que m'obren els braços, m'entendreixo. Voleu fer feliç la gent? Pagueu!

Generalment, viatjo a la tarda, perquè si les hores matinals són fresques i fines, les de les tardes de setembre són granades i madures, com les anques de les eugues pageses. Si la gent que trobo està francament disposada a dialogar sense compromís, hi parlo amb la més gran cortesia. Si no hi està disposada, em quedo tan tranquil, perquè l'egocentrisme és cosa de joventut, i la joventut, com l'amor, ja fa molts anys que volà del meu pit. De vegades sento el desig de fer una visita a algun vell amic, però aquestes visites sense previ avís no solen caure bé ni a les seves mullers ni a les seves famílies. L'ideal familiar és permanent; pocs i malavinguts. Hi ha excepcions, naturalment; però, a les senyores sòlidament establertes, no els solen pas agradar les aparicions injustificades, la presència de persones amb les quals no hi ha ni un petit negoci a parlar, ni una desgràcia de família. Convidar a sopar un home que viatja a peu, pràcticament desconegut, és, per altra part, una cosa sense solta ni volta, una absurditat explícita. Així, la fonda, l'hostal, és l'únic recurs possible. Hi solc arribar quan s'encenen els rars i esgrogueïts llums dels poblets. I llavors es produeix una cosa curiosa: quan arribo a un hostal i l'hostaler es troba en l'absoluta necessitat d'interpretar el seu paper professional, constato en les seves faccions i en les dels seus una desagradable sorpresa. «Veus ací un altre tipus —pensen— que està disposat a trencar-nos les oracions.» La lectura dels seus sentiments és tan clara, que moltes vegades em vénen ganes de dir: «Senyors, dispensin el meu atreviment... No tinc pas la intenció de violar el seu domicili».

Però em continc i no dic res, entre altres raons perquè podrien interpretar malament les meves paraules i tot plegat acabar-se havent d'anar a dormir en un o altre paller, cosa que no ha entrat mai en el sistema de les meves pretensions. Sempre he cregut que el que cal és dormir al llit, en un o altre llit, sigui de l'estil que sigui i presenti la forma que presenti, i que els pallers, els perfumats pallers, s'han de deixar per a altres finalitats. Que els lectors no esperin, doncs, de mi aventura de paller ni escenes de rusticitat excessiva. La meva capacitat d'heroisme és molt petita.

Quan les primeres ombres de la nit comencen de projectar-se sobre la superfície de la terra, arribo, doncs, a les portes dels hostals del país. Però abans de recollir-me passo sempre una estona contemplant la posta del sol, que pel mes de setembre és un espectacle molt bell. Els crepuscles tenen, ara, suspeses en l'aire, unes llums de color de carn de préssec, una claror saborosa, densa, lenta, d'una sucosa morbidesa. Quan aquestes llums toquen, difuses, les velles pedres del país, les parets decrèpites, les parets rovellades, daurades pel sol dels innombrables dies, agafen una qualitat irreal i semblen quedar silenciosament suspeses en un aire transfigurat i estremit. És una llum pastada en la calma viva de la terra. En les habitacions rústiques, en les grans sales dels masos, en les cuines afumades i espaioses, aquesta llum tendeix a convertir-se en una llum de somni, dins de la qual les coses, els objectes, els mobles, els utensilis d'aram o de coure, les panotxes de blat de moro, els sacs de blat, els plats, les cassoles i les olles viuen una vida de santedat humil; els càntirs d'aigua, les arades i les eines, els carros de treball, passen transfigurats de la seva simplicitat lineal a un batec de densa vida. Dintre de

l'aire que aquesta llum suscita, la gent parla baix i els sorolls s'afuen, com si una caiguda en la dolçor els desfibrés. La llum de tardor, lleugerament groguenca, de pinzellada escumosa i densa, la veiérem ja, en Vermeer de Delft, baixant, en pla inclinat d'una finestra, tocant una seda malva de vestit de senyora, una cabellera d'or vell, transfigurant una paret, un bassal d'aigua, el cimal d'uns arbres ensonyats —el cimal d'aquesta vorada de xiprers que ara veig... Aquesta llum constitueix, cada any, el que acaba per tenir més intimitat, més realitat, en el meu viatge a peu. La seva silenciosa gravetat té un encant deliciós, subjuga plàcidament, posa un tel de tendresa en la mirada trista, fatigada de no veure res.

Així, doncs, la intranscendència del meu viatge és absolutament explícita. L'única cosa que es pot esdevenir, quan hom contempla una posta de sol en aquest temps, és que caigui un ruixat que no us doni temps d'arribar al porxo més veí. Aquestes gotellades de principis de tardor, a la meva edat, no solen tenir cap sentit providencial; són simples manifestacions de la falta de sincronització en què vivim els minúsculs elements de la naturalesa. Si us agafa el ruixat, la incomoditat és notòria i es pot agafar fred. Veure, però, caure la pluja obliquament, travessant la llum de préssec de la tarda de setembre; veure com aquesta llum s'irisa ratllada per la pluja freda, és realment bonic. El ruixat deixa els blats de moro brillants, brunyits; suavitza el verd de les userdes; suspèn les frondes en l'aire esponjat de la llunyania; mulla la llum moribunda suspesa en el vidre de la finestra d'una masia. Fou una d'aquestes últimes tardes, mentre veia caure l'aigua redossat en el porxo d'un badiu, que se m'acostà una dona vella, vestida de negre, seca i de pell torrada, que em mirà inquisitivament.

—Us ha agafat la gotellada? —que la dona em digué.

—He arribat just, i ara estic divinament.

—Una hora o altra havia de ploure...

—Naturalment.

I després de constatar, satisfeta, la producció de la pluja, canvià sobtadament de cara i em digué que per aquells topants s'havien mort gairebé totes les gallines.

—I qui diu gallines —afegí fent molt mala cara— diu pollastres, galls, lloques i pollets. L'aviram es mor que fa pena...

Vaig escoltar les males notícies amb el natural aspecte de consternació, però no vaig fer cap comentari per la por de formular les habituals frases fetes que en aquestes ocasions solen formular-se.

—A mi —afegí la bona dona—, no em queden més que quatre conills i aquests ànecs que vostè mateix pot veure menjant cargols en aquell marge. Els ànecs alimentats amb cargols tenen la carn molt fina.

—Ara, amb la pluja, els cargols correran... —Els cargols que mengen els ànecs no van pas amb la pluja. Són joanets petits...

I, després d'una pausa, afegí, com si no parlés amb ningú: —Però les gallines es moriren...

—I els manescals no hi poden fer res? ¿Què diuen els facultatius?

—Què vol que diguin? Per als manescals, les gallines no compten. Són animals massa petits. Els veterinaris comencen amb els porcs. I si li digués una cosa? A la gent del mas d'allà d'enllà, els digueren: «S'han de vacunar les gallines». Es gastaren els diners i curant-se en salut vacunaren la meitat de les gallines. ¿I sap el que ha passat? Ha passat que, a ells, se'ls han mort les gallines vacunades i a mi totes les gallines. Perquè les gallines se'ls morissin hi han

afegit diners...

—Una mala vacuna...

—Però què vol que sigui una vacuna, home de Déu? Desgraciada la persona o l'animal que s'ha de vacunar per no morir...

—Ja ho entenc! I ara, què penseu fer? Perquè em sembla que vós sou una persona que no podeu estar sense gallines...

—A pagès no es pot estar sense gallines. Ara, doncs, tornarem a començar fins que es tornin a morir.

—Això és mal dit.

—I per què és mal dit?

—Perquè també podria ésser que les poguéssim tirar a l'olla grasses i tendres.

—Els pobres no ens podem pas fer gaires il•lusions. Ja fem prou amb el qui dia passa any empeny...

—Tots som pobres, d'una o altra manera...

—Vostè també és pobre? Vostè qui és? Viatjant? No! Els viatjants porten una maleta.

—No sabria pas què dir-vos...

—Vostè té una retirada amb un home que abans passava per les masies venent un líquid per a donar a les gallines. Vostè deu saber alguna cosa perquè les gallines no es morin...

—Jo, bona dona, no sé res. No conec res per a evitar que les gallines es morin.

—Però vostè, realment, ,¿no és aquell home que abans passava venent aquell líquid?

—Si sabés el greu que em sap no ser-ho!

—Li adverteixo que era molt bon home, un infeliç...

—Gràcies pel compliment...

I així parlàrem una estona l'atribolada vella pagesa i jo sota el porxo de la masia, mentre la pluja anava caient, amb una calma dolça, i la llum del crepuscle s'apagava lentament en l'aire, com un somni que es transmuta en ombra i acaba per debolir-se.

Per viatjar plausiblement

Viatjar a peu té, és clar, els seus inconvenients. Sovint, considerables inconvenients. En primer lloc, no s'arriba a tenir, viatjant d'aquesta manera, ni prestigi ni categoria. Els potentats viatgen en els seus automòbils, alguns dels quals són tan aparatosos que arriben a valer, segons diuen, setanta o vuitanta mil duros. Tothom desitjaria, avui, tenir cotxes com aquests, però encara són molt verdes, i les persones enteses afirmen que la ciència no està encara prou avançada per a resoldre el problema. Hem d'esperar, doncs, que avanci una mica més. Quan un vehicle d'aquesta classe passa per davant de la terrassa d'un cafè o de la porta d'un hostal, a la gent que s'hi troba se li aviven els ulls i la mirada els va darrera del prodigiós artefacte. La riquesa produeix una delirant fascinació. En el temps que vivim és potser l'única cosa

que fascina realment. Fora d'això, tot són puerilitats i nicieses.

—Si vostè tingués un cotxe d'aquests —em digué un dia un secretari d'Ajuntament —, quin bon escriptor no seria! Si vostè posseís una màquina com aquestes, els seus escrits serien apreciadíssims, la seva fama tindria una dilatació que mai no arribarà a tenir anant a peu.

El nombre d'idealistes cada dia augmenta. Cada dia és més gran el contingent de persones que somnien l'impossible i que per aconseguir-ho passen per sobre de tot el que se'ls presenta. Les persones que s'acontenten amb el que simplement tenen, amb la matèria del nostre pa de cada dia, els materialistes, som considerats uns perfectes infeliços. Però —cosa curiosa!— en la premsa, en les conferències, en els llibres, els materialistes som objecte d'una crítica ferotge, àcida i destemprada, i si es perd algun cop de garrot cau sobre les nostres espatlles indefectiblement. Som presentats com els causants de tots els mals, de les més perilloses calamitats de l'època. S'han de tenir grans ideals —diuen—, o sia cotxes de vuitanta mil duros... S'ha de tenir l'esperit esvelt i alterés, etcètera.

Així, hom camina per la carretera i en passar un cotxe s'alça una espessa nuvolada de pols dins de la qual hom queda immers com un fantasma incert. Dins de la boira mineral, el vostre esperit queda disminuït. Les carreteres són polsoses i generalment dolentes. I aquest és un greu inconvenient en viatjar a peu. ¿Com és possible d'obviar la depressió que produeix quedar abrigat cada dos per tres per aquests núvols asfixiants que s'alcen a les carreteres? Quan no fa vent i impera la pura placidesa sobre la superfície de la terra, el problema no té solució. No hi ha més remei que enfrontar-se amb els efectes dels progressos tècnics a pit descobert. Quan fa vent, hi ha una solució; consisteix a posar-se, sempre en relació amb el cotxe que passa, a barlovent. Per a fer-ho, el primer que cal és saber la direcció del vent. Com saber-ho? Hi ha un mètode senzill i antic per a saber d'on ve el vent. Consisteix a mullar-se un dit i alçar-lo enlaire; el lloc on se sent frescor indica el cantó d'on bufa el vent. És un procediment molt primitiu, però positivament útil per a tota classe de vents, àdhuc per a saber la direcció dels vents metafòrics de la vida política i dels corrents de la història. Jo he conegut persones que s'han passat la vida, que es passen la vida, amb un dit humitejat i alçat, tractant de saber la direcció del vent. És una manera de passar l'estona com qualsevol altra, d'una eficàcia certa. En la vida no us poseu mai a sotavent; poseu-vos sempre a barlovent, guanyeu a barlovent, sempre.

Hi ha una altra manera de trampejar la pols de les carreteres; consisteix a no passar-hi. Prendre els corriols, les dreceres, caminar, pràcticament, camps a través. Si em fos permès un consell sincer, és el que aconsellaria per a viatjar a peu. Per a tenir un contacte directe amb la terra, per a gaudir de la bellesa dels camps, per a comprendre fins a quin punt un paisatge pot ésser deliciós i apreciar l'encant de les coses que hi ha sobre la terra, els corriols són excel•lents. Caminar pels corriols d'un bell país —tan ben cultivat, tan lluminosament ordenat com el nostre país —és cosa molt delicada i fina. De vegades anguilegen entre les pinedes obscures, solitàries, tocades per un aire callat, ondulants en la greu i alta sonoritat que el vent modula en les copes dels pins. Altres vegades passen per les arbredes tacades de sol i d'ombres lleugeres, un joc viu de fulles clares i de verds aigualits, que en passar l'aire repiquetegen. Les pinedes són seques i el seu perfum és aeri. Les arbredes tenen un tou de frescor humida, les herbes ombrejades fan una olor carnal i densa. Tant en un paratge com en l'altre, hom tendeix a aturar-se, a seure una estona sobre una pedra o a ajeure's al sòl de terra. És sens dubte per això que aquests viatges són tan curts de quilòmetres, car altra cosa no són, en efecte, que pretextos per a caminar el menys possible i per a contemplar, des de posicions més o menys horitzontals, la bellesa de la terra. Sovint hom ha de fer un veritable esforç per no aturar-se a seure. Totes les coses belles fan dormir, i per això el perill de quedar-se adormit en aquest país és permanent. Per a endormiscar-se una horeta —posem un parell d'horetes— no hi ha res millor que una pineda o una arbreda.

Abans, en els aparadors de les tendes, hi havia una inscripció que deia: «Vacances sense Kodak són vacances perdudes». Molt bé. Però jo no arribo a comprendre-ho. Al meu entendre, l'encant més positiu d'anar a peu consisteix a lligar-ho amb una manera de vida dominada per la possibilitat de poder dormir d'una manera fàcil i plausible. Vacances amb insomni —jo diria— són vacances perdudes. No hi ha repòs possible sense dormir. És per això que l'horari dels meus viatges és molt senzill. Al matí, cal alçar-se a una hora decent, a les deu, quarts d'onze, per poder gaudir, en el moment d'obrir la finestra, de l'espectacle de la naturalesa en tota la seva esplendor i tota la seva magnificència. Si hem d'aprofitar el sol, el millor és esperar que sigui ben sortit i que toqui de ple a ple. Una vegada pres el desdejuni —i en aquest temps el suc de llimona glaçat és exquisit— s'ha de sortir de la fonda en busca d'una ombra propícia. Des d'una d'aquestes ombres, és cosa molt agradable esperar amb confiança l'hora de dinar. Encara hi ha algun poble del meu país que té, a la plaça, una rodona d'arbres grans, magnífics arbres que foren plantats pels nostres besavis, els quals tingueren el candor de plantar l'arbre de la llibertat per commemorar l'enfonsament de l'obscurantisme i l'esplendor de la vida moderna. Ara la consigna consisteix a burlar-se dels nostres besavis ingenus. A ells devem, però, les poques places ombrejades que hi ha en el país, que si haguéssim de comptar amb els arbres que plantaren els posteriors estaríem ben arreglats, com hi ha Déu!

Una plaça, un carrer, un racó ombrejat per una fronda arbòria, densa i pomposa, és quelcom que es confon amb la civilització mateixa. Els pobles sense arbres i sense ombres són purs duars incapaços d'integrar un qualsevol sentiment. Un poble que disposa d'ombres suscita la sociabilitat perquè té llocs on la gent pot dialogar còmodament i lliurement. Tinc observat que, en aquest país, la gent que té realment alguna cosa a dir va rarament al cafè i defuig les tertúlies en certa manera oficials. Aquests homes es complauen, en canvi, dialogant sota d'una ombra pública a l'estiu, a la vora del foc quan fa fred. En el curs dels meus viatges cerco aquestes petites concentracions vilatanes. Si per falta d'arbrat no les trobo, no faig pas gaires estaries; en fujo ràpidament. Si les trobo m'hi acosto i escolto el que diu la gent. Sempre hi aprenc. Per a aprendre alguna cosa s'ha de saber escoltar. Jo desconfio de les persones que no saben escoltar; solen ésser fanàtiques, grotescament dogmàtiques, uns purs imbècils. Sigui com sigui, no hi ha res que obri tant la gana com aguditzar una mica la dialèctica parlant amb una persona desconeguda. Si abans de dinar heu pogut dir una paraula amable a un nou amic i heu estat correspost amb una paraula comprensiva, el dinar està guanyat sobradament.

Havent dinat, i després de prendre cafè —aquelles dues tasses de cafè, tan adequades a la bona marxa de l'home que va a peu—, hom reprèn el camí. En sortir del poble sentiu tocar hores; les quatre de la tarda. Aquestes campanes, generalment esquerdades, dels rellotges de les parròquies, no van mai a l'hora exacta. ¿I per què hi haurien d'anar? ¿Quina diferència hi ha entre que siguin les quatre o que sigui un quart de cinc? La tarda de setembre es presenta davant dels vostres ulls amb tota la seva precisió i tota la seva magnificència. Hi ha una cosa madura a l'aire, una corba palpitant i plena. És agradable de deixar la carretera de cantó i enfilar un corriol. Sovint, a la sortida d'aquests pobles hi ha unes velles figueres, carregades de fruit, oloroses de suc, remoroses d'abelles. El corriol pot seguir el curs d'un o altre corrent d'aigua —corrent sempre escàs en tot temps. Aquest camí us portarà, però, indefectiblement, a un punt en què la terra s'obre; us trobareu a dins d'una fresca i solitària arbreda. Si mireu els alts dels arbres, veureu bellugar la fulla, entre sol i ombra, deliciosament. La suavitat de l'aire, la frescor de la terra, el blau tendre del cel que el brancatge us deixarà entreveure, us produirà una distensió agradable; se us despertarà la curiositat; la cosa més petita —aquesta irisada tela d'aranya penjada entre dos branquillons— us semblarà una meravella. Però potser el corriol passarà tot a vora de les ondulacions dels pujols, i llavors se us presentaran a la vista les pinedes en pau, adormides, flotants en la gravetat de la fronda sonora. I llavors se us plantejarà el problema de saber què és el més adequat per a dormir una horeta —una horeta!—; una pineda seca i vibrant com una corda de guitarra o una fresca arbreda. Una vegada deixat el poble enrere, després d'haver caminat una estona, tant l'un com l'altre paratge

inviten a aturar-se i a seure al marge del camí. De seure a ajeure's, hi ha molt poca distància; d'ajeure's a deixar caure la parpella, encara n'hi ha menys. Ara; l'interessant seria captar els petits matisos; els matisos, les diferències que per als efectes del dormir tenen una pineda o una arbreda. Tots dos paratges són plausibles al repòs, però si hagués d'escollir no sabria pas com fer-ho.

Els mobles del paisatge

Després de la sega, al mes d'agost, la gent bat i en els camps no hi ha ningú. El sol i la llum aclaparen el país, el cant de les cigales augmenta l'enlluernament frenètic de l'aire; havent dinat, els pagesos dormen a l'ombra de la figuera del quintà. A mitja tarda, amb l'aixada al muscle, van a regar una estona a la fresca dels hortets.

Però quan arriba setembre els camps s'animen i comença la feina per les collites de tardor. Així, caminant per les carreteres, hom troba, en els seus marges, un o altre pagès.

La naturalesa tendeix a moblar el paisatge amb pagesos. El meu mestre Jules Renard diu, en una nota del seu inoblidable «Journal», que els pagesos són un mer accident de la terra. Renard coneixia molt bé el camp i fou al mateix temps un dels més ambiciosos representants de la literatura refinada del seu temps. Com tants i tants literats ciutadans, sentia, davant dels pagesos, una barreja de sorpresa i de despit. En el fons, la seva opinió era més aviat acerba. Els considerava incapaços d'una qualsevol commoció, d'ésser influïts per aquells sentiments que agiten les masses de les ciutats. «Sobre d'ells tot rellisca —deia Renard— sense deixar el més lleu rastre.»

Dir que els pagesos són un simple accident de la terra és excessiu i, per tant, fals. El fet que siguin incommovibles serà una pena per als admiradors de la plasticitat i el frenesí ciutadà. La incommovible permanència dels pagesos té al meu entendre grans avantatges. EI fet que la societat tingui un fons granític incapaç d'ésser influït per les coses passatgeres, pels focs d'encenalls, per la fugacitat canviant i esborradissa de la superfície, crec que és un gran bé.

Hom passa, doncs, per entre els camps, i el pagès que llaura en la terra immediata deixa l'arada, treu la petaca i s'acosta a la carretera. Els pagesos solen ésser curiosos i xafarders. Quan van a mercat compren el diari endarrerit i no pas amb la intenció de llegir-lo; però interpel•len els vianants per tal de saber el que passa i veure si ha res de nou.

—Què hem de fer? —us diuen amb una enigmàtica rialleta.

—Ja ho veieu...

—Aneu de camí? —pregunten amb una mà al clatell, donant-vos una mirada de dalt a baix. —Sí senyor, què hi farem...

—No guanyareu pas gaires diners anant per les carreteres. Més aviat pocs dinerets...

—És clar! Pocs dinerets!

Després d'aquesta constatació, us donen una tercera llambregada, a través de la qual sentiu haver estat definitivament classificat; classificat en els més allunyats i decisius horitzons de la insignificança i de la modèstia.

M'agrada de veure els pagesos en el seu propi ambient. Formen una classe antiga, invariable, estàtica. La seva veu em fa l'efecte que prové de les profunditats del temps. El que realitzen amb les mans és una simplificació obtinguda a través d'anys i panys, d'una incomptable quantitat de llunes i de collites. Els treballs de la terra són senzills i per això mateix difícils de dominar. En

canvi, la dialèctica d'aquests homes tendeix, com més anys passen, a tornar-se enrevessada, és cada dia més vaga i indiscernible. La civilització moderna tendeix, en les ciutats, a crear un material humà Standard que repeteix els tòpics que hom aprèn a l'escola, que hom llegeix a la premsa, que formulen les persones riques, les quals, a la vegada, repeteixen el que han llegit en els llibres que utilitzen per a dormir. Un nombre de llibres escassíssim. Els pagesos no tenen mai cap influència visible. Són sempre ells. Van per ells. La seva personalitat és insoluble i inconfusible.

Si, per casualitat, un pagès mira el sol, és per saber quina hora és. Si un pagès contempla el paisatge, feu-me un petit favor; no creguéssiu que en el seu pensament batega una vel•leïtat de panteisme, una forma qualsevol d'amor a la naturalesa. El paisatge és bell o simplement bonic en tant que és un pretext per a imaginar o arrodonir un contracte de compravenda. Aquestes vinyes assolellades, que baixen dolçament pel pla inclinat del pujolet, tocades d'un principi de fatiga tardoral, són realment molt belles. M'inciten a pensar en les hores de recolliment que el temps ens ofereix, en la seva llum suau, delicada, íntima. Però, aquest paisatge, els pagesos el veuen des d'un altre punt de vista. No entra tan sols en la seva consideració la qualitat del vi que podran donar els seus raïms. Aquestes vinyes són una quantitat més gran o més petita de litres de vi, del vi que sigui.

Els ulls dels vedells són fascinadors. Aquests animalets tan graciosos, tímids, indescriptiblement tossuts, tenen un pèl sedós i fi, una pell negra amb taques blanques. En el cristal•lí dels seus ulls es veu un món de coses admirablement dibuixades —dibuixades amb tendresa. En el meu esperit hi ha una força que em porta a embadalir-me davant d'aquestes petites coses, d'aquestes meravelles. El pagès diu: «Aquest vedell té sis o set dies; se'n podrien donar cent seixanta duros; ni un cèntim més».

Contemplo, amb un pagès al costat, un galliner. Un galliner em fa sempre pensar en la pintura de Joaquim Mir. És certament una il•lusió, però no em puc imaginar una bona part de la pintura de Mir sense veure-hi flotar les plomes, les coloraines de l'aviram, la vivacitat bellugadissa dels animals domèstics. Possiblement Mir arribà a donar la vivacitat de la cresta d'un gall amb una exactitud perfecta. En la seva obra hi ha el gris torrat dels conills, la qualitat de camussa dels colls de les tórtores, els blancs de llet dels colomins, les plomes de les gallines negres i endolades, roges de foc, o blanques, pomposes, bledes. Es veuen —encara que no hi siguin— els pardals astuts menjant-se el gra daurat dels polls esgrogueïts. En la meva imaginació la visió d'un galliner és inseparable de l'obra pictòrica de Joaquim Mir.

—Comptant-hi els fems, aquest galliner val —em diu el pagès— dos-cents cinquanta duros tirant llarg. Per aquest preu no sé pas si el compraria...

Els pagesos han millorat una mica. Si tenen, globalment considerats, algun ideal, alguns l'han aconseguit. En què consisteix aquest ideal? La lleugeresa habitual de la gent de la ciutat la porta a creure que l'ideal dels pagesos consisteix a tenir cèntims, portar espardenyes blanques i fumar caliquenyos. Però aquesta és una opinió que jo no podria pas compartir. Les coses són infinitament més complexes.

Una de les causes del desprestigi dels pagesos com a classe és la constatació de l'ambient en què viuen. No és pas un ambient agradable, sinó més aviat sòrdid, atrotinat, sovint infecte. Viuen en les cases que haurien d'ocupar els propietaris. L'interès que porten per aquestes cases és nul. ¿Quin interès hi podrien tenir, si la casa no és seva? De les conseqüències d'aquest fet, n'han nascut moltes crítiques —les quals estan generalment desproveïdes de fonament. Els responsables de l'estat deplorable de moltes cases de pagès són els propietaris. S'absentaren del país. Se n'anaren a viure a ciutat. Volen donar carrera als nens.

—Les criatures els han sortit estudioses —em diu el masover—. Què hi vol fer!

—Ah, sí?

—Sí senyor, sí!

—I què estudien?

—Ja pot comptar... El gran estudia per advocat d'Assalt; el petit, per guàrdia de l'Estat...

La mestressa posa les coses a lloc, precisa:

—El gran estudia per advocat de l'Estat; el petit..., per oficial... de no sabria, ara, què dir-li...

—Pera si és igual, dona, si no hi ha diferència...! —diu el pagès, passant-se la mà pel front, com si volgués treure's una obsessió del pensament.

Els pagesos viuen en les cases dels amos. No tenen per les cases gens d'interès. Però encara n'hi tenen menys els propietaris, des del moment que les abandonaren i en fugiren. Moltes masies —i n'hi ha de bellíssimes— estan en un estat de decrepitud i d'incúria lamentable. El contracte de masoveria, que econòmicament és just, no sembla pas el més adequat per al manteniment de la nostra arquitectura rural. Les vaques grasses d'aquests últims anys han permès posar-hi algun pedaç. Altres, moltes d'altres, van caient de mica en mica, inexorablement. Els qui haurien pogut assegurar la continuïtat i fer els possibles per combatre la rutina i la ignorància fugiren.

—I per què se n'anaren els senyors? —que pregunto al masover. —Vostè dirà! Per passar-se-la bé! —I què fan per passar-se-la bé?

—A l'hivern van al cinema i a l'estiu a estiuejar, perquè es volen emmorenir.

—Es volen emmorenir?

—Ja ho pot ben assegurar! Es volen emmorenir. Quan ho vaig saber, els vaig dir: «Si els senyors es volen emmorenir podrien venir a cavar blat de moro amb la mestressa i amb mi!». Però vaig veure, per la cara que hi feren, que no els agradava gens, malgrat que no hi ha res com cavar blat de moro per emmorenir-se. Llavors pla que farien efecte.

I després d'una pausa llarga, durant la qual el pagès s'ha acostat a la meva oïda:

—Què hi vol fer! Els senyors volen ésser morens, però les botifarres són al rebost, mal m'està dir-ho...

Companys de viatge

El meu caminar per les carreteres transcorre a molt poca velocitat; a dos quilòmetres i mig, màxim tres, per hora. És ben poca cosa. Però potser és una velocitat plausible si del que es tracta és de veure una mica el que va passant davant dels meus ulls. Quan es camina de pressa no es veu res. Quan es va d'un poble a l'altre de pressa i corrent, sense veure res, sense la possibilitat de veure res, es fa alguna cosa més que el ximple?

Així la meva sorpresa fou considerable en trobar-me, una d'aquestes últimes tardes, amb un ésser humà més lent que jo mateix, ja que, sense pretendre-ho, vaig trobar-me'l a la meva dreta, caminant pel mateix camí. Ens saludàrem afectuosament.

Era un frare llec d'un convent de franciscans del país que va pels poblets i les masies a demanar caritat. La capta serveix per a alleugerir una mica la parvetat

i pobresa de l'establiment. El llec és un home ja vell, d'un cos molt lleuger, amb una barba grisa, uns ulls blaus molt plàcids, habituats a mirar els camps i les llunyanies, els ocells i les bèsties, les pinedes i les arbredes.

—Senyor llec, el veig molt solitari... —que jo vaig dir-li—. ¿On ha deixat els burret que portava algun dia?

—El burret morí l'hivern passat, perquè era molt vell —contestà el bon home— i la comunitat no té diners per a comprar-ne un altre. Si vostè sabia el que val avui un ase de mala mort, se'n faria creus...

—De tota manera, tinc entès que les misses també s'han apujat i que un bon sermó val dinerets..

—No hi ha pas comparació possible —digué el llec, amb un aire de tristesa—; els burrets han pujat molt més. A més: ¿vostè sap el que val avui dia mantenir un animal d'aquests? Quan anava pel país amb l'últim que ha tingut el convent, els pagesos em deien: «Vostè mengi, mengi de tot i força, no faci compliments; ara, mantenir aquest animal, ja són figues d'un altre paner». I així jo sempre vaig menjar, perquè vostè ja sap que on en mengen sis en mengen set; en canvi, l'ase menjà menys i anà molt més prim. Això em donà molts disgustos, perquè aquests animals, si no mengen a l'estable, pretenen menjar fora, i això feia que se m'aturés a tots els marges i que en veure un camp d'alfals s'encalabrinés. Jo m'havia de passar les hores tirant del ronsal de l'ase famolenc. Era una feina que m'agradava tan poc, que es pot dir que no m'agradava gens. Però què hi vol fer! Davant d'un ase mal alimentat, no hi valen pas persuasions ni arguments. S'ha de tenir el ronsal a la mà sempre... i la capta se'n ressent.

—No és pas un treball de frares ni de llecs, en efecte.

—És clar! Avui un ase costa un dineral i amb el que costa el seu manteniment abans es podia donar carrera a un fill... Per altra part, ¿de què em serviria, avui, de tenir ase, si arribaria al convent amb la senalla buida i trista?

—No van bé les coses, senyor llec?

—Van regular... Les coses sempre valen el mateix, però com que ara, per a tenir-les, s'han de donar més bitllets, la gent es pensa que valen més. I així li costa de desprendre-se'n. La recapta d'almoines en espècies, que és el que he fet tota la vida, ha anat molt en decadència, per les raons que li dic. Quan una dotzena d'ous valia un grapadet de cèntims, sempre em va ser possible de portar-ne un parell de cistells al convent. Ara que els hi compren, al galliner, a tres pessetes i un ral la peça, ¿com vol que a ningú se li ocorri fer-me la caritat d'un ou o dos? ¿I com vol que em donin un pa si un pa que no fa el quilo val nou o deu pessetes?

—Així, l'oscil•lació de la moneda ha modificat els sentiments...

—Jo no diria tant, potser... A mi em sembla que la gent és sempre igual i, a més a més, que és bona gent. El que passa és que en els temps que corren es troba temptada per tota mena de facilitats i d'al•licients. Vivim voltats de tota classe de dimonis, i el pitjor de tots és el que portem dins. Potser, parlant amb perdó, convé no temptar els homes, sobretot els millors, els que perquè són més rics poden fer més bones obres, i sobretot convé que el dimoni interior no ens tempti. És la millor manera d'evitar les sorpreses presents i sobretot d'evitar el que em passa a mi, que arribo al convent cada dia més pelat i desproveït. ¿De què em serviria, doncs, el burret, essent la gent tan rica?

—El senyor llec és molt subtil...

—Desenganyi's; si fos tan fi com es pensa, ja no seria llec... Jo sóc un infeliç que va pel món demanant caritat per l'amor de Déu. Però això no vol pas dir que no sàpiga que els pobres donen més, molt més que els rics; si donessin a proporció, ja no ho serien tant. Amb les almoines passa, a més a més, una cosa

curiosa; tot s'ha encarit, tot s'ha apujat, tot s'apuja d'un dia a l'altre. La caritat és sempre igual. La gent troba natural de pagar, per una fotesa, els diners que li demanen, però les almoines sempre són les mateixes; deu centimets. Per això ja no es troben els pobres d'abans, els que anaven de poble en poble, captant. ¿Què se n'ha fet, d'aquells pobres? No ho sé pas...

—De pobres, senyor llec, n'hi ha més que mai...

—Sí senyor. El que vull dir és que no hi ha mendicants. Mendicants de xavalla o una llesca de pa... I no cregui pas que aquesta classe de pobres hagi desaparegut perquè la xavalla va tan escassa. No senyor, no! Encara que en circulés més, també s'haurien acabat. Aquests pobres han desaparegut perquè ja no es pot viure de la caritat dels altres. La tarifa dels sentiments caritatius no ha variat en un món en què les coses s'han apujat vuit o nou vegades. Per a mi la desaparició d'aquesta pobra gent ha estat una desgràcia. Em feien la competència, però érem amics. Ells i jo érem els únics pretextos perquè la gent espongés una mica els seus sentiments, perquè realitzés una bona acció desprenent-se d'una part del que posseïa. Tot això s'ha acabat...

—Sí senyor, s'ha acabat...

—I sap el que passa, ara? La gent, en notar que no li demanen res, es considera més honrada i cabal que abans, creu que tot o gairebé tot està arreglat. L'almoina és útil, i no solament és útil pel fet que recorda les veritats eternes, sinó perquè aviva la memòria humana...

—Sort que queda vostè per a, amb la seva presència, avivar-la.

—Jo duraré poc. En aquest món tot s'acaba. Si encara em puc mantenir és perquè conec el país pam a pam. Fa més de trenta anys que hi vaig d'una banda a l'altra. Però no es pensi pas; m'hi mantinc justíssim...

—No responen els pagesos?

—Els pagesos són molt bona gent, tot i que són molt contradictoris. Els pagesos, quan parlen genèricament de nosaltres, són anticlericals. Ens consideren uns paràsits. Això ja ve de molt antic, i sospito que en aquest punt els pagesos de tot arreu són iguals. Però el curiós és que si quan parlen en general són tan irònics i reticents, en canvi, quan ens tracten un per un, en el terreny particular, no saben on posar-nos. Els meus millors amics, entre els pagesos, no poden veure, ni en pintura, el clergat. No és estrany?

—Això que diu és molt exacte i té una venerable antiguitat. Hi ha una gran quantitat de papers de totes les èpoques i de tots els països que constaten la contradicció. Als pagesos, no els agrada pas que els donin gat per llebre; això sí; quan hi ha llebre, ho constaten.

—De tota manera, no es pensi pas que m'engreixin gaire. Tot el que he captat, ho porto a sobre, i ja veu; vaig lleuger com una daina.

—No sembla pas portar gaire pes...

—Què vol? Quatre paperots bruts i rebregats.

El senyor llec féu una rialla. Tot el diàleg havia transcorregut enmig d'una mansuetud enriolada. Aquell bon home no demostrava ni preocupació ni optimisme. Parlava del burret, dels pagesos, de les almoines, dels mendicants, com si fossin coses eternes, bàsiques, minerals. Era un llec autèntic, incommovible, ni més ni menys que un llec. Pensant en les monarquies absolutes del segle XVII que foren tingudes per estables i permanents, els naturalistes classificaren les coses serioses del món en regnes; el regne mineral, el regne vegetal, el regne animal. I bé; el llec feia també la impressió de formar part d'un regne; formava part de la representació que el regne del cel manté sobre la crosta de la terra. Era un home que semblava tan absolutament deseixit i separat de les coses de la

vida i al mateix temps tan sòlidament instal•lat sobre la crosta del país, que semblava una cosa natural, una cosa que no feia nosa a ningú; ni a les pedres, ni als arbres, ni als animals, ni als homes.

La conversació es produïa amb la mateixa lentitud del nostre caminar. De vegades fèiem una parada llarga, que aprofitàvem per a contemplar el paisatge i l'horitzó del Pirineu, que es veia molt clar. En la llunyania blavosa s'encimbellava la massa grisa del Canigó, amb una mica de neu en la part més elevada. La neu, tocada pel sol, tenia una lluminositat fulgurant. En una volta del camí aparegué sobre una closa tancada per una paret arbòria d'oms diminuts un ramat d'ovelles i de xais. El pastor era estirat a terra. Els animals menjaven amb una indiferència pacífica. Assegut sobre les potes de darrera, el gos vigilava. La llum de la tarda era mòrbida, d'una densitat gairebé sucosa, lleugerament esgrogueïda. El camp, tan tancat, semblava recollir la llum que flotava sobre la llana blanca de les ovelles. A l'ombra dels oms i dels tamarius hi havia uns ànecs asseguts a terra, el bec immòbil, mig adormits, que es reflectien sobre el rec immediat, d'aigua clara, d'una turgència vítria.

El senyor llec s'aturà i els seus ulls quedaren fascinats davant de la simplicitat de la rústica composició. Sense dir res, amb el dit m'assenyalà uns xaiets que després de mamar una estona, blancs com la llet, la boca humida, jugaven sobre l'herba i saltaven amb les seves potes rígides. Després, amb un aire lleugerament emocionat, tímidament, em digué que la naturalesa és molt bella. Jo pensava el mateix; en aquell moment, però, la meva imaginació volava cap a altres terrenys, més vulgars i materials, certament. Pensava que les coses es transformen incessantment i que a la vista d'un ramat de xais un poeta pogué escriure:

"Et cet agneau, tétant sa mère, n'est qu'un avenir de gigots!"

La qual cosa vol dir que el llec tenia raó quan deia que és sempre perillós temptar els homes, per més bons i enraonats que siguin. Quan les coses són abundants i barates, hom tendeix a negligir-les. Quan són escasses i cares s'estimen molt més, tendeixen a esdevenir poesia, es transformen, amb una singular facilitat, en poesia pura; en possibilitats culinàries i alimentàries. Quan hi ha de tot i es menja bé, les efusions amb la naturalesa embafen una mica i llavors apareixen els romàntics de torn, els inconformistes, els quals demanen el saludable retorn de les dificultats i del malestar. En canvi, quan l'estretor és manifesta, el millor que suscita l'espectacle d'un ramat transfigurat per la llum de la tarda de setembre és la hipòtesi de les costelletes fetes a la brasa...

Però, de tot això, no en vaig dir res al senyor llec pel respecte que li tenia —i malgrat que aquestes deduccions es desprenien, naturalment, dels seus punts de vista.

I així, parlant i contemplant les coses, la tarda anà passant. A l'hora baixa érem encara lluny del poble on havíem decidit de pernoctar. El dia moria dolçament. Un dia! Un dia, ben mirat, no és més que això; el sol surt a primera hora; arriba al zenit i després s'amaga darrera de les muntanyes de ponent. És ben poca cosa, un dia. El que és exactament es veu, potser millor que en terra, navegant en mar, davant dels horitzons solitaris i lliures. Els mariners saben el que és un dia. Així i tot, la nostra vida no és més que una successió limitada, escassíssima, de sortides de sol i de crepuscles en les muntanyes de ponent.

S'anava fent tard, la tarda s'enfosquia. Vaig suggerir al llec la necessitat de pujar en el primer carro que ens volgués transportar. En sentírem venir un. En acostar-se veiérem que era un carro carregat de brins de blat de moro fins a les baranes. Oferia un bon seient. Quan el tinguérem a la vora, el senyor llec em dirigí una rialleta de confiança.

—Conec el pagès —digué el frare—. És del grup anticlerical. Ens carregarà sense pensar-s'hi un moment.

Quan el pagès descobrí el meu company, aturà l'euga i cridà amb una gesticulació molt viva:

—On va aquest senyor en aquestes hores de la nit? Pugi de seguida.

—És que porto un amic...

—Pugin tots dos! Ja sap que amb vostè i els seus amics jo iria a l'altra part del món...

El llec em tocà amb el colze. Es contenia el riure amb el mocador d'herbes a la boca. Estava satisfet.

Pujàrem pels raigs de la roda i ens asseguérem sobre els brins. Les fulles eren una mica humides, i això ens produí un cert sopor a les anques. El seient, però, no era pas del tot dolent.

El pagès féu tota mena de festes al llec, amb una familiaritat de la més bona llei. El frare corresponia de la seva millor manera. L'euga caminava amb una lentitud prodigiosa. Com que la carretera era molt dolenta, quan una roda queia en un clot el carro quedava aturat, indecís, un moment. Després reprenia... Dels marges immediats ens arribava el sorollet dels grills moribunds; es veien les cuques de llum en el rec ple d'herbes; l'aire feia una olor de terra acabada de llaurar, humida. En un moment determinat em semblà que el diàleg que tenien el pagès i el llec esdevenia un monòleg. El frare s'havia endormiscat. Cada vegada que el carro tentinejava en els clots de la carretera, el meu company donava uns cops de cap molt significatius. En realitat s'havia adormit beatíficament.

El viatge durà encara llarga estona. Els llums del poble s'anaven acostant, però, de mica en mica. Deixàrem a la fi la carretera i enfilàrem un camí carretal que ens féu passar per davant de la portalada d'una fila de cases arrenglerades de qualsevol manera. A través del portal, al fons d'una d'elles, vaig veure una dona que feinejava amb un llum d'oli a la mà. Ens aturàrem finalment davant d'una porta; era la porta de la quadra del pagès. El remuc d'unes vaques despertà el llec. Baixàrem del carro mig adormits.

La realitat

Quan tocàrem el sòl de terra arribà el moment de donar les gràcies al pagès per haver-nos conduït al poble, tan còmodament. Després ens acomiadàrem i el llec es trobà altra vegada immers en una onda d'efusió i de respecte.

Tot caminant cap al centre del poble, a la llum esgrogueïda d'una bombeta elèctrica penjada a l'angle d'una casa, vaig poder comprovar que aquell bon home havia tingut un despertar fresc i pacífic. Caminava ràpid i amb un aire espavilat i decidit.

—Ara —em digué— hem de buscar un allotjament.

—Què vol dir un allotjament? —vaig preguntar-li, una mica sorprès—. Vostè deurà anar a la rectoria. Feliços vostès, que tenen corresponsals a totes les poblacions, fins en les més petites...

—No sé què contestar-li... No es precipiti! Comprendrà que, en les circumstàncies presents, no es poden demanar peres a l'om. Els capellans en general i els senyors rectors rurals en particular són pobríssims. Ho són indescriptiblement. Si no s'hagués de molestar li diria...

—No podria molestar-me encara que volgués...

—Si vostè no s'hagués de molestar, li diria que en els pobles de pagès la casa

més pobra gairebé sempre és la rectoria. Els rectors no poden viure del que guanyen. Quan s'han de comprar unes sabates o uns pantalons han de fer mil combinacions per pagar, a llarg termini, aquestes peces. Una sotana, una miserable sotana, costa avui un ull de la cara; el que sent; un ull de la cara...

—Però què és el que no costa avui un ull de la cara, senyor llec? De tota manera, hi ha rectors rurals que més o menys es defensen...

—És clar! Es defensen els que tenen un hort o un tros de terra; si a més de tenir això saben l'art del pagès, vivotegen. En treuen unes patates, unes mongetes tendres o seques. Alguns crien gallines o tenen quatre conills. Però els rectors que són estudiosos o simplement inhàbils per a cultivar l'hort ho passen malament, ho passen miserablement. Cregui'm! Els més abstrusos problemes de la teologia i de la filosofia són aigua de borratges davant de les dificultats que presenta, per a aquests senyors, pagar al sastre, en el dia d'avui, uns pantalons sense consistència. Hi ha un frare al convent, un home de molta edat i de molta experiència, que sol dir sovint que, als estudiants del seminari, els haurien d'ensenyar, a més de la retòrica, de la filosofia i de la teologia, l'art de l'agricultura, el maneig de l'aixada i el cultiu de la terra.

—I vostè no creu, senyor llec, que aquests reverends senyors haurien de saber també l'estratègia del caçador? En altres èpoques hi hagué tonsurats que tingueren molt bona cama i foren unes excel•lents escopetes...

—Avui encara n'hi ha alguns d'aquests... Ja comprendrà, però, que al meu entendre, i salvant un millor criteri, els capellans no han de tenir escopeta, ni morral, ni canana, ni han d'engegar trets.

—Té raó, naturalment! Però ja comprendrà també que avui s'ha de viure i que el franciscanisme no resol aquests problemes. Els miracles s'han desplaçat lleugerament; ja no són en el camp de la pobresa, sinó més aviat en el de la riquesa...

—Els miracles són a tot arreu, en els quatre vents de la terra.

—Sí senyor... Però on trobarem allotjament? Si el senyor rector d'aquest poble és estudiós o poeta, que també n'hi ha algun, i poc donat als treballs de la terra, serem rebuts, potser, amb una certa encara que amable reticència. Això serà potser penós per al senyor llec, acostumat a l'hospitalitat i a l'hort del convent...

—No es faci pas gaires il•lusions, de tota manera, sobre els horts dels convents. Per a cultivar-los el personal va una mica escàs. Avui, cada dia és més gran el nombre de persones que es dediquen, en tots els estaments, als treballs intel•lectuals. Per a cultivar aquesta classe d'horts es necessita una simplicitat d'esperit que no sovinteja...

—La terra, senyor llec, és molt baixa, i per a cultivar-la s'ha de doblar massa l'esquena...

—Tots volem avui ésser savis. Això és molt trist!

—Tots volem ésser savis; però, si li plau, digui'm: ¿on pensa pernoctar? Per què no se'n ve amb mi a la fonda del poble?

—A la fonda, diu? ¿I com vol que vagi a la fonda si avui la capta ha estat tan petita? Sopar i dormir a la fonda val un dineral. No entra pas en les meves possibilitats d'obtenir-lo. Per altra part, potser no seria gaire ben vist que un mendicant visqui a la fonda...

—Però no irà pas a dormir en un paller, home de Deu!... ¿No hi haurà en aquest poble una família pia que li posi un plat a taula i li proporcioni un llit?

—En aquest poble, la caritat està una mica esgotada, perquè, si les meves informacions són exactes, hi passaren no fa gaire les germanes, les hermanitas, com diuen els pagesos, amb els seus sacs darrera l'esquena.

—Aquestes senyores es mouen molt, en efecte, i se les troba pidolant pertot arreu. La seva activitat és molt intensa. ¿No creu vostè, senyor llec, que aquestes persones tenen una molt gran i cristiana activitat?

El llec em mirà amb els seus ulls blavosos i plàcids, la cara enriolada per un tendre somriure, un somriure d'home sense nervis, sense passions, deseixit. Després, deixà caure amb la seva habitual mansuetud:

—Vostè ja sap que les senyores són una mica difícils d'aguantar quan els sembla que han d'ésser actives...

A mesura que el temps passava, es feia més urgent trobar per a aquell home un qualsevol allotjament. Però tots els meus esforços resultaren fallits. Els més apressants, els vaig fer en el sentit que m'acompanyés a l'hostal. S'hi negà amb una dolçor exquisida. Així, ens acomiadàrem; ell amb una gran tranquil•litat d'esperit, jo una mica inquiet, perquè en les hores que havíem passat plegats li havia pres molt d'afecte.

Vaig veure que es perdia en les ombres de la nit, amb el seu caminar d'home alt, flac i esbalandrat, amb una autèntica recança. Vaig suposar que es dirigiria a la rectoria per tal d'aclarir si el senyor rector era donat a l'empirisme agropecuari o a l'especulació teològica. He de suposar que les coses se li arreglaren d'una o altra manera. El que és un fet és que no el vaig veure més.

Aquell bon senyor llec em deixà molt bon record, però al seu costat vaig sentir l'estranya sensació que hom percep davant de les coses o de les persones que estan a punt, en tant que factors socials, de desaparèixer. Em semblà que aquell seria l'últim llec que trobaria caminant per les carreteres. En fi; una classe en franca decadència. Sense ase, sense senalla i sense almoines en espècies, amb inflació i estraperlisme, i què n'han de fer els llecs en aquest món, a part de l'obra d'edificació espiritual que realitzen, sinó morir-se de fam inexorablement? Les hermanitas són persones més adequades a la realitat de les circumstàncies presents, són més funcionals —diríem—, tenen la vivacitat justa per a les necessitats urgents.

Cada època, cada situació econòmica, produeix els seus tipus específics i en l'escenari d'aquest món les figures entren i surten segons la cordeta que s'estira. Aquestes entrades i sortides no es produeixen en forma brusca i sobtada, sinó a través d'un procés lent. Hi ha formes que avancen a través d'un procés d'avivació; altres reculen a través d'un esmorteïment. Aquell llec encarnava una forma que s'allunyava, que es pansia. Era un incomparable ésser humà, però era un arcaisme, una pura reminiscència.

Amb això vaig arribar a l'hostal del poble, un hostal amb pretensions de fonda, que tenia un cafè adjacent, un establiment fred, enrajolat de mosaic, vast, amb bigues de ferro al sostre i calendaris sinistres a les parets.

Per esperar l'hora de sopar vaig personar-me en aquest darrer establiment. Hi havia dues o tres taules ocupades per pagesos que per la cara escarxofada que feien es veia que ja havien sopat. Jugaven a cartes. Vaig acostar-m'hi, a pesar de saber, prèviament, que em mirarien de reüll, amb reticència. En acabar-se la jugada, discutien les seves incidències cridant com energúmens, desaforadament. Això em féu suposar que es tractava de pagesos il•lustrats i rics —perquè els pobres no solen dir mai res. En canvi, quan donaven les cartes i quan les puntejaven amb una meticulositat afinadíssima, s'hauria pogut sentir volar una mosca.

Quan s'acabaren les partides i se sabé d'una manera clara qui havia de pagar el cafè —els qui paguen el cafè sempre són els mateixos— un dels pagesos prengué la paraula i digué que aquell dia havia anat al mercat d'un poble de la rodalia.

Afegí que en el mercat hi havia un mercader de culleres i de forquilles de boix al qual havia comprat uns esclops —els esclops que havia estrenat aquell mateix dia per donar menjar i que eren els que portava en aquell moment, com tothom podia veure. Vaig acostar-me a la mercaderia —perquè el sopar encara no estava llest— i vaig mirar-me els esclops. Em semblaren excel•lents, però una mica funeraris. Els havien pintats d'un color negre de corb brillant que feia posar pell de gallina. Deguí fer el gest corresponent, perquè el pagès em digué:

—No faci cas del color, perquè ja es destenyirà. No s'amoïni! Sap el que m'han costat aquests esclops?

No vaig pas saber què dir. Deguí fer-hi una cara d'enze.

—Sabeu el que m'han costat aquests esclops? —afegí aquell home adreçant-se a la concurrència, amb l'aire del qui està a punt d'ésser considerat un home de possibilitats certes.

—Vinga!, que tothom hi digui la seva...

Però ningú no digué res. Quan es tracta de preus, ningú no diu res, per no fer un paper ridícul.

—Aquests esclops m'han costat cinquanta pessetes...

Els pagesos feren una cara d'astorament molt visible. Vivim en un astorament continuat, mantingut pels fets que successivament es van produint.

—Què haurien valgut abans?

—Cinc o sis rals; per alt, set.

—¿A quin preu haurem de vendre les mongetes aquest hivern per anar tirant? —preguntà, en això, un pagès de veu fosca i greu i una cara encapotada i severa.

La pregunta deixà tothom sorprès.

Amb gran detriment de la meva natural ingenuïtat, vaig constatar que a ningú no se li ocorregué de proclamar: «Les vendrem a preu de taxa!».

Al contrari; un pagès gras i fresc, de clatell ondulat i de sotabarba saturat de seny, amb una rojor de pell digna d'honorar una família, llançà un preu que, perquè em semblà exagerat, em féu dibuixar un somriure d'estranyesa.

—Vostè riu, veritat? —digué el gras, amb un aire de molta serietat—. Vostè riu... Vagi rient! Ja en parlarem a l'època de la tramuntana de les ametlles.

—Què vol dir la tramuntana de les ametlles?

—Vull dir que ja en parlarem el mes de febrer.

No és pas necessari de dir que vaig quedar molt atabalat. Però vaig consolar-me pensant que en el curs d'aquests últims anys les persones que esperem l'entrada, d'un moment a l'altre, en la normalitat, hem quedat tantes vegades atabalades, que pràcticament ja no sabem on som. És una entrada que ve molt de costa amunt i no s'hi acaba mai d'ésser.

En això, el propietari dels esclops es descalçà una de les peces i els presents se la passaren de mà en mà i l'examinaren detingudament. Un home digué, amb aire sentenciós, que l'esclop, com a tal esclop, era un esclop excel•lent. Altres sostingueren que l'esclop, tot i ésser, indiscutiblement, un bon esclop, hauria pogut ésser millor, més còmode i més lleuger. Les opinions es dividiren —és el que passa sempre. Només es posaren d'acord en una cosa; que, atès el preu dels esclops, les mongetes s'havien de posar al preu que les circumstàncies exigien.

—Ja comprendrà —em digué el pagès del sotabarba assenyat i del clatell dolcíssim —, ja comprendrà que no podríem pas fer un paper ridícul...

Hi vaig estar conforme; sempre m'ha semblat adient fer la més petita quantitat de papers ridículs possibles.

Vaig pensar en el frare llec... Si els llecs anessin al cafè, vaig dir-me, i aquell bon home es trobés ara ací, hauria acabat de comprendre la realitat dels fets.

Però, en això, em digueren que el sopar estava servit, i vaig passar al menjador. Els pagesos continuaren parlant dels esclops i de les mongetes, de la seva ineluctable interdependència.

Meditació sobre la realitat

El sopar fou senzill; unes costelles de xai de llet a la brasa, acompanyades d'una verdureta fresca, acababa de collir, i d'una amanida de tomàquet de pera, riquíssima. No sóc pas partidari dels plats guisats amb tomàquet. Crec que el tomàquet ho espatlla tot. En canvi, el tomàquet fresc, amanit, és una delícia.

En aquests poblets de pagès no se sol pas menjar gaire bé. De vegades per massa pretensió i de vegades per deixadesa. El punt just de la simplicitat i de l'aprofitament de les coses directes, pocs hostals el tenen. Amb gran sorpresa meva vaig notar que aquell el tenia. Quan em trobo davant d'una semblant meravella, em vénen ganes de quedar-m'hi uns quants dies.

Al menjador hi havia poca gent; uns senyors silenciosos i tristos que em semblaren viatjants de comerç. No tenint, així, per fortuna, amb qui parlar, vaig tractar, entre costella i costella, de fer un resum o una recopilació del que aquella tarda havia sentit.

Doncs, sí senyor. Les hermanitas es mouen molt en aquest moment. Es troben a tot arreu. Els esperits meticulosos i administratius arriben a afirmar que viatgen de franc en el tren. Quan el revisor els demana el bitllet, no tenen mai el bitllet; però ¿què és pot fer davant d'aquest fet? Són, en tot cas, persones molt apreciades en els organismes oficials. Els seus instituts reben sovint vitualles —tiberi, per dir-ho clar— d'aquests organismes.

Quan arriba Nadal o alguna festa assenyalada, entren en els repartiments. Aquestes senyores no s'adormen pas a la palla, remouen cel i terra. Polsen les cordes sensibles dels triomfadors i consolen els sancionats. Es defensen.

En aquest sentit, el llec tenia raó; els ordes mendicants són avui essencialment femenins. El llec antic, d'ase i senalla, ja no es troba avui pels camins i les carreteres. Aquells vells pidolaires coneixien perfectament l'ofici i l'arribaven a detallar amb una absoluta perfecció; coneixien admirablement totes les cases, els masos i les sales del país. Les germanetes no detallen tant. No han arribat encara al despoblat, però hi arribaran, segurament. Les viandes de primera mà són les més saboroses i delicades.

La pidolació masculina sembla projectar-se, més aviat, en canvi, sobre les ciutats. Els mendicants es troben sobre l'asfalt. Un amic afeccionat als encants conventuals em diu que a quarts de tres de la tarda els elements proposats a la pidolació alcen el vol dels seus establiments i s'enfilen pels pisos amb un coratge viu, per demanar el que els fa falta. Alguns són invitats a prendre cafè, perquè tenen amics generosos i grats.

Tot això contrasta notòriament amb la situació de la clerecia rural... i ciutadana. En els pobles de pagès, el senyor rector forma part del grup de persones més definitivament pobres, més absolutament pobres —sobretot si la disposició per al cultiu de l'hort o la cria dels animals domèstics és escassa;

és a dir, si és un d'aquests capellans que els pagesos, amb un somriure de conill, anomenen savis. De tant en tant, a aquests esmolats senyors rectors, els apugen el sou, la còngrua, per dir-ho amb propietat. Abans els apujaven de trenta a quaranta cèntims al dia. Ara, d'una pesseta o sis rals. Quan es produeix aquesta trista almoina, els esperits forts diuen: «Són insaciables! Ni més ni menys: són insaciables!».

Abans era agradable d'entrar en les rectories rurals. Eren cases hospitalàries, pacífiques, que tenien el gust d'obsequiar la gent que hi passava. Sempre s'hi trobava una mica de vi ranci, quatre galetes o un carquinyoli, que hom rosegava en el curs de la visita. Els carquinyolis solien ésser secs i calia tenir molt bona dent per a trencar-los. Ara, en aquestes cases, no hi ha res. Gairebé totes foren saquejades. El mobiliari —escassíssim— sol ésser de fortuna. De vegades s'hi fa difícil de seure-hi amb un mínimum de comoditat. En un racó, sobre una prestatgeria improvisada, hi sol haver quatre volumots desaparellats. L'arxiu, el registre, fou sovint cremat. L'ambient és pelat i pobre, glacial.

La situació de la clerecia ciutadana és aproximadament igual. La pobresa és idèntica o molt semblant. Hi ha molts capellans la renda dels quals oscil•la entre deu i quinze pessetes diàries. Deduint d'aquesta mòdica quantitat les despeses indispensables (estatge, rentar la roba, arreglar les sabates, els sargits i pedaços, l'afaitat, les comunicacions, el correu i l'estrictament indefugible), els queden, per menjar, cinc o sis pessetes diàries. Amb la particularitat que si el capellà cau malalt i no pot dir la missa no arriba ni a la quantitat que acabem d'assenyalar.

Aquesta classe de capellans no tenen cap càrrec oficial o no oficial acumulat; es poden fer amb més diners —pocs— si es produeix una proliferació d'enterraments o de funerals. En general, la seva vida és magra. La compra d'unes sabates, d'una sotana, d'un abrigall, d'una medecina, d'una miserable bufanda, els crea problemes de molta dificultat.

Les persones que coneixen la vida dels nostres pobles de pagès, silenciosos, durs, impermeables, travessats, àtons, dominats per l'obsessió de l'interès, absorts en el monografisme de la professió individual, sense curiositat per res més, hermèticament tancats a tota incitació externa, dedicats al plaer de l'avarícia com a únic passatemps apreciat; els que coneixen la vida d'aquests pobles en què no es pot parlar, pràcticament, amb ningú, en els quals és impossible tenir una qualsevol conversació de caràcter general amb una qualsevol ànima vivent, coneixen la grandesa dels seus rectors rurals.

«En tota parròquia hi ha un home sense família, però que forma part de totes les famílies; un home que ens acull en el moment de néixer i que ens acompanya fins a la tomba...; un home als peus del qual els cristians dipositen les seves més íntimes confessions; un home que, no essent d'una classe determinada, pertany a totes; a la inferior, per la seva vida pobra; a la superior, per la seva educació, la seva ciència i la seva delicadesa de sentiments; un home que ho sap tot i que té dret de dir-ho tot, la paraula del qual cau sobre les intel•ligències i els cors amb l'autoritat d'una missió i la força d'una fe que no enganya...»

Qui ha escrit aquestes ratlles?

Aquestes frases són una mica afectades i grandiloqüents, com tot el que escriví en prosa el gran, l'inoblidable, poeta Lamartine. Coneix d'aquest escriptor la «Història dels girondins»? ¿Hi ha pogut clavar queixalada? Un servidor, que em vanto de llegir tots els papers que em cauen a les mans, sobretot si pertanyen al gènere històric i pesat, confesso que la pasta tova d'aquesta impressionant obrassa se m'ennuegà ja de bell antuvi i no poguí continuar malgrat els moments que l'obra conté d'autèntica música celestial. De tota manera, les ratlles que acabo de posar entre cometes estan molt bé, són molt exactes i han estat universalment i copiosament saquejades, sobretot pels oradors parlamentaris, sempre que es tracta de fer el discurs demanant l'augmentació —parva— de la còngrua de la clerecia rural.

I així, pensant en Lamartine i en la seva poesia, tan celestial i romàntica, vaig acabar de sopar, després de la qual cosa em semblà adient —feia una nit molt agradable— sortir a donar un tomb. Vaig dirigir-me a l'altre cafè, perquè en matèria d'establiments no he mantingut mai exclusivitats. En els pobles rurals considerats d'una certa importància —encara que es tracti de la mínima expressió de la importància— hi ha sempre dos cafès —el cafè i l'altre cafè— per les mateixes raons per les quals hi ha sempre dos grups humans o faccions irreconciliables.

El beuratge que em donaren resultà francament dolent, però quan vaig veure, per la falta absoluta de concurrència, que l'establiment era de la situació, no em sorprengué pas. La característica de tota situació que s'estimi és anar tirant sense preocupar-se. El cafeter resultà una coneixença de molts anys; una guineu de la carteta camperola, un servidor dels més contradictoris i sempre sublims programes cívics, però amb les begudes del taulell sempre sofisticades. Em presentà a l'únic parròquia que en aquell moment hi havia a l'establiment; un jove ros i esventat, amb unes ulleres de vidres gruixuts i una trinxera blanquinosa. Quan ens hi acostàrem, llegia, a la taula del racó, el nas a la lletra, el paper provincial.

—És el mestre!... —digué, estufant-se, el cafeter.

—Tan jove i ja és mestre... —vaig fer, per dir alguna cosa.

—Ja ho veu! —digué el xicot, amb la carota que fan els curts de vista quan s'enriolen i fan el simpàtic.

Quedàrem tots tres un moment palplantats. El jove, rient amb una mirada extraviada i blanca; el cafeter, ridículament bufat; jo, disgustat de trencar-li les oracions sense causa. El cafeter trencà el silenci incòmode.

—És un mestre molt bo i tothom n'està content... —digué com si fes propaganda del seu mata-rates—. El que passa és que aquests homes tan il•lustrats...

—Què passa amb els homes il•lustrats? —preguntà el mestre, tornant-se vermell.

—És que no li va bé, senyor mestre?

—Home...!

—Ja li ho diré jo en dues paraules —digué el cafeter, interposant-se—. Aquests homes tan il•lustrats es moren, com aquell qui diu, de fam. I això, al meu entendre, els fa mal. Els pagesos respecten més, tenen més admiració pels rectors donats a la cacera o a l'agricultura. Vull dir pels que a les hores de repàs no manquen de res i estan ben situats, que pels que tenen moltes paraules i diuen llatinades. Als senyors mestres, els passa igual. El mestre que a taula o al rebost té recursos i conveniències sempre és tingut pels pagesos com un pedagog millor que el mestre escanyolit. ¿Es recorda de l'època en què entre els mestres hi havia tants d'esguerrats?

¿D'aquells coixos, bornis, geperuts i manes que tenien la carrera de mestre? No fa pas tants anys!

—Home de Déu! De què parla? Això és un simple record. En el magisteri hi ha avui homes molt ben posats i de molt bon veure i senyores molt boniques.

—Deixi'm acabar, si li plau! —digué el cafeter, ràpid—. El que vull dir és que en aquella època dels mestres esguerrats la idea que els pagesos tingueren del magisteri no fou pas gaire amable. Hom no se'ls hauria presos seriosament, encara que haguessin estat uns saviassos. De saviassos, n'hi hagué més de quatre. Una semblant situació representà un perjudici per a la instrucció i l'educació en general...

—No tant..., no sigui tan exagerat! —digué el jove de les ulleres, confós i atabalat.

—Ho veu? —digué el cafeter amb una rialla de commiseració—. Ho veu? Aquests homes tan il•lustrats no s'assabenten de res. Per als pagesos, els mestres no han estat mai sants de la seva devoció, com no són sants de la seva devoció les persones que no treballen en les coses i en la forma que ells treballen. Per a ells, un mestre és un ésser inútil, un paràsit. Parlen sempre de fer ensenyar els seus fills, però el que diuen no els passa dels llavis. Jo conec casos de mestres rurals que quan volien llegir un llibre s'amagaven, per estalviar-se les brometes i les reticències de la classe rural.

—Valga'm Déu! Però això és veritat? —digué el jove acostant la seva cara a la del cafeter en forma alarmant.

—Sí senyor! És la pura veritat. Per això jo dic: si un mestre no pot fer la impressió als pagesos almenys que menja bé, ¿com és possible que es defensi, el desgraciat? Si, a més d'ésser tingut per un inútil i un paràsit, resulta un paràsit mal alimentat, ¿Com vol que arribi a tenir la més lleu consideració social? Senyor mestre, li seré ben franc; si amb la il•lustració que vostè té pogués causar la impressió d'haver copsat a taula una perdiu, unes guatlles o una becada, almenys dia per altre, seria un home molt més escoltat i fins i tot podria fer-se amb alguna lliçó particular, que, com vostè sap millor que jo, són les més ben pagades...

El mestre quedà confós. Jo vaig emmudir veient visions. El cafeter anà a fer cafè per a uns joves que acabaven d'arribar.

En tot això hi ha un gran fons de veritat. En els pobles de pagès el senyor rector i el mestre formen part de la classe més indigent, de menys possibilitats. Ho suporten amb una gran dignitat, estoicament.

Es guanyen quartets...

Malgrat que a Catalunya i en les terres de la nostra tradició les institucions jurídiques sobre les quals reposa la vida agrària són admirables —els contractes de parceria, la masoveria, són contractes socialment positius i molt enraonats—, la vida dels pagesos fou, en les èpoques que solem anomenar normals, més aviat justa i precària. L'escassa densitat demogràfica i l'abundància de béns de consum feren que el marge de guanys fos molt estirat. Si, per la raó que fos —per la secada o per una mala collita—, faltava alguna mercaderia de primera necessitat, s'importava i l'esquerda quedava tapada.

Quan, per les raons que tothom coneix, afegides a l'augment de la població produït per la difusió de la higiene i a l'empobriment ocasional produït per la guerra civil amb l'isolament consegüent, es produí l'enrariment de les coses de menjar, els pagesos es rescabalaren i el to de la seva vida notòriament pujà. Quan els productes de la terra s'hagueren de pagar al preu de l'escassesa i encara s'hi hagué d'afegir el del risc de la il•legalitat, els pagesos alçaren el cap. Quan les mongetes es pogueren vendre, sense sortir de casa, a disset pessetes el quilo i aquesta tendència caracteritzà tot el mercat, és natural que els pagesos es donessin algunes comoditats.

La dècada 1940-1950 serà recordada durant molts anys. Es produí un fenomen perfectament natural; una espècie d'entrada tumultuosa de la pagesia en la vida moderna; hom comprà llençols, pantalons i aparells de ràdio; es feren obres; algunes cases foren agençades; els pagesos freqüentaren les perruqueries amb una assiduïtat desconeguda en la classe. Les ciutats, les zones industrials, que en els períodes d'enrariment de béns de consum són les més perjudicades, contemplaren el repintat de la pagesia amb ulls astorats. Sobre l'asfalt, hi viu, generalment, la il•lustració, la crítica i el sarcasme. Ja se sap. No crec pas que ningú discutís el problema de saber si els pagesos havien de viure

millor, d'una manera més neta i desimbolta, si les formes arcaiques de la seva existència havien d'ésser relegades, amb tota justícia, plenament, al passat. No. Això no es posà pas. Però això no vol pas dir que els pagesos no fossin objecte, en les aglomeracions urbanes, de moltes observacions irròniques, sovint reticents, passablement carregades.

De tot això, en sé alguna cosa. Des de fa un quant temps, la meva vida transcorre, gairebé sempre, entre els pagesos del meu país. La mania que tingueren alguns pagesos —mania que jo considero absolutament plausible— de posar cambra de bany féu que en el curs dels meus viatges em trobés enmig d'escenes divertides, de positiva comicitat, molt típiques per a explicar la seva manera d'ésser —una manera, un tarannà, que no s'ha d'oblidar si es vol tenir una lleugera idea del fons d'aquest país. A Catalunya cal no oblidar mai el camp.

—I bé... Deuen haver posat cambra de bany, és clar!... —digui un dia a un pagès prudent i caut.

—Sí senyor. La posàrem el primer any que venguérem bé l'alfals. —Bona cambra?

—Bona cambra, modèstia a part. Férem el que volgué la meva dona. Ella manà. Digué: «Ja que hem de fer un sacrifici, fem-lo bé!». I el férem, com és natural.

—Cambra completa, va sense dir.

—Completa, sí senyor, amb tota la requincalla. La vol veure?

—No m'agradaria de molestar-lo.

—Pugi! Em sembla que li agradarà. Pujàrem al primer pis, arribàrem a la cambra i des de la porta poguí comprovar que es tractava de l'última paraula en el ram de les cambres de bany. Es veia d'una hora lluny que havia estat muntada per un paleta rústic i que l'obra, en conjunt, es ressentia, potser, una mica d'excés de zel i d'una excessiva preocupació per fer les coses com marcava el catàleg. De tota manera, el conjunt era admirable.

Tot d'una, però, em sorprengué de veure sobre el mosaic les coloraines d'unes plomes de gallina. Vaig acostar-me a la banyera, i el misteri quedà ràpidament esclarit i explicat. En el fons de l'artefacte es veien tres cabassos a dins dels quals hi havia posades, voltades d'un cercle de palla, tres magnífiques lloques en curs d'incubar uns ous. En acostar-nos-hi, les lloques allargaren el coll i alçaren el cap i ens dirigiren una mirada furiosa. És el que fan quan algú s'acosta a importunar-les. Les lloques volen poca llum, silenci i solitud. Però per fortuna no s'esvoletegaren ni es mogueren dels cabassos. Vaig pensar que una banyera és probablement un lloc adient perquè la incubació d'uns ous es porti a terme d'una manera feliç, completa i eficaç.

El pagès i jo quedàrem un moment en silenci davant del curiós espectacle. Les cambres de bany, sobretot les que no són gaire utilitzades, fan sempre una impressió de fredor. El blanc de les parets, la seva llum, generalment opaca i freda, el mosaic, creen un ambient de poca intimitat. Així, em vaig adonar del que guanyen aquestes habitacions quan són utilitzades per a posar-hi lloques. Guanyen en color, en tebior, en simpatia. Una cambra de bany amb alguna ploma de gallina voleiant, enganxada a una canonada o a sòl de terra, no sembla tan funcional, queda més endolcida. A part del que guanya en utilitat, naturalment.

—Vostè ja ho comprendrà... —digué el pagès, sense immutar-se, naturalíssim—. Això dels banys és cosa de la joventut. Nosaltres ja no estem per res, ja hem fet atots. Fou per aquesta raó que decidírem posar-hi les lloques. En un racó o altre s'han de posar i aquí estan bé i fan el seu fet amb tranquil•litat i calma.

—Ja ho entenc... Però, digui'm, si li plau: quan passa el temps de posar les lloques, en què la utilitzen? Una cosa o altra deuen posar a la banyera. Les

banyeres semblen fetes expresses per a haver-hi sempre alguna cosa a dins. ¿Hi posen algun test, alguna planta? Els testos posats en una banyera són fàcils de regar. L'aigua s'escorre fàcilment i no deixen la taca que fan quan es reguen a terra.

—Quan la meva dona i jo anàrem a Barcelona, veiérem que posen els testos als balcons, per aconseguir, suposo, el mateix resultat; perquè l'aigua s'escorri. Per cert que sovint hom s'exposa a una gotellada intempestiva...

—Sí senyor, sí.

—En realitat, la banyera serveix una mica per a tot, perquè fora de la festa major, quan vénen els forasters, no la fem servir mai. Quan plantàrem la vinya, hi posàrem els mallols en remull perquè es mantinguessin vius i frescos. Això sí; quan arriben els forasters, els ho deixem tot per a ells. Vostè ja sap que la gent avui està molt ben acostumada i que no es priva de res.

—Evident. La gent està acostumada a pagar-ho tot molt car, a pagar-ho excessivament car. És un costum ben estrany...

—He, he!—féu el pagès, passant-se, amb un somriure de conillet, la mà pel clatell, mirant-me amb els seus ulls grisos i freds.

És curiosa la diversitat de reaccions que una mateixa cosa pot produir. En el poble on s'utilitza una cambra de bany perquè les lloques incubin els ous d'una manera totalment plàcida i tranquil•la, un pagès em diu amb una convicció molt acostada al fanatisme:

—A la meva cambra de bany, no hi entra ningú!

—Què vol dir, que no hi entra ningú?

—Vol dir que literalment no hi entra ningú. Vaig donar ordres en aquest sentit, i a casa el que jo dic es fa, comprèn?

—És clar... Però bé hi deuen entrar els seus fills i les seves filles a rentar-se...

—No senyor! Els meus fills entraran a la cambra de bany quan sàpiguen rentar-se.

Vaig quedar silenciós, mirant-lo.

—Era espantós... Ho embrutaven tot; el sòl, les rajoles de les parets, les aixetes, les canonades. Feia pena de veure-ho. Si hi entrava el servei, encara era pitjor, perquè hi arribaven amb les espardenyes o els esclops de la quadra. Vaig haver-me de revestir de valor, perquè aquestes coses són llamineres; però a la fi vaig dir: «Prou!». Si aquella bacanal de netedat hagués continuat, tot hauria quedat esberlat, romput i destruït per sempre més. Hauria estat una llàstima. Em vol creure a mi? Si vol que una aixeta se li conservi, no la faci servir gaire. La respecti! Així, vaig donar l'ordre, i de llavors ençà no hi ha entrat ningú més.

—Però vostès hi deuen entrar..., vostè, la seva senyora...

—Rares vegades, no es pensi! Es tracta de coses delicades. La meva dona hi entra per netejar la cambra, per tenir-ho tot brillant, les aixetes lluents, les parets ben llises i fines.

—Deu semblar un panteó.

—Home! Fem el que podem.

—Ja ho entenc. Vostès dediquen els seus esforços a tenir la cambra de bany ben neta, i, en canvi, no la utilitzen per a rentar-se. —Nosaltres som nets com una

patena...

—Ja està entès.

—... i no necessitem la cambra per a rentar-nos!

—D'acord! De tota manera, li diré francament que, al meu entendre, tenen un respecte excessiu per la cambra de bany.

—Li repeteixo que aquestes coses són molt delicades. Déu nos en guard d'un ja està fet!

—Sí, ja ho veig! De tota manera, sospito que vostè no dorm pas al sòl de terra pel fet que el seu llit sigui delicat ni que pel fet d'ésser una cadira delicada deixa d'asseure-s'hi, si en té ganes.

—Són coses diferents. Una cambra de bany és una cambra de bany. Tot ha de venir pels seus passos comptats. Quan tots sapiguem rentar-nos sense xipollejar ni escampar l'aigua, llavors haurà arribat el moment d'utilitzar-la.

—De tota manera no els faci rentar amb peus de plom, amb comptagotes, tímidament. Un banyista tímid...

—Què vol dir?

—Res. Vull dir, simplement, que aquestes coses s'han de fer amb una certa llibertat, folgadament...

—No em vingui pas amb llibertats! La cambra continuarà tancada inexorablement.

La vaig haver de veure. El pagès obrí una mica la porta i me l'ensenyà des del llindar. Era una cambra impol•luta, glacial, que feia gairebé basarda. Tot hi era tan net, tan brunyit, tan lluent, que tenia una cosa de funerari i tètric. La seva buidor impressionava. Semblava un anunci de cambra de bany sobre paper couché.

—Què li sembla?— em preguntà el pagès, enriolat i satisfet.

—És magnífica i, a més, és gairebé segur que amb el temps guanyarà. En el seu cas, l'obriria amb molta parsimònia, perquè seria realment una llàstima que la seva utilització la fes malbé.

El pobre pagès

Després hi ha, naturalment, el revers de la medalla.

Avui m'he trobat amb l'agradable sorpresa que en el poble en què he pernoctat se celebrava una fira de bestiar. Des de la cambra de la fonda on he dormit he pogut sentir els sorolls inconfusibles; el pas dels carros, dels carruatges i dels camions; la bonior de la gent, la simfonia, per mi tan agradable, de la presència dels animals més o menys domèstics: els matxos i les mules, els cavalls i les eugues; les vaques i els vedells, el bestiar de llana, els porcs, que sembla que arrissen i ondulen l'aire, amb els seus ruflets. A part de l'aviram, i dels conills, i dels ànecs, i de les oques, d'una presència tan sorollosa —un soroll ple i horitzontal que es tanca i s'obre al compàs del seu bec. A les nou del matí —hora que he sortit al carrer— he vist que en un cafè despatxaven vermuts amb olives i cloïsses. En el fons d'un altre cafè despoblat i obscur he vist un marxant de brusa i vareta de freixe, que comptava dos pams cúbics de bitllets.

La fira se celebrava sota la típica avinguda de plàtans de fulla polsosa però no tocada encara pel cansament de la tardor. Hi havia una gernació virolada,

passablement agitada, de pagesos, mercaders i gitanos. Un jove molt elegant, amb un barret verd sobre l'orella i un clavell en el trau, volava, de grup en grup, com una petulant libèl•lula. Feia la impressió de trobar-se en el seu element. Era el veterinari de la població. No podia donar l'abast, de tanta feina que tenia.

M'he acostat a un grup nombrós de persones, i en penetrar-hi m'he trobat situat entre un home que m'ha semblat un pagès pobre —que també n'hi ha— i un gitano verdós, lluent i geperut.

Acabo d'escriure; un pagès pobre, que també n'hi ha. I tal si n'hi ha! S'ha d'acabar d'una vegada amb aquest infundi segons el qual tots els pagesos de Catalunya són intercanviables i tots s'han fet rics per igual. La realitat, la pura i estricta realitat, assenyala, en aquest punt, considerables diferències.

Hi ha, al nostre país, moltes classes de pagesos. En primer lloc, hi ha el pagès hortolà, que treballa terres de regadiu, les terres de cultiu intensiu del Maresme, del Llobregat o de l'Urgell, el pagès que viu en el suburbi d'una població industrial, que va al cafè cada dia, llaura amb un rellotge de polsera a l'avantbraç, i l'existència del qual té una notòria semblança amb la d'un obrer industrial qualificat. Aquesta classe, que és relativament recent en la massa de la pagesia del país, no té pas gaires punts de contacte amb la manera d'ésser avial dels pagesos.

Hi ha, després, el pagès de secà. Però en el nostre país el secà té uns matisos literalment inaferrables, matisos produïts per les diferències de riquesa, de qualitat de les terres, de factors meteorològics i climatològics locals o comarcals, de producció, d'habilitat, d'intel•ligència de les persones que el cultiven. Hi ha terres de secà de rendiment i terres de secà pobríssimes. Hi ha finques grans i finques irrisòries. Hi ha finques bones mal portades i finques mediocres aprofitades al cèntim. Hi ha pagesos rics, pagesos pobres i pagesos de mitja vida. Hi ha finques riques carregades de deutes i d'hipoteques i finques pobres, esveltes i folgades. El factor home —i el factor dona— té, a pagès, una importància decisiva. És una economia basada sobre dos factors incerts; la clau de la seva riquesa és la pluja; la de la seva misèria és el factor humà, de vegades negatiu, pertorbador i tocat d'un punt de follia.

El pagès de mitja i d'alta muntanya, caracteritzat per l'isolament en què viu, ofereix també una gran matisació, afectada generalment per la marxa del bosc i dels afers forestals.

A Catalunya la vida té una característica profunda: la diversitat. La geografia física és d'una diversitat impressionant i la diversitat humana és paral•lela.

En el grup de la fira a què vaig acostar-me, un mercader venia un vagó d'eugues de treball, de gropa bíblica, rodones i manses, d'aspecte limfàtic i tranquil. El suposat comprador era un pagès petit i gras, de mitja edat, de color de rajol, els ulls petits i vermells, amb una gorra enorme, com un núvol, tirada sobre el clatell, que deixava veure un cabell gris. Portava una corbata posada de qualsevol manera, i sobre el seu abdomen, tibant i rodó, li queia una cadena de rellotge de la qual penjava, dins d'un petit cercle, el retrat —sens dubte— de la seva senyora, tibada, amb un pentinat alterós i rígid.

El gitano, que seguia el tracte amb gran atenció, em digué de baix en baix, mirant el pagès:

—Aquest home deu ésser molt ric... —Per què ho dieu?

—Ho dic pel vestit de vellut flamant que porta. No sentiu l'olor que fa el vellut?

El gitano tenia un bon olfacte, era de nas fi.

—El vestit de vellut que porta aquest senyor almenys val dos-cents duros!... —

digué amb un aire de sentència.

—És el que val! —féu tímidament, amb una mirada trista, el pagès que tenia a l'altra banda.

En la qüestió vestimentària hi hagué, abans, en aquest país, una classe única per a la gent de pagès. Fou el vestit de vellut. La indústria tèxtil fabricava un vellut de molt bo de veure i d'excel•lent qualitat. Durava anys i panys. Al principi era una mica fort de bravada, però després esdevenia inodor. Era un gènere assequible. Per unes poques pessetes es podia tenir un bon vestit de vellut, de duració llarguíssima, molt sofert. El gènere agradava a la gent, la roba era còmoda i flexible, servia per a tota classe de feines. Ara s'han imposat altres classes úniques. Ara sembla que tothom va d'estiu. El vellut —que era pròpiament Standard— s'ha convertit en un luxe. Un vestit de vellut val un dineral. És així.

—Aquestes eugues —digué tot d'una el mercader— podrien ésser franceses.

—I un be negre!... —objectà el gitano, en veu baixa, amb una ganyota sarcàstica.

—On han estat comprades? —preguntà el pagès amb una veueta esquerdada i reticent, encenent un caliquenyo.

—A Cerdanya... I gairebé us podria assegurar...

—Què és el que em podríeu assegurar?

—Que l'euga és plena.

—Això ja ho veureu més endavant, quan arribi l'estiu. Pel moment, ho deixarem córrer, si us sembla.

El pobre pagès, que mirava l'animal amb uns ulls fascinats, d'una tendresa humida, com si es trobés davant de la porta reixada del paradís, digué enriolat, il•lusionat:

—I per què no ho havia d'ésser, de plena? L'euga és guapa, molt guapa...

Hom passà de seguida al ritualisme propi d'aquesta classe d'operacions; fou examinada la boca de l'animal, li fou palpada la barballera del coll, li foren minuciosament mirades i remirades les extremitats.

—Voleu que cridi el facultatiu? —digué el mercader amb una mitja rialla d'impaciència.

—Per què? Avui té molta feina... —I després d'una pausa—¿Aquesta euga té més de catorze anys! —sentencià el pagès iniciant un moviment de separació del grup que formaven l'animal i el mercader.

—Si no us conegués de fa tants anys, us diria que sou un carcamal... Què us heu pensat? L'euga té de vuit a deu anys. No passo per més. Què us heu pensat?

—L'euga és bruta de cames i té l'edat que us acabo de dir.

En aquest punt s'embardissaren en una discussió pintoresca i molt difusa, que es projectà primer sobre els defectes i les qualitats de l'animal i després penetrà en el món vidriós de les qüestions personals. Quan el gitano observà que la cosa s'enredava, digué amb una seguretat que hauria sorprès el difunt professor Wundt, de psicologia experimental:

—El pagès ha picat! Comprarà!

Després d'una pausa llarga, durant la qual el mercader i el pagès es donaren intermitents mirades impregnades d'un menyspreu infinit, el pagès parlà:

—Bé, i quant en voleu, d'aquesta pell? Estic cansat de sentir-vos enraonar.

En el grup es féu un silenci sepulcral. Alguns dels presents miraren, fumant, les branques dels plàtans.

—Vint-i-dues mil! —digué el mercader mirant-lo a la cara—. I us ho faig a aquest preu perquè sou vós i perquè ens coneixem de tants anys.

Vaig notar que m'agafaven del braç. Vaig girar la cara. Era el pobre pagès. La xifra llançada l'havia exaltat d'una manera visible, i s'havia tornat molt pàl•lid.

—Vol fer el favor de dir-me quan ha dit?— em preguntà el pagès amb el nas dins de la meva cara, amb un posat inquiet.

—Ha dit vint-i-dues mil...

—Deu de Déu! És un escàndol!

—Què li passa? No es troba bé?

El mercader i el pagès entraren en el regateig. El pagès contraatacava amb ardor, però no deia pas una paraula que representés una contraoferta. El mercader feia un paper d'home enervat, accentuant, però, la indiferència. Volia fer la impressió de com si estigués absent.

De cop i volta féu un gest d'impaciència i digué a un majoral que tenia a dos passos:

—Vés a la fonda i encarrega un arròs... Per a les dotze! Ho sents? Marxarem de seguida. Ja començo d'estar tip.

I després, adreçant-se al pagès:

—Dintre de quatre o cinc mesos, vós mateix pagareu per l'euga el que us en demano i dos-cents duros més...

—Aneu-ho a saber!— digué el gitano posant la punta de l'espardenya vertical.

—Dintre de quatre o cinc mesos sereu tots a la presó!...— digué l'home grassonet.

Amb això, vaig sentir que m'agafaven altra vegada del braç. Era el pagès veí.

—Perdoni... Vol repetir-me la quantitat que ha dit? —preguntà amb una veu fosca, molt deprimit. —Vint-i-dues mil.

—Déu de Déu! Vint-i-dues mil! Ho ha sentit bé? —Perfectament.

L'euga morí en vint-i-un bitllets grossos —vull dir de mil, perquè els de cinc mil, malgrat l'expectació amb què són esperats, encara no han aparegut en el país—. Acabat el tracte, el grup es dissolgué. En el moment d'acomiadar-se, el gitano digué, enriolat, ensenyant les dents:

—Les coses valen el que se'n treu...

—Què ha volgut dir amb això aquest gitano geperut? —preguntà un dels presents amb cara de babau.

—Què sé jo! —vaig dir de baix en baix, per evitar que es despertés—. Coses de gitanos. Res...

Quan tothom s'hagué dispersat quedàrem cara a cara el pagès pobre i jo, sota del

gran plàtan, a l'ombra fresca. La fira bullia al nostre voltant i en l'aire flotava alguna ploma de gallina. Hi havia l'olor barrejada del material humà i de les bèsties. Aquell home i jo devíem fer l'efecte de dos éssers pensarosos, passablement aclaparats. El pagès mirava a terra amb obstinació. Jo fumava una labor entrefina tot mirant el cel blau, que el fullatge dels arbres deixava entreveure.

Quan el pagès tornà una mica en si, digué:

—Porto un petit mas de secà, poc vividor. Sóc pobre. Tinc família. Posseeixo un cavall molt vell, un cavall tan vell que només té les dents del davant. M'hauria agradat de tenir una euga. Hauria estat la meva il•lusió. Les eugues treballen i crien. Els cavalls només treballen. Les eugues donen més. En una casa de pagès són indispensables. Si jo hagués pogut tenir una euga, potser hauria anat endavant i me n'hauria sortit. Quan penso que el cavall de casa és tan vell, quasi em vénen ganes de riure. Hem passat tantes hores junts, ell i jo, llaurant les pobres terres! Qualsevol dia es morirà. El podria vendre per la carn, però l'estimo massa i em fa pena. Potser quan arribi a casa ja el trobaré mort. I llavors, què?... ¿Què hauré de fer? i Sap quant hauria valgut abans aquesta euga que aquests homes han tractat i que hem vist vendre? Sis-centes, potser; màxim, set-centes pessetes... I ara vint-i-dues mil.

—Vint-i-una mil exactament...

—És igual! Sis o set-centes pessetes es podien tenir, abans, amb una mica de sort, en dos o tres anys. ¿Com és possible de fer-se avui amb la quantitat que han demanat per aquest animal?

—Que han donat per aquest animal...

—Exacte. Sí senyor. El que n'han donat. Així, vostè ja veu el panorama. Quan se'm mori el cavall, que ja no s'aguanta de vell, què hauré de fer? No es pot cultivar la terra sense un animal. Podria comprar un ase ¿però què en faria, pobre de mi? No em serviria de res. Així, quan es mori el cavall, hauré de marxar de casa. Un altre vindrà que tindrà una euga. Al propietari, li serà igual... A base d'aquests preus ja no arribaré enlloc... Cada dia seré més pobre, i quan se'm mori el cavall no el podré substituir.

Vaig mirar d'animar-lo, amb un resultat molt incert. Després vaig invitar-lo a fer el vermut.

—No, gràcies. Li ho estimo com si el prengués. Però després del que acabo de veure em faria mal, cregui!— digué mirant a terra.

Convé precisar...

No podria pas continuar treballant en aquest petit llibre sense aclarir i fixar amb claredat algunes coses elementals. Ja ho hauria d'haver fet.

Quan es parla, en aquest país, dels pagesos, es corre sempre el risc —i sobre aquest punt l'experiència és precisa— que se'ns atribueixi una tendència a usar la paraula pagès en el sentit despectiu i grotesc que anys enrere alguns papers humorístics indígenes donaren a la paraula. Aquest sentit despectiu existeix i és corrent de trobar-lo entre persones cultivades, en les grans aglomeracions urbanes. En aquestes aglomeracions, s'hi solen trobar de vegades persones accentuadament pedantesques que tendeixen, pel mer fet de respirar, a creure que el seu paisatge urbà —generalment horrible— és el llombrígol del món i el desideràtum de totes les qualitats i de totes les quantitats. Respectem-los les il•lusions, car, si no les tinguessin, els seria massa difícil de resistir el lloc que habiten i la vida que porten.

No. Jo no he usat mai la paraula pagès en sentit distint del literal que té en

la nostra llengua. Un pagès és un home que treballa cultivant la terra i viu de la terra. En aquest sentit ésser un pagès és un honor, un honor molt elevat. Mai no he posat, doncs, en la paraula un matís, el més lleu moviment o el més petit color de tipus despectiu o crític; encara menys l'he usada en sentit humorístic. No he posat mai entre cometes la paraula, entre altres raons perquè estic una mica tip de paraules posades entre cometes i de tenir el cervell entre cometes; la paraula de referència és perfectament clara i perfectament comprensible.

Un pagès del país no serà mai ni un labrador ni un campesino, sinó una figura humana personal, perfectament individuada i distinta. Un pagès és un pagès i res més que un pagès, com perfectament indica aquesta paraula intraduïble. Jo lamento sincerament que per a anomenar pagès un pagès no hi hagi una paraula més adequada i més exacta. Si n'hi hagués una la utilitzaria, perquè els escrits han d'ésser clars i concrets. Ara bé, com que no existeix, hem d'estar a les resultes dels fets i prescindir de les elucubracions dels estilistes, que en l'època que vivim han tingut una tendència a fer morir de riure la gent.

Queda, doncs, perfectament entès; en aquest llibre no es parla ni dels pagesos en sentit general o universal —tot el que és considerat universal m'horroritza— ni tan sols de la classe pagesa peninsular. En aquesta península la vida del camp té una varietat tan prodigiosa que seria una pura pretensió tenir d'aquest panorama tan dilatat una idea clara i concreta. Ho deixo per als qui bracegen, il•lusòriament, idees. A mi, m'interessen els fets. Parlo dels pagesos del país, de Catalunya, classe que té, com a constitució bàsica, la romanitat, el Dret romà, el contracte feudal, les guerres camperoles ocasionades per la ruptura del contracte feudal i la lliure contractació instaurada per reflex de la Revolució francesa. Això forma un complex de dos mil anys projectat sobre el cultiu de la terra. És una realitat que no es pot oblidar, perquè l'entrellat dels vicis i de les virtuts dels nostres pagesos arrenca d'uns fets antiquíssims.

Catalunya forma part de la romanitat. Formar part de la romanitat vol dir, en definitiva, tenir una concepció de la vida basada en el contracte, en la relació humana paccionada —en el do ut des. Les relacions humanes a Catalunya no han estat basades, de temps immemorial, en el caprici paternalístic, sinó en el contracte lliurement consentit. Això és viu i importantíssim.

El feudalisme fou un altre contracte d'una enorme transcendència, que assegurà la pau durant segles. El feudalisme és una paraula que avui fa posar pell de gallina; el feudalisme té mala premsa. La realitat del feudalisme ha estat sofisticada per l'ideologisme i el doctrinarisme de la política moderna dels partits. La relació feudal entre el senyor i el treballador de la terra no fou una relació de prepotència, la subjecció del feble al fort, sinó un sistema de drets i de deures mutuals, un sistema que en el període de la vitalitat de la institució es complí estrictament.

L'emborderiment del pacte feudal —els mals usos— originà les guerres del pagesos —les guerres dels remences. Els pagesos defensaren, amb les forques a la mà, el compliment del contracte feudal, el retorn a la concepció pactada del cultiu de la terra, concepció corrompuda per la taujaneria, la peresa i les vel•leïtats sentimentals dels senyors. Els pagesos guanyaren. Es feren amb la terra. Gairebé totes les famílies que tenen avui, a Catalunya, una arrel important en la terra són famílies que el segle XV foren remences. La pagesia defensà la figura dibuixada del contracte contra la projecció sobre les seves clàusules estrictes d'un sentimentalisme tèrbol, capriciós, paternalista i fatxenda. El català és un sentimental quan dorm, quan somnia, quan canta, quan es tracta dels interessos dels altres. En estat de vigília, no sap concebre el món més que a través del toca i tocaré, del contracte, del mutu respecte, de la raó contra el sentimentalisme —de fons eròtic, naturalment. Tenir raó fou sempre, a Catalunya, una cosa important, encara que avui aquesta noció s'hagi perdut una mica.

L'aparició del món burgès a través de la Revolució francesa confirmà la presència del contracte en la base mateixa del país, i el notari quedà, una vegada més, situat en el centre de la nostra existència col•lectiva. El notari és l'única autoritat real que ha funcionat a Catalunya, perduda que fou la

personalitat pública. Aquesta pèrdua de la personalitat pública representà, en certa manera, una intensificació de la vida privada, creà una situació de ferotge isolament, que els notaris endegaren, posaren en net i convertiren en llei a través de la seva firma historiada. La història dels catalans és a les notaries. A les notaries, s'hi va a passar l'escriptura, a pactar, a contractar, a santificar el toca i tocaré. L'essència de la nostra vida és el contracte, no pas vagament formulat, poetitzat o verbalment insinuat, sinó escrit. La primacia de la lletra, de l'escriptura, és de la romanitat, que l'hem heretada i la vivim encara.

En aquests últims anys s'han produït, en aquest país, algunes coses que han pogut semblar noves sense ésser-ho, però que han tingut una gran transcendència. El nivell de vida dels pagesos ha pujat una mica. Aquest és un fet públic i notori. No tots els pagesos se n'han beneficiat per igual, perquè la diversitat del país exclou tota generalització. Ho he escrit reiteradament. El cert és que l'any 1936, per fixar una data important, la classe pagesa era la més pobra del país. L'obrer industrial vivia, visiblement, millor. A partir d'aquesta data, les coses s'invertiren. De la guerra civil ençà, els pagesos han respirat una mica, no solament pel fet de tenir el problema del menjar resolt, sinó perquè la rarificació dels béns de consum els féu pujar de preu. Les convulsions polítiques, econòmiques, socials, tendiren sempre a sobrevalorar el necessari, l'indispensable, en detriment del superflu. En les èpoques normals, l'abundància tendeix a produir el fenomen contrari. A tot arreu passa sempre el mateix, i a França el fenomen ha estat espectacular. Els pagesos francesos, els paysans, en el curs dels últims, tràgics, anys, no solament han menjat per la gana que han tingut, sinó que han anat a parar a la seva bossa totes les successives monedes que des del principi de la guerra es produïren en el país. Tota catàstrofe produeix enrariment. L'enrariment col•loca els béns de consumació, els productes de la terra, en el centre mateix de la vida social. Davant de la fam, l'home compra a ulls clucs, a qualsevol preu, passant per sobre de tot risc. Aquesta realitat desplaça els pagesos en el centre mateix de la clau de volta de la societat. Des de 1917, la història interna de Rússia és una lluita aferrissada —d'astúcia o de sang— entre pagesos i obrers industrials, per la possessió dels aliments.

Els pagesos del nostre país viuen, avui, doncs, una mica millor que anys enrere. Hom ha fet obres en algunes cases, isolades o integrades en un nucli rústic. S'han netejat i arranjat estatges i estables. S'han construït masies de nova planta, que no tenen pas la gràcia antiga. Algunes cases de pagès, les han comprades els masovers. Els pagesos han comprat terra. En aquest punt ha continuat, accelerat, el procés mil•lenari de l'accés a la terra. Ha continuat la permanent, callada, positiva revolució social del desplaçament de la propietat de la terra —revolució més profunda que la de l'època de la vociferació demagògica i totalment estèril de situacions aparentment més plausibles. Els propietaris han marxat de la terra; viuen a la capital de la província o a Barcelona, van al cinema, van mudats, i els nens, fent els papàs un esforç esgotador, estudien carrera. La vida a les masies, en els petits pobles rurals, els sembla, a ells, a les seves senyores i als seus fills, trista i avorrida; mentrestant, els pagesos, els masovers, tocats de la mica de prosperitat, es mengen les botifarres i van fent plàcidament la seva vida.

Així, en algunes cases de pagès, en algunes cases velles, admirables, de pedra daurada, que havien arribat a l'os de la indigència, s'hi troben avui algunes comoditats, s'hi observa un petit canvi en l'esperit. Una cosa tan justa i enraonada provocà, però, en produir-se, indignades actituds, que es tradueixen, en els papers, en una proliferació de brometes. Era perfectament natural que això passés. Tot fenomen econòmic implicant una transformació de les persones afectades ha d'anar acompanyat fatalment de les petites escenes grotesques, sovint divertides, de vegades petulants, altres irrisòries. Aquestes escenes s'han de recollir amb la normal intenció satírica, però sense fel, perquè els papers, si aspiren a ésser un mirall de l'època en què es produeixen, han de reflectir les llums i les ombres, les característiques més significatives i les saboroses nimietats, per tal com tot plegat ajuda a la comprensió del seu esperit.

En certa manera, això ha representat la primera aparició dels nostres pagesos en el que s'anomena la vida moderna. Ha estat, desgraciadament, una aparició molt tímida, però ha representat una certa correcció de la vella incúria i de l'abandó en què vivien, efecte de l'avial estretor. Al meu entendre, els seus resultats han estat un gran bé, han estat, des del punt de vista dels interessos generals, positius i saludables. Els propietaris que abandonaren la terra enlluernats per la vida de les grans ciutats i per les formes de parasitisme que aquesta vida ofereix, són una mica de plànyer. En l'època que estem vivint, em produeixen (a mi, s'entén) una impressió penible. En les èpoques crítiques, val més viure sobre la terra. Les grans ciutats, quan no s'hi disposa de tots els elements de confort i de comoditat que tenen les persones molt riques, són instruments de tortura, aglomeracions d'aspecte sinistre, concentracions de pretextos per a patir enmig del material humà indiferent.

La nova situació ha accelerat la revolució permanent que en aquest país hi ha al voltant de la terra. S'ha accelerat i amplificat l'accés a la terra. Aquesta accessió es produeix, simbòlicament, sobre les taules del despatx dels senyors notaris. Les millors revolucions, les d'efectes més sòlids, són les que es produeixen davant d'aquests senyors. Les seves conseqüències poden resumir-se en un fet; en aquests últims anys, en aquest país, el nombre de petits propietaris ha augmentat indiscutiblement. Al meu entendre, això és un bé. La nova situació, per altra part, ha elevat una mica el nivell de vida dels pagesos. Ja els convenia. Vivien malament, en condicions pèssimes. Envejar aquesta millora, combatre aquest progrés, seria una estupidesa.

Alguns observadors han fet notar que aquesta sobtada —encara que tímida— aparició dels pagesos en un medi més agradable, confortable i net canviarà la seva manera d'ésser, la psicologia de la classe. Ho dubto. No veig que el ventet de la prosperitat hagi fet variar gens ni mica el tarannà dels pagesos.

Al meu modest entendre, una de les notes més destacades de la psicologia pagesa és la fonamental incapacitat d'aquests homes i d'aquestes dones d'evadir-se del que pensen i fan. L'home modern tendeix en general a dividir la seva manera d'ésser en compartiments estancs. En la seva vida quotidiana es produeix una separació entre el treball, les distraccions, la vida familiar, les relacions, els viatges, l'estiueig. En cadascuna d'aquestes successives ocupacions, la personalitat humana es manifesta d'una manera diferent. El treball arriba fins en aquesta ratlla, fins a aquesta hora, més enllà de la qual es produeix la dispersió sobre altres maneres, sobre altres ocupacions, sobre altres passatemps, de vegades més agradables o menys. Aquesta tendència és, en la vida moderna, inqüestionable, i encara que a mi, personalment, em seria impossible de dividir-me, d'una manera absoluta, en compartiments separats, és notori que tendeix a la formació de tipus que varien de mentalitat, d'humor, d'aspecte i fins de lèxic, segons l'ocupació, la feina, la diversió o el joc de cada moment.

Entre els pagesos, sobretot trobant-se ja formats i havent superat la dispersió que produeix la vitalitat jovençana, és impossible d'observar una qualsevol vel•leïtat d'evasió a formes distintes a les que, a conseqüència del seu treball, tenen impreses en la seva ment. El pagès és sempre igual a si mateix; tant si té l'arada a la mà com si parla amb la gent, tant si compra o ven al mercat com si bat a l'era. El pagès és sempre el mateix pagès; els seus judicis, les seves reflexions, les seves accions, són sempre de pagès. Quan es distreu (cosa rara) pensa i diu el mateix que quan treballa; quan va pel món formula les mateixes reflexions, té els mateixos gustos, adopta les mateixes actituds que quan seu, a l'escon, davant de la llar. Comprèn que una de les coses que s'ha de fer —sense abusar-ne!— és una mica de vida familiar i que pot tenir una certa utilitat parlar amb la gent, però no per això canvia de llenguatge, ni de manera de pensar, ni pretén reaccionar d'acord amb la nova situació. El pagès és un obsés. És ininterrompudament pagès. En la seva vida no hi ha parèntesis, ni és visible la transformació de la seva personalitat en cap moment.

El pagès és un obsés, però —potser preguntarà el lector— és un obsés de què?

A mi, em sembla que el pagès és un obsés de riquesa, de seguretat, de terra, de possessió, d'interessos. L'única cosa que emplena la seva personalitat, que els dóna una sensació de grandesa, és quan poden dir, davant de no importa què: «Això és meu!». Això els fa fruir físicament i mentalment. Aquesta característica és tan típica i els imprimeix tant de caràcter, que no poden arribar a concebre que altres persones puguin tenir reflexos motivats per raons diferents. A mi, em podrà agradar una casa per la seva arquitectura, per les seves proporcions, per la seva bellesa. Els pagesos ho consideraran ridícul, atès que la casa no és meva. «A vostè, li agraden les cases dels altres!... —diran amb una mitja rialleta—. He, he!»

Però el curiós és observar que aquest obsés de riquesa i de possessió rares vegades acumula, en la seva persona, una qualsevol forma o capacitat de comerciant —vull dir una tècnica per a realitzar l'obsessió que porta a dins. Rares vegades un pagès és, a més a més, comerciant. La pagesia sol ésser un planter de comerciants futurs que sortiran de la terra per dedicar-se al comerç, però sens dubte perquè si fos freqüent la concentració en una sola persona de l'obsessió pagesa i de l'astúcia comercial es produiria un ésser humà perillós per excés de perfecció i de possibilitats, la naturalesa produeix rarament aquesta filigrana específica. La naturalesa fa el que pot, i qui fa el que pot no està obligat a més; però els seus productes, en el camp de què parlem, són més aviat monogràfics i no gaire complexos. En general, el pagès és un comerciant mediocre, d'indubtable joc mental, però més visiblement de poca habilitat per a rematar les jugades. No remata les jugades, sovint perquè no en sap, altres per excés de cobdícia, per incapacitat de saber perdre el que cal, per voler guanyar sempre. És perfectament imaginable el que s'hauria esdevingut si en els anys que acaben de transcórrer, la repetició dels quals podríem tornar a veure, els pagesos haguessin tingut un sentit comercial. El ventet de prosperitat que els ha tocat hauria esdevingut una ventada agradable i d'un rendiment molt més substanciós. Però no són comerciants. I no ho són perquè ho volen semblar massa, perquè la seva taujaneria els delata i ensenyen l'orella. De vegades ho volen ésser tant, que són, objecte d'enganys d'una sensacional puerilitat. Són homes inacabats, incomplets.

La seva permanent obsessió de riquesa i de posseir es manifesta, generalment, en un anar tirant i amollant, més aviat primet. No és pas un resultat gaire esplèndid.

No es volen deixar agafar...

Diumenge. Apareix, al matí, un dia tristot, ennuvolat i gris, un dia que no és gaire apropiat per a caminar per les carreteres. A més, el diumenge s'ha fet per a reposar. En principi, la meva intenció havia estat de desplaçar-me a un poble determinat, utilitzant un carro o una tartana de pagès. Els carros són còmodes, perquè van a poc a poc, a la velocitat que exigeix l'estat de les carreteres. Les tartanes són pretensioses i volen anar de pressa; atesa l'ondulació, sovint molt sobtada, dels camins, aquestes baluernes esdevenen instruments de tortura. Sempre hi ha el perill —si us descuideu— de donar un cop de cap sec a les fustes de l'entrellat del sostre del carruatge. Sempre és prudent d'estalviar —si és possible— aquestes trompades inútils i bèsties.

Però el cert és que no he trobat ni carro ni tartana disponibles. I així he hagut d'utilitzar, sense altre remei, el transport en comú; l'autobús destartalat i indefectible.

L'autobús va de poble en poble. És l'hora meridiana d'un dia de festa. En les parades —que solen estar situades pels volts dels cafès i les tavernes— els pagesos s'acosten i donen la volta al vehicle. Alguns vagaven incerts per la carretera; altres jugaven al truc o a la brisca al cafè. Han deixat el seu passatemps momentani per venir a veure el moviment. Els pagesos estan enamorats del moviment, el moviment els fascina. El moviment és l'ideal de les persones aturades. És el complement. La paraula moviment és una paraula essencialment

pagesa. Els pagesos van a l'hora vella i vénen a veure el moviment que promou l'autobús amb una cara tocada per la placidesa que produeix una digestió sòlida i decent.

Els pagesos estan satisfets. Dins de la tònica de genèrica sobrietat de sentiments que els caracteritza, es nota que estan satisfets. La reserva és, d'una manera molt notòria, la característica més acusada del seu tarannà; però potser hi ha un sentiment que no poden amagar per més esforços que facin; és la satisfacció de caràcter econòmic. La pròpia situació econòmica, la porta el pagès a flor de pell. És un exhibicionista inconscient. Quan van mal dades, es torna irascible, en parla tot el dia. Quan, per contra, es troba saturat, passa el temps —àdhuc quan no el veu ningú— amb un lleu somriure en les comissures dels llavis i una curiosa incisió sobre les galtes que sembla imitada de la dels conills. Aquest somriure és una manifestació externa d'una situació interna; d'un càlcul mental, exactament. Quan van mal dades, el pagès no pensa res coherent; està encegat pels trencacolls en què es troba momentàniament. Però de seguida que el ventet és favorable, en la interioritat del seu sensori, es posa a calcular, a sumar, a restar, a tirar plans —com el pagès sol dir. Abstrets en les seves cavil•lacions aritmètiques, es porten la mà al clatell i es rasquen una estona. Els pagesos solen tenir el clatell molt bonic, com a persones que són de raça pura; si estan grassos, tenen amples clatells d'una qualitat de cotna tendra, quadriculats per incisions rectangulars, d'un color rogenc fresc. Si estan flacs, tenen un clatell acanalat i tens. Es passen la mà pel clatell, es rasquen amb els dits, com si donessin corda a un rellotge invisible. Quan es produeix aquest moviment és senyal que ens acostem a un estat de perplexitat en el càlcul, previ a la presa d'una important decisió. En efecte; el moviment sol coincidir amb un determinat estat del càlcul aritmètic intern; onze i dotze, vint-i-tres..., però molt serà que no arribem a vint-i-quatre...

Aquest somriure, aquest lleu, pertorbador, insondable somriure! De vegades somriuen mirant al cel; altres, mirant a terra. Si llauren, aturen un moment els bous o les eugues i es queden immòbils, per somriure bé. Es porten la mà al clatell, operació aritmètica paral•lela. Onze i dotze, vint-i-tres..., però ja farà prou que no arribem a vint-i-quatre. Alguns afegeixen: si Déu vol.

Hi ha un altre símptoma que indica que en aquest moment (1940-1948) els pagesos estan satisfets. S'han tornat verbalment enjogassats. Els pagesos són inintel•ligibles. En l'època en què vivim s'ha realitzat un gran esforç perquè la més gran quantitat possible de persones parli amb claredat i aconsegueixi, dintre del possible, fer-se entendre. Els pagesos s'han quedat, voluntàriament, al marge d'aquest esforç. Ningú no els entén. El seu llenguatge és, per expressa i personal deliberació, obscur, vague i incoherent. És un llenguatge que no obeeix a cap sistema de causes i efectes, a cap engranatge lògic, a cap esquema ordenat i coherent.

—Jo ja m'entenc! —em diu de vegades un pagès.

—Molt bé —que jo li responc—. Ja suposo que vós us enteneu perfectament. Però, si jo faig un esforç perquè vós m'entengueu, per què vós no heu de fer el mateix esforç perquè jo us entengui?

—I, si vostè m'arribés a entendre, què hauríem guanyat? Res, ben res...

No hi ha res a fer.

El problema de saber en què consisteixen l'interès i la conveniència concreta i tangible del pagesos és sempre difícil, per no dir impossible, d'aclarir. Quan hom espera que diran sí, diuen que no; quan hom suposa que contestaran blanc, responen negre. S'ha dit i repetit que els pagesos són egoistes. No crec pas que ho siguin ni més ni menys que els altres estaments. El que passa és que la gent dels altres estaments fan els possibles per no semblar-ho, i els pagesos ensenyen l'orella per excés d'exhibicionisme —darrera del qual sovint no hi ha res concret. El seu llenguatge, incoherent, desmanegat, sense il•lació visible, com el de les criatures, podria ésser la conseqüència d'una educació primitiva,

però podria ésser també una defensa, com el raig de tinta és la defensa del calamars. Els seus mitjans expressius, la seva manera de parlar, malgrat obeir, en gran part, a un procés inconscient, els fa més mal que bé; els dóna un aspecte permanent de desconfiança, una inseguretat i una reserva continuades i persistents.

Totes les persones que em coneixen saben que el pecat capital més lleu que presento és l'enveja. No he envejat mai ningú i més aviat he estat propens a sentir satisfacció de la prosperitat aliena. Sovint amb aquesta satisfacció pintada a la cara, he dit a un pagès: —Sembla que es guanya algun quartet...

—Home! —m'ha respost el pagès amb una cara de sorpresa (de sorpresa aparent, s'entén), acompanyada d'un gest de disgust i de displicència.

—Us deia que sembla que es guanya algun quartet... —Hi ha qui en guanya i hi ha qui no en guanya, comprèn?

—De tota manera, tot sembla indicar que es guanya algun quartet...

—Sí i no... Depèn!

La sonsònia dels pagesos m'incordia una mica. No hi puc fer més. De vegades m'enterboleix els sentiments.

—Us deia simplement, perquè m'agrada de dir-vos-ho, que és notori que es guanya algun quartet... Vós...

—Jo faig com tothom; guanyo i perdo...

—És clar... ¿Però és que considereu que és algun mal guanyar diners? Vós, per exemple...

—Sí, naturalment, he guanyat algun diner, però n'hauria pogut guanyar molts més.

—N'estic segur. De tota manera...

—Sí, sí, però...

—Però què?

—¿Vol fer el favor de dir-me quina classe de diner estem guanyant? Quan la moneda és bona, ja li pot fer un nus a la cua. En canvi, quan és dolenta, es guanya algun quartet.

—Què hi farem! Però resulta que no n'hi ha d'altra.

—És per dir-li que es guanya algun diner, però sense satisfacció...

—¿Voleu donar-me a entendre que com més diners es guanyen més tristos ens tornem?

—Vostè rai... Vostè és més fi que una mostela.

—Ja us en faig paga.

—No l'hauria pas volgut ofendre... De tota manera, no n'hi ha pas per a estar gaire alegre. Els pagaments, les contribucions, ens han de matar... Cada dia som més pocs a pagar i més gent que cobra. Aquests consagrats cobrarien sempre, nit i dia. Ens deixaran en pèl...

Et sic de caeteris... Val més deixar-ho córrer definitivament.

Joguinejar mentalment, fer, en el cap i en el diàleg, el gat i la rata, els pagesos ho feren sempre. La seva taujaneria mental és tan incoherent com el

llenguatge que la manifesta. Quan se senten saturats econòmicament, la seva taujaneria augmenta a simple vista. La seva il•lusió llavors és fer el mofeta, prendre el pèl. Prendre el pèl és una de les coses que agraden més als pagesos. Quan prenen el pèl a una persona, tenen l'agradable sensació que fan el viu; sentir-se que són vius els fascina. Sovint us prenen el pèl i ni us n'adoneu. No us adoneu de res. Així és perfectament possible de tenir una llarga conversació amb un pagès —una conversació innòcua, grisa, àdhuc pesada i ensopida— i després resultar que us han pres el pèl d'una manera absoluta i definitiva.

—Si haguessis vist com li he pres el pèl! —diu el pagès a la seva dona, en arribar a casa, al vespre.

Aquesta frase els produeix almenys tanta satisfacció com aquella altra:

—L'he ben fo...!

En situacions així, els pagesos es tornen, a més a més, obvis; utilitzen refranys i frases fetes; es dediquen a formular la prudència, el seny i el bon sentit. L'anomenada saviesa popular és la filosofia de les persones considerades intel•ligents perquè guanyen diners. Quan els pagesos guanyen diners, la saviesa popular traspua del seu cos a simple vista —la suen, per dir-ho francament. Us amollen frases com aquestes: «Qui fa un cove fa un cistell. La navegació vol vocació. On hi ha la mort, no hi ha bona sort. Peresa, clau de pobresa. Qui primer arriba primer mol, si el moliner vol. Qui talla mai no s'enganya. El bou perquè llauri i la dona perquè guardi. No es pot dir blat que no sigui al sac i ben lligat...».

Davant de tanta saviesa, quedeu allomat i atabalat i sentiu com si us haguéssiu embeneïtit.

Els pagesos han guanyat algun quartet. Alguns, pocs; altres, menys. I els ha passat el que sol arribar a les persones que guanyen diners fàcilment. S'han tornat una mica ximples, cosa perfectament compatible amb guanyar diners. S'han tornat, així mateix, una mica pesats, pedantescos i refranyers. Quan passen per la carretera rígids, tibats, pausats i displicents, ens volen donar a entendre, pel mer fet de respirar, que per a arribar a guanyar algun quartet han hagut de gastar considerables quantitats de la seva privilegiada intel•ligència. Ara bé; això, malgrat que la serietat i la inflor poden arribar a crear una segona intel•ligència, no s'ho creuen ni ells mateixos. Els pagesos tenen rarament el sentit de l'humor. L'humor els rellisca com l'aigua rellisca per les teules. Aquesta insensibilitat per l'humor fa que els pagesos arribin a fer gràcia. Avui fa més gràcia el que no en té que el que en té d'una manera oficial i infal•lible. Sigui com sigui, és impossible avui no sentir-se al costat dels pagesos com una cosa insignificant i inservible —tanta és la importància que intrínsecament han acaparat.

Malgrat que en les ciutats de la zona industrial hi ha persones que a conseqüència de la mateixa situació han guanyat molts més diners —infinitament més diners que els pagesos—, en les aglomeracions urbanes aquestes escenes no són pas visibles. En les ciutats la gent és més cauta i secreta, sobretot quan la concentració de la riquesa en poques mans augmenta la misèria general progressiva. Però és que els pagesos no poden deixar de reaccionar expansivament de seguida que tenen algun diner. Aquest és, potser, l'únic sentiment que no saben reservar. No n'han pas de tenir gaires; les persones que no estan habituades a tenir-ne, per pocs que en tinguin, de seguida vessen. En les ciutats, tot s'esdevé en les zones profundes, o sia més enllà del menjador. En els pobles rurals, tot succeeix a la carretera.

Davant d'un mas

Avui, després d'haver caminat una hora —potser una hora i mitja—, m'he assegut en un marge del camí per contemplar el paisatge. Ha fet una tarda molt fina.

Davant meu hi ha, a primer terme, un rostoll que un pagès petit i saltironejant llaura amb un lent coble de bous. Més enllà del rostoll hi ha un camp d'alfals d'un verd una mica aspre, lleugerament tocat per sobre de la flor de l'herba, que és malva i morada. Al costat d'aquest camp, en el mateix repeu d'un pujolet, hi ha una vinya que el sol de setembre daura i rovella. Sobre aquesta perspectiva apareix una gran masia a quatre vents, de pedra madura, amb un teulat de frontó triangular. Sota del ràfec, hi ha una teoria de minúsculs arquets, que semblen pinyons arrenglerats. El triangle del frontó, però, no és regular. El cantó de la dreta és una mica més llarg que el ràfec de l'esquerra. Aquesta irregularitat dóna una gràcia deliciosa al bloc de pedra. Paral•lel a la vertical de la casa, que la llum de la tarda estremeix en un batec calent, vagament rogenc, s'alça un vell xiprer solitari i esvelt. El brocal d'un pou, tocat de calç, posa, al costat de l'era, una forma d'una amable intimitat. La llum del sol es bolca sobre la forma pomposa dels pallers, i la palla tendra acabada de batre té un color incandescent d'estany fos. Amb el pas de l'any, aquest color es tornarà de rovell d'ou, que després la pluja esgrogueirà i tornarà la palla cadavèrica.

Més enllà de la masia es dibuixen uns pujolets d'una gran suavitat de forma i d'una gran elegància de perfil. Els més acostats a la casa detallen les clares oliveres que porten a sobre. Aquestes formes blavisses, verdoses, semblen flotar en una llum extasiada, neta, dolça, afectada només per un punt imperceptible de decantació en la vaguetat tardoral. Sobre les corbes dels pujols, sobre el seu perfil llargament ondulat, es dibuixen les línies dels vessants dels teulats de la casa. Entre l'arabesc llunyà i el perfil de la masia s'estableix una correspondència, una conjugació, un cert paral•lelisme de vaguetat i de gràcia. La casa està admirablement col•locada sobre el paisatge. Els homes que la construïren formaven part de l'anonimat més gloriós. S'adonaven, però, del pes, de les formes, de l'esperit de la realitat circumdant. Un bon gust instintiu, nascut de la seva innata humilitat, eliminà de la seva visió de les coses tot exabrupte presumptuós, tota vel•leïtat de singularització —aquesta tendència a l'exabrupte i a la pedanteria que en l'arquitectura moderna és d'una permanència revoltant. La característica de l'arquitectura moderna és la pretensió, l'enravenament sistemàtic. És una obra de tibats. Aquells homes alçaren la casa pensant que no era més que un element minúscul del paisatge. Crearen, per això mateix, una obra útil, bella, elegant. Quatre segles d'intempèries humanes i de meteorologies diverses semblen haver-la madurada; les seves línies s'han endolcit i lligat, encara, amb la terra; la pedra s'ha daurat i esmorteït. La seva contemplació em produeix una fascinació amable, dóna repòs i calma al meu esperit. Al voltant de la casa hi ha una gran pau. El vent mou una mica la branca alta del xiprer. El cant del gall es perd en l'amplada del silenci. La masia està admirablement assentada sobre la terra; la seva presència no crispa res, no enerva res. Al contrari; la terra sembla gaudir-se presentant, sobre el palmell de la mà, una forma corroborant i lluminosa. Terra i fàbrica es fonen en la mateixa, llarga, ampla simfonia.

Confesso que m'atrau la contemplació de les nostres velles masies. Són molt belles. Em produeixen, a més a més, un gran respecte. Davant d'elles, el meu esperit tendeix a pensar en coses més vastes i generals que les que la realitat concreta m'ofereix. En el sistema social del nostre país, aquestes cases tenen importància. És sempre molt útil, normatiu i necessari meditar sobre les nostres arrels terrenals. Quan ho faig, vénen a la meva memòria alguns textos que en el sistema de la nostra cultura ocupen un lloc essencial.

El bisbe Torras i Bages, en una pastoral inoblidable, «La pagesia cristiana» (Obres completes, pàgina 1010, Biblioteca Perenne), veu en les nostres cases de pagès, l'origen de la continuïtat del país.

«En la contemplació directa i immediata —escriu— de la composició social del país, veiem com els nostres antecessors, els nostres progenitors, els nostres passats qui donaren forma a la nostra societat, tingueren, en virtut de la natural fixesa de son enteniment, fecundat per la gràcia cristiana, un coneixement pràctic de les conveniències socials al fomentar la constitució i permanència de les cases de pagès, a les que Le Play anomenà famílies souches

(Le Play "La reforme sociale en France", vol. II, pàgina 66); famílies que són com soques, d'on deriven, com rebrots, altres cases que, enllaçant-se les unes amb les altres, afavoreixen l'esperit de família i són un remei contra l'acció dissolvent i corrosiva del temps, que així com arriba a corcar i esmicolar les penyes de les muntanyes, convertint-les en arena, així també tira a dissoldre la humana associació, deixant els homes deslligats els uns dels altres, com grans d'arena, movedissos i incapaços de resistir als torbs i tempestats que, naturalment, sovint hi ha d'haver en la terra.»

Aquesta idea del doctor Torras, que les cases de pagès són la font perenne de la continuació de la societat i del país, ha estat excel•lentment glossada per don Jaume Raventós, excel•lent escriptor d'aquestes matèries. En el pròleg o «divagacions preliminars» d'un dels seus llibres més curiosos, en la «Història d'un cabaler» s'hi troba una pàgina d'antologia, reflex, al meu entendre, molt fidel de la realitat social de les masies.

«Aquestes cases —escriu el senyor Raventós— que abrigades per la serra no pugen mai més del suau pujolet, ni baixen, tampoc, més avall del pla que domina la ribera, són les plàcides habitacions on s'engendraren les nostres pacífiques dinasties. En elles nasqueren els humanistes, els erudits, els savis, els prelats, els governants, els comerciants, els industrials. No existeix ni una sola d'aquestes cases que no posseeixi, en la seva història, algun home cèlebre. I tota aquesta glòria prové de la indivisibilitat del patrimoni hereditari. Costi el que costi, és precís que la casa pairal, amb les terres que la mantenen, conservi la seva unitat indivisible. Aquest tronc, conservat a través de moltes generacions, ofereix brots que han d'ésser trasplantats necessàriament, els quals contribueixen a enaltir més la dinastia que els mateixos hereus, la principalíssima missió dels quals és la continuació de la casa pairal.

»D'una casa així nasqué aquell bisbe; d'aquesta altra, aquell monjo; aquell cèlebre polític nasqué en aquella; nascut en tal altra fou l'industrial que creà la fàbrica de la vora del riu; de la de més enllà el comerciant que anà i vení vàries vegades d'Amèrica. Els fadristerns d'una i altra generació saben d'on surt el nom, que porten i tota la vida conserven amor pel bressol que els gronxà, de petits. Una gran casa s'enfonsa de vegades pel mal cap o la incapacitat de l'hereu. Sabeu qui de vegades la redreçà? El fadristern que tornà conco d'Amèrica paga les hipoteques i posa davant de la finca el seu nebot perquè compleixi la missió de conservar-la. Quan aquella altra casa queia i estava a punt d'ésser venuda a gent estranya, es presenta un fadristern ric i s'oposa, comprant-la ell mateix, a que canviï el nom. La casa que canvia de mans —segons la saviesa popular— és com si es perdés i així es considera fins que el temps i l'adaptació fan, del nou propietari, un element connatural. I àdhuc llavors no canvia de nom, sinó que a través de moltes generacions conserva el nom primitiu, el qual passa —en certa manera— als nous propietaris.

»Les cases pairals han estat i són l'aristocràcia del nostre país, el més demòcrata de tots els països europeus. Aquesta nostra aristocràcia mitjana —valgui l'expressió— no posseeix castells al cim de les muntanyes perquè no és guerrera, ni té murs emmerletats perquè mai gastà fletxes, fones o fusells. La porta de la casa és oberta sempre de bat a bat i s'hi entra sense trucar. Aquesta aristocràcia no ha pretès mai tenir la sang d'un color diferent de la dels seus masovers, parcers o jornalers, associats a les seves empreses.

«Aquesta classe ha estat virtuosa i treballadora, ha organitzat empreses agrícoles, ha creat un sistema econòmic de censos i arrendaments, parceries i masoveries i rabasses, que ha travat d'una manera forta els elements de la societat pagesa. Aquest entrellat ha resistit el forceig, els atacs per destruir-lo d'economistes i de pseudo-governants, que no toleren més que les formes socials apriorístiques forjades en els seus cervells i no saben estudiar ni aprendre de les societats formades per la naturalesa.

»En les seves funcions, aquesta aristocràcia no pot ésser despòtica, perquè no representa un domini sobre parcers, esclaus o remences, sinó un grup democràtic

seleccionat, al que si donem el nom d'aristocràcia és tan sols per una remota similitud amb aquella extingida classe social, per raó de la seva influència i per ésser hereditària. En grandíssima part, en realitat, és una classe sortida del poble per selecció, amb entrenes íntims de tracte, de col•laboració d'interessos i àdhuc de parentiu, amb les classes més modestes, que si no compleix la seva funció social pot, molt fàcilment, caure del seu lloc privilegiat, mentre poden ascendir-hi, amb igual facilitat, famílies de categoria inferior que se'n feren mereixedores gràcies al seu talent, activitat i amor a la tradició.»

El text és molt comprensiu i comprèn l'ample horitzó de la nostra realitat social. És, a més a més, un text verídic. Inicialment i d'una manera sempre renovada, sorgeix de les nostres masies l'energia humana que assegura, en desprendre-se'n, la continuació de la nostra societat. Si aquest llibre fos un estudi sociològic, ens costaria poc de demostrar aquest fet en tots els moments de la nostra història. En el curs de l'últim segle, en l'etapa contemporània, el fenomen s'ha, encara, accentuat. El procés de la industrialització, el de la formació de la Barcelona dels nostres dies, el del recobrament de la nostra personalitat, ha estat creat, impulsat i mantingut per persones nascudes en aquests microcosmos difusament escampats pel paisatge, el teixit dels quals forma l'alma mater del país. A Barcelona, hi viuen més de quatre-centes mil persones els besavis, els avis, els pares de les quals foren pagesos. La manera general d'ésser del país es troba afectada pel pes d'aquesta ascendència.

Vida silenciosa i àtona

Aquestes cases de pagès, les masies, solen ésser molt belles. El seu assentament sobre la terra no obeeix mai a cap caprici; està justificat per raons d'utilitat, generalment diversa. La realitat meteorològica fa que gairebé totes estiguin acarades a migdia —de vegades una quarta a l'est, altres a l'oest. Excepte les posades en la plana oberta, la necessitat de trobar un redós del vent dominant explica la seva presència. La proximitat de l'aigua, del bosc, la qualitat de les terres, són factors determinants de situació. La utilitat ajuda que les coses siguin belles.

La seva planta és la de la casa romana. La portalada principal dóna accés a l'entrada, generalment rectangular. A l'entrada, hi sol haver les eines, els garbells, els sacs i uns bancs per a seure; a banda i banda del rectangle, hi ha la cuina, les dependències, les quadres, la pallissa, el celler. Lligat amb les quadres, com un annex de la casa, hi ha el porxo, per als carros, la tartana i les herbes. En el porxo, sovint hi dormen les gallines. La porta exterior de les quadres forma el badiu. Les cases de pagès tenen dues sortides; la de les persones i la de les bèsties, la portalada i el badiu.

El primer pis, al qual s'accedeix per una escala situada de vegades al fons de l'entrada, altres posada a un ull lateral, és una rèplica de la planta. El rectangle del centre és la sala; a banda i banda hi ha les habitacions de dormir. La sala és moblada amb les caixes, els canteranos, de vegades un sofà de balca, un mirall i unes cadires i el rellotge de caixa. En el segon pis, hi sol haver el graner. El teulat —o teulats— sol tenir un vessant suau. Sovint el segon pis obre, sobre la façana, una teoria d'arquets d'una gràcia aèria.

Davant de la casa, mirant a l'exterior, hi sol haver un xiprer, signe d'hospitalitat, segons una tradició antiga. La façana pot arribar a ésser tan redossada i assolellada que de vegades comporta, tocant les seves pedres, un taronger o un llimoner. A la dreta, hi sol haver una figuera vella, que a l'estiu serveix perquè els pagesos hi facin, a la seva ombra clara, una sesta benigna, mentre les cigales, tot voltant, en l'aire enlluernat, canten frenèticament. Pels voltants de la casa, hi sol haver ametllers, magraners, algun nesprer, codonyers. La qualitat de l'ametller florit lliga admirablement amb les velles pedres de les masies. A l'estiu, entre aquesta botànica hi ha un deliciós, sonsoniós zumzeig d'abelles. Des de la portalada, dins del seu gran

arc, és possible de veure l'olivar, la vinya, el bosc de la llenya, els camps diversos. El paisatge del voltant varia constantment, perquè és una construcció successiva. Una cosa és un rostoll, l'altra un guaret, l'altra un sembrat. Amb el pas de l'any, la terra és manipulada i endegada segons la saó, l'estació i el temps. Tot és minúscul, la presència familiar s'hi projecta constantment, tot hi està marcat per una toponímia antiquíssima. Hi ha peces de terra que tenen una denominació específica: el quintà, l'hort, el pedró, la vedruna. Els camps tenen el nom que els donaren els vells. No hi ha res, en el nostre país, que no porti un nom; és una geografia batejada i marcada per petjades antiquíssimes. Generalment, davant —o darrera— de les cases hi ha l'era, al marge de la qual s'alcen els pallers, d'una daurada incandescència a l'estiu, i que el pas de l'any, les pluges i els vents empal•lideixen.

Al voltant d'aquestes cases, hi sol haver sempre un gran silenci. A l'estiu, la marinada gronxa la botànica immediata. A l'hivern, udola greument en la xemeneia. Els treballs del camp es produeixen pels voltants de la casa, sense sorolls perceptibles. Això és especialment cert a muntanya, en què la solitud sembla fer impenetrable el paisatge. Al pla, en les èpoques de feina, la terra es pobla de petites figures, de paraules vagues i flotants, de vegades d'un exabrupte destinat a les bèsties. Així i tot, les cases estan voltades d'una roda de silenci. Això fa que semblin viure a un ritme crepuscular. Sovint la seva opacitat és tan gran que és com si no fossin habitades, com si fossin desertes. Només el cant del gall, el lladruc d'un gos, el remuc d'una vaca, rompen el silenci. La gent entra i surt, enganxa o desenganxa un carro, colla o descolla l'arada, apareix i desapareix, enmig d'un calmós automatisme. En els treballs del camp no hi ha res gratuït, i res postís, res innecessari. Tots els moviments, fins els més arcaics, obeeixen a un funcionalisme exigit per la matèria.

Durant el pas del dia, hi ha tres moments en què aquestes cases semblen animar-se. Al matí, a migdia, a l'hora baixa, és a dir, en els moments de donar menjar als animals. Els animals no saben dissimular la seva fam ni la seva set. Aquests sentiments no poden ésser regulats per una qualsevol sistematització social —per la llei de les vuit hores, per exemple. La seva aparició, és la llum el que la governa. És per això que quan apareixen aquelles hores es produeix, en les masies, una explícita formulació animal de desigs i d'anhels. S'ha de donar el pinso de gra a les eugues i el verd a les altres bèsties. No fer-ho, intentar fer passar els animals amb cançons, per més legals que fossin, seria causa de l'exhalació de sonoritats acusades i diverses. Quan se'n produeixen els primers símptomes, les cases entren en un cert moviment, en una certa vida. Quan les necessitats estan satisfetes tot torna a la calma i al silenci i les masies cauen altra vegada en la morositat, en la gravetat suau i espessa. La marxa de la seva vida s'esmussa, es fa més lenta, queda com diluïda. El ritme de les masies està basat en les necessitats digestives, en el fons somàtic de la vida.

Aquestes cases no solen pas tenir gaires comoditats. Si n'existeixen algunes, no es pot dir que funcionin amb molta eficiència.

A l'hivern, la llar escalfa l'aire de sota la campana. Més enllà d'aquest lloc, tot és llòbrec i fred. Per fortuna, hom fa, al voltant de la llar, tota la vida que s'hi pot fer, la qual cosa és preferible a menjar, per exemple, en un menjador glacial. La llar és important no per raons esotèriques o simbòliques, sinó perquè és l'únic lloc habitable i plausible. Malgrat les incomoditats que presenten, la vida en aquestes cases és agradable; no costaria pas gaire, en tot cas, de millorar-ne la presència i el capteniment. Aquestes cases són agradables des del punt de vista de les coses essencials deia vida; per a treballar-hi, per a reposar-hi, per a dedicar-se a l'oci, per a dormir-hi. No aspiro pas a fer-me entendre, ara, per les persones sofisticades per la vida moderna. Seria una pretensió ridícula. L'únic que dic és que si l'home no tingués una tendència tan visible a destruir, per fer-se passar l'avorriment, el propi benestar; si tingués una idea clara dels seus límits, de les seves possibilitats i de la seva força; si no fos un ésser tan pretensiós i trist, la vida en aquestes masies —la vida de treball o d'imaginació en aquestes cases—li produiria una satisfacció completa. Les persones que trobant-se una mica fatigades han dormit, alguna

vegada, enmig d'aquest silenci, en aquesta atonia, en aquesta calma tocada pel pas del vent, en els llits profunds d'aquestes habitacions enormes i callades, saben fins a quin punt pot ésser agradable la vida. Treballar o reposar sota aquests teulats, dintre d'aquests murs, està en l'ordre de les coses absolutament ben fetes.

La immensa majoria de les nostres cases de pagès es dediquen a la policultura. Fan una mica de tot, cullen les diverses coses que l'home necessita per a subsistir. El pagès ha de tenir molts coneixements. És rar que aquests coneixements es pugin dominar amb la mateixa perfecció. Un pagès dominarà més la vinya que l'olivera; l'altre serà més hortolà que coneixedor de la cria del bestiar; el de més enllà entendrà més en porcs que en vaques o ovelles. Però els coneixements, més afinats en una o altra direcció, s'han de tenir. La seva diversitat fa que els pagesos semblin una mica saberuts. Fa l'efecte que sempre tenen un roc a la faixa, que no ho acaben de dir mai tot. Davant de la creixent especialització de l'home modern, aquesta diversitat produeix un efecte estrany, una mica enervant. Arribarà un moment en què a penes serà concebible. La marxa de la vida moderna tendeix a donar a l'home una direcció única i dirigida, com si portés morrió.

La diversitat de cultius fa que el pagès sigui un home de molts oficis, i així se li pot aplicar aquell refrany que diu: «Home de molts oficis, pobre segur». És possible que la decantació de l'agricultura cap a l'especialització i el monografisme produís millors rendiments. No ho sé. Les profecies son arriscades i difícils. El que em sembla segur és que tot el que es guanyés materialment es perdria espiritualment. L'especialització quan pot ésser contrarestada amb una fortuna que asseguri les evasions és una forma de vida excel•lent. L'especialització sense evasió possible, amb pobresa, és una trista vida. El pagès, per més pobre que sigui, troba en l'exercici de la professió una meravellosa diversitat, una alternació en la feina, que la fa suportable i sovint divertida. El pas de l'any i la successió dels cultius elimina tota possible monotonia. Entre pagesos no hi ha mai la morgue, la displicència, la cosa irreparable que en les zones industrials és sempre perceptible. Per altra part, la policultura sembla molt lligada amb el temperament de la pagesia. Aquest temperament no és pas gaire favorable a jugar-ho tot sobre una sola carta. Quan una cosa va malament, l'altra sol anar bé. La diversitat és una assegurança contra el risc. Cada terra fa sa guerra, i, en una activitat aparentment tan mecànica com l'agricultura, les vel•leïtats del temperament hi juguen un paper decisiu.

Al voltant d'aquestes masies, hi sol haver, indefectiblement, un hort. L'hort està dividit en petites feixes. En el seu temps, aquestes feixes, admirablement cultivades, porten les regues —un treball de cal•ligrafia. Les feixes varien, en el curs de l'any, segons les viandes plantades en les regues. Escanyolides a l'hivern, quan arriba el bon temps la pompa vegetal les cobreix esplendorosament. Llavors aquests petits horts són una delícia. No hi ha jardins que s'hi puguin comparar. A l'hora baixa, a l'hora de regar, la presència de l'aigua en la terra sembla brunyir, estilitzar la vegetació humil. Les ombres de la tarda donen a la botànica un perfum exquisit. En aquests horts, hi sol haver uns arbres fruiters —variats, naturalment, una mica de tot!—, com sempre. Amb el pas del bon temps, la fruita que donen varia successivament. Sobre la taula apareixen els colors, els perfums, les formes de la fruita del temps. Tot és fresc i directe a les masies. Tot hi sol ésser bo. La fruita sovint hi és deliciosa; no hi és mai la mateixa; a les cases de pagès, tot varia a cada moment. En aquests casalots, àtons i silenciosos, hi sol haver, sempre, sorpreses.

Ni amb els uns ni amb els altres

L'escola conservadora catalana ha idealitzat la nostra pagesia. Hem de fer, encara, una al•lusió a la cèlebre pastoral del senyor bisbe Torras i Bages a què fèiem referència en un capítol anterior. Aquest magnífic document planteja la

manera d'ésser dels pagesos, amb un criteri francament optimista. El prelat proclama, en la pastoral, que la pagesia és os dels seus ossos i carn de la seva carn i que d'ella rebé, no sols la base del seu caràcter, sinó la de la seva filosofia i teologia. En franc contrast amb les opinions formulades i les escenes descrites pels novel•listes i observadors de l'època realista, naturalista i verista, el doctor Torras fa fervorosos elogis dels pagesos. Ens diu que les cases pairals són com esglésies domèstiques; troncs seculars dels quals broten generacions i generacions de cristians i de ciutadans; llars de les pàtries tradicions; aglutinants de la societat; harmonies de la civilització; arxius del bon sentit i dels sans costums; llevat de grans caràcters; escoles de la millor sociologia; erols de sociòlegs desconeguts del món i de si mateixos, autèntics edificadors de la pàtria. És en aquesta cèlebre carta on hi ha inclosa la famosa sentència: «Nós pensem que en el pagès es troba sentència: màxim de les relacions de l'home amb Déu, amb la Naturalesa i amb la Humanitat en general».

En aquest temps de vaques magres i de mercat negre, en què els pagesos han estat tan discutits, les opinions del doctor Torras, almenys a primera vista, semblen presentar un sobrant de retòrica molt considerable. Cal no oblidar, però, que en l'època en què el bisbe de Vic escriví la pastoral la classe rural era una mica més pobra que avui; els fruits de la terra es venien, a conseqüència de l'abundància, amb marges de beneficis molt petits (normals) —considerablement més reduïts que els que caracteritzen aquests temps de dificultats i de misèria. Quan el pa era blanc i es venia a quaranta-cinc cèntims el quilo; quan un porró de vi o un litre d'oli es podien comprar amb un grapat de xavalla, era natural que hom projectés sobre els pagesos la gràcia, la santedat i la prudència del país. Els preus actuals els han fet perdre una mica de gràcia, i les seves figures han quedat lleugerament enterbolides. Al meu entendre, però, aquest procés de tendència és totalment injust, i això per una raó molt senzilla; perquè els pagesos no han inventat ni han tingut mai a les mans el funcionament de les lleis inexorables de l'economia.

Per altra part, el doctor Torras descrivia una situació que en aquests últims anys ha canviat per agreujar-se visiblement. En parlar dels pagesos, pensava principalment en els propietaris rurals. Avui és pràcticament impossible d'escriure sobre la pagesia i d'incloure-hi l'estament dels propietaris. Són rars els propietaris d'una certa extensió de terra que viuen en el camp. El fenomen de l'emigració dels propietaris cap a les aglomeracions urbanes és molt antic en aquest país. Històricament parlant, està lligat amb els successius moments d'inseguretat en el camp produïts per l'agitació política, sempre eficient en un país com el nostre desproveït d'una jerarquia i d'una autoritat social reals. En aquests últims anys, aquest èxode s'ha accentuat d'una manera considerable. Hi ha molts propietaris que tenen amb les seves finques un contacte molt lleuger; el que dura l'acte de partir els fruits amb el masover o amb el cultivador de la terra, sigui quin sigui el contracte. Des del punt de vista de l'estratificació mínima que necessita tota societat constituïda, aquesta desafecció per la terra ha estat una llàstima. Des del punt de vista dels interessos econòmics, crec, en canvi, que aquesta situació no ha fet gens de mal. És una situació que ha permès l'accés a la propietat de la terra a moltes famílies que la treballaven. Si s'accepta que una revolució no és més que un canvi de personal, aquest continuat desplaçament de la titulació de la terra és una autèntica revolució quotidiana i positiva i absolutament benigna, atès que es fa sobre les taules mateixes dels senyors notaris. De fet, és una solució de continuïtat que ha produït magnífics resultats.

En aquest petit llibre, doncs, quan es parla de la pagesia no es pretén pas d'incloure-hi el nombrós estament de propietaris que s'han absentat de les seves terres i que més aviat cultiven el seu gust i la seva mentalitat, com si la terra no existís. Aquests senyors tindrien un disgust si algú els digués que jo he tingut la singular pretensió d'incloure'ls en una classe que honraren els seus avantpassats. Mai no he tingut la vanitat de disgustar ningú i més aviat he respectat la importància que els altres aspiren a donar-se. Quan en aquest llibre es parla, doncs, de la pagesia, la referència es fa als homes i a les dones que tenen un contacte directe i continuat amb el camp, i hi són afegits,

és clar, els propietaris que mantenen aquest contacte.

Don Manuel Raventós, el conegut fundador de la casa Codorniu, un dels pagesos més considerables de la història d'aquest país, escriví sobre aquestes coses en el mateix sentit optimista que el doctor Torras, però potser es desvià una mica, essent un home tan interessat en els afers de la vida real, tan deslligat de les generalitzacions vagues i amables. Que don Manuel Raventós fou un pagès, ho demostra, em sembla, el fet d'haver viscut enmig de contradiccions constants. Fou un home d'acció molt important. Format a França, a Champagne, en la indústria del vi escumós, arribà a dominar la matèria en els seus tres aspectes bàsics; agrícola, industrial i comercial. Don Manuel féu un gran esforç. Si d'ell hagués depès, tindríem avui el millor vi escumós del món. La terra, però, li fou una mica avara. Sigui com sigui, d'ençà del pas de la seva gran personalitat per aquest ordre d'activitats, no s'ha pogut beure més, en aquests país, una bona ampolla de xampany. És un cas del triomf de l'autarquia decisiu, impressionant. El senyor Raventós fou també molt donat a escriure. Generalment, el que escriví té un sentit contrari al que, com a home d'acció, portà a cap. Hi ha una cosa admirable en aquest home; el seu sentit d'autocrítica, la tendència a constatar les seves contradiccions. En unes notes que titulà «Meditacions», escrites perquè les llegissin els seus fills —notes que serviren de base a l'excel•lent biografia que d'ell escriví el pare Ignasi Casanovas, S.I.— hi ha un text molt significatiu. Conservador conscient, una de les preocupacions més vives de don Manuel fou la de la duració de les nostres masies. ¿Per quina raó duren les nostres cases de pagès?, ¿Quina és la clau de la seva persistència a través del temps? Escriu:

«Duració de les cases de pagès. Em sembla que la durada d'una casa de pagès, d'una família de propietaris rurals, és tant més llarga com més poc luxe posa i més poques edificacions fa; que convé, perquè duri, que ni els deutes l'endarrereixin ni guanyi gaires diners. El guany modest i un petit capitalet sobrant penso que és el que dóna solidesa a una casa perquè duri generacions.

«Aquestes idees són tot al revés del que jo vinc fent, fills meus, puix que, fill del segle XIX, he treballat molt per augmentar les rendes i per fer edificis, però el dia que vaig sentir defensar aitals ideals per un amic pagès que amb una gran finca té poca renda i que és home de talent, em semblà que tenia raó.

«Es veuen cases fer la viu-viu, durant molts segles, però una pujada forta duu una baixada. La renda xica pot sostenir-se, per si sola, amb poc talent, amb poc treball, i per gastar-la necessita poca virtut, puix ella mateixa evita perills com el luxe, vanitats, carreres oneroses, excés de comoditats, orgull (perquè sovint es necessita dels altres), negocis atrevits, plets de punt, enveges dels altres i ganes de treure'n tots un bocí. La renda grossa (amb augment ràpid) és difícil de sostenir durant generacions.»

La lectura d'aquests substanciosos paràgrafs dóna una idea molt clara de la profunditat de prospecció tinguda per don Manuel Raventós en aquestes qüestions; del seu gran sentit positiu i conservador; del pessimisme que sentia davant de la naturalesa humana. D'aquesta lectura es desprèn que la seva convicció fou que un excés de renda corromp i destrueix i que una estretor ben administrada —una renda xica— és encara, des del punt de vista general, el més positiu, la qual cosa està molt bé i està d'acord amb les idees del temps. Si no fossin els deutes enraonats, aquella mica de corcó que ens obliga a llevar-nos de matí, ja faria molts anys que la gent hauria plegat veles. Només hi hauria un punt a discutir; el de saber si aquesta estretor sistemàtica no minimitza excessivament el factor personal i no manté sobre el país una ignorància general progressiva contrària al rendiment. Aquesta és la qüestió... Els paràgrafs donen, per altra part, una idea de les contradiccions en què és movia el senyor Raventós —el que pensava i el que feia—, contradiccions típiques de la mentalitat pagesa.

Ara jo em pregunto: ¿com hauria reaccionat una tal personalitat davant de la situació actual? Com s'hauria manifestat? Davant de les facilitats que l'enrariment i el caos han produït, què hauria escrit?

Em sembla que al davant de la situació hauria quedat desagradablement sorprès. Però les seves idees bàsiques —després d'una pujada ve una baixada; és més fàcil la duració d'una renda petita que d'una renda gran, idees profundament pageses— se li haurien fet més lúcides i incisives, si això fos possible. Probablement hauria subratllat la part moral del problema i és segur que d'acord amb els millors observadors —ell, home del segle XIX, que havia viscut l'època de la solidesa de les monedes europees—, hauria sostingut que tota inflació destrueix la moral i que tota pèrdua de valor de la moneda, si d'un cantó augmenta la misèria general, de l'altre afavoreix la relaxació i la bandarreria d'una petita minoria. Quin descobriment no hauria estat per a ell, victorià granític i convencional, constatar que el to moral de cada moment depèn del valor de la moneda!

A base de fer la viu-viu, amb una renda xica però amb una moneda estable, s'han vist modestíssimes masies durar segles, mantenint un to digne i honest. Ara, en algunes d'elles, hi ha algunes comoditats. Jo crec que això és un bé i que aquestes comoditats contribuiran a la seva duració. La meva idea és que tot el que sigui millorar, elevar el to de la vida pagesa, és una gran cosa digna d'ésser ponderada convenientment. Ara, el que jo voldria dir és que no veig enlloc que s'hagi fet res de positiu i durable perquè es pugui viure millor a pagès. Perdó; hi veig una cosa positiva, exclusivament deguda a la iniciativa particular; l'augment de les terres de regadiu. Al meu entendre, viure millor a pagès no vol pas dir tenir un armari de lluna o posar mosaic a la cuina o fer la permanent a la nina. No. En la sorprenent solitud —per a mi, però, tan agradable — de les nostres masies, no s'hi viurà amb un mínimum de comoditat fins que es resolguin tres problemes bàsics: el de l'aigua, el de l'enllumenat i la força i el dels accessos practicables i fàcils. S'ha fet alguna cosa en aquest sentit? No ho veig pas. Hi ha masies que han posat lavabo i no poden elevar l'aigua i baten amb els animals perquè la batedora mecànica no pot arribar a la casa per falta de camins; en els moments més caòtics hi hagué pagès que comprà un ràdio sense tenir electricitat. Això és viure millor? Seriosament parlant, i malgrat l'elevació —momentània— de la renda pagesa, no crec que s'hagi fet res. Ha augmentat el regadiu —en algunes comarques— considerablement. No s'ha fet res més.

En alguns aspectes hem fet marxa enrere. La proliferació d'estudiants de batxillerat i de batxillers d'origen pagès afeblirà les cases, traurà braços de la terra, crearà pedantoides dispèptics que acabaran vessant-se en l'enorme massa del proletariat ciutadà, estipendiat i socialitzat. Mal afer. Amb una petita renda, les cases duraren. Si el seu augment ha de posar-se al servei de la cretinització social general progressiva, no hi haurem pas guanyat res.

La idealització de la pagesia, realitzada per l'escola conservadora del país, contrasta amb els agres escrits que els pagesos de tot arreu han provocat en les obres d'escriptors de gran anomenada, de fama immensa. Aquests escriptors, que formen el grup més substanciós de la literatura mundial dels nostres dies —i que són els únics que es llegeixen—, estan afiliats a la tendència realista, verista o naturalista. Les seves tranches de vie, d'enfocació rural, són franques i ferotges diatribes El que han escrit Zola, Balzac, Tolstoi, Txèkhov, Maupassant, Hardy i tutti quanti sobre els pagesos dels seus països respectius fa posar la pell de gallina. La paraula pagès té un matís despectiu, com té, en castellà, la paraula aldeano, com la te en francès la paraula paysan, com la té en alemany la paraula Bauer. Són egoistes —diuen aquests escriptors—, avariciosos, ignorants, estrets, tossuts, interessats, limitats, insensibles, espessos, informals, bruts, abandonats i d'una incoherència inaferrable i grotesca. Prescindeixo dels adjectius no acadèmics. En una de les seves admirables «Cose viste», conta Ugo Ojetti que Gorki, abans de la Revolució russa, a l'època del funcionament de l'escola comunista de Capri, era un apologista apassionat dels pagesos russos, sobre els quals posava totes les esperances de realització de les més grans utopies socials, i als quals atribuïa un força messiànica universal. El cop donat i la Revolució iniciada, en ple desbordament de passions incontrastables i de moviments caòtics, Gorki esdevingué un dels més freds i sarcàstics dissecadors de la pagesia que han existit i en diversos documents adreçats a

Lenin en parlà d'una manera tan crua i despietada que la seva lectura fa posar els cabells de punta.

En la nostra literatura abunda el document rural. Sovint és pueril, un cromo vagament floralesc. Quan el document té més intenció, sol tenir una acusada duresa. Ramon Casellas, Víctor Català, Girbal, ens han deixat escrits ombrívols o esqueixats sobre els nostres pagesos i sobre la vida del camp. El corrent naturalista, absolutament entroncat amb l'europeu, està molt ben representat en el nostre país. Altres escriptors, com Vayreda, per exemple, tenen una paleta més clara, una visió més tendra i més idíl•lica.

Seria, és clar, un agradable passatemps dedicar-se a la dilucidació del problema de saber quin grau de veritat conté una qualsevol posició literària d'escola. Desfigurant una mica les coses, sempre és possible de trobar en la naturalesa confirmació de la pròpia manera de pensar o de sentir. I es podria fer, també, el joc a la inversa, és a dir, discriminar quanta realitat hi ha en les obres realistes, quanta naturalesa en les naturalistes, quanta veritat en les veristes. Però quan ho hauríem aclarit, llevat d'haver passat l'estona, què n'hauríem tret?

Personalment crec que la vida és sempre infinitament més complexa, molt més bella o molt més horrible, que els esquemes que en dibuixa la nostra mirada tremolosa i vaga, i que les posicions literàries prèvies són un pur infantilisme davant de la realitat immensa, inextricable, complexa. Més que els puerils esquemes apriorístics, el que val és adoptar davant de la realitat no una posició polèmica, sinó receptiva; una posició de curiositat, de comprensió —gairebé diria de respecte. L'ideal seria poder-se posar davant dels fets —en aquest cas davant del fet dels pagesos— com davant d'una muntanya, com davant del mar.

—Però és que el mar és desagradable, horrible; és que les muntanyes són mal fetes...—sento que diu algú a la vora meva.

—Però si el mar és desagradable, i les muntanyes són mal fetes, i els pagesos són com són, jo què hi puc fer? Jo també trobo que el mar podria contenir més llobarros, i les muntanyes tenir una altra forma, i els pagesos tenir una amenitat més plausible. Però com ho farem perquè les muntanyes facin més bonic?

Tradicionalistes antitradicionals

Sovint se sent dir, es proclama en els discursos rodons i solemnes, es llegeix en les publicacions serioses i avorrides, que els pagesos són la tradició, que encarnen l'esperit del passat, que passen per la Història a cavall d'un carro que lentament travessa els segles. Se sent dir això o alguna cosa semblant i se li dóna sempre el mateix sentit, idèntica, tòpica significació. Sospito que tota aquesta segregació, malgrat ésser tan utilitzada i repetida, és pura gratuïtat, flatus vocis incoherent, mer galimaties. Se'm fa difícil de comprendre que els pagesos són la tradició, perquè l'experiència em porta a creure, em demostra a cada moment, que són els espècimens humans menys tradicionalistes que existeixen.

És possible, és clar, que un pagès es torni tradicionalista. En aquest cas, per exemple; quan s'enriqueix i a través de la literatura descobreix el camp. Als pagesos pobres —que són la immensa majoria—, la tradició tant se'ls en dóna. La cosa ve de molt antic. Paul-Louis Courrier, que és l'escriptor francès de més fibra paysanne, fou un valent, un sarcàstic antitradicionalista.

El tradicionalisme dels pagesos és una imatge que hem heretat de la romanitat —imatge que ha persistit—. Els oradors ens diuen que el Senat romà fou un organisme tradicionalista. Certament. El Senat romà estigué compost per grans propietaris, per terratinents, per pagesos rics, cultivats, llegits. És natural que fossin tradicionalistes. La tradició és una creació de la cultura, de la

memòria històrica, de la poesia. En definitiva, és una elaboració dels homes de lletres. Però al costat d'aquesta classe de pagesos fins, hi ha la massa, dilatada, dels altres pagesos.

He nascut, i des de fa uns anys hi passo la vida, en una de les comarques més antigues, més anquilosades, més velles de la Catalunya Vella. Tot en aquest país cau de pura vellesa i la terra està fatigada, arrasada, de donar tantes collites; tot hi és corcat, arnat i consumit. Les pedres tenen el daurat del sol dels segles. Les escasses reminiscències arquitectòniques que encara queden dretes tenen una aguda i elegant bellesa. Quan un pagès del país diu, parlant d'un poble, d'una casa, d'una església, d'un moble: «Això és molt vell...», vol indefectiblement significar: «Això és horrible, espantós, desagradable, inútil, inservible».

Col•loqueu un pagès, en canvi, davant d'una qualsevol bestiesa, mentre sigui lluent, nova, ben pintada i no tingui res a veure amb el país, i es quedarà bocabadat, fascinat, com una criatura davant d'una joguina

En el curs dels meus viatges a peu, travesso de vegades aquests pobles, que, segons diuen, representen l'esperit dels segles. No m'agrada pas d'entretenir-m'hi. Ho faig sempre amb por. No m'agrada de passar-hi, per evitar que em caigui una vegada més la cara de vergonya. Gairebé tot, en aquests pobles, està en ruïnes. Tot el que en aquests pobles té un valor a part de la rutina ha sofert, sofreix encara, els efectes d'un saqueig sistemàtic. Alguns d'aquests pobles, els conec de fa molts anys. He passat hores i hores de la meva vida badant pels seus carrers bruts i ombrívols. He pogut viure l'última etapa del procés del saqueig. Si ara hi entro i transito pels seus carrers, puc comprovar les brutalitats comeses en el curs del darrers mesos.

—Senyora —dic a una pagesa que trobo en passar—, en aquesta casa, en aquell lloc precís de la façana d'aquesta casa (i li assenyalo el lloc amb el dit) l'any passat hi havia una petita, esvelta finestra gòtica. Ara ja no hi és.

—Sí senyor. Ara ja no hi és— diu la pagesa.

—No podria dir-me què se n'ha fet, de la finestra?

—Ai, Déu meu!— diu amb una sorpresa fingida.

—¿No podria dir-me, si no és molèstia, què se n'ha fet, de la finestra?...

—I bé... És ben aviat explicat. El meu gendre la vengué per trenta o quaranta duros a uns senyors que vingueren en un automòbil, estiuejants, comprèn?

Caminem, carrer amunt, una estona. En un moment determinat descobreixo una altra depredació. Amb la mà li assenyalo l'angle d'una paret.

—Allí, en aquella capelleta, hi havia, fa molt poc temps, una petita imatge, en fusta, de la Verge. Estava una mica arrasada per les pluges, ho recorda? Però era una imatge molt fina, que embellia aquest assolellat racó del poble. Probablement ho recordarà...

—Sí senyor, sí. Era la Verge del Roser.

—Ja no hi és. La capella, a més, l'han tapada amb obra; però, com que ho han fet de qualsevol manera, el marc de la capella es veu perfectament. Ho veu?

—Sí senyor, sí, que ho veig...

—També se l'emportaren, és clar...

—Sí senyor. També se l'emportaren. Però el meu gendre no hi tingué ni art ni part. El que vengué el meu gendre fou la finestra. Etcètera.

En els últims decennis, els pagesos han venut tones i tones de vestigis de la tradició. La tradició, se l'han emportada a tamborells, a carros, a camions. Ho han fet amb una naturalitat perfecta, convençuts que tot el que és vell és horrible, i tot el que és modern, magnífic.

Els qui sostenen que els pagesos representen i encarnen la tradició haurien de donar una explicació d'aquests fets. Jo crec que els pagesos —sobretot els pagesos pobres— representen exactament el contrari. Són permanentment modernistes —modernistes de l'últim moment. La venda sistemàtica dels testimonis de la tradició ho confirma. Com més absurdes, incòmodes, grotesques, són les formes de les coses —mentre siguin noves— més agraden als pagesos.

Quan el saqueig entrà en la plena eficiència i les coses es pagaven una mica, els pagesos aguantaren els preus. Al principi, però quan per una finestra gòtica se'n donaren quatre o cinc duros, els pagesos quedaven astorats. Deien:

—Mireu que pagar quatre duros per aquestes bestieses! On anirem a parar? Quins ximples!

Aquesta iconoclàstia dels pagesos no hauria arribat, potser, als extrems de follia que hem presenciat i presenciem, si no hagués estat promoguda, mantinguda i pagada per les vel•leïtats —que algú confon amb el gust—, per la vanitat més pedantesca i gratuïta de la burgesia.

El cert és que arribarà un moment que, en aquests pobles, no hi quedarà ni el més petit i insignificant testimoni d'una tradició de deu segles. Si al treball destructor del pas del temps s'hi afegeix l'arrasament de les revolucions cròniques i el saqueig realitzat per la vanitat dels rics, no quedarà en aquest país ni una sola vella pedra en peu.

Des que tinc una ploma a la mà he denunciat aquest fet una infinitat de vegades, he escrit innombrables articles sobre la depredació, he qualificat aquests fets amb els adjectius més forts del diccionari. Però ni jo ni les persones que s'han ocupat d'aquesta vergonya no n'hem tret res. Res absolutament.

No es pot comptar el nombre de portes i finestres especialment gòtiques, d'arcs i sepulcres, de pedres de tota mena, que han estat arrencats de Pals i de Cruïlles, de Peratallada i de Foixà i d'una infinitat d'altres pobles que la vergonya cívica i pàtria m'impedeix de citar. No parlo més que de la comarca on visc. Podria dir el mateix de les comarques veïnes.

Paral•lelament hem presenciat la construcció d'una quantitat important de baluernes recents, generalment horribles, portades a cap per arquitectes ineptes, que contenen, enganxades com un pegat en un banc, les pedres depredades en la rodalia. Sí senyors. Anaren en aquests pobles amb un magall, arrencaren les pedres del seu lloc, se les emportaren i les incrustaren en els seus xalets suïssos, en les seves grotesques torres de catàleg il•lustrat, en les seves residències presumptuoses, pretensioses i fatxendes. És tan cert el que dic, que anys enrere vaig poder seguir totes les incidències dels preus d'aquest mercat, vaig poder seguir l'oscil•lació crematística de les finestres gòtiques i de totes les pedres. Començaren valent una quantitat insignificant —sempre que es prometés al pagès venedor la substitució de la finestra de pedra per un rectangle de rajols, amb muntant d'una fusta qualsevol, per lligar-hi una finestra que tanqués més o menys. Ara els preus han pujat una mica, per raó del fet que les pedres, havent-se'n tretes tantes, escassegen una mica, i per raó, també, és clar, de les circumstàncies presents. Això darrer és una manera com una altra de parlar. Atès el preu de la moneda, les pedres són més barates avui que cinquanta anys enrere.

Contemplar l'espectacle de veure arrencar una porta, una finestra, un arc d'una casa antiga, per ésser enganxat a un qualsevol edifici estival, és una cosa única en el món, un fenomen que no crec que tingui precedents en cap país civilitzat. És literalment inconcebible que puguin existir persones tan insuportablement i diabòlicament pedantesques capaces de posar en les cases que

avui es fan construir les venerables pedres de les cases antigues i que tinguin la barra suficient d'ensenyar-les als seus amics sense que els caigui la cara de vergonya. En el terreny de les estupideses més o menys capricioses, la gent rica ha batut molts rècords, però la de posar-se les pedres del XII i del XIII i del XIV en els seus xalets d'avui ultrapassa, al meu entendre, no ja la singularitat i l'esnobisme, sinó la discreció elemental mínima.

Algunes persones creuran, potser, que aquestes enormitats han estat realitzades per nous rics de tipus vulgar, milionaris de farsa i sainet, gente bien acabada d'arribar. Aquesta suposició, però, no és pas ben bé certa. És innegable que en el grup a què em refereixo hi ha més d'un personatge d'aquesta categoria. Però s'hi troben, en certa manera, per esperit d'imitació, per mimetisme. Els qui han fet més mal, els qui s'han distingit més en aquesta feina iniqua, són persones —suposadament almenys— de gran cultura, de bona casa, de tradició i d'arrel en el país. Així són considerades no solament pels seus amics, sinó, en general, per la gent. Moltes d'aquestes persones són avantatjosament conegudes en diverses places, els seus noms de família gaudeixen d'un crèdit amplíssim en diversos sectors; són tingudes per gent d'elevada categoria social i cívica. Però no és pas això sol.

Si aquestes devastacions haguessin estat portades a cap per elements masculins i femenins pertanyents a l'alta societat del país, el fet seria greu, però en definitiva relativament greu. Tothom sap que la riquesa, tan útil i necessària d'un cantó, de l'altre produeix explosions de mal gust, d'embrutiment, de singularitat i de niciesa que fan esborronar la pell. La gravetat comença, doncs, quan hom constata que aquests arrasaments han estat portats a cap amb l'anuència, l'aquiescència i l'aprovació dels seus respectius arquitectes, d'arquitectes autèntics, amb estudis, amb títol, inscrits en un Col•legi, persones que es crisparien si algú es permetés dubtar de la seva sensibilitat i el seu bon gust. Aquesta és la part incomprensible, absolutament inexplicable, de la qüestió. No cal dir que aquests senyors són també honorablement coneguts, tot i que, d'alguns, es conservi només el record, perquè ja moriren.

Quina és la causa d'aquestes monstruositats? Fa més de trenta anys que em faig la mateixa pregunta i si alguna vegada em semblà que podria ésser contestada vaig abstenir-me de fer-ho, en públic, per respecte al país. Les bugades no s'han de fer al carrer, sinó à dins. N'hi ha prou, crec jo (i massa, potser), constatant que aquestes barbaritats no han estat perpetrades per cap pelacanyes, ni per cap insensat professional —malgrat la insensatesa consubstancial que es necessita per a fer-ho. Constatació que ha d'anar seguida d'una altra; això és, que la realització s'ha portat a cap a base, generalment, del paral•lelisme de dos interessos; el del client i el de l'arquitecte responsable, treballant conjuntament sobre el gust per la iconoclàstia que, davant de tot el que és tradició, senten els pagesos.

—Però aquestes coses —m'han dit algunes persones— deuen tenir una o altra solució..

Divertida, inefable il•lusió! Les mateixes persones que encara creuen que els pagesos representen i encarnen la tradició són les que davant de qualsevol problema no tenen altra ocurrència que fer una apel•lació a l'Estat, a la província o al municipi. Es pensen que tot ho poden arreglar aquests organismes, que hi pot haver alguna solució presa per un organisme qualsevol al marge de la vida de la societat i de la gent. En l'època del provincianisme, quan es pretenia resoldre un afer d'aquesta naturalesa hom demanava a l'Estat que declarés monument nacional el que es tractava de salvar. Així, en aquesta península, hi ha una innombrable quantitat de monuments nacionals. N'hi ha una quantitat immensa, i després hi ha els monuments que es troben en curs d'expedient i que ho seran algun dia. Però quin resultat se n'ha tret? Quan es declara monument nacional una qualsevol construcció és que està a les acaballes, és que el saqueig es troba en la seva fase definitiva. Donant un decret o promulgant una llei que hagués dit: «Es declara monument nacional el país enter», s'hauria arribat al mateix resultat, amb l'avantatge que ens hauríem estalviat molts viatges inútils i molts papers reintegrats plens de nicieses.

Hem de desenganyar-nos; si la conservació de les coses antigues, dels vestigis de la tradició, no arrenca d'un moviment provinent d'una víscera noble, ¿qui els podrà conservar, per més lleis i reglaments proposats a la seva conservació i al seu manteniment?

Jo comprenc molt bé que un home ric, de tarannà i de gustos burgesos, vulgui tenir en la seva casa d'estiueig arcs romànics i finestres gòtiques i portes barroques i que se les faci construir de ciment armat o de qualsevol altra matèria. És absurd, naturalment; però hi ha una cosa més absurda que l'absurditat, que consisteix a arrencar, amb uns magalls i unes escarpres, la finestra o l'arc d'un edifici d'època i incrustar aquestes coses en baluernes que tenen, amb l'edifici anterior, la mateixa semblança que pot tenir un ou amb una castanya. És a dir; s'ha de partir del fet que semblants bestieses no poden evitar-se ni amb lleis ni amb reglaments. Si aquest impressionant saqueig hagués estat portat a cap per primaris, rústics i minus habens, hauríem d'acceptar el fet i posar-lo a càrrec de la ignorància i de la grolleria. Però el cas és que el saqueig ha estat portat a cap per persones de cultura i de semicultura, per persones que saben el que és un edifici gòtic i que no solament —per posar un exemple— han llegit la Història, sinó que coneixen personalment Poblet i Santes Creus. Aquestes distingides persones han arribat a transportar als seus pisos de Barcelona —a l'època del modernisme sobretot— autèntiques xemeneies gòtiques. Al voltant d'aquestes peces han creat salons, però seguint la perversió del gust que implica un tal fet, seguint la tendència a la ficció que necessàriament ha de produir, no solen pas fer foc en aquestes xemeneies; hi posen uns troncs de ciment imitació tronc de pi o d'olivera, una bombeta de color roig a sota, i fan tertúlia davant del teatret. Això, tots ho hem vist. Quan en un país hi ha persones construïdes d'una manera tan fictícia i pedantesca, equina classe de lleis, quina classe de reglaments poden aturar o corregir la tendència social del moment? No em facin riure amb aquestes solucions! L'únic que cal és conservar en un racó qualsevol de la nostra memòria els noms d'aquestes persones i donar-los la consideració que mereixen; la consideració de cretins eminents, per més arquitectes que tinguin a la seva disposició, per més col•leccionisme que cultivin, per més finesa que projectin.

Ho dic una vegada més; deixem en pau, d'una vegada, les velles pedres, els vestigis de la tradició, en nom de la vergonya pública. No col•laborem més en la destrucció del temps, en les subversions socials i polítiques, en la iconoclàstia pagesa. Ja n'hi ha prou amb la que realitzen les forces primigènies, espontànies i innates del país.

El clarobscur

El pagès català presenta una manera d'ésser singularment especial, una psicologia particularíssima; és una forma tancada, construïda, de la nostra societat. És una forma típica. Parlo, ara, en general, i, per tant, les excepcions no solament són obligades, sinó vàlides i certes.

Als observadors dels nostres pagesos —si hem de refiar-nos dels escassíssims testimonis escrits que ens han deixat—, el que més els sorprèn és l'entrellat espès de contradiccions que constitueix la seva vida i que es manifesta en gairebé tots els seus actes, sobretot en els de la vida social econòmica —o sia, pràcticament, en tots. El pagès viu dintre de les seves contradiccions com el peix a l'aigua. Porta la contradicció a la massa de la sang. És una situació tan complexa, que es fa molt difícil d'esclarir-la amb una ploma a la mà. La complexitat dels pagesos, literàriament parlant, és un tema decebedor i eixarreït.

—Els pagesos —llegeixo en un paper, sento que em diuen— són desconfiats.

—Sí senyor. Són desconfiats. Però al mateix temps es fien de tots i de tothom, amb una innocència impressionant, inexplicable. La dificultat està a saber quan,

en quin moment, reaccionaran en forma confiada o en forma desconfiada.

—Els pagesos desconfien de tothom; de la seva família, dels seus amics, dels seus companys...

—Però es fien, de vegades, anys i més anys, del seu etern explotador; de la romana o de la bàscula arranjada. De vegades no es fien de la seva dona, però es lliuren, com un xai que porten a degollar, a un advocat xerraire, falsificador i ignorant, o a un pixatinters parasitari.

—El pagès és massa pessimista. No creu mai que la collita pugui salvar-se.

—És natural. La té exposada durant una pila de mesos de l'any. Quan floreixen les vinyes, les mira amb plena desconfiança. Però tot d'un plegat, per raons indiscernibles, absolutament inexplicables —perquè li fa l'efecte que li ha de semblar—, creu que el temps està assegurat... i no dóna el sulfat! És a dir, passa de la màxima inquietud a la plena i absurda confiança sense solució de continuïtat.

—Els pagesos es passen la vida dient, amb una monotonia multisecular; no es pot dir blat que no sigui al sac i ben lligat.

—Exacte. Però quan, després d'haver segat, batut, garbellat, ensacat i lligat, porten el blat al graner, deixen, en part almenys, que se'ls el mengin les rates.

—Els pagesos són avariciosos, no hi veuen més enllà del nas.

—L'avarícia és una característica general del país.

—Sí. Però els pagesos són especialment avariciosos, són d'una avarícia específica i determinada.

—Possible... De tota manera, en moltes comarques del país els pagesos porten la farina al flequer perquè els faci el pa, i això per a un avariciós és veritablement singular. La meva experiència em porta a creure que són sistemàticament saquejats. La superestructura que la petita burgesia, el petit comerç, ha muntat sobre els pagesos és parasitària.

—Els pagesos són un egoistes recalcitrants.

—En tot cas, són uns egoistes d'una espècie molt estranya. Els pagesos guarden, generalment, els diners sota d'un rajol, cosa que, per a un egoista, és molt estranya. Guardar els diners sota d'un rajol implica perdre els interessos, si no vaig errat. Això no vol pas dir que de vegades no considerin que és un absurd perdre els interessos. Llavors espien el que passa; llavors col•loquen els diners a través d'entitats per ells perfectament desconegudes, tot i que els consta que les entitats que ells coneixen són perfectament honrades. L'egoisme dels pagesos té unes correccions molt singulars.

—Els pagesos no amollen mai els diners.

—Rares vegades, certament. Però, si no amollen els diners, posen la seva firma al peu de documents que serveixen als altres per a obtenir-ne. I, això, ho fan amb una sorprenent, inexplicable facilitat. Els pagesos no us donaran mai una trista pesseta; no us la donaran ni ara que una pesseta no és més que un tall de paper cobert d'un engrut microbià; però es deixaran robar cent duros amb la més atabaladora puerilitat. De vegades, posats a l'era, els pagesos salven un gra de civada agafant-lo amb dos dits de la mà, com aquell qui agafa una papallona; però com que els sacs que el pagès utilitza generalment són foradats, perd milers i milers de grans amb una indiferència asiàtica.

—Mireu! El sac és foradat!

—Més foradat és el cap de les dones de casa! —us diu arronsant-se d'espatlles.

Moltes vegades m'he entretingut amb pagesos parlant de les contradiccions que formen el fons del seu caràcter. Al capdavall, però, ni ells me n'han donat una explicació ni jo he arribat a comprendre un borrall de res.

Un pagès em deia, no fa gaire:

—Ja comprendrà que jo sóc un ignorant, un perfecte ignorant. —I per què sou un ignorant?

—Perquè no vaig poder anar a estudi els anys que hi hauria d'haver anat. Veli aquí per què. Gairebé tots els pagesos, i això no vol pas dir que no hi hagi un cap de brot, som uns ignorants.

—Quants anys tenen els vostres fills?

—El gran en té onze; el petit, deu, si no vaig errat.

—Els deureu fer anar a estudi encara una llarga temporada...

—No senyor! Això sí que no! És hora que treballin. Aquests murriots, a l'escola, no hi fan res. Han de treballar! A estudi iran aquest any. És hora de fer una cosa o l'altra.

És sempre la mateixa contradicció, idèntic fenomen de confusió extravagant.

El pagès ven la llet de la seva vaca i cria el vedell raquíticament. Es passa el dia fent números, sumant, restant i multiplicant, i al final sol equivocar-se. És capaç de pledejar per un arbre amb un veí qualsevol, mesos i mesos, de deixar la pell de l'esquena en les mans d'advocats i procuradors en anades i vingudes i en paper segellat, i de tenir els seus boscos completament abandonats. Discurseja tota la vida contra la pròpia ignorància i contra la ignorància de la classe, però treu de l'escola els seus fills abans del temps, amb el pretext que han de treballar i sense que una necessitat peremptòria ho exigeixi...

En el terreny econòmic, sobretot, solen ésser uns homes absolutament incomplets, de vegades literalment fantàstics; rarament tenen el sentit comercial; gairebé sempre van a contra compàs. Ignoren quin és el moment més propici, més estratègic, de vendre o de comprar. De vegades, quan haurien de comprar, venen; quan haurien de vendre, es posen a comprar. Quan no tenen diners, sobretot, entren en un estat de confusió mental que els impedeix de fer un qualsevol càlcul. Li convindria, és clar, demanar un préstec, però quan pensa que pels diners que li deixaran haurà de pagar interessos es comença de gratar el clatell. Aquests interessos, li convindria, notòriament, de pagar-los; però com que això, després d'haver-se gratat el clatell, se li ha convertit en una muntanya, malvèn la collita, generalment en el moment més desfavorable. Després, per justificar-se davant de si mateix de l'error comès, passa una llarga temporada esgotant el refranyer que li és favorable.

—Qui deu —sol dir— es mor en creu...

Però és la collita que ha malvenut el que l'ha crucificat.

Altres vegades les coses se li posen bé, el gènere es posa a bon preu i el negoci sembla perfectament clar. Però llavors estira la corda per l'altre costat; en demana una pesseta o dues més que els altres.

—Us en donaré quaranta-vuit pessetes... —li diu el marxant.

—De cap manera. O els deu duros rodons o tal dia farà un any.

—Quaranta-vuit pessetes està bé i vós ho sabeu...

—En vull els deu duros rodons, ni un cèntim menys —diu el pagès, els ulls perduts en la immensitat del cel blau, amb un aire de tocasons impressionant.

—Poseu-vos a la raó! El preu està bé per a tots dos!

—En vull els deu rodons, o deixem-ho córrer...

El marxant ho deixa córrer i l'oportunitat s'esvaeix. En el mercat següent el preu ha baixat.

Quan es produeix un error o una equivocació d'aquesta classe rarament és confessada pel pagès; mai no és registrada. El pagès es queda mut i parat com el mussol. Es mossega la llengua —si és que se la mossega— i segueix endavant. Però això no vol pas dir que, l'obsessió de l'error, no la porti clavada a la memòria durant molt de temps. Dins del seu llenguatge, confús, inextricable, potser voluntàriament inextricable, apareixen de vegades al•lusions —sobretot si es tracta d'errors econòmics— a errors comesos deu o dotze anys abans. L'interlocutor que no passa d'ésser un conegut superficial es queda in albis.

—Aquella vaca —diuen amb un aire compungit deu anys després del tracte—, aquella vaca estava ben venuda al preu que me n'oferien. No la vaig voler vendre. Hi vaig perdre diners. Vaig ésser un carcamal.

—És que vós sou un home d'amor propi...

—Jo, un home d'amor propi? Per qui m'heu pres? Que dormim? Ja en tirarem un bon tros a l'olla, de l'amor propi!

Una de les frases que els nostres pagesos repeteixen amb més assiduïtat és la cèlebre frase: «Pensa mal i no erraràs!». Aquesta màxima els serveix de pedra de toc, de mètode per a examinar els individus que es mouen pel seu voltant i per tractar de comprendre la manera d'ésser dels altres. He discutit moltes vegades amb els pagesos aquest bàrbar principi de psicologia i a través d'aquest principi m'he pogut fer càrrec, una vegada més, del fons contradictori de la seva mentalitat.

—Com enteneu això de «pensa mal i no erraràs»? —els he preguntat moltes vegades.

—La frase vol dir que no hi ha ningú capaç, en aquest món, de treballar desinteressadament pels altres...

Aquesta afirmació, la fan amb una plena, total, absoluta sinceritat. És una afirmació d'un individualisme insubornable. Implica la convicció que hom no es pot refiar de res ni de ningú. Aquesta convicció crea una manera d'ésser acusadament poc social. El pagès d'aquí —com probablement el pagès dels països vells— té una considerable, mineral insensibilitat per a l'emoció social. En principi creu que els altres no li poden donar res, no li poden ésser de cap utilitat. Els altres formen la cosa col•lectiva, i en tot el que és col•lectiu, el que forma part del comú, hi ha sempre —diuen— un misteri per a desentranyar, hi ha gat amagat.

En aquesta època en què s'han pogut encasernar, enregimentar i estructurar —per citar la paraula de moda— les classes socials, els pagesos han passat per ull, no han pogut ésser engrapats ni estructurats. Les aglomeracions humanes els agraden poc. Són completament indiferents a l'estètica de les multituds. Quan hi ha massa gent queden enervats. Pocs i ben avinguts! —aquesta és la paraula. Pocs i ben avinguts és una frase que té simplement un sentit tendencial. Generalment, per a avenir-se, han d'ésser tan pocs, que la reunió no es pot celebrar per falta de personal. Això no vol pas dir que no els agradin els espectacles de l'època, els espectacles de masses. Els agrada d'anar-ho a veure. Si no poden defugir d'haver-hi d'anar, exigeixen que els paguin el viatge i un bon dinar. Així i tot, quan en tornen presenten un aspecte reticent, de poca amenitat.

Tornem a la conversació interrompuda fa un moment.

—Vós dieu —que jo dic— que ningú no és capaç de treballar desinteressadament pels altres. Però això és inexacte...

—No senyor. Això és la veritat. El qui aparentment treballa pels altres porta sempre una intenció amagada. Generalment ho fa per enriquir-se i passar-se-la bé; per remenar la cua en política; per fer el fatxenda i sortir als diaris...

—Però hi ha excepcions...

—Què vol! Quines excepcions vol que hi hagi? No em vingui amb fantasies ni amb falòrnies...

Però el curiós és que la primera excepció sol ésser el pagès mateix que ha pronunciat la frase. Totes les persones que viuen en el camp, que coneixen la gent i l'entrellat de relacions que s'estableixen sobre una determinada extensió de terra, saben i han presenciat els moviments de generositat de què els pagesos són capaços. Quan el veí es posa malalt, el pagès li llaura i li sembra el camp; quan una dona queda vídua, se li cultiven les terres i se li ofereix l'ajuda necessària; si es cala foc, tothom corre a apagar-lo i no es repara en sacrificis. Per altra part, si per ells no són bons administradors, solen ésser administradors honradíssims del bé comú, i si formen part d'algun organisme el porten bé, amb una senzilla i clara comptabilitat. Tot ho porten, potser, amb una mica de retard; no tenen idea de la puntualitat; els costa d'entrar en la lletra, en els papers; hi són reacis; la llengua que sempre comprenen menys és el castellà burocràtic; però són profundament honrats.

És a dir; el pagès repeteix amb una monotonia desesperant el «pensa mal i no erraràs», però no passa dia que no realitzi, amb una perfecta naturalitat, algun acte de desinterès. Ah, però, això sí, amb la convicció que ningú no és capaç de portar a cap un qualsevol acte de desinterès o d'amabilitat!

Si els feu notar la contradicció, us desarmen:

—Ho he fet perquè m'ha semblat que s'havia de fer. Però no espero pas que m'ho tornin. Ja els en faig paga...

Aquesta seva manera d'ésser fa que siguin una mica difícils de tractar. El seu clarobscur és el que desespera més les persones que viuen a ciutat. Les seves permanents contradiccions donen d'ells una imatge d'inseguretat. A força de proclamar: «Pensa mal i no erraràs», us exposeu que els altres també ho proclamin. Per això hi ha persones que diuen que són desagraïts i ingrats. Jo més aviat diria que són voleiadissos i desmemoriats. D'una manera gratuïta, per gust, els pagesos no solen recordar-se gaire de ningú. Per a lligar caps s'han d'haver produït algunes satisfaccions concretes i clares.

Volen tenir raó. No són pas gaire sensibles al pessigolleig que produeix l'elogi. Al pessigolleig que produeix el fet que els donin raó, hi són extremament sensibles. Què vol dir tenir raó? ¿En què consisteix donar la raó a un pagès? Vol dir, simplement, proclamar la seva invulnerabilitat. En aquest sentit, es fonen d'un copet a l'espatlla ben donat, d'un somriure ben col•locat, d'una picada d'ullet viva i misteriosa, de les frases vagues i al•lusives, però perfectament intencionades, del que podríem anomenar la psicologia florejada i matisada. És per aquesta manera d'ésser que senten tanta admiració pels cacicots de poble, pels secretaris hàbils, cargolats i de clatell net, i en general per les persones que fan alguna trampa i no els passa res —mentre, és clar, no en facin massa.

Ells admiren el qui guanya; el jugador que guanya, el curial que guanya, el comerciant o el marxant que guanya —encara que sigui a costes de la carcanada mateixa del pagès. Guanyar és una cosa fabulosa, mítica, important.

—Aquest gos —vaig dir un dia a un pagès— sembla molt bon gos.

—Sí senyor, a l'hora de l'àpat...

—De tota manera, és un bon coniller...

—Per als conills no té rival. No n'hi ha d'altre. No n'hi ha d'altre. —I quin nom li heu posat?

—Home! Quin nom vol que li hagi posat? Li he posat «Secretari».

Per a ells, un home que viu entre papers, davant d'una taula plena de papers, és, en principi, un home transcendental. Un home que no té papers és un no ningú. Un home amb papers guanya.

En canvi, són extremament impermeables a apreciar els esforços seriosos, de llarg abast, que a favor d'ells poden realitzar-se. Una feina intel•ligent, llarga i continuada a favor dels seus interessos els deixa freds i indiferents. Però, al meu entendre, aquesta reacció és menys una conseqüència de la incomprensió que de la lentitud. Aquests homes tan lents, de formes mentals i d'activitat tan arcaiques, volen rapidesa en tot el que han de fer els altres. No estan per anar a poc a poc. Volen velocitat i que les coses es vegin aviat. De tota manera, tot el que representi una visió llarga els deixa freds. Arronsen les espatlles, desganats.

—Per alguna raó ho deuen fer!... —diuen amb la seva taujaneria habitual.

És per això que en política constitueixen sempre una massa amorfa, inerta, i són una pura incògnita —sempre que no es remoguin les aigües de fons, és clar. Quan es remouen les aigües de fons, els pagesos, impermeables a la tradició, són extremament sensibles a l'espectacle. En els períodes anomenats de normalitat, la política no els interessa gens. «Tots són iguals!», diuen amb la seva manera saberuda i greu. Es decanten així d'un cantó o de l'altre, tenint rarament en compte els interessos generals; els mou el pessigolleig que els produeix la picaresca del cacicot o del secretari, o el que senten dir en el mercat. La cosa general i vasta, que té la política, no la comprenen. Els seus horitzons són molt limitats i del que pot passar més enllà se'ls en dóna ben poc.

—Aquests homes —solen dir— volen viure sobre les nostres espatlles i volen tenir cada dia tres o quatre cafès pagats.

Però s'inclinen, generalment, cap a les persones que viuen sobre les seves espatlles i que no aspiren a tenir el cafè pagat perquè ja fa molts anys que els el paguen.

Posseeixen una memòria prodigiosa per als mals negocis que han fet en la vida i no parlen mai (si no és en un pla de molta intimitat) dels bons negocis que han portat a cap. No és que siguin desagraïts; és que són, simplement, desmemoriats.

—Per a perdre diners —solen dir— estic sempre a la seva disposició. Només ha de manar. Per a perdre diners sóc un as.

Però quan en guanyen no accepten una qualsevol forma de diàleg ni d'observació. Si la feu, us diuen amb una gran serietat:

—No sigueu tan exagerat!

Quan perden diners estan nerviosos i es defensen adoptant un aire xiroi i animat. Quan en guanyen queden enravenats i seriosos com mussols i fan l'efecte de trobar-se a l'última paraula.

En els temps que vivim, els pagesos del país han entrat en algun organisme cooperatiu. S'han fundat cellers, sindicats, germandats. Això ha fet creure que l'individualisme dels pagesos s'endolcia una mica a favor de formes d'integració social més modernes. El fet és que aquests organismes han nascut sempre de dalt a baix. Rares vegades n'ha tingut la iniciativa la terregada pagesa. Si els

pagesos s'hi han acostat és perquè han cregut que els seus interessos particulars es podrien defensar millor a través d'un organisme col•lectiu. Sigui com sigui, acudeixen a la crida que acostuma a precedir la formació d'aquests organismes. Els primers dies semblen molt interessats.

—S'ha d'anar al gra! —diuen en les primeres reunions—. Cal anar drets i caigui qui caigui! —repeteixen.

Però passen unes setmanes i la situació s'enfosqueix sobtadament. Els pagesos rondinen, amb la cella inflada i espessa. No els agrada la marxa de les coses.

—El president és un carcamal! —us diuen—. No n'endevina ni una!

No n'endevina ni una! i Voleu una frase més típica de la concepció pagesa?

Passen uns quants dies més i la cosa es malmet definitivament. Se us acosten i us diuen:

—No hi ha res a fer... Són una colla de lladres! Malaguanyat el temps i la paciència que ens han fet perdre!

El clarobscur (continuació)

Un dia parlava amb un pagès sobre la vida en el camp. Era en l'època en què jo creia, com cada dia creuen més persones, que la vida humana només pot ésser concebuda sobre l'empedrat i l'asfalt dels carrers. Només de pensar en els capvespres a les cases de pagès, a les masies, capvespres llargs, inacabables, solitaris, llòbrecs, se'm posava la pell de gallina. «Deu ésser —pensava— com viure al capdavall d'un pou...» Ara que sobre aquestes ximpleries ha plogut una mica i han passat tants anys, recordo que deia al pagès:

—Quan ve l'hivern i arriba l'hora baixa, i acabats ja els treballs del camp cal recollir-se a casa..., llavors ¿què feu, com passeu el temps?

—Quan comença de fosquejar —em respongué sentenciosament— és l'hora de donar menjar als animals.

—Però... i després?

—Després, ens acostem al foc, ens asseiem a l'escon i pensem. —I cada dia feu igual?

—No senyor. Cada dia és diferent. Moltes vegades només seiem.

El meu difunt, inoblidable amic, Rafael Puget tractà i conegué molt els pagesos. Fou un enamorat de la vida del camp. Parlava d'aquestes coses amb un admirable gust de la incisió i el relleu i al mateix temps amb un gran bon sentit. Conversador inesgotable en diverses matèries, d'una riquesa anecdòtica prodigiosa, els pagesos eren un dels seus elements. Avui ja ningú —o gairebé— no pot parlar de res. La gent repeteix, simplement, el que porten els diaris. M'és molt grat de recordar el senyor Puget.

Solia dir que quan veia un pagès en actitud pensarosa i aquest pagès era un seu masover, es posava a tremolar com una fulla d'arbre. Em deia:

—¿En què creieu que pensen els pagesos quan a l'hivern, arraulits a la vora del foc, es passen hores i hores en actitud meditabunda i pensarosa, en actitud filosòfica, diríem, el cos col•locat en la posa del Penseur de Rodin, el front aparentment ple de problemes grandiosos, mentre, de tant en tant, amb un gest disciplent, van tirant llenya al foc? No ho sabeu? —No senyor.

—Doncs ara us ho diré. Quan el pagès es troba en aquesta actitud només pensa en

una cosa; malgrat la gravetat de la seva actitud, tot i que el seu front té una aparença arrugada, pensarosa, ennuvolada, a pesar de la profunditat insondable en què semblen estar immersos les seves facultats i els seus sentits, a pesar del gest displicent amb què tira la llenya al foc, el pagès no pensa més que en una cosa alegre i xiroia...; enganyar l'amo sigui com sigui i passi el que passi!

M'adono que després de set o vuit dies de caminar per les carreteres he fet una mica de desplaçament. He passat del pla als primers contraforts de la mitja muntanya. He fet una llarga excursió pel secà. En el secà baix, faltat d'aigua, tot era massa lluminós, exhaust de color, excessivament groc. Ara el país s'ha ondulat i tot em sembla diferent. De la brutalitat solar, de la duresa de la llum, he passat a un país certament sec, una mica macilent, però que conté ja alguna raconada, algun fons d'ondulació tocat francament de fatiga tardoral. He caminat una mica. No he pas fet una llarga distància. Però, malgrat tot, em sembla trobar-me en un país diferent, més fresc, més recollit, més callat.

El camí que segueixo passa entre camps de blat de moro tendre —de blat de moro per a les vaques. El verd de les llargues fulles, els brins, tenen una qualitat aquosa i suau, una densitat líquida. Els roures, les alzines que cobreixen el vessant dels pujolets, apareixen vagament tocats d'una vaporositat peresosa i blavissa. Això sembla fer més madura la llum daurada que cobreix la terra. L'aire és d'una suavitat exquisida. Passen pel cel unes errívoles nuvolades grises que de cop i volta un cop de sol il•lumina d'una manera gloriosa i rutilant. El temps és de tardor; contrastat. De les xemeneies de les cases de pagès, en veig sortir un filet de fum lent que em fa pensar en un racó d'intimitat rústica i plàcida. La dolçor de la llum, l'aparició dels grisos, el pas del núvols, posa, sobre el paisatge, un gran silenci, una atonia ingràvida. Mentre camino, sento, de vegades, tocar les hores en el campanar de la parròquia més pròxima. Faig quatre passos més i sento les campanades dels pobles més allunyats; la impressió és que vénen de molt lluny, d'una procedència difícil de fixar; de vegades una campanada no arriba a fer-se clarament perceptible i es perd en la infinitat de l'aire. Les remotes vibracions de les campanes queden un moment suspeses en l'aire i després es desfiguren, es fonen en la immensitat. Tot queda en silenci —en un silenci espès, cotonós, impenetrable. Aquests ambients àtons, dels quals sembleu estar separat per una porta gairebé tancada, donen els millors pagesos del país. Això és un país de pagesos. En veig algun d'encorbat sobre la terra, treballant; encara porta una mica de barretina al cap.

Caminar per la carretera és una mica monòton. De vegades, per distreure'm, passo la vista sobre un diari endarrerit. Molt més agradable és tenir una companyia per a conversar. No és pas rar de trobar-la, sobretot els dies que els pagesos tornen del mercat.

Aquesta tarda camina al meu costat un pagès mudat com un tupí. Porta una gorra de gairell, una faixa negra sota l'armilla oberta i unes sabates rosses. És un home una mica gras, petit, de pell morena olivàcia; té uns ulls rodons i vius i el nas afilat; les orelles, molsudes. Fuma un caliquenyo d'aspecte residual. Aparenta tenir uns quaranta-cinc anys. Té l'aspecte d'haver fet un bon dinar. La companyia d'un home que ha fet un bon dinar, hipotèticament almenys, és agradable.

De tant en tant, el pagès dóna una mirada al diari —una mirada dissimulada, amb la cua de l'ull. La curiositat el venç, i a la fi em pregunta sense treure's el caliquenyo de la boca, amb una rialla oficial:

—Què? Què diu el diari? Hi ha males notícies?

—Què voleu que digui? El de sempre; que hem d'estar contents, que hem d'ésser optimistes, perquè, si aquí estem com estem, pitjor estan en altres bandes.

—Magre! —contesta ràpid el pagès, fent de sobte una cara seriosa i greu—. És un consol ben magre!

—I per què és magre? És que les coses no us van prou fines?

—No senyor. Gens. Passo molt mala temporada i no sé on irem a parar. A pagès, tot va a ratxes; a ratxes de sort o de desgràcia. Ara em trobo en la mala ratxa.

Aquell home tenia l'aspecte d'haver fet un bon dinar, i potser l'havia fet; d'entrada, però, resultà un Job rústic, petit i rabassut, elegíac i aclaparat.

—La ratxa ja fa setmanes que dura... Començàrem per les gallines, que es tornaren lloques...

—Vaja!

—Després, vingué allò de la vaca. La vaca menja, té gana, però com més menja menys llet fa... —Què dieu ara?

Em vaig mirar aquell home. Havia pronunciat les darreres frases en un to que em semblà emocionat. Estava afectat. Caminava al costat meu i tenia un aspecte trist.

Els pagesos són generalment hermètics i impenetrables. Una de les poques coses que els emociona són els seus animals. Els estimen d'una manera entranyable. La concepció que els pagesos tenen de la naturalesa és molt distinta de la que en tenen els poetes. De la naturalesa, el primer que estimen són els animals —els animals de rendiment clar. Els poetes canten els ocells; per als pagesos els ocells són uns lladregots que es mengen el gra. El fet d'haver-hi ocells més benignes i útils que els altres els costa de comprendre; tots són iguals, tot i haver-n'hi que són més malignes que els altres: l'esparver, la garsa, el mussol. El mussol fa niu als teulats, alça les teules dels teulats; és un productor de goteres endimoniat. Els ocells —els comestibles— són bons fregits a la cassola o rostits a l'ast.

L'afecte que els pagesos puguin sentir pels arbres té un origen molt distint del que motivà el dels poetes. Proclamar que un arbre és bonic o que està admirablement ben posat en el paisatge és cosa que troben gairebé ridícula. «Aquest arbre pesa seixanta quintars!», diuen els pagesos. Seixanta quintars de fusta o de llenya, a tantes pessetes el quintar, fa tant. Aquest és el principi de l'estètica camperola o agrària. Així, amb el pretext de no respectar res que no tingui utilitat immediata, els pagesos formen una espècie de sindicat actiu, obcecat en la destrucció dels arbres. Aquesta idea frenètica de la utilitat és absolutament maligna, catastròfica. La utilitat crea bellesa, i Voleu una cosa més bella que una vinya ben tinguda, cultivada, podada en l'època de la seva floració, en el moment de la seva esplendor vegetal? Però el frenesí de la utilitat aplicat a les coses gratuïtes, a les coses intrínsecament belles, fascinadores, amables, produeix purs estralls. Els pagesos no tenen aquest sentit de la bellesa. És com si n'haguessin estat exclosos, foragitats, com si els faltés un sentit que els altres tenen, com si no haguessin nascut amb aquesta forma de sensibilitat. Aquesta constatació, pel que té sobretot de general, fa literalment esborronar.

Tot el seu tresor afectiu, el dediquen, en canvi, al petit món dels animals domèstics —que és gairebé segur que els poetes no cantaran mai— i dels animals de rendiment o de treball. Les pageses es fan entendre de les seves bestioles a través d'un dialecte estrany. És el liues, liues, Rues, de les oques; el tites, tites, tites, de les gallines; el toc, toc, toc, dels polls; el petits, petits, petits, dels garrins. Amb els conills, en canvi, no hi ha diàleg, perquè aquests animals són sords com una perola; si no ho fossin, no crec pas que cap caçador n'hagués mort encara mai cap. Hi ha cases en què el personal té del seu galliner —sovint nombrós— una idea tan precisa, peça per peça i cap per cap, que un queda admirat. Quin contrast amb la deixadesa, l'abandó, amb què tantes altres coses es tracten! I de l'afecció als altres animals, què no se'n podria dir? A l'hivern, les vaques estabulades pateixen una mica de gana. El menjar escasseja. Els animals s'aflaqueixen, els surten uns ossos en els quals podríeu penjar el

barret. Però tenen un tal aire de família, estan tan lligats amb la casa, la seva presència emplena tant la casa, són tan estimats, que jo estic segur que si se'n poguessin anar a quadres més pròsperes no ho farien, per no donar el disgust de marxar. Les eugues de pagès es tornen grasses. Son animals recaptats; hom els estalvia el treball i porta una garrofa lluent a la butxaca o un terròs de sucre per a donar-los-el. Posen una popa grandiosa i acaben per agafar l'aire una mica estúpid dels éssers que se senten massa estimats.

L'emoció del pagès ens ha portat a fer aquesta digressió. Potser és una mica massa llarga.

Tornem a la ratxa.

—Em dèieu, fa un moment —que jo dic al pagès—, que la vaca menja, però que la llet que porta és escassa.

—Sí, senyor. La vaca no porta llet... i a més hauran d'operar la meva dona.

—Això, realment, és una pena...

—Això i tot plegat... I encara se n'hi ha d'afegir una altra; jo estic malalt, tot i que faig bona cara. —Deu ésser una equivocació.

—No ho cregui pas. Sap el que em passa? Tinc pressió. —Pressió de què?

—Veurà, veurà... Fa dos o tres dissabtes, em trobava a Girona. Vaig anar a mercat. Abans d'anar a dinar vaig asseure'm en un cafè, sota els porxos, i em vaig fer servir un vermut amb olives, que és una cosa que no té rival.

—Si vós ho dieu...

—Sí. No té rival. A la taula del costat hi havia un amic de Banyoles, amb un senyor. Quan aquest senyor s'alçà de taula es dirigí a la que jo ocupava i em digué sense més ni més: «Vostè té pressió; passi pel meu despatx; li donaré unes gotes, res, i quedarà com nou». Vaig quedar veient visions i no vaig poder articular ni una paraula. Després s'acomiadà... En trobar-me sol, vaig sentir que estava espantat. Em vaig tornar pàl•lid. Fins em semblà que em venia una mena de desmai. Aquelles gotetes al front, comprèn?, i la fredor a l'esquena... Encara el metge no havia arribat a casa seva que jo ja era al seu rebedor, a esperar-lo. Em féu passar de seguida i em prengué la pressió. I sap el que resultà? Resultà que allò de la pressió era veritat. Absolutament veritat. Tenen uns aparells! Aquests aparells tenen una agulla que marca, tant si plou com si neva, faci el temps que faci. ¿Ha vist un cas igual al que li estic explicant? A fe de Déu, li dic que hi ha metges, avui, que se les pensen totes i que senten créixer l'herba. Es perden de vista, per dir-ho amb dues paraules...

—I després, què succeí?

—Em receptà unes gotes, tal com m'havia dit, i em posà a règim de verdura, peix i carn a la brasa. Receptar-me el peix és com si m'hagués receptat fetge de mosquit; en aquest país, de peix n'hi ha de cent en quaranta. El peix de nosaltres, pagesos, és el bacallà. El bacallà, l'esperem d'un moment a l'altre, perquè algun dia deurà arribar.

—I vós compliu el règim?

—Ja ho crec! El que el metge em receptà és precisament el que m'agrada més. Si, el que menjo, ho pogués acompanyar, a l'hora de berenar, amb una llonganisseta, seria un règim molt ben trobat.

—Però, llavors, de què us queixeu? Ho feu per passar l'estona?

—Ja el voldria veure a vostè amb la pressió que arrossega De vegades em sembla que la vista se m'escurça; ho veig tot mig esborrat.

—No aneu a l'oculista, que resultarà veritat.

—Deia alguna cosa?

—Res de particular.

És gairebé segur que el que diu aquest home és veritat. Però els pagesos es queixen sempre, es queixen d'una manera sistemàtica; a la fi, hom no sap exactament com reaccionar. Si no poden explicar alguna cosa desagradable, sembla que els falta quelcom, que els falta aire per a respirar.

Què sabem dels pagesos? ¿L'apreciació del senyor Puget, és exacta? Davant d'aquesta apreciació hi ha tota la concepció grecollatina del pagès —d'Hesíode a Virgili, de Teòcrit a Horaci—; és una tradició idealitzada, literària, un marbre ben cisellat; en aquesta concepció, el pagès obeeix a una definició del món plausible, va amb el cor a la mà, es guanya el pa amb l'àcid úric de la suor del seu front, fa una vida frugal, lenta, senzilla i virtuosa.

Al costat d'aquesta concepció que podríem anomenar clàssica, i que les escoles conservadores mantenen, encara hi ha la concepció moderna, de la literatura moderna, que és diametralment oposada. En totes les literatures hi ha abundants testimonis, més aviat pessimistes, sobre la classe. Ens trobem, doncs, davant d'un fet curiós que, al meu entendre, ha estat poc observat, precisament perquè —potser— és tan singular; la idea que avui hom es fa de les diferents classes de la societat no difereix pas gaire de la que en tingué el món antic. Per això la variació que ha sofert la concepció dels pagesos és sensacional.

És molt probable que les dues posicions extremes siguin exagerades. Així, val més veure les coses cara a cara. No he cregut mai que els pagesos, com a classe, siguin pitjors o millors que els altres estaments de la societat. Potser perquè és l'estament més arcaic i més nuat, més aviciat, té una manera de fer les coses massa sorneguera i diplomàtica, és excessivament donat a l'equívoc i a la tercera jugada. Però l'arcaisme i l'ancianitat no són pas defectes, sinó fenòmens ineluctables, d'una total irreversibilitat. Els pagesos fan les coses perquè no tenen més remei que fer-les com les fan, de la mateixa manera que un capellà les ha de fer, necessàriament, com a tal.

Jo puc comprendre, em sembla, l'adoració que sentiren els autors antics pels pagesos. Aquest sentiment prové de l'admiració que fatalment havia de produir l'estament que tenia una vida més segura, més rica, més puixant, menys deixada a les intermitències de la fam. En la vida del Mediterrani, en la vida dels països formats en la cultura del Mediterrani, l'origen del sentiment d'admiració sempre ha estat la riquesa, el benestar, la seguretat.

De la mateixa manera, jo puc també arribar a comprendre potser per què, en el món contemporani, els pagesos han estat objecte d'una descripció, d'una crítica implacable. La sorpresa, la sorpresa creixent que produeixen els pagesos no sols aquí, sinó fora d'aquí, en els dies presents, prové del fet que són conservadors. No son tradicionalistes, però són conservadors. No són pas conservadors de les coses; si fossin purament conservadors de les coses, ho serien ben poc. Són conservadors perquè creuen que la naturalesa humana no pot canviar i que en tota postulació de canvis s'amaga una trampa En tots els ordres de la vida, la humanitat d'avui creu que es poden tenir duros a quatre pessetes. Els pagesos no ho han cregut mai, perquè el seu fons psicològic és fet d'una granítica obvietat. En contrast amb la concepció d'avui, la seva concepció no és miraculista; el que no pot ésser no pot ésser! Aquesta és la seva veritat.

Ara bé; atès que el món s'està saturant des de fa més d'un segle de la psicosi de la revolució, atès que no sabríem ja viure, sense la utilització constant de la paraula «revolució», atesa la creença que la revolució transmutarà l'home, la naturalesa i la realitat còsmica, l'existència d'una classe instintivament conservadora, profundament i instintivament estàtica en l'apreciació dels sentiments bàsics, ha produït, produeix i produirà un esbalaïment tan gran, una

sensació de novetat tan inquietant, que les reaccions que el descobriment produeix són molt semblants a les que produeix el mal de mar. Això és el que ha format aquí, com a tot arreu, la convicció que els pagesos són una rèmora, un pes mort, una substància insoluble en l'anomena't ordre nou, una força passiva, negativa i entrebancadora. Aquesta convicció és a tot arreu cada dia més general, més vasta.

Ara bé; si pregunteu a les persones que coneixen la vida rústica: «Per què els pagesos són conservadors?», us respondran: «Els pagesos són conservadors perquè el treball que realitzen, la feina que porten a cap, la vida que fan en el seu ambient i en el seu sistema concret i determinat els impedeix una qualsevol altra convicció. Els pagesos es mouen dins de dos ambients inaferrables; una determinada situació meteorològica i una determinada situació del mercat. Aquests són els dos pols de la vida del pagès. Ni l'una ni l'altra situació, no poden dominar-les. La meteorologia no va gairebé mai d'acord amb els nostres interessos; és generalment hostil; si per atzar és favorable, és una simple propina, una probable equivocació de les forces naturals. I el mercat és inaferrable, indominable, subjecte a un mecanisme vastíssim i endimoniadament complicat.

Ara bé; un home que es mou en medis pràcticament hostils, o almenys indiferents, no té més que un camí per a subsistir; afinar la prudència, aguditzar els sentits, assegurar-se i reassegurar-se, eliminar tota genialitat, calcular, dormir, com aquell qui diu, amb un ull obert... La meva idea és, doncs, aquesta; tota persona que viu en un medi caòtic, sistemàticament desgavellat, dominat per imponderables, es converteix, instintivament, en un conservador. Tota persona que viu en un medi d'inseguretat es converteix, aspira a ésser un home prudent. Els pagesos són conservadors perquè les garrotades que reben de la meteorologia còsmica i de la meteorologia comercial eliminen de la seva manera d'ésser tota vel•leïtat d'aventura. Amb la imaginació poden ésser subtils. En la pràctica, són mediocres i obvis, com sembla que han d'ésser els crustacis.

És clar que la prudència, la cautela, poden arribar a ésser tan excessives que esdevenen antipàtiques, odioses. D'acord. ¿Però és possible graduar la prudència? Com s'ha de fer? Per decret? Matant els pagesos com si fossin mosques com Stalin manà que es fes en el moment de la col•lectivització de la terra? No crec que aquestes coses es puguin decidir ni per decret ni amb escopetes. Malgrat la passió legislativa que caracteritza l'època, no crec que es pugui graduar l'amor dels pares pels fills i viceversa, ni el dels marits per les seves mullers i viceversa, i menys encara la cautela dels pagesos. Per fortuna, el conservadorisme excessiu és un pecat que es porta la penitència. De vegades de tan fort no conserva res i és, no sols inservible, sinó contraproduent. La constatació es pot fer a cada moment.

El clarobscur (continuació)

La meva idea, és, doncs, que la manera d'ésser dels pagesos està basada en una permanent i constant contradicció. En la seva manera de manifestar-se, de pensar, d'actuar, hi ha una dubitació d'aspecte insuperable. Surten amb les idees, amb els estirabots, més impensats i sorprenents. Rematar lògicament un raonament els és impossible. Entre el que pensen i el que diuen, entre el que diuen i el que fan, entre el que fan i el que pretenen obtenir, hi ha una manca de paral•lelisme irreparable. De vegades són subtils i formulen una observació aguda, fina, profunda. Al cap de dos minuts proposen una ximpleria considerable. Això fa que, als homes d'avui que generalment viuen en ciutats —i si no hi viuen pretenen arribar-hi— , el seu tracte els produeixi una sensació d'engavanyament, una fatiga pesada. Una de les coses que allunya la gent de la ciutat, del camp, és el tracte amb els pagesos. Les seves formes mentals no estan connectades amb la vida moderna, al sí o al no francs, al raonament objectiu i lògic, a un raonament massa ample i lògic, de vegades. La seva mentalitat no és feta d'una peça, com la d'un industrial, un enginyer, un banquer, un professional. És una mentalitat que no és mai ben bé dreta, sinó torta, corbada, cargolada. El pagès

fluctua, oscil•la, pensa una cosa i en diu una altra; diu una cosa i en fa una altra. Ho fa, però, amb una tal naturalitat, a través de les formes de la seva manera d'ésser més espontànies, que suposar l'existència d'una intenció subreptícia en un sentit o altre sentit seria desorbitar la realitat.

Aquest estat permanent de contradicció, d'on arrenca? ¿És una reminiscència d'un estat d'esperit arcaic? De l'egoisme? ¿Dels desenganys que ha sofert a través de tants segles, de les explotacions de què ha estat objecte, d'un fons real de candor i d'ingenuïtat? ¿És perquè, per excés de previsió, s'ha creat una mentalitat que no preveu res?, ¿És que l'excés de càlcul i de lletra menuda el condemna a una vaguetat extremada? Ningú, encara, no ha pogut contestar aquestes preguntes si no és propalant afirmacions primàries i esquemàtiques.

En el menjador de l'hostal del petit poble de pagès on em trobo a l'hora de dinar veig que les taules són ocupades per persones desconegudes, però inconfusibles. Hi ha dos o tres viatjants; hi ha marxants de brusa i de vareta; hi ha senyors que fan cara de mostela, que deuen administrar alguna finca dels voltants. Aquests dinars solen ésser funerals. Durant el seu curs ningú no diu res; la gent menja amb una cara trista i llarga. L'espontània confiança que abans solia haver-hi entre la gent ha desaparegut en els últims anys. És trist veure menjar la gent sense dir res, amb un aire de badoqueria voluntària; fa l'efecte que no té gana, i no hi ha res més depriment que veure menjar una persona que no té gana.

Però de vegades es produeix una excepció, i aleshores la singular avinentesa compensa les estones de morgue i d'ensopiment que sol flotar en aquests locals.

M'he entaulat en la primera taula que trobo a mà. Està ocupada per un senyor que ha resultat enraonat. És un comerciant de Sant Jaume de Llierca que segueix les fires i els mercats. Constatat que aquell senyor té un tracte constant amb els pagesos, he portat la conversa cap aquesta banda. Quan em sent parlar de les contradiccions que al meu entendre constitueixen la trama de la seva psicologia, adverteixo que para l'orella i m'escolta amb interès. Després, em diu:

—Li vull contar un fet que confirmarà, potser, la teoria que vostè ha formulat. Jo també crec que la complexitat és la característica de la població rural. Quan els nacionals entraren en el poble, es presentaren a la porta de casa una gran quantitat de pagesos del poble i dels masos de la rodalia portant, en sacs, gran quantitat de paper moneda. Em pregaren que els classifiqués per sèries, per tal de saber quins bitllets eren donats per bons i quins eren els no acceptats. L'abundància de paper que transportaven era extraordinària. I es comprèn; havien hagut de fer-se amb tots els bitllets de la comarca a canvi dels queviures que havien hagut de vendre perquè la gent mengés... i no els havien pogut utilitzar per a comprar el que els hauria convingut, perquè res no hi havia per a comprar. Ara bé; l'operació que em proposaven era tan delicada, es prestava a tants equívocs, que em vaig negar, en rodó, a servir-los. Ni ells mateixos no sabien el que els sacs contenien, el que portaven. Entre la immensa paperassa donada per falsa, hi havia papers bons, això es indubtable. —És clar.

—Davant la meva negativa es dirigiren dues portes més amunt de casa i foren complaguts. Dues portes més amunt de casa, hi viu un petit rendista que es dedica a cobrar les lletres que li envien els bancs. Una excel•lent persona, sigui dit tot passant... Li prometeren que si els classificava els bitllets i els treia de dubtes li durien els parells de pollastres que sempre ofereixen quan volen ésser amables i no gosen oferir diners. El meu veí complí la seva comesa. Adverteixi tota la gravetat de l'afer; els pagesos haurien pogut ésser robats d'una manera absoluta, sense rèplica possible. Estic segur que no ho foren pas, naturalment. Però la correcció del petit rendista és el de menys. La característica psicològica del fet es troba, al meu entendre, en la indescriptible facilitat amb què lliuraren els sacs de bitllets —aquells sacs de bitllets que contenien, com és de suposar, una enorme quantitat de paperassa virolada i inservible, però que, barrejats amb ella, contenia bitllets d'un valor autèntic. Els abandonaren purament i simplement, malgrat el que els havien costat de guanyar, perquè els diners, sigui dit entre nosaltres, costen molt de

guanyar... Els abandonaren com qui llença unes sabates velles. Quan el meu veí hagué fet els corresponents paquets, invità els pagesos a confirmar, analitzant-los, la discriminació realitzada. No hi volgueren pas entrar.

—Vostè té la nostra entera confiança— li digueren unànimes —. El que vostè ha fet està per ben fet... I se n'anaren saltironejants i xirois, satisfets d'haver-se tret un pes de sobre.

—I els pollastres?— que jo dic al meu company de taula —. Sospito que el seu veí encara els espera...

—El que vostè sospita és un fet. Però ja se sap; els pagesos són desmemoriats, oblidadissos...

—És la mateixa paraula que jo utilitzo per a tractar d'explicar la seva estranya manera d'ésser.

Les contradiccions que comporta aquest fet són visibles. Els pagesos són titllats d'egoistes i de tenir una visión curta i limitada de les coses, però lliurant els sacs de bitllets es posen en la situació de poder ésser robats impunement; tenen la sort d'ésser correctament servits, però al moment d'agrair amb una petita gentilesa el favor, s'esquitllen, fugen, obliden.

Els pagesos tenen una vacil•lació contradictòria, són generalment inintel•ligibles, per raó potser del fet que el seu lèxic es inservible per a aclarir el que pensen i el que desitgen —i en definitiva són d'un individualisme insubornable. L'individualisme és una característica natural, no fictícia, del país —una característica tan natural com, per als elefants, tenir trompa o, per als esquirols, tenir la cua llarga. Discutir si això és un bé o és un mal seria gairebé ridícul. Els pobles de formació jovençana, posats sobre una naturalesa fèrtil, solen tenir sentiments socials tendres i tendir a la cooperació. Els pobles vells i cargolats, establerts sobre una terra ingrata, s'han de manifestar d'una altra manera. Els fets s'han d'acceptar tal com es presenten. Si existeixen, alguna raó han de tenir —i jo crec que aquestes raons són de gran pes i en definitiva d'una conveniència plausible. L'individualisme no és un estat d'esperit actuant en el buit; és la conseqüència d'unes circumstàncies, d'una situació econòmica prèvia, determinada i concreta.

Que els nostres pagesos són individualistes, no ho podria pas negar ningú, em sembla. Aquesta virtut-vici, la posseeixen en grau excels. Més que qualsevol altre element del país. Se n'ha escrit moltíssim i gairebé tot el que s'ha dit és cert. És un mal de la mateixa bèstia —per utilitzar el seu lèxic. Però, a més a més, la pròpia confusió mental, el seu clarobscur permanent, contribueix a impedir-los tota associació, combregar fàcilment amb les opinions alienes, fondre's cegament en el ramat humà, moviment tan normal entre els obrers de les aglomeracions urbanes. Davant dels altres, es malfien; davant de les opinions dels altres, són, generalment, irreductibles. Aquesta irreductibilitat els dóna un gran caràcter, una personalitat autèntica. Porten l'individualisme fins a les fronteres de la pedanteria.

Si els doneu alguna notícia, us contestaran indefectiblement:

—Ja ho sabia...

Davant de l'afirmació, quedeu perplexos, perquè no podeu arribar a comprendre per quina classe de conducte, per quin insospitat camí, han pogut saber-ho. I encara us sorprèn més constatar que us diu el «ja ho sabia» amb una seguretat pètria i definitiva, una seguretat que us porta a considerar inútil tot aclariment posterior, qualsevol anàlisi retrospectiva.

En algunes ocasions he hagut de donar a algun o altre pagès una impressió real de quelcom concret, d'una situació determinada, bona o dolenta. M'he sentit respondre sempre el mateix:

—Ja m'ho pensava...

O bé:

—Ja ho suposava...

En la pràctica, aquesta força d'endevinament queda molt matisada. De vegades diuen: «Ja mig ho sabia», o «Ja quasi m'ho pensava», o «Ja gairebé ho suposava...», «Ja es veia venir».

De vegades, enervat, he preguntat: —Què és el que es veia venir?

—Ja ho veu; el que va venint..., el que gairebé ja es aquí...

De vegades, la matisació es fa encara més refilada i trencadissa. ¿Es el «Ja em semblava que es veuria venir», o el «Ja sospitava que es podria suposar», o el «No es podia pas imaginar que es pogués suposar una cosa diferent...»

La bona diplomàcia —i la bona educació— de tots els temps s'han basat sempre en la matisació per matar el relleu, per suavitzar l'afirmació o la negativa, per assegurar l'evasió, si no hi ha altre camí. Per a dir que no sense ofendre, els pagesos tenen aptituds úniques, són una meravella. «Ja ho deia, jo, que potser no li hauria de dir...», «Ja! m'ho semblava, que vostè imaginaria que només puc estar-hi conforme una mica...». La matisació és un instrument magnífic per a la dilació —arma dels pagesos. Qui dia passa any empeny. El temps ho arregla tot. És sempre una tendència a creure que les millors solucions—les que convenen— són les basades en l'oblit.

Hi ha llenguatges més aptes que altres per a expressar matisos. El llenguatge dels pagesos és enormement matisat, fins i tot en les llengües més pobres de matisació, que són les neollatines. El condicional és la crossa del seu llenguatge. En tot cas, on hi ha un pagès hi ha flotació, difuminació, pinzellada complementària, matís.

Ara que els mitjans de comunicació i d'informació s'ha popularitzat tant, és possible que algun pagès estigui interessat a saber notícies situades més enllà del seu clos tancat i petit. Aquestes darreres, les coneix perfectament. Li agrada de vigilar, d'espiar una mica, de fer el nas i el xafarder. Per a les altres notícies la receptivitat és molt diferent. S'han passat segles sense saber-ne cap, sense sentir-ne la més mínima curiositat, sense fer el més lleu cas del paper imprès, fins al punt que es pot afirmar que la immensa revolució que en el curs de la Història ha fet el paper imprès no ha arribat encara a tocar la seva superfície. Davant de la immensa fantasmagoria del paper imprès, que ha modificat la mentalitat de classes enteres, s'han mantingut Impermeables! indiferents. A les cases de pagès, a les masies, als pobles rurals, es impossible de trobar algun llibre. No hi ha res. Hi pot haver un diari endarrerit per a encendre el foc, per a embolicar unes sabates, per a fer una paperina de sal o de fideus. Res més.

Davant d'aquesta granítica impassibilitat, és difícil de veure aparèixer en aquest ambient una qualsevol forma de judici deductiu o inductiu. Però això no vol pas dir que els pagesos no es presentin no ja com uns perfectes lògics, sinó com uns profetes. La simplicitat, el candor, l'espontaneïtat en els tractes humans, no és pas cosa que els interessi. En aquest sentit són la quinta essència de la nissaga, la flor del país. De vegades els interessa que els prenguin per ignorants o per curts de gambals; altres vegades, que els prenguin per vius. En el primer cas, produeixen escenes d'un servilisme indescriptible; en el segon, agafen un aire de fatxendes i de bufa-núvols que fa morir de riure. Tenen una manera d'ésser tan plàstica, que rarament es manté en el to mitjà de la discreció i de la naturalitat; sempre es decanta cap a un extrem o a l'altre. El seu tarannà —potser la seva defensa— els porta a aparentar una segona naturalesa, a viure representant un paper que no és pròpiament el seu. Que representen un paper, de vegades es veu d'una hora lluny; sovint, però, el representen amb una naturalitat perfecta. Quan en el curs d'un tracte comercial,

per exemple, consideren que han d'abandonar la comèdia, és que tenen la sensació de trobar-se davant d'un interlocutor que suposem tan fort com ells, o més. Quan la persona que tenen davant és desconeguda, la seva doble personalitat, el seu teatre, es manifesta esplendorosament.

En aquest aspecte de la seva presciència, m'han ocorregut algunes curioses anècdotes. Un dia vaig comunicar a un d'ells que corria el rumor que, a una persona coneguda de tots dos, se li havia declarat una malaltia maligna —segons el dir de la gent.

—És clar! —digué el pagès—. Ja ho sabia. Si es veia venir...

—Però vós ho sabíeu?

—Sí senyor, sí. Jo ja ho sabia...

—Però els metges encara no poden dir res, i vós ja ho sabíeu? Sou molt tremprat, mestre!

—Deixi's de metges! Els metges van a la seva. Són uns esmolets que van darrera dels diners de tothom, del seus i dels meus. No se'n pot pas fer cas, cregui'm!

Hom queda parat en sec. Una qualsevol contestació es fa impossible. Els pagesos volen tenir sempre raó. Els pagesos tenen raó sempre. Si no la tenen, ells s'ho creuen i el resultat és el mateix. És absolutament absurd tractar de comprendre el mecanisme dels seus raonaments. De tota manera, aquests raonaments existeixen, i en el medi rústic restringit i personal —familiar, diríem— són la veritat mateixa, la veritat darrera, contundent, definitiva.

Quan es perdé, en mar, l'avió que el comandant Franco i altres aviadors utilitzaven per a anar a Amèrica, es produí, en tota la Península, un moviment general d'angoixa. Durant uns dies, moltes conversacions giraven al voltant del fet. «Seran salvats? —es preguntava la gent— . Es perdran?» Quan, després de moltes hores d'inquietud, arribà la notícia que un vaixell de guerra anglès —si no recordo malament— els havia salvats i recollit en ple Atlàntic, es produí la distensió corresponent.

—Bé... Sembla que ja els han trobats! —vaig dir a un pagès que en aquell moment vivia a casa mateix.

—Ja els han trobats?— preguntà posant les celles en accent circumflex.

—Sí, sembla que ja els han trobats... —Ah! I qui han trobat? —Els aviadors.

—Els aviadors, diu? I quina classe d'aviadors eren? —Home! Es tracta d'aquells aviadors militars que anaven a Amèrica.

—Aviadors militars, diu?— preguntà el pagès amb una immensa i enlluernada naturalitat. —És clar...

—Ja ho entenc!— digué després d'una pausa de cinc segons, amb un aplom i una serietat granítica —. Ja ho entenc! Els deuen haver trobats en algun cafè...

No crec que es pugui donar una interpretació personal d'un fet d'una profunditat semblant a aquesta. És una interpretació que implica un tipus de personalitat individual que en accentuar-se arriba al ridícul; és la manifestació d'una segona naturalesa que ultrapassa la mesura de la discreció i que es troba més enllà del mecanisme de l'humor o de la ironia. El llegidor s'equivocaria si cregués que les dues anècdotes que acabo d'explicar provenen de pagesos d'aspecte merament pintoresc, típics quant a la cosa divertida i xiroia. No. Es tracta de dues excel•lents persones de la classe, pares de família, de grans coneixements en el seu ofici, ciutadans cabals i normalíssims.

La insociabilitat

Malgrat el seu acusat sentit individualista, s'ha perfectament pogut observar que els pagesos, en els dies que corren, han tingut una certa tendència a associar-se. Aquesta tendència ha estat, al meu entendre, més una imposició de la marxa general de l'època, que subratlla els avantatges materials de l'associació, que un moviment espontani i natural de la seva mentalitat i la seva manera d'ésser.

Però això no vol pas dir que hagin hagut de fer algun esforç visible i difícil per a anar a l'associació. Més aviat ha estat un moviment normal i corrent. En la seva mentalitat contradictòria han pogut perfectament subsistir una tendència i altra; la individualista i la contrària. Però potser aquesta coexistència ha estat més teòrica que pràctica. Mirant les coses des de fora estant, únic camp susceptible d'observació, ha resultat molt confusa i inconnexa.

En termes generals pot afirmar-se —em sembla— que les associacions voluntàries de pagesos solen acabar en una forma o altra del rosari de l'aurora. Pot deduir-se d'aquest fet l'acabament que solen tenir les associacions no voluntàries de pagesos, si és que arriben a néixer amb un mínim de vida.

En aquest punt es produeix la mateixa paradoxa que en les relacions entre els pobles de la terra. Mentre els pobles es desconeixen, tenen el candor i l'aptitud per a entendre's; quan, a través dels contactes i de les mútues relacions, es coneixen, dialoguen, s'observen i es tracten, la comprensió es fa cada dia més difícil i l'odi apareix indefectible. En les relacions humanes, el coneixement no ha estat mai l'origen de l'amor. Sovint és el principi de l'odi. Entre els homes i les dones —generalment parlant— l'amor dura mentre es manté cec.

Examinant les coses de prop, he arribat de vegades a creure que els pagesos d'aquest país, que en els últims decennis han demostrat una certa inclinació a associar-se i a integrar-se en corporacions del seu ram, ho han fet per manifestar, en un altre camp, el seu individualisme. Quan, per una cosa o altra concreta els pagesos s'associen —per les olives o pel regadiu, pel blat, el vi, el bestiar, les avellanes o les ametlles— es produeixen instantàniament dos partits: els de la junta i els seus amics i clients i els que no són de la junta, que generalment són la majoria. He tractat reiteradament de saber per què en un sindicat o associació de pagesos els uns estan amb la junta i els altres estan contra la junta. No n'he pogut treure mai l'aigua clara —vull dir una noció d'alguna generalitat que permeti formular un judici. Tot és anècdota microscòpica inservible.

En els primers moments —vull dir en el període anterior a la formació del sindicat— tots van units com un sol home. Sorgeixen tota mena de projectes, es tiren plans: «Farem això i allò i el de més enllà» —que diuen. En aquests moments, tot va a cor què vols. Paral•lelament a l'emissió dels projectes, es proclamen els principis populars de la justícia. El lèxic és contundent: «Això no pot continuar ni un moment més! S'ha d'anar al gra i caigui qui caigui! Què s'han pensat? Ha arribat l'hora de fer les coses bé!».

La junta es col•locada en el seu lloc a través de la unanimitat. Al cap de poc, però, ja hi ha algú que rondina. Passen uns dies i l'escissió es produeix d'una manera indefectible. La junta queda en minoria; què ha passat? El refredament s'ha produït. En el fenomen d'aquest refredament, hi intervenen tres factors molt visibles. Hi ha persones que, pel fet de passar a ocupar un determinat càrrec, de poder posar les anques sobre una determinada cadira, esdevenen automàticament uns pretensiosos i uns imbècils. Persones que el dia abans de la seva —diguem-ne— ascensió eren tingudes Per normals, intel•ligents, enraonades i pacients, esdevenen, l'endemà mateix, uns enravenats i uns bufanúvols imponents. La reacció és immediata; de seguida que la gent veu que hi ha algú que seu en una cadira que no és habitualment la seva, la mira amb recel, la vigila, l'estreny amb la mirada i el pensament. Hi ha un tercer factor, més profund,

lligat amb l'enveja. En el nostre país, tota persona que fa alguna cosa, que va endavant, que es mou, que té una o altra il•lusió, és envejada, odiada, sotmesa a un procés clandestí o públic de tendència implacable, terrible. Això és un fet observable en tots els estaments —no pas solament en els pagesos. A tot arreu, l'acceptació d'un valor personal autèntic, d'una capacitat per a l'acció, d'una vitalitat poderosa en un o altre aspecte, crea una aura d'admiració. Ací és al contrari. Només la mediocritat és socialment plausible.

Davant del refredament la junta es crispa i s'endureix. Es forma una pinya tot al voltant, d'amics i clients. Els altres vigilen, critiquen, enraonen, creen l'atmosfera d'asfíxia.

Així es creada la situació conegudíssima; els de la junta i els seus amics troben que tot el que fan es magnífic, insuperable, perfecte —fins el que és més equívoc— ; els altres troben, en canvi, que tot el que fan és absurd, basardós i malgirbat —fins el que d'una manera objectiva és correcte i positiu per als interessos generals. Per al grup partidari de la junta, els individus que la componen són austers, actius, desinteressats i virtuosos. El grup contrari sol establir una matisació; el president concentra, en la seva persona, tot el corrent de despit; els seus companys són tinguts per uns mers comparses; els partidaris són considerats uns infeliços de poca estampa i escassa categoria.

La vida de la societat es produeix a través de la lluita entre les dues faccions. És una baralla d'efectes merament negatius, a través de la qual es manifesten i queden subratllades les característiques de l'individualisme imperant. De societat, només en porten el nom; són un simple pretext per a demostrar, còmodament, la impossibilitat que els qui en formen part es posin d'acord sobre les coses més simples. Les persones que hagin tingut la curiositat d'observar i de seguir directament i en detall una qualsevol societat de pagesos hauran pogut tenir una idea de les molèsties que aquestes societats produeixen, de la complicació enorme a què poden arribar els seus problemes. Sempre he cregut que dirigir un ministeri de Negocis Estrangers és més assequible i senzill que portar una societat d'aquestes.

Una vegada produïda l'escissió que podríem anomenar bàsica i immediata a tota integració d'aquesta naturalesa, es produeix el segon acte. Ja hem dit que en el període de la constitució de la societat els propòsits són excel•lents. Solen, a més a més, ésser formulats amb una envejable contundència.

—Ja els farem anar fins! —diuen els pagesos—. S'haurà de passar per l'adreçador, i qui no hi passi se la carregarà de valent...! —Però, de seguida que la ruptura es produeix, es produeix la situació a la inversa, i com més contundents foren els propòsits i més ambiciosos els projectes, més profunds són la incúria, l'abandó i la deixadesa amb què són tractades les coses que unes setmanes abans havien promogut tant d'entusiasme. Comença el «Tant se val...!», el «Ja ho farem!», el «Tant se me'n dóna!», acompanyats dels moviments d'espatlla que els pagesos utilitzen constantment. A l'entusiasme inicial, xardorós, succeeix una total indiferència.

En els escrits de don Josep Maria Rendé, que conegué els pagesos tan directament, que els observà d'una manera aguda i sensible, hi trobo aquesta relació sobre la vida d'aquestes societats:

«La junta convoca una assemblea general per anunciar que ha acordat proveir d'adobs. Però vistes les circumstàncies del mercat i les contínues i desorientadores oscil•lacions en els preus, ha pensat, en benefici del fons social i en interès de tots els socis individuals, no adquirir més quantitat que la que ells (els pagesos) subscriguin. Per això s'acorda que dintre del termini improrrogable de quinze dies passin els adherits per la Secretaria o que avisin el conserge i subscriguin els sacs que en necessitin.

»El Sindicat té dos-cents socis. Passats els quinze dies, n'han acudit... cinquanta.

»El president, acostumat ja a la paciència de tant d'haver-ne de prendre, i coneixedor d'aquesta flaca, dóna ordre al conserge o a l'avisador que passi de casa en casa, perquè no hi hagi algun soci que pugui tenir l'excusa de dir que aquell dia no va poder assistir a l'assemblea, i prorroga per vuit dies més el termini improrrogable. Passat aquest darrer termini, en compareixen una dotzena més. Oidà! I la junta adquireix el guano just per a aquells seixanta-dos socis que, segons l'acord, l'han subscrit prèviament...

»Han passat un parell de mesos, els sacs han arribat i un pregó anuncia als socis que passin a recollir-los; però com que no ha plogut o no es pot sembrar, dels seixanta-dos pagesos inscrits solament retiren la seva part una trentena i resten molts sacs al magatzem.

»Plou..., i llavors tots dos-cents socis s'aboquen esbojarradament a buscar el guano; els que no l'han retirat encara, tot i tenir-lo subscrit, els que ni tan sols s'havien pres la molèstia de subscriure'l i els que abans l'havien retirat, però que ara resulta que no en tenen prou..., i ja tenim gresca armada per alguns dies.»

Gresca —em permetré afegir en nom de la,meva personal experiència— que sovint fa pena de veure. En el curs de la seva producció, la junta és ignominiosament criticada, reticentment tractada, implacablement desfeta. Els qui es queden sense adobs afirmen que la junta constitueix una cova de lladres; els altres, considerant que els adobs que obtingueren són insuficients, declaren que la junta està formada per una caterva de persones ineptes i inservibles. I no hi ha res a fer. Recordar-los el que ha succeït és absolutament inútil. És, a més a més, indiscret. Si us permeteu de fer-ho, és com si els insultéssiu. Ells ho feren i ho desferen al seu gust..., però guardeu-vos de recordar-ho i menys de repetir-ho. És la junta directiva qui té la culpa de tot. Per això existeix... Per a un pagès del nostre país, egocentrista fins a extrems indicibles, amb un individualisme que desconeix el sentit del ridícul més elemental, el món enter no té una justificació plausible si no s'emmotlla no sols a les seves necessitats, sinó a la seva incúria i a la seva indiferència, sovint típicament asiàtiques. «Fins hi ha vegades —escriu el senyor Rendé— que el pagès, se l'ha de tractar com si fos un menor d'edat; creu quan se'l castiga.» «Ell (el pagès) —afegeix— creu o compleix mitjançant una disciplina imposada i com a tal dura, agra; no pas per la que ell s'hauria d'imposar i que, essent així, seria suau i dolça.»

Si l'inviten a una reunió, no hi concorre. Diu:

—Ja són prou! Ja s'ho faran...!

Si decideix concórrer-hi, arriba tard. Diu:

—Sempre es comença més tard de l'hora anunciada. No ve de mitja hora...

Si se li passa algun escrit, rarament el llegeix. Diu: —Ja em penso el que pot dir...

Socialment parlant, el pagès és negligent. I és negligent fins i tot en aquest aspecte, que semblarà inconcebible en un ésser tan conservador i àvid; és negligent fins i tot en el cobrament del que se li deu. Aquest és un dels aspectes més típics de la contradicció en què es mou el seu esperit.

«El pagès —escriu encara el senyor Rendé— ha dipositat els fruits en el celler o molí de la societat a què pertany. Espera impacient la venda per fer els diners que necessita; moltes vegades la seva actitud i les seves paraules provoquen una venda extemporània que resulta quasi sempre en perjudici seu, però que la junta ha hagut de fer per no poder resistir a tantes demandes. Ell sospira tota una bella temporada de cobrament del seu treball (si tingués el vi o l'oli a casa no se'n preocuparia tant). La junta ha venut i es disposa a repartir el diner que ha cobrat. Per això assenyala el dia i l'hora, i prega, com sempre, que se sigui puntual.

»I efectivament; passada aquella hora (i fins una o dues hores més tard) el tresorer ha de tancar la caixa veient com encara falten a cobrar ben bé una tercera part de socis, i d'aqueixos, la majoria d'aquells que tant cridaven que es vengués perquè tan angoixats es veien.»

Situacions com les que acabem de reportar podrien prodigar-se abundantment. Amb la seva descripció es podrien emplenar pàgines i pàgines d'aquest llibre.

Hem de constatar els fets d'una manera clara. Els pagesos senten una emoció molt vaga, molt petita, davant de les coses de caràcter col•lectiu o social. Tot el que forma part d'aquesta classe de sentiments, d'aquestes realitats, rellisca sobre la seva pell com la pluja sobre el marbre o el bronze de les estàtues.

Quina és la causa de la insociabilitat fonamental dels nostres pagesos? Quin és el seu origen? ¿Prové de la vida isolada que necessàriament han de fer en les nostres masies, que voluntàriament fan en els silenciosos, misteriosos pobles rurals?, ¿És un instint de defensa arrelat en ells a través del procés d'abandó, d'incúria, de misèria, de minimització, que ha caracteritzat el pas dels segles? I és una conseqüència de la rutina sense evasió, de la desconfiança, d'un complex d'inferioritat atàvic, del que l'escriptor Gorki anomena l'escepticisme de la ignorància, escepticisme que és, sembla, una de les característiques dels pagesos de gairebé tots els països?

La qüestió queda per esclarir.

El clarobscur (continuació)

Sense necessitat d'arribar a l'alta muntanya, encara queden a Catalunya alguns racons en què sentiu, només de penetrar-hi, que tothom que hi habita és pagès —i res més que pagès. Ésser pagès no vol dir solament saber fangar, llaurar, rasclar, sembrar, batre, podar, escatar o veremar; vol dir sobretot saber barrejar les regues de la terra amb els núvols, viure entre el cel i la terra, fer, en el pensament, una mateixa cosa del cel i la terra. El pagès és un home que viu entre el cel i la terra, que comprèn l'enorme relació que hi ha entre el cel i la terra, l'escassa distància en què es troben la terra i el cel. Per a un pagès, entre aquestes dues enormes realitats, no hi ha cap gàbia, cap obstacle, que el separi i que l'aïlli. Aquelles curioses paraules del bisbe Torras, que ja reportàrem: «Nós pensem que en el pagès es troba l'exercici màxim de les relacions de l'home amb Déu, amb la Naturalesa i amb la Humanitat en general», tenen, al nostre entendre, aquest sentit. El pagès viu entre el cel i la terra. Quan mira la terra, hi veu el cel; quan, mentre llaura, aixeca la vista al cel, hi veu la terra engolfada i immersa.

El pagès veu el cel en les herbes, en les fulles, en les espigues, en l'ull dels bous, de les vedelles i de les criatures, en el front de carmí de les noies fresques; veu les muntanyes i els camps, les arbredes i els boscos, les cases i els prats en el cel. El cel és com una aigua neta que reflecteix les coses de la terra. L'aire es barreja constantment amb la terra. Aquesta barreja és el gran misteri de la vida. L'aixada remou la terra, l'aire s'hi barreja i l'herba apunta blava o verda. La terra és plena d'aire, que l'infla com una galta, com un pa, com una víscera viva. La terra és sovint dura, cuita, seca; però és sempre manejable i lleugera. És una barreja de cel i de terra!

Hi ha moltes classes de terra. Hi ha terres grasses que unten la mà i les pues de la fanga, que quan plou esdevenen fang i els bous s'hi enfonsen fins als genolls i que quan ve la primavera s'inflen i fan aquell perfum de llet i d'herbes que després es troba en la carn tendra, en el vi, l'oli i el pa. Hi ha terres avares i pobres, com les del Pirineu, que sembla que tenen escates, perquè són terres de llécol i de fulles de pissarra. Hi ha després la terra mitjana, el secà, que depèn del cel, que en aquest país és la més corrent í la més vasta. És una terra grisa acarminada, de vegades més roja, altres més

blanquinosa i calcària. Terra enormement vegetal quan la pluja del cel l'acompanya; malgrat l'enorme quantitat de segles que és treballada, no s'acaba d'esgotar mai; aquest miracle prodigiós de la terra és el cel el que el fa, el que el realitza.

D'aquesta terrible dependència, alguns se n'haurien cansat; els pagesos no se'n cansen mai. Tenen confiança en la seva terra i res més que en la seva terra. En el que sembren i en el que cullen, totes les altres coses els són, pràcticament, indiferents. Quan exploren el cel, ho fan sense rebel•lions inútils, sense avarícia, amb el convenciment irònic que són subjectes a les lleis de la naturalesa. La seva confiança en la terra es lliga, en ells, amb el sentiment de la petitesa humana. I ací comença una altra contradicció. Els pagesos causen una sensació de permanent seguretat. Es queixen sempre, però tenen un cert orgull, una enorme personalitat. La seguretat que manifesten viu en la seva mentalitat, amb la persuasió absoluta que estan subjectes a les lleis de la naturalesa, generalment inclement. En el seu pensament componen una naturalesa inhòspita, amb la seva sàvia i astuta cautela. Lluiten constantment amb la naturalesa, i si no es fatiguen d'aquesta lluita és perquè no acaben mai de creure que la naturalesa sigui el Gran Animal, la Pura Bèstia. De vegades senten un moment de despit davant de la seva crueltat. Però de seguida que es torna benigna l'adoren en grau indescriptible. Es troben, doncs, sempre davant d'un problema de proporcions —unes proporcions que sovint estan a punt de rompre's, però que no s'acaben de rompre mai d'una manera total i catastròfica. Perquè les proporcions no s'acaben mai de rompre, creuen en Déu i, en definitiva, que al món hi ha dos sistemes de forces compatibles; les forces físiques i unes forces benignes i morals —les forces que fan que les cases no s'enfonsin i que hi hagi gra a l'espiga, que la prepotència no triomfi i que els animals no es morin, que la gent treballi i que plogui en el seu temps. Del sentiment de subjecció i dependència al món físic, en prové la insondable, aclaparadora humilitat del pagès; del sentiment de l'existència d'unes forces benignes, en neix la seva seguretat, la seva tenacitat, la seva infatigable confiança en la terra. Aquesta barreja origina un ésser humà humaníssim; un home prudent, irònic de vegades fins al sarcasme, però mai capaç d'abandonar la prudència i la cautela.

El sentiment que entre Déu i la naturalesa hi ha un problema de proporcions sempre a punt de trencar-se, però que no s'acaba de trencar mai totalment, explica d'un cantó la seva humilitat, de l'altre la seva supèrbia. D'aquest sentiment, en neix el providencialisme típic de les civilitzacions pageses i que les civilitzacions industrials desconeixen. El pagès creu en una forma o altra de providencialisme, en una forma o altra de miracle obscur i permanent. Això origina la confiança que té en si mateix. El pagès creu en la seva terra i creu en ell mateix. Això li dóna una seguretat que és considerada pedantoide i grotesca per als homes de les civilitzacions coetànies, però posades sobre uns altres principis. Té una tal confiança en si mateix, que si pogués sotmetria la naturalesa al domini de les seves lleis prudents, a una tirania davant de la qual res no es podria evadir, ni les estacions de l'any, ni la meteorologia, ni la mort mateixa.

Però com que aquesta submissió és desorbitada i impossible, com que davant del pas de l'any, de la meteorologia, de la mort, no hi ha res a fer, l'única sortida possible és la ironia, el retorn a la contradicció permanent. Els pagesos no creuen que la mort sigui una llei universal. En la naturalesa no hi ha res que mori totalment; en la naturalesa tot reviu, tot torna a brotar i a florir. Així, doncs, la mort és un problema personal, una cosa que ineluctablement s'ha de fer, però que interessa l'interessat d'una manera exclusiva. Se'n va sense pena ni glòria, sense alegria ni tristesa, amb la seguretat, però, que vagi allà on vagi trobarà una altra terra per cultivar i tenir. La mort, potser, en definitiva, no és més que un canvi de terra— una altra masoveria. Per això els cementiris els agraden poc, per no dir poquíssim.

Un dia anava per un camí amb un pagès i trobàrem les parets d'un cementiri vell, aquilotat, ple d'herbes, amb uns xiprers afuats i alts, carregats d'una xerradissa d'ocells.

—Aquest cementiri és bonic... —que jo vaig dir-li.

—Sí senyor, és bonic. Però què vol que li digui?...

—No us agraden els cementiris?

—Home! Si, dels cementiris, se'n pogués sortir de tant en tant, em sembla que serien més bonics. S'hi ha d'estar massa estona, i això els fa perdre una mica. Dels cementiris, se n'hauria de poder sortir cada quaranta o cinquanta anys per veure el país i anar a prendre cafè... Llavors serien, em fa l'efecte, molt més bonics... Aquesta classe pagesa, situada entre el cel i la terra, movent-se enmig dels reflexos de les relacions entre Déu i la naturalesa, o sia enmig dels problemes de la teologia (típics de l'activitat mental d'una civilització pagesa), aquesta classe és una classe terrenalíssima. La seva evasió, la seva festa, l'objectivització de la seva vanitat, és el mercat de la població sobre la qual gravita el seu sistema econòmic de vida.

Quan els pagesos, trobant-se al mercat, han acabat la feina de vendre o de comprar les mercaderies que justifiquen la seva presència, els agrada de donar un tomb pels carrers principals de la població, per veure les novetats que s'hi van produint. En aquesta posició són especialment bonics —amb la gorra sobre el clatell, la visera alta i la boca mig oberta.

Els edificis que els agraden més són aquells en què hi ha un banc instal•lat. Els bancs els agraden. Els apassionen. Els admiren. Si, en el banc, hi fan obres, la seva admiració creix proporcionalment.

De vegades es troben dos amics pagesos, davant d'un establiment bancari en el qual fan obres.

—Has vist? —diu un pagès a l'altre— . Fan obres... —Sí, ja ho veig. Senyal que van bé... —Que en deuen tenir, de diners! —Pots comptar!

—Això són cases molt serioses, riques.

Alguns pagesos, acabades les transaccions del mercat, porten els diners al banc. Es tracta, ara, de pagesos d'una certa il•lustració, més o menys coneixedors del moviment dels papers. Els agrada que en els bancs que freqüenten hi hagi gent, activitat. Com més moviment hi ha, més confiança tenen. Per això, si s'han d'esperar, ho consideren un bon símptoma, un símptoma de vitalitat i de riquesa.

—Fa més de mitja hora que m'espero... —em diu un pagès assegut en una cadira amb un número a la mà, sota la claraboia de l'establiment.

—Deveu estar amoïnat amb el temps que us fan perdre... —Oh, no senyor! Al contrari, m'agrada. Tenen molta feina. És un banc important... —Així ho diuen...

—Es comprèn! No poden donar l'abast, no es poden girar de feina. Amb aquest moviment, és tan natural que ens hàgim d'esperar!... Això és un bon banc, una casa molt seriosa.

—No deveu pas venir a buscar diners...

—Oh, no senyor! Vinc a portar-n'hi. Més en tingués, més n'hi portaria...

Aquests esperits tan senzills, sempre propensos a ésser saquejats per les habituals atzagaiades humanes, tenen, però, una pruïja; la de passar per vius, que no els prenguin per enzes, si és possible, de fer el que ells suposen que fa tothom; fotre una mica el primer que es presenta.

Després d'haver donat el tomb per la població, tomb destinat a constatar les darreres novetats, arriba l'hora de dinar, i el pagès decideix, llavors, anar a dinar a la fonda.

Al menjador de l'establiment hi ha molta gent i hi regna la confusió que els dies de mercat hi ha en aquesta classe de locals. A la fi el pagès s'ha pogut asseure i ha devorat mecànicament però amb una notòria satisfacció els tres plats que li han servit. Després de les postres ha demanat cafè i copa. Quan ho ha consumit tot, ha cridat el cambrer, li ha picat l'ullet, ha esperllongat la mà per sota les tovalles i li ha demanat que li tornés a omplir la copa de conyac. El cambrer ha recollit el paper de pesseta que el pagès li ha allargat per sota la taula i li ha tornat a omplir la copa de conyac. El negoci del pagès ha consistit a comprar per una pesseta una mercaderia que en val tres. El pagès ha fotut la gent.

Però l'amo de la fonda ho ha vist tot. Ho ha vist tot, sense necessitat de fer de traïdor de teatre, passejant-se simplement amb el tovalló a l'espatlla pel menjador de l'establiment.

Quan el pagès ha donat per acabat el repàs, s'ha dirigit al taulell per passar comptes.

—Quant val? —ha demanat el pagès.

—Què hi teniu? —ha dit l'amo.

—Un dinar, cafè i copa.

—No hi teniu res més?

—No senyor, res més.

—Són vint pessetes.

El pagès sap que el preu són disset pessetes. Quan ha sentit que n'eren vint s'ha quedat un moment gratant-se el clatell, però ha pagat religiosament.

Als pagesos, els agrada fotre la gent, però quan queden fotuts dissimulen, no saben què dir, fan els possibles per reaccionar, però no els surt res concret. No ho tenen previst —ni mai en realitat no ho haurien pogut preveure.

Aquests últims anys

Davant dels esdeveniments d'aquests últims anys, algunes persones han afirmat que la manera d'ésser dels nostres pagesos ha sofert una transformació. Aparentment, tenen més sentit comercial, entenen més el mecanisme econòmic, són més actius i tenen més sagacitat en el guany, saben quan les coses s'han de guardar O quan s'han de vendre. Però això, tan grollerament superficial, quina profunditat té? Ha modificat la seva psicologia? No ho crec pas. ¿És possible que una classe construïda pel pas dels segles per reaccions constants i permanents es transmuti, de cop i volta, pels esdeveniments d'uns quants anys? Ho dubto. Els pagesos són d'una evolució molt lenta.

No crec que hagin fet el més petit esforç, personalment, per aconseguir que les seves mercaderies es paguessin als preus del mercat real —que en tot sistema d'economia dirigida és, com tothom sap, el mercat negre. No es confabularen mai, d'una manera activa, en aquest sentit. Així i tot foren tractats, per la immensa pobretalla ciutadana, d'inhumans i de malcarats. Diré només una cosa; si els pagesos haguessin sentit la voracitat que ha imperat en alguns sectors de la indústria i del comerç i en algunes criptes de l'atavisme santificat, la situació s'hauria complicat considerablement.

Els pagesos tenen al seu favor la llei més profunda de la relació humana; la llei de l'oferta i de la demanda. Aquesta llei és general i permanent. Està per sobre dels nostres sentiments, dels nostres desigs, de les nostres pomposes declamacions moralitzants. Aquesta llei, haurien pogut forçar-la, acusar-la,

fer-la més incisiva. No crec pas que ho fessin. La llei actuà sense que els pagesos hi intervinguessin. En el funcionament del seu mecanisme foren elements passius.

La primera cosa que sorprengué els pagesos fou veure que els treien el gènere de casa mateix i que els en donessin tants de diners. Aquesta fou la característica dels dos primers anys de la general misèria. Després, és clar, s'hi acostumaren. S'hi acostumaren en el sentit de creure que el fenomen era perfectament natural i lògic. Davant del fet adoptaren la tàctica més adequada al seu temperament; es quedaren a casa, esperaren, es posaren a veure venir. No especularen pas. Tota especulació implica una vasta concentració de coneixements. El que semblà una especulació consistí simplement a no fer res.

Vull dir que actuaren com sempre.

Els pagesos són uns comerciants molt petits. De vegades esperen massa a vendre o a comprar, s'adormen sobre una il•lusió a l'alça o a la baixa i es queden amb la cua entre cames; deixen de guanyar el que un comerciant qualsevol hauria obtingut normalment. Sovint un rumor absurd, completament forassenyat, extravagant, inversemblant, els agita i els desconcerta, i els porta a prendre determinacions desproveïdes del més elemental bon sentit; altres vegades, notícies certes, sòlides, que exigirien una decisió, els passen com una ombra vaga pel seu cervell.

En el curs de la crisi d'aquests últims anys, una cosa descobriren de tota manera; una cosa que els fou possible de comprendre gràcies a la seva receptibilitat per a l'empirisme, és a dir, a força d'haver-ne sofert les conseqüències. Descobriren la necessitat de mantenir un paral•lelisme entre els preus industrials i els preus agrícoles, la relació existent i que s'estableix entre els preus de les mongetes, de l'arròs, del blat o de la farina, dels cigrons o dels tomàquets i el preu de les espardenyes i dels vestits de vellut, de les camises i dels calçotets, de ferrar un cavall i de la factura del baster. Aquest descobriment no fou més que un instint natural de defensa. Tota la resta quedà immersa, en la seva mentalitat, en la més pura imprecisió. Continuaren creient que les coses pujarien o baixarien en virtut de la mera hipòtesi personal, per simple caprici, per raons obscures i indiscernibles, perquè sí o perquè no.

La meva vida transcorre en una petita parròquia rural d'uns tres-cents cinquanta habitants. La informació impresa que arriba en aquest poblet són tres diaris: el que rep el senyor rector, el que rep (per compromís) una persona lligada amb la situació i el que rebo jo. No arriba ni un paper més. És impensable de suposar que una persona qualsevol llegeixi la més mínima disposició legal —potser per viure en un règim en què les disposicions vénen de molt lluny— , la més petita informació de tendència econòmica. La informació és nul•la. Són els llimbs. És un pur i simple retorn al despotisme il•lustrat —sense il•lustració— . Les úniques notícies que es tenen provenen del mercat, són els rumors fantàstics, elaborats en els mercats per l'especulació comercial i que, si algú les recull i són favorables, esdevenen un secret de la persona que les té. Car les úniques notícies que circulen espontàniament són les dolentes.

Si els pagesos s'haguessin col•locat en la línia de la situació i de la realitat, les dificultats hauríem pogut ésser molt més complexes.

Dic tot això per demostrar que les coses no han variat, que la manera d'ésser de la gent és la de sempre. Amb una petita diferència només; amb la diferència que, així com en altres temps existia una balança econòmica de llibertat, inclinant-se sempre a allò que és raonable i a l'equilibri, tot ara sembla tendir, deliberadament o inconscientment, a l'absurditat i al desequilibri. Però això no és un factor que provingui de la gent; depèn de les absurdes elucubracions dels teoritzants.

Les coses han variat tan poc, que estic segur que si els tècnics encarregats d'informar sobre els preus els haguessin establerts no a base del que s'ha

anomenat un preu remunerador —idea que, atesa la diversitat immensa del país, el pagès no pot comprendre, perquè li és difícil d'establir un preu amb la perfecció assequible a un industrial—, sinó a base de la tendència al paral•lelisme agrícola-industrial (mongetes-espardenyes), el compliment de les lleis s'hauria produït amb molta més regularitat. Els preus oficials —els preus oficials de quin país?— fan riure els pagesos. Tenen de les persones desacreditades que propugnen fórmules impracticables una idea absolutament fantàstica.

—Deuen ésser homes —m'han dit moltes vegades— que es passen la vida al cafè...

—¿ I per què creieu que es passen la vida al cafè, tractant-se de gent tan estudiosa que s'han d'aguantar les barres perquè no els caiguin damunt dels llibres i papers?

—Perquè el que fan és una simple manera de passar l'estona, de parlar per parlar..., res.

Els pagesos, doncs, guanyaren quartets. Del diner que guanyaren, què en feren? És que entraren en alguna confabulació? El dilapidaren frívolament? No. La nostra agricultura està, generalment parlant, endarreridíssima. En el secà, la vida és magra i estreta. En el regadiu, tot el que sobra es perd. ¿És que procuren industrialitzar algun producte per vendre'l a més bon preu? No he vist que es fes res en aquest sentit. En termes generals es pot dir que els pagesos es gastaren els diners, en les comarques riques, per posar-se al dia. Això els esgotà ràpidament les reserves. És molt possible que els pagesos de les terres magres hagin sabut guardar més els diners que els de les terres fondals.

Els pagesos portaven segles d'endarreriment i d'estretor. Vivien incòmodament. Han utilitzar els diners que han guanyat recuperant el temps perdut, posant les coses en un estat decent, cercant alguns avantatges de la vida. En definitiva, han col•locat els seus diners en les úniques coses que han pogut comprar; en productes industrials de primera necessitat. L'eufòria que han conegut, aquests últims anys, alguns sectors industrials del país es deu a l'augment de la capacitat adquisitiva de la població rural. Això ha compensat, en part, la baixa de la força adquisitiva de les zones industrials i, en general, ciutadanes.

Recordo que un dia —un dia d'aquella inoblidable època— vaig arribar a un poble ric, voltat de regadiu, molt conegut per la quantitat i la qualitat de les mongetes que es cullen en el seu terme. El fondista de la població —vell amic meu— em donà les últimes novetats. Se m'acostà i em digué a l'orella, misteriosament:

—S'han posat a disset el quilo i no se'n troba una per medecina...

—Què és el que s'ha posat a disset?

—Les mongetes del país.

—Deuen estar contents...

—No ho sé. Ja sap que, pel dir d'ells, sempre pateixen. Ara tenen quartets. Quan en tenen pateixen perquè en tenen; quan no en tenen, perquè no en tenen. Sempre és el mateix...

—I, dels diners, què en fan?

—Segui i li ho explicaré. Els pagesos han fet el mateix que hauria fet tothom posat en el seu cas. Havien arribat a l'última pregunta. Durant la guerra primer, i després, durant la misèria subsegüent, guanyaren quartets. Es posaren una mica a to. ¿Vol que recapitulem?

—Sí senyor. Recapitulem!

—La primera il•lusió foren els mobles, tenir una cambra, una cambra, comprèn?, com aquestes de sèrie que venen els moblistes. Tot d'última moda, absolutament sorprenent; un llit baix, que és l'artefacte que produeix a la gent la sensació més semblant del que deu ésser el paradís. Després les cadires, tan greus i tan ben fetes, en les quals hom no gosa seure per delicadesa. Són cadires per a posar-les dins d'una funda, per a deixar-les tancades davant d'un mirall enfundat una temporada llarguíssima. Després, cal no oblidar-ho, l'armari de lluna, el moble amb el mirall que reflecteix la nostra meravellosa, impressionant estampa...

—No insisteixi, fondista! A les nostres velles masies hi hagué algun dia mobles magnífics, d'estil. Tots els vengueren —o gairebé tots_ a preu de drapets. És allò que dèiem del tradicionalisme dels pagesos... Ara s'han comprat els mobles que fan expressament per als empleadets. Recapitulem!

—Aquestes cambres, aquests mobles, estan gairebé tots per estrenar. Molts d'ells han passat ja de moda, perquè ara les modes passen volant. Jo sospito que els aprofitaran els fills. Tant se val! Després es compraren roba, que més aviat fluixejava...

—Ja ho entenc. Fundes de matalàs, llençols, tovalloles...

—Sí senyor, exactament; fundes de matalàs, llençols, tovalloles, tovalles, tovallons, coixineres, eixugamans..., sense oblidar els mocadors de butxaca. I, després, la roba d'ús: calçotets, samarretes, etc. Tot això, abans, era abundant a les cases de pagès; ara el gènere es gasta més ràpidament i sempre escasseja. Després vingueren les banyeres. No cregui que tots els pagesos han posat cambra de bany. No caiguem en grotesques generalitzacions totalment desproveïdes de fonament.

—Jo diria; no caiguem en generalitzacions que malauradament no són certes. Com seria agradable i positiu de saber que en la majoria de les nostres cases de pagès hi ha una cambra de bany, com tantes farms dels Estats Units, segons diuen, posseeixen! ¿Què més es podria desitjar en un país tan abandonat, tan incurós?... Continuem.

—Després foren comprats teules i rajols, es feren obres, es gastà una certa quantitat de mosaic... —Horrible!

—Però és net.

—Sí senyor. És net i glacial i desplaçat totalment...

—És possible. El cas és que s'arreglaren quadres i estables, llocs d'estar i cuines, tot per un igual, segons diuen.

—Això és important. Endavant!

—Una de les coses més deixades d'aquest país era la boca de la gent. Feia pena de veure-ho! No és pas una cosa negligible. Una persona dotada d'una bona dentadura —si no pot ésser real, postissa, sí, almenys postissa!— té sempre una presència que afavoreix un país. Una bona dentadura és el millor ornament que pot tenir un país. Feia una autèntica pena veure, anys enrere, tants homes i tantes dones desproveïts, totalment o gairebé, de dents i de queixals, amb les genives buides, les galtes xuclades, els ulls enfonsats. En els meus viatges per l'estranger —car, encara que sigui fondista en aquest poble, ha de saber que jo he viatjat una mica— vaig comprovar també l'existència d'aquesta devastació; sempre em semblà, però, que n'hi havia menys. Ací abundaven, sobretot a les masies i en els pobles rurals. Els dentistes eren desconeguts; fa molt pocs anys que els dentistes han penetrat en la ruralia. Hi havia, quant a la cura del dentat, una diferència molt visible entre el que podríem anomenar el to bucal ciutadà i el to bucal pagès. Ja sé que transportar dia darrera dia el que els francesos anomenen un ratelier, i aquí una dentadura, és pesat i empipador. Però precisament perquè ho és s'ha d'aguantar el to i mantenir-lo. Viure en un país

civilitzat i culte vol dir, precisament, complir les obligacions amb els nostres conciutadans, sobretot les obligacions que podríem anomenar estètiques.

—Sí senyor. El que diu em sembla correcte.

—Hi ha un altre punt digne d'ésser subratllat, i és la transcendència que per a la salut en general té una bona i lenta masticació i, per tant, una dentadura eficient. És molt possible que la nostra tradicional falta del sentit de l'humor, la nostra intemperància sempre en potència, les nostres habituals sortides de to, es deguin al que podríem anomenar una masticació nacional insuficient.

—D'acord! I ara, on som?

—Ara som en els aparells de radiodifusió. És la follia general de la gent. Aquesta setmana, que les mongetes han pujat, s'han comprat, en aquest poble, set o vuit aparells de ràdio...

—És clar. Andorra agrada molt, i aquella senyoreta amb la veu de monja, tan cursi, deu fascinar la gent.

—Ho sembla. En tot cas, la ràdio és bona, per ser un país tan petit. Així, almenys, se sent dir.

—Perfectament. Ara es compren els receptors de ràdio; i després?

—Mentrestant fan testament.

—I després?

—Després deuran pagar les legítimes, redimiran censos, etc. El paper segellat corresponent.

—Molt bé. Ara, el que m'agradaria de saber és això: ¿podria dir-me quina part d'aquest diner fou dedicat a la terra, a l'agricultura? ¿Continua la cosa plantejada en el mateix terreny de la rutina, de la ignorància, de la displicència d'anys enrere?

—Potser no tant. Es feren pous. Hom cercà aigua. Es col•locaren motors i bombes per a regar. Ha augmentat la terra de regadiu fins al límit en què el regadiu pot ésser un afer de caràcter particular. Es compraren arades, màquines de segar i de batre. De tota manera...

—Digui, si li plau...

—De tota manera, no s'ha pas fet tot el que s'hauria pogut. No crec que s'hagi industrialitzat cap producte de la terra. No s'ha transformat, ni seleccionat, ni triat res. La rutina continua essent absoluta, la indiferència i la ignorància són les mateixes. Cada dia hi ha menys persones, a pagès, que puguin parlar d'aquestes coses, amb serietat i coneixements autèntics. De vegades surt un cap de brot, un solitari intel•ligent, però l'excepció confirma la regla. Per a rompre la crosta antiga no s'ha fet res, pràcticament. Per això jo diria que s'ha fet, purament, el que no es podia deixar de fer...

—No és pas gaire...

—No n'hi ha hagut més.

—¿Hi ha algun xicot, en aquest poble, que estudiï agricultura en algun establiment modern?

—Que estudien el batxillerat n'hi ha alguns. El batxillerat es posà de moda una temporada entre els pagesos. Fou molt divertit. Després, s'ho deixaren córrer... Ara, que hi hagi algú que pretengui estudiar agricultura, no ho veig...

—Aquesta és una mala notícia!

Intermezzo: patriotisme local i cuina rural

L'inconvenient, el gran inconvenient de viatjar a peu pel país —i qui diu a peu diu en tartana, en autobús o en tren— és la cuina.

Quan s'arriba a una determinada edat i es té la vel•leïtat, momentània i esporàdica, d'esdevenir un turista, hom adopta, com a mètode de treball, el candor i la bona fe. És a dir; hom fa un esforç per esdevenir un innocent, un candorós turista. Hom tracta, primer, de documentar-se a base d'interrogar i d'escoltar la gent. La gent sempre dóna notícies, i, en el terreny local, notícies magnífiques, excel•lents. En els pobles grans, o petits, hi impera una cosa anomenada el patriotisme local. Pot afirmar-se que a tot arreu existeix aquest sentiment, que és una força considerable i impel•lent; pot afirmar-se, a més a més, que el patriotisme local és especialment viu, actiu i vidriós en aquells països en què no existeix cap forma de patriotisme. Els patriotes locals us diuen d'una manera misteriosa, sigil•losament:

—Ací tenim un vinet... (o un bròquil..., o una classe de pernil..., o un guisat) del qual, si té la sort de provar-lo, ja em donarà notícies...

Aquestes asseveracions solen anar acompanyades d'una mímica apropiada i característica, generalment bufonesca, d'unes caigudes d'ulls tan explícites que davant d'elles les de les estàtues del Bernini són una mera temptativa; d'una gesticulació absolutament verista.

Si aquesta terra tan vella, tan copiosament trepitjada, si aquests pobles tan rancis i tronats, en els quals hi ha, sempre, encara, malgrat el sistemàtic saqueig de què han estat objecte, alguna cosa a veure, formessin part de països més acurats i construïts, disposarien dels seus petits o grossos documents d'informació en els quals hom podria contrastar les elucubracions del patriotisme local de la gent. A Itàlia, per exemple, no existeix un poble, per insignificant que sigui (i que contingui alguna cosa a veure), que no disposi d'un llibre d'aquests; llibres deliciosos, utilíssims! En els pobles de pagès és molt difícil de trobar un lloc on venguin alguna forma de paper imprès. Hi ha pobles de cinc, de sis mil habitants, que no contenen ni la més vaga llibreria. Si n'hi ha alguna, la venda de llibres es produeix dissimulada darrera de la venda d'objectes sens dubte més importants: arròs i fideus. Si per un autèntic atzar és possible de trobar sobre un poble determinat un document qualsevol, hom pot constatar una coincidència entre les afirmacions dels patriotes locals i el que diu el paper. És per dir que el patriotisme local és tan fort que arriba a falsejar el document informatiu.

Ara, si vostès em permeten, els donaré un consell. No facin mai gens de cas de les postulacions culinàries del patriotisme local. Aquest consell és el fruit d'una llarga experiència. Si no el segueixen, tindran ocasió de constatar copiosament, in anima vili, les conseqüències del seu candor excessiu. És inútil tot el que pugui intentar-se. Entre la teoria continguda en la informació i la realitat de les coses hi ha un abisme. Hi ha un abisme absolut, en el sentit que no es troba res del que la informació assegura. El patriotisme local planteja el problema de l'inassequible.

Al principi, hom es culpa a si mateix d'inexperimentat i d'espès. Hom camina, indaga, pregunta, cerca aquell vinet, aquell pernil, aquell guisat tantes vegades al•ludit, pertot arreu. El resultat és sempre negatiu. Ni per casualitat no es produeix la mínima adequació entre el que se sent dir i el que es presenta realment i tangiblement. A la fi, només queda un recurs; a la nit, a la fonda, amb l'estómac entristit per l'absorció de viandes i líquids adversos a l'equilibri humà, hom pot passar-se el patriotisme local per davant dels orificis del nas i provocar a través de la il•lusió, l'entrada de l'esperit en

els una mica àrids plaers imaginatius.

És per acumulació de contrarietats que hom fa, en un moment determinat, un descobriment pintoresc; el descobriment que una cosa són els llocs de restauració pública, i una altra, molt diferent, les cases particulars que s'estimen. La diferència és sempre a favor, és clar, de les cases particulars. Es considera axiomàtic que el menjar en els llocs de públic accés ha d'ésser fatalment adotzenat i que, en canvi, a les cases particulars, el patriotisme local hi triomfa d'una manera esplendorosa. En efecte; quan hom explica als patriotes de campanar les tribulacions que es passen, se sent dir, indefectiblement:

—És clar, les fondes... ja se sap! En canvi, comprèn?, a les cases particulars hi ha un vinet, hi ha uns pèsols, un filet de vedella...

—Què és això? Què és això que ja se sap? ¿És que sospiteu que jo puc entrar en una casa particular qualsevol, desconeguda, i asseure'm a taula com si fos el meu domicili particular? On som? £No compreneu que proposar-me l'inassequible és proposar-me la lluna en un cove?

Ara bé; tot això essent la pura realitat, la meva experiència, modesta però llarga, em porta a formular un consell; si vostès pretenen viatjar pel país, tractin de tenir, abans que qualsevol altra cosa, amics establerts sobre el paisatge —persones discretes i de bon viure— , capaços d'edificar les hipòtesis que sobre d'ells pretenguin edificar. Salvades algunes excepcions, les fondes no serveixen més que per a dormir quan es té molta son. Per a menjar amb una certa decència, els amics són indispensables. Si l'amistat coincideix amb el fondista, l'hostaler, el restaurateur, millor que millor. Tinguin amics i menjaran! Vull dir que si vostès es decideixen d'anar, uns quants dies, de la Ceca a la Meca, procurin anar precedits d'una aurèola d'amistat que faci el miracle de recollir-los en cases i taules benignes. Procurin disposar d'un camp magnètic que els permeti ésser imantats per l'amistat personal. Del contrari, val més no moure's de casa. Del contrari —salvant rares excepcions— patiran.

Ah, l'amistat! Quan hi penso, em vénen ganes de generalitzar. En aquest país, l'única cosa realment important és tenir amics, perquè la vida humana no està mai col•locada ni sobre la justícia, ni sobre la legalitat, ni sobre els deures mutus que la convivència exigiria. Ací tot està basat en els capricis de l'amistat i en les vel•leïtats de la simpatia, i... qui vulgui saber més que vagi a Salamanca.

En un país en què tot està sobrevalorat pel patriotisme local, però que de fet és inassolible, ¿quin turisme individual, personal, interessant, hi pot haver? No pot existir més que el turisme de tòpic, el de colla, el d'autocar. Ací hi ha encara moltes coses a veure i a admirar, moltes coses que poden ésser contemplades i admirades pels esperits més delicats i fins, però resulta trist, aclaparadorament trist, que després d'haver passat el dia contemplant obres d'art o panorames terrestres o marítims sublims hom es topi a les fondes amb gasòfies infames, d'un sentit contrari a la dignitat humana, als interessos de la persona més modesta i discreta.

I, així i tot, ja ho veuen; la cuina del país és exquisida. No hi ha poble ni poblet que no presenti, entre les seves possibilitats, alguna cosa dotada d'algun delicat matís. Ací la verdura no té rival; allà els tomàquets són els millors del món o la carn o el peix. De vegades les coses s'amplien cap a la confiteria o la rebosteria, casolana, ben entès. O s'amplien cap a la beguda. En tal poble, l'aigua és incomparable; en tal altre tenen un vi esplendorós; en el de més enllà, una mistela...

Ara, val més desenganyar-se prèviament. Tot això tan subratllat, tan exaltat, tan elogiat, és el que indefectiblement no es pot tenir. No es pot tenir per més esforços que es facin, encara que hom remogui terra i cel. I no es pot tenir perquè les coses privades no es poden tenir, ni les coses reservades, hermètiques, amagades. Són coses que no són accessibles als forasters; perquè

són tan bones, els patriotes se les guarden per a ells. En els pobles demanin el més absurd; la cuina italiana, la francesa o l'andorrana. No se'ls ocorri d'aspirar a una cosa potable o comestible.

Vivim en un país de pures meravelles, però de meravelles reservades. Quan les obrirem al públic? ¿Quan serà possible d'acostar-s'hi sense haver de sentir tants elogis de la seva inexistència?

En aquests últims anys la cuina de les cases de pagès ha entrat en una fase molt desagradable. La decadència d'aquella cuina és un dels fenòmens més tristos del nostre temps. Cada dia es fa més impossible de trobar la inoblidable, la magnífica escudella i carn d'olla de pagès, que fou la base de la cuina rústica durant segles, un dels plats rurals més suculents, una de les llepolies més denses i fines del país. Aquest plat avui és molt car, pràcticament —si ha d'ésser substanciós— prohibitiu. Segons la llei permanent dels pagesos, segons la qual s'ha de vendre el bo i consumir l'inferior, de seguida que el plat esdevingué car quedà de fet debolit.

L'escudella i carn d'olla ha estat substituïda per la paella, com a instrument culinari indispensable. Arribarà un moment en què, a les cuines de les masies, no hi haurà més que paelles per a fregir i refregir. Els pagesos no mengen més que fregits i refregits. No els agraden les coses bullides, si no és que estan malalts. Les sopes, les meravelloses sopes que mengen els pagesos de tot Europa al vespre —les rasades de sopes franceses, les terrasses de sopa de verdures amb mantega de què parla Jules Renard amb fascinació— ací no han existit mai, almenys del meu record. Aquesta és una de les raons d'inferioritat de la nostra cuina pagesa. Hom fa la sopa de pa, la sopa de brou de pa amb oli —però en el fons és un plat de malalt, com la verdura bullida. Els pagesos es dediquen a la fregida general sistemàtica, com si visquessin en una casa de dispesa per a buròcrates i empleadets. Valga'm Déu! Ho volen tot fregit; els mongets i les mongetes d'hivern, les verdures de la primavera i de l'estiu, la carn i el peix. Seguint aquest camí sinistre, arriben al líquid més insà i infecte de tots els líquids: el cafè amb llet. És com si ingerissin bilis.

Les pageses han perdut el gust de la cuina. Les noies pageses —amb poques excepcions— l'han perdut d'una manera absoluta, totalment. De les conversacions que hi tinc, en dedueixo que aquestes persones creuen que vivim en un món nou, que les coses han canviat, que l'adaptació de la maquinària en les feines agràries implica una rectificació en les idees antigues sobre la cuina i la vida en general. Aquesta és una altra nota que s'haurien d'apuntar els observadors que afirmen que els pagesos constitueixen un estament estàtic i tradicionalista... El cert és que els nostres pagesos acusen en aquest punt el to general, observat més o menys a tot arreu; una mena d'incapacitat fonamental per a passar a la cuina les hores que caldria. La conseqüència és visible; en aquest país, cada dia es menja pitjor, tant en públic com en privat, a tot arreu. El descens del toc és extremament acusat. El progrés de la gasòfia és general i progressiu. Jo em demano de vegades com es menjarà, en aquest país, dintre d'un quart, dintre de mig segle. Quin tip de menjar horriblement no es farà l'adolescència, avui en flor, en el curs de la seva vida! I el curiós és que ni s'adonaran que mengen malament, tal serà l'oblit de qualsevol referència anterior autèntica, tan perfecta l'aclimatació a les miserables formes i modalitats que s'han obert pas en l'època present.

Un curiós debat

Acabava a penes de donar l'últim toc a les ratlles anteriors, passablement ingènues, quan rebi —sorprenent casualitat!— un encàrrec curiós; una invitació a dinar en una casa particular del poble on momentàniament em trobava.

La invitació provenia d'un senyor de mi personalment desconegut, però l'existència del qual em constava, des de feia molts anys. Era un propietari del país que en altres temps havia tingut vel•leïtats literàries i havia publicat

poesies en les petites revistes en les quals jo col•laborava. Els estudis oficials no l'havien estupiditzat, en vista de la qual cosa —sens dubte— s'havia posat al davant del cultiu de les seves terres. En la comarca tenia fama d'agricultor modern, il•lustrat i eficaç.

Vaig ésser cordialment rebut. La casa i la gent, tot em semblà acollidor i amable.

Amb el propietari i la seva senyora hi havia un senyor molt corpulent, vestit encara d'estiuejant, que em presentaren com a fabricant de no sé quin producte autàrquic. Aquell senyor agafà el primer rol de la reunió de seguida. Era fill del poble, del qual s'havia absentat de molt jove. Era parent llunyà de la senyora de la casa. Era un home d'una cinquantena d'anys, potent, dinàmic, vermell, d'una loquacitat vivíssima. Feia la impressió d'una persona acabada de construir, vull dir d'una fortuna fresca i acabada de pintar. Aquell senyor feia, veritablement, olor de pintura tot ell.

Vaig veure de seguida que aquell senyor era la persona més adequada atesos els efectes del clima del dia. Feia un dia una mica pesat, humit, de vent del sud. El vent bufava amb una desfibració accentuadament tardoral, arrossegant grans nuvolades grises. Des del punt de vista de la meva complexió personal, una semblant situació meteorològica no és pas la més adequada per anar a dinar en una casa amb persones pràcticament desconegudes. Aquesta classe de situacions em deprimeixen ostensiblement i em produeixen una gran timidesa. La presència del fabricant, la vaig considerar providencial, en el sentit que per la seva considerable presència i el seu relleu em descarregaria de les coses que s'han de dir en aquesta classe de reunions que el pur atzar crea.

Ens asseguérem a taula i havien aparegut a penes els cannelloni quan vaig veure confirmades totes les meves suposicions. L'industrial prengué la paraula amb la intenció d'explicar-nos l'efecte que li havia fet el poble en retornar-hi després de tants anys d'absència. Durant aquest llarg període de temps, aquell senyor havia viatjat copiosament pel país i per l'estranger; havia treballat sense parar; havia fet diners. Quedàrem tots, en saber-ho, positivament satisfets.

—Però heus ací que he tornat —digué—i he trobat les coses com el dia que vaig marxar. No ha passat res. Absolutament res. Els pagesos!... ah, els pagesos! ¿Vol fer el favor de dir-me, senyora, per què els pagesos, quan volen plantar una flor, un gerani, per exemple, el planten en un orinal que col•loquen a l'ampit de la finestra? ¿I per què posen indefectiblement un altre orinal a dalt del pal dels pallers? És absolutament inexplicable, vergonyós. Fa uns quants dies que vaig arribar. He parlat amb la gent; amb el senyor rector, amb l'alcalde, amb els vells amics. Tots em diuen el mateix; que tot ha millorat molt. Em diuen que els pagesos es fan posar la dentadura; que freqüenten l'otorino-laringòleg provincial; que s'han comprat bicicletes, llençols, teules, corbates, ràdios i banyeres. Molt bé. Tot això està molt bé. Però jo em demano; i què? Els pagesos, quan volen tenir una flor, planten un gerani en un orinal foradat i abonyegat. Davant d'aquest fet, què se me'n dóna, de les dentadures i les bicicletes? M'he passejat pel poble. Han vist com està? Vostès no se'n fan càrrec perquè hi viuen sempre. Pels seus carrers, no s'hi pot fer un pas. S'ha de caminar amb la vista baixa, per veure el que hom trepitja. I les olors? Se n'han fet càrrec? Que mal informats que estan els poetes bucòlics —¿no és així com s'anomenen aquesta classe de poetes?— sobre les olors rústiques! L'herba seca fa una olor agradable; les flors de les herbes tenen una presència exquisida; però, per a arribar a constatar aquestes delícies, quantes emanacions infectes s'han de patir! El poble està com sempre; no hi ha clavegueres, no hi ha aigua, no hi ha voravies, no hi he trobat ni la més petita comoditat moderna; la quantitat d'esforços que principalment les dones fan, i que es podrien perfectament estalviar, és enorme, tot està en runes, tot sembla aguantar-se per un fil... Ara, la gent em diu que hi ha, en el terme, uns aparells de ràdio i que els joves, a l'hivern, en lloc de tapaboques porten gavardina... I què? És com si em diguessin que el poble ha millorat perquè la senyora del jutge s'ha comprat una faixa de color de rosa.

L'industrial era loquaç i divertit, i a mesura que anà posant de manifest aquestes belles qualitats el dinar s'anà enfosquint. Però, a mesura que les coses agafaren aquest color, em semblà que l'espessor se m'aprimava i el cap se m'aclaria. El vent havia girat, probablement.

—De tota manera —vaig atrevir-me a dir-li— , quan s'han estat uns anys fora, tornar a pagès proporciona escenes sorprenents.

—Sí senyor, en efecte. Tot em sembla estrany, o almenys d'explicació difícil. Ahir, sense anar més lluny, vaig observar una lloca rodejada de pollets. La lloca semblava una persona de seny i voltava d'atencions els pollets. Els polls eren bonics; grocs, esborronats, vius. N'hi havia que tenien una petita taca negra o burela a l'ala incipient. Vaig mirar-los una estona. Quan trobaven un cuc, per exemple, s'hi precipitaven a sobre, a trompada seca. El partien en trossos. Els més forts s'emportaven la seva part. El més feble es quedava sempre sense res. Devia fer molt pocs dies que havien nascut, però per l'astúcia no havien pas d'aprendre res. Al costat meu hi havia uns pagesos. Amb quina satisfacció contemplaven aquestes escenes! Era horrible! Era com si haguessin fet bona cara a les atzagaiades dels seus fills...

—I això, estimat senyor, no li diu res?

—Què vol dir?

—Vostè ens ha fet una descripció exacta de la situació del poble. ¿Per què no relaciona aquesta situació amb l'escena que ens acaba de descriure? Si el poble està d'aquesta manera, ¿no serà pas perquè els pagesos són sempre els més febles, els que es queden sempre sense res?

—Els més febles, diu? De cap manera! —saltà l'industrial, posant-se sobtadament a bullir—. Aquells polls que ahir vaig veure seran dintre de quatre dies uns pollastrets per a vendre. ¿Sap a quant va el pollastre a Barcelona? És necessari que li ho digui ¿sap el que val un pollastre, un bon pollastre, en els presents moments?

—Quina direcció vol prendre?

—Aquesta, simplement; dir que els pagesos tenen un bon afer a la mà, un bon afer destruït per la seva ignorància, la seva deixadesa. Els pagesos abusen, ho volen tot de franc. La seva manera' d'ésser resulta caríssima...

I, ja posat en aquest pendent, hi rodolà d'una manera ostensible. En un espai molt curt de temps formulà tots els tòpics que circulen habitualment sobre la matèria.

El propietari de la casa em mirà, sorprès. Jo vaig incitar-lo, amb la mirada, a contestar a aquell bon senyor, per tal de posar, almenys, una mica d'aigua en aquell tumult cerebral. Vaig tenir la sort de veure que el propietari rural es disposava a dir alguna cosa contra el general vilipendi.

—Jo crec també que vostè parla d'una manera tòpica —digué—. Les coses són, potser, més complexes. La nostra agricultura està condicionada pel nostre clima, per una realitat meteorològica inaferrable, endimoniada i extremista. Hi ha collites dolentes, collites mediocres; de tant en tant, molt de tard en tard, es donen un seguit de circumstàncies diversíssimes que produeixen una excel•lent collita. És trist haver-ho de dir, però en aquest país els preus remuneradors es donen només en els anys magres, de producció escassa. En els anys d'abundància general es produeix no solament la rebaixa dels preus, sinó que la saturació dels mercats fa que s'hagin de llençar una part dels productes fungibles. No havent-hi, o a penes, indústries de transformació dels productes agrícoles, com més gran és l'abundància més gran pot ésser la pèrdua... La situació, doncs, oscil•la entre aquests dos extrems; en els anys d'abundància, els pagesos hi perden diners; en els anys de misèria, les aglomeracions urbanes de les zones

industrials grinyolen per falta d'aliments. A mesura que la concentració demogràfica creix, més s'accentua aquesta bàsica constitució del país. Abans de la guerra civil, quan teníem encara una moneda de valor internacional, hom feia front a les collites més pèssimes important aliments. Amb les portes tancades i una moneda de curs merament interior, això és més difícil. Així, doncs, en els anys dolents, el pagès esdevé, vist des de les capitals i les zones industrials, un ésser odiós i aferista, dedicat a afamar les multituds. En els anys que hem passat anteriors a la memorable collita del 51, el pagès ha estat presentat com una concentració de males intencions; com l'home que s'aprofita de les misèries alienes, dedicat a la despesa sumptuària de gust equívoc, a fumar faries i escoltar la ràdio i a dirigir l'enrariment. És possible, però, de mantenir aquest to, decentment? ¿És que per ventura els pagesos han inventat la llei de l'oferta i de la demanda? ¿És que com a classe tenen el fatídic monopoli de concentrar l'egoisme dels sentiments? No em faci riure. L'egoisme està molt ben repartit... De tota manera, s'han produït algunes coses que cal tractar d'exposar objectivament. Per a fer-ho, cal partir, em sembla, del to de vida rural que hi havia establert en aquest país abans de la immensa commoció del 36. Era una vida sòrdida i miserable —i en el millor dels casos molt estreta i petita. Crec que es pot generalitzar, perquè es tracta del mateix tipus humà. Potser el to de la vida en el secà del pla era una mica superior al de muntanya, però també les obligacions eren més i les temptacions més assequibles. El resultat dels anys agrícoles era si fa no fa el mateix.

»En aquella època de seguretat calia, per a anar endavant, tenir la vocació del sacrifici. Tot el que hi havia es comprava i es venia al carrer. Els preus depenien de la demanda. Si la collita era dolenta, hom importava de l'estranger. Els productes de la terra tenien a penes un preu remunerador. Els pagesos vivien malament. Li explicaré una anècdota significativa. En iniciar-se la revolució, el senyor rector d'aquest poble, persona molt senzilla, de pocs compliments, s'amagà en una casa de pagès. El reberen molt bé i els primers dies li donaren, a l'hora de menjar, algun requisit. Però després, en vista que passaven dies, s'hagué de sotmetre al règim de la casa; olla diària de patata i col i cansalada rància. Al cap d'un mes el senyor rector reaparegué. "Per patir tota la vida d'una úlcera a l'estómac —em digué— , val més fer qualsevol sacrifici. Aquell producte ranci m'hauria fet la vida impossible."

»A base d'eliminar de la vida tota possible amenitat, el pagès d'abans estalviava cent duros l'any —potser una mica més, poc, en les comarques més riques. En aquests últims anys els profits foren més substanciosos —menys substanciosos, en tot cas, que els de qualsevol estament afavorit per les repercussions econòmiques de les hecatombes de l'època; que els dels industrials, per exemple. La fungibilitat de molts productes de la terra n'elimina una bona part d'especulació. Les grans jugades no es feren pas amb coses que es corquen i es malmenen, sinó amb coses de més durada. Els pagesos podrien ésser la quinta essència de la maldat humana..., però això no evitaria pas l'arribada del moment en què indefectiblement s'ha de vendre.

»El to de la vida rural ha, doncs, pujat aquests últims anys, en la muntanya i en el pla. El pagès té algun diner, vesteix i menja, potser millor, disposa d'alguna comoditat, però encara no ha arribat, ni de molt, a viure com un menestral, un petit comerciant o un empleadet qualsevol. La joventut rural s'ha adonat que treballant tot l'any sense estalviar les hores guanya menys i viu pitjor que treballant a la ciutat. Per això hi ha tanta gent que marxa de la terra.

»Quan Barcelona i la seva cintura industrial tinguin tres o quatre milions d'habitants en detriment de la densitat demogràfica rústica —la terra és molt baixa, i treballar amb l'esquena corbada agrada cada dia menys— , ¿considera que s'hauran resolt tos els problemes alimentaris que ens obsessionen i que s'haurà trobat la manera de viure bé i barat sense el concurs del vilipendiat pagès? I si parléssim seriosament?

¿D'on prové la fòbia de la gent contra els pagesos? Tinc observat que els qui en parlen més malament són els qui per una o altra raó s'han de qualificar de nous

rics. Hi ha un tipus de persones que tendeixen a creure que la intel•ligència que els ha servit per a arribar a concentrar una determinada quantitat de capital és una intel•ligència de tipus únic, monopolístic, sense parió possible, una forma incompatible amb qualsevol vaga aproximació, per més llunyana que sigui. En el fons d'aquesta incompatibilitat hi ha la tendència burgesa a la no acceptació del paral•lelisme entre preus industrials i preus agrícoles. En virtut d'aquesta no acceptació, els botiguers de les ciutats de mercat, especialistes del saqueig setmanal dels rústics i de la degollació d'innocents, consideren que el dret d'apujar el preu de les espardenyes és lliure i molt posat a la raó, mentre que el d'apujar el de les mongetes és una confabulació intolerable i indecent. La burgesia, en totes les seves formes, sent l'animadversió per al pagès. La burgesia ha heretat, en aquest punt, tot el vell rancor de la noblesa pels rústics, indominables, anguilejants i sorneguers. La burocràcia, que en aquest país no és més que una emanació de la petita burgesia, segueix, naturalment, el mateix camí. Així, no ha de trobar estrany que, durant aquests últims anys de misèria, l'estiuejant, quinta essència, en aquest país, del burgès, aquest ésser fabulós que manté la seva família durant tres mesos de l'any al camp o a la platja, hagi dedicat el vuitanta per cent de les seves conversacions a parlar reticentment dels pagesos.

»Es comprendria perfectament que les persones que tenen un ingrés monetari fix, devastat per la depreciació de la moneda —el jornaler, l'obrer, l'empleat, el pobre, agonitzant rendista— , mantinguessin l'animadversió davant de la ineluctable prosperitat dels pagesos en les èpoques de misèria. No puc explicar-me, en canvi, el furor dels industrials i dels comerciants. Aquests haurien d'ésser els primers d'alegrar-se'n, perquè en són els primers beneficiats. Quan el senyor Cambó era ministre d'Hisenda, deia: "Hem d'elevar el to de la vida de la pagesia, perquè així compraran més samarretes i calçotets". Quan don Jaume Carner era ministre d'Hisenda, deia: "Hem d'elevar el to de la vida dels pagesos, perquè així compraran més samarretes i calçotets". I ja ho veieu; els qui tindrien dret a queixar-se callen, i els qui haurien de callar parlen amb una frivolitat indescriptible.

»Si s'hagués permès als pagesos de fixar els preus en la mateixa forma en què s'han produït els escandalls oficials de la indústria (a base de; interès del capital, amortització, benefici legal, càrregues socials, subsidis, impostos, vacances, setmana anglesa, jornals intensius d'estiu, etc), les patates haurien valgut deu pessetes el quilo; la llet, dotze pessetes el litre; i un pollastre, un ànec, una oca, què no hauria valgut? ¿Per què al pagès, tant si és el propietari que dirigeix la finca com si la porta el masover, no se li ha de reconèixer un marge de profit paral•lel al de l'industrial o comerciant?

»Amb tot això vull dir que en les circumstàncies presents (que certament l'han afavorit) l'estament pagès és el que proporcionalment al seu treball i al seu esforç (espero que vostè convindrà que, tot i ésser l'estament de la ignorància, treballa seriosament) menys profit ha obtingut. No conec ningú que fent estrictament de pagès hagi pogut presentar els indicis externs de riquesa d'altres estaments. Vol que ho deixem?

»Al meu entendre, la darrera crisi està marcada exclusivament per un fet; després de segles i segles d'ignorància i de badoqueria, els pagesos han descobert, tard, certament, el paral•lelisme entre preus industrials i preus agrícoles —el paral•lelisme entre els preus dels pantalons i el de les mongetes. Davant d'aquest descobriment s'han atès a les circumstàncies. No crec que hagi passat res més...»

Substanciós acabament

El dinar havia entrat en la seva fase d'efusió. Havia arribat l'hora del pollastre rostit —un gran pollastre rostit, de carn blanca i deliciosa, de pell torrada, farcit a la manera antiga, amb prunes, pinyons i panses. Però el fabricant ni davant del pollastre no modificà la seva posició; es mantingué com

al primer moment: llunyà, impermeable, indiferent. El propietari se'l mirà i no pogué reprimir una vaga rialleta, que em semblà d'indignació. Menjàrem una estona en silenci. Aquest silenci era insòlit, i fou el propietari qui considerà necessari trencar-lo, per raons de sociabilitat elemental. Digué en un to entre atabalat i irònic:

—Li deia fa un moment que els pagesos havíem descobert, en el curs d'aquests últims anys, el paral•lelisme existent entre preus industrials i preus de la terra. Però, ben mirades les coses, aquest suposat descobriment no és més que un producte de la meva imaginació, de la meva vehemència. Sospito que els pagesos no hem descobert ni això. La cosa està molt aviat vista. Un jornal de terra Produeix una, com a màxim dues collites l'any, està subjecte als inaferrables elements externs, a la inseguretat permanent. Una vaca necessita nou mesos per a portar un vedell; una euga, dotze mesos per a parir un poltre. Si una indústria és de rendiment, pot ampliar-se; es poden fer més torns; es pot forçar la producció. Si un metre teixit dóna un rendiment determinat, la qüestió consisteix a produir-ne més metres. Si un metre cúbic de fusta serrada dóna un determinat benefici, el problema és serrar-ne força metres —sobretot si el pagès compra les teles i el mercat necessita fusta. Aquest és el procés de la concentració del capital, el procés de les fortunes: produir cada dia més. Les fortunes sempre s'han fet de la mateixa manera; augmentant la producció i, per aquest fet, abaratint-la. ¿És possible d'augmentar la producció de la terra en les circumstàncies que vivim? Ho dubto. Un any per altre, és sempre la mateixa quantitat de blat, de vi, de llet, de mongetes. Encara' que vingui decretat per una ordre del ministeri, un jornal de terra no augmentarà de rendiment. Cap vaca no parirà abans encara que ho ordeni el conclave en pes.

»El que dóna una idea clara de la disparitat existent entre un tipus d'economia rural i un tipus d'economia industrial és una consideració empírica. Aquesta: ¿vostè coneix algú que, dirigint una explotació agrícola qualsevol, per més extensa que sigui, amb el mateix sistema emprat en una explotació industrial, no hagi fracassat, ahir, avui i sempre? El senyor Zulueta vingué un dia a Cerdanya i descobrí les possibilitats ramaderes d'aquesta comarca. Iniciat el negoci, fracassà completament. Féu, però, un gran bé al país. Els qui s'aprofitaren d'aquell fracàs —els fracassos corregits solen ésser molt lucratius— ara li volen elevar un monument, cosa justíssima. Aquell bon senyor solia dir:

«La terra és l'amant de la bona gent.

»Al meu entendre, ho continua essent encara, per als qui viuen, en aquest país, sobre extensions de terra, grans o mitjanes. Amb una condició només; a condició d'acceptar-ne el sacrifici. A Catalunya, per pagès gros que hom sigui, no es pot arribar a fer el senyor, cosa assequible, avui, a un qualsevol fabricant. Si hom ho intenta, el fracàs és segur. Prospera el pagès desproveït de gustos, que no sap ni pot viure bé. Una explotació agrícola comparable, basant la comparació en un promig, amb una indústria mitjana, produeix vint vegades menys. Aquesta indústria permetrà viure a Barcelona normalment dins d'un to força elevat, fer el senyor en gairebé tots els terrenys. ¿Per què un pagès no hauria de poder fer, en igualtat de circumstàncies, el mateix? ¿És que no es necessiten les mateixes condicions, la mateixa intel•ligència? ¿És que no es realitza el mateix servei social — per dir-ho amb el parlar d'avui— portant una explotació agrícola que una empresa industrial? De fet, però, és impossible. I ho és perquè les coses són tal com són i no poden ésser d'altra manera. La realitat és aquesta; un teler és un artefacte d'un rendiment possible deu vegades superior a la millor vaca del país. D'ací provenen les modestes, les òbviament modestes, possibilitats dels pagesos.

»Ara, al pagès, li donen pels seus productes més diners. Hi ha menys coses a vendre. Hi ha més gent a menjar. Hi ha més bitllets en circulació. És natural que tingui més diners. El capital rendible és, però, sempre el mateix, té un valor fix. Accepto, de tota manera, l'augment de la renda del pagès, l'ampliació de la seva capacitat adquisitiva. D'aquest augment, d'aquesta ampliació, se n'hauria d'alegrar tothom. Si més no, perquè això el retindrà a les masies. Si els pagesos visquessin avui com quaranta anys enrere, el volum de l'emigració

hauria augmentat enormement.

«Objectivament parlant, i fetes aquestes excepcions, les coses, ¿podrien ésser diferents? És una mica difícil. Pretendre que enmig de l'esbalandrament general en què vivim, de la crisi moral que travessem, el pagès es converteixi en un àngel de la guarda, en un ésser d'excepció, és viure a la lluna, és, realment, una pura fantasia.

»Per altra part, potser encara no s'ha parat prou atenció en l'intervencionisme. ¿Vol que demà anem a mercat a la capital de la comarca, a un mercat setmanal qualsevol? Ens asseurem en un banc del firal. Contemplarem les transaccions i el moviment. Veurem passar la gent. Per davant nostre passaran successivament representants autoritzats de tota classe d'organismes municipals, comarcals, provincials, regionals, estatals i paraestatals. Tots aquests organismes, els representants d'aquests organismes, tenen per missió de fer-nos feliços, de crear l'harmonia general progressiva. Per tal d'aconseguir-ho, aquests senyors es dediquen, d'un cap d'any a l'altre, a emplenar papers de tota mena, de tota mida, de tot color. Després, sobre els papers, hi posen un segell, i a sobre, un timbre. Quan, d'aquests papers, n'hi ha un bon pilot, els arxiven. Quan les prestatgeries queden plenes, el drapaire els passa a recollir. Ara bé; des del banc en què ens hem assegut veurem passar la gent i podrem observar aquest fet; per cada nou o deu personatges que veurem passar, d'aquests, passarà un pagès. Aquesta proporció assenyala amb plausible exactitud el preu d'origen de les mongetes; a deu que dirigeixen per un que treballa, les mongetes resulten a deu pessetes el quilo. L'any que en igualtat de producció es posen a quinze, voldrà dir que per davant del banc on li proposo d'asseure'ns la proporció de passavolants dirigents s'haurà alterat d'acord amb l'augment del preu. El càlcul és infal•lible.

»No pot parlar-se, doncs, de paral•lelisme de preus industrials i de preus agrícoles. El paral•lelisme no existeix, en detriment dels preus agrícoles. No nego la tendència del fet. La tendència fatalment s'accentuarà. El que dic és que el paral•lelisme no s'ha encara produït. Hi ha coses absolutament pintoresques. Mireu això; suposem, per un moment, que l'aigua mineral és un producte industrial. Un litre d'aigua mineral (preu autoritzat) val, a origen, 3,10 pessetes. Els impostos i tota la requincalla, a càrrec del consumidor. El preu a què deixen vendre, ací, un litre de llet: a pesseta. ¿És que val intrínsecament més l'aigua que la llet? És que costa més de produir? No hi ha paral•lelisme.

»Tot això són vulgaritats. Les vulgaritats, però, existeixen, pesen. En aquest país de xerrameca i d'incoherència, gairebé tothom tendeix a creure que les solucions estan en el pensament més que en la realitat de les coses mateixes. És de les vulgaritats que neix el criteri.

»Ara; en virtut de no sé quina fantasia, la gent queda sorpresa davant de la manera d'ésser dels pagesos, no comprèn la nostra desconfiança, per exemple. Per què? ¿Hi ha res més estrany que aquesta sorpresa? ¿Podem, els pagesos, deixar d'ésser desconfiats? Qui ens prengué mai seriosament? Durant els anys en què sobrà de tot, qui féu cabal dels nostres esforços? ¿Quin polític es preocupà dels nostres problemes? Existeix, flotant, el record de la Mancomunitat. És un record que s'ha de qualificar objectivament de gloriós. Representa un moment fugaç de la nostra història moderna; l'únic en què es treballà seriosament per valorar la nostra riquesa agrícola, forestal i ramadera. Per altra part, ¿quants anys fa que fou imposat el tòpic, que no passa d'una mitja veritat, segons el qual Catalunya és un país predominantment industrial? ¿Com és possible, doncs, trobar en els polítics aquella cosa general i vasta que la política d'un país hauria de tenir?En aquest aspecte, ens trobem encara en l'estadi de no saber-hi veure més enllà del nas. Això és cert no solament respecte dels pagesos, sinó de tots els estaments. Ningú no hi veu enllà del nas. Tot és limitat, personal, com a màxim gremial.

»Per resumir; sospito que els pagesos tenen les mateixes virtuts, els mateixos defectes, dels altres ciutadans —que gairebé tots són fills de pagesos.

L'individualisme no és el monopoli d'un estament determinat; entre els pagesos és només més visible i més pintoresc. L'individualisme no és cap mal; potser és l'única riquesa que posseïm. L'interessant seria d'avivar-lo dintre d'un marc que permetés de treure'n el màxim rendiment.»

—Sí, sí, és clar... —digué el fabricant per rematar el diàleg—. Potser les coses no són tan senzilles com semblen a primera vista...

Però ho digué sense convicció, per dir alguna cosa que permetés una sortida.

Ens trobàvem a l'acabament del dinar. Després sortirem en una galeria tancada i prenguérem cafè. A través dels arcs es veia un paisatge tardoral una mica fatigat i malenconiós. El vent havia parat i la calma era fina. Es veia un pagès llaurant amb un parell de bous un camp de terrossa rogenca. Els bous caminaven lentament. El pagès era petit i desnerit, oscil•lant sobre la terra. El cel era baix i trist.

Després ens acomiadàrem. D'aquest dinar, n'he conservat un bon record. Del que digué el propietari, me n'he recordat molt, també. Hi he pensat moltes vegades i en general em sembla que les seves observacions són plausibles.

Defectes, però excel•lents qualitats

A hora foscant, camino ara un pas ara un altre, fumant un cigarret, cap al poble veí. A la tardor, passejar en el crepuscle és una manera de passar l'estona tranquil•la, una mica trista. Trobo els pagesos que tornen a casa amb els seus carros vells, de fuell poc untat, que carrisquegen —i fan aquells sorolls rústics, gairebé romans, de l'agricultura més columèlica. Trobo també moltes bicicletes. Els joves pagesos viatgen, avui, amb l'aixada al coll, en bicicleta. Aquest artefacte els dóna una gran mobilitat. Gasten energies. És curiosa la tendència de la gent a fatigar-se de la manera que sigui. Quan sobre la terra es treballava de sol a sol, la gent es movia poc. Ara que, notòriament, es treballa menys, la gent troba en el moviment un pretext per a fatigar-se igualment. Els diumenges els joves pagesos corren amb les seves bicicletes. Es presenten en els balls de pobles remots, entren i surten pels cinemes rurals carregats d'aire espès. Volen ésser a tot arreu. Com més circulen, més pansits i desil•lusionats tornen a casa. No envejo pas aquesta mobilitat. El crepuscle té una bellesa lúcida i fina; la seva matisació és delicada; el dia es mor lentament. El crepuscle és tan fascinador que de vegades, badant, se m'apaga el cigarret. M'aturo, un moment, a encendre'l. En aquest moment de suspensió, l'orella tendeix a escoltar..., tendeix a repetir situacions anteriors. En altres temps, en aquesta hora, se solia sentir una cançó. Ara no se sent res. L'hora és tan buida com qualsevol hora del dia. La terra ha perdut les cançons —que és com dir que ha perdut tota poesia, tota música popular, tot relat tradicional i antic. Tota gràcia popular ha quedat debolida.

Tot caminant penso en el curiós discurs del propietari. Penso en els pagesos. El meu monòleg mental és descosit.

Els pagesos —em dic— tenen molts defectes, però encara les millors qualitats del país van lligades amb ells; toquen de peus a terra; tenen un sentit de la lentitud, de la calma, del treball, de la tenacitat, de la continuació, més acusat potser que en qualsevol altre estament. No són mai absolutament banals; no estan devorats pel neguit i per la tristesa de l'ambició. No pretenen ésser paràsits, ni funcionaris, ni escrivents, ni batxillers. Que Déu ens els conservi! Que cada dia hi hagi més persones que sàpiguen llaurar, segar, batre, empeltar, podar, tenir cura dels animals. Que sigui respectat el recalcitrant individualisme dels pagesos!

El pintoresquisme que han provocat és embafador. És injust. Això els ha tornats desconfiats, reservats i esquius. No saben pas parlar com la gent de les ciutats. La gent de les ciutats repeteix el que llegeix als diaris. Però potser

les coses són més complexes. La confusió dels pagesos és perquè viuen en un món molt més complex. Estan més acostats a la vida real, a la terrible resistència que ofereix la naturalesa, que qualsevol altre estament.

La vida antiga, però, ha passat a la història. Els pagesos d'avui són molt diferents dels de mig segle endarrere, isolats, impermeables, absents, satisfets en la seva limitació estreta. Tothom, avui, vol tenir accés a les comoditats de la vida, als plaers de l'existència. Els pagesos, com els altres estaments. El paral•lelisme dels preus no existeix, però la tendència al paral•lelisme és evident. Això fa que la manera d'ésser dels pagesos s'acosti cada dia d'una manera més visible a la de les altres classes. D'estirar la manta, tothom n'ha après. Tothom ha après de calcular, de viure; tothom es defensa amb les ungles crispades. Les classes s'acosten, els caires vius s'esmussen. La mala vida uniformitza classes i estaments.

En una concepció jeràrquica real jo posaria els pagesos en el lloc més preeminent. Els fruits del seu treball són autènticament productius. Sobre els pagesos viuen avui una immensa quantitat de paràsits, individuals i col•lectius. ¿Qui no seria desconfiat i escèptic transportant la sobreestructura que arrosseguen, que arrosseguen inútilment? El que sorprèn, en realitat, partint d'aquest fet, és el candor que tenen, la paciència que demostren. Quan no se'ls enganya explícitament, la seva confiança és encara inesgotable. La bona fe del país és indescriptible. Conviure amb els pagesos vol dir adornar-se d'aquest fet a cada moment.

D'aquestes àuries reserves socials, no se'n pot pas parlar frívolament, com si es tractés del butlletí meteorològic o d'un paper sense transcendència. Veure les coses objectivament, acostar-s'hi objectivament, amb ànim de relacionar-les i integrar-les, és difícil, perquè vol un gran esforç. Això, però, és el que s'hauria de fer. Això hauria evitat moltes lleugereses. La principal consisteix a dir que els pagesos tenen el monopoli de l'astúcia i de la maldat i que els altres estaments són angèlics, rigorosament angèlics.

Tothom parla avui de la crisi moral que travessem. Es parla avui de la crisi com si fos una cosa voluntària i deliberada, com si un bon dia la gent hagués decidit emprendre el camí de la mala vida. No. Aquesta crisi és la conseqüència de la inestabilitat monetària, de la inflació monetària. La moral pràctica de cada moment ha tingut sempre una relació directa amb el mecanisme de la moneda.

Si ens hem convertit, doncs, tots o gairebé tots, en uns perfectes poca-vergonyes, no és pas perquè ho haguéssim acordat així; ens hem trobat, simplement, davant d'una situació objectiva impossible d'eludir. De la necessitat, n'hem hagut de fer llei —com a les tragèdies— . Ens hem vist transformats en homes vells. Els juraments falsos s'han prodigat copiosament. Hem esdevingut uns perfectes poca-vergonyes perquè no hi ha hagut més remei. ¿Com hauríem pogut menjar, viure, durar? ¿Com hauríem pogut circular pel país? Hem estat uns poca-vergonyes obligats, involuntaris, posats en moviment per un mecanisme extrínsec. N'hi ha hagut, és clar, de molt actius. Sempre n'hi hagué. N'hi ha hagut potser més que mai. D'acord.

Ara; representar el paper de bandarra d'un cap de l'any a l'altre produeix molta fatiga. És un pes desagradable, un paper molest. Viure fora de la llei durant anys i anys —que és el que hem fet— ha estat una curiosa experiència. Ara que la difusió de les pluges i l'abundància de la collita ha donat més valor adquisitiu a la moneda i la moral ha millorat considerablement, s'ha pogut comprendre, clarament, el mecanisme. Aquest mecanisme demostra òbviament que si els preus de taxa dels productes agrícoles haguessin estat més remuneradors, ens hauríem estalviat una bona part de l'enviliment. És sempre delicat posar els homes i les dones davant de conflictes entre dos deures. Si en altres èpoques, més fàcils i manejables, posar una persona davant d'un conflicte entre dos deures podia portar conseqüències que afectaven la pau i la tranquil•litat de les famílies, feu-vos, si us plau, el càrrec del que una tal possibilitat pot representar en els temps que vivim. És invitar la gent a tirar al dret sense cridar, però sense fer gaires compliments, en virtut del més eficaç empirisme. La solidesa de les

nostres cristal•litzacions morals és d'una plasticitat indecent.

Aquests són els fets. Aquests fets donen una certa llum. Quan penso en els pagesos col•locant-los sota la llum de la realitat, em considero incapaç d'abstreure l'estament de la composició bàsica, orgànica, del país. No hi veig diferència. Els pagesos formen un altre món, però formen un món inseparable del que tots plegats vivim.

Parlar dels pagesos, enfondir una mica en la seva manera, tan peculiar, d'ésser o de pensar, em dóna la impressió de trobar-me, realment, en el país. Quan s'ha parlat de tot, el nombre de famílies que poden considerar-se desvinculades d'una ascendència pagesa és relativament escàs. Poblacions catalanes importants eren fa pocs decennis poblacions que vivien de la terra. La industrialització té un segle escàs. A Barcelona, hi viuen més de mig milió de persones els avis de les quals cultivaren la terra. Aquesta indubtable ascendència afecta la manera d'ésser del país. És clar que en els nuclis més afectats per la vida moderna la característica bàsica està més o menys acusada. Depèn exactament dels individus. Però la característica reflueix sempre, de vegades d'una manera molt viva, en tots els estaments; en l'aristocràcia, en les professions liberals, en els medis de la indústria i del comerç. M'atreviria a dir que quan en aquests estaments apareix una personalitat important, equilibrada, grossa, causa sempre la impressió d'un pagès millorat, perfeccionat, menys subjecte a contradiccions, de mentalitat més clara i esbandida. És un millorament mental, en la dialèctica, en la decisió, en el caràcter, tot conservant la tenacitat, el gust del treball i la complexitat dels pagesos. Quan els observadors constaten la dificultat de trobar en aquest país personalitats completes, semblen al•ludir, sense proporsar-s'ho, al fons pagès del país. El pagès és un ésser a mig fer, inacabat, incomplet, indeterminat, poc construït, d'una vaguetat psicològica considerable. Quan aquesta manera d'ésser és projectada sobre la duresa de la vida moderna, quan es desplaça a medis més complexos, es pot donar el miracle de veure cristal•litzar les formes flotants de l'esperit i aparèixer una personalitat molt més formada i completa. Tota manera bàsica d'ésser pot ésser millorada a condició de no perdre del tot les característiques positives primitives i donant als defectes un contrapès fort, lligat, eficient. Les nostres personalitats més remarcables fan l'efecte de pagesos que sense deixar d'ésser-ho han sabut vèncer la desfibració del país, la petitesa provincial, les comoditats de la mediocritat i els plaers de l'energumenisme. Les personalitats, en canvi, més negatives fan l'efecte sempre de pagesos en estat primigeni.

El mecanisme psicològic

La quinta essència de l'esperit provincià consisteix en una irrefrenable tendència a admirar les coses mediocres, ínfimes, negligibles per raons tòpiques, per seguir el corrent. L'esperit provincià implica la pèrdua del propi i personal discerniment. Contra la dolçor letàrgica d'aquesta mandra infecta, m'agrada la gent de criteri contrastat, de magnífica indiferència. Allò que diem en el meu país:

—Qui tingui més que sopi dos cops...

Em sembla una posició excel•lent.

Cada dia es fa més difícil, però, de trobar gent així. Cada dia pesa més la presència de mendicants ben vestits, d'aspirants a paràsits i de paràsits en exercici, d'aduladors benpensants i discrets.

Els pagesos foren sempre la classe menys provinciana del país, malgrat ésser la més localista. La seva limitació, el seu isolament, els ha salvats de la pèrdua de la seva personalitat. Senten, feblement, les coses del país; però no hi ha pas perill que s'entusiasmin amb les coses forasteres. Només els interessa el que és propi i personal d'ells. Només això els fa prendre partit. Si no hi ha un interès concret i precís, es mouen rarament. Estan amb això o contra allò, per

raons específiques. Utilitzen llavors totes les armes, sense oblidar l'adulació. Tots els seus impulsos, però, són concrets. D'una manera espontània, adoren tot el que consideren més fort que ells, mentre dediquen la més absoluta indiferència al que consideren més feble. És sempre possible de trobar un pagès dominat pels matisos de la sensualitat més acostats a la golafreria. En canvi, els seus residus sentimentals solen ésser escassos. Quan aquesta falta de sentimentalisme va acompanyada d'un gran caràcter, d'una profunda rectitud de la superació de la visió purament egoista del món exterior, el pagès —el d'ací i el de tot arreu— dóna, al meu entendre, el tipus més elevat, més superior, de l'espècie. Dóna l'home equànime, just, positiu, construït i discret.

Però, és clar, els bons resultats passen molt alts, són escadussers. La moneda corrent són els espectacles d'adulació i de servilisme que els pagesos practiquen, com, amb molta menys freqüència, els de menyspreu i de despit. Com que tant els uns com els altres solen ésser molt exagerats, m'he preguntat, de vegades, quin fons de veritat i de sinceritat poden contenir. Hom queda desorientat davant dels excessos que els caracteritzen. Aparentment, aquestes exageracions solen tenir per causa la por de no ésser presos per sincers, el temor que el que diguin sonarà a fals, o almenys que no serà considerat gaire llatí. Però el curiós és que gairebé sempre, com més subratllen els seus sentiments, com més superfície tenen les seves moixaines i les seves carícies, més equívocs queden. Fer el pagès no vol pas dir, en la nostra llengua, solament, fer el babau per passar per llest; vol dir, també, fer el llest per aparentar una normalitat acostada a la badoqueria. La cosa és, doncs, passablement complexa.

L'embat frontal, directe i clar que alguns homes espontàniament posseeixen —rars en el nostre país— i que anomenarem, per fer-ho curt, franquesa, és un estat molt difícil de fingir. És impossible —fins i tot en el teatre— d'improvisar un home franc, si aquesta característica no es posseeix. Ara, no suposin, facin el favor, que jo cregui que la franquesa sigui sinònim de badoqueria. La franquesa és símptoma de normalitat vital i d'equilibri —equilibri que indica la presència d'astúcia suficient per a no caure en l'embadocament o l'infantilisme. Precisament perquè la franquesa és un símptoma d'equilibri és impossible de fingir-la. Això és tan cert, que quan trobem un home que per demostrar la seva franquesa la postula constantment, ens cordem l'americana i ens posem en guàrdia d'una manera instintiva.

Segurament perquè els pagesos són tan desconfiats i tenen tan de recel parlen sempre de la seva franquesa. La proclamen d'una manera tan desplaçada i extemporània que, d'entrada, gairebé sempre fan una impressió de taujaneria —com si cerquessin, per gust, per impuls gratuït, la segona jugada. D'ací neix tot un procés psicològic, matisadíssim. En observar que la seva manera natural —les segones naturaleses solen ésser les més naturals— de manifestar-se sona a fals, accentuen la nota afectuosa i aduladora, dobleguen l'espinada fàcilment, s'adhereixen, sense solta ni volta, a tot allò que consideren que pot ésser agradable a la persona que tenen davant. Si per una o altra raó aquesta persona és considerada necessària per a les seves conveniències o els seus projectes, llavors el subratllat que posen en els sentiments és tan excessiu, que la situació s'espatlla per excés de zel. Les coses es desenfoquen i cauen cap a la banda que hom tractava d'eludir; sonen més falses que el que la simple taujaneria donava al principi.

Aquest mecanisme dóna, als pagesos, molts disgustos. Tenen la sensació que no n'encerten ni una. La seva mobilitat psicològica no els dóna cap resultat positiu. Quan es posen a fer compliments desorienten; si, per corregir-ho, adulen, exasperen.

És per això que els pagesos no solen estar còmodament en la societat de la gent. No s'hi saben moure. No s'hi troben bé. Hi estan mal à l'aise. És per aquesta raó que donen tanta importància al fet d'haver de «parlar» amb algú d'alguna cosa concreta. Pensen amb molta antelació en la conversa que han de tenir. Donen voltes a tots els aspectes que la conversació, al seu entendre, podrà presentar, a tota mena de particularitats, incidències, trencacolls i trampes que el diàleg

podrà tenir.

«Si ell em diu això —pensa— , jo li contestaré d'aquesta manera. Si em surt d'aquest cantó, jo li respondré amb aquesta sortida...»

Van a la conversació, amb el que han acordat in mente. Si la conversa es desenrotlla pel camí previst, l'automatisme de les respostes els dóna un aire poc natural, poc espontani. Si segueix per altres camins, es produeix llavors una espessa confusió i no hi ha manera de treure'n res en net.

Tots aquests jocs, complicacions, reserves i malícies fatiguen i enerven els pagesos. El contacte amb els altres els produeix una sensació de poca solidesa, de cosa fluïda, que els empipa. És a dir; els empipa que els altres siguin com ells. Per això estan tan bé quan estan sols. Ho veuen, tot, llavors, clar i net, sòlid i seriós, perfecte. Fan els seus interminables càlculs —generalment equivocats— , alcen els seus projectes, donen curs a les seves il•lusions concretíssimes i tot els surt de primera. La solitud és per a ells el paradís. Hi estan contents. És la seva manera d'estar ideal. En tot pagès hi ha un solitari absolut, recalcitrant, amargat per la sociabilitat a què intermitentment s'ha de sotmetre a causa precisament de la necessitat de fer els tractes comercials corresponents.

A l'estiu, quan els turistes passen per les carreteres i contemplen les masies isolades, els impressiona la solitud que hi senten. En aquests sots de muntanya, en aquests racons de món —es pregunten— , què hi deu fer la gent? ¿Què hi deu fer, sobretot, a l'hivern? Són preguntes que no tenen sentit. El que positivament amarga la vida del pagès és haver de conviure amb la gent. No és que siguin sorruts; és que per a ells és una incomoditat no ésser-ho. Un pagès massa sociable ja no ho és.

Un dia, mentre l'autobús de la línea Vic-Olot travessava les delicioses llunyanies de Collsacabra, vaig sentir que una pagesa deia:

—Venim del mercat de Vic. Hi havia tanta gent, que el meu marit no sabia per on començar ni el que havia de fer. Les cames li tremolaven, semblava esporuguit.

Els turments del comerç

En tot pagès hi ha un vast i complex microcosmos. En el curs de l'any ha de fer una infinitat de diversos oficis; és cultivador, ha de fer la cria del bestiar, és horticultor, fa el vi, sovint és productor d'oli. Les cases de pagès constitueixen minúscules economies tancades, de vegades molt completes. Per si això no fos prou, el pagès es veu obligat, encara, a exercir el comerç, ha de comprar i vendre les seves mercaderies. En tant que comerciant, el pagès té un caràcter, una personalitat, un segell inconfusible. Els pagesos senten pel comerç una passió viva i un temor evident. És la seva obsessió i la causa de tots els seus mals moments. Com a cultivadors, com a ramaders, com a vinaters, són persones de molt bon tracte i de molta consideració, i, malgrat la inseguretat de l'ofici, d'un tremp excel•lent. Però quan es converteix en comerciant apareix un home fosc, malhumorat, complicat, de maneig difícil.

Tant si venen les cebes, o les gallines, o els porcs, o el vedell, bé, com si els venen malament; tant si venen just com grassament, tant si tornen del mercat amb més diners dels que esperaven o amb els diners que havien calculat, tant si el negoci ha estat bo com si ha estat magre..., trobareu un ésser reservat, ple de recel, el front ple d'arrugues, la mirada, de reüll, nerviosa i inquieta. És possible que després, en la intimitat de la família, en el moment de passar, una vegada més, els comptes, es distensioni una mica amb la seva muller. En públic farà, com a màxim, observacions equívoques, sovint sarcàstiques. El comerç és el revulsiu dels pagesos.

Quan un pagès afirma que en el curs de la transacció han estat a punt de robar-

lo, és que ha fet un bon negoci. Si diu que l'han robat «com un xino», és que ha fet un negoci normalíssim. Si declara que li han pres la respiració, és que el negoci no ha estat tan bo com s'havia imaginat. Això, quan ven.

Quan compra, la seva matisació és també molt complexa. Si declara que el venedor era més fi que una mostela, és que ha comprat una cosa bona pagant-la per dolenta. Si diu que el venedor era un mal tipus, és que ha comprat amb tota normalitat. Si afirma que era un lladre de camí ral, amb l'afegitó que si algun vespre el trobés per un camí fugiria d'ell com un gat escaldat que fuig de l'aigua calenta, és que el negoci no ha estat tan bo com s'hauria pogut suposar. En totes aquestes històries, els pagesos hi posen una cosa torçuda i reservada, plena de mal humor, de reticència i de sarcasme.

És el que té el pagès de comerciant —i potser el que no té de comerciant pensant tenir-ho— el que el priva de gaudir una mica de la vida, el que el manté en un mal humor propici a l'abandó i a la sordidesa. Àdhuc quan tenen diners no tenen l'esperit proper a viure amb un mínimum de comoditats. Viuen sempre enmig d'un cert desordre, d'una incúria visible. Prefereixen fer les coses fàcilment mil vegades que fer-les bé, amb esforç, una vegada i per sempre. La classe més arrelada i lligada en la terra viu, sobre d'ella, en una provisionalitat i una indiferència inexplicables. En aquestes masies, tan ben posades que arriben a formar part del paisatge mateix, és sovint difícil de trobar-hi un racó, si no és la llar de foc, on estar un moment amb tranquil•litat, còmodament. La joventut pagesa, sobretot, considera que aquestes velles cases són un anacronisme. El seu ideal seria tenir cuines petites, habitacions estretes i asfixiades com els pisets dels suburbis obrers. L'escó, el meravellós moble de les velles cuines per estar sota la campana de la xemeneia, és considerat una antigalla. El seu ideal seria tenir butaques folrades de groc canari, amb floretes capricioses, com les que hi ha a les cases bones —s'entén; com les que tenen els marxants que els compren els ous, les gallines i els conills. La seva afecció al mosaic és alarmant, tant com els nauseabunds perfums que arrossega la joventut agrària els diumenges i dies de festa. El pagès sent la fascinació del petit comerciant que els dies de mercat o a les fires el passa a pèl i a repèl.

El seu instintiu mal gust té, a més a més, una profunditat indescriptible. Sembla que un home o una dona haurien de tenir, pel fet de viure davant de la naturalesa, a part d'una immunitat viva contra tota possible sofisticació, un bon gust explícit, naturalment grolleret, voluminós i dens, però cert. Sospito que és al revés. Però en aquest punt jo no podria pas ultrapassar la mesura. No he cregut mai que les persones, espontàniament, instintivament, tinguem gust, com no he cregut mai que tinguem intel•ligència. El gust és una cosa de molt poques persones, comptadíssimes, com la intel•ligència és també una cosa excepcional. Generalment parlant, el nostre gust és el dels altres, en cada moment. Quan el que podríem anomenar els dirigents —que generalment són els rics, en tant que compradors d'idees o de formes suggerides per intel•lectuals o artistes— encerten el to, la multitud s'hi afegeix i el bon gust, per mimetisme, és general. Si no s'encerta el to, el gust general és pèssim. Formen, doncs, una massa amorfa, sobre la qual incideixen formes i tendències alienes. Barcelona, ciutat formada, en més de la meitat del seu volum, per ex-pagesos, no seria una ciutat tan caòtica i horrible (em refereixo a la ciutat moderna) si fos possible d'imaginar que els ex-pagesos que en gran part l'han feta tenien en el cap alguna forma o concepció de l'urbanisme. Però quina forma hi havien de tenir? L'única cosa que podien fer era pagar els honoraris d'uns arquitectes considerats uns genis.

Trobat el director del gust, la seva reacció fou passiva, es deixaren conduir com un ramat cap al gust dels altres. Es deixaren conduir cap al mal gust, amb la mateixa facilitat amb què haurien seguit qualsevol altre camí. Quan els mestres de cases, els paletes de pagès, portaven en el seu pensament formes i mides belles, les cases de pagès sortiren perfectes. Ara que els mestres de cases han perdut les nocions elementals d'aquestes coses, les masies, que es construeixen sempre massa altes, són pures baluernes. El gust —el bo i el dolent — és sempre cosa dels altres, és la incidència sobre un estat d'informació, d'una força externa.

Però això és un incís, massa llarg probablement.

La meva idea és que fins i tot dins de formes absurdes, desgraciades, inexplicables, gratuïtes, es pot concebre una manera d'estar considerada, discreta, equilibrada. I això és precisament el que no es veu en els pagesos.

Probablement és degut —al meu entendre— al fet que el pagès és un ésser tan dominat i posseït per les ànsies del comerç que l'obsessió li emplena tot el temps que les feines de la terra i la cura del bestiar li deixen lliure. Si no té un moment per a entrar, una mica cada dia, en els mètodes moderns de l'agricultura, si és tan rutinari i anquilosat, si no creu pràcticament, encara, ni en microbis, ni en paràsits, ni en les defenses contra aquestes plagues, si està pràcticament lliurat a un sistema màgic de causes i efectes d'una puerilitat ridícula, i com és possible d'imaginar-li el més lleu interès per les formes externes de la seva vida? El pagès no té temps de res. Es passa la vida tractant d'ésser un comerciant. La passió del comerç l'abassega nit i dia. Sovint aquesta pretensió és com voler fer entrar el clau per la cabota; sovint tots els esforços resulten fallits, per la impossibilitat temperamental de resoldre el problema. El mal humor, la displicència que s'observa en molts d'ells, es deu a aquesta impossibilitat. El diner és com un àcid que els mossega, que els rovella. De les coses, dels seus productes, el que menys els interessa és la seva qualitat, la seva bondat. L'únic que els commou són els diners que en podran treure. No comprenen que millorant-les, que donant qualitat al seu treball, en traurien més que amb el casuisme del mercat. Com més intenció posen en la seva dialèctica més magres són els resultats. Són persones que potser no estan acabades de construir, informulades i puerils

Matisos del mecanisme psicològic

Hi ha molta gent —i aquestes persones es troben generalment a les ciutats— que davant de les successives situacions que la vida presenta, davant d'un qualsevol problema d'una certa importància, demanen un consell, s'adrecen a una persona de confiança i li pregunten:

—Vostè què faria? Si vostè es trobés en aquest cas, ¿per quin cantó es decidiria?

En contrast amb aquest fet, la confiança que els pagesos tenen en si mateixos és impressionant. Saben en cada moment el que han de fer. Això els dóna un cert aire de saberuts i sentenciosos una mica passat de moda. Això no vol pas dir, és clar, que el que creuen que s'ha de fer en cada moment sigui el més encertat i el més posat a la raó. El que no té dubte és que el pagès sap, en tot moment, el que ha de fer. Sobre aquest punt, no demana mai consell.

Succeeix, però, sovint, és clar, que la cosa que el pagès creu que ha de fer és precisament demanar un consell —demanar un parer. Quan arriba aquest cas, els pagesos no solen adreçar-se a les persones considerades, per la generalitat, com les de millor consell, ni als diletants de donar consells, ni als afeccionats a donar-ne, per més vigor que manifestin i per més fama que tinguin. Aquest problema és molt curiós i, malgrat la gran informació recollida sobre aquest punt, no he pogut mai explicar-me per quina raó els pagesos demanen consell a una persona amb preferència a una altra, o viceversa.

L'única cosa que em sembla haver comprès és que tenen tendència a acostar-se a la persona que, dintre de les possibilitats, els donarà, si no tota la raó, almenys una part de raó. Aquestes persones són tingudes (per ells) com a absolutament serioses. Si pot ésser, volen que els donin tota la raó. Si no pot ésser tota, almenys una mica. Si la persona a la qual hom demana un parer comet l'error definitiu de no donar-los almenys una mica de raó, aquesta persona queda esborrada del gremi de les persones cabals i serioses.

Em sembla que una de les coses que mai no faria un pagès seria escriure una carta a un diari per denunciar un fet. I això no perquè escriure els vingui costa amunt —encara que de fet els en ve.

No ho farien perquè aquesta reacció, eminentment ciutadana, no forma part de les seves reaccions habituals. Escriure una carta, denunciar un fet, és una iniciativa que prové, en general, de persones que en la majoria dels casos no saben què fer. Una vegada parlava amb un pagès d'una carta apareguda en un periòdic, en la qual una senyora es queixava de l'insomni que li produïa el cant d'un gall situat a la galeria del tercer.

—I aquesta senyora, què pensa fer? —em preguntà.

—Ha escrit aquesta carta...

—Però què té a veure una cosa amb l'altra? Aquesta senyora no sap el que té entre mans. ¿Quina relació hi pot haver entre el cant d'un gall i aquest escrit? Si jo em trobés en el seu lloc sabria el que s'ha de fer.

Però, com que no em digué el que hauria fet, no puc dir res més.

És una mica difícil de saber, per endavant, què és el que fa moure els pagesos i què és el que no els fa moure. Endevinar-ho és pràcticament impossible. De vegades tenen afers que vistos de fora estant semblen greus o almenys importants, i hom queda sorprès en constatar que davant d'ells queden com adormits, totalment indiferents. En canvi, davant d'altres afers que tenen l'aparença de pures nimietats reaccionen amb passió i es disparen com senyoretes histèriques.

En aquest cas, gairebé tots els seus moviments es poden preveure. Acorden demanar un parer. Van a veure un advocat —l'advocat. Si de bell antuvi el jurídic els diu, xiroi i optimista: «Res, res..., ho tirarem endavant! És un assumpte guanyat. Teniu tota la raó...» queden contents, radiants. En sortir del despatx, diuen:

—Aquest senyor és una eminència! Qui ho havia de dir, que ho veiés tan clar i tan de pressa! Això són homes de llei...

Si l'advocat els escolta atentament i a la fi, més aviat perplex, no els acaba de donar tota la raó, diuen amb un posat greu i seriós:

—Es veu que aquest senyor té molta calma i no vol fer res mal fet. Haurem de deixar pixar el matxo... Haurem de tenir paciència.

Si, després de la consulta, la consciència de l'advocat es considera incompatible amb l'afer, no solen pas tenir pèls a la llengua.

—Quina aranya! Si m'hagués descuidat, m'hauria negat el pa i la sal. Quin tipus, valga'm Déu!

Si els pagesos s'adrecen a aquesta classe de facultatius, no és pas per raó del fet que en tinguin una idea candorosa i seràfica. No. Més aviat en fugen com el dimoni de la creu. Si els consulten és perquè es pensen que els donaran la raó. Solen dir:

—Aquests pixatinters fan posar pell de gallina. Volen cobrar sempre, de tota manera. Si no teniu raó, cobren. Si en teniu, també; cobren sempre. Mireu si n'hem vistes, de guerres, desgràcies i misèries, però us confesso que quan veig un d'aquests homes m'agafa febre.

Sovint, malgrat les seguretats donades i les promeses expií tes, el pagès queda desmuntat de les seves posicions. Llavors que amb la cua entre cames, bastant deprimit. Si l'advocat és correcta deixa córrer l'afer. No és pas que l'oblidi. No. Queda simplement arxivat en la seva memòria i passa a formar part —un

t'estimo més— de la seva concepció escèptica, displicent, desil•lusiona de la vida. És el feix de la seva experiència.

Llavors, si algú els parla, en públic, de la seva qüestió, no se'l ocorre mai de reconèixer que perderen, simplement, perquè n tenien raó. Produeixen, per contra, la impressió d'haver estat vençuts per la força. La força, la respecten, la temen i, en el fons, l'admiren. Diuen copiosament i sentenciosament:

—Contra la força no hi ha resistència...

Els pagesos semblen tenir una incapacitat fonamental per a veure i sentir l'aspecte públic de les qüestions humanes. Per a ell tot és privat, personal. No hi ha més que interessos concrets. El parers es demanen per raons tan concretes i descarnades, que gairebé semblen problemes filosòfics. Políticament, ells estan sempre, —d'una manera passiva, escèptica i irònica— amb els qui governen a cada moment. Per a ells no hi ha diferència en les successives situacions polítiques. Consideren que tots són iguals, que tot és sempre igual, perquè no hi ha més que interessos. Si els dieu:! «Aquests són els del fuet...», «Ja en posarem un bon tros a l'olla...!»; que us contesten. Si els feu observar; «Aquests són de la màniga» ampla...», «Ja farem unes bones torrades...!», diuen indefectiblement.

Tres coses bàsiques

¿És possible de rompre aquesta crosta terrible, antiga, dura, que aïlla els pagesos, que crea, al marge de la vida moderna, un món a part, un altre món?

Aquesta és una qüestió en la qual és molt difícil de generalitzar. Honradament parlant, generalitzar és delicat. Aquest altre món dels pagesos no és pas, en tot cas, absolutament impermeable, insensible a una influència exterior. No. Quan penso en la vida que es portava a les masies en l'època de la meva adolescència i en la vida que avui s'hi fa, constato un canvi considerable. Les condicions materials condicionen la vida humana. En moltes de les nostres masies les condicions materials han variat profundament. La mentalitat dels homes i de les dones ha acusat el canvi automàticament.

Quan penso en la vida camperola de cinquanta anys enrere —que gairebé he aconseguit— no puc compartir els ditirambes que sovint he sentit formular a moltes persones, sovint a persones distingides, sobre les excel•lències de la vida antiga. A la majoria de les cases no hi havia ni aigua perquè la gent es rentés. No hi havia llum. Les llumeneres empestaven l'aire. Persones i animals vivien enmig de la brutícia més sinistra. He conegut pagesos que m'han sostingut que les quadres millors, que les quadres en les quals els animals viuen millor, són les més plenes de pols i de teranyines. Les quadres no s'havien d'emblanquinar, ni d'airejar, ni de ventilar. Les cambres en les quals dormia la gent no s'obrien mai, feien un tuf d'àcids concentrats i d'aire corromput desagradabilíssim. Els pagesos vivien en un ambient de màgia permanent, de miracle continuat. Si els fruiters de l'hort, les cols, el bròquil o les patates s'emplenaven de paràsits, era considerat una desgràcia ineluctable, un càstig de Déu. Si la invasió parasitària no es produïa, és que el miracle havia actuat brillantment. Davant de la malaltia d'una bèstia, la màgia prenia proporcions gegantines. Hom cridava el manescal per demostrar als veïns que s'havia fet tot l'humanament possible, per donar satisfacció a la rodalia; mentrestant, i com a factor realment actiu contra la malaltia, el qui actuava era el curandero. Les oracions que aquest recitava posant els ulls en blanc eren escoltades pels pagesos amb un recolliment i un fervor que mai no vaig veure a la parròquia. Era escandalós, inenarrable. Els pagesos vivien en un ambient de rasputinisme. Jo he conegut curanderos camperols que vivien de la ignorància dels pagesos.

En l'aire de les cases de pagès es mastegaven l'aïllament i la desconfiança. Les persones que en els últims decennis han estat afeccionades a la cacera i han conegut masies remotes, allunyades, coneixen el sabor d'aquest aire i no em

deixaran mentir. Els pagesos, sempre a l'aguait, en notar que s'acostava una persona estranya, es tancaven a la casa. Les criatures es quedaven a l'era. Tenien un aspecte d'abandó i de brutícia impressionant. Hom tractava d'establir conversació i tothom feia el sord, el mut i el cec. Era un ambient fantasmal. Davant de tota aparició, la casa reaccionava com si no hi hagués amics, ni coneguts, ni forasters. Els veïns passaven la vida mirant-se de reüll. Quan parlaven, semblava que la seva il•lusió màxima era enganyar-se mútuament.

De vegades, una d'aquestes cases es trobava en dificultats. La gent dels voltants ho sabia. Els veïns es preguntaven si no caldria fer alguna cosa... Passaven els dies. Els interessats anaven de mal en pitjor, però l'última cosa que hauria pogut passar pel seu cervell hauria estat demanar una qualsevol assistència. Amb això, un veí, persona sensible, es decidia, un capvespre, a trucar a la porta. Un capvespre, per no ésser vist. Els de la casa obrien una escletxa de la finestra reixada, amb un gran misteri.

—Què hi ha? Què voleu...? —preguntaven de dins estant.

El visitant s'oferia, assegurava que si els faltava alguna cosa podien disposar, etc.

—Ja ho veurem, ja ho veurem... —deien des de dins. I tancaven la finestra.

A les masies es vivia enmig d'una por cerval, insuperable. De criatura he sentit contar a la vora del foc, en els capvespres d'hivern, terrorífiques històries de lladres i de bandits —amb vívides descripcions de segrestaments, de depredacions i de misteris. Era una cosa que feia posar la pell de gallina —els residus del bandidatge deixats sobre el país per les guerres civils. Aquestes històries, explicades sonsoniosament en la semiobscuritat de les masies, enmig de les fantàstiques ombres que la llum del ble d'oli projectava sobre les parets i els sostres de canó, mantenia la gent en un pànic constant. Fins i tot en les vetllades, més animades, d'esbrossar les panotxes de blat de moro, en les quals venien els veïns immediats, la por era permanent. A la nit, la gent es tancava amb pany i clau. La quantitat de claus que les dones portaven a sota les faldilles era desorbitada. Un soroll qualsevol, mentre fos impensat, produïa una estranya angoixa. Abans de colgar-se, tothom mirava sota el llit, donava una ullada als armaris. A l'espona, el pagès hi tenia l'escopeta. Les cases tenien garites. Era desagradable i estranyíssim.

No vull pas dir que tot això hagi desaparegut. El que em sembla un fet és que hi ha grans diferències de mentalitat entre pagesos que viuen en cases normalment comunicades i còmodament accessibles i els que habiten masies aïllades. S'ha d'entendre, avui, per una casa aïllada aquella el camí d'accés de la qual no permet el pas d'una màquina segadora o batedora. Les mateixes diferències de mentalitat poden observar-se entre els pagesos que viuen en cases que disposen d'aigua i, per tant, d'una possibilitat d'higiene mínima, i les que no en tenen. Però potser el que imprimeix més caràcter és disposar o no disposar de llum elèctrica. Hi ha, per exemple, diferències immenses, perceptibles en els més petits detalls, entre els pobles rurals que tenen llum elèctrica i els que no en tenen. En els que en tenen, la gent fa una altra cara, usa un altre llenguatge, utilitza unes altres maneres. El que assenyala d'una manera més acusada i positiva les diferències entre la vida antiga i la vida moderna és la presència de la llum elèctrica. En les masies, més encara que en els pobles, aquesta diferència és acusadíssima. La presència de la llum implica passar de l'època de les bruixes, dels fantasmes, de la màgia i dels miracles permanents, a un tònic i sereníssim escepticisme, agradable, tolerant i obert. Els pobles rurals, per petits que siguin, que tenen la sort de tenir llum, aigua i clavegueres —totes tres coses plegades són raríssimes— ofereixen unes condicions de vida certament potables; és a dir, no totalment hostils.

Això em porta a parlar, un moment, dels tres elements bàsics de tot possible intent de millora de les condicions de la vida pagesa. Una masia sense accés fàcil, relativament fàcil, és un drama rural. Així i tot, n'hi ha moltes que tenen aquesta característica. S'hi arriba, amb grans dificultats, després d'un

recorregut llarg i difícil, per un vell camí tortuós i trontollant, que durant els llargs mesos d'hivern es converteix en un fangar desagradable. En moltes ocasions, aquests camins són fondals, són excavats sota el nivell del terreny i flanquejats de marges alts entre els quals un carro discorre amb dificultat. Les cases que no tenen resolt el problema de l'accés estan tocades de mort, per dues raons: primer, perquè no pot existir una valoració dels productes de la terra sense un sistema de transport elemental; segon, perquè les explotacions agrícoles que no poden segar i batre amb les màquines tenen el manteniment posat sobre una base arcaica i negativa.

La importància de l'aigua en una explotació, en una casa de pagès, no és pas necessari de ponderar-la. Aigua per a regar, aigua per a l'hort, aigua per a la casa i per a la higiene humana. Tan important és una aigua com l'altra en la continuació d'una masia, fins al punt que si obtenir-la representa un esforç desproporcionat, més tard o més d'hora la casa serà abandonada a la seva ineluctable ruïna.

I, de l'electricitat a pagès, què podria dir-se'n? És una qüestió literalment sensacional. És passar de mort a vida —diuen els pagesos. I és veritat. En el nostre país, parlar de l'electrificació de l'agricultura és, encara, somniar. Ens podríem donar per satisfets projectant la llum en la vida familiar i la força per a regar. L'electricitat aplicada a les feines agrícoles és una pura anticipació fins a l'extrem que hom ignora la immensa quantitat de coses que poden fer-se amb l'electricitat. Els nostres néts, potser, els fills dels nostres néts, ho veuran i ho sabran. L'electricitat és el factor que contribueix d'una manera més eficaç a fer agradable la vida del camp, a dissipar la ronya i la ignorància, a fer suportable l'aïllament i la morositat, fins al punt que transforma literalment les condicions de la vida pagesa, la fa més còmoda i amable i la lliga a la vida general.

Es parla de l'absentisme, de l'emigració del camp. Hem de desenganyar-nos. Aquest fenomen serà ineluctable mentre les condicions de la vida pagesa siguin, com són generalment, desagradables. L'electrificació rural és una pura il•lusió de l'esperit. La projecció de la llum, en canvi, podria ésser factible, una realitat. Una casa, inaccessible, sense aigua i sense llum, està fatalment destinada a ésser desertada. Això, ho sap tothom que coneix la nostra vida rural. L'emigració arrenca de la misèria; però la misèria és un problema social, espiritual. Les condicions materials de la vida transformen la mentalitat humana. Quan aquesta desitjada transformació no pot resoldre's pels mitjans normals, es resol abandonant la terra i la llibertat.

Els pobles rurals

El sentit individualista exacerbat dels pagesos, la seva insensibilitat per a captar l'aspecte públic o col•lectiu de les coses, explic —em dic mentre camino pel país— l'espaventable abandó del pobles de la ruralia. No és pas que, intrínsecament, de porta endins, els pobles industrials estiguin millor. De portes enfora, no té dubte que ho estan més. Salven una mica la cara. Els pobles d pagès no salven res.

És una impressió que produeix una gran pena. Els pobles rural no són més que un amuntegament de cases habitades, sense un|' qualsevol vincle col•lectiu. Com a pobles, no ho són en cap de les maneres, perquè res no hi ha, en ells, que sigui general i comú. Sols un agombolament de cases al voltant d'una església generalment enorme i buida, devastada per l'última revolució —cases que estan amuntegades perquè els habitants inicials ho volgueren així, pera que podrien, per les mateixes raons, estar separades i disperses» La vida, en aquests nuclis, es produeix com si totes i cada una dei les cases estiguessin aïllades entre si.

En aquestes petites aglomeracions d'arquitectura decrèpita, dins de la qual es descobreix de vegades una vella casa exquisida, que no ha pogut ésser encara desvirtuada o destruïda, no hi ha en realitat més que tres coses genèriques: el

xafardeig, el transport en comú (si n'hi ha) per anar al mercat, i el secretari de l'Ajuntament, dedicat, ara, a l'immens paperam agràrio-sindicalista. A aquestes tres coses, s'hi podria afegir el ball de tarda o de nit que els diumenges o els dies de festa de vegades s'hi celebra. Si el poble viu en la pau dels llimbs, no se celebra ni aquest ball. Si, per contra, està travessat per una foguerada de faccions locals, llavors n'hi ha dos, de balls, que si l'un és arrelat l'altre encara ho és més.

Quaranta anys enrere no hi havia cap poble del nostre país que no tingués, dins dels seus murs, la presència d'una o dues famílies de tradició, senyors, autoritats socials, amb un patrimoni, més o menys important, radicat en el terme. Aquestes famílies es consideraven obligades, generalment perdent-hi diners, d'ocupar-se de les coses de la població, de fer favors, de promoure els afers d'interès col•lectiu, de mantenir una conservació general, de subvenir a les necessitats dels indigents. Hi havia famílies que feien sopa, a l'hivern, per a tothom que en volgués. Es consideraven destinades a defensar, en tots els terrenys, tots els aspectes de la població, individuals, familiars o col•lectius. Si no sentien aquest interès, si mantenien una posició separada, era que eren forasters. És a dir; inservibles. ¿De què els serveix, en aquest cas, de tenir diners? ¿De què serveix un ric, si socialment és un estaquirot sense sentiments? Quan arribava l'hora de les votacions, la gent deia, amb una naturalitat perfecta: —Modos a tenir, hem de votar amb ells.

Aquesta fou, en aquest país, l'essència de l'anomenat caciquisme. La figura del diguem-ne cacic rural donà origen a l'anticacic, personatge generalment ric, però amb poques arrels, que obtingué els vots, no a base de donar sopa, sinó de donar fum, frases i xerrameca merament gratuïta.

Les autoritats socials del país que tingueren encara una certa força i una mica d'eficiència, fins a la Dictadura de Primo de Rivera, han estat debolides. En els pobles, no hi viu avui ningú que representi una força d'integració. No hi ha més que interessos petits, personals, retorçats.

La insolidaritat, en les aglomeracions rurals, és profunda i completa. No hi trobareu cap rastre d'il•lusió o d'ideal; ni l'ombra d'un interès col•lectiu, el més petit desig de millora en qualsevol aspecte. Hi trobareu una desgana absoluta, una reserva total davant, fins i tot, de les coses que desagraden més. La solitud és vertical; l'individualisme, ferotge. Campi qui pugui... Mentre jo vagi bé... I, és clar, la gent està d'un mal humor permanent, i ¿per què estan de mal humor?, preguntarà potser el lector. Estan de mal humor perquè només pensen en ells, perquè estan concentrats purament sobre si mateixos, perquè no veuen més que el d'ells. Estan d'un mal humor horrible, permanent. Us reben sempre amb el mateix mal humor, us parlen amb mal humor, s'acomiaden de mal humor. Són incapaços de sortir de si mateixos. Són gent que no volen tenir proïsme, que no estan per res, que només estan per ells. El mal humor que presenten a la superfície és el que els aïlla del món circumdant, el que salvaguarda la seva felicitat íntima i recòndita. Estan de mal humor, però jo sospito que per dins són feliços. Si no ho fossin, ¿de què els serviria el mal humor, la mala cara que fan sempre? Jo crec que són feliços; que com més mal humor presenten més feliços són, a base de suposar que l'escurçament, la visió petita, la sensació de petitesa, pot fer feliços els homes.

L'any passat, en el curs del meu viatge, el senyor rector, jove, d'un d'aquests pobles, em deia:

—Ací teniu aquest poble. Deu tenir més de dos mil•lennis d'existència. És una antiquíssima vil•la romana, un poble que sempre ha estat ric, perquè les terres són de primera. La tradició no pot ésser més aquilotada ni més autèntica. Però què és la tradició? Jo m'ho pregunto cada dia. Aquests homes i aquestes dones, els meus feligresos, no estan interessats més que en les coses merament materials. Adoren les seves vaques, les seves eugues, les seves patates, el seu blat de moro o la seva userda. No els interessa res més. I això, encara ho estimen, exclusivament, amb vistes al mercat, per a vendre-ho. No posen afecte en res. Odien els arbres. L'ordre els molesta. La comoditat els treu de

polleguera. La limitació és inenarrable. La petitesa, immensa. Com a tal el poble no existeix. És i impossible de trobar alguna cosa que sigui comuna als seus habitants. De les poques coses d'administració col•lectiva tant se'ls en dóna, i si poguessin prescindir-se en prescindirien. Seria com si els llevessin un gran pes de sobre.

Caminàvem pels voltants de la població. Passàrem per davant del cementiri. Vaig acostar-me a la porta. El cementiri es trobava en un estat d'abandó i de deixadesa penibles. Una herba de dos pams, seca i polsosa, ho envaïa tot. El senyor rector digué, entristit: —En realitat, ni això no els interessa. Es pensen que no s'han de morir mai. Quan els parlo del cementiri se'ls posa la pell de gallina. És tornen com donetes...

—¿Vostè ha notat en els nostres pagesos —pregunto al jove tonsurat— alguna forma de sensibilitat per al sentiment religiós?

—En la majoria dels casos —em respon— viuen massa lligats amb la terra. Només els interessa la terra...

Al cap d'una estona, el meu interlocutor afegeix: —D'ençà que visc ací, he vist coses molt curioses. Un any sorgí, a la parròquia, un d'aquests folls de tipus emprenedor i activíssim que sovint es donen en el país, el qual digué: «Hem de fer futbol!». I llavors aparegué una passió frenètica pel futbol. Els innombrables simpatitzants seguien els desplaçaments de l'equip pels pobles de la rodalia i es dedicaven a anar a trompada seca amb els simpatitzants d'aquestes poblacions cada diumenge. Al cap d'un any i mig de parlar de futbol nit i dia, tot se n'anà aigua avall i el futbol desaparegué. Un altre any, el tipus actiu i emprenedor d'aparició fatídica resultà de tendència ciclista. El ciclisme s'inicià esplendorosament i tothom que pogué es comprà una bicicleta. Tothom aprengué d'anar en bicicleta. Després, de la mateixa manera que la passió s'havia produït, desaparegué. Un any apareixerà un tipus que els dirà: «Hem de caminar de quatre grapes...». No ho dubteu pas; durant una temporada caminaran de quatre grapes com una cosa naturalíssima.

»En aquests pobles tan susceptibles davant de qualsevol novetat o de qualsevol ximpleria, tan fàcils de moure en un o altre sentit (en contra del lloc comú segons el qual els pagesos són inamovibles), hi ha, de tota manera, una cosa salvadora; el sentit de contradicció sempre latent, sempre a punt de disparar-se. Pel mer fet que uns s'inclinin cap a un cantó, apareixen de seguida uns altres que es mouen cap al cantó oposat. Gràcies a l'esperit de contradicció, la unanimitat és pràcticament impossible que es produeixi. Això és un bé. En les curtes temporades en què la unanimitat es manifesta —les curtes temporades en què la reacció es concreta— és com viure en un agregat de llunàtics i de folls. És una cosa difícil de descriure les abrivades d'entusiasme, la passió per la novetat; la fascinació del no-res arriba a graus elevadíssims. I de la mateixa manera que la tensió s'eleva l'interès es desinfla per raons indiscernibles.

Tot això es literalment cert, aplicat als aspectes insignificants, intranscendents, de la vida. En canvi, tot allò que podria ésser d'un positiu interès general —els adobs, les sements, la maquinària agrícola, el millorament del bestiar— troba, en els pagesos, una reacció sempre reservada, reticent, desconfiada, irònica —per no dir contrària.

Una de les coses que sempre m'han sorprès d'aquests pobles és el fanàtic, ferotge, continuat esforç dels pagesos per viure pitjor que la gent dels barris més pobres, més esgavellats, més sòrdids, de les grans ciutats. Els pagesos detesten la netedat, el sol, la naturalesa, l'aire pur, el color, la higiene. L'aire viciat i nauseabund que es respira en moltes de les seves cases és depriment. No obririen mai cap finestra, es complauen en el tuf viciat i resclosit. Famílies arrelades des de segles en un lloc determinat hi viuen amb la mateixa impressió de precarietat i de provisionalitat del primer dia. Desordre profund, gens de gust pel benestar i l'agençament, absència absoluta del més petit detall graciós, mal humor permanent. No és necessari recordar una vegada més la falta absoluta d'interès de molts propietaris rurals emigrats per

les seves cases i propietats, D'elles no els interessa més que munyir la renda fins a l'última gota per poder beure cafè amb llet i anar al cinema en una capital qualsevol o a Barcelona especialment. Però, als pagesos que viuen en aquestes cases, encara els interessen menys, per més que s'hi guanyin la vida i per més llarga que hi sigui la permanència. Havent la propietat desertat les finques, el contracte de masoveria no és pas gaire bo per a la continuació i el manteniment de les cases. És un contracte que és bo si hi ha la mútua presència. Si no hi és, només produeix ruïnes. En un aspecte això està bé i és positiu per als interessos generals. Vull dir que està bé que la propietat passi —per via legal— dels propietaris absents i desertors als masovers. És l'única vaga esperança que les nostres velles masies no es converteixin en quadres arruïnades i infectes.

Així, no existint interessos col•lectius ni lligams humans afectius, i solament el denominador comú de tres o quatre coses administratives genèriques —les quintes, el servei nacional del blat, les contribucions, el control de l'alfals o del blat de moro—, és natural que en aquests pobles s'hagi perdut tota noció d'integració i d'harmonia, de diàleg, d'interès, de cor, de companyonia i comunió col•lectius.

No cregui el lector que el que ara escric és la mediocre elegia d'un intel•lectual inadaptat, per pedanteria bufada o per mania d grandeses, a la vida dels pobles. Els intel•lectuals sempre m'han divertit poc, i l'anomenada vida literària m'avorreix indescriptiblement. La meva existència transcorre, des de fa molts anys, en els pobles petits. Tracto de comprendre'ls. Observo la gent i hi parlo. No he tingut mai cap mania. Si alguna en tinc, és la disposició d'entendre'm més ràpidament amb els analfabets que amb l'anomenada gent de cultura. Conec analfabets intel•ligentíssims. La gent de mitjana cultura sol tenir, en el cap, una confusió inextricable i en el seu entregent, una insuportable pedanteria.

El que vull dir, només, és que parlar en els pobles amb la gent es fa cada dia més difícil. Acostar-se als homes i a les dones, fer una mica d'amistat, lligar una conversació, té grans dificultats. La gent es volta d'un mur de reserva, de displicència, d'insociabilitat. Sobre els pobles rurals, hi sol haver un enorme, densíssim silenci. A més prosperitat, més silenci. A més benestar, més misteri, més llunyania. Tot és inhòspit, tancat, llunyà, incomprensible. Els pagesos semblen haver perdut tota noció del vocabulari indispensable per a mantenir una qualsevol conversació general. I quina conversació es podria produir si ha desaparegut tot rastre d'ideal col•lectiu? El veí és odiat. El ric o el socialment superior és envejat intensament. L'inferior és considerat, menyspreadorament, un infeliç. Ara hi ha l'Estat, el municipi, el sindicat, la germandat, els serveis... El pagès lluita amb tots dos braços contra aquestes estructures de les quals li arriben els papers; hi lluita, però al mateix temps en treu tot el que pot, el màxim rendiment possible. Sempre féu, davant de les coses col•lectives, el mateix, però ara desplega tota la seva força corrosiva, perquè no ho entén. Com més densa és la paperassa, com més abundant és la paperassa incomprensible, més defenses té. La gent firma a ulls clucs tot el que li posen davant. Després, hom fa el que pot... Ah, el socialisme en les societats velles com aquesta, de banya tan torçuda, amb dos mil anys d'existència! Un encant de socialisme: un autèntic encant de socialisme!

Aquest món de la ruralia de vegades fa una impressió d'ésser anquilosat i paralític, amb una arteriosclerosi molt avançada. Altres vegades sembla tenir una joventut renovada i fresca. És quan es defensa. En el moment de defensar-se, els pagesos tenen una força immensa. En tenen prou amb la sornegueria, l'atonia, el silenci. Quan arriben aquests moments, el país es converteix en un pou sense fons, impenetrable. De fora estant, pot semblar que aquest silenci, aquesta vasta i inaferrable situació, pot haver estat originada per un acord deliberat i voluntari. No. És un moviment espontani, obscur, indiscernible.

Dèiem que la falta, en aquests pobles, d'un vocabulari per a dialogar i conversar és alarmant. Però no diríem tota la veritat si atribuíssim aquest fet exclusivament als pagesos. Si aquest vocabulari no existeix, es deu també, en

gran part, a la ciutadania. L'existència d'aquesta taula rasa, d'aquest desert separatiu, és una conseqüència del divorci entre la ciutat i el camp, que és com dir entre la cultura i la realitat —en aquest cas, la realitat rural —. La llengua i la literatura es desvien, d'una manera més acusada, del poble. La llengua, la literatura, el periodisme —malgrat el seu to ínfim— tenen una posició pràcticament inaccessible per als pagesos. Ni els oradors, ni els administradors, ni els escriptors no es poden arribar a fer entendre. Els intel•lectuals no tenen gens d'interès a fer-se entendre. Hom parteix de la idea que el poble no existeix, que és un fang emmotllable a totes les formes possibles, cosa que és una perfecta estudipesa. El poble no compta per res. La llengua és cada dia més sàvia, però la seva relació amb la manera d'ésser de la gent és cada dia més feble La llengua és cada dia més morta —ah, don Joan Maragall!— i el que parla la gent cada dia té més vida. D'aquí que la cultura, el que s'anomena en les ciutats la cultura —que sovint no és més que la pura barbàrie presentada gramaticalment—, no tingui, en la pagesia, la més lleu transcendència, el més petit interès.

En les barberies d'aquests pobles, s'hi sol trobar de vegades algun diari il•lustrat d'una ancianitat considerable.

—Què troben en aquests papers els pagesos? —he preguntat alguna vegada al barber.

—Van directament als ninots, però el peu que porten resulta per a ells inintel•ligible. Em diuen: «Tu que saps tantes coses, que parles amb anants i vinents, què vol dir això?». Se'ls escapa la cosa, comprèn?

Com no se'ls ha d'escapar, si aquestes agudeses, generalment ínfimes, mers jocs de paraules, solen ésser la flor de les aglomeracions urbanes dilatades, immenses!

Amb els escrits de l'Església, distints, és clar, però tocats d'idèntic sentit passa el mateix. Ningú no els entén, ningú no sap el que volen dir.

Una de les coses més sorprenents dels pagesos és la indiferència, per no dir el menyspreu, que senten pel que en les ciutats s'anomena la intel•ligència. Tot el que no té un interès pràctic immediat o no obeeix al joc real de les coses, no solament ho consideren inútil i superflu, sinó, en certa manera, molest. Tot el que està relacionat amb l'esperit, amb l'agudesa, amb la gràcia, ho consideren absurd i ho troben inintel•ligible. Ells van al gra, al que anomenen pràctic, positiu, encara que moltes vegades no sigui ni pràctic ni positiu.

De vegades he tractat de saber què entenen els pagesos per veritat. Parlo, ara, en general, acceptant, com sempre, totes les excepcions. Un pagès em diu:

«La veritat és menjar cada dia». És la reacció típica del pagès pobre de muntanya. «Tu vagis bé!», em diu un altre pagès. La ver tat consisteix a anar bé... És la reacció del pagès que té accés a mercat normal. «La veritat no és pas una cosa de compromís!», di finalment un pagès d'una comarca rica. El sentit de la frase és aquest: la veritat no compromet a res. Aquestes tres reaccions, ta típiques, d'una fixesa absoluta, indiquen que la veritat, en aquesta classe social, no ha passat de la reacció personal i subjectiva. A nií no se li ha ocorregut de pensar que la veritat pot ésser una cos' que interessi a més d'una persona, una cosa que, per exemple, interessar a dues o tres o quatre persones simultàniament. No. veritat és una cosa personal i intransferible. Hi ha tantes veritats com persones existeixen, i encara aquestes veritats resulten més menys plausibles, per les persones que les professen, segons les circumstàncies de cada moment. La veritat genèrica, la Veritat am majúscula, és una teoria. Després hi ha la veritat pràctica, que i l'autèntica, la forma que la veritat adopta en el sistema persona en el tarannà de l'individu. Aquesta és la veritat real i indiscutible Aquesta és la situació a què ha desembocat una civilització que té dos mil•lennis d'existència, una civilització posada sobre el formalisme i la litúrgia social. Hom ha anat a parar en una situació í en la qual la teoria i la pràctica són dos mons separats per un abisme —dues coses diferents,

oposades, en certa manera contradictòries. Aquesta dualitat infranquejable, insuperable, és visible en tots els nostres estaments. Però entre els pagesos es dóna el fenomen curiosíssim d'un estament que no lamenta aquesta tràgica separació, sinó que s'hi rabeja, que té un odi ancestral a tot el que és generalització i teoria i un deliri febrosenc per tot el que és limitació, excepció, empirisme i veritat personalística.

Tota l'obra de Pirandello ha estat construïda sobre la concepció de la veritat personal, incomparable, insoluble en un líquid general, dels pagesos de Sicília. Cada home, cada dona, en cada moment determinat, té la seva veritat definitiva i indiscutible. El pagès sicilià ha conegut la romanitat, però ha estat format en les xacres de la romanitat. Ha conegut el feudalisme, els magnífics contractes del feudalisme. Ha conegut el despotisme il•lustrat, però ha estat acabat de formar en les xacres del despotisme bèstia. El pagès català és molt semblant, encara que més ric. Dos mil anys de civilització grecollatina i de religió formal han creat un ésser humà reservat, desconfiat, incapaç d'extravasar-se cordialment, amb una concepció de la veritat merament personal, intransferible i socialment inservible. És un resultat passablement sorprenent.

El tema és apassionant i inesgotable. A més, és, entre nosaltres, totalment verge. En aquest país, on hi ha escrita, en l'època del naturalisme, tanta literatura rural, no s'ocorregué a penes a ningú que poguessin existir pagesos específics, reals, de carn i ossos.

Bucòliques

Els pagesos de muntanya coneixen el país en què viuen a la perfecció, d'una manera prodigiosa i viva, tenen una idea perfecta del seus camins i dels seus corriols, produeixen la impressió que dominen el seu paisatge d'una manera perfecta. Quan troben un foraster —un vianant—, la seva reacció, la seva mirada, és de sorpresa i de desconfiança. Si arriben a lligar-hi una conversa i els inviteu a alguna cosa, es reserven, encara que els agradi el que els oferiu. No riuen mai, i fan la impressió que no riuen perquè no en saben. La seva vida, generalment pobra, estreta, sovint miserable, està totalment al marge de tot el que dins de la comèdia humana fa soroll. En el curs de la conversació accentuen la vaguetat del seu esperit, la seva indiferència, el seu deseiximent, però no saben dissimular la desconfiança interna. Al principi us miren de reüll; després, cara a cara, descansant el cos sobre una cama posada fermament en terra, l'altra una mica fluixa i suspesa. És la posició que tenen sobre la terra; un peu en el fons de la rega i l'altre sobre la cresta que l'arada, en passar, ha fet. És la posició de l'ocell.

Hi ha qui creu que la desconfiança dels pagesos és la conseqüència natural dels enganys i de les mofes de què són objecte quan «baixen» a les viles o les ciutats del pla. Però la cosa és molt més difícil. La desconfiança dels pagesos és un complex de formació múltiple, fet de superposicions antiquíssimes. Hi intervé, a més a més, un factor cert; quan hom arriba a dominar alguna cosa en la vida —un espai de terra solitària, per exemple— la presència d'un intrús produeix indefectiblement estranyesa i reserva.

Quan en un moment d'efusivitat i de cordialitat agafeu un pagès pel braç per fer quatre passes amb ell, notareu en la seva cara una sensació de malestar —de fàstic, diria— irreprimible, de molèsties insuperable, d'esparverament. Quan, en observar-ho, retireu la mà, veureu en les seves faccions una distensió agradable, una sensació d'alliberament, com si els haguéssiu tret un gran pes de sobre. Els pagesos no aprecien la promiscuïtat, el contacte amb les masses. No tenen la pell feta per a la promiscuïtat de les masses. Tenen el pudor dels individualistes. Sovint aprecien més una trompada que una carícia.

La forma més corrent de matrimoni entre els pagesos, tant del pla com de la muntanya, és el matrimoni de conveniència. Potser entre els de muntanya la tendència no és tan visible. Gentus amb gentus, diuen ells, parlant gairebé

llatí. En el terreny de l'amor, és difícil d'observar, entre els pagesos, un moviment romàntic, gratuït, espontani. Fins els més pobres creuen fer un matrimoni de conveniència. Els efectes que produeix la sortida d'un fill d'una casa depenen de la utilitat —en relació amb la feina. Quan són útils, s'han de quedar; quan sobren, se n'han d'anar. Les qüestions entre pares i fills, frondoses entre els pagesos, depenen d'aquests capricis de la vida.

El matrimoni de les noies entre els pagesos —tant entre els de muntanya com del pla— no produeix pas el ploriqueig i les escenes de dolor a què s'abandonen les mares dels altres estaments. El dia de la boda, les mares contemplen les seves filles amb satisfacció, com una obra acabada i llesta —exactament igual com les miraren el dia que descobriren que sabien donar menjar a les gallines.

Malgrat la gran pobresa d'algunes de les nostres zones rurals, no vaig trobar mai, abans de la revolució i de la guerra civil, en els ambients de la prostitució rutinària del país, una sola dona nascuda en alguna de les masies del país. Examinant el fet com el fenomen d'una classe, té una gran categoria i psicològicament és un fenomen clau, importantíssim.

En les ciutats se sol dir, per denigrar els pagesos, que no senten el paisatge —que no veuen ni senten el paisatge des del punt de vista estètic, s'entén. Els pagesos creen, fan el paisatge, però no tenen ulls per a veure'l.

Hi ha comarques davant de les quals hom queda fascinat. Altres no arriben a produir aquest efecte. Altres, encara, fan un efecte més aviat depriment. La valoració del paisatge per raons merament estètiques està reduïda a minories numèricament escasses, molt petites, generalment parasitàries, improductives.

Són molt rares les persones capaces de mirar un paisatge amb un esperit absolutament desinteressat —sense pensar, secretament, en el possible rendiment, de l'ordre que sigui. En un paisatge, hi ha l'elucubració que hom hi posa a sobre, i després, el de sota —la utilitat possible.

En un paisatge, els pagesos hi veuen, abans que tot, els seus interessos personals, i per això el que els agrada més és el que conté la seva casa, els seus camps, olivars i vinyes. Això és normal, útil i respectable. Si, en lloc de l'interès, el mòbil de les accions humanes fos l'estètica, el món esdevindria un delirant guirigall, un galimaties. El dia que els pagesos descobreixin la bellesa del paisatge i la posin davant de la utilitat, la seva productivitat serà més petita, es llevaran a l'hora de dinar i les racions s'escurçaran. Per fortuna, l'interès continuarà essent el mòbil de les accions de la majoria de la gent.

Les diferències entre els pagesos del pla i els de muntanya són grans i evidents. En parlar, les reaccions dels primers s'assemblen més a les reaccions de la gent dels suburbis. Si són hortolans i es dediquen al cultiu intensiu, l'aspecte suburbial s'accentua visiblement. Els segons mantenen, en canvi, un cert horror per les capitals; creuen que les ciutats són plenes de trampes per caçar pagesos i de situacions per posar-los en ridícul; el soroll i l'agitació que s'hi concentren els descomponen la visió normal. Algunes persones es riuran de tot això. Jo crec, al contrari, que és un gran bé que algunes persones mantinguin l'horror, la repulsió de les grans aglomeracions urbanes. La fascinació que produeixen les ciutats és un fenomen tan general, vulgar i provincià, que la resistència a aquest lloc comú implica una gran personalitat.

Anys enrere gairebé tots els pagesos caminaven amb el cap una mica baix. Aquest fenomen fou explicat pels observadors dient que els pagesos foren durant tants de segles explotats i objecte de la riota general, que conservaven per herència una visible inclinació del cap. En la nostra època hem vist un aixecament general de caps de pagesos en el pla; a la muntanya hem vist, encara que amb més parsimònia, el mateix fenomen. Crec que això és un gran bé, un resultat positiu i agradable. L'adulació més o menys irònica, però adulació a la fi, ha minvat.

Abans els pagesos portaven els diners a dins d'un mocador d'herbes lligat amb un

nus. Aquest costum s'ha perdut en el pla i va desapareixent de la muntanya. Es podrà fer observar que per a arribar a aquest resultat la moneda ha hagut de perdre una part important del seu valor. A mi, m'interessa el detall, perquè crec que és revelador d'una suavització de la desconfiança.

De tota manera, hi ha encara molt de camp per córrer i molt de camí per caminar.

Un dels contrastos més visibles i extraordinaris dels pagesos és aquest; l'esforç que fan per aparèixer com uns homes que no creuen en res, i, alhora, la seva sorprenent credulitat. Tenen una àvida sensibilitat —ells que consideren ridícul llegir el diari— per tota classe de notícies; falses i veritables, positives i negatives, vull dir positives i negatives des del punt de vista del seu propi, personal interès. La seva psicologia primigènia i oscil•lant, espontània i contradictòria, queda en certa manera afectada i transmutada per l'aparició de qualsevol rumor, per més groller, inversemblant i extravagant a tota realitat que aparegui en el seu camp. És a dir; els pagesos són enormement impressionables.

La realitat, en aquest punt, està probablement molt allunyada dels tòpics, de les frases fetes i de les banalitats.

Els qui afirmen que els pagesos constitueixen una classe tradicionalista no haurien d'oblidar que la tradició els importa poquíssim. Els qui afirmen que constitueixen el llast, la rèmora i el pes que estabilitza el cos social haurien de tenir present la seva impressionabilitat. En les èpoques normals —és a dir, quan no hi ha no' cies ni rumors— constitueixen un element estàtic. Quan n'hi ha, seva impressionabilitat els converteix en un element d’inseguretat

Al pas a què va la uniformització psicològica general, els països seran dintre d'uns quants anys, un estament anodí, mediocre i vulgar. La psicologia personal, típica, recalcitrant, dels pagesos encara trobar-se entre els pagesos de muntanya.

Jo ja no he aconseguit l'època en què els pagesos portaven bai retina, però tinc una visió explicada per persones d'una certa edat de les fires de Sant Lluc, a Olot, saturades de barretines, d'àcid úric i de vestits de vellut. He conegut, en canvi, l'època en què els pag sos tenien dos parells d'espardenyes i dues gorres; unes espardenya de vetes per a treballar i unes espardenyes blanques, noves, per ' anar, els diumenges, a fer el truc a l'hostal. Tenien també una gorra d'ús diari, una mica esfotrassada, pesada i usada, i una gorra nova guardada religiosament en el canterano de la casa, al calaix en què es guardaven les coses de més valor. Un mateix pagès semblava un home diferent quan es mudava. Ara els pagesos semblen iguals, mal í grat que els diumenges porten sabates.

Jo he vist l'efecte que feren a aquells vells pagesos els primers automòbils. Quan, els diumenges al matí, baixaven al poble, amb el carro, passaven sempre pel cantó de la carretera reglamentari. El pagès portava, amb la mà dreta, les regnes de l'euga; tenia posada' l'altra mà a la barana del carro. La pagesa seia sobre la post, enmig dels cistells i de les cabasses.

Quan veien venir un automòbil es produïa en la cara del pagès un moviment d'inquietud que sovint es resolia fent entrar l’euga i el carro en el camp del costat de la carretera. Si portaven un gos, el pujaven ràpidament al carruatge. L'automòbil els feia basarda; primer, temien que l'euga no s'espantés; després, partien de la hipòtesi que un automobilista podia perpetrar, impunement, qualsevol atzagaiada.

Hi ha dues classes de pageses: les pageses seques, de pit pla, ratllades de cara, una mica escabellades, que tendeixen al tipus bruixa, rosses o morenes, que porten sempre les faldilles una mica més llargues que la llargada normal, i les pageses grasses i plenes, rodones, vermelles, plantades admirablement sobre la terra, amb tendència a la pepa, que sempre porten les faldilles una mica més curtes del que són en realitat.

En dia de mercat, contemplo una família pagesa articulada sobre la senyora pagesa, sigui de la classe rodona o sigui de la forma vertical. Hom sent el matriarcat. La senyora pagesa domina.

La noia de la casa contempla les coses que té al voltant amb un vague somriure en els llavis humits. Si descobreix alguna cosa que li crida l'atenció, no s'hi acosta mai d'una manera frontal, sinó donant la volta. Tot ho mira amb un aire encuriosit, però al mateix temps amb un complex d'inferioritat. Contempla, sobretot, les altres noies del mercat, amb la mirada de qui es considera inferior a elles. Superar aquest estat d'esperit és un cap que costa de passar, un cap dificilíssim.

La família, que navega pels carrers plens de gent, sense saber exactament on va, impulsada pel corrent, després de copioses deliberacions manifestades a través d'interjeccions, després d'haver mirat els aparadors cop i recop, entra en una tenda de robes. A la tenda, hi ha una vaga claror, un punt d'obscuritat. Fa mil•lennis que els comerciants han descobert que el comerç, que el mecanisme del comerç, necessita una llum determinada. Els pagesos no veuen res. El botiguer els ofereix el de sempre; els saldos. Els pagesos no saben què fer; no saben regatejar, ni discutir, ni refusar la mercaderia. Estan perduts en una llum que no és la seva. Ho accepten tot, ho paguen i se'n van. En el moment de passar la porta, s'agombolen tots sobre el bastiment, i la trompada és certa. Després de la trompada semblen més contents.

El noi sembla una mica beneit, badoc i distret. Bada. Obre una mica la boca. De vegades riu sense solta ni volta. Camina darrera del seu pare. Quan el xicot observa que entre el seu pare i ell hi ha una distància per entremig, fa una correguda per reunir-se amb ell. Però es queda sempre al seu darrera. No saben caminar plegats, costat per costat. Si el pagès té diversos fills, les criatures caminen en fila índia, un darrera l'altre. De vegades el pare gira la vista enrere —i les criatures successivament l'imiten— per tal de veure si la fila es manté.

Quan arriba l'hora de dinar no saben què fer. ¿rem a dinar? ¿No irem a dinar? Als pagesos, no els agrada més que la seva cuina, que objectivament té poca qualitat. Parlo ara del pagès en família. Quan el pagès baixa sol a un mercat o a una fira, va a menjar a la fonda. Quan baixa amb la família, perd les il•lusions culinàries i es retreu amb una timidesa inexplicable. Els pagesos mengen com els seus avantpassats. És una cuina sense variació, sempre igual. Els pagesos una mica delicats mengen fregit; els que tenen salut devoren quantitats. Els pagesos de muntanya són els éssers humans d'aquest País que produeixen més i consumeixen menys. Es venen el millor que produeixen i es mengen les revolies. Constitueixen el millor negoci des del punt de vista dels interessos generals.

L'obsessió permanent del pagès, de la senyora pagesa i de l'entera família és: l'amo. L'amo. L'obsessió de l'amo els emplena bona part dels dies i una gran part de les nits durant tot l'any. Què farà l'amo? Què deixarà de fer l'amo? Prefereixen l'amo llunyà l'amo pròxim. Prefereixen entendre's amb l'administrador sobretot si parla el mateix llenguatge— que entendre-s'hi directament. Quan, a la fira o al mercat, veuen l'amo de prop o de lluny queden astorats i els tremolen les mans un moment. No saben com parlar-hi. Aquesta presència els amarga el mercat o la fira.

Celebren les festes tradicionals, però mai a base de fer desp ses excessives. Tirar la casa per la finestra no és pas cosa que e agradi. Quan arriba la festa major, contemplen, el primer dia, l'embalat des d'una mica lluny. El segon dia s'acosten una mica més. tercer dia es posen darrera de les teles de la baluerna. Quan toquen l'últim vals, treuen el nas per entre la roba flàccida de la baluerna.

Els pagesos de muntanya caminen amb més seguretat quan tornen a casa que quan en surten.

Els voltants de les masies remotes solen fer una impressió de pobres i d'abandó. Els arbres dels voltants de la casa —la figuera; l'ametller, el codonyer, el nesprer— semblen raquítics i escanyolits. Quan arriba la primavera, el saüc del bassiol treu una verdor clara i lànguida; és l'única cosa amable del paisatge. Tot té un aire pobre, desidiós i deixat. En aquestes cases, hi sobra sempre una cosa; la pobresa d'esperit. Són pobres d'esperit perquè creuen que. la forma normal de l'esperit és la pobresa. No imaginen que en pugui tenir una altra. Es consideren incapaços de fer el que fan els altres. No tenen estímul, ni ambició, ni aspiren a res d'altre. Podrien tenir més gallines i no les tenen. Podrien treure el fum o el corrent d'aire de la cuina i fer-se la vida més agradable. Així ho hem trobat i així ho deixarem. Treballen just la terra per pagar l'amo i per mantenir-se. Els seus treballs estan travessats per supersticions puerils i per rutines inexplicables. El qui no té res acaba per no voler res. Si tenen una desgràcia —la mort d'un animal, un disgust, una obsessió—, se la passen sols. No es planyen. Es tanquen amb clau. No es confessen amb ningú, no parlen de res, callen. Quan arriba la nit, queden immersos en una obscuritat remota i abandonada. Les llumeres s'apaguen dins d'una fumerola d'oli acre. Les rates envaeixen la casa, els ocells nocturns xisclen en els arbres immediats, el vent udola en la xemeneia i crispa els teulats.

Els pagesos de les terres de regadiu, de les bones terres fondals, amb un mercat assequible i gras, tendeixen a esdevenir, quan les viandes escassegen, uns éssers considerablement tibats.

Els diumenges i dies de festa es converteixen en persones absolutament «mudades». Es van a mudar. Porten un abric magnífic, un abric considerable, sabates i una gorra impressionant. Fan bona cara fins els que estan flacs. Atès que la prosperitat és un gran element, en aquest país, per a comprendre els misteris de la teologia, assisteixen als oficis i als sermons, i els agraden si són eloqüents i arravatats. Després van a prendre el vermut amb olives. El vermut amb olives ha esdevingut un dels ideals palatals dels pagesos. Prenen el vermut i mentrestant veuen passar la gent, rodons i enriolats. Tenen la sensació que la gent passa, expressament, per contemplar-los. En l'època de les vaques magres, quan passaven per la carretera els ciclistes d'extracció industrial, pàl•lids i desmanegats, dedicats a la busca i captura d'un pa o de mig quilo de mongetes, deien, rient:

—Ara mateix és l'hora de dinar, i aquests ciclistes encara no han menjat res. Deuen tenir gana...

Per a ells hi ha una gran diferència entre la gent que menja a cor què vols i la que no pot menjar tot el que voldria, entre els qui tenen les mongetes assegurades i els qui tenen les mongetes incertes. Els primers pesen en tots els aspectes; els segons són la palla que el vent fa voleiar.

Si, els diumenges, aquests pagesos fan una demostració de confort i de sòlid establiment, els dies feiners demostren tenir una força i una salut admirables. Treballen. A l'hivern, a primera hora, amb un fred que pela, transporten els bidons de llet que s'ha d'emportar el camió que passa per la carretera. Van en cos de camisa i porten espardenyes sense mitjons. Quan tornen a casa, esmorzen de forquilla, mengen d'una manera suculenta i abundant.

En aquests pobles de pagesos rics, almenys un setanta per cent de les cases posseeix una llibreta de la caixa d'estalvis. Aquesta és una de les claus, en el nostre país, de l'estímul familiar i personal. El diner només s'estima quan es coneix el gust que té. Llavors es converteix en una disciplina que aclareix el cap i tranquil•litza els sentits. El diner s'estima en proporció del que es posseeix. Com més se'n té més s'estima i menys se'n gasta. Per això els rics solen ésser cada dia més rics i els pobres cada dia —indefectiblement— més pobres.

Quan en aquests pobles rics es produeix alguna manifestació que, per abreujar, anomenarem artística, es produeixen hilarants escenes de sarcasme i de sàtira viva.

Un bon dia arriba a una d'aquestes poblacions una companyia de còmics que fa el bolo de les darreres meravelles teatrals de Barcelona. Encara que la representació està posada, segons els programes, sota els auspicis de «Educación y Descanso», es produeix una certa expectació entre els pagesos i el petit comerç.

A la nit, al teatre, la senyora de l'alcalde, majestuosa i opulenta, ocupa, amb la seva cunyada, una solterona grassa i plàcida que a la casa s'ocupa de les gallines, un seient en una llotja. L'alcalde acaba la seva habitual partida de tuti en el cafè adjacent.

Quan s'alça el teló apareixen el primer actor, la primera actriu amb una senyoreta vestida de cambrera. Diuen unes banalitats de casa bona que semblen compliments. La primera actriu és una senyora amb el cabell tenyit de ros, flaca i llarga com una garsa i amb una veu estrident que fa posar la pell de gallina. L'actor principal és un senyor groc i olivaci, amb un color de patir del fetge í petit, nerviós, amb un bigotet i un anella al dit petit. Aquests dos personatges representen, sumats, almenys noranta anys de vida en», sòrdides pensions familiars i cases de dispeses, menjant coses molt viatjades, espolvorejades de safrà, pebre bo i altres productes groguencs i fatídics. Tots dos tenen l'aspecte de viure en habitacions' empaperades amb unes floretes mecàniques, violàcies i esbravades.

Quan els pagesos, tan grossos, lluents, tibants i mudats, que ocupen les llotges i el pati de butaques, constaten la flaquesa dels' còmics, la pal•lidesa de l'actriu i la grogor de l'actor, es produeix a la sala una gran desil•lusió. Es miren de reüll, de vegades per sobre de les celles. Tots pensen el mateix; la tristesa que els produiria trobar aquells còmics en un camí, en despoblat, al vespre, a l'hivern.

—Vejam quin paper faran... —diu mentrestant la cunyada a l'alcaldessa.

—Què vols dir, quin paper faran? —contesta la senyora, amb la desil•lusió pintada a la cara—. Quin paper vols que facin? El bon paper, el farien davant d'un bon arròs i mitja dotzena de costelles a la brasa ben tendres... Que no ho veus?

—Val més un bon ajornament que un mal acord... —em diu un pagès.

—Per què ho dieu?

—Perquè el temps ho arregla tot i la precipitació porta molt mal consell. Els assumptes són com la fruita; per a madurar han de passar el seu temps. L'home no és mai igual a si mateix. L'home varia, té, els seus moments. Té moments de molta activitat i de molt de soroll; moments de deixadesa i de peresa. Un assumpte qualsevol no pot arribar a la seva maduresa si no ha passat, en les persones que hi intervenen, per aquests successius estats d'esperit. Quan l'amo de la masia en què m'estic té molta activitat i molts projectes al cap, es produeixen, entre nosaltres, les inevitables diferències. En els moments d'indiferència o de mandra, solem anar sempre d'acord. La veritat d'una diferència, suposant que la veritat pugui existir, deu trobar-se, probablement, entre els moments en què la gent té gana i els moments en què la gent té son.

—Però vostè, mentrestant, ¿com es defensa davant d'aquesta diversitat d'estats d'esperit?

—Jo tracto de mantenir-me, sempre, en la mandra i l'ajornament.

No hi ha res, en el fons, que porti pressa. La nostra característica és la paciència.

—Ja ho veig. Quan la vostra aparent desgana coincideix amb la de l'amo, es produeix l'acord.

—Sí senyor, vostè ho ha dit. Tot és una qüestió de paciència, de molta paciència. Tenir paciència és incòmode i pesat. De tota manera, la paciència és una de les poques coses que no paguen contribució. Val la pena, doncs, de tenir-ne!

Joves que em llegiu; apreneu de viure en la manera d'ésser dels pagesos!

L'avarícia, que algunes persones han qualificat de pecat capital, amb molt bon acord, no és més, de tota manera, que la lògica conseqüència del tenir diners.

Hi ha pagesos rics molt avariciosos —molt més avariciosos que els pobres, perquè tenen més diners que aquests darrers. Els rics poden regatejar, i de fet regategen sempre; els pobres no ho poden pas fer. Per als rics el regateig és eficaç, perquè per a ells gairebé tot és superflu. Quan, per contra, les coses esdevenen de pura necessitat, el regateig és impossible; si es porta a cap, és que no es disposa d'una manera de passar l'estona més divertida.

Alguns creuen que la tendència a l'avarícia d'alguns pagesos és una arrel de l'antiga i continuada misèria. Més aviat em sembla que l'avidesa de seguretat que provoca l'avarícia només es pot sentir quan s'ha sortit de la misèria. Però en aquest punt hi ha una confusió produïda pel fet que la misèria i l'avarícia produeixen els mateixos efectes. El que s'assembla més a un pobre és un avariciós, perquè l'avariciós no és més que l'home que representa el paper de pobre. El pobre-pobre és generalment —dintre de les seves possibilitats— pròdig i malforadat. És per això que precisament és pobre. Per a ésser un avariciós autèntic, la primera condició és tenir algun quartet.

Alguns dels nostres puerils redemptors cregueren que amb motiu dels esdeveniments d'aquests últims anys aquests sentiments bàsics es modificarien. De fet no ha passat res. Els rics de pagès —generalment avariciosos— són sempre els mateixos. Els nous rics ho foren un moment; n'hi hagué prou de tornar a la normalitat perquè esgotessin les reserves. Els pagesos pobres han sabut, en proporció, guardar més els diners que aquests darrers.

En les èpoques de normalitat —que a pagès són les més difícils— alguna cosa es féu, en aquest país, de sentit general positiu. Ara que s'han guanyat diners, no s'ha fet absolutament res. Res. Alguns pagesos han fet obres, externament viuen millor, si viure millor consisteix a posar mosaic i tenir molt més fred a l'hivern. En realitat, res no s'ha mogut ni d'un mil•límetre.

La insolidaritat total, que constitueix la característica de la vida del país, obeeix a multitud de causes; una de les principals és l'avarícia general progressiva. El premi a la solitud, el dóna l'avarícia. Potser la frase exacta és aquesta: en aquest país tothom va a la seva! L'única obsessió és el diner. La resta no existeix. Tot el que es fa, el que es diu, el que es pensa, es manté secret. En privat, el llenguatge és sempre oposat al que hom diu en públic.

A tot arreu, en els ambients rústics, impera la solitud més absoluta; en els pobles la vida és desconfiada, ofegada, subterrània. En aquests pobles, truqueu a una porta qualsevol, de nits o de dies! i tothom fa el sord. No hi ha veïns ni coneguts, ni parents, ni a penes amics. No hi ha més que dues universals preocupacions: el diner i dormir. Mai no s'havia dormit tant en el país ni el diner havia; arribat a esdevenir una cosa tan obsessiva. En els pobles, la gent es passa la vida mirant-se de reüll, esquivant les conversacions inútils i acostant-se per tal d'enredar-se mútuament. Tothom sap la significació del verb enredar. No cal parlar-ne més.

Els enemics naturals, espontanis, permanents, eterns, dels pagesos, són els botiguers de les ciutats on els pagesos acudeixen; les capitals de comarca, els centres dels mercats. De vegades sembla que la naturalesa ha creat expressament els botiguers a l'exclusiu objecte de passar els pagesos a pèl i a repèl. La naturalesa ha arribat, en aquest punt, a tots els objectius que es proposà ab initio.

Els botiguers constitueixen una classe antiga, honorable, afilada i suau. N'hi ha, com en tot, de més o menys qualitat. Durant l'època que hem travessat, algunes classes de botiguers —sobretot els carnissers i flequers— han arribat al zenit del nom i de la fama. En els pobles rurals, si s'hi ha fet alguna cosa nova —generalment horrible— en aquests últims anys, pertany al flequer o al carnisser.

Com són els botiguers? Seria molt llarg d'explicar-ho. Es necessitaria un llibre com aquest. Una anècdota, personalment viscuda, posa una mica de llum sobre la seva manera d'ésser.

El llum familiar. Assegut a taula, el botiguer examina detingudament un quadern una mica brut, greixós. És el quadern dels «descuidats», és a dir, dels clients morosos. Al costat seu hi ha asseguda una nena de pocs anys que juga amb uns llapis i papers. El conjunt és entendridor. La llum és tèbia. Per a crear conjunts entendridors no hi ha com una llum tèbia.

El botiguer agafa un llapis de sobre la taula i diu:

—Mira, nena... Veus aquest 3? Si amb aquest llapis allarguessis i tanquessis les dues bosses del número 3, formaries un 8... Comprens?

—I què vols dir amb això, papa? —pregunta, sorpresa, la criatura.

—Vull dir que si dels tresos en féssim vuits, comprens?, guanyaríem més diners...

—És clar!... —diu la criatura rient angèlicament.

Als pagesos pobres, els donen gat per llebre sense gens de risc, impunement. Als rics, del que val quatre els en demanen set, ho deixen a sis i hom surt de la botiga amb un aire triomfal i satisfet. La destrucció de la concepció clàssica del sistema mètric decimal, feta en aquesta època pels botiguers, ha estat una cosa que ha fet morir de riure.

Tot això, és clar, té una certa gravetat, però hi ha hagut una cosa més greu encara; el buròcrata, que ha actuat com un botiguer perfeccionat i complet.

No és pas necessari de remuntar-se a gaires anys per a recordar la vida mísera, pobra, que feien els pagesos. Encara n'hi ha molts que la fan. Eren, a més a més, la riota de la gent.

—On va aquest pagès? —se'ls deia a la cara, davant de l'aparició d'una qualsevol diferència.

O bé:

—Què s'ha pensat aquest pagès?

I la gent, petits i grans, feien, en veure'ls passar pel carrer, com si fossin una cosa estranya:

—Mira quin pagès!

Les conversacions dels pagesos eren parodiades grotescament:

—Què hem de fer?

—Hi hem d'anar...

—No hi ha més remei...

—No hi ha més remei...

—No t’hi cansis gaire...

—Tot s'irà fent...

En altres èpoques, vaig haver de llegir, per obligació, molts diaris nacionals i estrangers. Vaig arribar a tenir —i perdonin la immodèstia— una certa memòria de lectura. Dos fets relatats en la premsa de Barcelona anys enrere se m'han quedat gravats com si fossin d'ahir.

Un pagès, amb el seu carro, entra a la ciutat de Vic. És el diumenge de Carnaval. Un grup d'emmascarats sinistres puja al carro del pagès i li ofereix una bóta, que era de les de pressió, com un sac de gemecs, era plena aparentment de vi. El pagès accepta i alça la bóta. El paper deia literalment: «La bóta, que era de les de pressió, com un sac de gemecs, era plena d'orins». El rústic té com una foguerada. Agafa la vara del fuet i dóna un cop tan sec i tan crispat en el crani d'un dels emmascarats, que el deixa mort, fred. Una desgràcia, certament. Una desgràcia perfectament comprensible. Això del líquid és absolutament ibèric, espantós, inconcebible.

L'altre fet es produí, si no recordo malament, a Prats de Lluçanès, un dia d'Innocents. Un pagès arriba al poble i es veu rodejat d'un núvol de criatures. La seva intenció és de comprar-se unes espardenyes a la gabella. Amb penes i treballs, enmig d'un depriment escridassament, pot arribar a la tenda. Quan en surt, les criatures tornen a voltar-lo amb una creixent impertinència. Volen plantar-li la llufa. El bon home, cop i recop, sense cansar-se, tranquil•lament, demanar a les criatures que el deixin en pau. «¿Què us he fet per a cridar d'aquesta manera? Quin mal us he fet?» La ciutadania, embadalida! per l'escena, surt a les portes de les cases, a riure. El pagès té paciència; torna a demanar-los que no el molestin. Els suplica que li deixin fer la seva via. Un dels vailets aconsegueix plantar-li un paper brut de m... a l'esquena de l'americana de vellut. La riallada de la ciutadania circumdant és sorollosa i magnífica. El pagès no pot contenir-se; amb el cantell de les espardenyes noves, dures, rígides, dóna uní cop contundent i dur al cap de la criatura amb tanta mala sort que l'han de recollir amb un cabasset.

Els diumenges, els pagesos es lleven com els altres dies; a primera hora del matí. Els animals no tenen espera. El pagès dóna menjar a les vaques i el gra a les eugues. Després arregla les» quadres i renova els jaços de les bèsties. Després es renta i es posa el vestit de les festes. S'asseu a taula, seguidament, per esmorzar.. Se li presenta un plat de mongetes daurades i una llonza de porc; torrada i grassa, suculenta. Fa passar, amb la vianda, dos grans i reconfortants vasos de vi. Es dirigeix, després, a la barberia. Les' barberies dels pobles pagesos tenen, els diumenges, un moment d'animació. Amb la sonsònia i la taujaneria obligada, tothom, sense sortir de la reserva, hi diu la seva. Les coses que es diuen a les barberies. Ho han dit a la barberia... Amb la cara plena i fina, fa cap, després, a missa. El seu costum, a l'església, és de pujar al cor i d'ocupar una de les cadires baixes que s'hi troben. En realitat; al cor, només hi han quedat una dotzena de cadires de balca. L'harmònium, els bancs, els faristols, tot fou cremat anys enrere. Des de la barana del cor es veu la planta de l'església i la gent arrenglerada i greu. El pagès s'ha assegut a la cadira i contempla la gorra que ha posat sobre els seus genolls. D'una manera notòria contempla la gorra amb entendriment. La gorra li agrada. Li passa el palmell de la mà per sobre. Què deu pensar? Potser pensa: «Aquesta gorra m'ha fet molta prova, m'ha donat un resultat de primera...»

Mentrestant el seu cos se li ha anat emmotllant a la cadira. Tot d'una veig que els seus ulls, que fins ara han estat concentrats en la gorra, miren en totes direccions. Després observo que es passa el dors de la mà pels ulls i pels pòmuls. Realitzada aquesta fricció, contempla les coses que l'envolten amb un petit, vague somriure. És absolutament segur que en aquest moment el pagès està satisfet. Els ulls se li acluquen un moment. Un moment, perquè de seguida els torna a obrir. No hi ha dubte; el pagès fa un esforç per no deixar-se envair per una dolça passió de son. Malgrat la devastació, l'església buida és encara

amable; la suavitat de la llum, el silenci, fan el somni propici. Tanca un ull i el torna a obrir; tanca l'altre i ha de fer un veritable esforç per a tornar-lo a obrir. Finalment les parpelles cauen i queda adormit. La campaneta de l'escolà no li fa cap efecte.

El fresseig de les cadires i de les sabates que assenyala l'acabament de l'ofici desperta el pagès. S'alça del seu seient una mica agitat; però, en constatar que l'ordre natural de les coses segueix el seu curs, es tranquil•litza. S'afegeix a la fila de parroquians que baixen l'escala de cargol del cor. En passar pel llindar de la porta de l'escala, ha de fer un esforç per a reprimir un impuls d'allargar els braços i per a no fer un badall. Fa una retorsió amb la cara, tom si se li girés el nas... No hi ha dubte; les coses han canviat una mica, aquests dies són uns altres dies.

H a arribat un pintor, xiroi i divertit, i s'ha posat a pintar com un desesperat. En realitat gairebé tot el terme municipal ha passat pels seus pinzells i ha quedat reflectit en les seves teles.

Acompanyat d'un pagès, em poso sovint darrera del pintor quan pinta. Una mica lluny, per no molestar-lo. Així hem anat veient, el pagès i jo, les obres de l'artista, que constituiran la base de l'exposició que es farà a Barcelona en el seu temps.

—Us agraden aquestes pintures? —que jo demano al pagès.

—Sí senyor, sí. Són pintures de primera.

—I quin ha estat el quadre que us ha agradat més?

—Aquell! —em diu amb una impressionant, ràpida seguretat.

—I per què precisament aquell? ¿És que hi ha en aquesta tela alguna cosa que us impressiona d'una manera especialíssima? Al meu entendre aquest quadre no és pas dels més afortunats entre els que ha pintat aquest jove.

—És igual. Per mi aquell quadre és bo i és el que m'agrada més. És el que m'agrada més perquè el camp d'userda que hi ha pintat és meu. Si al costat del camp hi hagués la meva euga, encara m'agradaria més.

—Ja ho entenc.

Aquest criteri serà combatut, és clar, per moltes persones. No és pas difícil de fer-ho. Però aquest criteri implica un simple criteri —un criteri del mateix valor que el del pagès. Segons els crítics actuals, la pintura és un afer situat sobre unes bases d'una total inseguretat. Si una pintura es defensa, doncs, en nom de la tribu filosòfica a la qual hom està inscrit, no té cap sentit criticar el criteri d'un pagès que defensa un quadre perquè hi té el seu camp inscrit, visible, matisat i complet.

Hi ha una cosa que distingeix d'una manera molt acusada el personal jove de les ciutats del personal jove del camp —de la joventut pagesa— Aquest darrer personal, en l'època de la meva joventut, era tímid, gelós, complicat (en el terreny de la simplicitat) i irrisori. Ara porta gavardina —o trinxera—, es perfuma amb un líquid infecte anomenat «Tabú», gasta sabates vermelles i mitjonets d'entretingut —sense l'entreteniment. Quan els trobo els diumenges a la tarda, per la carretera, al mig del camp, la seva presència em separa un moment de la deliciosa olor de les herbes.

Tornant a la distinció del començament, diré que quan arriba l'estiu es produeix en la joventut de les ciutats, l'obsessió de tenir la pell morena o almenys daurada. Tot s'hi sacrifica. En el curs de l'estiu es practiquen tota mena de ritus per arribar a aquesta finalitat —sovint amb gran risc de la salut personal. Aquesta obsessió; reflex de les formes d'un clímax tropical estilitzades per les publicacions de perruqueria, gairebé totes pornogràfiques,

sobretot quan dissimulen, és característica de les ciutats.

A pagès aquesta obsessió no existeix. La gent, que coneix el sol d'una manera directa i penetrant, considera que la seva pell ja està bé com està. La seva reacció és exactament igual que la dels pescadors. El sol crema la cara, el braç, l'avantbraç i els peus, però no els crema res més.

A les ciutats, les formes sensuals més primitives i grolleres —que són les generals— van lligades amb la morenor. Quan un pagès diu: «Aquesta dona és blanca com un lliri!...», és que fa un gran elogi de la persona de referència.

Les dones de pagès han resolt els desagradables problemes dels efectes del sol en la cara posant-se grans mocadors que els abriguen el cap gairebé totalment. Les persones que han viatjat per Itàlia, pels Balcans, per Rússia, a l'estiu, recordaran els mocadors vermells de les pageses, disseminats pels camps com roselles en el blat. Ací s'usen colors més obscurs, generalment negres, potser —no ho sé— capaços de donar una llum més plàcida, menys violenta.

Travessant el Vallès, fa poc, vaig veure com havien aconseguit, les noies que cavaven, corbades, el blat de moro, que el sol no els toqués les cames i les cuixes. Consistia a posar-se el davantal no a la part davantera del cos, sinó al darrera.

Les pageses —que saben, com ningú, la importància del matrimoni, que l'inventaren, que viuen per casar-se, que comprenen que no hi ha casa de pagès que pugui mantenir-se sense l'existència d'una parella establerta sobre relacions pacífiques—, les pageses conserven la blancor de la seva pell perquè aquest és el gust dels homes del seu ram. Quan hom viu a la intempèrie, i es comprèn la grollera destrucció permanent de la naturalesa, el menys que es pot demanar és una cuixa blanca i fina.

Conec pocs pagesos del país afeccionats a una forma o altra d'esport. Ara que utilitzen la bicicleta per anar d'una banda a l'altra, potser se'ls ha despertat algun interès per les carreres d'aquesta classe d'artefactes. En aquest sentit els pagesos afirmen que els gran corredors ciclistes no són més que pagesos honorífics i distingits. En general ho endevinen.

Sento que diuen:

—Nosaltres practiquem l'esport tots els dies de l'any: cavem, llaurem, fanguem, seguem, batem, podem, empeltem. ¿Quina classe d'esport hem de fer? Què hi hem d'anar a fer, en els camps d'esport? Després de practicar l'esport tota la setmana, què hi faríem? Si hi anéssim, no seria anar a bogejar ingènuament? L'esport és una creació de l'avorriment de la gent dels despatxos, de la gent de les ciutats. No és pas que les trompades no siguin agradables, vull dir les trompades dures i seques. Ara, havent de pagar per a veure-les, resulten trompades de comèdia. Per altra part, l'esport té el seu mèrit; vull dir que veure com dues dotzenes d'infeliços distreuen vint-i-cinc o trenta tonelades d'escrivents i de paràsits els diumenges a la tarda fa un cert efecte.

—Trobeu que aquest és l'únic mèrit?

—Més mèrit té encara, naturalment, viure i donar menjar a una família tocant la flauta... I després d'una pausa:

—De tota manera, el qui té més mèrit és el senyor rector. El senyor rector viu de parlar llatí a penes mitja horeta, al matí. Això és una intel•ligència realment privilegiada.

El pagès està content de la seva observació. L'assaboreix una estona, sense dir, res, fent una mitja rialleta. Després em diu, parlant més baix:

—Comprendrà el que li deia fa un moment si vostè s'imagina el que li afegiré: si el senyor rector es presentés demà al matí a l'hostal i demanés una truita, pa i

vi, parlant llatí, es quedaria probablement in albis. Això li donarà una idea clara de fins a quin punt la seva intel•ligència és privilegiada i trencadissa.

En tots els llibres que jo conec sobre els pagesos es fa observar que en el seu fons permanent hi ha una nota d'anticlericalisme. Aquesta és una nota observada universalment.

Però aquest contrast és dels de tipus complementari; els pagesos i els capellans són com tap i carbassa. Es completen.

L'últim estament, en els països occidentals, que ha aconseguit salvar, davant de la invasora hipocresia, una llibertat sensual espontània, que condueix naturalment al matrimoni, és el dels pagesos. Amb aquest sol fet n'hi hauria prou per a fer-los simpàtics. I a vegades, rarament, un pagès surt un bon caçador; si s'afecciona massa a les delícies de la caça, que són (jo ho comprenc) apassionants, tant pot donar menjar a la família com abandonar l'agricultura i crear un desastre complet. Però són pocs els pagesos que, si tenen ocasió, no sentin una foguerada per la cacera. N'hi ha molts que són caçadors furtius. Van a cacera fora del temps, dins de la veda, i furen els caus amb una fura o dues. El caçador de bona fe és, en aquest terreny, un enemic irreconciliable dels pagesos; els caçadors de bona fe creuen que si no hi ha caça, en el país, és perquè els pagesos la fan saltar iniquament. La qüestió dels caçadors furtius té, a tot Europa, tant en l'època de la propietat feudal com en la de la propietat burgesa, una actualitat permanent.

De vegades tres o quatre amics, a l'època de la caça, es reuneixen el diumenge a primera hora i surten a fora amb els seus gossos bramaires. Això sol passar els diumenges al matí. Fan un soroll infernal. Com que fa fred, els pagesos van amb el tapaboques, la fumerola de l'alè a la cara, arronsats i trèmuls. Les herbes són molles. Els gossos senten els rastres. De vegades assenyalen un conill o una llebre que passà pel lloc sis o set hores abans de la presència. Lladren, bramen, pidolen. El sol no acaba d'escalfar. A les obagues, les branques dels arbres degoten. EI pagès aguanta fort amb el tapaboques a la cara, l'escopeta als dits. Els gossos, que són els únics que es diverteixen, fan de vegades anar una peça; es produeix, llavors, un delirant galimaties, que sovint acaba en no res.

Aquests són caçadors amb llicència —els que estan bé, diríem, amb les autoritats de cada moment.

Però l'ideal és el de caçar furtivament. En els llocs emboscats, els caçadors fan un granall, alcen amb quatre branques un amagatall i tiren sobre les perdius, els tudons, les tórtores. Furen els caus dels conills. Els agrada portar l'escopeta amagada, la perdiu a la pitrera, el conill —generalment un mig conill— penjat a sota de l'americana. Tot el privat és desitjat. Els pagesos no mengen generalment la caça; la venen. Aquesta tendència a la clandestinitat i a fer-ho tot sota la capa els distingeix molt, és en realitat una nota oposada a la tartarinesca i exagerada mentalitat dels caçadors. En aquest sentit, si hi ha dos tipus diferents, davant de la gent, són els pagesos caçadors furtius i els caçadors de boquilla. Els primers no diuen mai res i van fent la seva. Els segons enraonen sempre, no callen mai, ho maten tot, però en realitat no maten mai res —o ben poca cosa, si ens hem d'entendre.

Pagesos i pescadors

En el camí de retorn a casa, m'aturo unes hores en aquest petit poble de pescadors. Dino a la fonda i després entro a la taverna, on trobo molts vells amics gairebé tots tripulants de les traïnyes.

He viscut durant tants anys amb els pescadors de la costa nord d'aquest país, tinc entre ells tants coneguts, que de seguida que en vull parlar sento la mateixa dubitació que quan es vol parlar d'una persona de la família; no sé per

on començar.

El que més em sorprengué sempre dels pescadors, per contrast de la manera d'ésser de la immensa majoria d'homes i dones que viuen en el país —país de formiguetes, éssers cauts, prudents, obedients (si l'obediència és un negoci), estalviadors, discrets— , és la seva enorme despreocupació, la seva profundíssima insouciance davant dels designis de la Providència. Després de trenta matinades consecutives —o quaranta— de formular el conegut: «Demà n'haurem...», a la quasi totalitat de la gent del país se li posaria la pell de gallina. Quan, després d'haver treballat gairebé tota la nit, s'arriba a casa sense portar ni peix per a esmorzar, l'espectacle és literalment revoltant, sobretot per la semblança que té amb les formes més acusades del paper ridícul. La processó, naturalment, va per dins, però els pescadors aguanten la cara. L'estretor —la pobresa— és considerable i no hi ha més remei que anar a fiar i emplenar la llibreta dels establiments. Viure d'anar a fiar és una reminiscència d'una època més segura i més sòlida —una reminiscència en curs d'ineluctable extinció—, però que els pescadors encara utilitzen per una mena d'acció retardada del sistema sentimental dels botiguers i de les gabelles. Així, els pescadors aguanten el tipus. És una posició elegant, un estoïcisme quotidià en to menor que fa un cert efecte. El «Demà n'haurem...» és ja, en l'actualitat del país, literalment inconcebible. Respon a una manera d'entendre la vida que ja ningú no comprèn; els pagesos no l'han compresa mai i ara tampoc no la comprenen els habitants de les àrees industrials, empleats, dependents assalariats, paràsits sindicals i paràsits de la seguretat social, tots ells engranats en la superestructura socialista.

Però el mar té això; els seus negocis no obeeixen a cap llei, el seu rendiment és aleatori i insegur, i ésser pescador no és en realitat un ofici amb les seguretats que un ofici comporta, encara que per raons que podríem anomenar tècniques (perdonin la paraula) ho sigui, i molt complex. Més aviat sembla una manera d'ésser específica, una obsessió, una vocació ineludible. El règim econòmic de la pesca és l'únic que queda en el país sense jornal fix, i el pescador és l'últim productor que el mateix treballa si hi ha rendiment com si no n'hi ha. Hom guanya en proporció del que es pesca, i, si no es pesca res, el guany s'esfuma i es volatilitza. Això és el que deu explicar que hi hagi tantes formiguetes humanes que tracten la gent de mar a carta de menys.

Seria curiós de dibuixar un paral•lel entre pagesos i pescadors. És impossible d'imaginar dos grups humans més diversos de formes i mentalitats més construïdes i cristal•litzades. No s'assemblen de res, són diferents —contraposats, exactament.

Hi ha molts pescadors de la nostra costa que cultiven una mica de terra, una vinya, un olivar. La generalitat treballa un petit hort. Aquest complement arrodoneix els ingressos d'una família. La nostra economia reflecteix el nostre caràcter i tendeix, d'una manera viva i permanent, a crear petits microcosmos familiars complets i eficients. L'evasió del pescador cap a l'agricultura emplena les hores de la seva vida. En els dies presents, el pescador que es porta una mica de terra té alguna cosa més que una manera de passar l'estona els dies de mal temps; l'hort, la vinya, l'olivar, l'ajuden positivament a subsistir. Si es pot fer amb uns mallals d'oli, l'escreix és considerable. Però el curiós és observar que aquest aspecte agrari del pescador no modifica, per res, la seva manera d'ésser. No té gens d'influència sobre el que forma la seva constitució íntima.

De la mateixa manera, el mar és la cosa més remota per a un pagès. Anys enrere, els pagesos que viuen sobre la faixa del litoral anaven a la platja, amb els seus carros, una vegada l'any, després del batre. Es rentaven els peus, menjaven com lleons i s'avorrien profundament. Després, a l'hora baixa, tornaven a casa... i fins l'any vinent! Ara s'han afeccionat una mica més a la marina, però sempre per raons de tiberi. El més gran incentiu que el mar ha tingut per a la gent rica del país ha estat centrat en l'alimentació. Els pagesos es troben en aquesta línia. Però l'augment de freqüentacions observat en aquests últims anys no ha pas modificat, en el més mínim, la idea que els pagesos tenen del mar;

consideren que és un absurd absolut, la pura inseguretat, una cosa que si no existís seria inconcebible. Quan, a l'estiu, el contemplen, ho fan amb un petit somriure barrejat d'indefinible reticència.

—Vostè posaria diners sobre això?— vaig preguntar un dia a un pagès assenyalant-hi el mar.

—No em faci patir... per Deu, no em faci patir...! —digué amb un aire aclaparat, passant-se la mà pel front.

Si, doncs, l'evasió dels pescadors cap a l'agricultura no afecta la seva manera d'ésser, l'horror que els pagesos senten pel mar forma una de les constants de la seva personalitat irreductible. Són dos grups tancats, perfectament construïts.

Però, així i tot, des d'un cert punt de vista, són dos estaments que tenen una semblança bàsica. Són els dos estaments que tenen l'existència i l'economia més lligades amb la inseguretat i el caprici de la naturalesa. És clar que la vida del pescador està posada sobre unes bases més esbalandrades i incertes que la del pagès. De tota manera, la inseguretat de les collites és un fet incontrovertible. Però, és clar; el pescador pot arribar a la fam i el pagès a la gana. Hi ha molta diferència.

Sigui com sigui, la naturalesa és més forta que l'home i en disposa, a cada moment, a pleret. Això no vol pas dir que l'home no hagi realitzat considerables atzagaiades en contra de la naturalesa. Avui espot esmorzar a Londres, dinar a Nova York i tornar a Londres a sopar —o aproximadament. El tetramotor és un prodigi de la tècnica. Però l'època que ha creat el tetramotor no ha pogut, encara, resoldre el problema que un pescador degui vuitanta-set cafès a la taverna. El pescador és l'abúlic típic —en el sentit que la seva vida depèn exclusivament dels capricis generalment cruels de la naturalesa. El mar és indomable. El peix és errívol i té una captura molt vaga. Per a capturar-lo, no hi val tocar la flauta ni formular frases cabalístiques i sagrades. Per altra part, el temps és sempre incert; els corrents, imprevisibles; els vents, aleatoris. Pescar és caure en la inseguretat. L'home treballa per dominar la naturalesa, però el pescador és una força negligible sotmesa a un entrellat còsmic pràcticament indiscernible. Jo no conec cap pescador, en aquest país, que hagi guanyat quartets. Si n'ha guanyat algun, és que ha tingut a mà una qualsevol altra propícia disposició. De si mateixa, la naturalesa és àtona, no respon mai, no dóna res de franc. La naturalesa ens proposa simplement d'arribar a la tomba passant gairebé sempre per portes molt escanyades.

El pagès és un tipus molt semblant al pescador, però té l'avantatge d'uns graus més elevats de seguretat. Això és degut al fet que la terra està dividida en masies i propietats els propietaris de les quals viuen a Barcelona perquè els agrada anar al cinema i dormir al carrer de Mallorca, de Provença o a la Diagonal. Davant d'aquests senyors tan elegants i distingits que quan veuen un camp d'alfals tenen un rodament de cap, el pagès sempre s'ha defensat. I és natural. En aquest món, qui no hi és no hi és comptat. El mar és diferent. Si el mar estigués dividit en parcel•les i aquestes tinguessin amos, per mica mica que aquests senyors es distraguessin el pescador iria millor del que va. Però la mar no té amo i les possibilitats són escasses. La naturalesa pot antropomorfitzar-se i es pot imaginar que hom veu passar sobre l'aigua la deessa Venus, o Astarté, que és una deessa de més antiguitat. Però aquestes senyores no van al cinema, ni baden tant com pel seu nom podrien fer suposar. Són simples formes flotants en la imaginació dels poetes, amb les quals és impossible d'establir la parcel•la ni en general cap contracte.

Un altre fet separa els dos estaments, un fet d'aparença vulgar, però al meu entendre decisiu; vull dir l'horari de treball. El pagès treballa de dies; el pescador, de nits. El sol governa la vida del pagès. El peix, per contra, s'agafa generalment de nit, des de les albes del crepuscle fins a les albes de matinada. De dies el peix dorm a sota aigua. Ara bé; el dia imprimeix presència i responsabilitat; la nit, per contra, destenyeix, produeix una minva de

prestigi, és una mala nota. Una de les arrels de la respectabilitat humana és llevar-se aviat i anar al llit com les gallines, vull dir havent sopat. L'activitat nocturna, en canvi, encara que tingui la innocuïtat d'anar al darrera de tristos verats, sardines o anxoves, provoca l'equívoc. La nit ha tingut sempre escassa consideració entre les persones que entenen de moral. N'hi ha prou, en canvi, de llevar-se a les set, quarts de vuit, perquè la presència de les virtuts cíviques —malgrat ésser hipotètiques— sigui perfectament valorada. El món és fet d'aquesta manera, què voleu...

De tota manera, aquests principis de moralitat social no existirien pas si no tinguessin una justificació real. La tenen. El dia és més productiu, dóna més rendiment que la nit. No és pas que jo cregui que el sol sigui un astre que doni duros a quatre pessetes. No. El sol dóna, en aquest país, el tres i mig per cent. La nit, tant si és estrellada, encapotada, plujosa o tocada per la llum pàl•lida i ensonyada de la lluna, dóna molt menys. Al preu actual de les coses, la nit produeix als meus amics pescadors just per a comprar-se uns pantalons vagament blaus, cada nou o deu mesos. Els pantalons de vellut són inassequibles. El dia és honorable, dóna prestància, i la llengua alemanya té una frase feta segons la qual el matí té gust d'or. La nit, en canvi, és mísera i trista, com la filosofia. Sobre la miserable coberta d'una traïnya, encara ho és més i és inseparable d'aquesta cosa equívoca i traïdora que —almenys en aparença— tenen els mussols i les xibeques.

La vida dels pescadors és, doncs, molt precària i incerta. Però arriba un moment —un moment que de vegades té una certa duració— en què es dóna la sort, i llavors es guanyen diners. És com un cop de daus afortunat, com treure la rifa. (Això no vol pas dir que l'únic factor positiu de la pesca sigui la sort. No. En aquest art hi entra de molt la intel•ligència, l'habilitat, la diligència.) Llavors el pescador es transforma en un ésser lluminós i radiant i, la mateixa indiferència que mantingué davant de l'adversitat, la presenta ara gastant amb esplendidesa.

És en aquest moment que pot contemplar-se en els establiments de menjar i de beure un admirable espectacle; el de veure arribar en un cafè o en una taverna qualsevol un pescador vestit de qualsevol manera —vull dir de l'única manera possible— i de sentir que diu a l'amo, amb una afectada serietat:

—Té..., cobra cinquanta-quatre cafès...

El cafeter consulta la seva llibreta de quadrícula i en una plana qualsevol, sota del nom o del motiu del pescador, hi troba cinquanta-quatre pals fets amb llapis. Cada pal és un cafè —els que ha ingerit el pescador en un temps prudencial. L'un paga, l'altre cobra i s'acomiaden.

—Fins al vespre... —diu el pescador.

—Adéu! —fa el taverner.

I a la nit comença altra vegada a funcionar la llibreta.

Les tendències gastronòmiques dels dos estaments són distintes, per no dir oposades. Als pescadors, no els sol pas agradar el peix. El mengen perquè no tenen altre remei. La meva opinió, basada en una experiència llarga, em porta a creure que amb cinc o sis vegades que en mengessin cada any en tindrien suficient. Una nit en què em trobava embarcat en una traïnya que pescava al golf de Roses, em semblà que un home ajagut a sota proa somniava despert. De matinada, li demaní què havia somniat. Em respongué:

—No somniava pas. Estava despert. Pensava en una gran plata de vedella amb pèsols... Quan em vaig posar a riure veia un gran braç de gitano calent i magnífic.

I així és; als pescadors els agrada la carn, i, en la realitat de les seves imaginacions —unes imaginacions tan concretes com la vida mateixa—, els plats

guisats hi tenen un gran paper; vedella tendra i pèsols frescos. I en el seu sistema de preferències, després dels plats guisats s'hi ha de posar la confiteria, els comestibles que elaboren els confiters i els pastissers. És sens dubte per això que en el nostre litoral, a Mallorca, ha existit des de temps immemorials una elevada rebosteria —a part de la rebosteria que es féu, fins no fa gaires anys, a les cases particulars— com els bunyols, per exemple. Però tot això són simples records, coses debolides. Els pescadors acompanyen aquests exquisits aliments amb considerables quantitats de vi, perquè una cosa s'ha de constatar; els pescadors s'han mantingut fidels al vi; han estat reacis als beuratges sinistres i suburbials dels establiments moderns. La taverna, la taverna...! —aquest és l'oasi de la vida. La taverna, amb bancs que corren tot al llarg de la paret per allargar-s'hi com a sobre el corredor d'una embarcació de pesca. El vi porta la cançó, sobretot la romança sentimental anacrònica i expressiva. La música els apassiona, sobretot la lligada directament amb les vísceres. Un dia demaní a un pagès si li agradava la música.

—Sí senyor, sí! Vostè dirà... —em contestà ràpid—. Per la festa major m'agrada amb deliri.

Els pagesos, en canvi, es fonen, literalment, per menjar peix. Sobre el peix, tenen poques manies, tant respecte a la classe com a la qualitat. Són sempre compradors en raó directa a la llunyania en què viuen del mar. A la Cerdanya el peix agrada més que a la Garrotxa. La lleugeresa del peix fa com un contrapès a la cuina fregida i refregida que mengen. Hi ha, a més a més, la raresa. Creuen que el sobregust que fa el peix en la primera descomposició és precisament el gust autèntic que té el peix. És a dir, els agrada encara que piqui. Ací està l'origen del costum, nascut a les poblacions de l'interior, d'esprémer unes gotes de llimona sobre el peix. Aquest absurd, incomprensible costum, pot justificar-se quan el peix és servit a molts quilòmetres del seu lloc de procedència; però ha tingut tant d'èxit, que l'han adoptat fins i tot a les poblacions de marina, les fondes i la gent fina. Ara hom serveix el peix, àdhuc el fresc, amb uns clovells de llimona. Els pagesos estan tan habituats al peix equívoc, que quan el mengen fresc no els agrada, no hi troben el picant de la descomposició i els sembla que els donen gat per llebre.

En general, els pescadors tenen un paladar molt més delicat que els pagesos. Mengen molt millor. En la seva cuina, hi sol alternar l'olla de peix amb quatre patates i el bullit. És clar que la carn d'olla s'ha tornat un plat, aquests últims anys, tan car, que el plat popular per excel•lència d'aquest país ha esdevingut prohibitiu. Les carns d'olla s'han aprimat indescriptiblement. Sigui com sigui, aquesta alternació constitueix una base sana i sòlida de l'existència. Representa el mateniment d'un to culinari força elevat.

En l'època normal, els pagesos eren intrínsecament més rics que els pescadors. Ara, no diguem! Així i tot, quina diferència! Els pobres mariners són alegres, animats, estan travessats d'un corrent subterrani d'humanitat i de facècia. El tracte, permanentment incert, que tenen amb la naturalesa els porta a adoptar una posició d'ironia resignada i bondadosa. La seva subsistència, essent un miracle diari que dura tota la vida, els porta a confiar-se i a eliminar les obsessions, sobretot les obsessions inútils. Els pagesos viuen obsessionats per la meteorologia. Els pescadors saben que bufarà el vent de garbí o la tramuntana, tant si hi pensen com si ho maleeixen. Demà n'haurem...! Aquesta és la consigna permanent. De l'època de la meva infantesa recordo, agradablement, l'arribada de les barques de sardinals amb una mica de peix, al capvespre. Encara l'embarcació no havia atracat i ja el patró demanava cridant a la seva dona que portés un porró de vi i quatre galetes. Quan la dona arribava, abans de començar a desmallar l'anxova o la sardina, el porró passava a les mans de tots els presents. Es podia beure més o menys, però per part del qui invitava no hi havia mai cap afectació de reserva. Es considerava normal i corrent que begués tothom a qui fes gràcia o que tingués gust a beure. Era una manera d'ésser generosa i alegre.

A la seva manera, i malgrat que la pobresa, la inseguretat i l'estretor són per a ells més grans, els pescadors viuen millor, d'una manera menys provisional,

que els pagesos. El seu espai vital —a causa potser de la seva mateixa precarietat— és sempre més graciós. Els seus interiors són més nets i ordenats. Compareu les criatures dels pagesos amb les dels pescadors; tot el que tenen les primeres d'emmurriades, silencioses i esquerpes ho tenen les altres de sociables, enjogassades i vives. Hi ha sempre pageses magnífiques; prudents, ordenades, previsores, cautes, de mirada llarga, àmplia i claríssima. En moltes de les masies del país impera un matriarcat fort i positiu. El pagès és de vegades un volàtil de cafès, mercats i fires. Però també hi ha pageses que viuen enmig d'un cafarnaüm considerable. Es passen la vida pledejant, xafardejant, ploriquejant, criticant, anant de casa en casa, de malalt en malalt i de mort en mort. Entre els pescadors això també es produeix, però tot és més humil, més pobre, d'una borrositat de faccions i de gesticulació desdibuixada per la injúria de la misèria.

Des d'un punt de vista necessàriament relatiu, l'ambient en què viuen aquestes classes estableix positives diferències. Els pagesos semblen viure més sòlidament; els pescadors, amb una precarietat més prima. Les cases d'aquests darrers són generalment alegres, emblanquinades, sovint molt netes. Higiènicament parlant, no crec que pugui comparar-se la vida de l'interior amb la del litoral. No parlo, ara, de les coses merament externes, sinó del que hi ha portes endins. Els pescadors viuen en cases petites, reduïdes, modestes; els pagesos, en casalots immensos, desmarxats, obscurs, amb racons pràcticament inexplorats, plens de teranyines i de desferres. Dintre de la precarietat dels seus mitjans, els primers tendeixen a un cert bon gust —a un pintoresquisme d'estampa napolitana amb concessions a les coses que fan agradable la vida. El gust dels pagesos és molt més insegur; sempre és possible veure aparèixer sobre l'aiguafort camperol —que els escriptors realistes adoren— la cosa més impensada, més sorprenent, més estrident. El mal gust de la classe mitja ciutadana prové generalment de la seva ascendència pagesa.

En les cases dels pescadors, és possible de trobar-hi algun llibre. Les verges del mar solen ésser romàntiques. Les pastoretes, les pagesetes de les pavanes i de les bergeries són sovint molt més realistes del que se sospita en les ciutats i en la poesia ingenuista. No estan pas per llibres. Tot a vora del litoral es llegeixen encara estranyes i puerils fantasies: «Barcelona y sus misteriós», «Las almas que lloran» o «Los secretos del convento». A pagès no es llegeix res. Hi ha centenars, milers de masies, on és impossible de trobar un sol llibre, una forma o altra de paper imprès de l'ordre Que sigui; religiós o profà, literari o agrari. Res. Absolutament res.

Quan van a mercat, els pagesos compren el diari endarrerit, a baix preu, per embolicar les sabates o els seus objectes. És l'únic contacte que estableixen amb la lletra de motlle. I en aquest punt el curiós és que, en altres temps — vull dir abans de l'establiment de la instrucció obligatòria— , les coses no eren així. Recordo un vell masover de casa que si visqués tindria cent trenta anys, que em llegia, essent jo criatura, les faules d'Isop traduïdes al català, en un llibre amb gravats al boix, grollers, violents, truculents, magnífics. Les faules d'Isop tenen una admirable claredat i no sé pas qui s'hi divertia més; jo o el vell rústic que me les llegia a l'ombra de la figuera del quintà. Però la gent, avui, ja no està per aquestes coses. A la joventut pagesa, no li interessa més que córrer d'una banda a l'altra en moto o en bicicleta per tal de veure qui té el cap més gros; transportar una perfumeria horrible, ballar ho tot, cantar sarsuela o qualsevol ximpleria ciutadana. S'ha produït una ruptura profunda entre els vells pagesos, tan discrets, cauts i prudents, i la joventut dels nostres dies. És una joventut de la qual el menys que es pot dir és que és inintel•ligible; parla amb monosíl•labs, llença frases inconnexes, emet sorolls estranyíssims i no admira més que les delirants bestieses cinematogràfiques i les atzagaiades frenètiques dels motors d'explosió i de la mecànica. La gent que al camp, al mar, poden tenir una conversació clara, adherent, senzilla, agradable, s'està morint. Però potser entre els joves pescadors els estralls del cretinisme present no són tan visibles.

Les condicions a través de les quals es produeix, en els dies presents, la realitat econòmica accentuen encara les diferències. Els pagesos s'han

beneficiat una temporada —com sempre que falten mercaderies de consum— de la situació dels últims anys; els pescadors es troben on eren o aproximadament. L'especulació, per altra part, és possible en béns que no són fungibles; les mongetes o l'arròs poden conservar-se i vendre's en el moment més propici; el peix s'ha de vendre cada dia. El peix ha pujat de preu, i sobretot ha oscil•lat de preu. Quan n'hi ha, no val res; s'ha fatalment de vendre. En un moment en què tots els problemes —un moment que durarà molts anys— es redueixen a donar menjar a la gent, l'anarquia més espantosa, més controlada, impera en el sistema de fer arribar el peix als mercats. Durant aquests últims anys s'ha pogut veure reiteradament els pescadors amb els braços plegats, diversos dies la setmana, de vegades setmanes enteres, per falta de gasolina o de gas-oil. Pescar hauria estat eficaç per al proveïment de la població, però mai no es pogué aconseguir que es pogués fer, no ja intensament —com hauria estat natural— , sinó com abans. La intervenció ha projectat l'anarquia a tot arreu. Davant de l'esforç per implantar el socialisme, els pescadors han afegit a la duresa de la naturalesa la inclemència dels homes. Però no sembla pas que hagin quedat massa afectats. El «Demà n'haurem...!» continua essent la base de la seva vida. Si es dóna la sort, hom gasta el diner en vi, vedella amb pèsols i braços de gitano, amb el pueril soroll habitual. La taciturnitat dels pagesos, en canvi, ha anat d'augment, amb la prosperitat. Alguns ronyiquen; altres callen; molts s'han tornat tibats i pedants. Els pescadors són sempre els mateixos; discuteixen, parlen cridant, fan la facècia. En llurs poblacions es coneix d'un tros lluny quan hi ha peix i té un cert preu. En els pobles de pagès, com més diners hi ha hagut més densa ha estat la capa de reserva i de silenci que flota sobre el paisatge, sobre els teulats, sobre la gent.

2.EL CAMPANARET

Prefaci

En una obra d'una certa llargada com la que he tractat de fer sobre els pagesos, sempre em semblà indispensable dedicar-ne una part conspícua a presentar aquest món individualitzat d'una manera directa i autèntica i —no cal dir-ho— en el seu ambient propi i real. En els papers que contindrà aquesta vasta trilogia, algunes vegades els pagesos són vistos d'una manera indirecta, posats en contrast d'una determinada especulació intel•lectual —contrast positiu o negatiu, és clar; altres vegades, de biaix i posant aquesta classe dins un entrellat humà més complex. Així, calia veure els pagesos en el seu propi medi — en les masies escampades i en un poblet rural de secà, com n'hi ha tants en el país. «El campanaret» té aquest objecte; és un document que completa (almenys en la meva imaginació) el que fins ara portem escrit sobre aquesta classe decisiva.

En tot cas, el meu món és el dels pagesos. Jo sóc un home d'ascendència rural, pagesa. Tots els meus avantpassats de la part paterna han viscut sense interrupció en una masia a quatre vents de l'Empordà Petit des d'abans —segons consta a la rectoria— del Concili de Trent. De la part materna de la meva mare, l'ascendència rural és també explícita. El cognom Llach, que aquesta família porta, és típic de la Gavarra, de les masies d'aquest massís encara avui tan desconegut i remot. D'altra banda, la segona part de la meva vida ha transcorregut a la casa dels meus avantpassats de l'Empordà Petit en contacte constant amb la terra i amb la gent que hi viu. Jo no he estat un pagès actiu per un pur atzar; però no és pas el cas, ara, d'explicar la interrupció d'una tradició certament insignificant però d'una llargada sensible. Així, el meu contacte amb el món rural no té res a veure amb cap raó d'origen literari o sociològic o econòmic i molt menys amb cap raó redemptorista. El meu contacte amb el món rural es deu simplement al fet que en formo bàsicament part, que sóc un microscòpic element d'aquest magma humà vastíssim —i això independentment de les vicissituds i desviacions que hagi pogut tenir el meu pas per la vida i que

més aviat podrien semblar aberrants a la direcció inicial i primitiva. D'aberrants, ho han estat i ho són en la superfície. En el fons, no ho són tant, em sembla, si és que hom accepta que unes certes condicions de complexitat són l'essència de la vida dels nostres dies.

Els fets que acabo d'assenyalar han d'ésser considerats la justificació d'aquesta obsessió i són, en realitat, la causa d'aquest llibre i en general de tot el que he escrit sobre els pagesos —que no ha pas estat poc, a jutjar per la present trilogia. No m'hauria pas atrevit ni tan sols a encetar aquest tema anant a les palpentes i tenint-hi només un simple contacte literari —com tants autors han fet. No. El ruralisme literari —d'escola artístico-literària— és, al meu entendre, horrible. El naturalisme literari rural no és ni natural ni té de la naturalesa un concepte necessari i plausible. És una manifestació de l'art per l'art desproveïda de qualsevol sentit. No sé si els papers que he escrit sobre els pagesos tenen un qualsevol valor. En tots els meus escrits, una preocupació artístico-literària hi té una situació purament secundària. La literatura és un mètode per a aclarir i ordenar el pensament. De cap manera no és una finalitat en ella mateixa. Davant aquest tema, aquesta preocupació és encara més necessària i inescamotejable.

He volgut escriure aquestes coses elementalíssimes en el llindar mateix d'«El campanaret» perquè les relacions entre el lector i l'autor d'aquest llibre quedin ben clares i perquè les persones de gust corromput per la interpretació purament literària de la realitat externa o interna —molt abundants en el país— no tinguin davant aquest llibre un disgust excessiu.

Mas Pla, tardor 1964

Aquestes notes...

Vaig començar aquestes notes tres mesos després d'haver arribat a Torrentbò per passar-hi una convalescència. El metge em suggerí un clima sec, de mitja altura, plàcid, un poblet sense diversions fatigoses (en realitat el metge creia que totes les diversions fatiguen inútilment) factible de produir una alimentació substanciosa i simple i propens a dormir. La família escollí Torrentbò perquè hi teníem parents molt directes; la senyora Remei, germana del meu pare, i el seu fill, cosí germà meu. Aquest cosí era propietari del Mas d'Avall, situat fora, però no gaire lluny del poblet.

Vaig anar a Torrentbò, no pas gaire content. De petit hi havia passat alguna temporada que m'havia deixat un record imprecís. El record més clar que en tenia és que m'hi havia avorrit aclaparadorament. En realitat no podia imaginar que es pogués estar enlloc millor que a Barcelona. Fora de Barcelona tot ho trobava desproveït d'interès. I així, quan vaig marxar a Torrentbò per passar-hi la convalescència, em revingué, exacerbada, l'obsessió de l'avorriment. Em vaig demanar, moltes vegades, què faria per passar el temps en aquella casa tan gran i tan desballestada, rodejat de persones tan desconegudes, en una aglomeració de cases que ni tan sols eren un poble, sinó un simple agregat de Torrelles —una minúscula parròquia desproveïda de la més petita curiositat i d'un qualsevol al•licient.

Però calgué obeir. Per la manera que tingué de parlar-me el meu pare, vaig comprendre que el metge havia parlat molt seriosament. Em vaig haver de resignar, i el posat de resignació que vaig fer degué entendrir el meu pare, que em prometé reclamar-me de seguida que em posés una mica bé.

El primer viatge, el vaig fer agafant a l'estació ferroviària la tartana de l'ordinari, que em deixà després de vint-i-cinc quilòmetres de recalcades i de trontolleig, al peu mateix del camí veïnal que de la carretera porta al poblet. En l'encreuament, només hi havia un pal de telègraf. El meu cosí m'esperava amb la seva tartaneta. Hi vaig pujar i férem cap al Mas d'Avall.

Em semblà un home eixut i de poques paraules, desproveït d'escarafalls però positivament afectuós. Físicament era un xicot alt, sec, xuclat de cara, molt moreno, d'ulls petits, una mica corbat d'espatlles, que vestia normalment però amb un punt de distinció. En els pobles rurals, dels homes secs i de pell fosca en diuen pagesos de caliquenyo. Però el meu cosí no fumava pas aquesta classe de cigars; fumava paper.

La tia Remei em rebé amb una gran simpatia i un real interès. Les primeres setmanes el temps em passà amb una lentitud desesperant. Després, amb l'aparició de la primavera, vaig entrar en una espècie de benestar vegetatiu, lleugerament embadocat, i em vaig acostumar a la jeia del poblet. Vaig començar aquestes notes. El meu propòsit d'escriure-les amb la màxima simplicitat, cosa que em semblà difícil, em distragué. Amb l'arribada del bon temps vaig afeccionar-me a caminar per fora, a l'aire lliure, i vaig descobrir una cosa que ja deu fer molt de temps que ha estat descoberta; que no hi ha com l'aire lliure per a no pensar, per a no fer res. L'aire lliure és el plaer, la distracció, la curiositat, la varietat —el plaer dels ulls, que és el més gran que existeix. A l'aire lliure ni tan sols se somnia; no es fa res. Tinc la impressió que aquestes caminades foranes accentuaren la convalescència. Al cap de sis o set mesos, la meva salut —dintre aquell anar tirant que forma l'essència de la vida— era millor que en qualsevol altre moment. Vaig adonar-me llavors que, a Torrentbò, m'hi trobava passablement bé. Això és tan cert que no vaig tenir gens de pressa per marxar-ne. En fi, la meva primera estada a la parròquia durà onze mesos. Onze mesos de girar al voltant del campanaret de la parròquia —un campanaret gris. No seria verídic si no digués que els amics del meu cosí que venien a vegades a passar l'estona al Mas d'Avall contribuïren a l'eliminació del tedi del principi.

El cas és que aquella primera estada a Torrentbò m'ha deixat un record que ha persistit en el curs de la vida. He tornat a la parròquia, posteriorment, moltes vegades (ara s'hi va amb un magnífic autobús —la carretera té un paviment ondulat— que us deixa, com la tartana d'algun dia, al peu del camí que us hi condueix). En el curs d'aquestes estades he escrit altres notes que he afegit a les primeres. El lector ho veurà clarament. El poblet és sempre igual; una mica decrèpit, escrostonat i desballestat. L'època és diferent. El llibre havia de recollir aquestes diferències.

L'he titulat «El campanaret» perquè en les parròquies, sobretot en les parròquies rurals, el que hi ha sempre de més alt, el que es veu de més lluny, és el campanaret. Quan es produí la guerra, la campana de l'església fou requisada i se l'emportaren avall; era una campana lleugerament esquerdada i rogallosa que, quan plovia, no se sentia pas gaire. Després, es féu una subscripció i hom en comprà una de més petita —les campanes s'han encarit— que fa un dring potser una mica massa nou, però més eixorivit.

La casa

Perfectament acarada al sud —el fil de la Polar coincideix amb els ràfecs de la part de ponent de la masia—, la baluerna té uns baixos i dos pisos. Al voltant de l'entrada de la casa, hi viuen els masovers. Al voltant de la sala del primer pis, hi viuen els amos —la senyora Remei i el meu cosí. El segon pis és una repetició exacta del de sota; hi ha una gran sala i les habitacions adjacents. En una d'elles, hi dorm el servei; en una altra hi ha els naturals mals endreços. Tota la resta és buida, perquè no és utilitzada per a res.

En aquesta part superior de la casa hi ha, al meu entendre, l'habitació millor per a viure-hi és la que dóna a llevant i a migdia. Les finestres tenen forma de petits arcs. El sol hi entra tot el dia. A través dels arcs, es veu, emmarcat, el paisatge de la rodalia —un paisatge fi, elegant, agradabilíssim. Sota els cairats de l'habitació, hi flota un encant deliciós. La calma, la pau dels camps, sembla envair-la. Limitada, emmarcada pels arcs, la visió panoràmica és més agradable a la vista, augmenta d'interès.

Hi he pujat en dies assolellats d'hivern, quan encara, sobre la terra, hi ha una mica de fum blau. Els ocells volen entre els arbres despullats. El cel és d'un blavís tan net i pàl•lid, d'una carnació tan vítria, que arriba a produir una esgarrifança de fred. Es veuen les oliveres brillants, la pineda d'un verd aspre i fosc, les verticals dels somniosos i esvelts xiprers, la cinta blanca de la carretera, les cases torrades, velles, de la parròquia, sobre les quals s'eleva la punta piramidal del campanaret. De les cases del poble, de les masies a quatre vents, les xemeneies exhalen un vapor blanc, que puja, lent. La cinta de la carretera es veu en la llunyania, però en l'aire hi ha un tal silenci, una calma tan fonda, que si hi passa algun carro —un d'aquests grans carros amb tenda— se senten cruixir les rodes sobre la terra. La rosada matinal —que no és de color de rosa, sinó de color de menta aigualida— es fon en els sembrats novells.

També hi he pujat a l'hora baixa dels dies de tardor, quan un sol groc toca les pedres del poblet i la coloració tendeix a fondre's en una grisalla passiva. Com que l'aire és humit, els pagesos fan un foc al marge de l'olivar. Han cremat mòdegues, argelagues, gatoses, branques seques. El caliu de les punxes de gatosa —planta que s'arbora estrepitosament— és blanc i rosat i fa una cendra aèria. A vegades aquests focs a ple vent tenen una fascinadora força expansiva irresistible. El fet potser ajuda a comprendre que hi ha coses el destí de les quals és cremar inexorablement... Dins la grisalla en augment, es veu, des dels arcs, un panorama prodigiós. La perspectiva de les terres de cultiu, una mica lívides, forma una fuga de colors devers l'ombra obscura, d'una dolçor indescriptible. En els primers termes els verds agafen una tonalitat malva; les terres roges, un color violaci; les coses grises, una grisor fosca... Tot es va desfent lentament.

Trobant-me sota aquests cairats, més d'una vegada he pensat per mi mateix:

—Amb tres mil volums ben escollits, un bon foc de llenya d'olivera, una cuina senzilla i discreta i una senyora jove i amable, aquest podria ser un lloc per a passar-hi la vida. Un refugi agradable i discret...

Tothom porta a dins de la seva persona un home ridícul. I aquest és el somni del meu home ridícul. Per fortuna, la seva aparició m'aclareix el cap de seguida, i totes aquestes coses queden, ràpidament, esvaïdes. Però quina força té la terra, el passat, la tradició, en aquest país! El futur no ens fa somniar gaire; però, de seguida que badeu, el passat us empeny a edificar vagues i incertes follies.

El poblet

Torrentbò és un minúscul vilatge, situat, escaladonadament, sobre un torrent. El nom que porta al•ludeix probablement a aquest fet.

El torrent baixa de la serra de ponent —de la serra de Sant Ferriol— d'una manera abarrancada i violenta, però en un moment determinat el paisatge s'obre, esbatanat de cara a llevant, i les terres de conreu es projecten, llargues, amples, a totes dues bandes de la riera.

El poblet se situa en la intersecció mateixa del contrafort montuós i de la perllongació plana de les terres. Sobre el torrent, en el moment d'iniciar el seu anguileig pel pla, es dibuixen tres marges superposats, de no gaire altura, manejables. Sobre aquests tres marges s'edificà el poblet.

En el marge inferior, seguint la riera, hi ha els horts de la població. N'hi deu haver una quarantena, petits, redossats, encarats a migdia. Gairebé totes les famílies de la població hi tenen un pou. Són d'una gran utilitat, perquè és l'únic lloc del rodal on, gràcies als pous, hi ha una determinada quantitat d'aigua —l'aigua de la riera. Aquests horts deuen explicar l'origen de la parròquia, que és de començaments del segle XV. A la primavera, a començament

d'estiu, aquest enfilall d'hortets fa una cinta verda i frondosa al peu de l'habitacle encastellat i decrèpit.

Sobre aquest pla de baix, se'n forma un altre, en la superfície del qual hi ha, arrenglerades, un seguit de cases de pagès, que per la seva contigüitat fan una espècie de carrer. De fet, aquest seguit de cases és anomenat el carrer de Baix. Són cases acarades a migdia, de manera que la seva façana s'obre damunt els horts de la riera. Pel seu davant, hi passa un camí de carro, que a estones és empedrat de mala manera, i així, entre els cantells de la pedra i els esvorancs de la terra, es fa un conjunt d'una intransitabilitat manifesta. Aquest carrer de Baix deu ser el nucli inicial de la parròquia i aquestes cases es degueren construir quan fou edificada l'església.

Sobre aquest segon pla, se n'eleva encara un altre que té les mateixes característiques de l'anterior, només que allò que representen els horts per a les cases de baix ho representen els darrers d'aquestes cases en relació amb les edificacions del tercer marge. Entre aquestes posterioritats i les cases de sobre, hi passa un camí que forma el carrer de Dalt —que constitueix el centre (allargat) del poblet. En aquest carrer de Dalt hi ha la gabella i l'hostal, la barberia, la carnisseria, l'escola i en el seu punt més alt, tocant ja al contrafort montuós, s'obre una petita plaça irregular on hi ha la rectoria, l'església i, antigament, al costat de l'església, el cementiri. Quan foren dictades les disposicions per a treure els cementiris de dins de les poblacions, el fossar fou desplaçat a un camp llunyà, que hom voltà de paret, de prop de la carretera. L'església presideix amb la seva silueta freda i alta, amb els seus panys de paret glacials, rematada pel seu campanaret piramidal, les tres margenades superposades del poblet. És una església barroca tardana, modesta dintre les ínfules habituals, de l'època de la façana de la catedral de Girona (començaments del XV).

Si l'església, de la part de fora, era freda, l'interior tenia aquella mica de gràcia rústica del verisme barroc. Era dedicada a Sant Fructuós, que és un sant que, després del Concili de Trent, ha coadjuvat a la fructificació de les terres de secà. Hi havia uns santets de fusta, a les parets i en els altars, que s'assemblaven a la gent del poblet, cosa que donava una barreja de versemblança i d'ironia a la concepció religiosa dels pagesos. Sobretot els sants que presentaven la calvície eren iguals a la gent que presentava aquesta pega. Els pagesos calbs no es treuen mai la gorra, de manera que quan veien un sant amb la calvície a l'exterior els feia un gran efecte. Hi havia l'altar de la Divina Pastora —que s'emplenava de flors a l'època del Mes de Maria— i gairebé tot el santoral de la Setmana dels Barbuts, personatges d'una rusticitat manifesta. Les santetes tenien la mateixa cara de les noies de la població, eren fresques, plenes i boniques i semblaven Mares de Déu. «Sembla una Mare de Déu!» Aquesta és la preferència de la bellesa femenina en la sensibilitat dels pagesos. Els àngels bufadors, que tocaven les trompetes sota el Pare Etern que presidia l'altar major, eren com els nens més ben alimentats i robustos de la població, amb aquelles cuixetes de sacsons i les galtes rosades que enamoren les mares de família. I els macips que aguantaven les columnes de l'altar amb tenacitat i paciència eren una personificació exacta de les virtuts de la vida pagesa.

L'església fou ignominiosament devastada a l'època de la revolució del 36, i, de totes aquestes plausibles intimitats daurades, no en quedà ni rastre. Aquesta obra de destrucció fou portada a cap per individus estranys a la parròquia, per un comitè de Torrelles arrauxat i bèstia. El vell cementiri, adossat a les parets, feia companyia a l'església. Fou desplaçat anys enrere. Després, del que contenia, no en quedà res. I així, de l'església, no en quedaren més que les quatre parets, buides i vernes. Amb penes i treballs, mossèn Serafí havia pogut bastir un altre altar, amb una pedra i una mica de santet d'Olot, havia refet la pila baptismal, havia penjat una llàntia i uns quadrets amb les estacions de la Passió per fer el Via Crucis i havia posat una campana al campanaret. Tot plegat feia una sensació de misèria i de desballestament.

Del carrer de Dalt de Torrentbò, en sortia un camí veïnal que conduïa a la carretera de Torrelles. Aquesta era la comunicació de la parròquia amb

l'exterior. Aquest ramal conduïa també al cementiri.

Quan s'acabaven, a la part de més a llevant, els hortets hi havia un pont d'un arc que posava en comunicació els dos marges de la riera. Aquest pont era massa estret, era una rèmora, perquè només deixava passar un tamborell. Un carro embalumat havia de fer descàrrega, i això pertorbava totes les feines agrícoles. Feia més de cinquanta anys que es parlava d'ampliar aquest pontarró, però mai no s'havia arribat a concretar res. El meu cosí solia dir que la qüestió d'aquest pont era molt típica de la mentalitat pagesa.

Quan el paisatge s'esbatanava, apareixia un escampall de masies isolades, a quatre vents, a banda i banda de la riera. La majoria d'aquestes masies són més velles que la minúscula aglomeració que l'església presideix. N'hi ha algunes del XVI i del XVII i fins i tot amb reminiscències anteriors; les grans portes rodones amb dovelles de pedra i alguna finestra amb elements gòtics tardans.

D'aquestes masies, n'hi ha tres de molt visibles al cantó esquerre del solc que fa la riera; totes tres pertanyen a la casa de Fontclara i la mes gran és anomenada la Sala. Els marquesos de Fontclara, són els propietaris més importants del país. Més enllà de les masies del terme de la parròquia apunten els tres o quatre campanars de les parròquies veïnes. Aquests campanars són més vells i torrats que el de Torrentbò i no tenen tantes ínfules.

La construcció del veïnat es produí a conseqüència del fet que la casa de Fontclara, a principis del XVII, donà els terrenys de sobre la riera a cens i separà unes terres que anaven unides a les masies i les donà a mitges. Aquest fou potser, en el terreny local, el primer fet indicador de l'inici de la davallada d'aquesta família. Aquestes determinacions portaren a la construcció de les cases del carrer de Baix i les del carrer de Dalt. El Bisbat acceptà l'edificació de l'església —que es féu per prestació personal i amollant parts de fruits de la terra— i creà al seu voltant una parròquia d'entrada, amb terres que pertanyien a l'arxiprestat de Torrelles, ja prou vast per a poder-ne separar una part i crear una parròquia marginal amb vida pròpia. I així fou com es creà amb l'habitacle de nova construcció i les masies escampades la parròquia de Torrentbò, que fou consagrada el 1704, segons diuen els papers.

El pa

En arribar a Torrentbò vaig constatar que a la masia del meu cosí ja no es feien el pa.

—El pa és de fleca... —li vaig dir el primer dia en asseure'ns a taula.

—Sí. El pa moreno s'ha acabat. Ja no pastem. Hem tancat el forn. Deus tenir algun record del pa de casa que menjàvem de petits...

—Sí. M'hauria agradat de tornar-lo a menjar. El trobava bo.

—Et serà molt difícil de poder-lo tornar a menjar. Gairebé tots els forns de les cases s'han tancat. Ara el comprem a la fleca. Et diré una cosa que potser t'estranyarà; jo trobo més gustós aquest pa que ara veus que el pa moreno que fèiem a casa.

—Ah!

—I sospito que quan puguis establir la comparació et passarà igual. És clar; era bonic de pastar la farina, d'encendre el foc del forn, de desenfornar. Donava molta feina, feia perdre temps; però, en fi, com que feia tants segles que es feia el mateix, es trobava natural. Els pagesos ens pensàvem, així mateix, que el pa moreno no tenia rival, que era boníssim. De molta més qualitat que el que venen a les fleques. Els poetes ciutadans l'havien cantat com un element del paradís perdut. I ja veus; resulta que ara ens agrada el pa blanc. És una

equivocació que deu haver durat mil anys. Dèiem que ens agradava el pa moreno, però en realitat ens agradava el pa blanc.

—El trobes realment millor, el pa blanc?

—Oh, sí! És molt més lleuger, més mengívol, més saborós. Aquells pans de dotze lliures, de sis lliures, que se solien fer, duraven massa. Sempre havíem de menjar pa sec. A vegades era tan sec que perquè ens passés l'havíem de remullar amb vi o aigua. En realitat només era bo per a fer sopes de menta, de farigola o d'all. I quan era tou era massa dens, granellut, mal pastat, mal treballat. Tinc la impressió que en aquest punt hem fet un canvi per bé.

—El pa moreno, semblava més substanciós...

—No. En un quilo de pa moreno hi ha la mateixa farina que en un quilo de pa blanc. El pa moreno, mal pastat, era un grumoll d'engrunes; el d'ara és més ullat, els pagesos diuen que, a dins, hi té l'aire. I sobretot és més bo, més agradable, d'una digestió no tan pesada.

—Però tot això que em dius del pa sembla una petita revolució... Deu haver costat una mica que el pa blanc fos acceptat. Després de tants anys de fer el pa a casa...

—No ho creguis. No costà gens. Aquesta gent que sembla tenir prejudicis incommovibles veié de seguida els avantatges del canvi. I no s'hi pensà gens. Comprà de seguida el pa blanc...

—Però els pagesos són molt rutinaris...

—Ho sembla. Són rutinaris quan no tenen altre camí, quan no hi ha més remei. Els pagesos no serien gens rutinaris si hi hagués manera de fer les coses d'una altra forma. Et sorprèn? El que et dic no és cap fantasia, és la realitat.

—Però llavors per què no s'hi fan?

—Deixant a part els llocs en què, per la mateixa pobresa de la terra, tot el treball que s'hi posa és malaguanyat, a tots els altres hi hauria més possibilitats. Em demanes per què no s'hi fan? D'una cosa pots estar segur; no serien pas els pagesos els qui s'oposarien que les coses es fessin d'una altra manera. No en dubtis pas.

—Però llavors...

—Mira. A Torrentbò no hi ha electricitat, no hi ha una gota d'aigua, el poble està indescriptiblement abandonat. Per què? No ho sé. És un inextricable conjunt de coses el que explica aquesta realitat. Davant aquesta situació, els pagesos es queden a casa, es mantenen passius i allunyats. Fan la seva feina —i la fan molt bé. Fa segles i segles que no fan altra cosa; es queden a casa. Saben que no són ningú per a arreglar-les. Per altra part, res no se'ls ha ensenyat. Així, què vols que facin? La gent sol dir; els pagesos són egoistes, no volen pagar mai; quan tenen el rebut de la contribució a la butxaca, tot els és igual. Però, ¿per què s'ha de tenir pressa a pagar quan els diners van a parar a la bassa? Els pagesos són rutinaris, immòbils, arcaics. Però potser més aviat ho sembla. Si tinguessin la seguretat que les coses s'emprenen bé, aquesta situació que tothom constata desapareixeria a l'acte. —Les contradiccions, són enormes.

—Sí, enormes, i cada dia ho seran més. La massa rural d'un país no ha estat mai la seva classe dirigent. La classe dirigent surt del magma rural, però és una altra cosa, té un altre estil. La classe dirigent de la vida rural hauria de ser la propietat; però la propietat, salvant el que es pugui salvar, no dirigeix res, probablement per incapacitat. La massa rural, fent la seva feina, malgrat la rutina, la pobresa i l'arcaisme de què està impregnada, és superior a la propietat com a tal propietat. La propietat rural no té gens de pes en la vida rural, és una classe evadida, indiferent i merament parasitària. En l'estat

actual de les coses, el propietari no és ni tan sols el soci capitalista del pagès. La nostra agricultura, sobretot en el secà, és una cosa única; és potser l'únic negoci del món que funciona sense capital o amb capital d'una absoluta irrisorietat. Així, què vols que es pugui arreglar? Sense una direcció intel•ligent i present, sense capital, ¿com és possible d'emprendre res de sentit col•lectiu, una qualsevol millora positiva i d'utilitat? I, essent les coses d'aquesta manera, ¿et sembla que els pagesos podrien ser diferents? Suposar-ho seria ésser, potser, d'una exigència desmesurada.

Gent

El meu cosí era un home una mica eixut de paraula i poc donat a la disquisició, però de sentiments molt sociables, cosa que explica que alguns amics de la parròquia i de la rodalia fessin cap al Mas d'Avall a una hora més o menys fixa si l'atzar feia que es trobessin en condicions d'acostar-s'hi sense complicacions excessives.

La reunió no era pas estable ni continuada. No vull pas dir que a l'hivern no s'hi deixés caure un o altre, però era esporàdic, perquè a l'hivern el temps és dolent i els dies són curts i no és gaire avinent de sortir de casa. A l'estiu hauria estat inimaginable atesa la feina que hom sol tenir a pagès quan fa bon temps. A la primavera i a la tardor, cap al tard, era més fàcil que s'hi deixessin caure. A la primavera, sota la campana de la sala, es feien els últims focs de l'hivern; a la tardor, s'hi encenien els primers. El meu cosí tenia bona llenya. A la vora del foc, tant en un moment com en l'altre, feia de bon estar-hi.

Mossèn Serafí Guitarriu, rector de la parròquia, visitava el meu cosí i sobretot la senyora Remei, la seva mare. Solia arribar amb puntualitat; era un capellà corpulent, gros, lleugerament tocats d'icterícia, una mica groc i flàccid; contemplat sobre espais d'ombra, la negror dels hàbits, accentuant la grogor de la cara, li donava un cert aire fantasmal. Quan el rellotge de la sala tocava les sis amb el seu dring metàl•lic, aquell dring que en extingir-se anava seguit de les campanades més greus, una mica llunyanes, d'un lirisme més boirós, del rellotge de paret de l'habitació de la senyora Remei —i l'entrada del senyor rector coincidia amb el toc de les hores d'aquelles màquines—, semblava que li donaven la benvinguda i es produïa una escena d'òpera bufa que tenia tot l'aspecte d'haver estat expressament muntada. El reverend Guitarriu deixava la teula i el manteu al penja-robes i tot fregant-se les mans —era un símptoma de cordialitat— es dirigia a la campana de la sala, on se solia trobar el meu cosí davant el foc, llegint un paper o altre. Fetes les preguntes de rigor, que versaven, és clar, sobre la senyora Remei, l'eclesiàstic acostava un moment les mans al foc i després; s'asseia a taula, se servia ell mateix una copeta de vi ranci de la casa i es posava a rosegar un carquinyoli lentament, perquè, segons pròpia declaració, tenia una dentadura que se li aguantava per un-fil, molt delicada. En aquella taula de sota la xemeneia, el platet; de carquinyolis i l'ampolla de vi ranci —que tenia un color de maduixa madura— hi tenien una presència gairebé continuada. Pel meu gust, aquell vi era imbevible— era d'un ranci agre; però, a causa, probablement, del costum, tothom deia que li agradava.

De vegades el senyor rector arribava acompanyat de l'alcalde pedani i mestre d'obres de la parròquia, el senyor Colomer —un. home baixet, de cara rodona, cabells rars i ulls blaus. Després del tràfec que havia tingut tot el dia, aquella estona de relaxació era í molt del seu gust; en arribar a la sala, feia una rialleta de satisfacció, una mica bleda però representativa de l'equilibri que transportava. Diré tot passant que l'extraordinària activitat que aquell home realitzava no era pas gaire del gust de la població; era un paleta empipador perquè no parava mai. Era un moviment que trencava les oracions de la població i per això era tan envejat. Segons mossèn Guitarriu, era «una activitat que no pagava la pena atesos els pocs anys de vida que hem de suportar». Però el paleta no feia cas de res. Treballava, es movia, anava endavant. Era comprador

de tota la terra que s'oferia en el terme. Com que tenia la senyora permanentment empiocada, tot li era un pretext per a sortir de casa. El rector i el paleta eren en tot cas molt diferents. Davant el foc, el reverend hi acostava les mans, i encara molt allunyat. El paleta hi acostava els peus envaïdors; allargava, des de la cadira que ocupava, les extremitats i presentava unes sabatasses plenes de fang o de pols, segons l'època de l'any.

El senyor Valls també solia fer acte de presència. Era l'administrador dels masos del marquès, i, com a tal, la seva importància social era inqüestionable. Era un home petit, gros, de cabells blanquinosos, d'ullets molt petits, negres i penetrants, d'una placidesa gairebé permanent i que tenia fama de murri a tota la comarca. En aquest país, en moltíssims casos, és sempre difícil de saber si la fama que hom transporta té un fonament real o és un simple lloc comú, generalment produït per una anècdota esporàdica, que hom repeteix per hàbit. La contextura mental del senyor Valls era el pessimisme. Era un home que havia nascut així, com d'altres neixen amb llenties a la cara. Per ell, tot era corromput i podrit, els homes i les dones no valien cap cèntim, no hi havia res que tingués un aspecte agradable. No era pas un home que s'entretingués a observar les coses ni a matisar-les; les resolia ràpidament i d'una revolada. Aquesta seva manera de pensar, tan poc habitual, perquè els homes que vivim en aquest món hem de tenir fatalment algunes esperances, era precisament el que li havia donat la fama de murri que tenia, en tant que la murrieria és un estat d'esperit personal, misteriós i en definitiva marginal. En realitat, però, la murrieria, la hi havien penjada, perquè, quan es tractava de saber el que la hi havia produïda, el resultat era més aviat magre. El senyor Valls feia més aviat la viu-viu d'una manera grisenca i no solia pas estirar més el braç que la màniga. Era certament l'administrador de les terres del marquès, i això era una cucanya. Però era una cucanya molt petita, perquè la capacitat administrativa que el càrrec comportava —i que l'hauria pogut enriquir— estava contrarestada per una mena de mandra personal profunda, mandra que era compatible amb la puntualitat, però que no el deixava rematar. En definitiva, el seu pessimisme era un simple pretext per a dissimular una peresa recalcitrant i assegurada.

El senyor Valls vivia a Torrelles i utilitzava, per a venir a Torrentbò, un automòbil vell, irrisori i desmanegat —una espècie de caldera alterosa, escrostonada i ambulant. I, com que el veterinari que tenia la iguala a la parròquia era el de Torrelles, el qual a la vegada tenia una carraca d'automòbil més irrisòria que l'anterior, però d'unes altres característiques, aquells dos homes semblaven inseparables, perquè sempre es veien plegats. Això es devia al fet que, quan el motor d'explosió de l'un no era en reparació, ho era el de l'altre, i aquesta decadència dels seus mitjans de transport Produïa la seva aproximació, perquè, com que feien el mateix camí, es necessitaven. Altrament, hauria estat difícil d'explicar aquella amistat, atesa la diferència temperamental d'aquells dos homes. El manescal —que era un home il•lustrat— era misantròpic, curt de paraules i semblava que li devien i no li pagaven, cosa que no era pas incompatible amb la fama que s'havia fet de practicar les passions de l'amor en aquells topants agraris. Dintre el seu pessimisme, el senyor Valls, en canvi, era tranquil i rioler, enraonat mollàs i tot li lliscava per sobre com l'aigua sobre els teulats. D portes enfora, doncs, eren diferents, però no podríem pas dir que es complementaven, perquè els homes, en la seva infinita solitud no es complementen mai. A la reunió de sota la campana, el senyo Valls hi era un element indispensable, perquè era fluent i d'una dissertació decorativa, que el pessimisme feia original i cargolada. El manescal hi feia un paper d'estaquirot monosil•làbic i la seva per sona abstreta i tapada hi projectava aquell element d'indiscernible silenci humà, tan favorable en aquest país a l'atribució d pensaments i de preocupacions importants. Després d'haver trac tat copiosament aquell il•lustrat facultatiu, vaig arribar a la conclusió que la profunditat del seus pensaments es reduïa als de l'home dominat per un erotisme intranscendent i camperol interessat abans que tot a aixecar les faldilles de les pageses —si s'esqueia naturalment, que més aviat sovintejava poc, poquíssim, segons e senyor Valls, que, dominat pel pessimisme, ni tan sols creia en l'ineluctabilitat dels fenòmens naturals.

Martí Rovelló, un altre element de la reunió, era un petit propietari d'una

modèstia constant i subratllada. En realitat era la modèstia personificada, característica que se li accentuà després d'haver hagut de demanar diners al paleta i alcalde pedani que la insospitada mort de l'euga que tenia el precipità en un estat d confusió del qual només sortí després d'haver fet una hipoteca sobre les seves vinyes que l'activíssim mestre d'obres acceptà sorrut i com si fes una caritat, però de fet amb una satisfacció meditada. Així, doncs, si el fet de demanar diners sol agrejar el caràcter de la gent i el torna reticent i casuístic, la hipoteca del paleta convertí Rovelló en un home d'aparença humanitària i unànime i el disposà a donar la raó a tothom i a practicar una espècie d'universal gara-gara, com si es volgués fer perdonar la desgràcia que havia tingut amb la mort de l'euga que tants maldecaps li havia donat. La tàctica li donà un indubtable resultat, i la hipoteca —una hipoteca és sempre una cosa seriosa— no el féu pas desmerèixer de la consideració general. Rovelló continuà cultivant les seves vinyes —tenia fama de podar els ceps d'una manera molt remarcable— i fent el seu vinet rosat, sec, que al cap de l'any es tornava indefectiblement ranci o agre i que detallava. Com totes les persones que venen vi, tenia fama de posar-hi aigua, però n'hi posava tan poca —era un tímid— que el fet no tenia importància.

El senyor Martí Juell era un mestre nacional retirat. Fadristern d'una vella família de la població, havia seguit la carrera del magisteri, en el curs de la qual havia quedat vidu i havia casat les filles que havia procreat —tres o quatre, molt entenimentades— en els diferents llocs on havia estat successivament destinat. Era un home sord i d'aspecte molt saludable i ben conservat. En realitat, com més dura era la seva oïda més bé es trobava, de manera que, en la seva composició humana, la seva sordesa havia passat a ser un fenomen perfectament natural. No tenia cap desig ni curiositat de sentir ningú; això no vol pas dir que si algú li preguntava alguna cosa no fes els possibles per escoltar-lo. Les seves respostes eren, però, molt aleatòries, i això potser demostrava una certa impenetrabilitat bàsica. Escoltava exclusivament la gent gran, perquè la pedagogia pràctica en què havia actuat l'havia portat a tenir de les criatures una idea nefasta, una concepció amarga molt acusada. Quan veia una criatura, el seu primer moviment era enravenar-se i mirar cap a l'altra banda. La infància l'havia saturat i atipat i era un perfecte escèptic respecte d'aquesta classe d'éssers humans. El reverend Guitarriu havia fet el senyor Juell president de la Junta d'obres de l'església. És clar que en aquest organisme el qui realment tallava el bacallà era el mestre d'obres de la població, que feia que la presidència de l'ex-pedagog Juell fos purament honoraria. No crec pas que el fet l'engavanyés gens ni mica, primer perquè era un sord raonable i després perquè considerava que, a la seva edat, només podia ser investit de càrrecs honoraris. No. No era pas aquesta la qüestió. La qüestió hauria estat saber, tenint en compte l'extrema duresa d'oïda del senyor Juell, com s'ho havia fet l'eclesiàstic per posar-lo a la presidència d'aquella junta que dintre la relativitat de les coses humanes era, a la parròquia, tan important, sobretot després de les depredacions perpetrades. Cert; era un sord raonable, però ho era tant, que a vegades semblava, pels estirabots inconnexos que exhalava, que la seva presència en aquest món era una mica vaga.

El senyor Picornell, un altre assistent a les vetllades, era un altre petit propietari, pagès de professió però de relativa constància. En realitat era un home que anava pels mercats, i, com que a la rodalia aquesta classe d'esdeveniments no són pas escassos, la seva activitat estrictament agrària era una mica sobtada. De fet tenia les terres més aviat abandonades. Era un home petit, carregat d'espatlles, flac, amb uns ulls grossos i negres de mirada trista i un cigarret de paper als llavis, generalment apagat. Gairebé cada dia, a Primera hora, es posava la brusa i una gorra important, agafava una vareta de negociant i després d'haver enganxat el seu carret desapareixia carretera enllà cap al mercat. La gent deia que es dedicava a la compra i venda d'allò que es presentava, però aquesta imprecisió no donava pas a les seves transaccions un aire gaire concret. Era un comerciant, en tot cas, que no pujava ni baixava. Era, en realitat, la seva dona, que era molt feinera i de molta capacitat de treball, qui portava el rem de la casa i amb el magnífic galliner que posseïa l'aguantava. La gent deia que la Carmeta —que aquest era el seu nom— veia sortir el seu marit més aviat amb poca ànsia perquè li agradaven més les seves sortides

que la seva domesticitat, que era poc positiva, atesa la impossibilitat de Picornell de fe res apreciable. Dels mercats, certament, en portava moltes i mol variades notícies que per la seva mateixa abundància, i perquè generalment eren contradictòries, acabaven per marejar i atabalar les persones que les escoltaven. Picornell era un curiós dels mercat, parlava amb molta gent, s'hi quedava a dinar, escoltava, però tot aquella seva receptivitat produïa una informació tan abundant tèrbola que no s'hi veia mai res clar. Com que aquell bon home contribuïa a la confusió general, la gent en fugia com els gats de l'aigua escaldada.

Durant la meva estada a Torrentbò, vaig assistir a moltes d'aquelles reunions, i sempre, com és de suposar, sense realment prendre hi part. A còpia d'assistir-hi vaig haver d'arribar a una constatació més aviat decebedora. No vaig trobar mai que aquelles reunions fossin divertides o serioses, greus o lleugeres, polèmiques o unànimes, apassionades o fredes. En realitat aquells senyors es reu, nien a unes hores determinades sota la campana de la xemeneia, però, a part la seva presència física, tot el que hi aportaven era d'una òbvia inanitat. N'hi havia tres que no hi aportaven ni això; el senyor Juell, el veterinari eròtic i el marxant Picornell hi aportaven un mutisme tenaç. Aquest darrer ni tan sols havia intentat formula algunes de les seves obscures i contradictòries informacions per, què si ho hagués fet hauria contribuït a avançar l'hora de la dissolució de la vetllada. El senyor Valls moderava el seu pessimisme divertit amb un probabilisme una mica fat. Mossèn Guitarriu en dedicava al seu dolce far niente mental habitual i devia considerar que el sol fet de vestir la sotana ja era prou important. El meu cosí acceptava aquelles reunions amb una benignitat resignada perquè ja havien tingut lloc amb algun altre element que havia passat aval —en temps del seu pare. Deia sí o deia no sempre que havia d'afirmar o de negar, i no s'equivocava mai. Però no considerava mai necessari anar més enllà. Era el paleta de la parròquia i alcalde pedani el qui representava l'element d'imprevisió; a vegades, en efecte, es revestia de valor i proposava de fer una cosa o l'altra.

—Hauríem de fer això o allò o allò de més enllà... —deia amb cautela, observant l'aire que agafaven els assistents davant el que avançava.

Així li vaig sentir parlar un dia de fer quelcom per matar les cuques dels horts que es menjaven les viandes; de fer uns metre de clavegueres perquè les aigües residuals no anessin a parar als carrers; de comprar un tractor entre tots per llaurar ràpidament i amb eficàcia els camps.

—Bah!, bah!... —digué sistemàticament el reverend Guitarriu fent un gest amb la mà resolutori i decisiu—. ¿Encara voleu més feina? Tot és a les mans de Déu, i Ell dirà l'última paraula...

—Aquest paleta —afegí el senyor Valls mirant el sostre i passant-se una ungla per la barbeta— no para mai. És un cas!

—Així ho hem trobat i així ho deixarem... —deixà caure el senyor Rovelló amb un aire modest, obsequiós i amable.

—Què ha dit? —preguntà el mestre retirat tractant d'augmentar les seves capacitats acústiques amb la mà.

—Res, no ha dit! —formulà amb una veu potent per tal de fer-se entendre l'eclesiàstic, lleugerament irat.

El veterinari feia una lleugera rialla imperceptible que a penes li aclaria la cara, i el meu cosí una altra.

Hom tornava a parlar del temps que feia, de les enfadoses collites, sempre magres, de les hipòtesis agràries incertes i inaferrables. Durant una estona, el mestre d'obres es mantenia en l'aclaparament a què havia estat precipitat i el seu silenci semblava petri. Però no durava pas gaire. Era un home que s'emmotllava.

Quan el rellotge de caixa de la sala tocava dos quarts de vuit del vespre —campanada que anava seguida del dring una mica més boirós del rellotge de paret de l'habitació de la senyora Remei— mossèn Serafí Guitarriu s'alçava de la seva cadira de braços. Era un home puntual. S'alçava amb un posat de voler dir: «No hi ha més remei! Tot s'acaba!». Anava a cercar la teula i el manteu al penja-robes i iniciava el comiat. Solien sortir plegats el reverend, el paleta i el pedagog retirat. Després ho feien els altres. Els més tocatardans eren l'administrador Valls i el manescal. Eren els últims de sortir perquè potser els feia ànsia d'engegar el vell artefacte automobilístic. Però poc després d'haver sortit sentíem que un o altre l'engegava i constatàvem que el soroll desgavellat dels seus pistons s'anava perdent carretera enllà.

Després el servei parava la taula, i la senyora Remei iniciava el rosari amb veu precisa que de seguida agafava una monotonia amable i mecànica.

Teulats

En el ramal de la carretera trobo la pobra Franciscà que ve del mercat. Porta dos cistells buits, un a cada braç. En els vímets d'un dels cistells, hi tremola una ploma de color vermell, d'un vermell deliciós, suau i vellutat, que potser és una ploma d'un dels pollastres que la pobra Francisca ha portat a vendre. A Torrentbò, quan es parla d'aquesta dona, tothom l'anomena, indefectiblement, la pobra Francisca. L'adjectiu li és inseparable. De pobra, ho és amb tota seguretat. Viu en un petit, vell casalot de fora del poble, que en diuen el Mas Magre, amb la seva filla, la Francisca petita, un grapat de terra, dues gàbies de conills i una dotzena de gallines que divaguen pels voltants de la casa. És una dona alta i flaca fibrosa, mantinguda en un punt de crispació, vestida de fosc, un mica despentinada. (Deu tenir un mirallet entelat, posat entre quatre fustetes d'un verd descolorit, penjat en el llisquet del pòrtic de la cuina, i una pinta groga i desdentegada.

—Ai, Senyor! —em diu en trobar-nos, aturant-se.

Després, diposita els cistells a terra, s'aclareix els cabells de sobre el front i col•loca les dues mans sobre la concavitat de l'estómac.

—Quines males notícies que li haig de donar! —diu amb una cara llarga— Aquesta nit s'ha romput un altre cairat, i el teulat caurà. Ara som a l'hivern. Si plou una mica més, el teulat caurà... Haurem d'anar a captar...

—No el podria fer, d'alguna manera, arreglar? Fet de bon principi, hi podria posar un pedaç...

—És ben trist que els cairats es rompin i que caiguin els teulats...

—És clar que és trist... Els teulats no haurien de caure mai. Però... què vol... els cairats, a còpia d'anys, es corquen i cauen. Sol passar...

—Però miri que és trist que els teulats caiguin... —Oh, sí! No me'n parli... Si jo fos de vostè, el faria arreglar. —Jo també ho pensava. Vaig dir a la meva filla, la Francisca petita: «Casa't amb un paleta, amb un paleta treballador, i tindrem el teulat arreglat». Però què vol...? Són massa joves, tenen pardalets al cap, a la seva edat tot els ve de trobes. Així, he donat un encàrrec al mestre de cases i ara ja em deu esperar. Si li lleu, vingui i veurà el que ha passat. La pobra Francisca agafà els cistells i ens posàrem a caminar. Quan arribàvem a la casa —en el curs del trajecte vaig veure la impossibilitat mental d'aquella dona de comprendre que el seu teulat pogués caure —veiérem el mestre de cases assegut al pedrís de la porta, fumant. Un home baixet, rodanxó, roig de cara, vestit de vellut (bona gorra, una mica entregirada), amb un petit bigoti blanquinós, el nas rodó, els ulls petits, plens de vivacitat.

—Què hi ha? —digué alçant-se—. L'heu feta molt llarga... i tinc una feinada...

—Aquesta nit —digué Francisca— s'ha romput un altre cairat. Us hauríeu de mirar el teulat, farem un bell ull, i si ens entenguéssim...

—Està bé! —digué el mestre de cases, sec, considerablement enravenat.

Els mestres de cases dels pobles rurals són, dintre el seu petit ambient, molt importants, considerables. La gent marginal, de fora poble, quan parlen d'ells, diuen, amb una rialleta: «És una paleta de pagès...». Sí, són paletes de pagès, certament, que fan les coses d'una manera matussera, no gaire afinada. Però dintre el seu medi tenen una gran presència, perquè són indispensables. En el secà, no se solen pas fer gaires cases de planta, però s'han de conservar les velles cases, s'han de fer reparacions per mantenir-les i estintolar-les. El refrany: «Qui no tapa la gotera haurà d'arreglar la casa entera» forma part d'un dels set o vuit principis explícits de la saviesa popular. Així, aquests mestres d'obres rurals sempre tenen feina, són tinguts per homes de números i de paper i llapis, solen tenir quartets i gaudeixen del respecte universal, com totes les coses difícils d'escamotejar.

La pobra Francisca obrí la porta de la casa, deixà els cistells a l'entrada i aparegué, al cap de poca estona, amb una vella escala rústega i desmanegada.

—Teniu... —digué oferint-la al mestre d'obres—, vós mateix, pugeu al teulat, mireu-vos-el i feu un capmàs...

—No, no... —digué el mestre de cases, ràpid—. Ja us en faig paga. El teulat és vell i deu ser molt madur. Cal pas badar. Ens el mirarem de part de sota. Serà igual...

El teulat era vell, en efecte, i s'aguantava per inèrcia. No hi volgué pas pujar.

Entràrem a la casa —que feia olor de galliner—, pujàrem a dalt, i a la minúscula sala aparegué l'estrall; el corc havia convertit el cairat en una pols esgrogueïda i s'havia esqueixat. Tres o quatre teules —potser més— havien caigut i s'havia produït l'esvoranc. Es veia una mica de cel pel forat. Dos o tres metres més enllà es veien els dos altres cairats consumits, que també havien catxat.

El mestre de cases s'ho mirà tot plegat una estona, es passà la mà pel clatell, féu uns passos per la sala, es passà la mà per la cara i al capdavall digué:

—Aquests altres cairats també perillen; de manera que, ara que hi som posats, potser valdria la pena de fer un pressupost global.

La pobra Francisca se'l mirava com qui escolta un oracle, amb els ulls oberts i la boca mig badada. Quan sentí, però, la paraula «pressupost global» queda's sorpresa i féu un moviment d'impaciència.

—Què voleu dir amb el pressupost global? No vingueu pas amb paraulotes abans d'esmorzar... —digué sortint de la resignació habitual.

—Vull dir tot plegat... —digué el mestre. —Ah!

—Així, arreglar aquest teulat costarà —digué el mestre parlant molt lentament, mirant a terra, gratant-se el bigoti amb l'ungla del dit petit per augmentar l'aspecte de meditació que havia agafat— arreglar aquest teulat costarà, preu de pagès, sense punts ni comes!, si vós hi porteu els cairats, de cent vint a cent trenta duros...

—I d'on voleu que els tregui, els cairats?

—Els cairats són cars...

—Us hi poseu pas per poc, fiet de Déu!

—No es pot pas fer per menys en el temps que som... —digué el mestre enfilant el primer esglaó de l'escala.

Quan arribàrem a baix, quedàrem tots tres parats un moment al llindar de la porta, sense dir res, volent certament dir alguna cosa, però totalment impossibilitats de trobar-la.

La suspensió, però, durà un instant. El mestre de cases es posà a caminar devers el poble, amb la pressa de l'home que porta retard. Jo vaig enfilar el camí contrari, amb un aire de convalescent, ara un pas ara un altre. La pobra Francisca es quedà una llarga estona al pas de la porta, amb les mans sobre la concavitat de l'estómac, mirant una cosa o altra —potser el cel blau.

Pagesos

—Aquest any, a l'hort, no collirem res... —em diu, abaixant el nas, un pagès.

—Ai, Déu meu Senyor! —fa la seva dona, que l'ha sentit. —No collirem ni una col...

—Tan bones que són, amb cansalada, a l'hivern... —diu la mestressa.

—I per què no collireu res? —que li demano.

—Perquè l'hort és ple de cuques que s'ho mengen tot...

—Les podríeu matar, no us sembla?

—Les ruixo amb un líquid. Sempre se'n mata una o altra. Resulta, però, que els dels horts veïns no fan res, i les cuques passen d'un hort a l'altre, com si res. O tots o cap, comprèn?

—I per què no ho feu tots? ¿Per què no us reuniu i en parleu? Per què no us ajudeu? No sembla pas res de l'altre món... ¿Que no sou amics? Però, encara que no en fóssiu, no creieu que val la pena?

—Som amics i no som amics...

—Està bé. Però, mentrestant, les cuques se us mengen les viandes. Us queixeu, però no sou capaços de fer res. No ho trobeu ridícul?

—Vostè ho veu tot molt senzill, molt planer...

—De senzill, em sembla que no en pot pas ésser més, vaja...

—Però qui li posarà l'esquella, al gat? Si jo començo, el de més enllà no voldrà seguir; si comença un altre, jo potser no seguiré...

—Però això és absurd, per no dir bèstia... ¿Per què sou tan orgullosos? És que les cuques fan diferències?

—Oh, no senyor!

—I doncs què feu, parats, ploriquejant com criatures...?

—Però què hi vol fer si som així? —diu la pagesa amb una cara trista, mentre el seu marit es passa la mà, atabalat, pel clatell.

—Així, ¿comportareu que les cuques se us mengin les feixes sense fer res?

Passareu pas gaire bon hivern...

—Sempre ha estat així, què hi vol fer!

—Però, encara que hagi estat sempre així, no vol pas dir que d'ara endavant hagi de ser el mateix... ¿Com és possible que no ho comprengueu?

—Comprendre-ho, rai... Prou que ho comprenem...

—Però, llavors, per què no us decidiu?

El pagès em mira amb la boca mig oberta. No sap què dir. No sap què fer. És el punt mort. La conversa no pot donar més de si. La tornaríem a començar i arribaríem al mateix resultat; esterilitat total, no res. El pagès em mira de cua d'ull. Jo miro la pagesa. La pagesa mira el pagès. Sembla una escena de Molière.

El diumenge, trobo el paleta, que al mateix temps és l'alcalde pedani, a la sortida de l'església. És un home tan atrafegat que per a parlar-hi s'ha de demanar permís.

—Què se li ofereix? —em diu en acostar-m'hi.

—Els horts són plens de cuques... —que jo li dic.

—Oh, no me'n parli! En són farcits. És una desgràcia. A l'hort del meu, ja gairebé no hi queda res.

—Vostè també hi té un hort? Molt bé. ¿No creu que es podria fer alguna cosa per matar les cuques? Reuneixi els pagesos, en parlin, matin les cuques tots a l'una.

—Caracu! —diu el paleta.

—És que per a matar-les coneix cap altre camí?

—Vostè va molt cremat... Ho veu tot molt planer...

—Home! Vostè té la vara. Vostè pot imposar el que s'ha de fer... En realitat és l'únic que pot imposar el que s'ha de fer. Atès que els pagesos són incapaços de parlar i de decidir, vostè és l'únic que pot posar el cascavell al gat.

—Jo no tinc pas la vara per fer matar les cuques...

—Potser no! Però per a coses més insignificants la deu fer servir.

—Vostè sempre en té una per dir...

—Oh, no senyor! És un compliment de vostè. La meva idea és que la vara hauria de servir per a matar les cuques, el pugó i l'abundància prodigiosa de paràsits de les plantes. ¿Per a què millor la podria fer servir?

—Jo tinc molta feina...

—Li desitjo que cada dia en tingui més. És la millor manera de passar el temps.

—Què vol dir? Vostè em pren el número...

Vaig estar a punt de dir-li que era un ximple, però em vaig retenir.

—La feina, ja la hi regalo —digué un moment després—. N'estic fins aquí... comprèn?

—Déu dóna faves a qui no té queixals... Tornem a les cuques.

—Jo no puc fer res. No veig la manera de fer res. És la gent que s'ha de moure. Vostè parla de coses que no s'han fet mai en el país. Hi ha el sindicat, la germandat...

—La germandat diu el mateix que vostè; que té molta feina. Per la germandat, això són petiteses. No és pas una germandat de pagesos; és una germandat de buròcrates. Ho sap millor que jo. Mentrestant les cuques devasten les feixes...

—Sí senyor! Les feixes en són plenes. És una pena. No hi quedarà res.

Era a darrers d'estiu. L'any declinava ràpidament. Quan arriba aquest temps els pagesos tenen una espècie de tirada a tancar-se a casa, una mena d'atac d'insociabilitat. A la primavera, encara són capaços de moure's una mica. En aquest temps es tanquen com els cargols, entren en la hibernació i no hi ha res a fer.

Alguns, pocs, propietaris, gastant molts diners en insecticides —generalment falsificats—, dedicant-hi un esforç personal desmesurat, salvaren una petita part de les viandes dels seus horts. La majoria ho perderen tot. Ploriquejaren tot l'hivern. Però, per a ploriquejar, no hi ha com l'hivern, a la vora del foc, quan ja no hi ha res a fer. Fa anys, decennis, segles, que el ploricó es produeix en aquest país, no pas quan les desgràcies es podrien evitar, sinó després, quan no hi ha res a fer. És un país bonic —extraordinari.

L'hostal

El vell hostal de Torrentbò ha sofert les transformacions naturals del pas del temps.

A judicar per la gran quadra i els estables corresponents, avui no utilitzats i que han quedat annexos a la gabella actual, és perfectament lògic de pensar que anys enrere, fins que durà la tracció animal, la gent que anava de camí s'aturava a la parròquia, almenys per fer-hi nit. Altrament no es comprendrien els estables tan llargs i ben construïts, que encara avui es poden veure i que ara serveixen perquè les gallines de la casa hi vagin a pondre i a dormir. Però tot això s'ha abolit. En aquesta època dels motors d'explosió les comunicacions són prou ràpides perquè la gent de pas pernocti en els vilatges. Les poblacions grans tenen més atracció. I així, del vell hostal, n'ha quedat una part morta i buida i només es conserva la gabella i un local adjacent que és freqüentat pels pagesos el diumenge a la tarda, a l'hora de prendre cafè.

Des del punt de vista del progrés material, el paleta i l'hostaler són les persones més importants de la parròquia. El paleta porta un gran rem de feina. L'hostaler —Quimet— és el primer comerciant de la població. Per la seva gabella, hi ha de passar tothom, perquè s'hi troba tot el que hom necessita. És un establiment ben situat. En les poblacions allargades, com Torrentbò, la situació central és sempre la més bona. És a prop de l'església, de la rectoria, de l'escola i del correu. Hom s'hi ha d'acostar, per una o altra raó, fatalment. Per altra part, és una bona gabella. A les petites poblacions rurals hi ha dues sensacions olfactives desagradables. Hi ha masies —i fins i tot bones masies— recloses, poc airejades, que fan olor de cagallons de rata secs. I hi ha gabelles en les quals la presència massa dilatada de determinats productes forma un aire ranci, tocat de floridura, de resclosit. La gabella de Quimet té una entrada certament especiosa —aquella barreja estranya d'olor d'arengada, de galetes Birba, d'oli àcid de racionament, de forc d'alls i de caramels de menta —, però la bafarada és momentània. De seguida s'esvaeix, perquè les coses hi són fresques. La Maria, esposa del senyor Quimet —o sigui la Quimeta, perquè la Maria, havent-se casat amb Quimet, és anomenada pels pagesos la Quimeta—, no vol racons ni raconets. Vol que les coses marxin; vol —per utilitzar la terminologia moderna— que hi hagi giro. I és per aquesta raó de girar que Torrentbò té una bona gabella, ben proveïda, amb la vistositat dels envoltoris de les coses capaç

de produir un cert engrescament. Si fos il•luminada per l'electricitat, encara guanyaria, perquè ni el quinqué de petroli ni el bec de carbur no arriben a trencar aquell punt de somort i de macilent que amb aquestes lluminositats tenen les coses de la ruralia, a l'hora baixa, i sobretot a les hores de crepuscle d'hivern. Així, per a Torrentbò, el matrimoni de Maria i Quimet representa un element de progrés. En la vida rural i vilatana, la importància de les dones es manifesta sobretot en la sensibilitat econòmica de les dones, que pot ser molt viva. Quan en les petites autarquies rurals, en els negocis vilatans, hi ha una dona ordenada, activa, que empeny, la prosperitat és infal•lible. Hi ha pagesos treballadors, hàbils en el seu ofici, que són, al mateix temps, badocs, dispersats i ineficients en molts altres aspectes. En aquests casos, les dones són un complement indispensable i donen un gran rendiment. En els negocis dels vilatges, passa el mateix. A vegades es dóna el cas —que no és pas corrent, però que es pot produir— que l'home i la dona són igualment positius i tenen una ambició paral•lela; llavors la fortuneta es dibuixa claríssima. Aquest era el cas de la gabella de Torrentbò. El matrimoni de l'hostal era una companyia que donava —dintre la relativitat de les coses— un considerable interès.

Maria —o sigui la Quimeta— era una dona de trenta anys, alta, rossa, de cara fresca, ulls grisos, de bones carns, simpàtica, activa, d'una conversa sense afectació, de braços —que a l'estiu descobria— d'un daurat-rosa, magnífics. Com que tenia una bona cama, alta i fina —potser la millor cama de la parròquia—, era francament partidària de discretament exhibir-la, cosa que produïa com un miratge d'oasi enmig de la inapetència genèsica que la feminitat rural creava. El seu marit era més gran que ella. Era un sòmines petitet, de cabells rars, bru, una mica carregat d'espatlles, amb una bata de mig dol —bata de botiguer— fins als peus. Era un ésser infatigable, d'una activitat continuada, meditada i ordenada. No parava mai. El resum és aquest: Quimet sabia comprar. Quimeta sabia vendre. Quimet portava una correspondència fluvial i era present a tots els mercats de la rodalia. Darrera el taulell, Quimeta era amable i ràpida, pacient, d'un accés sense falla, d'una habilitat perfecta. Els pagesos la consideraven un ornament de la parròquia. Les pageses la miraven fascinades; no s'haurien pas atrevit a discutir una qualsevol decisió emanada d'ella. El calaix reflectia les virtuts del matrimoni d'una manera precisa i exacta.

A l'entrada de la gabella, a l'esquerra, hi havia una porta que donava pas al cafè. Era un local de parets buides, amb una finestra reixada que donava al carrer, de llum somorta i d'olor de fum refredat. Hi havia unes taules de fusta quadrades i unes cadires, de balca, tot plegat d'un aspecte una mica tètric. Entre setmana, el local era concorregut pels rars passavolants que freqüentaven el vilatge. Hi dinaven i hi prenien cafè. La vella carn d'olla s'ha tornat molt escarransida i primeta, però en aquella casa encara servien una escudella discreta dintre de la modèstia. Els dissabtes al vespre, sortint de la barberia, s'hi acostava algun pagès. Els diumenges a la tarda, el local feia el seu ple. Quimeta hi servia una aigua de castanyes de color plausible i alcohols de garrafa de diverses denominacions. Tota la pagesia madura de Torrentbò, o gairebé, feia cap a l'hostal. No era pas un ambient per a sadollar les inquietuds jovenívoles. El jovent de la parròquia freqüentava els bars més llampants de Torrelles —per les mateixes raons per les quals no acceptava els perfums de la barberia. Els pagesos madurs, però, s'hi trobaven bé. Hi prenien cafè, hi conversaven i hi jugaven al truc amb cartes greixoses, manipulades des de feia molts anys. Contaven els punts amb grans de blat de moro. Això els donava el gust de l'ambientació precisa. El local s'emplenava d'un gruix de fum infecte. A vegades s'armaven discussions sorolloses. En el nostre país, el soroll és considerat una cosa sana i positiva. Quan, a l'hora baixa, arribava el moment d'anar a donar menjar a les bèsties i de la dispersió fins el diumenge vinent, el pagès constatava que havia fet una despesa petita i que les cartes li havien permès de guanyar o perdre un cafè. Davant aquesta constatació, el pagès se n'anava a casa satisfet d'haver passat un diumenge positiu i apreciable.

Les tardes dels diumenges d'hivern, sobretot quan plovia i l'aire es tornava macilent i es veia relliscar l'aigua pels vidres de la finestra, l'ambient era bonic. Hi havia una llum tan pobra, el fum s'hi tornava tan verd, el resclosit i la humitat es feien tan immediats, les ombres donaven a les faccions humanes un

aire tan estrany i tan monstruós, que el local agafava un aspecte irreal per exasperació de la realitat mateixa. Hi havia el pagès gesticulant i cridaner; el pagès meditabund amb una punta groga de cigarret penjat al llavi; el pagès embadocat i abstret. Les seves mans agafaven unes dimensions prodigioses i una presència impressionant. En els moments de calma —una calma aclarida pel soroll d'una cullera que dringava en una tassa de cafè— se sentia la pluja caient del ràfec de la casa al sòl de terra. Amb el cervell funcionant amb més lentitud que mai, els pagesos passaven una altra tarda de diumenge de la seva vida, una altra tarda igual que les que ja havien passat, igual que les que passaran mentre duri la seva vida.

Balzac donà una idea falsa dels pagesos. Els presentà com uns xerraires —bavards —. Vegeu «Les Paysans». Els pagesos no són xerraires més que els diumenges a la tarda, i encara pocs, escadussers.

La ferreria

A Torrentbò hi havia un ferrer, com a gairebé tots els poblets de la ruralia, per més petits que siguin. El ferrer és una institució importantíssima. Els ferrers ferren els animals —cavalls i eugues, muls i mules i ases, si n'hi ha— i conserven i esmolen les eines per treballar la terra. Els pagesos no es poden passar dels ferrers, i per això els admiren. Els treballs que fan, els paguen al comptat rabiós, cosa que demostra que el deute és sagrat i, per tant, no susceptible de ser examinat des de cap punt de vista. Els ferrers són, per altra part, considerats molt experts en la qualitat dels animals i de les coses de l'art del pagès. Quan, sobre aquestes coses, formulen un judici —un judici generalment sibil•lí, perquè els ferrers solen utilitzar la terminologia dels pagesos i en tenen moltes formes mentals—, l'interlocutor es considera reforçat o afeblit en la seva dialèctica. «Ho ha dit el ferrer!», diuen els pagesos. Els ferrers, del seu cantó, mantenen un cert to de superioritat davant els pagesos, sobretot davant els pagesos pobres però hi conviuen molt bé. Generalment són persones modestes i opaques, sense que això vulgui dir que en l'època de la joventut no n'hi hagi algun d'arrauxat, fatxenda i sorollós, conegut molt més enllà de la parròquia estricta.

Atesa la insolidaritat de la vida rural, les ferreries són importants, perquè són punts de reunió. Si la gabella és el punt de reunió de les dones, la ferreria és el lloc de reunió dels homes. Els diumenges a la tarda, els homes es troben a l'hostal; entre setmana, a la ferreria. En aquests establiments, sempre hi sol haver conversa i sovint conversa molt lliure —com no podria trobar-se en qualsevol altre lloc del vilatge. S'hi passa revista a la marxa general del país, a les puges i baixes de l'economia personal, a la vida eròtica del rodal — amb aquell funcionament lent, d'una morositat deliberada, del seu cervell. Les ferreries que serveixen de punt de parada al manescal, quan aquest facultatiu fa les visites a les masies i als í llogarets, són les que tenen més anomenada. A priori, davant els manescals, els pagesos són reticents. «No els poden pas guanyar més dolços, aquests esquilets!», diuen. Però com que quan tenen un animal malalt no tenen més remei que cridar el manescal, i aquests, en definitiva, són els qui en saben més, a l'hora de la veritat els respecten. Aquest respecte té graus, naturalment. El manescal que té por de les bèsties i se les mira de lluny, sempre és i considerat un manescal més petit que el que s'acosta francament a la zoologia amb l'habilitat suficient per a intervenir. Els pagesos i no tenen por dels animals. Els qui se'ls miren de lluny són considerats persones d'una altra classe —gent diferent. Els pagesos tenen el seu orgull peculiar, com la bestiesa específica del seu estament, diferent de la dels altres estaments —i, en aquest punt, l'orgull és molt explícit.

El ferrer de Torrentbò es deia Jeroni Piferrer i descendia d'una família molt antiga de ferrers. Era un home de seixanta anys, una mica estret de pit, lleugerament carregat d'espatlles, de mitja alçada, ros, d'ulls blaus, d'una calvície lluent, la boca sempre una mica oberta, que només tancava quan, amb el mall a la mà, picava el ferro. Si en estat natural feia la impressió d'una

persona precària, davant l'enclusa apareixia un nerviós gairebé frenètic. Feia voleiar el mall amb una força extraordinària i donava el cop final indefectiblement, amb un somriure de domini. D'una confusa laboriositat habitual, amb el martell a l'aire semblava engrandir-se. El seu aprenent, Miquelet Cals, era un jove d'una vintena d'anys, petit i corpulent, rosat de cara, amb un bon pàmpol molsut d'orella, dentadura blanca i dos sacsons a la barba d'un canongisme perfecte. Miquelet era un inesgotable xerraire i un divulgador de tota classe de petites notícies, i aquest fet havia portat com a conseqüència que Jeroni hagués accentuat encara la seva natural precarietat verbal i la seva tendència al silenci. «Amb un que parli n'hi ha ben bé prou!», deia Jeroni mirant Miquelet de cua d'ull. Miquelet, com tants aprenents que havien passat per la ferreria anteriorment, no s'hi trobava pas bé. Trobava la fornal trista i deia que no hi havia ambient. Li hauria agradat més animació i més fresca. Però per a Jeroni l'animació començava en agafar el mall. La seva ferreria era considerada la d'un repicat, en fer una ferradura, més sorollós de tota la rodalia. De vegades m'arribava el patim-patam dels malls al Mas d'Avall, que era prou lluny de l'establiment. La campana de l'església, el cant dels galls i el repicar del ferrer eren en realitat els tres sorolls més lligats amb la vida col•lectiva del poblet. La seva habitualitat formava part de l'existència de la gent.

La ferreria era cèntrica, vull dir prop de l'hostal —ocupava els baixos del casalot més vell i rònec de la població. Era un antre fosc, engarlandat de teranyines denses, tocat d'aquell color de pols ferruginosa format per la deposició de les guspires fredes, amb una o altra taca grisa o verdosa del cagaferro. Tot semblava concentrar-se en el foc de la fornal, sota la manxa desballestada i vella, d'un desmanegament aguantat amb filferros. Més enllà del foc tot eren ombres incertes dins les quals semblaven flotar estris inversemblants —rodones de carro, camèlies corcades, ferros torçats, eines abandonades i inservibles. L'olor de l'establiment corresponia al seu color ferruginós i agrisat; una olor lleugerament àcida i freda de pols de ferro i de cendra de carbó de pedra. Miquelet estirava la cadena de la manxa amb un aire distret, esperant sempre de col•locar al primer nou vingut la peroració que tenia a flor de llavi. Jeroni, amb el davantal de cuiro i un o altre estri a la mà, divagava enmig d'aquelles ombres amb una seguretat perfecta, perquè era l'única persona que sabia el que l'antre contenia. Quan es presentava l'ocasió de fer una ferradura, les faccions se li animaven. Amb l'enformador a la mà, feia saltar la pell morta, els cartílags inútils dels peus dels animals, amb una gràcia viva. Aspirava el fum blanc i agre que produïa l'aplicació de la ferradura roent, àvidament. Picava com un ciclop. Tenia traça en les cauteritzacions i les puntes de foc. Anava al fons insidiosament. Amb el ferro roent a la mà era un ferrer terrible, que feia posar la pell de gallina.

A la porta de l'establiment, sobre el carrer, hi havia un banc on s'asseia el manescal en passar la visita. Més enllà hi havia les anelles per a fermar els animals. El manescal mirava encuriosit les manipulacions del ferrer, però ni l'un ni l'altre no es deien res; si l'un era callat, l'altre era misantròpic i curt d'entregent. El veterinari era el de Torrelles. La seva silenciosa presentació i la seva misantropia féu creure als pagesos, al principi, que era un home molt savi i de molts coneixements. L'experiència demostrà més tard que el manescal era un home de dones, un obsés de l'erotisme rústic, i que fora d'aquest rengló res no era tingut per ell amb prou interès per a dedicar-hi el més petit comentari. Als pagesos, els deia estrictament les paraules justes, i després marxava fent un gest més o menys intel•ligible. Amb el ferrer, ni tan sols es deien una paraula. Es miraven mútuament. Res més. En un moment determinat, pujava al seu carret, feia petar la frisel•la i fugia, botent sobre les molles, com un coet.

—Deu tenir una llebre a jaç... —deia Miquelet en començar la seva indefectible peroració—. És un murri de set soles...

Però la tartaneta ja era lluny, transportant el manescal misantròpic, eròtic i voleiadís. Més tard, el facultatiu utilitzà un fòtil automobilístic impressionant, passat per moltes mans, d'una irrisorietat estranya.

L'escola

La senyora Leonor, mestressa de Torrentbò, vivia, dispesera, a l'hostal. Era una senyora d'una edat respectable, petita, seca, modesta, d'aspecte desenganyat. Per l'edat que tenia i la situació del seu nom en l'escalafó del magisteri nacional, li hauria correspost probablement un poble més important. Però, per raons que mai no vaig saber amb claredat, la senyora Leonor no havia tingut el més petit interès a sortir de la parròquia. Feia ja molts anys que hi era —tants anys, que la seva presència en aquell aire havia esdevingut tan habitual com la de qualsevol altre parròquia.

La senyora Leonor degué tenir totes les raons del món per a quedar-se al vilatge, però el fet de la seva habitualitat convertí també l'escola en un hàbit, en una cosa anodina i tan fatídica com qualsevol altra. Per altra part, a mesura que s'anà fent gran, que se li accentuà la solitud i que se li posaren a sobre les xacres, anà perdent l'interès del seu ofici, i durant la meva permanència a Torrentbò l'escola era un pur i simple guirigall. Instal•lada en un local que no havia estat construït per escola —en el primer pis d'una casa que semblava abandonada, de la qual havien tapat les goteres i demolit uns envans per fer una nau—, l'escola, desmantellada, deixada, rònega, era un guirigall que començava a quarts de deu del matí i durava fins a les dotze, per a reprendre a la tarda, de quarts de tres a l'hora baixa. Era una escola mixta amb una trentena de bergantells de tots dos sexes. La població escolar havia perdut el respecte a la senyora Leonor, i tots els esforços que la senyora féu per recuperar-lo foren inútils. La mestressa es limitava a contemplar aquell espectacle de rebel•lió biològica —a vegades mansa, sovint vociferant— amb uns ulls de tristesa, en certs moments rabiosa, generalment impregnats d'una monòtona conformació irreparable.

Mossèn Serafí Guitarriu, rector de la parròquia, i el paleta encarregat de l'autoritat delegada, que eren, en realitat, els superiors jeràrquics de la senyora Leonor, li havien dipositat tota la confiança i, així, el guirigall de l'escola havia arribat a una estabilització total. El paleta no era pas home per a sortir fàcilment de les seves aclaparadores ocupacions personals. En aquell ambient estàtic i aturat, el paleta tenia una feinada immensa, no podia donar l'abast. Veia l'escola a través de la reparació que un dia o altre s'hi hauria de fer; però, com que l'Estat és un client que paga poc i tard, tendia a allunyar dels seus llavis el calze d'amargor de la situació escolar. Mossèn Serafí complia el concordat. Visitava sovint l'escola per constatar-ne l'estat de sensibilitat religiosa ambiental. Quan arribava, es produïa un silenci total. Assegut a la cadira de la mestra, sobre la tarima, entre el crucifix i la pissarra, la senyora Leonor, dreta i arraulida al seu costat, deia a la criatura que tenia davant:

—Tu, menut, quants Déus hi ha?

Passava una estona. La criatura intentava dir alguna cosa sense resultat. Per no augmentar la confusió, mossèn Serafí mirava el sostre. La senyora Leonor feia un moviment amb els llavis, per ajudar l'interpel•lat. No hi havia manera de treure'n l'aigua clara:

—La criatura s'ha cortat... —deia la mestressa—. No hi estan acostumats...

—És clar... —deia el senyor rector, bonari. I de seguida: —Tu nena, digues el parenostre.

La nena s'alçava dreta i abocava el parenostre com una màquina, a gran velocitat.

—No vagis tan de pressa...! —deia mossèn Serafí, de tota manera satisfet—. Una mica de calma!

—És que, si no el dic així, quedo aturada...

—Vaja! —deia el senyor rector, alçant-se per anar-se'n, notòriament convençut, per la visita concordatària, que l'escola anava tan bé com podia anar.

Els pagesos són partidaris que en els pobles hi hagi escola, però en són partidaris per una raó molt personal; aspiren que les criatures —quan no hi ha feina— siguin guardades matí i tarda.

A vegades trobo un pagès, amb la criatura darrera les calces. —Què fa aquest noi? —que jo pregunto. —Va a estudi...

—Sembla espavilat. Deu aprendre força...

—Va a estudi. Ja li asseguro jo que no fa ni una falta.

—De tota manera, a estudi, hi deu aprendre una cosa o altra.

—Ho hem de suposar... Però la qüestió és que vagi a estudi, comprèn?, i amb constància i repicat. Si hi ha constància i es té cul, o sigui amor propi, es té molt de guanyat. És el principal.

Un dia, passava per davant de l'escola, quan els vailets en sortien, esvalotats. Veieren un gos que semblava perdut i errant —un d'aquests gossos que a vegades apareixen en els pobles rurals, que no se sap de qui són ni d'on vénen i que la gent, en veure'ls passar, mira amb desconfiança. No sé pas com s'ho feren. Entre tots agafaren el gos. Un dels vailets es tragué un cordill de la butxaca. Un altre, descobrí una paella de torrar castanyes, rovellada i abonyegada en un racó immediat. El gos era només mig escuat. No he comprès mai per què la gent talla la cua als gossos. El gos era només mig escuat i, per tant, susceptible que, a la cua, li hi fessin una bona lligada amb el cordill i la paella al capdavall. La paella era grossa i pesant. Ho feren amb una rapidesa extraordinària. No vaig tenir temps d'acostar-m'hi per evitar la crueltat. En un moment determinat, el grup s'obrí, els bergantells es dispersaren i el gos arrencà a córrer arrossegant la paella de torrar castanyes. L'estri monstruós batia per les llambordes de l'empedrat. Vaig seguir el gos amb l'objecte d'alliberar-lo. El pas del gos esdevingué un espectacle. Com que l'arrossegament de la paella feia un soroll inusitat, la gent sortia a la porta —en els ambients silenciosos la gent és fina d'oïda— per veure el que passava. Els anants i vinents del carrer s'aturaven a contemplar la novetat. Aquella pobra bèstia enfollida i adolorida els feia gràcia. N'hi havia que reien amb tanta satisfacció que es posaven les mans al ventre —sobretot si estaven grassos. Ho trobaven divertit, satisfactori i admirable. La lligada que el gos portava a la cua començà a sagnar. L'animal alentí la marxa esgotat, es ficà en el portal de l'hostal i s'entaforà de seguida en un racó de la quadra ple d'eines agrícoles i d'anacrònics carruatges. Vaig demanar a la gent de la casa que m'ajudessin. Arribàrem amb penes i treballs al lloc on s'havia ajocat el gos i trencàrem la lligada. Quimet, l'hostaler, s'oferí a donar-li una cosa o altra de menjar. Però, quan el gos se sentí franc, fugi com un coet de la població amb la cua degotant sang —degué anar, potser a morir, en un lloc o altre.

Pocs dies després vaig explicar el fet a la senyora Leonor, que m'escoltà afligida, amb un aire de desenganyada resignació.

—Li ho he dit altres vegades... No hi ha res a fer, absolutament res a fer...! —digué la mestressa, absolutament conformada—. Són els pares els qui manen. Les criatures són com volen els pares...

—Però vol dir que realment no hi ha res a fer?

—A mi m'ho diu... a mi, que fa quaranta anys que els tracto...? —afegí la senyora Leonor crispant-se, cobrint-me amb una mirada d'indignació gairebé furiosa.

Com que em semblà innecesari disgustar més del compte la senyora Leonor, vaig considerar que el més enraonat era deixar-ho córrer i que la bola anés rodant com aproximadament sempre ha rodat.

Pagesos

De vegades, passant per davant de l'escola, trobo la senyora Leonor —donya Leonor, que li diuen els pagesos. Parlem d'una cosa o altra, generalment de la indisciplina dels bergantells. La senyora —que ja he dit que porta gairebé una generació de pedagogia indescriptible al poblet— no s'ho agafa pas a la valenta. Està curada d'espants i ha arribat a una situació d'escepticisme trist. És una situació que no em costa gens de comprendre.

—Un dia —em digué— em passà pel cap d'explicar a les criatures, a les més grandetes, una cosa que encara no sé com em vingué a la punta de la llengua; que la terra gira al voltant del sol. Si vostè hagués vist l'espectacle! Encara no feia mig minut que parlava, les criatures feien una cara d'estranyesa tal, trobaven que el que deia era tan sorprenent, tan extravagant que... potser no s'ho creurà. Em semblà que havia de desistir, i així ho vaig fer. Quines cares feien, déu meu! Quina barreja de burla i de sorpresa! Era com si els expliqués una rondalla passada de moda. Ja sap que les rondalles també passen de moda. Era igual. No vaig tenir esma de continuar...

—La decisió de vostè fou potser massa ràpida. Potser, si hagués continuat, alguna de les criatures hauria sentit una forma o altra de curiositat. No li sembla?

—Vagi a saber! No m'hi vaig pas veure en cor, aquest és el fet. El que vostè diu hauria pogut ser possible, però a mi no m'ho semblà. Sortint de l'escola, devia fer cara d'amoïnada, perquè al carrer de Baix em vaig trobar amb l'alcalde, que em digué: «Donya Leonor, a vostè li'n passa alguna. Fa mala cara». «Sí senyor —que jo li vaig dir—. Volia explicar a les criatures més grandetes que la terra gira al voltant del sol...» «Ah, sí? —em digué el senyor alcalde—. Jo també ho havia sentit dir...» El senyor alcalde em digué aquestes paraules amb una tal cara d'enze, amb una tal cara d'idiota (però no em descobreixi), que vaig emprendre el carrer completament segura d'haver fet una obra de caritat deixant d'explicar a l'escola el que m'havia proposat, per raons que no li podria dir. Hi ha coses que s'han de reservar. No es pot anar contra el corrent. No li sembla?

—No senyora, no m'ho sembla.

—Però jo em pensava que vostè era de bona família, que havia vingut a Torrentbò a fer salut.

—Exacte. He vingut a Torrentbò a fer salut, però no m'ho sembla.

—Però llavors ja em dirà el que hem de fer...

—El que hem de fer? És molt senzill; vendre la casa i anar a lloguer.

I, com que la senyora Leonor tenia pressa, ens acomiadàrem i seguírem cada un el seu camí.

De vegades, si trobo un portal obert, dono una ullada a les quadres dels animals. Impressionant espectacle! La foscor dels locals, les penjarelles de teranyines, els vidres trencats, els corrents d'aire, les parets plenes de m..., els sostres plens de m..., els sols de terra plens de m..., els mosquer de l'estiu, la tebior glaciar de l'hivern, les goteres, el desballestament general... Pobres animals! El menys que es pot dir és que estan mal instal•lats. Molts pagesos troben, però, que ja estan bé, que no hi ha res a tocar, que

qualsevol millora seria diners llençats. (A les masies, els propietaris, per als quals és axiomàtic que l'agricultura és un negoci que es pot fer sense capital, tenen la culpa de l'abandó quasi general, de la misèria de les cases i de les quadres.)

Un dia, davant una cort de porcs, deguí fer una cara de repulsió. El pagès em digué:

—S'equivoca! Com més bruta és la quadra més s'engreixen... No en dubti pas.

—No digui bestieses. Si els pogués donar una dutxa d'aigua calenta i escatir-los la m... que porten a sobre amb un raspall, quin benestar sentirien aquests animals!

—Potser no els provaria... No se sap mai. Però, a més a més, ¿on és l'aigua, on redimoni es troba l'aigua? Vostè va molt enllà...

Les malalties, la mort dels animals, pels pagesos, no obeeixen mai a causes cada vegada més conegudes, més precises i clares. Tendeixen sempre a les explicacions misterioses i inextricables. No volen entendre que els animals són com tot el que viu a la naturalesa —com tots els éssers humans. Els facultatius de la veterinària cultiven aquests misteris —com en general els metges fan el mateix amb les persones. De vegades, enmig de la confusió general, el facultatiu llença un terme científic que fa tremolar la rusticitat. I així és conservada acuradament la màgia, l'antihigiene i la deixadesa general.

La barberia

A les petites poblacions rurals, la barberia és una institució importantíssima, perquè la insolidaritat que caracteritza la vida en aquestes poblacions es trenca, més o menys, a la barberia. La gent es troba en aquests establiments, els dijous cap al tard, els dissabtes a la tarda i els diumenges al matí. A pagès, la navalla i la màquina d'afaitar s'introdueixen amb molta lentitud. El pagès és un ésser de barberia. N'hi ha de dues classes; els que es fan afaitar dues vegades la setmana, els dijous i els diumenges si no hi ha contratemps, i els que es fan afaitar una vegada el dissabte o el diumenge. Aquest fet proporciona un criteri sobre les possibilitats econòmiques de les famílies —salvant sempre els casos d'avarícia, que no són pas escassos. La virtualitat d'una tallada de cabells és imprecisa; depèn de les estacions de l'any, de la calor o del fred. La virtualitat mínima sol ésser exceptuant els casos de coqueteria, que també existeixen, d'un mes, posem d'una lluna (28 dies), per precisar una mica més. Però hi ha virtualitats molt més llargues, naturalment.

La barberia de Torrentbò era esquifida, esquemàtica, per no dir pobra. Era situada en els baixos de la casa del poblet, dues portes més enllà de l'hostal. El lloc era cèntric. Era d'un sol seient, col•locat davant un mirall que de la part de sobre tendia a desoxidar-se i enfosquir-se, com si a la nitidesa del vidre li sortís un mal lleig. Al costat del mirall hi havia un petit taulell sobre el qual Romagàs, que aquest era el nom del barber, tenia els estris de l'ofici. Entre aquests estris hi havia dues ampolles molt típiques; una ampolla de color de rom de taverna, que era la quina, i una altra de color clar, que feia una aigua semblant a la canya dels hostals i era l'aigua de Colònia. Hi havia el client donat a la quina i el client donat a l'aigua de Colònia. Aquestes preferències foren per a mi sempre un misteri de la naturalesa —misteris potser relacionats amb intimitats d'alcova inassequibles. En el nostre temps, a les dones, els ha agradat que els seus homes tinguessin la cara fina i llisa. Els gustos no tenen fixesa; canvien. Sobre aquesta espècie de taulell hi havia també els drapets per al servei —cada afaitada un drapet. A les barberies, d'una afaitada en diuen un servei. Aquests drapets eren blancs com un alum, perquè la senyora Cinta, l'esposa del barber Romagàs, tenia fama de molt neta, però els draps es ressentien una mica de la usura del temps, eren una mica esfilagarsats i alguns contenien sargits molt evidents. Al costat del taulell hi

havia un petit penja-robes del qual penjava la capa blanca de les tallades de cabells —la capa pluvial de les barberies— i aquesta roba singularíssima era el que més contribuïa, amb el seient i les ampolles d'olor, a crear l'ambient. Hi havia, també, una mica més enllà, un calendari vistós que representava una senyoreta en vestit de bany però en actitud molt púdica i vergonyosa —un calendari de sentit ornamental, purament, regalat per una firma de màquines de cosir. A sota del calendari, hi havia una aixeta lluent i groga com un canari, que presentava l'aigua per a les ablucions, i, una mica més avall, el rentamans corresponent. Seguint les parets del local hi havia unes cadires perquè els pagesos poguessin esperar el seu torn amb la comoditat indispensable, i, a la part central, s'hi veia una tauleta amb unes revistes arcaiques, dos o tres diaris molt endarrerits i l'últim número d'«El pan de los pobres», una revista franciscana apologètica que, impulsada pel seu remarcable sentit propagandístic, regalava a l'establiment la vídua Ponsatí, o sigui la Ponsatina. A l'hivern, al costat d'aquesta taula, s'hi solia veure un braser o, més ben dit, la il•lusió d'un braser, perquè, si alguna vegada hi hagué foc sota aquella cendra, no l'hi vaig saber mai veure. Era un braser que formava part de la imaginació de Romagàs, que, com gairebé tots els barbers del país, era fantasiós i ornamentalista.

L'establiment era freqüentat pels pagesos de Torrentbò situats més enllà de l'edat de les passions —que és una edat que s'acaba, en la pagesia, quan tot ha d'anar bé, després del matrimoni. La joventut de la parròquia no freqüentava pas la barberia; la joventut tenia unes altres il•lusions, aspirava a altres perfums, somniava ondulacions d'una altra espècie. Era la joventut situada entre la bicicleta i la motocicleta, amb una tendència franca a decantar-se cap al motor d'explosió. Les noves sensacions demanaven altres barberies. Les senyoretes amb capacitat econòmica suficient per a sentir la preocupació de la cabellera freqüentaven, com els joves, els establiments de Torrelles, capital de la comarca, oficines que, lligades amb les palpitacions del temps, tenien la brillantor corresponent.

Les opinions que en la pagesia de Torrentbò suscitava el barber Romagàs semblaven tendir a presentar-lo com un mal indispensable. No vaig sentir mai que ningú formulés un elogi franc de les seves capacitats professionals. Un dia un pagès em digué que tenia una certa mà per a fer el contrapèl, però de seguida resultà que aquell pagès tenia una barba enrevessada i diabòlica i que ho donava tot per bo si podia sortir del servei amb un mínim d'excoriacions. La majoria afirmaven que Romagàs era mediocre, per no dir dolent. Tot i que alguns acceptaven la dolçor de la seva mà, havien de reconèixer que les navalles que utilitzava no tenien la incisiva finor de l'eina ben esmolada. El seu instrumental era esmussat i espès. Amb les tisores a la mà, per altra part, no tenia el repicat per a animar un clatell —el repicat que dóna lluminositat a aquesta classe d'establiments. El seu aprenent —Martinet—, que era el qui remullava, no tenia la brotxa graciosa, la movia a la cara del públic mirant al sostre, era un embadocat permanent, sempre a punt de relliscar-li cap a la boca o les orelles del client. Aquest treball de preparació es produïa ocupant el pacient una cadira —de la qual es passava al seient a feina feta— i aquest fet complicava el treball, perquè, en una cadira, les faccions humanes no tenen la fixesa enravenada que exigeix un bon servei. Martinet era, doncs, un col•laborador d'una mediocritat inqüestionable.

Romagàs, de tota manera, tenia les condicions del barber rural. Sabia distingir. Coneixia les exigències de la clientela. Sabia conversar amb els clients que volien orgue i callar amb els que exigien el mutisme. Coneixia el tarannà de la gent. Per altra part, Romagàs no era pas un apologista d'un qualsevol aspecte de l'existència humana. No era ni tan sols xafarder. Era un passiu. S'havia casat amb Cinta, una persona que de noia havia servit molts anys al carrer del Bruc, a Barcelona, i havia tornat a Torrentbò per les exigències bucòliques del seu temperament —amb un raconet. Aquest raconet s'havia esvaït perquè el matrimoni presentà condicions prolífiques des del primer moment. «Qui m'ho hauria hagut de dir...!», deia Romagàs en contemplar l'augment gairebé anual de la seva família. Les dificultats inherents a aquesta difusió convertiren al barber en un home passiu i marginal. Aquesta discreció el convertí en un professional que, si

tècnicament era una mica precari, psicològicament era apreciable.

Aquestes eren les condicions que oferia la barberia de Torrentbò en el moment que vaig viure en aquest poble. Des del punt de vista genèric, la part humana d'aquestes condicions era d'un interès relatiu. L'important era l'establiment mateix —és a dir, la barberia com a lloc d'entregent i de contactes. Els pagesos s'hi trobaven i hi enraonaven. A la barberia, els pagesos esdevenien socials. De vegades hi enraonaven en veu baixa i altres vegades la conversa s'animava i arribava a un diapasó més alt. No vaig arribar a comprendre mai la causa d'aquests canvis. Qüestions que semblaven contenir una determinada quantitat de passió motivaven simplement un petit comentari. Menudes qüestions personals, en canvi, s'abrandaven com una foguerada. Potser, ben mirades les coses, a la barberia no s'hi deia res que tingués una mica d'importància. Però una cosa dita a la barberia s'escampava per sota les teulades de la parròquia i era considerada digna de ser escoltada o discutida o corroborada. La barberia era una institució fonamental.

Pagesos

A la barberia, els pagesos esperen el torn del seu servei asseguts a les cadires que flanquegen les parets del local —donant tres quarts de volta a la taula dels diaris endarrerits i del braseret apagat. La llum de carbur de vegades és molt clara; altres vegades minva i la barberia s'emplena de grisalla. La renglera de pagesos, amb les cares peludes, fa un seguit de bones fatxes. Com que els és sempre difícil d'asseure's bé en una cadira —generalment només hi apunten l'anca—, es mantenen amb el cos tibat una mica endavant, les mans obertes recolzades als genolls, com si engrapessin l'articulació de les extremitats.

En la mitja llum de l'establiment, de cop i volta tinc la revelació d'aquestes mans. En un moment determinat no veig res més que aquestes mans. Són unes mans generalment enormes, morenes, amb les articulacions dels dits una mica —de vegades— deformades, bonyegudes, impressionants. Són unes mans que han tocat coses, formades per la presència de la intel•ligència en el tacte, sublimades, en certa manera, per les ratlles negres de les ungles descurades. Mans magnífiques, mans de treball, que us fascinen la mirada, sensacionals. La seva immobilitat sobre els genolls augmenta encara el seu volum de presència. Us entren en tumult per la mirada. En l'ambient somort de la barberia, les mans dels pagesos ho esborren tot —no veig més que mans en repòs, però vives, monstruoses, mantingudes en un primer pla envaïdor, un primer pla que sembla que us salta a sobre per dominar-vos.

Els diumenges a la tarda, a l'hostal, els pagesos parlen de vegades de política d'una manera generalment confusa però sempre amb la seva mil•lenària precaució de no ofendre el qui mana. El qui té la vara —diuen amb la seva pedestre obvietat— té la vara, i muts i a la gàbia. En totes les qüestions que se susciten a l'hostal, hi ha sempre un home que porta la veu cantant i diu l'última paraula. En les qüestions polítiques, el qui porta la veu cantant sol enllestir la conversa amb aquestes paraules:

—En aquest país, no hi ha homes, heus-ho aquí...

—I, els pocs que hi ha, encara els enganyen... —afegeix l'adherit de torn.

—Sí, sí, és això mateix. I, els pocs que hi ha, encara els enganyen...

Però de vegades salta a la conversa el pagès vergonyós i subtil que amb un aire de mosca morta fa:

—De tota manera, hauríem de saber qui deu ser que els enganya... Perquè un o altre els deu enganyar...

—Mira què diu aquest... —respon emfàticament el qui porta la veu cantant—. Com

si fos tan difícil d'endevinar-ho... ¿No compreneu que sempre hi ha un altre secretari...? Van venuts, Narcís, van venuts...

—Ha, ha... —fa el pagès al•ludit amb una rialleta de sota el llavi que tant podria donar a entendre que ha quedat convençut com que no hi ha quedat.

Hi ha temporades que els pagesos parlen de la cultura i fins i tot de vegades de la cultura en funció de la política.

—Fa molts anys que us ho dic —afirma el qui porta la veu cantant de les qüestions culturals—. Poca cultura...

—I tan poca! —afegeix l'adherit inqüestionable.

—Què és un home sense cultura? Un zero a l'esquerra... I, sense cultura, quina política voleu que hi hagi? Tot ha d'anar pel pedregar...

—Però de quin pedregar parleu? —insinua el contraopinant sistemàtic—. Sembla que ens hauria d'haver llegut de saber alguna cosa d'aquest pedregar...

—Tu, Ramonet, calla! Jo us dic que un home sense cultura no és res, un pegat en un banc. Per això jo dic sempre als meus nois; aritmètica i bona cara i la resta són romanços.

—De tota manera, una mica de geografia no hi fa mai cap nosa... —diu Ramonet passant-se una mà per darrera l'orella.

—Al contrari, home, al contrari...

És habitual de suposar que el que s'anomena la filosofia dels pagesos —o la prudència o, si es vol, la concepció del món d'aquest estament— està expressada en les antologies de refranys, llocs comuns, locucions populars i frases fetes.

Hi ha una locució que respon a la unanimitat, de la nostra pagesia. És la que diu «que no es pot dir blat que no sigui al sac i ben lligat». Sobre aquest punt no hi ha discussió, el fet és acceptat universalment. I és acceptat perquè respon a una realitat positiva, o sigui a la inseguretat del pagès davant la naturalesa.

Més enllà d'aquesta locució, tot és incert i dubitatiu. El segon refrany de més sentit que utilitzen constantment els nostres pagesos és aquest: «Les cabres, pels seus pecats, porten els genolls pelats». És un refrany que implica creure que en aquest món hi ha una justícia que dóna premis als bons i càstigs als dolents. Ara bé; com que l'experiència demostra que aquesta justícia no funciona amb la regularitat que els qui utilitzen el refrany voldrien, ha calgut cercar-li la composició complementària, i així els pagesos diuen quan la justícia falla: «Ja pots xiular si l'ase no vol beure...».

Hi ha un tercer refrany també molt utilitzat que diu: «Qui no vulgui pols, que no vagi a l'era», locució que jo sospito que és una correcció dramàtica de la locució llatina: «Audaces, fortuna juvat». És una fórmula de decadència, de por, de pusil•lanimitat d'irrisorietat davant l'enlluernadora locució llatina.

Els refranys, les locucions populars, etc, tot el que fa sospitar l'existència d'una saviesa pagesa, no té cap realitat objectiva i explícita. Davant deu locucions d'un determinat sentit —que quan hom pronuncia emfàticament semblen l'essència de la veritat— hi ha deu locucions d'un to diametralment advers, que pronunciades amb un èmfasi similar fan el mateix efecte.

Els pagesos viuen, com tothom, enmig de contradiccions inextricables. Els pagesos són —com tots els homes que han existit i que existeixen— uns pelegrins devers la unitat, o sigui devers el nores.

La pedra de toc

En el moment d'establir un judici de valor sobre una cosa els pagesos utilitzen, com a pedra de toc, la utilitat immediata, la conveniència personal, el profit. Quan diuen que una cosa els agrada, no és mai, naturalment, per raons estètiques, ni per raons d'exemplaritat, ni per principis situats més amunt de la més aviat tronadeta moral corrent. No diuen mai que una cosa els agrada perquè és bonica o perquè és útil al comú o perquè convé al sentit del progrés. Els agrada, perquè els és d'utilitat i independentment de si el seu judici coincideix o no coincideix amb valors més superiors. En estat natural, un pagès és la quinta essència del primari —corregit, però, per la cautela i el precaucionisme. En estat natural, el burgès és tan primari com el pagès, però potser no és tan cautelós. Superada la primarietat i entrat en la intel•ligència, les qualitats del pagès són magnífiques.

Els seus judicis de valor sobre els homes i les dones giren gairebé sempre al voltant de l'èxit. L'home que va bé, que va endavant, és important, és intel•ligent, és llest. L'home que no va bé, que econòmicament camina de cul enrere, és insignificant, ase, ximple, no res. En aquesta valoració, no hi entra mai la realitat de les coses, la matisació, la constatació de si una determinada situació personal ha estat aconseguida per la intel•ligència o pel pur atzar, per la voluntat o per l'oportunitat, pel mèrit real, pel favor, per males arts, pels coneixements o per la casualitat. Tot això és igual. Hi ha qui va bé i hi ha qui va malament. Res més. L'origen, el procés de les situacions personals, no tenen interès. Els resultats tenen interès. Els resultats són l'esponja que neteja, que esborra tota la resta. Si malgrat l'esponja encara hi queda alguna volva, alguna taca, la negligeixen. Res, foteses... —diuen fent un gest d'exclusió sense rèplica.

En el sistema de valoració, l'home que va endavant és un savi; l'home que va endarrere és un boig o almenys una cosa que s'hi assembla molt. Quan, d'una persona que va bé, n'han sentit fer un retrat autèntic i resulta que aquesta persona presenta totes les característiques de la més impenetrable manera de ser, el pagès dirà:

—Sí, sí, tot el que vulgui... Cada persona és com és, i digui-li boig, a aquest!

L'home del qual no es pot dir que sigui boig és l'home pròsper, el que va endavant, el lluent. Si la lluentor té tendència a esfumar-se i en lloc de prosperitat hi ha contratemps, descens i pobresa, apareix el boig. El pròsper suscita respecte i admiració. El boig, reticència i, en el millor dels casos, indiferència. El pròsper és sempre present. El boig és oblidat de seguida...

—Sí senyor, és un usurer, tot el que em diu és veritat, és un home que si pogués faria grinyolar Déu Nostre Senyor... però no és pas tan boig com sembla!

Un altre pagès:

—Estem d'acord, no s'escarrassi més, no gasti més saliva, és un bandarra acabat, m'ho digui a mi... però va molt bé... és molt menys boig que vostè no es pensa!

Són judicis de valor elaborats independentment de tota consideració aliena a l'èxit, a la prosperitat, a l'ascensió econòmica —l'ascensió econòmica és sempre més important que l'ascensió social—, a l'anar bé. El valor personal, els coneixements, la voluntat, no compten per a res.

—Jo també en tinc, de voluntat i ja ho veu... —em digué un dia un pagès—. Sóc pobre com una geneta... en què quedem?

En aquest sistema de valoració —si hom hi furga una mica— resulta que en principi tothom és boig. Sobre aquesta totalitat es destaquen els qui no ho són (pocs), o sigui els savis, els pròspers, els qui van bé. Aquests són els qui tenen un roc a la faixa, els qui se les pensen totes, els qui senten créixer

l'herba, els qui saben sempre d'on ve el vent, els qui sempre en tenen una per dir, els entremaliats, els qui passen per malla, els qui passen per ull, els qui quan tu hi vas ells ja en tornen, els fins com una mostela, els llestos. El gavadal de saviesa popular articulada en frases com «ens hi farem més savis que rics», «no farem pas gaires bones torrades», «com més llegits més pobrics», etc, tenen per origen aquest sistema de valoració dels pagesos.

La pedra de toc d'aquests judicis respon a una etapa ferotgement individualista, sense ombra d'instint social ni de sentit crític. Són formes d'una mentalitat arcaica que tot i ésser, davant el món d'avui, pures reminiscències, tenen una gran vivència. Aquesta mateixa falta de sentit crític es troba també en les formes primàries de la burgesia.

Gossos

El panorama caní que presentava Torrentbò era deplorable i en aquest sentit molt semblant al que ofereix a tots els vilatges i aglomeracions humanes del país.

Divagaven per la parròquia una relativament important quantitat de gossos, perquè no hi havia cap casa que no en tingués un i a vegades dos, i a les masies dos i a vegades tres. Tot pagès aspira a tenir gos. Tot pagès té gos. És un fet establert per l'evidència.

No hi havia cap gos a Torrentbò la forma ni tan sols la tendència de la forma del qual obeís a un registre. Eren gossos que els pagesos anomenen de raça bordai, o sigui productes dels encreuaments més espontanis i deixats de la mà de Déu. No tenien cap forma ni cap color situats dins una línia. No n'hi havia cap d'igual. N'hi havia uns quants que tenien desfici pel conill. Altres servien per a lladrar, però lladraven a la bona de Déu; depenia del seu pur caprici. A vegades eren comprometedors. N'hi havia que en descobrir el senyor rector o la parella de la guàrdia civil es posaven fets una fúria i lladraven estentòriament i llargament. Ni a vergassades no els podien fer callar. En canvi, d'altres, davant la presència d'un foraster, no deien res. S'hi acostaven, l'ensumaven, alçaven el cap per mirar-lo i se'n tornaven al jaç tranquil•lament. De vegades passava algun pobre a demanar caritat. Davant tota forma humana errabunda i desconeguda, els pagesos es posen sempre en guàrdia. El seu recalcitrant sedentarisme, la seva ànsia de seguretat, la seva temperatura de possessió, són incompatibles amb les formes fugisseres i equívoques. Tota cara nova, sobretot si la cara té la precarietat de la pobresa, els fa desconfiar. Es passen la mà pel clatell. «Qui deu ser aquest home? —pensen—. ¿Quines intencions té? Què deu voler?» Perquè un pobre tingui, a pagès, una certa consideració ha de ser un pobre conegut, avalat pels anys, explícit, copiosament vist. Llavors entra en el sistema de l'hospitalitat i hom no li plany —sempre dintre la jerarquització dels sentiments— el que hom creu que mereix. La jerarquització dels sentiments entre els pagesos és un fenomen extremament viu i real. És el fenomen d'una societat construïda. Hom té els sentiments graduats, cosa que vol dir que a cada moment s'ha de fer precisament el que s'ha de fer, ni més ni menys. No s'ha de caure ni en l'excés ni en el defecte. A cada u el que sigui seu. El pagès sap a quin pobre ha de donar un rosegó de pa i a quin altre ha de donar mitja llesca de pa, o una llesca de pa, o un plat de vianda. Com sap amb qui ha de parlar una mica, o més, o gens. Aquesta projecció de la matemàtica sobre la virtut, realitat típica d'una societat estratificada, estàtica, potser és una reminiscència feudal que la burgesia ha adoptat i ha fet seva, amb el perfeccionament consegüent a una fredor social més explícita. Però els gossos no anaven amb aquest sistema. De vegades assenyalaven la presència d'un foraster, però sovint es donava el cas que no lladraven ni es movien. La presència del gos a la casa no quedava llavors justificada per res. Els pagesos en tenien un sentiment, però no hi havia res a fer. Consideraven que canviar els sentiments d'un gos és una cosa molt difícil, per no dir impossible.

La inseguretat de les vel•leïtats canines produeix moments amargs —moments de compromís— entre els pagesos. Que el gos d'un pagès lladri a la sotana de mossèn

Serafí, o al cromo del tricorni de la parella de la guàrdia civil, o al carter quan porta una carta, o a un amic de la casa... són lladrucs que omplen el pagès de tristesa, però en definitiva fàcils de justificar entre persones que coneixen la vida rural i s'hi mouen. La cosa es fa més difícil quan el gos lladra a l'amo en aparèixer per partir la collita i fer les parts corresponents. Hi ha gossos tan notòriament desvergonyits que lladren a l'amo de la casa i de la terra, i hi ha hagut més d'un cas de calces estripades per la ferocitat canina. Llavors el pagès entra en una confusió aclaparadora, no se sap explicar els misteris de la naturalesa i no sap com fer-s'ho. Per fortuna, aquestes coses solen passar quan l'amo va a cobrar, i cobrar sempre endolceix les relacions i les coses de la vida. En canvi, hi ha gossos capaços de lladrar davant els incidents més puerils, que davant l'amo queden embadalits i fascinats i adopten una posició de respecte per no dir d'adulació. Remenen la cua, volten l'amo, li fan festes, cosa que intrínsecament agrada poc als pagesos. Però, les vel•leïtats canines, qui les podria comprendre?

Quan s'ha arribat a tenir una mica de confiança en algun pagès, llavors es pot parlar del seu gos —o gossos— sense necessitat de renyir. Els pagesos són molt gelosos del que tenen. El que posseeixen és sempre el millor que hi ha. En aquest aspecte, no se'ls pot discutir res. Si hom comet l'error de fer-ho, el pagès abandona ràpidament la conversa amb despit —per no dir amb desdeny.

—Teniu un gos molt bonic... —que dic a un pagès.

—És una fava! Com a fava, no té rival, comprèn?

—Ja ho veig. Déu ser bo pel conill.

—Oh, no senyor! Sóc pas caçador. Caçador de plat, si vostè vol. No em vingui pas amb escopetes.

—Aquest gos, de tota manera, el teniu una mica flacot, esprimatxat. Sembla una mica prim de ventre.

—I com vol que sigui? És el guàrdia de la casa i no guarda res. Lladra només quan vol. Vostè el voldria gras? Gos gras, a pagès, no val res.

—Teniu gos i no aneu de cacera. Teniu guardià i no us guarda res. Teniu un gos flac i famolenc. De què us serveix tenir gos?

—A pagès s'ha de tenir gos. ¿Què seria una cuina d'una casa de pagès sense un gos o dos? Els gossos donen vida i moviment. Fan companyia. És bonic veure'ls ensumar els fums de la cuina. Quan ens posem a taula, sempre és bonic que hi hagi un gos que miri.

—Mort de fam. No li doneu res...

—De taula sempre cau una cosa o altra...

—Poca cosa, res, misèria...

—Si els haguéssim de donar per la gana que tenen, faríem pas gaires bon negocis. Aquesta classe de gossos no es veuen mai saciats. No callen mai, sempre demanen...

—Però, llavors, per què els teniu? Els feu patir...

—Oh, no senyor! S'han de tenir sentiments... Jo li puc assegurar que a casa hi ha bons sentiments.

—No en dubto pas. Però aquest gos fa pena. No s'aguanta dret...

—És com tots els altres de la parròquia. Ni més ni menys... —Això és cert.

D'aquestes converses, no n'he tret l'aigua clara en cap moment. El pagès caçador vol el gos flac, perquè si està gras no va darrera el conill. El gos guardià ha d'estar flac perquè, si no, no lladra. El gos de cuina ha d'estar flac, perquè si està gras no fa companyia, i quan el pagès s'asseu a taula no mira. No hi ha manera de comprendre res.

L'espectacle caní de Torrentbò ofereix un panorama de gossos magres, tristos, lamentables, famolencs. Per als pagesos, aquests, gossos són un hàbit i, per tant, una realitat indestructible.

A pagès també hi ha gats —generalment esquius, lladregots i dolents. Si hom bada, fan saltar un tall de vianda, col•locada sobre les mateixes brases, amb una prodigiosa habilitat. Són gats que no es fan amb ningú, ni amb la família amb qui viuen. Els gats viuen amb els homes i les dones perquè al voltant dels homes i de les dones sempre hi ha rates i un o altre animalet. Els gats tenen, així, més elements de defensa que els gossos. De tota manera, a pagès, hi ha uns gats tan escanyolits, tan magres i d'un humor tan displicent que fan morir de riure —o de pena, tant se val.

Sant Antoni dels burros

Un dels sants més importants de la Setmana dels Barbuts —i és en aquesta setmana que ens trobem— és sant Antoni Abat o sant Antoni dels ases o dels burros, com en diu la gent. Aquest dia mossèn Guitarriu beneeix els animals —els cavalls, els muls, els ases i els pagesos aprofiten el dia per a fer festa. Ara hi ha —relativament— ben poca cosa a fer a pagès. Els sembrats van naixent, menuts, gràcils, d'un verd fred. La il•lusió màxima consisteix a constatar l'augment del pes del porc —els qui en crien. Ara dóna gust de passar el palmell de la mà per l'esquena rodona i rosada dels porcs. En tot cas, hom passa les hores a la vora del foc i en actitud meditativa —meditant el problema essencial de la vida, que és el d'anar tenint algun diner amb el mínim d'esforç possible o almenys amb un esforç plausible. El que acabo d'escriure deu ser una indiscreció. En demano perdó a les persones fines i distingides.

Aquesta festa de Sant Antoni havia, anys enrere, desaparegut. Ara ha sortit de l'ombra, i els pagesos, mudats, porten els seus animals a beneir. Els uns els menen amb el ronsal; els joves hi pugen a cavall, amb un aire una mica fatxenda. Ara tot són confraries i germandats i maneres de fer algun diner. És el dirigisme i el retorn al barroc rural; projectar la religió sobre la naturalesa. Tot això, ho havia abolit la Revolució francesa.

Els primers que han arribat a beneir han estat un grup de gitanos de Torrelles. Deuen haver trobat que a Torrentbò farien més efecte. Han aparegut molt ben posats i brunyits amb les seves cavalleries tronades i equívoques.

He preguntat a diversos pagesos quina religió tenen els gitanos, però cap d'ells no me n'ha sabut donar raó. Si en tenen cap, la deuen practicar de portes endins. Sospito que professen la religió del país que habiten. No tenen manies. No són proselitistes, són prosèlits. Són empírics i versàtils i només els fascina el que directament els interessa. En aquest sentiment s'assemblen molt amb la gent del país.

Mossèn Guitarriu ha sortit amb el roquet, l'estola i el salpasser i ha beneït, davant l'església, la zoologia. Ha fet un matí brillant i agut. M'ha fet pensar en un vers d'un poema de Sagarra: «Jo faig ma ruta un dematí lluent...». Un matí lluent; aquest és l'adjectiu precís. Més enllà de les cases es veien els camps d'un verd clar, radiant, amb el sol d'hivern bolcat sobre els sembrats petits. En l'aire hi havia una frescor que penetrava la boca, que produïa una sensació de puresa, que semblava treure pes. Els pagesos contemplaven la cerimònia amb les mans a les butxaques, la bufanda al coll, la gorra una mica de cantó, el caliquenyo a la boca. El ventet inflava una mica el roquet del senyor rector, del cantó de l'esquena, i la forma semblava plena de vent. El llatí de la

benedicció era molt agrari i semblava una inscripció sobre una pedra rústica i borrosa. Les cavalleries tenien un aire de resignació tranquil•la. Els ases sempre estranyats quan no els peguen, tenien un aspecte lleugerament irònic i indiferent.

Després, els organitzadors de l'acte —els de la junta— anaren a dinar a l'hostal. L'organització d'aquests simpòsiums agrícoles sol anar precedida de complicades discussions i de vegades d'una o altra intriga. La junta es posa indefectiblement d'acord sobre el segon plat, que consisteix, com és natural, en el gran plat de botifarres de les hecatombes coincidents. Sobre les botifarres, variades i abundants, la unanimitat és gairebé indefectible. Més difícil és posar-se d'acord sobre el primer. Una part dels nomenats menjaria arròs amb pollastre i peix, perquè hi ha persones, en aquest país, que menjarien sempre arròs, a totes hores i fes el temps que fes. Altres, en canvi, creuen que dinar a l'hostal implica una certa variació del que hom menja en família, i aquests demanen un bon suquet de peix, i, en cas de no haver-n'hi, un plat de bacallà —que anys enrere fou tan estimat en aquests rodals. Gairebé sempre —el meu cosí em deia— les discussions són inenarrables i confuses i duren hores i hores. Sempre hi ha els dos partits; els partidaris de l'arròs i els qui postulen el no-arròs com a cosa imprescindible. El president sol perdre la noció de la presidència i de la cadira en què seu. Hi pot haver la sort que un pagès es fatigui i digui irat i descompost:

—Estem donant el mal exemple, hem de fer bondat, ens picaran la cresta...

Llavors, la discussió sembla desinflar-se i s'acaba, com sempre, dient un assistent.

—Menjarem arròs, però que consti el meu vot en contra!

I després hi ha la qüestió del ball —el ball de la joventut pagesa. D'aquesta qüestió, els vells se'n desentenen, però els joves tenen discussions acalorades sobre les orquestres. Les dues opinions són sempre presents. Els joves pagesos d'avui coneixen una gran quantitat d'orquestres, tenen sobre aquests organismes una immensa cultura —que ja convindria que tinguessin en el seu ofici.

—Aquest any la millor orquestra és la «Plantación»... —sento que diu un jove de cabell escarolat i perfumat.

—I per què és la millor orquestra? —li pregunta un jove morena

—Perquè és l'Anís del Mono de les orquestres...

—Ara ho comprenc una mica més... no gaire més... —diu el moreno.

Quan arriba el moment de fer números, la joventut es desanima. Les orquestres valen un dineral, i Torrentbò és un poble petit. Si no hi arriben, van a ballar a Torrelles. Si l'arriben a tenir, sempre hi ha un grup que vota en contra i protesta.

L'ordre a les masies

A les masies, hi ha un element de disciplina molt fort, que no es pot escamotejar; és l'horari de l'alimentació dels animals. En la vida rural no hi ha mai cap feina que presenti característiques d'urgència prèvia i estricta. Tot és folgat i de vegades desmanegat; no ve mai de dues hores, ni de dos dies d'avenç o de retard, perquè el calendari ve forçat pels imponderables de la meteorologia. El lleure —ho farem quan ens llegui, ens va lleure, ens lleurà— és una paraula d'utilització constant. L'única cosa que no va amb el lleure és l'horari de l'alimentació dels animals. Hom ha de donar menjar a primera hora del matí i, per tant, obrir la porta amb les primeres lluïssors del dia; s'ha de donar menjar a migdia i a l'hora baixa. Al vespre, quan s'ha donat menjar, hom

passa la balda.

Els animals adaptats a la vida de l'home presenten algunes curiositats i resisteixen el dolor sense fer cap mena d'escarafall, s'abalteixen, s'ajoquen, es moren sense dir res, en un estat d'absoluta, aclaparada passivitat. És en el procés d'esmorteïment dels ulls que es pot seguir l'agonia dels animals. Ara, proveu de deixar de donar-los menjar a les hores habituals i constatareu el guirigall que es forma a les quadres de les vaques, dels animals de peu rodó, dels porcs, als cortals del bestiar de llana, als galliners, als conillars. Tota la ménagerie protesta utilitzant tots els seus mitjans de manifestar-se, sense compliments, llançant el crit al cel de la manera més destrempada. Diuen que l'amor, els diners, les obligacions, la família lliguen d'una manera molt forta, i deu ser veritat. En la imatgeria de la vida humana, el lligam que s'estableix a les masies a conseqüència de l'horari de l'alimentació dels animals és un fenomen fortíssim i agafa en certa manera un aspecte permanent i de duració il•limitada. Si aquesta feina no es fa amb una absoluta i persistent precisió, ja li podeu fer un nus a la cua; la masia és a l'aigua. Entre els homes, entre els homes i les dones, tot es pot més o menys compondre, més aviat o més tard, en una forma o altra, perquè la composició forma part de l'hàbit de la vida, que és el més fort que hi ha. El que de cap manera no es pot compondre a base de fer les coses d'una altra manera és l'ordre de l'alimentació dels animals. És absolutament sorprenent la força que té la monotonia en l'existència dels animals adaptats a la vida de l'home, la impressionant necessitat que tenen de menjar dins un horari. Se'ls pot donar més o menys, i a l'hivern és molt rara la masia del nostre país que pugui saturar els seus animals; el que no es pot fer és deixar de seguir l'horari habitual. Les bèsties es decandeixen de seguida, entren en una espècie de nerviosa al•lucinació, i les pèrdues són fatals.

En el manteniment precís, estricte, d'aquest ordre, es coneix el pagès de raça. El pagès que en aquest punt té idees pròpies o tracta l'horari amb lleugeresa és que no és de l'ofici, un foll o un insensat. Aquesta és la clau. La subjecció de l'horari de l'alimentació dels animals és el que lliga els homes i les dones a la terra i a les cases. El pagès fugisser, errívol, inconstant i escampadís destrueix les cases.

Aquesta lligada afecta tota la vida rural. Per a un pagès, disposar de personal per a donar menjar és el principi de l'alliberació individual. Fins que no arriba a disposar-ne, el pagès no es pot allunyar, pràcticament, no es pot moure de casa. Per això hi ha tants pagesos que es passen anys i anys en un estat de permanència constant, pendents dia darrera dia, tots els tres-cents seixanta-cinc dies de l'any, dels animals. Això fa que, en les comarques de bèsties estabulades, la diferència d'un pagès ric i d'un pagès pobre no sigui realment més que aquesta; el pagès ric és lliure de donar menjar als animals; el pagès pobre és un esclau de l'horari de l'alimentació dels animals. El primer viu al marge de l'horari, pot divagar; el segon és un home amarrat a les quatre parets del mas.

El cant matinal del gall —o dels galls— no té res a veure amb la decoració de les masies. Quan a primera hora el gall canta, és que el despertador de l'ordre habitual de la masia assenyala l'horari ineluctable. Els qui bescanten la gasiveria, l'avarícia, la vista curta, la insociabilitat dels pagesos no saben el que diuen. Suposar que hi pugui haver algun ésser humà, sobretot a la nostra època de dispersió, capaç de mantenir aquesta permanència inescamotejable de franc és suposar massa. Si els pagesos no tinguessin la il•lusió que els seus sacrificis seran pagats —il•lusió generalment hipotètica—, quedarien moralment arrasats. Els diners que guanyen —quan en guanyen, cosa rara en el secà— són els més ben guanyats de tots els que un ésser humà pot guanyar. La monotonia de la seva vida, amb què pot ser pagada més que amb il•lusions? En el sistema genèric de la vida humana, les il•lusions dels diners són un factor d'aguant més actiu que el diner mateix, que quan és massa fàcil destrueix les cases.

A partir de mitjan abril, tot el maig i tot el juny —en aquest país i en anys normals— formen la temporada que a les masies hi ha un silenci més profund i una calma més densa. Són els mesos de les herbes tendres i grasses, d'aliments més

abundants i, per tant, la tongada que els animals van més tips i estan més saturats. Quan un animal està tip i posa carns, no diu mai res; entra en un estat de felicitat vegetativa, i la felicitat, en les bèsties adaptades a la vida humana, no és mai sorollosa, sinó callada. És una espècie de somnolència bàsica i total. En altres moments de l'any, més curts de pinso, quan no mengen per la gana que tenen, remuguen o reniuen o belen, donen estrebades violentes a la cadena o corda que els ferma a l'estable. Demanen, protesten. Per això, durant l'etapa de les herbes fines i grasses, tan silenciosa i reposada, la pau de les masies és deliciosa. Hom té la sensació de viure en un món positiu i favorable. La felicitat animal es projecta sobre la vida humana immediata i la fa més agradable. Quan els animals s'engreixen, les il•lusions dels pagesos es fan més constatables. L'escataineig de les gallines, el cant dels galls, posa la música rústica a l'equilibri —momentani o més llarg— de les cases.

Les coses de la vida

En un poble de la rodalia tenen el costum de fer una processó la tarda del Dijous Sant, amb atxes de vent i ciris. És una manifestació considerada molt antiga, però em sembla que tota la seva ancianitat no passa de l'època del barroc. La processó seguí per l'únic carrer de la població, el sòl del qual està format, en determinats indrets, per llambordes de pedra. El pas de la processó féu que, sobre aquestes pedres, hi caiguessin moltes gotes de cera —i, de vegades, alguns grumolls de cera. L'endemà, Divendres Sant, s'entaulà el vent del nord, que és un vent mol sec, que esmola les pedres. El pas persistent d'aquest vent féu que les gotes de cera esdevinguessin molt llisquents i perilloses per als anants i vinents. De fet, hi passà un pagès amb tanta mala sort que relliscà en una de les pedres i s'hi trencà una cama purament i simplement.

A l'hostal, el diumenge de Pasqua cap al tard, sento que els pagesos parlen del fet. Com que l'accidentat és molt pobre, la conversa, d'entrada, em sorprèn. Es molt estrany, en efecte, que els pagesos s'ocupin de coses relacionades amb persones més pobres que ells. La seva curiositat sempre se sol projectar sobre persones que ells consideren, que, econòmicament o per la raó que sigui, són més —que són substancialment més. Els pagesos parlen a la seva manera; formulen frases que tenen un aspecte sintètic, que són una espècie de resum del seu pensament.

—Si no haguessin fet la processó... —diu un pagès.

Passa una certa estona i al capdavall un altre pagès formula, mirant al sostre i gratant-se el clatell:

—Si no hagués bufat aquella classe de vent...

Es produeix una altra pausa, més llarga que l'anterior, durant la qual el grup de pagesos sembla accentuar l'aspecte de mutisme i de preocupació.

—Déu nos en guard, d'un ja està fet...! —diu finalment un altre pagès.

El grup entra en un silenci total. Els pagesos miren a terra. Semblen trobar-se davant una situació sense sortida.

—Em voleu creure a mi? —diu després d'una llarga estona un pagès petit, fresc, grasset i enriolat—. Com que mossèn Serafí diu que les desgràcies són coses del pecat original, deixem les coses així i anem a sopar, que trobaríem la vianda freda...

Les idees econòmiques dels pagesos

A la barberia, un pagès que acaba d'alçar-se del seient em diu, tot passant-se la mà per la barbeta fina:

—Aquest món és molt difícil de comprendre. Vegeu. Quan més us penseu que hi ha d'haver d'una cosa, menys n'hi ha. Quan més us penseu que no n'hi ha d'haver, més en surt pertot arreu. Així, no sabeu mai si s'ha de comprar o s'ha de vendre...

—A vós us fa l'efecte que hauria de ser al revés...

—Home, és clar! Però les coses no s'han pas acabat aquí. Resulta que, quan les coses es posen a baixar, sempre baixen més del que seria just. I, quan les coses pugen, sempre pugen excessivament...

—Així és, en efecte.

—Deu ser per corregir aquestes anomalies que s'ha inventat la sort o la providència. En aquest món de la terra, tothom és igualment ignorant. Hi ha gent, però, que ho encerta. Hi ha gent que compra en el moment adequat (o contrari) i que ven en el moment advers (o precís). Els qui ho encerten agafen fama d'intel•ligents. Els altres són considerats uns ases garantits i autèntics. Els primers són considerats homes de sort; els altres, uns desgraciats definitius. ¿On és el punt dolç a la Terra? Tracto de saber-ho i no el veig enlloc. Vós sabeu on és aquest punt dolç?

El pagès és un productor. Sobre les mercaderies que el pagès produeix es mou l'especulació comercial. Les coses pugen o baixen segons les lleis del comerç —lleis que el pagès ignora, per falta d'informació, sistemàticament. Entre un pagès i un comerciant hi ha una diferència d'informació. El pagès no en té mai cap. El comerciant té informació, i si no en té la inventa. És en els mercats on es produeix aquest contrapunt frenètic.

Jo també vaig a mercat, quan em lleu. Un dia vaig voler saber qui era la persona que em podria donar una orientació. Hi portava dos vedells i vaig fer per manera de conèixer la persona que em pogués dir què havia de fer. A l'hostal, vaig trobar un home vell, que em digué: «¿Veieu aquell senyor que passa per la cantonada, que fuma amb broquet i porta un barret una mica tirat sobre el clatell? Doncs és aquell.».

Els elements importants

—Torrentbò —sol dir mossèn Serafí Guitarriu— és una modesta parròquia d'entrada, que per mi haurà estat d'entrada i de sortida, perquè, ja no penso moure'm d'aquesta contrada. Aquí, s'hi està bé. La gent és bona gent. Potser els pagesos són una mica collfreds, però val més ser pocs i ben avinguts... no troba, senyora Remei?

Quan la senyora Remei escolta el reverend Guitarriu, té una lleugera tendència a estufar-se.

Mossèn Serafí és un home sense ambició. És una persona d'aspecte robust i saludable, de cella espessa, encara que una mica groc de cara i que ja comença de tenir algun any. El seu entreteniment principal és l'hort de la rectoria, que és gran i molt ric d'aigua. Mossèn Serafí el cultiva amb molts coneixements i amb una notòria eficàcia. Amb la sotana a la cintura, fa treballs de fanga i d'aixada admirables. El bròquil que produeix és considerat el millor, el més fi i mengívol del rodal. Quan treballa a l'hort, li agrada d'alternar la feina amb el que ell en diu el fumòrum. És fumador de petaca i de Carlets curt i clou uns cigarrets de músic molt ben girats. Pipa amb evident satisfacció i és fumador de galta xuclada. És també molt caminador, tot i no haver practicat mai l'escopeta i la canana. La seva idea és que un rector de poble, per més escampades que tingui les masies, ha de fer les visites indispensables i que aquestes

parròquies, més que reverends engorronits i malenconiosos, demanen la bona cama. Fa les visites que ha de fer, però de vegades arriba a les cases fora d'hora perquè els espàrrecs o els bolets el distreuen.

El reverend Guitarriu —a part tot això— és una mica donat a la sentència, i a la sentència teològica. Ho refereix tot a Déu amb una absoluta naturalitat. La seva majordona —la Carmeta, una cosina llunyana— és una persona boníssima, però d'un altre tarannà. Potser és una dona una mica massa donada a la matisació terrenal.

—Potser la trobarà massa espessa... —li digué un dia la Carmeta en presentar-li un tupí de sopa de menta.

—No, Carmeta, no. En lo espès, Déu hi és; en lo clar, encara hi ha d'anar.

I un dia que li amollà un plat d'escudella una mica esclarissada: —Avui m'ha sortit clara, senyor rector, no quedarà pas empatxat. —Està bé, Carmeta. Grasses escudelles són contra penitència, que digué el beat. —Quin beat?

—Ara no me'n recordo. El tinc a la punta de la llengua. Ja em vindrà... —Ah!...

Un dia a l'hora baixa, mentre encenia el quinqué de petroli, la Carmeta observà:

—Aquest petroli, mossèn Serafi, fa una llum molt petita... —La poca llum, Carmeta, ajuda a pensar en Déu, que és el principal.

Com a persona del seu sexe, a la Carmeta li hauria agradat que la rectoria fos una mica més substanciosa i d'un gruix més observable. Intermitentment deixava anar:

—Ai, senyor rector, que és pobra aquesta casa! El fum de l'altar és una mica magre...

—Què vol dir el fum de l'altar?

—Vol dir que fum d'altar, botifarres a l'olla...

—A l'església, Carmeta, si no plou sempre degota...

—Mossèn Serafí sempre en té una per dir... —deia la majordona batent-se en retirada.

El reverend Guitarriu era sentenciós i d'una considerable força persuasiva. La dialèctica de Carmeta tenia la fluixa precarietat de les coses purament mundanes.

El fet que Torrentbò formi part d'una estructura eclesiàstica i que des del punt de vista administratiu i laic no tingui personalitat —és un simple veïnat d'una població més gran— convertia el reverend Guitarriu en la primera autoritat del rodal. La representació municipal era exercida per un simple alcalde pedani. El càrrec havia estat atribuït, feia molts anys, al mestre d'obres de la població, Bartomeu Colomer, de nom de casa. En les poblacions rurals, el paleta és sempre una personalitat. Solen ser homes treballadors i infatigables. A pagès la conservació de les velles cases exigeix la reparació intermitent i ben meditada. Bartomeu Colomer era considerat, a la rodalia, com un artista conscienciós d'aquesta classe de treballs. Era un home completament dedicat a la seva especialitat.

En aquella temporada que es parlà tant de la Lluna, de la Lluna amunt i de la Lluna avall, un pagès li preguntà un dia a l'hostal.

—No t'agradaria d'anar a la Lluna, Bartomeu?

—Pse... Què vols que et digui...? —contestà el paleta amb una gran seriositat—, si hi pogués fer algun remïendo...

En realitat, hi havia molta gent a Torrentbò que no sabia —o que no recordava— que Bartomeu Colomer era l'encarnació de l'ombra de l'autoritat municipal. Com que era una persona que no tenia la més petita sensibilitat per les coses col•lectives, en realitat el càrrec era inexistent i pràcticament desocupat.

A Torrentbò hi havia dos simples objectes de dimensió col•lectiva; una fusta negra col•locada a la paret de la façana de l'hostal en la qual es clavaven, amb xinxetes, els papers que manifestaven les decisions de l'autoritat, i la bústia on es dipositaven les cartes. Una vegada plantats els papers a la fusteta, no hi solien pas fer gaire durada; si feia vent, l'aire se'ls emportava; la pluja els convertia en documents indesxifrables. Però la idea que Colomer tenia d'aquests objectes era molt vaga...

D'aquests objectes i dels serveis administratius de Torrentbò —la campana, el cementiri, el repartiment de la correspondència—, en tenia cura Fermí Roca, un xicot de poca salut, que en realitat encarnava —sense poder-la exercitar— totes les formes concretes i actuants de l'autoritat.

Torrentbò és un poble massa petit per a haver-hi metge, apotecari i manescal. Quan hi havia alguna persona o alguna bèstia malalta, hom acudia als facultatius del poble important. El manescal viatjava a peu; el metge, amb tartana. Durant segles i segles, aquests facultatius no saberen res de res — ¿què haurien pogut saber?—, però foren uns vertaders herois de la visita domiciliària heroica i abnegada. Per fortuna, les possibilitats econòmiques de la població no foren mai prou voluminoses perquè les malalties poguessin sobrepassar el marc local —com a màxim provincial. Així tothom sempre féu tot el que pogué i la conformació és manifestà constantment d'una manera positiva i admirable.

Pagesos

Una de les característiques exteriors dels pagesos, més permanents i clares; no creuen en res, són d'un escepticisme total.

—Quan érem joves —sento que diu un home vell a la barberia—, per matar els paràsits de les plantes i dels horts fèiem la processó de les cuques. Anàvem a l'ermita de Sant Llop amb el senyor rector davant, armat del salpasser, i quan hi arribàvem es posava el roquet i l'estola i beneïa el terme. No vaig veure mai que quedés cap cuca morta. Ara hem d'anar al sindicat a comprar el producte, que costa un ull de la cara, per a matar-les. Ens donen les paperines amb retard, quan els paràsits s'han menjat totes les fulles. Però, encara que arribessin a l'hora, seria igual, perquè no fan gens d'efecte, no tenen gens de força, són falsificats. En aquests país, quan no hi ha competència i només podeu comprar el que us donen, la gent es dedica a viure bé i amb l'esquena dreta, i qui gemega ja ha rebut... A l'època de les processons, hi havia un avantatge; l'aplec era de franc, no costava un cèntim. El senyor rector deia l'oració, beneïa el rodal. Menjàvem un conill amb allioli i a la tarda ballàvem la polca, pessigàvem el cul de les noies o rosegàvem manins, grumets d'anís i avellanes. Així, atès que no hi ha manera de matar les cuques, val més gastar-hi pocs diners i fer per manera que no us collonin cada tres per quatre...

—Tereseta! —sento que crida el pagès.

—Què mana?

—Veig venir el senyor Pla. Porta un gotim de raïm (o quatre avellanes, segons el temps), que a l'hora de berenar té gana.

Quan arribo al pas de la porta, el pagès em mira de dalt a baix i veu que porto el diari sota el braç.

—Vostè —em diu enriolat— sempre amb el diari.

—Home...

—I per quins set sous porta sempre el diari?

—Per saber més o menys el que passa, per tenir les notícies bones o dolentes que hi pugui haver...

—Els diaris només porten males notícies —diu amb un aire sentenciós—. Quan parlen d'una cosa, és que hi ha hagut una desgràcia.

—Així, no creieu que portin mai cap bona notícia?

—No senyor. Les bones notícies no són pas cosa dels diaris. Són cosa de la gent, i la gent se les guarda. Fa com amb les cartes. Jo no he rebut mai cap carta per donar-me una bona notícia. Les que m'envien són per comunicar-me una desgràcia o altra. I es comprèn. A qui vol que li passi pel cap de donar una bona notícia? Si mai n'he tinguda cap, penso; els altres que es fotin! I me la guardo.

—De tota manera, una o altra en deuen donar...

—No vull pas dir que no; però, com que de seguida que l'han donada us presenten el compte, de bona, bona, el que se'n diu bona, no crec que n'hi hagi cap.

—A l'escó, hi soleu tenir, de tota manera, algun diari.

—Sí senyor. Són diaris endarrerits que compro quan vaig a mercat. Ja comprendrà que no es poden pas portar les sabates a la cabassa sense embolicar-les amb un diari...

Són aquestes coses tan pintorescament anticonvencionals el que ha fet que la gent de les grans ciutats i fins i tot els habitants de les viles una mica importants es burlin dels pagesos. Entre aquesta gent, tractar una persona de pagès implica una nota despectiva. Quan en aquest país sortien papers satírics, explotaven el filó de la reticència antipagesa d'una manera, per cert, molt grollera i superficial. En fi; la gent de ciutat es considera molt apta per a la ironia, i una de les proves d'aquesta capacitat és la brometa que projecta sobre els pagesos.

Però tot això és potser molt superficial i potser massa senzill.

En aquest país, els homes més irònics que conec són els pagesos. La gent de ciutat és irònica davant les coses petites, intranscendents, davant insignificances. Els pagesos són irònics davant la Naturalesa —que escric amb majúscula deliberadament. I això té molt més mèrit.

Els pagesos no tenen confiança més que en la terra i en el cel, en el que sembren i en el que cullen. Tant si contemplen la terra com si contemplen el cel, ho fan desproveïts de tota vel•leïtat de rebel•lió, amb una irònica consciència de subjecció a les seves lleis. Saben que la terra i el cel els poden donar alguna cosa; però saben també molt bé que és perfectament possible (perfectament possible vol dir perfectament natural) que el seu esforç resulti fallit i que no els doni res. Així, doncs, la seva antiquíssima confiança en la terra va acompanyada d'un sentiment de parvitat i de limitació. Es una confiança sense embalament, una confiança irònica però certa.

La seva subjecció a les lleis de la naturalesa es produeix no pas a través d'un procés malaltís, no està pas afectada per cap forma de misticisme. El pagès conserva sempre un cert orgull —està persuadit que té una certa superioritat davant algunes forces naturals. La seva subjecció a la naturalesa és, en realitat, la seva lluita contra la naturalesa. Com més baquetejat és per la naturalesa, més confiança hi té, potser a causa del plaer de la humiliació, de la morbositat de ser un pobre pagès. Si la seva cauta i parsimoniosa raó coincideix amb la marxa momentània de la naturalesa (en la naturalesa tot és

momentani, divers, canviant), es produeix un paral•lelisme plausible; si la naturalesa fuig de la seva raó, fa un gest de menyspreu i es mossega la llengua. És un menyspreu modest, perquè hi ha coses amb les quals cal conservar sempre les proporcions i les regles. Els pagesos no són mai emfàtics, ni exigents, ni hiperbòlics, ni utilitzen adjectius exagerats per produir efectes dolorístics.

Creuen en la providència els pagesos? Quan les coses van bé, en alguna cosa han de creure per a explicar-se el favor de l'atzar. És naturalíssim. Quan les coses van malament, els és una mica més difícil —però això no vol pas dir que facin escenes violentes ni que s'estirin els cabells. Amb les lleis de les coses, sempre val més conservar-hi les bones proporcions i les regles.

Creuen en Déu els pagesos? Em sembla que hi creuen més que en la providència. El seu sentit de la divinitat els prové, el dedueixen, de la importància immensa de les coses que no es veuen ni s'entenen, ni es comprenen —però que existeixen. La seva idea de Déu no té res a veure amb l'eficàcia ni els resultats; té a -veure amb els principis, amb la tensió enorme de l'invisible. Déu és la terra i el cel.

Cal només haver divagat una mica per aquest país per a comprendre que, de prop o de lluny, gairebé tothom ve de la terra. Tothom porta a l'esquena un aire de pagès —una certa taujaneria. Ésser pagès, en aquest país, no vol pas dir solament saber fangar, cavar, llaurar, sembrar, podar, magencar, segar, batre, herbejar, esporgar, empeltar, veremar, etcètera; vol dir, sobretot, creure que el cel i la terra són una mateixa cosa —o almenys dues coses lligades molt estretament.

Vint-i-cinc d'abril

Els anys que a l'hivern plou amb una certa abundància (i aquest any ha estat així) la primavera és deliciosa i, el país, molt bonic.

Ara tinc tendència a caminar pel camí que voreja el torrent. En l'aire d'aquest camí hi ha, cap al tard, un perfum d'herbes dolces, sucoses i fresques, literalment prodigiós. Dóna gust de passar la mà per sobre del blat, de l'ordi, de la civada que creixen. La suavitat del ventet de la tarda (del capvesprol) és exquisida. Les herbes que floreixen primer són les que fan una flor blava; el blauet de xuclamel. Quan es va fent fosc, la quantitat de grills que voregen el camí forma com un estrellat musical cristal•lí de grills. Els grills que a la primavera canten repicat i viu, a la tardor fan el mateix soroll desmaiat i trist. En les sínies del torrent, la granota, en ple zel, fa be, be, be, com els xais tendres. No és pas ben bé exacte (és un be-ba), però és una mica així. Aquest any hi ha una gran abundància de cuques de llum. Aquestes llumetes se solen posar al costat del camí com si el volguessin il•luminar amb les seves gotes de fosforescència. Curiosa la semblança de la resplendor de les cuques de llum amb la llum freda i difusa dels anuncis i dels establiments. Quan plou a l'hivern, encara s'està bé al llit una gran tongada de la primavera. La pluja és, senzillament, una meravella.

Avui, 25 d'abril, he tornat a passar (a la tarda) pel camí del torrent. Pel solc de la riera baixava un fil d'aigua claríssima, que amb la llum en declinació, lleugerament agrisada, semblava un fil d'estany. I de sobte —eren dos quarts de set— he sentit cantar el rossinyol, el primer de l'any. M'he aturat a escoltar-lo. Quan els rossinyols arriben no canten pas amb tanta potència ni tan bé com setmanes després, quan ja són instal•lats —diríem— en el país. Amb això ha passat un pagès de la classe comunicativa i riolera.

—Què fa parat? —m'ha dit.

—Escolto el rossinyol.

—Ja fa alguns dies que són a la riera. N'hi ha ben bé tres o quatre parelles. En

aquest rodal, arriben cada any del deu al dotze d'abril.

Quedo una mica parat davant la precisió i la seguretat del pagès.

—¿Creieu —li demano— que els que es fixen en el terme arriben el mateix dia?

—No li ho sabria dir... El que tinc observat és que fins que la primavera no és ben declarada tendeixen a mantenir-se en els llocs més redossats i calents. Per això els primers que se senten cantar són en aquest topant de la riera. Després es dispersen per la rodalia, sempre amb tendència a fer el niu a prop d'un hort o altre per tenir l'alimentació propera, m'ha comprès?

Els pagesos sempre tenen por que no els entendran, fins i tot quan formulen obvietats aclaparadores com la darrera.

Camino riera amunt. Un centenar de passes més enllà, trobo un altre pagès.

—Fa molt bon temps —que jo li dic—. He sentit cantar el rossinyol a la riera...

—Sí, i què? —contesta, sec, sense que se li mogui cap múscul de la cara, indiferent.

Així hi ha el pagès comunicatiu i rioler i el pagès sorrut i displicent. Aquesta diferència és observable tant si a l'hivern ha plogut com si no ha plogut, si ha nevat com si no ha nevat, etc.

Pagesos

Els pagesos tenen fama d'eixuts, de tenir poques paraules. Però això depèn, encara que, generalment parlant, més aviat és cert. Són cauts, certament, però quan es tracta de les coses que els interessen enraonen, de vegades massa. Estableixen una diferència constant entre el que personalment creuen que els convé —que no són mai gaires coses, sinó algunes, poques coses, concretíssimes— i la resta, o sigui tota la resta. Són persones de curiositat limitada a les coses purament seves. Curiositat —diríem— amb morralles. Tota la resta —gairebé tota la vida— ho negligeixen.

Parla molt més, produeix més enrenou, més soroll, un pescador famolenc i desmanegat que un pagès ben alimentat i d'importància explícita. Un pagès no allarga mai més el braç que la màniga, no vol ofendre res ni ningú, és un precaucionista instintiu. En la idea que el pagès té de l'ofensa, hi entra sempre la noció de la desmesura gratuïta, de la publicitat expressiva. No els agrada donar mai cap pretext perquè els altres parlin d'ells. Un pagès, en estat cru i primigeni, no és mai fatxenda. La fatxenderia apareix en la classe quan l'individu queda desvirtuat per alguna raó marginal —els diners, alguna facilitat imprevisible, etc.— a la terra. Quan, per la causa que sigui, el pagès es trasllada a viure a ciutat s'hi adapta fàcilment perquè entra en la morgue que impera en les aglomeracions urbanes com si es tractés del propi ambient. «A les ciutats —us diuen— és on la gent passa més per ull i és menys vista.» Passar per ull els agrada indiciblement. Els agrada veure i no ser vistos.

Un pescador és generalment un ésser imaginatiu i de vegades té una gràcia autèntica. Un pagès és rarament imaginatiu en tot el que no és personal; la gràcia no sembla pas ésser feta per a ell.

En les converses entre aquesta classe d'espècimens humans, l'erotisme, generalment elemental, hi juga sovint un cert paper. Parlo de les converses que podríem anomenar ornamentals, les que es tenen quan no és té res més a fer. Els agrada de parlar gras i sense fer gaires compliments. El seu ideal femení sol ésser la dona una mica arremangada de braços, de trenta-cinc a quaranta anys, grassa i plena —sobretot si són casats amb dones seques com ocells d'hivern.

En aquest cas la prolixitat de la pesada no és mai problema. Us diuen enriolats, feliços:

—Tant per tant, que n'hi hagi, comprèn?

Com que a les ciutats hi ha tan poca gent que pugui dir que hagi conegut —i fins i tot que hagi vist— algun pagès, hi ha una opinió molt arrelada que els pagesos tots són iguals, que tenen característiques idèntiques i intercanviables. Passa com amb els xinesos; com que n'hem vistos tan pocs, ens sembla que tots són iguals, que tenen el mateix tipus i idèntica fesomia.

Hi ha pagesos molt treballadors, però també n'hi ha que són gandulets i poc feiners, xerraires i frívols.

De vegades s'escau que dos camps veïns són portats per dos pagesos ganduls i xerraires. En aquest cas, el problema esdevé sobtadament greu, perquè, si és trist per a una casa que el pagès sigui gandul, encara ho és més el veïnatge de dos pagesos peresosos i esquenadrets. És una proximitat deletèria. Els dos tipus es passen el matí al límit dels dos camps, el cavall de l'arada de l'un mirant a llevant i el cavall de l'altre mirant a ponent, xerrant, prenent el sol i fumant cigarrets. Quan el sol arriba a dalt de tot, un pagès, diu:

—Què farem?

—Haurem d'anar a dinar...

—Les coses s'han de fer a l'hora...

—És el que jo sempre dic...

I se'n van a dinar.

Havent dinat, es tornen a trobar al mateix lloc. No vull pas dir que no facin alguna cosa, perquè no sigui dit, però una mena de tendència obscura els porta a ajuntar-se i a dialogar copiosament, sobretot si fa bon sol i hom disposa d'un caliquenyo no totalment infumable i deleteri. Després, a rama de sol, ara un pas ara un altre, se'n van, darrera la bèstia a recés.

He tingut ocasió de tractar aquesta classe d'amics. Hi ha un punt en aquestes llargues converses que sempre m'ha intrigat. Moltes vegades m'he preguntat, en efecte: ¿de què deuen parlar aquests homes perquè les converses que tenen se'ls mantinguin tan vives, tan inesgotablement fluents? Ja sé que la primera virtut d'un bon gandul és tenir una conversa abundant i variada —com més variada millor, naturalment. Però el cas passa de mida...

Una vegada vaig tractar de saber-ho, interpel•lant els amics d'una d'aquestes parelles de pagesos. Resulta que aquells dos homes tenien feia més de cinc anys una conversa centrada sobre la necessitat de fer un dinar considerable, però perfectament assequible. Projectaren el dinar, li donaren la volta, el degustaren hipotèticament —però en els primers cinc anys no havien pas tingut, encara, pel que vaig saber, lleure de fer-lo.

—Fa molts anys que en parlen, però encara no els ha llegut, comprèn?

L'hostal (acabament)

A l'hostal (o sigui a la gabella), segons la veu pública, corroborada per l'opinió del meu cosí, no es menja pas malament. Fan menjar cada dia, però només a l'hora de dinar, i amb excepció del divendres, dia de mercat a Torrelles, que els propietaris freqüenten, i en el qual deuen tenir molta feina. Al vespre, hom suposa que no hi ha ningú a Torrentbò que no disposi d'una taula pròpia, i així en aquesta hora —llevat d'un cas excepcional i previ l'encàrrec corresponent—

els fogons no són assequibles.

La cuina de l'hostal és completament casolana i popular, absolutament correcta i neta, servida sense gaires compliments, i consisteix en un sol plat cuinat, pa, vi i postres. Les postres són una mica monòtones i consisteixen en grana de capellà a l'hivern, i, a l'estiu, en la fruita del terme. Els grans de magrana amb sucre i una mica de vi ranci han donat fama a les postres de l'establiment. En el terme hi ha magraners excel•lents.

El que demostra que la cuina és bona és que cada dia fan el mateix a base d'una variació setmanal cíclica. Cada diumenge fan arròs amb els menuts de pollastres i gallines i costelló de porc; un arròs assegurat per un bon sofregit i la qualitat dels ingredients indiscutible. Els dilluns presenten estofat de conill de bosc gairebé tot l'any (o sigui independentment de la veda) amb dues patates, el ramet de llor i el ramet d'herbes. Els dimarts, llonzes de porc o botifarres de sal i pebre amb mongetes al costat, fregides, d'accés agradable i de pell escassament separativa. Els dimecres l'alimentació és diversa i es fa segons el temps; a la primavera, faves o pèsols ofegats, i a la cua de l'any, perdius, becades o tords rostits. Els dijous, l'escudella de pagès amb la carn d'olla corresponent, plenament garantida, dosificant amb seny la gallina, la vedella i el porc, que és la manera d'equilibrar-la i alleugerir-la. Els divendres, festa. Els dissabtes, peus de porc en diverses combinacions; la que té una acceptació més evident són els peus de porc amb cargols, que a mi em semblen, a priori, una combinació difícil de comprendre, però que agrada molt a la gent. No tinc pas res a dir contra els cargols, però en principi m'agraden els de clova seca i que es puguin agafar amb els dits. Els que van amb peus de porc són massa greixosos i no es poden agafar ni amb pinces.

Segons el meu cosí, els menjars de l'hostal de Torrentbò són de positiva qualitat, perquè, a diferència del que sol passar en molts establiments d'aquesta mena del país, que presenten els aliments crus i d'escassa presència en els fogons, en aquest no hi planyen ni el temps, ni el foc, ni la vigilància, de manera que la condimentació es produeix d'una manera lenta i perfecta. No tracteu de trobar en aquest hostal ni requisits, ni coses exòtiques, ni gaires delicadeses. La cuina popular que fan, però, està molt bé.

L'hostal és freqüentat —no gaire, és clar, llevat dels dos dies de festa major i del dia de la festa petita— per passavolants desconeguts, un o altre viatjant del comerç i algunes persones indubtablement importants de Torrelles; el manescal, l'administrador de les masies del marquès, el de les contribucions, un o altre secretari que té en el vilatge alguna cosa a fer —i que sempre consisteix a cobrar, segons opinió dels pagesos. Els parroquians de Torrelles tenen una taula a part i mengen ells amb ells. Tots ells són una encarnació de l'autoritat —una encarnació més o menys petita d'una autoritat real però invisible. No sembla pas tenir, entre els pagesos, gaires simpaties. Quan passant pel carrer, a través de la finestra enreixada, els veuen entaulats menjant, generalment, amb tanta gana, no semblen pas gaire donats a l'alegria que produeix, sempre, trobar un conegut foraster.

—Aquests homes —diuen després els pagesos a la barberia— són molt actius, estan sempre entaulats, ho devoren tot, no deixen res per verd... Tenen la paella pel mànec i no acaben mai la gana. I així anem guarnits...

Els pagesos tenen un gran respecte per l'autoritat a cada moment constituïda, però els seus sentiments envers l'autoritat són molt dubitatius i extremament estèrils. L'autoritat els fa por, però no els entusiasma mai, ni els engresca. És una relació freda, d'una fredor immòbil, absolutament insensible a una forma qualsevol de dialèctica. Els pagesos escolten el que diuen els seus redemptors amb una atenció i una composició realment admirables; callen i, quan tot ja s'ha acabat, se'n tornen a casa contents d'haver-ne sortit tan bé.

És gairebé segur que la forma d'autoritat que té per als pagesos un pes constant i cert són els notaris i els papers que escriuen. Els notaris són una cosa certa, seriosa i dura com la pedra.

Abril-maig

Aquest temps, sobretot els anys que plou, és el més prodigiós del país —s'entén, d'aquest país. Atesa la importància que té, en la marxa de la vida, la bona alimentació simple i saborosa, aquest temps ofereix possibilitats positives —i, a Torrentbò, magnífiques. La terra produeix autèntiques delícies; els espàrrecs de marge, que en truita o en sopa, són exquisits, les faves, els pèsols, les patates tendres. La senyora Remei, enriolada, presentava, a taula, els pèsols ofegats. Fou l'època de l'any que vaig veure aquesta senyora més contenta, menys severa, que digué menys vegades: «Ai, trista de mi!» o «Ai, bon Déu!». A taula tot era bo, i això l'esbargia. Els pèsols tenien una dolçor, un sabor, una lleugeresa únics, finíssims. I de les patates noves, què se n'hauria de dir? Es fonien a la boca, passaven, pel paladar, com una carícia.

Abril-maig és el temps de les herbes. Els ruixats primaverals intermitents les feien grasses i tendres, turgents. Les gotes de pluja s'hi mantenien un moment i l'herba tenia un aspecte brillant i esvelt. M'agradava de passar el palmell de la mà per les herbes tèbies, molles, i corbar-les una mica. Els animals menjaven bé i produïen la carn que hauria estat impossible que donessin en els altres moments de l'any —en qualsevol altre moment. Per això la carn del país no tenia rival possible —la vedella, el xai. La carnisseria de Torrentbò no matava pas cada dia, però el jove i robust carnisser, Mateuet, que era casat amb una noia de molt bona cama i d'anca decisiva, servia molt bé. La vedella era excel•lent. El xai, més incert. El xai de la raça del país no tenia rival. Els animals que comprava, importats, en els mercats, Mateuet eren més coriacis i d'amenitat relativa. En deien castellanets i de vegades eren negres. Les costelles d'anyell, indígenes, a la brasa, sobre un foc directe, tenien un sabor extremament intencionat, prodigiosament suggestiu. La ceba tendra les acompanyava molt bé. La senyora Remei em feia beure llet —que no m'ha agradat mai gaire. Les herbes tendres la feien (freda) gustosa i densa. Els animals menjaven i dormien. Els homes treballaven, menjaven i dormien com socs. A la parròquia hi havia silenci i una pau divina. Al llit, els llençols anaven perdent la gelor de l'hivern. Tenien un punt de frescor suavíssim.

Per a la bona marxa de les coses, el vi, collit pel setembre, s'ha d'encetar el mes d'abril. Durant aquest temps, ha fet els seus naturals moviments i el vi novell apareix lleuger, format, acabat, fet. No hi ha res més ben trobat per a acompanyar la lleugeresa de qualitats que la terra produeix en aquest temps.

Els horts

En aquest rodal de Torrentbò —i en una gran part del país és igual— la primavera té una gran fugacitat; passa i s'esvaeix com un somni lleuger. En el sentit estricte del significat de la paraula, la primavera sol durar un mes. Un any per altre, aquest mes es reparteix entre abril i maig. És l'etapa de l'any més fina, d'una finor que afecta totes les sensibilitats, fins i tot les no tocades per una qualsevol reminiscència literària. Tots els primers amors que s'han escrit i els que no s'han escrit, que són fabulosament innombrables, més innombrables —potser— que els grans de sorra haguts i per haver de les platges, comencen de titil•lar quan en els marges apareixen les primeres floretes malva i l'aire fa olor de la flor del lilà. És molt senzill, fa molt bonic, però la primavera produeix una sensació d'insondabilitat. El poeta Carles Riba ens ha donat una idea de la profunditat inesgotable que la primavera agita i extravasa en el curs incomptable del temps.

Amor, l'innúmer deute clama de dins l'abis! vivim dels juraments, els sospirs, les besades infinites, de tantes generacions escolades! També un dia la casa clara i el verd país seran buits de nosaltres i sonors d'altres vides ignorants que jo i tu, ombres engelosides en cada cosa amada ventem un flam d'encís.

Les hores tenen una suavitat exquisida. L'aire és dolcíssim. Sobre la pell del cos el fregadís de l'aire és una delícia. És l'etapa de l'any en què la naturalesa té menys pes, és més ingràvida i molesta menys. Mossèn Serafí posa les roges roses de Sant Ponç en els pitxers de l'altar major i les nenes canten el mes de Maria. L'escadussera guatlla repica en les userdes, i els perdigots peonen, al marge dels camins, amb una petulància ingènua. La lluna, embadocada i enze, projecta una llum tèrbola sobre la terra, entra pels finestrons mig tancats, fa com un deixant indolent davant els llits. A un pagès, li, surt una girola, o un granet, i es grata la pell. Però el miracle dura poc. Un primer cop de sol pot convertir ja el maig en un paisatge polsós i sec i fer aparèixer el groc macilent sobre la terra.

Aquest any ha plogut una mica i les herbes dels camps són altes, espesses i fresques. Passejar ara pels camins, flanquejats gairebé sempre d'una botànica magra i fibrosa, ara plena de sucs, és agradable. L'esplendor vegetal arrodoneix l'aire i el pensament. El trèvol, amb les seves flors rogenques i molsudes, l'esparceta de flors moradenques, pugen tres pams de terra. En aquesta espessor, tan flonja, que el vent a penes tomba, hi ha una palpitació de vida tendra. Us vénen ganes d'entaforar-hi la mà, d'acariciar la densitat de les corbes de les herbes. Quan es fa fosc, la multitud dels grills posa sota la botànica humida una música vasta i incansable, una mica trista. Els mussols llencen el seu xisclar eròtic i el cucut canta en la llunyania, misantròpic i solitari. L'abundància vegetal projecta en l'aire un punt àcid de frescor, perfumat de saba tèbia.

En els marges dels camins, les herbes selvàtiques han florit; les ortigues punxegudes, el ginebró olorós i amarg, les esparregueres de tul verd, les argelagues aspres, el romaní.

Però potser, en aquest temps, el que arriba a la gràcia i a l'amabilitat més agradables són els petits, minúsculs hortets. Tot al llarg de la riera de Torrentbò, sobre el marge del torrent que potser dóna nom a la parròquia, hi ha un enfilall d'hortets. N'hi ha molts, un al costat de l'altre; gairebé totes les famílies del vilatge tenen, en el lloc, una mica de terra. Sobre gairebé totes aquestes divisions, hi sol haver una petita barraca, un pou i una sínia. Els pous són abundants perquè el torrent els alimenta. A l'hivern, collides les patates de tardor, aquests hortets agafen un aire abandonat i solitari. Només presenten algun caluix de bròquil lívid. A la primavera —ara— són una delícia. Les petites feixes de què estan formats arriben a la perfecció geomètrica. Ombrejats per les flors dels fruiters primerencs —les flors de les pomeres, dels cirerers—, són cultivats divinament. La seva mateixa perfecció momentània exhala una claredat que extasia l'aire de la seva admirable, insignificant modèstia. A la tarda, quan el sol declina, aquesta claredat sembla afinar-se i arriba a tenir una sensibilitat física. En un o altre sempre hi ha gent. S'hi sent enraonar la gent —converses de veïns. De vegades s'hi sent riure una noia —una cosa agradablement provocativa— entre dos esgarips metàl•lics de la sínia. Afinant una mica l'orella, se sent el glu-glu de l'aigua a les regues. El bram d'un ase llunyà us posa en una actitud compassiva. Les hores de la tarda es filtren per la claredat dels horts amb una suavitat lenta i líquida. Encara el cel no és una superfície buida. Encara s'hi veu algun moble —algun núvol lleuger, esponjat, detingut. És un cel lleugerament vaporós, que té sobre la monotonia blava un color d'estany gris-eteri, molt lleuger. Aquests són els cels de les millors tardes de primavera. La llum és amable, les llunyanies floten en una gasa tènue. Les formes de les coses ofereixen a la vista i al tacte una tèbia polpa viva. Els teixits vegetals inflen els horts a través de l'elasticitat gris platejada de la llum de la primavera.

De vegades trec el cap per sobre de les parets d'aquests hortets. Els colors vegetals més corrents i habituals es tornen delicats. El color verd fosc, una mica raspós, de les fulles de les patates, que ens semblava de seguida adotzenat, apareix ara com un verd sublim i singular, dins la millor tradició pictòrica holandesa. La botànica de les faves i dels pèsols és infinitament superior a la de les patates. Les faves de regadiu agafen una magnificència

barroca sobre la qual l'ull de llebre de la flor posa una nota d'astúcia i de reticència. Els pèsols són una planta exquisida; la seva flor té la suavitat blanca de la llet —i no és tan blanca com la llet blanca del vers de Paul Valéry. Els mateixos cigrons, de fulla fistonada i presumida, transparent, tenen més recursos que les patates, però el verd fort de les patates està per sobre de tot, perquè, per un moment, és un verd madur, i sota d'aquest verd hi ha les patates noves, que es fonen a la boca d'una manera tan lleugera. I després hi ha les cebes, que ara són tendres, i els alls, tan lineals i esvelts, i les escaroles i els enciams, d'una pompa tan pueril i fresca. I les bledes i les primeres tomaqueres i els erols de les viandes de l'estiu, ara d'un verd tèrbol.

Enquadrat en la geometria deliciosa de les petites regues, les esquenes d'ase que separen els solcs fan com uns coixins sobre els quals reposen les plantes dels horts. Quan la botànica es deixa ordenar en la geometria d'Euclides és una meravella. Els nostres poetes, que han cantat la naturalesa abraonada i salvatge, no han tingut tendència a cantar aquestes formes ordenades de la terra. Els poetes mallorquins han cantat les faves del pla de l'illa, amb molta delicadesa; però, els nostres pèsols —que són tan bons i tan bonics—, qui els cantarà? I qui farà el sonet perfecte de les patates tendres?

En la primavera de Torrentbò, aquests hortets hi aportaven un element agradable —agradable per la utilitat i agradable per la bellesa de la botànica que feien aparèixer. Les frescors vegetals del moment endolcien una cuina massa donada als fregits i als rescalfats, una cuina d'una acidesa massa viva. Sortits de l'emmorrionament dels focs hivernals, els pagesos treballaven més i de més bon humor. Començava el bon temps...

El petit taller de modistes

A Torrentbò hi ha un petit taller de modistes —o almenys ho hem de dir així. Una persona soltera, d'una trentena d'anys, de faccions una mica insípides i esborradisses però llarga i fina de cos, de cama remarcable i jove, la Glòria, el fa tirar endavant. Quatre o cinc vailetes de la parròquia —de vegades sis o set— hi aprenen de cosir. És un taller de roba barateta —ja es comprèn— que abans de la festa major s'anima una mica. La Glòria vesteix la tia Remei. Li fa l'abric d'hivern —que li dura dos anys. El seu vestit de mudar, per a les solemnitats i la missa dels diumenges, sotmès a modificacions successives, al gust de la modista, li dura més. En dies ordinaris, porta roba d'estar per casa i un mocador al cap, negre, amb la punta sobre el front, nuat sota la barbeta. De vegades la Glòria ve al Mas d'Avall; parla amb la senyora Remei —mengen un carquinyoli, beuen un glopet de vi ranci— i després se'n va havent aclarit —més o menys— el que hi havia pendent.

Un dia vaig passar davant el taller de modistes. Plovia. La Glòria era a la porta, mirant com queia l'aigua. Menjava una torrada amb oli —era l'hora de berenar— que em semblà exquisida. Plovia a la manera primaveral; un gran núvol que passava pel cel blau i deixava caure una gotellada blanquinosa i espessa. Les gotes de pluja posaven sobre la botànica uns puntets brillants. La llum de la tarda es transfigurava d'una manera patètica i teatral.

—Però on va, home de Déu, amb aquest temps...? Entri! Es mullarà. Deixi que escampi...! —digué la modista, enriolada i atenta.

Vaig entrar a la casa i, després de travessar l'entrada, Glòria em conduí a una habitació lateral, que tenia una finestra sobre el carrer. Hi havia un vetllador i, assegudes al voltant, cinc o sis noies joves que en veure'm entrar deixaren d'enraonar i em mirarem, unes amb posat de sorpresa lleugerament embadocat i les altres amb un petit somriure que durà un moment, perquè abaixaren el cap sobre la feina. Noies de pagès; dues de molt robustes, grassetes, de cabell ros, de pell rosada i una mica basta. Les altres tenien una morenor més o menys tèbia, eren una mica esprimatxades —una tenia uns grans ulls— amb aquell punt indecís de la joventut incipient.

—Segui! —em digué Glòria acostant-me una cadira.

Vaig asseure'm. Venint d'un exterior tan ple d'aigua, aquell raconet de les vailetes em semblà molt agradable. Ho hauria d'haver dit a la Glòria, no pas per fer-li un compliment, però no li vaig dir res. De fet quedàrem tots en silenci. A pagès, iniciar una conversa no és pas fàcil. S'ha de trencar el glaç, i de vegades no s'encerta. Glòria donà els últims tocs a la torrada amb oli i de seguida trencà aquell silenci ridícul. Digué:

—Parlàvem de la Conxita... Ja deu saber qui és...

—No, no! Ni la més petita idea.

—Però, com és possible? A Torrentbò, quan no sabem què dir, parlem de la Conxita. (Algunes noies es posaren a riure amb un sentit aprovatori.)

—Doncs, ja veu.

—La Conxita ara ha vingut. Ha estat dos dies aquí...

—I vostè, l'ha vista? —vaig fer per dir alguna cosa.

Glòria estigué un moment sense contestar i a l'últim digué:

—Sí. La vaig veure... com tanta altra gent. Férem la joventut plegades. Som amigues. (Algunes noies miraren Glòria amb estupefacció; altres menys.) Vingué perquè els seus nebots feien la Primera Comunió. Ja deu saber que la Comunió es va fer diumenge passat.

—Tampoc no en sabia res, francament.

—La llàstima és que plogués tot el sant dia.

—De pluja, senyoreta Glòria, no n'hi ha mai massa...

—Les criatures estaven molt bé. Vingué fins i tot el fotògraf de Torrelles! Si hagués vist el que Conxita regalà als seus nebots! Quina riquesa!

—Els degué regalar els rosaris i el llibre, enquadernat potser amb nacre o potser d'alguna altra cosa com aquesta...

—Sí, senyor. El llibre, els rosaris, la llaçada i el vestit, tot complet. No crec pas que cap criatura s'hi pogués comparar... (Les noies feren signes d'aprovació d'una unanimitat indiscutible.)

—Ja ho entenc...

—Va tirar la casa per la finestra, ho pot ben creure.

—Però, en fi, Glòria —vaig dir picat una mica de curiositat—, qui és aquesta Conxita? Pel que es veu, és una senyora rica i probablement beata. És filla de Torrentbò? (Davant aquestes preguntes, les noies deixaren de cosir i concentraren les seves mirades sobre la modista.)

—Sí —digué—, és filla d'aquí. D'una de les cases més pobres d'aquí. De beata, en té més aviat poc. De rica, no crec que en sigui. És una persona que es dedica al que se sol anomenar la mala vida.

—És guapa?

—És guapíssima... —deixà caure enmig de la sorpresa general una de les vailetes. Després vaig saber que, a aquella senyoreta, li deien la Ricart i que tenia fama de ser molt tímida. (Glòria se la mirà amb una rialleta, més aviat poc clara —si

la meva interpretació és certa.)

—I on viu, aquesta Conxita?

—A la capital —digué Glòria posant el fil a l'agulla. Quan érem joves, la Conxita tenia molt de temperament. Era com un gall en garbera. Passà un arrauxat i se l'emportà fàcilment. Durant molt de temps estiguérem sense notícies. I, ja ho veu, ara ha tornat, per la Comunió dels nebots. Diuen que té un senyor o dos... jo no en sé res, comprèn? El que se sent dir. Si vols mentir, digues el que sents dir.

—Vagi a saber... I com trobà la seva amiga? Gaire canviada?

—Una mica canviada, més grasseta, més posada, potser una mica tocada i posada. Però tan simpàtica, tan ben vestida, amb el cabell ondulat...

—Portava unes mitges! —digué la senyoreta a qui després vaig saber que deien la Ricart, parlant amb una convicció profundíssima. (Aquesta convicció promogué l'adhesió de les altres vailetes.)

—Ja veu... Aquestes noies han quedat enamorades de la Conxita —digué Glòria rient—. L'admiren. No les puc treure d'aquí.

—Però quina Conxita admiren? La que vingué o l'altra..?

—No ho sé pas. Potser admiren aquesta i l'altra. Vagi a saber!

—Encara plou, senyoreta Glòria? —vaig preguntar mirant per la finestra.

—No se'n vagi, que parlarem de la Conxita! —digué amb això una altra vaileta a qui després vaig saber que deien la Puig que també era tímida.

—Sí, encara plou! —digué Glòria—. Miri si plou, que haurem d'encendre el quinqué. (Sortí de l'habitació i al cap de poc aparegué amb el quinqué encès a la mà, que col•locà al mig del vetllador. La seva llum, més aviat esgrogueïda, tocà la cara de les vailetes. Glòria digué:

—Jo dic a aquestes noies que el que ha fet Conxita pels seus nebots i que el que deurà fer, si pot, més endavant, està molt bé. Sempre ha estat una bona noia, de molts sentiments, comprèn? Però també els dic que aquesta Conxita no es pot agafar ni pel cap ni pels peus.

—Si té diners, tothom li farà la gara-gara... no s'amoïni. El senyor rector ha donat el premi de doctrina i ha fet aguantar la tovallola al nebot de la Conxita, i això que pobret... (Tot això, ho digué la Puig amb una veu una mica trèmula.)

—Pobret de què? —contestà Glòria, animant-se—. No pas pobret de llibre i de rosaris. A qui l'havia de donar, el premi?

—Els premis s'han de donar als qui en saben més... —digué la

Ricart amb gran convenciment; convenciment que fou compartit per totes les altres vailetes.

—No exagerem, no exagerem... A l'església, s'hi ha d'anar ben vestit, s'hi ha de conèixer... no li sembla?

—Encara plou, senyoreta Glòria? —vaig demanar-li per sortir una mica de la seva estranya pregunta.

La senyoreta Glòria s'acostà a la finestra. A fora hi havia, encara, una mica de llum, esblaimada. Veié que el núvol era més prim, que la pluja s'havia esclarissat. Semblava que plovia molt perquè l'aigua dels teulats queia sobre el

carrer fent un soroll fenomenal.

—El ruixat va de baixa... —digué la modista tornant a la taca de llum, una mica anèmica, que feia el quinqué de pàmpol.

Encara durà més de cinc minuts. El soroll de l'aigua dels teulats s'anà afeblint i fou substituït per un gotejar que s'anà estirant. Mentrestant, la modista i les vailetes de l'obrador continuaren la conversa sobre la senyoreta Conxita amb una tendència a l'acritud positivament interessant. Aquella senyoreta Conxita havia afectat d'una manera viva aquelles noies de pagès, i, com que eren tan joves, tenien una tendència a exposar les seves opinions d'una manera absoluta i clara. Glòria representà el paper contrari de la millor manera que sabé, tot i que potser era la que estava en millors condicions per a comprendre el que havia emprès la seva amiga d'infància. En aquella discussió, aquelles vailetes envaïren l'escena i no pas per l'extrema simplicitat dels seus arguments, sinó per la convicció que posaren en les seves paraules.

A la fi, parà de ploure i vaig acomiadar-me. Vaig prometre a Glòria que tornaria al taller. En el camí de la masia, que per cert era ple de bassals d'aigua, em semblà que tota aquella conversa havia estat una criaturada molt interessant —una criaturada que la senyora Remei i el meu cosí i els seus amics haurien sospitat.

Les sensacions petites

Trobant-me a la sala del mas llegint distretament, sento tot d'una un soroll esmorteït, com si, en alguna de les habitacions que hi donen accés, algú s'hi mogués. M'hi acosto. De vegades, en aquestes masies hi ha un tal silenci que us fa l'efecte que hi hauríeu de caminar de puntetes per no pertorbar l'ordre establert. Per la porta tot just entreoberta veig la senyora Remei al fons d'una de les habitacions, davant un gran armari esbatanat. Passo el cap per la porta, i, en veure'm, em fa un signe amb la mà invitant-me a acostar-m'hi—un signe acompanyat d'un vague somriure.

En entrar a l'habitació m'envaeix un perfum fort, intensament rústic, agradable, deliciós. L'olor ve de l'armari, pleníssim de coses.

Quan li dic que l'olor em sembla molt bona, queda una mica sufocada, li surt la vermellor a la cara, dibuixa una petita rialla, satisfeta.

A l'armari hi ha de tot. Tota una lleixa és plena de paperines, de mides diverses. La més grossa, un cilindre, és plena de nous. N'hi ha d'altres de més petites, amb pinyons, avellanes, ametlles. Una caixeta amb figues seques i una altra amb prunes i una paperina amb matafaluga, que fa una olor intensa. Aquestes paperines em recorden els dies que, de petits, veníem en aquesta casa i la tia Remei ens oferia els seus pollastres farcits indefectiblement amb nous, pinyons i prunes. Els pollastres eren exquisits, daurats, d'una flonjor de carn saborosa —però aquest record és potser més visual que palatal, en tot cas incert, imprecís, com una sensació abolida. El que recordo perfectament d'aquells dinars, perquè era el que més em sorprenia, és que la tia Remei posava pa en tot el que menjava; la fruita fresca —els albercocs, els préssecs, les figues i les nespres— i les llaminadures —els tortells, el pa de pessic i les galetes. Solia dir que menjar una cosa sense posar-hi pa és com no menjar res.

Sobre la lleixa de les paperines n'hi ha una altra plena de pots de vidre, tapats amb paper de barba, lligat al coll del pot per un cordill vermell. En la semiobscuritat de l'armari, els colors de les confitures —sobretot la d'albercoc— són exquisits. És un color una mica més clar que el sucre candi —potser el color de tots els que conec que passa dels ulls al paladar més àvidament.

—Som a la cua de l'any —deia la senyora Remei— i queda ja ben poca cosa. Haurem de tornar a emplenar l'armari, perquè en aquestes cases no es pot pas estar

sense res. Els anys són llargs i s'ha d'estar proveït.

Però encara quedaven alguns pots d'arrop —una de les seves especialitats— d'un color fosc, d'un negre daurat, tocat de blaus obscurs i de violacis d'albergínia. L'arrop té un gust particular, indefinible, una mica acre, com un vi dolç bullit i espès, perfumat de fruites, d'herbes i de gust de nous. El seu color és sumptuós, clerical i solemne. Al costat dels pots d'arrop hi ha un petit encanyissat, posat sobre quatre peus, com un llit de joguina, en el qual hi ha unes nespres i unes serves. Després vénen les ampolles de codonyat, que és el millor que hi ha —ja se sap— per al ventre. És clar que sí! És aquell cordial dolç i aspre que ens donaven de petits, fet bullint codonys amb vi i sucre —aquells didalets de líquid d'un daurat pàl•lid, espès. També veig un pot amb bolets en conserva; cama-secs, rossinyols i moixins. I una petita gerra, molt ben tapada —que és la gerra per a confitar (quan sigui l'hora), amb aigua, vinagre i sal, els pebrots verds. Quina delícia, els pebrots en vinagre, a l'hivern, quan fa fred!

—A l'estiu, en aquest armari —afegeix—, hi posem la plata de reüeno. Però aquesta llaminadura ha passat de moda. Ara la gent s'estima més menjar pomes al forn, que són prou bones, però que potser no ho són tant com les pomes de reüeno.

No m'atreveixo a discutir, amb la senyora Remei, les diferències de qualitat que hi ha entre les pomes al forn i les pomes de reüeno. Personalment prefereixo les primeres perquè són menys dolces, però a la senyora Remei li agrada tot molt dolç, com li agrada posar pa en tot el que menja. La gent vella del país era molt llaminera i aquesta propensió potser anava lligada amb el gust de l'escultura i l'ornamentació barroca —festosa— de les esglésies. A la ruralia —contrastant amb el to general de la vida— les esglésies eren una monada —en pobre, és clar— d'una dolçor fada, bufada, verística i confitera. Aquest país, que té, en el seu passat, l'íntima meravella vigorosa del temple romànic, arribà en la seva despersonalització a la intranscendent badoqueria del barroc buit, superficial i eloqüent. És com passar de la sensualitat sana a l'onanisme.

Una altra lleixa —la de les herbes. Tota classe d'herbes: la marialluïsa, la flor de saüc, la til•la, la camamilla, el poliol, les fulles de llorer, els fonolls, la menta, la farigola, l'espígol, l'eucaliptus. La senyora Remei agafa les dues puntes del seu davantal, fa una bossa dins la qual va tirant les herbes.

—Això és el que ha sobrat aquest hivern —diu—. Són herbes esbravades. N'hi haurem de posar de més fresques. És el moment de procurar per l'any que ve.

Quan ha acabat de tirar totes les herbes en el seu davantal —i aquest remenament de la botànica seca sembla augmentar, encara, l'olor que exhala l'armari— amb el mocador al cap, la cintura espessa, a penes dibuixada —deu portar almenys tres faldellins—, com una figureta romànica, baixa l'escala amb el seu infatigable aire de formiga.

Mentre espero que torni penso que en aquest armari tan agradable —en aquestes paperines, en aquests pots i tupins, ampolles i gerres— hi ha guardades les sensacions més agradables de la meva infantesa; hi ha tot un petit món ple de coses llunyanes, vagues, pràcticament abolides, de retorn impossible.

El paller

Tot passejant, a l'hora baixa d'un dia d'estiu, m'escau de passar davant d'una era, quan el pagès, acabada la batuda, ajudat del seu cunyat i del seu fill, dóna l'últim toc al paller. No han pas fet un paller d'anca d'ametlla, sinó més aviat de gropa d'euga. Amb un rampí, el bergantell fa caure, de sobre la corba, la palla de sobre, com si el pentinés. Mentrestant, veig aquest espectacle: el pagès, travessa l'era amb un orinal a la mà —un orinal foradat que tenia en

reserva per a quan arribés aquest moment. Arribat al peu del paller, puja l'escala estintolada al seu flanc i col•loca l'orinal al punt més alt de l'arbre. Encara que el contrallum que li bat a la cara li desfaci una mica les faccions, és visible que el pagès fa l'operació amb una satisfactòria rialleta. A mi em sap greu de veure un paller tan ben fet, tan endreçat, tan ple, amb l'innoble casquet. Si no tenen un orinal a mà, hi posen un gibrell o una palanganeta.

Després, el pagès se m'acosta i em diu enriolat:

—No sembla pas que li hagi agradat gaire...

—No gens. Per què poseu un orinal a la punta del paller?

—Per la pluja. L'orinal evita que quan plou l'aigua penetri pal avall i podreixi la palla, comprèn? Espargeix l'aigua sobre els flancs del paller.

—Sí, molt bé. Però potser es podria arribar al mateix resultat posant-hi a sobre un tros de roba qualsevol, una saca vella, per exemple. Aquest orinal em fa posar la pell de gallina.

—Vostè és molt delicat, ja ho entenc... El senyor Quimet...

—Qui és el senyor Quimet?

—El senyor Quimet és el propietari d'aquesta casa i d'aquesta terra. Jo sóc el seu masover, per servir-lo. El senyor Quimet, que, segons el dir de la gent, és una persona de molts coneixements, em digué un dia que estava mol bé de posar una orinal a la punta del paller. Digué que era una cosa pairal que sempre s'haviat fet.

—I tan pairal! És horrible...

—Comprendrà... Nosaltres som pagesos, rústics, no sabem res de res, fem les coses com podem. Vostès són un altre vi. Veuen les coses d'una altra manera.

—No, no... Vós sabeu tan bé com jo que els orinals no s'han de posar mai en llocs massa visibles. Si pot ser, s'han d'amagar una mica...

—Vol dir que un orinal és una cosa delicada... Potser sí! De tota manera, els que es posen al cim dels pallers són orinals vells, rovellats, foradats, els que ja no serveixen. Si fossin nous, seria molt diferent.

—No ho crec. Són la mateixa cosa. Fan el mateix mal efecte. —Vol dir?

—En podeu estar segur. Els orinals no s'han de posar per barret als pallers...

—Sigui com sigui, d'una manera o altra s'ha de conèixer que som a pagès. El senyor Quimet... —Sí, el senyor Quimet...

—Doncs el senyor Quimet sol dir que a pagès com a pagès... —Degué quedar ben descansat després d'haver-ho dit... —Encara no he acabat...

—Perdoneu-me.

—Doncs sí! El senyor Quimet sol dir que a pagès com a pagès... i que qui no li agradi que es foti...

—Ja ho entenc. Així i tot, creieu-me: no es perdria res que a Torrentbò hi hagués cada dia menys pallers que portessin un orinal per barret.

—Sí senyor, també podria ser... però què hi vol fer!, a pagès com a pagès.

—Sí... i qui no li agradi que es foti! Bona nit. —Estigui bonet...

L'autarquia lírica

Un vespre, havent sopat, assegut a la vora del foc, en aquell silenci prodigiós, aturat, que hi ha en aquestes cases quan tothom se n'ha anat al llit, Albert, el meu cosí, em parlà de la seva masia. Feia una bona nit per a estar sota la campana de la llar; el temps era plujós i esmorteït, i la llenya d'olivera, llenya seca, feia una flama blava, clara, una flama d'una ardència viva.

—Aquesta terra, i la casa que hi fa cap —deia el meu cosí, que pertany des de temps immemorials a la meva família (branca paternal—, és una propietat de secà, més aviat magra, d'una vint-i-cinquena d'hectàrees, incloent-hi l'hort i el bosc, per a la llenya. És una cosa reduïda. Quan jo era petit, però, era una de les masies més completes, un rudimentari organisme econòmic organitzat a base d'una minúscula autarquia. Cinquanta anys enrere, molt més que avui, tot semblava pensat perquè els habitants d'aquesta casa (el meus avis, besavis, etc, i els avantpassats de la masoveria) hi trobessin, dintre una certa variació, gairebé tot el que necessitaven per a viure. La casa donava blat, olives i raïms, suficients per a assegurar el pa, l'oli i el vi de l'any, que són tres coses importantíssimes. El bosc assegurava el carbó per a cuinar i la llenya per a l'hivern. Hom produïa la civada, l'ordi, les faves, els llobins, els naps, les herbes (l'alfals, l'esparceta, etc), per als animals de les quadres. Les vaques us portaven la llet; el galliner, els ous, pollastres i gallines; el coniller, els conills; hi havia sempre tres o quatre parelles de coloms de cria i hom matava un porc o dos, de pes substancial i indiscutible. L'hort portava les granes de l'hivern: mongetes, fesols, cigrons, llenties, i les verdures de l'estiu: patates, faves, alls, cebes, col-i-flors, cols, pastanagues, espinacs, albergínies, carbassons, pebrots, tomàquets, naps, enciams, bledes, fesolines, etc, i la fruita corresponent: melons, síndries, maduixes, pomes, peres, cireres, albercocs, ametlles, serves, etc, a part el julivert i la menta corresponent. De vegades, a l'hort de la casa, que és tan reduït, hi havia, a les regues, plantats més de vint esplets diferents. Donava, és clar, molta feina, però s'hi trobava l'interès. Aquesta varietat de coses feia que la gent es trobés bé a les masies. La qualitat de les coses hi era excelsa, i tot i que els pagesos, culinàriament parlant, siguin tan rutinaris i d'una imaginació tan pobra, menjaven bé encara que no volguessin. Jo sé perfectament que els nostres pagesos no tenen el gust de la cuina; no mengen sopes (que és el plat bàsic en tots els sistemes nacionals agraris rics) i tot ho fregeixen, per fer-ne via. La carn d'olla ancestral —l'escudella de pagès— ha anat molt de baixa, perquè avui el plat és caríssim. Però em sembla que el programa que acabo d'exposar constitueix un paradís per a la gent cultivada i entesa. Avui és més susceptible —ací com a tot arreu— de comprendre el gust d'aquestes coses la gent exigent i coneixedora (una mica fatigada de la sofisticació ciutadana en progrés) que els rústics i primaris. Viure bé a pagès és car; però, si la distinció de la gent coincidís amb unes possibilitats econòmiques suficients, el panorama agrari es poblaria (com ja és visible en molts països) de gent distingida.

»Pels voltants de la casa hi havia molts arbres que presentaven tot el cicle anual de la fruita verda i seca. No era pas una fruiterada específica; eren arbres fruiters dispersos, col•locats a la bona de Déu, generalment sobre els marges dels recs. Encara en queden alguns, cada dia menys. Hi havia els ametllers, els albercoquers, les pomeres, els cirerers —diverses classes de pomeres i de cirerers—, els perers i, en el redós que la casa formava, els tarongers, els llimoners i els magraners. Els sucs de llimona eren el purgant universal de les masies. La vinya proporcionava els raïms de taula. Encara queda algun ginjoler, algun magraner, algun codonyer —ah, la compota de codony, quina meravella!—, els avellaners, les nogueres, els pinyons de les pinyes de la pineda, per a fer els plats farcits, i, és clar, les nombroses figueres que hi havia al voltant de les masies. En el país, les figueres retrocedeixen i n'hi ha cada dia menys. Les ametlles, les avellanes, les nous i les figues prèviament posades a assecar formaven la grana de capellà, o sigui el que hom presentava per fer postres a l'hivern. Hi havia també els castanyers —encara en queden tres

—, els servers, les cireretes d'arboç per a fer confitura. Les serves han pràcticament desaparegut. També els nesprers són cada dia més rars... Tots aquests arbres florien en el seu temps, successivament. Eren una meravella... No hi ha cap rosa, ni cap clavell, ni cap flor de jardí, que es pugui comparar a la flor de l'ametller, de la pomera, del cirerer. Aquests petits detalls ajudaven a viure a les masies. S'hi estava bé. Oferien un seguit d'olors, de sabors, de colors, que cobria tot l'any. I cada any eren una sorpresa.

»Em sembla que oblido moltes coses, perquè la varietat era immensa. Tot era petit, reduït, però la diversitat era inesgotable. A mi em semblava estrany, de jovenet, que hi pogués haver en el món coses tan diferents. Es coneixia que s'acostava la festa major, quan es veien aparèixer els ànecs —els ànecs muts i els ànecs xerraires— i les oques i de vegades algun gall dindi. Els ànecs s'havien d'alimentar amb cargolets que es trobaven pels marges, enfilats pels fonolls, perquè feien la carn, en rostir-se, més daurada i gustosa. Sobre totes les coses sensibles, hi havia una veritat inqüestionable i rígida. Era una experiència d'anys, de segles, que res no ha pogut substituir. La decadència de les sensacions és decisiva. No es tornarà mai més enrere. L'àvia Marieta —que em sembla que ja no has conegut— ha estat l'última punta del món antic en aquesta masia. Alimentava els seus animalets, no pas pensant que els havia de portar a vendre, sinó que un dia o l'altre anirien a la taula de la masia. Sabia exactament a qui havia de donar el blat de moro, les veces o el mill. La casa era un cafarnaüm de coses diverses: hi havia la tina, el celler, la premsa, el graner, la pallissa —la pallissa de la palla i la pallissa de les herbes—, el llenyer, les piques d'aigua, la sínia, els pallers. L'oli es conservava en el rebost de sota l'escala, el vinagre havia de ser separat del celler. A dalt de tot de la casa hi havia els canats per a assecar la fruita, les penjarolles de tomàquets, els melons i els raïms penjats per a l'hivern. Tot tenia el seu lloc i tot tenia un sentit. L'únic arbre estèril de la casa era el xifrer —i potser per això era tan bonic. Era un sistema molt entretingut. Les distraccions no s'acabaven mai més. Hom no feia mai res repetit. Cada dia de l'any implicava fer la seva feina específica. Si una persona tenia curiositat quedava satisfeta en la millor forma que la curiositat pot tenir; en la reditícia. En el rebost de l'àvia Marieta, en els seus armaris, hi havia tota classe de paperines amb grana i sements, una innombrable quantitat d'herbes seques, líquids de diversos colors (codonyat, arrop, malvasia que bevíem amb rosquilles), pots de confitures, de bolets en conserva, de pebrots en vinagre, de fonolls, d'olives. Les confitures, si no eren de préssec, havien de ser barrejades: préssec, albercoc, maduixes i síndria. Sempre hi havia tres-cents cargols posats a dejunar —per a un cas de compromís— i un enfilall de bitxos a sol i serena per a arrodonir un plat d'hivern, els pinyonets, el safrà de la casa, el pebre bo i els bolets de soca, secs —cama-secs, moixernons, cues de rata—, per a donar amenitat als guisats del mal temps. Era una cuina destinada, no pas a transformar, mistificant-lo, el gust de les coses, sinó per accentuar-ne el gust precís. Les faves, per l'abril, han de tenir un punt d'amargant, els pèsols han de ser dolços, les escarxofes tendres, del maig, han de tenir un fons de frescor ferruginosa, metàl•lica, potser. Sobre els alliolis hi hauria molt a dir. La substància té factors imprevisibles, que depenen de la qualitats de l'oli, especialment. L'allioli fa venir set, i en aquest sentit contribueix a escurçar les llargues nits d'hivern i, per tant, fa agradable la permanència de la gent a les masies. En aquestes cases, les il•lusions són escasses. Són baluernes solitàries, de vegades allunyades, sovint remotes. Les il•lusions, les distraccions —el que la gent en diu distraccions—, hi són petites. Només hi ha una manera de compensar aquest buit; les sensacions dels contactes amb les coses, els petits plaers que les coses proposen. Potser aquesta és la clau de tot el nostre sistema agrari, el que explica que quan surt el sol s'obri la porta de les masies.»

Pagesos

De vegades el meu cosí m'explica coses dels pagesos. Com que del poble coneix gairebé tothom, no passa dia que no parli amb un o altre de les coses en curs —és a dir, de les il•lusions de la gent. Els pagesos, que exteriorment semblen

estar dominats per un realisme tan terra a terra, són potser els espècimens humans que tenen el cap més ple d'il•lusions —il•lusions petites, personals, basades sovint en combinacions molt complicades i que, pel fet de mantenir-se secretes i recòndites, encara ho semblen més. Els temps condicionals dels verbs són els de la il•lusió, els que ajuden més a viure, els que mantenen les esperances. Si les coses anessin d'aquesta manera, podríem fer això o allò... Si anessin d'aquesta altra, podríem tirar per aquest altre cantó... Però el curiós és que molt sovint una il•lusió qualsevol se'ls immbolitza en el cervell i entra a formar part de la seva naturalesa. La il•lusió se'ls converteix en hàbit, en manera de ser, en costum, i, en lloc d'actuar com a incitant de l'acció, es converteix en un llast que els fa tornar més complicats i més lents. L'hàbit és la llei més pesant i forta de la vida humana i la veritat d'avui no pot ser altra de la que és, perquè fou la veritat d'ahir. Aquesta llei gravita no solament sobre les il•lusions, sinó sobre totes les formes del pensament. En els pagesos, que són tot hàbit, tan reacis a canviar, aquest mecanisme és molt visible.

El meu cosí m'explica que, deu fer dos anys, se li acostà un pagès i li digué gratant-se el clatell:

—Senyor Martí, vull vendre el camp que afronta amb la terra de vostè.

—Esteu decidit? Us hi heu pensat bé?

—Sí, senyor, sí! I, a més a més, el vull vendre de seguida...

—Ah... Molt bé! És un bon camp. Val diners.

—Ja ho crec. És un camp de primera.

El pagès fa uns elogis inacabables del seu camp. Són elogis que tenen un fonament positiu, però que la prolixitat desdibuixa una mica. Quan el pagès ha esgotat el tema, el meu cosí li diu:

—Molt bé. D'acord... I el camp, què en demaneu?

Davant la pregunta, el pagès fa una cara de sorpresa. Diu, mentre s'alça de la cadira:

—Què en demano? Senyor Martí, vostè va molt cremat... potser va massa de pressa...

—Jo em pensava que el qui tenia pressa éreu vós. Si no vaig errat, alguna cosa diguéreu en aquest sentit...

—És clar que sí... Però ¿i què diria la mestressa si no en parlàvem? Caram, caram...! Les coses s'han de fer bé.

—Prou que ho comprenc, que les coses s'han de fer bé...

—Sí senyor. Si les coses no es fan bé, val més no fer-les.

—Oh, ja ho crec.

Al cap de sis o set mesos el pagès se li acostà altra vegada. La primera conversa s'havia produït a l'estiu, i el pagès anava en cos de mànigues. Ara era l'hivern i portava un pellot gruixut d'abric, amb un bri de palla a l'esquena. L'aire, però, era el mateix. En aquesta classe de diàlegs els pagesos agafen generalment un aire de demanar consell. Pensen: «Com que tothom té les seves pretensions, a tothom agrada de donar consells». No hi ha res que els satisfaci més. Però, fins i tot quan demanen realment un consell, són poc donats a seguir-lo. No és mai un consell clar i precís el que volen els pagesos; el que volen és temptejar el terreny. Dins el seu pensament ho tenen tot previst i resolt —en temps condicional, s'entén. Els homes de lleis saben com és de difícil

d'aconsellar un pagès, les sorpreses i els estirabots que apareixen en els seus processos mentals —els elements imprevistos (que per ells no ho són mai) que conté el seu pensament.

—Senyor Martí, vull vendre el camp. Si no vaig errat, en parlàrem mesos enrere. Se'n deu prou recordar.

—Sí, sí, és clar... Us hi heu ben pensat? Hi heu ben dormit?

—Ja ho crec!

—N'heu parlat amb la mestressa?

—N'hem parlat, sí senyor. De vegades em sembla que n'hem parlat massa...

—Us heu posat d'acord amb la mestressa?

—Què vol que li digui?

—No hi està conforme la mestressa?

—La mestressa diu que en demano massa pocs diners...

—I vós què penseu?

—Jo no penso res... però em sembla que el camp val el que jo en demano.

—Llavors podríem partir la diferència.

—Partir la diferència, diu? Vostè va molt cremat...

—Home, cremat, cremat... El qui semblava tenir pressa éreu vós. Ja us en recordeu.

—Oh, sí! Però les coses s'han de fer bé, comprèn? Déu nos en guard d'un ja està fet!

—D'acord, les coses s'han de fer bé...

—Caram, caram... El camp és molt bo, i, posats a fer, s'ha pas de tenir pa a l'ull, senyor Martí!

Passà una altra tirallonga de mesos, i un dia de tardor plujós i fosc aparegué altra vegada el pagès, amb esclops i un paraigua matusser, però sempre amb el mateix aire oficiós i amable de l'home que aspira a demanar un consell. En entrar a la sala digué:

—Com que amb un temps així no es pot fer res, he pensat; iràs a veure el senyor Martí...

—Molt bé, seieu... —li digué el meu cosí—, ¿veniu sempre pel mateix?

—Sí senyor. Però, com ho ha conegut? Jo sempre ho dic; el senyor Martí la sap molt llarga... Ui, el senyor Martí! Ja li podeu fer un nus a la cua...

Les frases d'adulació dels pagesos —els pagesos són aduladors,-perquè aquest és un país de tractes permanents— tenen un tal gruix de pintoresc, que sovint són contraproduents. Com que generalment és una adulació verbal i d'un gra molt gruixut, el tret els surt perla culata i ells mateixos queden sorpresos de l'efecte diferent.

—Deveu venir a parlar del camp...

—Sí senyor. Però ara n'hem de fer via...

—Però, encara no l'heu venut, el vostre camp?

—No senyor. Ha resultat que el qui el volia comprar se n'ha desdit...

—Quant ha durat el tracte?

—Entre una cosa i altra, dos anys i mig...

—Ja està bé...

—Bé, el que diem bé, no gaire... —De tota manera, hi ha més dies que llonganisses... —Així ho hem de dir, perquè és ben cert. Sempre hi ha menys llonganisses que dies...

—Però les coses s'han de fer bé... —Sí senyor! S'han de fer bé...

El meu cosí és un home de molta paciència. Disposa de grans quantitats de paciència. Per a viure amb els pagesos, se n'ha de tenir. De vegades, presenciant aquestes converses de Torrentbò, llargues, difuses, enfadoses, no he notat mai que es fatigués. Quan està a punt de semblar-ho, es distreu i posa en el diàleg una punta d'ironia. El condicional és perllongat indefinidament, fa la felicitat dels pagesos. Senten la voluptuositat de les il•lusions mentre no es rematen —de les irrealitzacions realizables en estat immòbil, estàtic, fix.

La grandesa corrent

Ahir, primer d'abril, plogué matí i tarda. El fet em semblà tan insòlit i agradable que vaig decidir no moure'm del llit en tot el dia i així vaig sentir caure l'aigua del teulat en una forma modesta d'estat de deliqui. En determinats moments vaig obrir una mica la finestra per tenir-ne una sensació més precisa. M'agrada veure ploure i sentir ploure —sobretot quan no fa el xarbot sorollós i violent, quan plou d'una manera dolça i l'aigua s'aprofita.

L'hivern de Torrentbò ha estat pobre de pluges; ha plogut esporàdicament i de qualsevol manera. A la tarda, incorporat al llit, veia, per la finestra, com la terra, els arbres, les herbes, el blat, les userdes, es bevien literalment l'aigua del cel. En un moment determinat, tres hores després (aproximadament) d'haver-se iniciat la pluja, es produí, en el paisatge, com una transformació; a dins de l'aire vagarós i gras, d'un to blavís (una mica holandès) aparegué sobre la terra una tonalitat verda molt suau que s'anà enfortint en les hores successives. El món vegetal tornava al seu color, la saba l'envaïa, la clorofil•la donava a les plantes una frescor i una turgència delicioses. Els arbres tardaren una mica més a reaccionar, però a la fi acabà per desaparèixer el color d'ala de mosca que els cobria.

En el secà del nostre país, l'aire que respirem dóna als arbres just el suficient per a no morir-se. No pas més. Si no plou, es mantenen en el famèlic més dolorós i més punyent. La sensibilitat de les plantes és vivíssima...

A l'hora baixa, parà de ploure, vaig llevar-me i per esperar el sopar vaig caminar una estona fins a la carretera. A la mitja llum del crepuscle, les gotes d'aigua lluïen sobre les herbes. Donava gust de passar la mà per sobre la botànica humida.

Tot caminant em vaig trobar al costat d'un pagès que feia el mateix camí. Ja el tenia per vist; un home entenimentat i prudent, masover d'una masia de fora poble —un d'aquells homes que a la barberia escolten amb molta atenció i no diuen mai res. Obsessionat per la pluja que acaba de caure, el pagès em diu:

—Aquest hivern no ha pas fet fred. Hem tingut un bon hivern. Això fa que, pels temps que som, les viandes siguin massa avançades. Si hagués continuat plovent,

com ho ha fet ahir i avui, l'aigua hauria pogut fer molt de mal...

—Però creieu realment que aquesta pluja hauria pogut fer mal? Com és possible?

—Sí. I ho comprendrà. Si tan solament hagués plogut una mica més, molts esplets, ja molt alts, no haurien pogut resistir el pes de l'aigua i s'haurien tombat. Ni la tija ni l'espiga no haurien pogut madurar bé; s'haurien podrit. I així la pluja hauria pogut ser un desastre, per al blat principalment.

El que diu el pagès em sembla convincent. Arribar a l'hora de la mort d'una manera perfectament normal, plàcida i llisquent és difícil —i per a les plantes, que no tenen cap defensa, encara ho és més. Tot pot fallar per carta de més com per carta de menys, per excés com per defecte. Arribar a realitzar una bona anyada és passar una maroma molt difícil, plena, a cada moment, de perills. Aquests perills successius s'han de passar per ull —cal travessar una continuació d'atzars absolutament imprevisibles.

Poc abans de passar avall, el poeta Paul Valéry, amb aquella naturalitat que utilitzava per a formular les coses més transcendents, digué (segons «Le Figaró Littéraire»):

—La vie, quelle couillonade...!

L'art del bon pagès està col•locat sobre una cosa molt semblant a la idea que a darrera hora tingué Valéry de la vida. És un art de precarietat, un treball incert, un esforç per aferrar l'inaferrable, l'aire, el fum, la il•lusió de l'esperit. En aquest art, tot s'hi aguanta per un fil, tot hi és condicional, tot està dominat per una incògnita que només el temps pot aclarir. Per a dominar, any darrera any, aquests temps, cal una paciència granítica, una resignada, conformada mediocritat excelsa.

Si hom no parteix d'aquests fets, els pagesos són incomprensibles.

Pagesos

«El pagès —ha escrit Jules Renard en el seu "Journal"— és potser la sola classe d'home que no estima el camp i que no el mira mai.» Que no el mira em sembla exacte. Que no l'estima ja no m'ho sembla tant, tot i que potser el podria estimar més. Potser el camp només ha estat estimat per persones d'una certa sensibilitat poètica, ombradisses, fugitives i vexades per la ciutat; per fracassats. L'altra gent no estima el camp. És massa avorrit i solitari.

Els pagesos construeixen cada any el paisatge. I el resultat no falla mai. L'operació els surt bé i la bellesa del que els flueix de les mans és inesgotable. Es repeteix cada any. Si els pagesos no estimaven el camp, com s'explicaria aquest resultat? El desafecte només sol produir desordre i deixadesa. ¿Com s'explica la calma, l'ordre que els pagesos projecten sobre el paisatge que construeixen cada any?

S'explica, al meu entendre, perquè en el nostre país una gran part de persones que treballen la terra són propietaris i l'altra part aspira a ser-ho, a tenir sobre la terra la possessió del propietari. Mentre aquesta possibilitat no es produeix, els contractes de la terra creen associacions que tenen molta semblança amb el dret de propietat. En virtut d'aquests contractes, el pagès té la iniciativa assegurada, no el mana ningú i si no és l'amo ho sembla —és el que s'assembla més a l'amo.

És la passió de la propietat, doncs, el que explica l'ordre del paisatge. El pagès no diu mai: «Això farà bonic». Diu: «Això em rendirà». I és del sentiment d'utilitat que neix tota la resta. S'ha fet remarcar que des del neolític fins a l'inici de l'època industrial s'ha produït un període llarguíssim d'immobilitat en allò que fa referència a la vida interna de la gent. S'ha produït una cosa,

però; la possessió de la terra, l'aparició del notari. Aquests dos factors han creat el sedentarisme; Torrentbò, en una paraula. A Torrentbò hi ha una determinada quantitat de gent que viu com a l'època neolítica, amb una novetat, però; són neolítics amb Dret romà. El que dibuixa la personalitat del pagès és no solament l'ofici que exerceix, una tècnica per a treballar la terra; és el sentiment de possessió, la passió de la propietat. Aquesta passió és molt forta, lligada probablement amb les titulacions més profundes de la naturalesa humana. El pagès és, probablement, l'encarnació més pura, més autèntica, més desproveïda de ficcions de la naturalesa humana. El pagès, essencialment, és un propietari real o un propietari possible. Tota la resta és secundària. L'essència del pagès no es pot combatre amb la dialèctica; només es pot combatre amb la policia.

Ésser propietari vol dir potser tres coses bàsiques i satisfactòries —vull dir que produeixen una satisfacció física—; vol dir tenir la clau de casa; vol dir tenir una assegurança de vida més o menys substancial; vol dir finalment disposar d'unes determinades sensacions personals amb exclusivitat. El pagès té un dogma; el de la qualitat del que és seu, del que cull, del que produeix —encara que de vegades no ho sigui gaire. La regla del joc, però, és aquesta, i, encara que les regles puguin ser una ficció, quan són pròpies esdevenen la mateixa realitat. L'assegurança de vida de vegades és precària, magra, per no dir magríssima; cultiva sovint terres tan arrelades que qualsevol altra cosa que fes li seria de molt més rendiment, o de molt menys esforç i d'un treball molt menys pesat. Hi ha naturalment el que els sociòlegs més o menys recreatius anomenen l'èxode del camp a la ciutat. Aquest moviment és perfectament natural i normal. La meva experiència em demostra, però, que aquest moviment es produeix en el nostre país quan el pagès arriba a l'última paraula. Per mica mica que pugui anar tirant —sempre atesa l'existència del temperament—, aguanta i es manté sobre la terra. L'abandona quan es produeix una situació humanament inaguantable —situacions visibles en les masies de muntanya. Però aquest abandó no es produeix mai perquè li hagi fallat algun ressort intern personal. És sempre la situació econòmica de l'environament —isolament, falta de comunicacions, decrepitud de les cases, impossibilitat d'obtenir un qualsevol rendiment, etc— el que explica aquest desplaçament. Davant aquest èxode, els sociòlegs de ciutat s'estripen les vestidures i es posen les mans al cap; atribueixen el fet a la pèrdua del candor produïda per l'època endimoniada. Diuen que el vici corromp les naturaleses més puerils i més sanes. No parlen mai de la responsabilitat que en aquests desplaçaments tenen els propietaris d'aquestes masies que tenen abandonades des de fa dotzenes i dotzenes d'anys, des de segles.

Els pagesos se situen, doncs, en la punta extrema d'avantguarda d'una civilització que es troba avui en interdicte; de la civilització del neolític amb Dret romà; de la civilització de la possessió personal, de la propietat individual. El Dret romà ha estat desacreditat per un segle d'elucubracions col•lectives sentimentals, però en la nostra civilització, quan s'elimina la hipocresia del tracte personal —la hipocresia, la ficció i l'esnobisme pedant—, el Dret romà té una vigència perfecta i té moltes més garanties d'equitat i de justícia que moltes formes de capitalisme modern —monopolis, negocis de borsa, etc.—, d'una bandarreria indescriptible. La civilització de la propietat encara té molta vida. El pagès pobre que es fa col•lectivista aspira, per aquest camí de drecera, arribar a la propietat. Vol arribar a ser propietari sense passar per la notaria. Vivim en un país en què la gent s'estima més ser propietari que sant.

¿Serà possible d'eliminar de la naturalesa humana el sentiment de propietat? Amb el sentiment de propietat poden passar moltes coses; pot ésser en primer lloc corregit, que és el que universalment es fa. Pot ésser substituït per altres sentiments —el sentiment de pàtria i de comunitat, la fascinació de les utopies redemptoristes, etc, sempre utilitzant la policia. ¿Pot ésser eliminat —eliminat d'una manera total, definitiva fins a l'extrem de quedar arrasat? Potser és permès de dubtar-ne fins i tot en els països d'una orografia agrària amable, és a dir, que permeti de projectar-hi les tècniques més modernes de treball. Molt menys encara en un país d'orografia agrària abrupta ratllada de marges, murades i tota classe d'accidents separatius naturals. Aquests accidents han contribuït

a crear la petita propietat.

Els notaris

Jo no sé pas si l'admiració que senten els pagesos per la institució notarial i concretament pels notaris arriba a l'afecte i a la cordialitat. Potser, aquests sentiments, no els troben prou adequats per a projectar-los sobre aquestes coses tan importants. Que els tenen un gran respecte és indubtable. «Un notari... —diuen, passant-se la mà pel clatell—, caram, caram... De quina carta te'n vas..!»

Tant si tenen la terra com si usufructuen la terra dels altres, com si aspiren a tenir la terra en propietat —i no hi ha cap pagès, per pobre que sigui, que no tingui aquesta esperança—, els pagesos són l'encarnació de la propietat física i real. Ara; la institució encarregada de donar fe d'aquest fet sensacional és la notaria, el notari; vull dir de donar-ne fe d'una manera absolutament seriosa, decisiva, continuada. El pagès està per les coses serioses. Les altres coses són música celestial. D'ací prové l'enorme importància social que tenen els notaris en tots els països de Dret romà. En la vida francesa, per exemple, sobretot en la part francesa romanitzada, el notari és la clau social més important. L'Estat els ha convertits en símbols de l'entrellat social. Monsieur le Notaire. Quan arriben en un saló, tothom calla. A la porta de la notaria —sempre situada en un carrer marginal (em refereixo ara a les notaries de les ciutats provincials o dels pobles rurals), perquè no es vegin gaire els anants i vinents— els notaris tenen la figura de la República (o sigui de l'Estat) el distintiu de les lleis, que és l'important. En el nostre país, que posseeix arxius notarials molt més vells que els de França, la vida notarial no disposa d'aquest simbolisme impressionant, però el respecte i la importància són iguals. Per a un pagès, concretament, la paraula d'un notari és sempre l'última paraula, fins i tot quan el notari els ha de fer veure unes determinades coses en les quals el pagès no havia —per la raó que sigui— pensat. Quan hi ha possibilitat de paral•lelisme entre el Dret i la passió, la cosa va sempre rodada i el tracte és molt amable. «Ho ha dit el notari!», diu el pagès amb gravetat. I, com que ho ha dit el notari, barrinar més seria una superfluïtat.

Així, els pagesos consideren que els notaris són un pou de ciència —en tot allò que els interessa, naturalment, perquè davant les altres coses són més aviat impermeables. No solen pas anar a la notaria de qualsevol manera; hi van sempre mudats. Davant la minuta d'un notari, el pagès té generalment el diner fàcil —cosa que no vol pas dir que després, a porta tancada, no li maleeixi els ossos ni trobi que la minuta és sempre excessivament carregada. «Aquestes notaries —diu el pagès— són un do-me'n, do-me'n, i aquests notaris els guanyen ben dolços i sense moure's de casa...» Aquests rampells, però, els duren poc; per als pagesos, els notaris són uns personatges mítics i les seves oficines permeten d'aclarir l'enfosquiment mental, de vegades considerable. Així, en definitiva, els diners de notari són sempre els més ben gastats.

Un pagès quedà vidu amb fills. Després es tornà a casar. Tingué fills de la seva segona dona. En un moment determinat decidí de fer testament i anà a veure el notari.

—Vull fer un testament per quedar bé una mica amb tothom, comprèn?, però mirant de conservar la casa...

—Perfectament —digué el notari.

El pagès el posà al corrent de la situació i després el notari li aclarí les idees i formulà un projecte de testament amb tota claredat. Com que el cas era més aviat complicat, el pagès l'escoltà amb la més gran atenció i al final quedà sorprès i encantat.

—Ja n'han de saber, de coses, vostès...! —digué el pagès al notari.

—N'hem de saber tantes com els confessors... —constatà, somrient, el notari.

—Oh, no! Tantes, no! Ni pensar-hi... —observà el pagès amb una gran serietat— Els notaris n'han de saber moltes més, perquè, a vostès, els hem de dir la veritat...

Davant la resposta del pagès, el notari considerà que el més adient era callar. Quedà considerablement impressionat.

Pagesos

La tendència d'arreglar les coses amb un casament és molt típica dels pagesos —dels pagesos benestants per a arrodonir el petit patrimoni que a través de les generacions ha costat tant de fer i té, per això mateix, un valor inapreciable; dels pagesos pobres per a anar tirant amb penes i treballs.

A la Francisca, de Torrentbò, li han caigut dos cairats de la teulada. La casa és vella i desgavellada. Com que fa tants anys que no s'hi ha fet res, tot cau. Diu a la Francisca petita, la seva filla, que ja té algun pardalet al cap:

—Franciscà, em vols creure a mi? És un consell de la mare. Casa't amb un paleta! Casa't amb un paleta que sigui treballador i trempat, i així podrem fer arreglar el teulat. La casa és una ruïna, els cairats cauen. Com ho farem a l'hivern quan plogui? Si no et cases amb un paleta, d'aquí a quatre dies haurem d'anar a captar...

A la Nareta, que és una vídua, un home del veïnatge li llaura les terres. Diu a la seva filla, amb aquella expressivitat de sentiments que poden tenir les faccions humanes i que en aquest país és un element dialèctic (de vegades) aclaparador:

—En Joan ens llaura les terres. Quan llaura les seves, hi passa, l'arada, dues vegades. En canvi, a les nostres, només hi fa una passada... Jo em pensaria que si et volies casar t'hauries de casar amb el fill d'aquest home. Està molt bo, està gras, és treballador, i així tindríem les terres ben llaurades...

Per un pagès, estar bo vol dir estar gras, ple, tenir bon color, tenir la galta plena i una bona anca. Un home escanyolit i flac té a priori menys consideració, menys importància —menys substància directiva, diríem— que un home gras. Un home de pes (en el sentit de la prudència i de la precaució) és un home gras (en el sentit del pes de la bàscula). La nul•litat d'un home gras es descobreix sempre molt més tard que la d'un home esprimatxat. Un dia que mossèn Serafí Guitarriu feia uns funerals i en el primer banc hi havia gent corpulenta i rosada, vaig sentir que un pagès deia:

—Aquests rai, que estan bons... Ja en poden anar fent, de funerals, i anar cantant absoltes... Estan ben grassos!

En el mar, en canvi, és sempre més apreciat un pescador magre i una mica esperitat (un pescador o un mariner) que un pescador gras, lent i embadocat.

Quan una noia pobra, de pagès, es posa a festejar, la seva mare li sol dir:

—Tot això està molt bé i no hi ha res a dir. Però sobretot no et deixis fer petons, no et deixis aixecar les faldilles, sobretot no et deixis aixecar les faldilles i no mengis gaire, creu-me a mi, no mengis gaire, perquè d'una cosa en ve l'altra... m'has entès?... Si aneu a berenar, fes el desmenjat, sàpigues retenir-te, menja i beu només una fotesa, just per no dir que no... En aquesta edat, si troben el pa calent, els homes són uns murriots i uns pillets i en fan a l'alçada d'un campanar... Això, t'ho diu la mare, que et vol bé. M'has entès?... I després d'una pausa insospitadament llarga: —M'escoltes com si

sentissis ploure... Per tu faràs...!

Aparició dels primers bolets

Si a la fi del més d'agost cauen quatre gotes —tan sols que sigui una gotellada que travessi dos dits de la terra—, apareixen pels voltants de Torrentbò els primers bolets. En les superfícies arbrades, calentes del sol de l'estiu, la caiguda de l'aigua del cel sobre la brossa densa hi fa una temperatura covada, propícia a la germinació del parasitisme. El pes de les gotes de pluja fa caure les primeres fulles mortes, que formen, a terra, com una tapadora que cobreix la tebior recòndita i misteriosa de la vida primigènia.

Els primers bolets que apareixen són els ous de reig. Són probablement els millors que hi ha, potser perquè són els primers. Inicialment tenen una forma d'ou dur col•locat dins una xicra. Una forma i un color —grocs i blancs— que és un prodigi de poca solta biològica, un divertiment de la naturalesa. Després s'obren i fan un petit paraigua d'una figura curvilínia lànguida i mòrbida Són exquisits simplement a la brasa, amb un raig d'oli i de vinagre. És el bolet que boleteja menys, el menys fibrós, el que té una carn més viva, llefiscosa, perfumada i tendra.

Més endavant sortiran els rovellons i els pinetells. De qualitat, no crec pas que es puguin comparar als ous de reig. Abunden més i, atès que la vanitat dels bolets consisteix a presentar-se per ser collit, aquests paràsits de les arrels dels pins tenen sempre una virginitat una mica retardada, fibrosa de l'eixarreïment de l'espera. Prefereixo el pinetell al rovelló —sobretot el pinetell petit de la mida d'aquelles dues pessetes de plata que ja fa anys que desaparegueren. El rovelló —que ve de rovellat— és més sumptuós i ric que e pinetell. Presenta verdets, coures i roigs prodigiosos. El pinetell és més clar, rosat i tocat de carmí.

El sureny és monstruós i la cualbra, blanca i grisa, amb la cama esvelta, sembla un bolet místic i prerafaelita. Però sota el barret de la cualbra hi ha una minutera de fibres més perfecta que una obra de rellotgeria. Els cama-secs, rossinyols, negrets, camperols, moixernons, són bolets de servar. Perfumen els armaris de les masies, són excel•lents per a guisar, són forts de gust i donen relleu a les salses d'hivern.

Els bolets semblen imaginats, dibuixats i construïts per l'arquitecte Gaudí.

La naturalesa tendeix a crear formes d'una varietat prodigiosa. La vida de la mar, tan llefiscosa, crea la forma dura i perfecta de la curculla, de la petxina amb l'esmalt nacrat en la còncava delícia. El baix parasitisme vegetal —aparentment més sec que el marítim— crea la relaxació tova dels bolets. De vegades sembla que els grecs veieren el món a través de la petxina, i Gaudí, bon místic,a través dels bolets.

A les masies, els bolets són cosa de les dones i de les seves exageracions sentimentals. Els homes se'ls miren una mica de reüll, com si es tractés de coses d'una seriositat relativa.

Notícies

A Torrentbò hi havia un xicot d'una quarantena d'anys, que no tenia gaire salut, molt tímid, solter, extremament pacífic, bona persona, complidor. Es deia Fermí Roca i feia totes les coses que els altres no volien fer. Vivia a casa d'un seu germà, petit propietari d'un positiu valor, excel•lent pagès. Com que Fermí era malaltís i per a cultivar la terra tenia una força més aviat petita, el que collia de les feines marginals li permetia pagar una dispesa al seu germà i justificar d'aquesta manera l'acolliment que li donaven. I encara tenia temps

d'ajudar la família a cultivar l'hort i a fer els treballs de la casa, i així entre una prestació i l'altra, ningú no li hauria pogut tirar res en cara.

A l'església de la parròquia no hi havia rellotge i els pagesos no tenien gens d'interès que n'hi hagués, perquè deien que mentre toquessin els rellotges dels pobles veïns sempre sabien l'hora exacta. Però, com que hauria estat irrisori no tocar les hores importants, es necessitava un campaner, i així Fermí feia un barrejat de les hores astronòmiques amb el servei eclesiàstic del campanar; tocava a missa matinal, les dotze i l'àngelus de l'hora baixa, a part de tritllejar quan hi havia un bateig i tocar a morts i tocar tots els tocs de campana que mossèn Serafí, el senyor rector, li manava. Els pagesos deien que, si el tritlleig de Fermí no tenia gaire vistositat, en canvi tenia una mà per al toc de fi, que és el toc que es fa quan es mor una persona acollida a la primera categoria de l'aranzel eclesiàstic, molt delicat. S'encarregava així mateix del cementiri i feia d'enterramorts. Abans de Tots Sants, treia les herbes del fossar i la brossa que al cap de l'any s'hi havia agombolat, de manera que la terra sagrada quedava molt presentable. També s'encarregava dels enterraments, dels papers, dels baguls i de tota la cerimònia, de cobrar i de pagar, i tenia la clau del dipòsit del fossar. Era també agutzil i sempre que arribava un paper oficial el plantava amb quatre xinxetes a la fusta de plaça o el feia arribar a la casa de l'interessat, quan venia adreçat a una persona determinada. Era, a més a més, carter. Recollia la correspondència a la parada que l'autobús tenia a la carretera i la passava per les cases amb el seu pas lent, arrossegant una mica els peus, fes el temps que fes, conformat i diligent. La carteria era el que li donava més feina, perquè, encara que la correspondència que arribava era escassa, les masies eren molt escampades i sovint havia de fer molt de camí per a fer-la arribar als destinataris. A l'hivern, passava molt fred; a l'estiu, les assolellades l'atuïen. Fermí era calmós i actiu. És clar que de vegades, a l'hora de tocar migdia, en lloc de donar dotze batallades en tocava tretze, però això era indiferent; formava part dels errors administratius naturals i espontanis. Era acceptat que un home que feia tantes coses tingués la mà una mica imprecisa.

Si Fermí hagués tingut curiositat, hauria estat l'home més assabentat de les coses de Torrentbò; no feia cap esforç per saber-les. Així i tot, en sabia moltes, però a causa de les seves múltiples activitats. Coneixia tothom, entrava per les cases, parlava amb un i altre sempre passivament i la gent li tenia tanta confiança que no crec que la seva presència hagués obligat ningú a canviar de conversa —sempre que la conversa fos mitjanament confessable. Fermí no era xafarder; era un simple receptor; era, en tot cas, l'encarnació passiva de l'autoritat real. El mestre d'obres i alcalde pedani era l'autoritat activa; però, atès el tarannà del titular, aquesta autoritat era merament formularia. Fermí era un passiu, però era l'única encarnació de l'autoritat real. Aquests són els misteris dels vilatges i de la vida rural.

La darrera vegada que el senyor bisbe vingué a confirmar, la importància de Fermí quedà molt subratllada. L'església de Torrentbò, havent quedat, a conseqüència dels esdeveniments del 3 totalment buida i depredada —només hi quedaren les quatre pare de l'edifici—, Fermí fou encarregat de passar per les cases de la parròquia a recollir el mobiliari —una poltrona, unes cadires, una tauleta presentable—, perquè Sa il•lustríssima pogués exercir, amb una certa dignitat, el seu ministeri sacramental. Portà a cap la seva missió d'una manera tan perfecta que fins i tot trobà un reclinatori, enmig de l'astorament general. Mai ningú no hauria pogut suposar que a Torrentbò pogués existir un estri tan estrany com una reclinatori. Fermí en trobà un a la casa propietat de la senyo vídua Ponsatí, també coneguda per la Ponsatina, persona piadosa i grassa, de molt bon passar i entenimentada. Resulta que la Ponsatina, en lloc de fer les seves oracions d'abans d'anar al llit agenollada al sòl de terra, les exhalava en reclinatori propi i perfectament adequat. La mort del seu marit li havia produït tant de trasbals que els metges li aconsellaren de no prendre-s'ho tan a la valenta i donar-se, de tant en tant, algun gust modest però real. I així fou com un bon dia completà el seu important mobiliari, amb el moble de què parlem. Era un bon reclinatori, entapissat de vellut verd i unes borletes d'excel•lent qualitat que li penjaven de tots els llocs on es pot posar una borleta en els

objectes d'aquesta classe. Fermí en sabia l'existència, i aquests coneixements permeteren oferir al senyor bisbe, per entusiasta generositat de la vídua, un element corrresponent a la seva importància.

És clar que, com que no hi ha rosa sense espina, el reclinatori resultà insuficient, perquè havent arribat Sa Il•lustríssima acompanyat del canonge Babot, i essent aquest senyor una mica perjudicat de la cassoleta, que adoloria la seva genuflexió, sobretot els dies de vent del sud, hauria calgut trobar-ne un altre. El cert és que no se'n trobà cap més, per la raó absolutament objectiva que només n'hi havia un, cosa que amoïnà d'una manera visible el canonge Babot, el qual no pogué deixar de dir al reverend Guitarriu, a l'hora de dinar, que, si la parròquia de Torrentbò tenia molt bons aires, en canvi anava una mica curta de reclinatoris per a les persones de cassoleta delicada. El senyor rector considerà l'afirmació francament inamical i es cregué obligat a posar, amb una mirada de compassió, la qüestió a les mans del senyor bisbe. Aquest darrer senyor dirigí la mirada devers el canonge i degué ser una mirada plena de sentit, perquè ja no se'n parlà més i la petita fricció es donà per suavitzada definitivament.

Fermí era un xicot rossenc, alt, una mica granellut de clatell, amb unes taques roges a la pell de la cara, taques que se li desplaçaven d'un lloc a l'altre, i tenia una veu molt indisciplinada. El seu parlar era d'una fonètica obscura i rogallosa, però en el moment més impensat se li escapava un gall sorprenent i insospitat. Aquest fet tan estrany no era pas degut a alguna causa externa, per exemple a algun refredat. Com que portava sempre el mateix vestit de vellut, estiu i hivern, no es refredava mai. Era probablement perquè tenia la gargamella excessivament plàstica i les cordes vocals una mica desguitarrades. El que era de tota evidència és que Fermí tenia la pressió alta, fenomen que els pagesos aclarien dient que tenia una circulació molt petita. Amb aquests fets estava relacionada una afirmació que havia fet el metge nou de Torrelles, quan Fermí anà a visitar-s'hi, segons la qual els carters rurals, a còpia d'anar a peu, acaben fent una fleblitis inevitable. Però tota aquesta terminologia fou ràpidament negligida i oblidada per excés d'enrevessament i d'obscuritat.

Vaig arribar a ser amic de Fermí. En el curs de les meves llargues divagacions pel país, de vegades ens trobàvem. Conversàvem, a l'estiu, a l'ombra del primer arbre del camí; a l'hivern cercàvem un redós assolellat. Com que ni ell ni jo no tinguérem pressa excessiva, poguérem parlar de coses insignificants. Em donà notícies precises i clares.

—Quants habitants hi ha a Torrentbò? —li vaig demanar un dia.

—Pels voltants de 250. En el terme de la parròquia hi ha unes 60 cases obertes; unes 25 cases a dins del poble i les altres són masies escampades. Hi deu haver, a més a més, sis o set cases arruïnades i deshabitades.

—Hi ha alguna gran propietat a la parròquia?

—Molt gran, molt gran, no; però, en fi, n'hi ha una d'important; la del marquès de Fontclara. Posseeix unes 600 vessanes. Cada vessana fa 2.000 i pocs més metres quadrats; faci el càlcul. Passa de 120 hectàrees. No és res de l'altre món, però per aquest país de propietat tan repartida la cosa és notable.

—Com està organitzada aquesta propietat?

—Està organitzada a base de tres masoveries i un administrador. Tres masoveries grosses, de dues-centes vessanes cada una. L'administrador viu a Torrelles, però ve sovint a Torrentbò. És amic del seu cosí. És el senyor Valls. No li costaria pas gaire de conèixer-lo i tractar-lo.

—I aquest marquès de Fontclara, qui és?

—És un senyor que viu a Barcelona. L'actual marquès no ha estat mai a Torrentbò, que jo sàpiga. El seu pare, el marquès difunt, venia més sovint. Era un senyor

que portava barba i ulleres negres. El títol de Fontclara, no crec que sigui gaire antic, però la família, en altres temps, posseí a la comarca grans propietats que anà venent a mesura que passaren els anys. Ja se sap...

—I aquest senyor Fontclara, què fa a Barcelona...?

—Suposo que res. Deu anar a missa i al cinematògraf, i si li sobra temps deu administrar els administradors que, suposo, té escampats.

—I quin és l'origen d'aquesta família?

—He sentit dir que els Fontclara foren els alcaldes de sac, els recaptadors, de les propietats que en aquesta comarca tingueren els vells barons de Boada. Els Boada se n'anaren al cel i els seus recaptadors s'enfilaren. És el que sol passar...

—Aquestes masoveries del senyor Fontclara, marxen bé?

—Van tirant, dintre un to molt deixat. El marquès no vol gastar ni un cèntim en les seves masies, i, així, ho tenen tot molt abandonat. Les cases es van arruïnant de mica en mica. A tot arreu és igual. En aquest país hi ha la idea que l'agricultura pot anar sense diners.—Sí, exacte! Sense capitals i sense coneixements superiors a la rutina més primària. Per això hi ha tantes velles masies arruïnades i el rendiment de la terra és tan baix. ¿Com estan organitzats els fruits en aquestes masies?

—A mitges; la meitat per als masovers i la meitat per a l'amo.

—Les terres són totes de secà?

—Sí senyor.

—En aquest cas, un contracte de terços donaria més rendiment a l'amo.

—És molt probable. El seu cosí i altres propietaris de la parròquia tenen les terres donades a terços i en treuen més rendiment que el marquès de Fontclara. Però a mitges sembla que omple més la boca...

—Quants diaris vénen a la parròquia?

—Tres. El senyor rector, rep «El Correo Català». L'alcalde rep el diari del Movimiento, de franc. El seu cosí rep un altre diari de Barcelona, ara l'un ara l'altre. La Ponsatina rep una revista que es titula «El pan de los pobres», que, segons diu ella, és molt important i porta molts miracles.

—Abans de la guerra, es rebien més diaris?

—Oh, sí senyor. Se'n rebien vuit o nou pel cap baix.

—Hi ha analfabets a Torrentbò?

—Analfabets, analfabets no, i si n'hi ha algun és per falta de pràctica. Ara, de mig analfabets, n'hi ha tants com vulgui. Demani...

—Què enteneu per mig analfabets?

—Jo sóc un mig analfabet. Jo puc llegir una carta escrita a la manera del país, però quan llegeixo el diari i em trobo amb una paraula poc corrent el paper em cau de les mans.

—Es pot trobar algun llibre a la parròquia?

—Mossèn Serafí en deu tenir alguns, pocs, just els que necessita. Abans de la guerra, a la rectoria, n'hi havia molts més que ara, però tot fou saquejat. El

seu cosí deu tenir algun llibre, sospito. I pari de comptar.

—El jovent no llegeix res?

—No senyor. El jovent masculí no llegeix res. Les noies, potser

una mica més. De vegades alguna noia porta de Torrelles un llibre amb un cromo davant; aquest llibre passa de mà en mà fins que queda desenquadernat. Les noies llegeixen aquests llibres de solteres; després es casen i ja no llegeixen més, perquè deuen tenir feina, naturalment. —I les criatures?

—Hi ha criatures que llegeixen algun tebeo per casualitat.

—Què vol dir per casualitat?

—De vegades un pagès s'emporta el seu nin al mercat i, per fer-lo callar, li dóna un grapat de cèntims. Es compra un paper d'aquesta classe i després d'haver-lo llegit corre de mà en mà fins que li passa com al llibre dels cromos; queda destrossat.

—Quina és la cosa que convindria avui més a Torrentbò?

—Que posessin l'electricitat.

—Per què no n'hi ha?

—Perquè ningú no se n'ha ocupat. En general els pagesos tenen una idea fixa.

—Una idea fixa?

—Sí senyor; no volen pagar.

—Mai?

—Mai! De tota manera, no es faci pas gaires il•lusions amb l'electricitat. L'electricitat faria més agradable la vida a les cases del poble. Es podria posar algun motor per a regar els horts. Potser algun pagès, pocs, es comprarien un aparell de ràdio. Però després això tot quedaria aproximadament igual. Una vegada vaig sentir dir al senyor Magràs, que era el manescal vell de Torrelles, que es pot ser tan rutinari amb electricitat com sense electricitat. I la prova és que han posat electricitat, aquests últims anys, a molts pobles de pagès; han quedat igual. Crear una gent diferent de la d'avui no depèn pas de l'electricitat, sense que això hi ajudi una mica, és clar: depèn dels pares i de l'estudi. Tota la resta és orgull i manera de parlar.

—És clar.

—I per què dieu que els pagesos no volen pagar mai?

—Perquè és veritat. Sempre es pensen que els han d'enganyar. Durant la darrera guerra, un dia vingueren uns tipus i s'emportaren la campana del campanar. Si algú els hagués plantat cara o tan sols els hagués dit que a pagès no es pot estar sense campana, no se l'haurien emportada. Després, quan la guerra s'acabà, calgué posar una campana nova. Compraren una campana de tres al quarta que fou pagada amb una subscripció que durà més de cinc anys.

—Va gaire gent a l'església a Torrentbò?

—Del meu record, no n'hi ha anat mai massa. Després de la guerra, semblà que la gent s'hi donava una mica més, però fou un foc d'encenalls. A missa, hi van les criatures, una trentena de noies i dones i una dotzena d'homes. Cada any, per Corpus, hi ha treballs per a veure qui ha de portar el tàlem. Els més fàcils de trobar són homes vells, que amb prou feines poden trascamar. —Vós porteu el tàlem?

—No senyor, jo porto la creu parroquial, sempre que puc deixar un bergantell o dos a tritllejar les campanes. No es pot pas fer tot a la vegada.

—Així, és una població catòlica, vaja!

—Sí senyor! No hi ha cap criatura que no sigui batejada ni ningú es casa ni es fa enterrar pel civil. No n'hi ha hagut mai cap. Però a l'església, no hi tenen tirada. Els matins dels diumenges, tenen feina; van a Torrelles, on es fa un mercat, i hi van a vendre o a comprar. I, en tot cas, sempre tenen l'excusa que hi han d'anar.

—Mossèn Serafí no sembla pas amoïnar-s'hi gaire...

—Què vol que faci, pobre home? A l'església no hi ha res a dins, és d'una buidor que fa plorar. Què ha de fer, pobre senyor? Ell diu: «Val més ser pocs i ben avinguts...». Adverteixi, però, que els pagesos l'estimen molt i que personalment per ell farien qualsevol sacrifici. Però per ara no se'ls pot demanar res més.

—A vostè, com a agutzil, el poble li deu donar ben poca feina.

—En realitat, gens de feina. D'ençà que sóc agutzil —i ja fa gairebé vint anys que ho sóc— en el poble no s'ha produït ni un sol fet apreciable de violència. M'equivoco; fa tres anys que es produí un robatori de dos parells de gallines. Els autors resultaren ser de la veïna població de Torrelles. No hi ha en la parròquia un sol embriac que faci soroll. Ni un. La pau és completa. Però no demaní res més. Tots els esforços que s'han fet, de vegades, per fer alguna cosa en comú, han fracassat totalment. El poble està fet una desgràcia. Aviat no es podrà passar per cap camí. A l'estiu, la pols ho cobreix tot; a l'hivern, el fang ho fa tot intransitable. Anys enrere hom tractà d'organitzar un treball de prestació personal per fer transitable el pas de dalt de la riera. Ningú no hi comparegué. Els pagesos digueren que encara s'hi podia passar... Vingueren a donar a entendre que el pas no era encara prou espatllat per a preocupar-se'n un sol moment. Ja coneix el camí veïnal que va del poblet a la carretera. Hi ha uns sots en els quals es podria amagar una criatura sense ser vista. Quan es parla d'arreglar una mica el camí amb l'ajuda de tots, els pagesos se'n desinteressen. Arribarà un moment que els camions es negaran a arribar a Torrentbò. Veritat és que la carretera de l'Estat també està horrible.

—Torrentbò, administrativament, forma part de l'Ajuntament de Torrelles...

—És així mateix.

—Llavors l'Ajuntament alguna cosa deu pagar per arreglar les coses d'aquí.

—La consignació és irrisòria. Paga els jornals per netejar una vegada l'any el cementiri i poca cosa més. A la parròquia hi havia una tradició antiga d'arreglar les pròpies coses per prestació personal. Avui, aquesta tradició s'ha perdut. Els pagesos no fan mai res per pròpia iniciativa. ¿Hi han d'ésser obligats. Ve-li aquí.

—Quin és el panorama econòmic de la parròquia? ¿Hi ha pobres, hi ha rics?

—Hi ha dues o tres famílies pobríssimes. De ric, el que se'n diu ric, que jo sàpiga, no n'hi ha cap. Hi ha una gradació de petits propietaris que va de les dues vessanes a les vuitanta vessanes de terra de secà. Vostè mateix faci el compte. La majoria de la gent va tirant d'una manera modestíssima. Hi ha unes quantes famílies, poques, més benestants però sense arribar a res de l'altre món, ben entès. No hi ha ningú, en definitiva, que treballi la terra que pugui allargar més el braç que la màniga vuit dies seguits —si s'exceptuen potser el mestre d'obres i el senyor Quimet de la gabella. Però la gent està conformada i molt arrelada al poblet. Si algú se'n va, cosa poc corrent, és més aviat dels benestants que dels petits.

—La gent de Torrentbò viu bé?

—Què vol dir viure bé?

—Les cases són netes?

—La netedat de les cases de pagès depèn de les dones, i a Torrentbò les dones, en aquest aspecte. Déu n'hi doret! Les cases són netes. Abans de la guerra potser a les cases hi havia més roba. Ara n'hi ha menys.

—Hi ha alguna cambra de bany a Torrentbò?

—Que jo sàpiga, no senyor; en el poble, no hi ha aigua corrent. Hi ha dues o tres cases que tenen un pou i un molí de vent. Poden elevar l'aigua per regar l'hort i per a les necessitats personals, però no crec que s'hagi arribat a la cambra de bany. El seu cosí té un molí de vent. Vostè ho deu saber.

—A la casa del meu cosí es viu a l'època de la palangana universal.

—Sí senyor. A totes les cases passa el mateix. Quan els pagesos disposen d'aigua s'estimen més començar tenint una pila per a abeurar els animals que per a l'aixeta del rentamans. La pila és més urgent. Es comprèn.

—Així el wàter és inexistent.

—És inexistent excepte a les cases que disposen d'un molí de vent que elevi l'aigua.

—Palanganes i orinals...

—El moment és aquest. Vegi la quantitat d'orinals a la punta dels pallers.

—Hi ha alguna casa que no tingui foc a l'hivern?

—No senyor. I, si n'hi ha alguna, en algun moment, és per deixadesa. En la llenya hi ha molta tolerància, gràcies a Déu.

—Hi ha alguna persona instruïda a la parròquia? k

—Instruïda deu voler dir que ha tingut estudis...

—Sí, una cosa així.

—Mossèn Serafí alguns en deu haver tinguts al seminari. El seu cosí passà, si no vaig errat, per l'escola d'Agricultura... No recordo pas més estudis. Els altres hem passat per l'escola de la senyora Leonor o d'alguna altra senyora Leonor i encara gràcies.

—Hi ha algú del poble que estudiï actualment?

—Sí senyor. El fill d'un masover del marquès estudia la carrera de capellà. No en veig cap més.

—Els agrada el cinema, als pagesos?

—Els pagesos van al cinema quan són solters. Els joves hi van per acostar-se a alguna noia; les noies, per fer el mateix amb algun jove. Després es casen i no van mai més al cinema.

—Mai més?

—No senyor. Pràcticament, mai més. Hi ha pagesos grans a Torrentbò que han estat al cinema dues o tres vegades a la seva vida. I no cregui pas que com a tals

pagesos siguin diferents dels que han anat més al cinema.

—El ball els agrada més.

—Sí senyor, molt més.

—Tot fa sospitar que el ball és una cosa inventada pels pagesos...

—Si vostè ho diu...

—I per quina raó, al seu entendre, no els agrada el cinema?

—Els pagesos són molt eixuts de paraules, però precisament per això mateix el fet de trobar-se en un local en què ningú no diu res els engavanya i els empipa. Es passen la setmana enraonant molt poc; per això els diumenges van a l'hostal i de vegades criden. Els pagesos són, per altra part, limitats i exclusivistes. Els agraden les seves coses abans que tot, i el cinema no els diu res del que els interessa.

—En l'agricultura de la parròquia, ¿s'ha produït, del seu record, alguna novetat?

—Que jo sàpiga, ben poca cosa. Potser la sement del blat de moro híbrid... Ara diuen que potser es comprarà algun tractor. És possible —No hi ha hagut, doncs, cap modificació en la rutina.

—Cap modificació en la rutina...

—¿Considera que els pagesos actuals de Torrentbò saben més coses del seu art que els seus pares o els seus avis?

—Potser ara els pagesos creuen menys en miracles. Potser treballen més perquè les transaccions són més fàcils i hi ha més despeses que mig segle enrere. Però saber-ne més, no ho crec.

—La mateixa rutina...

—Sí, la mateixa. No veig pas que ningú es preocupi d'ensenyar-los res.

—Hi ha gaires hipoteques sobre les propietats del terme?

—No senyor, poquíssimes. Els petits agricultors tenen una mena d'horror a pagar interessos. El crèdit és més aviat cosa dels grans propietaris o dels propietaris de regadiu o del comerç.

—Hi ha plets a Torrentbò?

—No crec que n'hi hagi cap en aquest moment. Entre els agricultors modestos, els advocats i procuradors a penes compten per a res. Els pagesos poden renyir, però no pledegen. Aquells atacs d'amor propi que hom sent explicar de l'època dels nostres avis s'han desinflat visiblement.

—Hi ha qüestions familiars?

—N'hi deu haver, perquè n'hi ha hagut sempre, i això és un mal de la bèstia, però que transcendeixin a l'exterior, cada dia menys.

—De què parlen ara els pagesos?

—Parlen, com sempre, dels seus negocis, però ara s'han donat a parlar molt de metges i de malalties. Avui tothom té una cosa o altra, tothom està més o menys malalt, tothom es pensa que no s'ha de morir mai. Potser arribarà un moment que costarà de morir-se, però mentrestant les converses són molt tristes i de vegades fan posar pell de gallina.

—Quina és la diversió més forta dels pagesos?

—L'hostal i anar a cacera. Els pagesos afeccionats a l'escopeta es diverteixen molt, tot i que els conills són cada dia més cars de veure. Als caçadors, els sol agradar fer algun bon àpat amb els amics. Aquesta classe de platxèria és el divertiment millor dels pagesos. Us en parlen a cada moment durant mesos i mesos.

—Tenen cap idea política o social?

—Una o altra en deuen tenir, però fa molts anys que no els sento parlar d'aquestes coses. D'ençà que tinc ús de raó no he vist mai que els agradés res, d'aquestes coses vull dir. Ara és com sempre. Saber, però, el que voldrien es fa molt difícil, per no dir impossible. Els pagesos només parlen de coses superficials, per sobre, i sembla que només tenen façana. És molt rar que se us obrin. Xiulen i ballen sols. Tenen un interès molt relatiu a clarejar-se i fer-se entendre.

—Ja ho veig. Això és una bassa d'oli rutinària, modesta i una mica trista.

—Si vostè ho diu...

—Ho dedueixo de la conversa.

—Si a vostè li ho sembla...

Aquest és un resum —molt esquemàtic— de les converses que vaig tenir durant la meva estada a Torrentbò amb el meu amic Fermí Roca, campaner, fosser, carter, agutzil i encarnació de l'autoritat en el vilatge. Aquestes converses foren molt nombroses, tingueren la difusió dispersada dels diàlegs que es produeixen amb naturalitat improvisada. L'economia del llibre m'ha obligat a resumir-les i a separar-ne el gra de la palla. Són converses candoroses, pensant purament en la informació directa i real de les coses del nucli rural en què vaig viure més d'un any. Potser, de part meva aquestes converses foren mal portades. És tan difícil de saber dirigir una conversa! Del que estic absolutament segur és que les preguntes foren contestades sense el més lleu intent de sofisticar, de falsificar la realitat. Foren contestades amb el cor a la mà. Les respostes, sotmeses per mi a la pedra de toc del criteri d'altres persones, foren confirmades amb una rara equanimitat. La meva petita experiència m'obliga també a confirmar-les. Aquesta és la situació d'un peti nucli rural en terres de secà del nostre país, en ela nostres dies, presentada a través de notícies autèntiques.

El vi

El pa i el vi, a pagès, són coses importants. Quan un pagès somnia coses estimades, és al pa i al vi que dóna voltes, s'entén al pa i al vi «de lo del seu» —per dir-ho amb la locució més usual—, o sigui de propietat. L'únic acte de la vida habitual que el pagès realitza amb una lleugera, petita pompa, es produeix en el moment d'asseure's a taula. És potser llavors una imatge molt desmarxada, és clar, del pater familias romà. Si en aquell moment el pa i el vi; que hi ha a taula és de la pròpia collita, la satisfacció és callada però certa. Aquells aliments representen la seguretat. I, com que aquell pa i aquell vi són de la casa, són el millor que hi ha. Ja se sap.

Torrentbò fou una terra de vinyes fins a la fil•loxera del segle passat, que ho arrasà tot. Alguns propietaris —pocs— la replantaren, com Rovellí, per exemple. La majoria dedicaren la terra al gra d'aresta i a l'engreix del bestiar. Al Mas d'Avall hi havia hagut molta vinya. Després n'hi hagué només per al consum de la casa, i encara amb una tendència a limitar-la. La fil•loxera produí en el nostre petit món agrari de secà una immensa revolució. Ningú, seriosament, no l'ha

estudiada. De la missa del país, no en sabem ni la meitat.

De petit havia anat, amb el meu cosí, al celler del mas. A l'estiu era un lloc fresc i agradable. Aquella mica de fredor que se'm produïa a l'esquena, només coberta d'una camisa qualsevol en entrar al celler obscur i llòbrec, és una sensació precisa que aquells anys m'han deixat. A la fi, els ulls s'hi acostumaven. Hi havia un sostre de volta, d'encanyissat. Una rastellera de bótes, a banda i banda, la majoria buides, residus del celler antic; pipes i mitges pipes, a part els botatxos amb els mallals ben comptats. Les teranyines ocupaven els angles del celler o penjaven del sostre encanyissat. Llavors, a pagès, les teranyines es respectaven. Quan algú es feia mal li posaven una teranyina sobre la ferida embolicada amb un drap. Quines estranyes absurditats! Però era article de fe, perquè ho deia aquell pagès que llegia el llibre de les oracions a les bèsties i a les persones malaltes —aquell pagès que li deien el Rabequet, un home petit, rosat i gras, d'un parlar tan plàcid i ajustat que sempre deia l'última paraula. Durant segles i segles, a pagès, tot ha estat dominat pel dimoni, les males ullades i els averanys. Ara ningú no hi creu, el Rabequet se n'anà avall, però en moltes cases encara es respecten les teranyines dels cellers i de les quadres per si de cas. En una enfila, hi havia les polsoses, de les quals la senyora Remei parlava amb respecte, però que, segons el meu cosí, no solien donar resultat. Polsoses decebedores. Quan per alguna raó important es destapaven, el vi solia sortir despullat —una aigua tèrbola— o era agre. Aquestes polsoses —que tenien a sobre una capa porosa, blanquinosa de pols, amb alguna randa de teranyina en els flancs— no se solien pas conservar en posició horitzontal. Eren polsoses íntegres i verticals. Potser de l'altra manera el líquid s'hi hauria conservat.

L'important era el vi de raig. Quan hom posava aixeta a una bóta se'n parlava a tota la casa. Hi havia la bóta del vi negre —que era més aviat rosat— i la del vi blanc. Anys enrere, fer el vi era una feina àrdua i complicada. Malgrat tants trasbalsos, barreges i manipulacions, el vi solia sortir tarat. El vi no valia res, però se'l bevien perquè era el de la casa. Ja se sap. Ara, tot s'ha simplificat. Hom verema amb una exhalació, es trepitgen els raïms, i el líquid s'embota ràpidament. Per a tenir un vi sec, lleuger i clar —per a sortir de la vella vinassa— el líquid no ha d'estar gens a la tina. Cal transportar-lo de seguida que es pugui i embotar-lo. La fusta de les bótes ha de ser bona, no ha de tenir tares. El vi és una cosa viva i cal mantenir-lo en un estat de joventut graciosa i directa, d'una salut simpàtica.

Al Mas d'Avall feien un vi sec que tenia una entrada magnífica i un color net i agradable. A mesura, però, que anava passant, feia com tants vins del país; terrejava. L'última sensació que produïa era potser d'una densitat tèrria excessiva. L'última sensació que produeix el vi hauria de ser més lleugera que la d'entrada; més fruitejada. La fruita no és més, potser, que una transformació aèria i lleugera del pes terrible dels elements de la terra. El defecte d'aquell vi s'hauria pogut potser corregir, però la gent deia que a l'estiu feia massa sol i que la terra era massa baixa i compacta. Era un vi al qual us havíeu d'acostumar. El vi avesat. Per altra part, era un vi que no durava gaire. Al cap de l'any feia uns moviments estranys. Tenia una certa tendència a tornar-se ranci. Tendència nefasta —per al meu gust, és clar. I aquest era l'estat del vi del país, en aquell rodal, quan hi vaig passar aquella llarga temporada.

Ramats de muntanya

En el vol dels ocells, els moments d'aparent immobilitat són més fascinadors. De vegades s'aguanten parats, planejant amb les al obertes en tensió. Després, es remunten, verticals, elegants, esvelts, o baixen dibuixant cercles en espiral, d'una gràcia que mai la paraula humana no podria descriure. Adjectivar una corba és difícil.

Ésser pastor, anar camps a través, tenint en els ulls una o altre d'aquestes meravelles, ha de ser —penso— un bon ofici. L'experiència em porta a creure,

però, que els pastors són una mica refractaris a veure aquestes coses. Ni tan sols se les miren. No estan p orgues —diuen—. La naturalesa, com a pretext de badoqueria, no els interessa. La conversa amb ella té, en general, una amenitat relativa. Més aviat és d'una accentuada monotonia. Els pastors —que els poetes de tots els temps han idealitzat— són una de les encarnacions més crues de l'home econòmic. La seva més persistent obsessió és l'oscil•lació del preu del ramat, les altes i baixes, en fires i mercats, dels xais i les ovelles. En la vida contemplativa del pastor, l'incentiu més obsessionant i permanent és el diner, la lírica del diner que hom posseeix o que hom posseirà si tot va bé. Aquests homes, que es passen la vida caminant darrera o davant el ramat, tenen, certament, una tendència a la badoqueria —un matís de badoqueria que els escoliastes han anomenat pastoril o pastoral com els sembli millor a vostès. Però aquesta capacitat té unes altres causes que les aparents. Els pastors no fan vida contemplativa. Més aviat estan atents, far combinacions mentals, es dediquen al que els banquers en diuen la vida del pensament.

I això és normal, perquè la naturalesa humana no està pas feta per a la vida contemplativa permanent. Dedicar-s'hi tota la vida seria un turment, una malaltia, l'enfolliment. L'equilibri de la vida del pastor és el ramat. És el ramat el que engega el pastor. És el ramat el que el salva de la vida literàrio-musical-artística —dels horrors de la vida contemplativa.

Els ramats de muntanya —dos o tres— solen arribar a Torrentbò a primers d'octubre. Els ramaders tenen tractes antics amb la gent del país. Solen llogar les herbes d'un mas i un sopluig per a les ovelles —un corral, o un cortal, com en diuen aquí. Divaguen pel país. Els pastors solen fer una vida misèrrima. Després, per Santa Creu, inicien el retorn pel pla inclinat projectat sobre el Pirineu.

Primers dies de tardor

A la tarda, amb un paraigua (guspireja), divago pels voltants de Torrentbò. Delícia de sentir a la cara l'embat de l'aire fresc i humit, de veure gotejar les primeres ruixades de pluja. Tot sembla nou —tot té més relleu i més pes. Els camps han passat del groc ressecat i polsós als tons roigs forts de la terra. Els arbres, les herbes dels marges, regalimen un verd lluent. La llum de la tarda posava sobre el paisatge una resplendor rosa d'un to càlid, elegant, aeri.

En l'aire una mica espès i plujós de la població, hi flota l'olor de la preparació de la verema; l'olor de les bótes que hom neteja, del sofre groc i crepitant que s'hi crema a dins, de les premses que es posen a punt, dels cups... Aquesta reaparició de sensacions en el nostre esperit després d'un any d'oblit —després d'un any en què hauria estat difícil d'imaginar el sabor que tenen— és potser la cosa que em fa sentir d'una manera més viva i més aclaparadora el pas del temps —del temps perdut, que no tornarà mai més...

En passar la porta, de retorn a casa, m'envaeix una alenada de fruita madura, lleugerament descomposta —com un suc concentrat i dolç—, que es barreja amb l'olor de l'alfals sec i amb l'escalf dels animals domèstics —sobretot amb el de les plomes d'oca i de gallina. L'alenada és tan forta que fins i tot els mobles de l'entrada en queden impregnats. És com un suc calent. Després, a mesura que hom va penetrant a la casa, el perfum covat es va aprimant i diluint —però sempre n'hi queda una resquícia.

Aquestes tebiors olfactives no em són pas totes igualment agradables. Quan el matís dominant és el meló, la carbassa, el nap o la síndria, quedo una mica embafat. No he pogut mai resistir l'olor de meló —i en aquest punt la meva limitació és absoluta. En canvi, m'agrada l'olor del raïm, per més dolç que sigui, la dels préssecs, la de les figues. Ara és el temps de les figues. Tot això es combina admirablement amb la fortor de l'herba seca, de les panotxes i els brins de blat de moro, amb l'escalfor de la garrofa i del segó, amb les nous i les ametlles, amb les peres penjades a les golfes. Tot sembla lligar-se a més

a més —quan hom treu el cap per la finestreta— amb l'alenada de terra humida que la pluja ha produït.

Tarda de tardor

Divago pels corriols dels voltants de Torrentbò, entre els camps, ara un pas, ara l'altre, fumant i badant.

Ha fet una tarda de tardor claríssima, dolça com la mel, d'una tendresa inefable. El món semblava detingut i extasiat. No ha fet ni un alè de vent, i els núvols, flonjos, blancs, han quedat immòbils, aturats i com fascinats en la contemplació del paisatge. Una mena de silenci pla, horitzontal, adormit, ha quedat suspès entre l'arc del cel i els colors de la terra. La llum ha arribat a tenir tanta corporeïtat que en determinats moments semblava poder-se'n palpar les suavitats. Els colors torrats, verds forts, grisalles, sobre el rosat-carmí dels primers guarets, tenien una solidesa incommovible i densa. Les ratlles dels perfils eren d'una precisió cerebral d'una incisiva claredat. El vol dels ocells passava com una voluptuositat lineal. El Canigó remot es veia al lluny, flotant, blavís. Els pujols de primer terme eren d'un gris tórtora tirant a violaci. La silueta de les muntanyes del cantó de llevant —del cantó del mar—, dins una llum més vaporosa, s'estenien amb una gràcia indolent i llarga. Els carros passaven, lents, per la cinta de la carretera; els animals llauraven amb una calma somnambúlica; els pagesos, minúsculs, descompassaven el terròs una mica oscil•lants. La fàbrica de la masia estava tan ben arrapada a terra que donava una certa impressió de confiança —de cosa durable, sòlida, ferma i acabada.

En tornar a casa, m'envaeix una onada de vi most i de rapa. La família arregla el vi. El vi novell és fresc, lleugerament tèrbol, picant. Després, pujo i baixo per la casa, divago per la casa, i sento que tot em ve una mica balder, una mica massa gran.

A rama de sol, la gent de la casa fan un gran foc d'herbes al quintà. Foc de tardor. El fum blanc de les herbes puja amb una peresa dolça i ondulant. L'olor acre de la brossa cremada. Quan sento que tanquen el portal forà, m'envaeix una sensació de benestar.

La vida antiga

Una de les primeres persones que vaig conèixer a Torrentbò fou Martí Serrat, un marxant de llenya. Era un dels homes més actius del poblet i no estava mai aturat. Amb el seu carret anava i venia d'una banda a l'altra, comprant i venent. Els diumenges a la tarda es calmava una mica i s'hi podia parlar, a l'hostal. En aquell ambient aturat, immòbil, aquell home semblava una força desmanegada, un element inquietant.

Els pagesos ho fan tot lentament. Van fent, els anys són llargs, sobretot en el secà. Serrat ja no era un pagès. Formava part d'una altra forma de passió; del plaer comercial. Tenia la decisió molt més ràpida, anava al gra més de pressa, el seu diner era més llisquent i lubrificat. Els matisos dels plaers de les diferents formes de possessió produeixen els estaments i les varietats de les posicions mentals. Els pagesos miraven Serrat de cua d'ull. L'admiraven perquè guanyava diners d'una manera que consideraven fàcil, perquè no era la seva. El consideraven amb desconfiança. No el veien clar. Les seves operacions comercials suscitaven un pessimisme constant. La resultant del pessimisme dels pagesos —del pessimisme en relació amb els altres— té dues formes concretes. Parlant dels negocis de Serrat, el pessimista moderat deia: «Farà la fi d'uns pantalons estrets, no hi serà a temps ni el combregar...» El pessimista radical afirmava: «El faran presentar al cuartel i l'agafaran...»

Martí Serrat era casat amb la filla del vell Verdera. El vell Verdera era un

petit propietari d'una masia, molt abandonada, situada a vint minuts (a peu) de Torrentbò, sobre la riera. No era pas un pagès benestant, però tampoc no era un pobre de solemnitat. Gramaticalment, la pobresa, en el nostre país, està perfectament matisada. Una cosa és un pobre vergonyant, una altra un pobre de solemnitat, una altra un pobre de Jesucrist, una altra un pobre per antonomàsia —un mendicant. De pobres, com de nassos, n'hi ha de moltes classes.

El vell Verdera era un home de més de vuitanta anys, una reminiscència del món antic, una romanalla literalment arcaica. Serrat em parlava del seu sogre i de la seva família objectivament per donar-me a entendre com visqueren els pagesos del rodal durant segles. En el món de la pagesia s'han produït més canvis de principis de segle ençà que en els últims dos mil anys. Verdera, però, ja no era home per a ser influenciat per les novetats. El procés l'havia agafat vell, passiu, desproveït de curiositat. Per això aquell home era com una finestra a través de la qual vèieu el món del passat. Era un cas certament extremat, perquè, havent quedat vidu feia molt de temps, havia quedat en un abandó total. A les masies, la dona és l'element bàsic. Les dones porten les masies en règim de matriarcat invisible i dissimulat. La masia que no té una dona al davant va indefectiblement a mal borràs. El pagès és un treballador de la terra. La dona sol ser el complement comercial. És molt rar que un pagès, a més de pagès, sigui comerciant. Si en el mateix home apareixen les dues qualitats, el producte és important.

Serrat em deia que el vell Verdera feia almenys vint anys que no s'havia despullat. Quan una peça de roba li cau a trossos, obre la calaixera i se'n posa una altra fins al seu esgotament. Intrínsecament, no té cap necessitat; si al celler hi ha vi, beu vi, i de vegades en beu massa. Quan s'acaba beu aigua. Quan a la gerra hi ha oli, menja amb oli, i, si no n'hi ha, sense oli. Si les gallines van bé, mata un pollastre; si no van bé, queda resignat i prescindeix del pollastre. Si pot comprar tabac, fuma tabac; si no en compra, emplena la pipa amb fulles seques d'avellaner o de figuera. La senyora Remei, la mare del meu cosí, és la seva persona de confiança; li guarda, en una petita bossa de cuiro, lligada amb un cordill, sis o set unces d'or. Aquesta bossa és sagrada, intocable, només podria ser oberta —i encara!— en un cas de gran necessitat, és a dir, si la terra es posava a trontollar. Mai no li agradà de dormir al llit. El que li va millor és jeure a la pallissa, a l'estable de la quadra, sobre un jaç de palla, en una barraca allunyada de la casa. Quant es posa malalt i no té més remei que ficar-se al llit, ho fa amb les espardenyes i la gorra posades, totalment vestit. Fa un cas absolut, literal, de les prescripcions del metge, però al mateix temps utilitza totes les suggestions i tots els remeis de la màgia popular més grollera. Si es fa una ferida, s'hi posa a sobre un pegat de cebes bullides; si el pit li fa mal, es fa fer una untura d'oli de serp o s'hi fa posar un gripau obert en canal, horrible; si els ronyons l'amoïnen, es lliga la cintura amb una corda de cànem. No pot dir una paraula sense fer-la seguir d'una blasfèmia. És la blasfèmia automàtica. Quan la senyora Remei, horroritzada, el sent parlar, diu: «Aquest home, cada paraula un renec... però és tan bon home!».

L'avi Verdera creu en tot. Com que no té confiança en res concret, ha de creure en tot —per si un cas! Si l'euga no li va prou bé, crida el manescal, però de sotamà li fa dir, de seguida, les oracions del curandero del rodal. Per ell, tot és igual; la màgia, la medicina, el curanderisme, la processó de les cuques, la imprecació violenta, el sanglot ploraner. Per ell només hi ha una qüestió; la bona sort o la mala sort, res més. A l'estiu, a la casa hi ha tantes mosques» —diu Martí Serrat— que sembla com si hi toquessin el violí. Poseu la mà sobre un got i n'empresoneu a dotzenes. Els plats es renten cada quatre o cinc dies a la riera; hom hi baixa, amb un cove, tots els atuells, que es freguen amb la sorra i el pedruscall de l'areny. Després, posats sobre l'herba, el sol els asseca. Les idees que utilitza per a cultivar la terra es basen en supersticions antigues i rutinàries que li fan un gran respecte. De cap manera no les trencaria. Sulfata la vinya perquè tothom ho fa, perquè és un hàbit general del país. «El míldiu!... —diu crispat—. No l'he vist mai, el míldiu!». Quan li parlen de microbis, de paràsits, d'insectes, fa unes rialles que arriben a la població. «Tothom té dret a la vida...!», diu vociferant i enriolat. No s'ha

mirat mai cap planter, no ha tingut en cap moment cura de cap llavor, diu que els adobs són una cosa massa complicada. Tampoc no ha tingut mai gens d'interès a podar els arbres, a esporgar les oliveres, a empeltar amb una mica de seny. És un pagès de la pura espontaneïtat, un providencialista practicant. Per ell, hi ha només anys de bon averany i anys de mal averany, de la mateixa manera que hom es mor de mala mort o de bona saó. Les supersticions li han fet perdre molts diners, però seria l'última cosa que voldria reconèixer. «Així ho hem trobat —diu— i així ho deixarem...» És la raó última i definitiva; la que tanca. És un rebrot dels segles i segles de peresa mental. A l'època de les votacions, Verdera votava republicà, perquè quan es morí la seva dona renyí amb la rectoria; trobà que la factura de l'enterrament i els funerals pujava massa. Sempre ha estat, però, un dels més actius elements —en tot cas un dels més xerraires— del sometent del rodal. Quan venia a l'hostal sostenia que com més petit és el robatori més cal castigar-lo —perquè l'exemple arribi a baix de tot, és clar...

—Tot el que us explico —deia Serrat tirant unes gotes de conyac al cafè dominical— us deu sorprendre... De totes maneres, no us penseu pas que a les cases de pagès homes així abundin, sense que això vulgui dir que no se'n trobi algun, de tant en tant. A les masies, si hi ha davant una dona trempada, per més secà que sigui el país, van sempre tirant.

—Però de què voleu que em sorprengui? La gent ha viscut a la terra, durant segles i segles, durant mil•lenaris, com el vell Verdera. Tots els esforços que es feren per ensenyar alguna cosa als pagesos duraven un instant. Desarrelar la idea que el benestar material és una simple propina, una situació creada per l'atzar esporàdic, costarà molt. A mesura que les necessitats augmentin, la situació canviarà. Si a seixanta anys el vell Verdera hagués vist l'electricitat instal•lada a Torrentbò, seria un altre home; es despullaria cada dia i dormiria al llit com Déu mana...

Sementer

Tarda de fi de tardor —novembre—, tramuntana aguda, cel esbatanat, molt cru, aire limpidíssim. Les llunyanies semblen acostar-se. Divago pel paisatge, sense objecte. La fredor és clara, filtrada, cristal•lina. La terra, assolellada, té una precisió de detalls, una pesantor de conjunt, incommovible. Sobre d'ella, els pagesos, que fan el sementer, semblen un minúscul accident, no pas gaire més voluminós que un insecte. Posar-se sobre la terra, mirar la terra d'una manera objectiva i directa, potser fa perdre moltes petites il•lusions, però obliga a una certa gravetat, a parlar poc, a no fer res innecessari i sobrer. La terra reposa sempre, perquè simplifica.

Coses vistes (sensacions) a la tarda; les guspires verdoses que treu la ferradura d'un cavall de les lloses d'un empedrat; l'olor acre del fum d'un foc d'herbes seques; un racó de cel que sembla pintat per una aficionat; un celatge blanc-rosa evaporat, anèmic; la massa dels grans castanyers en aquest temps, amb les darreres fulles mortes, trèmules; la tendència dels carruatges que passen per la carretera a semblar dibuixos de criatura, d'una puerilitat esquemàtica; l'ull d'un vedell, el cristall més pur que he vist a la vida...

Un pagès que llaura amb un parell de bous. El treball és lent, la incisió, fonda. La terra es bolca grassa, lluent, viva, plena. De vegades, la rella de l'arada parteix un cuc groc, llarg i moll. Els ocells, que segueixen la rega, es precipiten a devorar-lo. A la parròquia veïna toquen a morts; la campana fa un dring rogallós però molt precís. És la vida; aquí caic, allà m'aixeco. «Sembla que toquen a morts...», diu el pagès quan amb els bous arriba al cap de la rega i em veu passar pel camí.

—Hi toquen, en efecte...

—Ja era vist. Anava molt malament. Arri Vermell! Hem de fer el sementer —em diu

el pagès alçant el fuet.

Pagesos

Aquesta tarda, a l'hora baixa, en arribar al mas he trobat a l'entrada el meu cosí parlant amb un pagès una mica desmanegat. Feia moltes setmanes que no s'havia afaitat, portava a sobre uns parracs apedaçats i per l'aspecte de la gesticulació i de les faccions semblava una mica excitat. S'havia tret la gorra, que tenia a la mà, i els cabells, molt llargs i en desordre, li fugien del cap.

—I, doncs, què us passa? —li digué el meu cosí.

—És molt senzill. Per a fer el sementer, vaig necessitar una euga. La vaig comprar al gitano de Torrelles. Què vol? No en vaig trobar cap altra al mercat. El gitano m'enganyà. En vaig pagar un ull de la cara, i l'euga resultà falsa, malalta, vella i de mala raça. A tothom li pot passar una desgràcia.

—És clar...

—Quan el tracte fou conegut a l'hostal, els amics em collonaren de mala manera. No es pot fer una idea del que em digueren...

—Sí, que en tinc idea. Sempre passa igual...

—Em digueren que era un enze, un desgraciat, una rampoina de gitano. En aquest poble tothom és molt viu a les cases dels altres, però li confesso que em vaig sulfurar. No perdo pas els estreps així com així, però em vaig sulfurar.

—És molt natural. De vegades en fan un gra massa...

—Però tot això encara hauria pogut passar... El pitjor vingué després. No n'hi hagué prou que els companys em deixessin per a les potes dels cavalls. Els de casa hi volgueren també dir la seva, sobretot la mestressa, la meva dona, i la seva cunyada. I ja pot comptar com em deixaren...

—Això ja no és el tracte...

—Tothom pot tenir una desgràcia, el gitano em donà gat per llebre, vaig badar com un de la primera volada... però, si la família no es fa càrrec d'aquestes coses, un queda abaltit i perd l'aguant.

—L'aguant, Joanet, no s'ha de perdre mai...

—És clar que no s'ha de perdre... Però, què vol? Jo l'he perdut. Fa més de vuit setmanes que no he sortit de casa, estic compungit i desfet. M'han collonat massa, i la cançó encara dura. No sé què fer. Estic desesperat. No goso ni anar a la barberia i quan penso en l'hostal em vénen tots els mals.

—El vostre amor propi, Joanet, és excessiu, us fa molt de mal.

—Sí, ja ho entenc, però ja farà prou que vostè em digui què haig de fer...

—Mireu, Joanet; la primera cosa que heu de fer és anar de seguida a la barberia i fer-vos tallar els cabells i afaitar-vos...

—¿Però com vol que vagi a la barberia si les llengües no hi paren mai?

—Us sabeu afaitar? Jo us deixaré una màquina. I, si no, digueu al barber que us afaiti a casa. Quan us sentireu el cap i la cara nets, sereu un altre home, us traureu aquests parracs de sobre, veureu les coses d'una altra manera. I quan la mestressa us veurà ben fi de cara, amb els cabells ben posats i una altra roba, ja ho veureu; abans de dir una paraula s'hi pensarà...

—Vostè rai... A vostè, totes li ponen...

—M'heu vingut a parlar del que us passa i jo us he parlat amb el cor a la mà. No us deixeu abaltir més. Presenteu-vos d'una altra manera. Amb aquest amor propi que teniu, no fareu pas gaires bones torrades. Si afluixeu una mica, els altres també afluixaran.

El pagès se n'anà amb una rialleta de desconfiança, però encuriosit pel que acabava de sentir. És a dir; en un estat de perplexitat. En el món rural, tot s'arregla fent entrar la gent en un estat de perplexitat. Entrar en aquest estat vol dir reflexionar. Quan un pagès reflexiona apareixen les possibilitats positives i reals:

—Així, deixarem pixar el matxo... —digué el pagès en acomiadar-se.

—És clar.

Els pagesos tenen molt d'amor propi. Són susceptibles i puntuosos. Qualsevol crítica els treu de polleguera. Una reticència, per més fonamentada que sigui, els fa el mateix efecte que una gota de vidriol sobre una nafra. Els cou anys i anys. De vegades, les incompatibilitats dels pares, les hereten els fills i duren generacions, amb etapes opaques o d'enverinament. Si les dones hi entren —cosa sempre possible—, són de composició impossible. A pagès, hi ha veïns, cases acostades, renyits des de fa segles i per raons que quan tracteu de fixar-les es fan indiscernibles perquè han estat oblidades. Com més poca gent hi ha en un nucli rural —o pescador, perquè amb els pescadors passa igual—, més fortes i habituals són les animositats. Aquesta passió els omple una part de la vida —important pel volum que té. Els corseca, els ratlla la cara, però els rejoveneix i no se'n poden passar.

A l'hora de sopar, el meu cosí em parla del vell marquès de Fontclara, que de jove conegué i tractà:

—Així com l'actual marquès no ve mai a Torrentbò —em diu—, el seu pare en feia passeres. Era un home del seu temps, bufat, gras, corpulent, de cara rosada, cabell rossos fins, d'ulls blavissos i aigualits, que portava sempre sabates grogues, vestits clars i una flor al trau. Era un senyor cordial i obert, que feia la impressió d'haver viscut molt, però potser no havia vist mai res del que se li havia presentat davant. Una vegada decidí fer una gran tallada d'alzines en un mas que tenien a la muntanya de Torrentbò —mas que els Fontclara hagueren de vendre posteriorment, perquè necessitaven les pessetes. Calgué primer arreglar els camins per baixar el carbó de la tallada. Com que el marquès no sabia pràcticament els termes de la propietat, els hi vaig anar a ensenyar. No fou pas fàcil, perquè el personatge bufava com un dofí i de vegades semblava que s'havia de desmaiar. Altres vegades, l'acompanyava, a la tarda, a veure la brigada d'homes que havia llogat per arreglar el camí d'accés al mas. El camí era dolent, les roderes, fondes, els marges, espatllats. Quan ens hi acostàvem feien anar el magall i la pala amb molta virior, i, com que era a l'estiu, n'hi havia que suaven. Una tarda, el vell marquès em digué, per resumir, la impressió que li feia l'espectacle: «Quan l'amo veu suar el mosso i el sent bufar pensa; Ara m'estima!». Em semblà que la frase era d'una gran ingenuïtat. És, en tot cas, un judici d'estimació molt discutible. El cert és que, amb l'operació de la tallada d'arbres i fer el carbó, el marquès hi perdé una picossada important de diners. Com que jo llavors era mot jove, no vaig gosar dir al marquès que sovint hi ha una manera de fer anar el magall i la destral plena d'histrionisme, que té un punt de comèdia. Si li ho hagués dit, el marquès s'hauria ofès, perquè, com tota la gent del seu temps, considerava que els seus coneixements eren insuperables. Hi ha moments que fer el senyor consisteix a ser un imbècil; ara consisteix a ser un bandarra. La vida és ondulant.

Dic al meu cosí que a Torrentbò hi ha hagut avui un enterrament i que el poble m'ha semblat tot canviat.

—Sí —em diu—. Han enterrat la pobra Gràcia. Quan hi ha un enterrament a la parròquia, sembla festa major amb un altre aire. Com que, en aquests actes, hi va molta gent, homes i dones, i, com que és costum d'anar-hi mudats, i ja se sap que els pagesos, quan es muden, es posen el vestit de casar, l'aparició d'aquesta roba dóna al poble un altre aire, el mateix aire de la festa major, perquè la roba és igual. Els pagesos tenen tres uniformes que utilitzen tota la vida; el vestit de mudar, que és de drap negre i és de casar; el vestit d'hivern, que és el de vellut, i el vestit d'estiu; la camisa i els pantalons de tela ordinària. A Torrentbò hi ha molt poques persones més que disposin d'algun altre joc de vestuari. Als enterraments, hi van els homes i les dones; els homes davant i les dones darrera. En molts actes de la vida social moderna se sol donar preferència a les senyores. A pagès encara no hi hem arribat; els homes passen davant i, les dones, al darrera —i no pas solament en els enterraments, sinó en tot plegat. Els enterraments, a pagès, són extraordinaris; primer, perquè són actes d'una aparença molt seriosa, en els quals tothom parla d'una manera compungida i baixa i sembla caminar de puntetes, però, de més a més, perquè veure els pagesos i les pageses mudats és literalment impressionant, d'irrisorietat afectada. Et confessaré que quan em mudo em faig un efecte molt estrany. És curiós; el pagès és inseparable de la vulgaritat — almenys d'un punt de vulgaritat. Quan, de jove, si té el cos esvelt, se'n vol separar, cau en l'extrem contrari; en l'estil afectat, enravenat. El pagès només és natural quan és vulgar.

Dic al meu cosí que Torrentbò és un poble que primer haurà conegut el D.D.T. que l'electricitat.

—És la veritat —em diu—. A la parròquia hi ha moltes mosques, massa. Serà molt difícil d'exterminar-les de la ruralia, a causa dels animals i de les quadres. Però no pensis pas que no hi hagi hagut molts pagesos que no se'n preocupin. Ha passat, però, com amb les cuques dels horts; si haguessin mort les mosques tots a l'una, n'hi hauria moltes menys. Però hi ha qui les ha mortes i altres que no les han mortes, i així aquests animals van d'una casa a l'altra. L'única solució, en casos així, és isolar les cases amb filats que permeten obrir les finestres sense perill d'invasió. Hi ha pagesos que diuen que matar les mosques per aquest preu resulta molt car. I probablement tenen raó. Matar un lleó hauria de ser molt car. Matar una guilla o un esparver s'hauria de poder fer a preus més enraonats. Matar una mosca no hauria de valer res, per la mateixa grolleria de la víctima i la seva abundància. Però el comerç —diu el meu cosí, rient— no té entranyes...

M'agrada de parlar amb el meu cosí. És un home que coneix el país, té un gran sentit pràctic i ha llegit moltes coses d'agricultura. Tot el que diu és interessant. Té molta curiositat per les coses de la terra i tracta de comprendre els pagesos col•locant-se en el seu punt de vista. Un dia li vaig dir que una de les coses més arcaiques, més inexplicablement dilapidades de la parròquia, eren els femers.

—Estem d'acord —em digué, ràpid—. Santa paraula! És un cas de desaprofitament inexplicable, la rèmora principal de la nostra agricultura. He tractat de fer-ho comprendre als pagesos amb l'exemple; construint un femer cobert amb un dispositiu per a aprofitar els sucs dels adobs animals. Vivim en un país, en el secà, de terra molt fatigada. Fa més de mil anys, potser, que és explotada. L'esterilitat, és creixent i fatal. Podríem ajudar la terra amb els adobs animals; són els millors. Has vist els femers de Torrentbò? Són una misèria; munts de residus llençats de qualsevol manera, cremats pel sol, evaporats, sense virtualitat. Un femer modern, cobert, ben arreglat, costa diners; però, a part que treu de la vida rural un espectacle de deixadesa i de brutícia, és eficaç. He tractat de demostrar als propietaris de Torrentbò aquesta eficàcia en les meves pròpies terres. Cap resultat. La despesa d'aquesta construcció, només la poden fer els propietaris, però són els més rutinaris, els més endarrerits. I així estem; amb l'espectacle d'aquests femers pudents, inútils, ignominiosament desagradables. Són l'estigma de la nostra vida rural. Si ni tan sols el rendiment i el sentit pràctic no serveixen per a moure la gent, ¿de què ens valdrem per a arribar a algun resultat? És extraordinari, inexplicable.

Pagesos. Hivern

En el curs de la tardor, el paisatge anà perdent pes i en produir-se les primeres baixes temperatures —immediatament després del solstici d'hivern— el món exterior semblà contreure's i tot plegat es tornà macilent i sec. El paisatge esdevingué un croquis de paisatge —una punta seca.

En dies de bon temps, a les hores de sol, on s'està més bé és a fora, a ple aire —sempre, és clar, que s'hi tingui una cosa o altra a fer. (No hi ha res més ridícul —ho sé per experiència— que un desvagat enmig de les terres de conreu.) Però a la tarda el sol declina i l'aire es refreda. Cal entrar a dins i acostar-se al foc de la llar de la cuina. La vida es concentra, així, sota la xemeneia. Les vetlles són llargues i l'únic lloc de la casa on hi ha una certa tebior a l'aire és a sota la xemeneia. Així, els pagesos hi passen moltes hores, enraonant o en silenci, reflexionant o deixant-se, simplement, viure. Una vegada conduït el bestiar i tancada la porta, el pagès entra en la immobilitat de l'escó. És la vida de l'hivern.

Havent sopat, el pagès se'n va al llit, «que és allà on s'està més bé». És allà on s'està més bé, sobretot per raons d'economia —economia de llum i economia de llenya. El foc de la llar s'ha anat acabant i els gats s'han adormit a la cendra. De tota manera, sempre fa una mica d'ànsia d'anar a dormir, perquè s'ha de passar de l'aire tebi de la cuina a la fredor glacial de la cambra de dormir. La casa és una nevera, exceptuant la cuina i les quadres del bestiar. El baf del bestiar és sempre més dens que l'exhalació humana. L'exhalació humana no acaba de rompre el resclosit refredat i cru de l'aire dels dormitoris. Els pagesos no són pas gaire donats a obrir les finestres, i per això a les seves habitacions hi sol haver un tufet de cagalló de rata endurit. La baixa temperatura dóna una intensitat a aquest tufet.

A judicar per la roba posada a assecar en els llenyers i en els filferros, les pageses benestants dormen amb amples i folgades camises de dormir. Les pobres, amb quatre parracs; els que porten o els de recanvi, que són aproximadament els mateixos. Els pagesos —llevat de rares excepcions— no utilitzen per a dormir ni la camisa ni el pijama. Practicants del calçotet llarg i de les samarretes de punt, utilitzen, quan fa bon temps, aquestes peces. Si fa fred conserven la camisa; si en fa més, els peücs; si en fa molt, l'armilla i la gorra. El règim de solteria és dolent a l'hivern. Més de quatre pagesos s'han casat perquè el matrimoni és un element positiu important contra el fred.

Un dia, el meu cosí anà a fer una visita a un amic que estava malalt, al llit. En el moment d'acomiadar-se, sortiren a parlar de quina hora era. El malalt ficà el braç sota la gira i al cap d'un moment aparegué la seva mà amb un rellotge voluminós sobre el palmell.

—Són tres quarts de set... —digué el pagès.

Feia fred. S'estava al llit amb armilla i el rellotge —i potser la cartera— a la butxaca de l'armilla.

En saltar del llit, el pagès obre el porticó i mira quin temps fa. Si es constata la possibilitat d'un dia assolellat, la perspectiva és excel•lent. A fora, amb sol, és sempre on s'està més bé.

Dia d'hivern

Crepuscle cru, lívid, inhòspit. Glaça.

—Fa molt fred, mossèn Serafí... —diu un pagès en veure venir el senyor rector,

que camina abrigat i atrafegat entre l'església i la rectoria.

Els pintors holandesos antics, quan volen representar un pobre, el presenten amb les orelles grosses i molt separades del cap, com dos pàmpols. En aquests petits detalls, hi veuen una descripció de la pobresa escandalosa i esqueixada. Aquell pagès tenia unes orelles iguals. Portava alçat el coll de l'americana de vellut i les mans a les butxaques. Caminava una mica saltironejant. En lloc d'anar calçat d'esclops —que és el que porta la gent de Torrentbò a l'hivern, esclops amb peücs—, anava calçat amb espardenyes. Símptoma deplorable. L'aire coent li crispava i li envermellia les faccions, li feia plorar una mica els ulls. Exhalava un vapor blanc.

—Es guardi del fred, mossèn Serafí... que avui en fa molt... —digué el pagès en encreuar-se amb l'autoritat parroquial.

—Sí, avui fa fred... —digué mossèn Serafí amb una veu que amb 'es presses li resultà una mica aflautada—, però ja saps que Déu dóna el fred segons la roba.

—Sí senyor, és cert —digué el pagès, animat—. No pot pas ser més exacte. Si hi ha molta i bona roba, el fred es pot aguantar. Sí, la roba és escassa...

Mossèn Serafí s'aturà i es mirà el pagès. Era absolutament visible que la resposta l'havia intrigat. Feia l'efecte que no l'acabava de comprendre. El mirà un moment amb fixesa —però amb una certa perplexitat, com si no sabés per on començar.

—Jaumet, a veure, què has dit...? —preguntà el senyor rector.

—Li deia que si hi ha molta i bona roba el fred és poc, però que si la roba és escassa...

—Adéu Jaumet... —digué, ràpid, mossèn Serafí, amb la cara una mica concentrada, reprenent la marxa.

—Es guardi del fred, senyor rector, que avui en fa... Es guardi del fred!

Drama

El meu cosí ha estat pregat de fer d'home bo en una qüestió plantejada en una masia remota el propietari de la qual és un senyor anomenat Peret Tauler. Del mas, en diuen el Mas Tauler. Aquest Peret Tauler és un minúscul terratinent de la parròquia, amic del meu cosí, que té fama de menjar poc i pair bé.

Hi pugem tots tres —jo en funció d'anar a passeig. El senyor Peret és un home curt i gros, mal afaitat, amb un borrissol de pèl sal i pebre, de mitja edat, aire de propietari rural a l'antiga, una gorra enfonsada fins al clatell, un bastó gruixut a la mà. Es fa seguir per un gos esprimatxat i trist, sense cua ni orella. Com que el camí fa pujada —una horeta de pujada—, el senyor Peret bufa com un dofí. De tant en tant diu: «Mare de Déu!».

Quant arribem al Mas Tauler hi trobem un ambient rarificat, tancat, reticent. Un gran silenci. La família ens espera a la porta amb un aire d'aspecte compungit. Hi ha una pagesa vella, seca, vestida de negre, amb un mocador al cap en angle sobre el front; els seus dos fills i la nora, una noia jove, plena, alta, amb una mata de cabells rogencs. Darrera de les seves faldilles apareix —entrant i sortint— el cap d'una nena.

Mentre el meu cosí parla amb la gent em quedo a part i trenco un bri de fonoll sec. La conversa costa d'arrencar; de seguida, però, s'anima extraordinàriament. Pels trossos que me n'arriben veig que es tracta d'un drama rural de tipus eròtic, barrejat amb un entrellat confús i complicadíssim de minúsculs interessos. El senyor Peret, que en arribar s'assegué al pedrís, per reposar, se

m'acosta després i m'aclareix les coses una mica; la dona del cabell rogenc s'entén amb el seu cunyat, i la vella pagesa vestida de negre fomenta la relació, perquè no lliga amb l'altre fill —o sigui amb el marit. Tot plegat fa aquella mica de fàstic que produeixen les coses reals - el fàstic natural que fa la vida.

Em demano, mentrestant, quina és la causa que facin més impressió les anormalitats rurals que les ciutadanes... ¿És el silenci, el misteri, l'ofegament, la cautela, la clandestinitat que flota sempre sobre la vida rural? És la solitud? ¿És la forma obsessiva que les coses agafen quan apareixen embolicades en la vaguetat i la sornegueria dels pagesos? La ciutat entela, allunya, desdibuixa les coses, i així resulta que el que puguin fer un home i una dona en una habitació empaperada amb floretes sembla més intranscendent —menys greu— que el mateix fet situat en un racó d'arquitectura rústica, miserable, solitària i remota. Atribuïm (potser) més llibertat, més independència, a una dona que porta talons alts que a una pagesa que porta xarracs. Tot és terriblement relatiu, obscur i en el fons literari. Em pregunto al capdavall per quina raó el meu cosí té encara humor suficient per a barrejar-se en aquesta mena d'afers.

La gestió, en tot cas, no dóna cap classe de resultat i la conversa degenera en un guirigall de crits. El senyor Peret contempla l'escena —el gos al seu costat— amb un aire desinflat i abaltit. Fa l'efecte que la roba li cau de l'esquena.

Tornem, ja tard, en silenci. Com que ve de baixada, el senyor Peret ha encès malenconiosament la pipa. El meu cosí camina amb un aire distret. No sembla pas haver quedat gaire afectat pel resultat de la gestió. En el moment d'acomiadar-se d'aquella gent ha fet un moviment, amb les espatlles, d'indiferència. Els altres han fet el mateix. Com explicar la seva intervenció en aquestes coses? Com va fet el meu cosí?, em pregunto de vegades. ¿Quina classe d'home és? De vegades em sembla que és un escèptic complet. ¿Creu en alguna cosa? Alguna vegada li he sentit formular frases, vagues certament, però molt subratllades en aquest sentit. En la gent que pobla la vida rural —sobretot en la gent una mica cultivada— ¿hi ha alguna cosa més que escepticisme? No hi ha més que l'acceptació de la vida tradicional —amb una ironia secreta, és clar— i res més.

Passa un desembre deliciós, temperat, agradable. Fa lluna. Dóna gust de caminar dins la fosca clara, amb el petit aire sec i viu nocturn a les faccions. Quan arribem a les vores del poble, els blancs de les parets rústiques, tocats per la llum de la lluna, agafen un batec de misteri i les masses despullades dels arbres, amb la claror flonja, es fan elegants i s'engrandeixen. El senyor Peret diu de tant en tant: «Mare de Déu!».

La guspira

Era vespre i feia fred. La gent de la casa sopava sota la xemeneia, asseguda a l'escó. El gat —sec com els gossos i els gats de pagès— s'havia adormit a la vora del foc, molt acostat al caliu.Hi havia un foc d'olivera, més aviat verda, que a vegades desprenia en l'aire, una guspira. Una d'aquestes guspires caigué encesa, sobre el pelatge de l'esquena del gat. Al cap de pocs moments, es desperta sobresaltat. Havia sentit la punta de foc. Saltironà com un foll i emprengué, volant, el camí de la pallissa. Els pagesos no s'adonaren de res; sopaven amb una calma beatifica. A la pallissa el gat hi anava sempre que no tenia res més que fer. Quan es dedicava a la perpetuació de l'espècie, hi mantenia —era una gata— els gats petits. A l'estiu, el lloc era fresc i la gata hi dormia. El cap d'una estona, la mestressa digué:

—Sembla que se sent olor de fum...

—És el foc; què vols que sigui?

—No, no... Se sent el fum d'un foc de palla, no ho sents?

Sortiren a l'entrada i veieren que, de la porta de la pallissa en sortia un fum blanc i espès. La gata, amb la guspira a l'esquena s'havia rabejat entre la palla i havia calat foc. Feren un posat de gran estranyesa perquè no podien comprendre com s'havia produït. De seguida, però, es posaren en moviment. Sortiren a cercar galledes i semals d'aigua. Quan obriren de bat a bat la porta de la pallissa quedaren mig ofegats pel fum envaïdor. El vailet corregué a cal campaner perquè toqués a foc. Al cap de poc se sentí la campana. Era massa nova i groga; la vella, per a tocar a foc, era eloqüent. La campana féu sortir la gent de les cases. S'agombolà davant de la porta. Molts pagesos s'afegiren a l'extinció. Hi treballaren més de dues hores, amb l'angoixa corresponent. S'hauria pogut cremar tota la casa. Hi passà una part de la pallissa. Del molt el menys. La gent es dispersà. Era tard i feia fred.

Els qui havien ajudat a apagar-lo entraren a la cuina; la mestressa els donà un bescuit i un vaset de vi. A la vora del foc hi havia el gat, estirat i adormit. Tenia uns brins de palla a sobre. Semblava que no havia passat res... De sobte, un vell pagès digué:

—Són els gats que calen aquests focs. Em voleu creure a mi. Mateu-los! No serveixen per a res...

El vailet, que estimava el gat, es mirava aquell home com si pensés: «Però quina culpa hi té, el gat, en tot això? ¿Que potser ho ha fet expressament?».

L'amo —que estava desencaixat— volgué quedar bé; s'acostà al foc, agafà el gat per la cua, després sortí al carrer deixant la porta oberta, se sentí un miol crispat del gat... i després res. Li havia torçat el coll, simplement.

Després tot quedà en pau. Era tard i feia fred.

A la barberia, en parlar del fet, tothom elogià el gest.

Pagesos

—Torrentbò té un defecte —sento que diu un pagès a la barberia—; no hi passa el tren. Quan en el terme d'un poble de pagès hi passa un tren, sobretot si és de càrrega, la gent, que treballa al camp fa aturar l'animal enganxat a l'arada, o al rascle, o al rampí, i compta els vagons que la màquina arrossega amb una atenció concentrada: «...vint-i-cinc, vint-i-sis, vint-i-set, vint-i-vuit...», van dient en veu baixa els pagesos.

I, després d'una pausa, el pagès diu:

—És per aquesta raó que la gent d'aquí no tenim l'aritmètica tan ben conservada ni tan fresca...

Les tres coses que potser agraden instintivament més als pagesos, sobretot en els anys de joventut, en estat primigeni, són probablement aquestes, per ordre d'interès: matar un animal, tallar un arbre, encendre un foc.

Els pagesos són caçadors, però els agrada sobretot la cacera clandestina, quan és veda i els animals no son foguejats i no tenen cap mena de defensa. No respecten cap arbre, odien els arbres, sobretot si fan bonic i sobretot, encara, si a més a més de fer bonic no són de gaire rendiment. Quan abaten un arbre amb la destral, sobretot si és ple de saba, viu, la cara se'ls il•lumina, els seus ulls assenyalen un plaer intens. Encenen foc onsevulla, independentment del perill, sense mirar el vent que fa, inconscientment. Quan senten la crepitació arremolinada que les flames fan a l'herba seca, es freguen les mans de gust, fascinats per la violència.

Quan els manuals diuen que els pagesos són bons soldats, l'afirmació és

comprensible —sobretot si es tenen en compte aquests elements instintius de la seva manera de ser. No són pas bons soldats de guarnició; vull dir que són bons soldats en els moments instintius.

Amb això, un pagès, amb el qual segueixo el camí de la riera, em diu: —Creugi'm a mi; val més viure sol que ben acompanyat! — Però sol voleu dir tot sol?

—A pagès, és impossible de viure tot sol. Viure sol vol dir viure amb la dona, els fills, els animals, la terra. No es pot pas viure més sol que així...

Ara bé; és d'aquest estat d'esperit que nasqueren i es mantenen les cases de pagès —sobretot les isolades, les masies. Aparentment, la locució sembla tenir un sentit poc natural i fins una mica salvatjot. Però si aquesta mentalitat no existia, qui viurà a la terra?

De vegades, aquests matins d'hivern, quan fa bon sol, m'aturo, una estona al pedrís del Mas Busqueta, i parlo amb el vell Esteve. És un home molt vell, d'aspecte sorrut i eixut de paraules, que té una tendència a mirar les coses amb un punt d'estranya fixesa, com si fos un obsés. Però després, tractat, resulta molt enraonat i, de seguida que algú li fa companyia, la fixesa li desapareix. Una vegada li vaig sentir dir una cosa que em semblà ben observada:

—No m'he mogut mai pràcticament d'aquí. He passat vuitanta anys de la meva vida entre aquestes parets. Així i tot, he vist alguna cosa traient el cap per la finestra. Una de les coses que m'han impressionat més ha estat veure els alts i baixos de la gent —com s'empobreix o s'enriqueix. Els diners se solen guanyar de bursada, amb un cop i sempre, més o menys, a conseqüència d'alguna desgràcia grossa. Com que quan es guanyen diners se'n guanyen molts (relativament, és clar), hi ha gent que s'empatxa. No ho poden pair i de la mateixa manera que els arriben els fugen, com si res. Altres els saben guardar, i aquests acaben per ser respectats per més poca cosa que siguin, perquè la clau de tot el que es veu, com de tot el que no es veu, són els diners. En canvi, els diners es perden de mica en mica, gotejant, a la menuda, i per això la gent que s'arruïna sol anar sempre pelada com una geneta... En l'estament en el qual els canvis són menys visibles és en l'estament de nosaltres els pagesos. A Torrentbò hi ha troncs de famílies que no han canviat gens d'ençà que existeixen. ¿Sabeu el que és no canviar mai, no poder estirar mai més el braç que la màniga, ésser sempre igualment pobre durant anys i anys, centúries i més centúries, sempre?

La il•lusió és un hàbit. La vida és un entrellat d'il•lusions i dels desenganys corresponents. Els homes i les dones som uns desenganyats susceptibles de reembarcar-nos en la primera il•lusió que ens aparegui davant els ulls. Aquest fenomen, que deu ser l'essència de l'impuls vital, és especialment visible en els pagesos. Un pagès —sobretot un pagès del secà— és un desenganyat amb il•lusions anuals indefectibles.

Quan cauen, a la fi de març, les gotellades de l'equinocci de primavera, el pagès diu:

—Tindrem una primavera d'herbes...

El primer dall és bo. El segon, més magre. Els successius queden devorats pel sol i la seca. Tururut herbes.

En el curs del mes de maig, el pagès està content.

—La collita del gra d'aresta —diu— es presenta molt bé. Collirem blat, ordi i civada...

Arriben la sega i el batre i ja fa prou que hom passi per la mitja anyada.

A darrers d'estiu es torna a animar. Després d'haver fet, un diumenge a la tarda, quatre passes per la terra, afirma:

—A la vinya hi ha molts de raïms. Les oliveres han florit molt be...

Però collir vi i oli per a l'any és un atzar pràcticament impossible d'assolir.

A primer de novembre, diu:

—Tindrem un hivern llarg i fred...

I en aquest punt no s'erren mai ni d'un mil•límetre.

Fa mil•lenaris que aquest entrellat dura, i durarà sempre.

Olors

Les successives olors de les cases de pagès corresponen al cicle anual de les herbes —i, en el nostre país, als dalls successius de la userda. La userda seca és l'herba que fa un perfum més intens. La userda del secà, que fa una flor malva, guardada a les pallisses, converteix les masies, a la tardor, en una intensa emanació odorífera.

En el secà hi ha, primer, el primer dall de la userda. Es produeix a primers d'abril. Després, en el curs del bon temps, es dóna el segon dall, que és assegurat. Els dalls successius depenen de la situació meteorològica. Si el cop de sol de l'estiu entra amb molta força, l'herba queda esgotada ràpidament. Si es dóna un procés d'alternació de pluges i sols, hi pot haver un tercer dall i un quart dall, i fins i tot un cinquè dall si el pagès és un bon estrateg de la meteorologia i les successives situacions li són favorables. El redall, o sigui l'últim dall, sol ser segur perquè va lligat amb les pluges de l'equinocci de tardor. Després, el fred abalteix l'herba.

A la primavera, les masies, no fan cap olor. És l'època de l'abundància de les herbes molles i fresques. Ni les herbes ni les flors no fan cap olor a la primavera. Saturades de saba, plenes de sucs, viuen en la pura felicitat vegetal. És quan comencen de patir d'eixut, generalment parlant, que fan olor. Si no pateixen, no fan cap acte de presència. És el dolor el que produeix el seu perfum. L'olor de les coses naturals, com la forma d'aquestes coses, és la conseqüència de fortes tensions externes —la força d'aquestes coses davant el perill de l'asfíxia. En aquesta lluita, la mortalitat és vastíssima. La vida de les coses concretes depèn de l'atzar inextricable —és una simple badada del Gran Animal de la naturalesa. El perfum de les herbes i de les flors és el record de la seva supervivència.

Després vénen la sega i el batre. La força dels sols de l'estiu posat tot el món vegetal, en el secà, en perill de vida. El gra d'aresta i la palla fan una olor intensa —olor que s'esbrava ràpidament com s'esbrava el color de la palla en els túmuls funeraris dels pallers. L'esparceta, l'alfals, la trepadella, comencen de patir; la temperatura de les herbes augmenta; aquestes herbes semblen portar una tensió interna, que, en alliberar-se, s'exhala en perfum. Fa l'efecte que el perfum —de les flors, de les herbes— és la fatiga de dolors passats, el cansament de la pròpia vida. En els marges agostats, tot fa una olor embriagant, calent. L'olor dels fonolls dels camins, del llistó macilent, del xuclamel, de la farigola, del ginebró. Les pluges de setembre ja no són a temps de revifar les herbes. És una botànica cadavèrica que exhala un perfum de somni, un món de delícies. Enmig d'aquesta densitat olfactiva apareixen les veremes, l'olor dels raïms, de la brisa, de la rapa del vi. El raïm és una de les resultants més extraordinàries de la naturalesa. La projecció d'elements destructius i malignes sobre la vinya és tan forta, que l'aparició d'un raïm de qualitat —i, per tant, l'elaboració d'un vi de qualitat— és un miracle, una pura i simple propina del cel i de la terra.

A darrers d'estiu, avançant el setembre, es produeix a les masies un entrelligat d'olors de gran volum, d'una prodigiosa presència. És l'olor del graner, de la

pallissa plena d'herbes seques, de la fruita madura, de les veremes del vi. A les portes dels masos es fa com un mur olfactiu que cal literalment travessar i adaptar-hi els sentits. Les persones de ciutat dotades de vitalitat i de bon gust aprecien aquestes aparicions, sobretot si no van massa acompanyades de l'emanació de les quadres dels animals, que a la tardor conserven encara una escalfor espessa. Les masies que tenen separades aquestes quadres en altres edificis són les més plausibles. L'arquitectura de les cases de pagès potser no ha tingut prou en compte les separacions olfactives. Altres persones de la ciutat, en canvi, amb la pituïtària habituada a altres pressions, no poden resistir aquestes tan fortes, de tanta contundència. Tenen una mica de mareig - com si es trobessin davant un món diferent. Són persones de pituïtària monogràfica i especialitzada —potser una mica malaltissa.

Després, amb la ràpida declinació de l'any, es fan els primers grans focs de llenya, i, com que sovint les xemeneies de les masies no solen anar gaire bé, la casa s'impregna, fins en els llocs més recòndits, de les emanacions incisives del fum. És una olor que dura tot l'hivern i que va augmentant a mesura que el graner, la pallissa i el celler es van buidant de mercaderies. El fum avança sobre una buidor que va en augment. No hi hauria pas d'haver fum a les masies; però, si n'hi ha, hom s'hi ha d'adaptar; no hi ha més remei. Si aquest fum prové de llenya verda, la seva presència és horrible, si és fum de llenya seca, i sobretot de bona llenya seca —olivera, roure, alzina—, la seva insídia sembla més lleugera.

El vell món

A Torrentbò tot és aclaparadorament llatí, i si Columela tornava de l'altre món constataria que el vi dels cellers i l'oli dels trull i el gra d'aresta dels graners, l'olor de l'esparceta i de l'alfals de les pallisses i les quadres del bestiar responen exactament a les seves arcaiques receptes. És amb els llibres llatins —itàlics més que romans— que s'assemblen les nostres cases de pagès, els poblets rústics del país. La lectura dels textos de Varró, de Columela, del vellAtó, produeix el mateix efecte que viure en aquests casalots sempre una mica arruïnats, amb un cairat, o dos, corcats, amb una paret que ha fet moviment, plens de tantes coses, de tantes eines, amb racons obscurs plens de teranyines, amb el gat al sol, el gos insociable i fidel, els animals domèstics sorollosos i envaïdors, els bergantells esquerps, el pagès aixuetat o perplex que es grata el clatell. Els pagesos parlen igual que aquells pagesos, diuen les mateixes coses, pensen pràcticament el mateix. Quan us passa a la vora el ramat de cabres, l'aire queda impregnat d'un baf aspre i àcid. Les veremes es fan com en temps de Teòcrit. De vegades us fa l'efecte que se us ha de presentar sobre un marge l'esvelta figura d'un jove pastor antic. No hi ha cap hort que no tingui un llorer, que si ja no serveix per a coronar els poetes proporciona la fulla per a posar a l'estofat. El pernil cru és nerviós, lluminós i rosat, les xulles del porc són excel•lents. El vi és sec i de vegades té un gust massa directe de la terra. A les cases la vaixella és groga i cuita amb la terra del país. Les cases tenen la volta de canó, i l'encanyissat aguanta la calç i el morter. Sobre el foc de la llar de campana els clemàstecs aguanten el perol d'aram, que fumeja vagament. Sobre les brases dels fogons l'aigua de les olles de terra borbolleja —el mateix soroll sord de l'autor llatí. Si el vent li venia bé, els contraforts de la serra enviaven a l'aire de la parròquia alenades de ginebre i romaní, i, pels voltants de Corpus, les més fades de la ginesta. L'oli és una mica àcid i, a la gola, lleugerament raspós. I quantes coses més! Tot això compon un món de petites sensacions de les quals la nostra vida és inseparable, sensacions multiseculars, que no s'han modificat per a res.

En el nostre país hi ha el litoral i hi ha l'interior. Són dues coses diferents, que no tenen ni connexió. El litoral té una gran personalitat i ens agrada als qui hi vivim. Deu quilòmetres terra endins el mar esdevé un vague record de la memòria, la màgia en desapareix. Entre els itàlics passava el mateix. La terra és dominant, ho aclapara tot, fa la decisió definitiva. El nostre país és de terra endins. Aquest és el seu pes. El mar és una altra cosa; la bellesa, o la

tristesa, o la fugida. La terra és la vida d'aquest país —la vida sempre.

Retorn

El meu retorn a Barcelona es produí pels voltants de Nadal, un d'aquests dies d'hivern de Barcelona —pocs, però existents— en què les hores de sol semblen una reminiscència de l'estiu, en el sentit que les coses que us entren pel sensori agafen —els colors, les olors— la immobilitat que tenen a les llargues hores de l'estiu. Les hores d'hivern, és clar, són més curtes i a mitjan tarda tot entra en un punt de tèrbol i d'humit, però hi ha un moment, pels voltants d'havent dinat, que l'aire, dins la llum clara i rutilant, és tan immòbil i tot queda tan estàtic, incommovible tanta estona, que produeix la il•lusió d'un dia d'estiu.

En baixar del tren a l'estació de França, els abrigalls m'engavanyaven; vaig tenir la sensació d'entrar en un medi més dens, més espès. Havia passat un any a Torrentbò, no gaire confortable, però respirant un aire tan lleuger, tan fresc —de vegades massa fresc, que de seguida vaig sentir el contrast en forma d'incomoditat lleugera, que és la més desagradable, perquè és la que produeix la sensació de més persistència i la que fa l'efecte que ha de durar més. Llavors, quan se sortia de l'estació de França, fos per la porta que fos (parlo d'un nombre d'anys irrisori), us arribava a la pituïtària una bravada de pixum de cavall que feia girar la cara. Els voltants de l'estació —que no era res més que uns magatzems desgavellats i sòrdids— eren ocupats tot el dia i part de la nit una gran quantitat de cotxes de punt, simons, fiacres, faetons, que esperaven els viatgers. Entre tren i tren, els cavalls que arrossegaven aquelles fosques andròmines mortuòries feien la parada, si era l'hora de l'àpat, amb el morralet de garrofa i de segó penjat al coll i entre dia amb el sac tubular que els queia de la cara amb un grapat de palla a dins. Els cotxers, a l'hivern, transportaven aquell saquet de palla al pescant i l'utilitzaven per a escalfar-s'hi els peus.

Si les parades eren llargues —i les de l'estació de França de vegades s'esqueia que ho eren—, els animals feien aigües abundantment. El líquid flotava, groguenc, malenconiós, a les llambordes que voltaven l'estació i en les seves proximitats es produïa una singular barreja olfactiva formada pel fum de les màquines del tren, i les deposicions dels cavalls, impregnades, fumejants, de la garrofa del morralet i les dejeccions líquides, saturades de l'àcid úric de la servitud, indescriptiblement tristes. En el curs de la meva estada a Torrentbò, havia oblidat aquestes amenitats ciutadanes —o almenys les havia substituïdes per altres de semblants, que pel fet, però, de produir-se en un aire més ventejat i més lleuger no em semblà mai que tinguessin una presència tan definitiva i tan fatídica. La vida a Torrentbò era en realitat un arabesc dibuixat per tensions d'excrements diversos, però el seu volum olfactiu era més prim, menys ofensiu, perquè en el camp hi ha l'obertura immensa del món còsmic, que és on van a parar totes les realitats tangibles de la vida, mentre que en les grans ciutats aquesta segregació ha de sortir pe forats sempre massa petits.

A totes les parades de cotxes de punt de Barcelona —pels voltants del monument a Pitarra, a la plaça de Catalunya, davant l'estació de Sarrià, al baixador del Passeig de Gràcia— aquesta olor es repetia indefectiblement, com si l'aire caminés més que el cotxet que us transportava i reaparegués successivament, i així, si fos cas que haguéssiu de seguir aquest itinerari, arribàveu al vostre domicili amb una saturació de vegades excessiva. Aquest fenomen tenia, a més a més, una projecció internacional, perquè a l'època de la tracció animal totes les ciutats d'un cert volum d'Europa presentaven la mateixa característica; per a entrar-hi calia trencar la cortina de les exhalacions equines, especialment típiques (barrejades amb l'olor del fum) a les estacions. Quan vaig arribar per primera vegada a París, el 1919, l'estació del Quai d'Orsay em semblà, olfactivament, la reaparició de la barraca barcelonina sota un altre cel, enmig d'una altra arquitectura, entre una altra gent. Avui, aquest matís d'uniformització ve donat per les exhalacions de la gasolina i dels subproductes del petroli, que a tot arreu són el mateixos.

Pobres cavalls dels faetons, dels fiacres i dels cotxets, generalment escanyolits, obedients, resignats, marcant amb les ferradures el trotet monòton (que de vegades podria arribar a tenir un repicat més viu), sobre l'empedrat del carrer! No puc separar el record d'aquests sorolls de les nits d'insomni que vaig passar tornant de Torrentbò —les nits de la readaptació a un medi més dens. Des d'aquell pis del carrer de Mallorca que llavors habitava, sempre era possible de sentir, a la nit, un trotet més o menys llunyà que s'acostava o s'allunyava segons la direcció del carruatge i que de vegades quedava un moment desdibuixat pel xiulet d'una locomotora o pels tres tocs de sirena, sords, que feia un vaixell salpant del port. Quan arribà la primavera, sota els ombratges dels til•lers de la Rambla de Catalunya (que gràcies a aquests arbres és un dels carrers que m'agraden més de Barcelona), veia els cavalls dels cotxes de punt amb el morralet penjat al coll menjant el pinso del migdia i sovint en un estat de distensió particular presentant un membre llarg, flàccid i mollàs entre les cames del darrera i que el ventet suavíssim que passava semblava fer oscil•lar lleugerament. Els cavalls, apareixien totalment abstrets, mastegaven la garrofa lentament, potser per la creixent flaquesa del dentat o potser perquè la depressió de la servitud els donava una insuperable inapetència. Hi havia algun cavall negre que tenia en els ulls (ampliats) de gasela uns reflexos daurat-obscurs que l'ofici no havia pogut, encara, totalment abolir.

3.EL CARRER ESTRET (novel•la)

Quatre paraules

Després de parlar, durant tants anys, del que és i del que no és una novel•la, s'ha arribat a tenir d'aquest gènere literari una noció tan vaga, que tinc por que «El carrer Estret» podrà ésser considerada una novel•la com tantes n'hi ha.

Heus aquí, esquemàticament explicat, el que ha succeït amb aquest llibre. En un moment determinat em semblà divertit, sobretot per evadir-me de la meva carregosa activitat periodística, utilitzar la idea stendhaliana del mirall. Així, vaig fer passar un mirall —el meu modest mirall!— per una petita població del país, per una població anomenada Torrelles, d'uns quatre mil habitants. El mirall reflectí les imatges contingudes en aquest llibre —imatges que he descrit de la millor manera que he sabut i d'acord amb les meves preferències; és a dir, tractant de posar el màxim interès en els detalls.

L'espill —bellíssima paraula!— em donà, doncs, una sèrie d'imatges, però vaig haver de constatar que no reflectia cap argument travat, cap arquitectura tancada. Un mirall és una força passiva, desproveïda de facultats ordenadores. Si el mirall no reflecteix cap argument és que davant seu no n'hi passà cap. Ara bé; com que aquest fet em confirmà en la sospita que en la vida no es produeixen arguments més que per una raríssima casualitat —i, per tant, que les novel•les amb argument, més que reflectir la vida, no fan més que arbitrar una forma d'artificiositat—, no em vaig pas considerar autoritzat a ésser més papista que el Papa ni a modificar en el més mínim els reflexos del mirall.

El fet que el públic cregui que les novel•les han de tenir argument no vol pas dir que en la vida n'hi hagi. Aquesta necessitat del públic és el que demostra que la vida, transportada al pla literari, és una segregació informe, caòtica, d'imatges. La fatiga que produeix aquest caotisme incessant i incomprensible és el que fa desitjar una ordenació, una coherència, encara que sigui artificial, arbitrària i totalment inversemblant. El bosc enerva sempre un xic; el jardí és més intel•ligible i plàcid. La característica de la vida ve donada per una varietat insubornable. Per això parlem sempre d'unitat com d'un paradís perdut en una llunyania tan remota que ens fa inconsolables.

Així, doncs, «El carrer Estret» no conté cap argument satisfactori. Posar-n'hi un hauria ultrapassat el meu projecte d'utilització pura i simple del mirall. He tractat purament de practicar la definició stendhaliana en un lloc concret i determinat i en un temps donat. Les imatges que l'espill ha reproduït no estan pas tocades, certament, de bellesa ideal. Són imatges absolutament vulgars — aclaparadorament vulgars. No he pas gosat modificar-les, i menys encara retocar-les. Són imatges de la vida tal com és —més que imatges inventades i convencionals. Són imatges de la realitat. En aquest sentit aquest llibre es troba en la línia de la prosa que s'escriu en els països on hi ha, encara, una literatura. Aquesta prosa està afectada per un creixent respecte a la realitat prodigiosa i inesgotable, grollera i màgica.

Aquest llibre és, en tot cas, el resultat que ha donat el pas del meu mirall pel carrer Estret de Torrelles. Si la petita aventura no ha produït uns efectes més conspicus i brillants, ha estat probablement potser perquè en el temps que vivim no hi havia altra possibilitat.

Palafrugell, tardor 1949 Cadaqués, primavera 1951

I

De Barcelona, per a anar a Torrelles en tren, s'ha de baixar a l'estació de Marina de Torrelles. En aquest lloc, i connectada amb els trens principals, hi ha una línia d'autobusos que després d'un viatge de dotze o tretze quilòmetres us deixa a la població.

El viatge no seria pesat si els autobusos fossin suficients. Gairebé tot l'any, però, i sobretot a l'estiu, aquests vehicles porten més gent de la que normalment s'hi pot encabir, i, així, sovint s'hi ha d'anar dret o sobre el sostre ventejat. A l'estació, la gent baixa del tren, es posa a córrer i ocupa el carro per assalt, a trompada seca. Com que jo ignorava aquests costums del meu nou país de residència, quan he penetrat en l'autobús tots els seients eren ja ocupats i he hagut de fer, per tant, el viatge dret. Així, involuntàriament, he donat l'esquena, durant una pila de quilòmetres, a una senyoreta morena, d'ulls negres, que m'ha semblant molt bella. M'ha sabut molt de greu —m'ha sabut sobretot greu restringir-li la visibilitat amb la meva presència incòmoda i inoportuna. He arribat en tot cas a la població de la qual he estat nomenat veterinari titular, en circumstàncies desproveïdes en absolut de solemnitat, amb més pena que glòria, per dir-ho clar.

En el nostre país, les carreteres que porten de la marina a l'interior solen tenir un gran encant. Solen passar primer per un paisatge d'hortes i d'arbres fruiters, d'una regularitat lluminosa. Entren, després, en el primer repeu de terres de secà que fan el gra d'aresta. S'enfilen de seguida sobre un pla inclinat més brusc i la carretera fa giragonses suaus entre les vinyes, els garrofers i els olivets —i sovint els ametllers. Després es travessa una petita collada que dóna accés a una vall que de vegades és estreta i altres més folgada, tancada generalment, al fons, per un amfiteatre de muntanyes plenes de pins fins a la carena. En la primera part del viatge, l'ascensió us fa sentir el gust de la claror i la joia de l'esbatanament; a mesura que aneu pujant, la visió de la mar se us va dilatant cada vegada més. Quan, traspassada la collada, entreu a la vall, us sentiu envaïts per la calma i el recolliment.

La impressió que aquest primer viatge m'ha donat del país ha estat francament bona. M'ha semblat que la vall en la qual es troba Torrelles és molt gran i positivament rica. El sistema muntanyós que la tanca a nord i a ponent m'ha fet l'efecte d'ésser molt poblat d'arbres i abundant de masies. Més enllà de la carena, molt lluny, tancant l'horitzó remot, s'entreveuen els perfils típics del Turó de l'Home i de les Agudes, del Montseny.

Desembarcat de l'autobús a Torrelles, m'he dirigit a la Fonda del Comerç amb la intenció de prendre-hi allotjament. D'entrada, la fonda m'ha fet un efecte molt

mediocre. L'experiència ha confirmat la primera impressió copiosament. M'ha semblat trobar-me davant d'un negoci —com tants n'hi ha en el país en qualsevol ram— dels que marxen per si sols, per pura inèrcia, enmig de l'abandó dels seus propietaris. En el nostre país és fàcil de trobar empreses admirablement i àvidament portades; però també és corrent de trobar-ne que no interessen en absolut als seus beneficiaris. Aquests senyors s'hi mantenen al davant perquè en la vida s'ha de fer una cosa o altra per passar l'estona, per una espècie de mandra de liquidar-los permanent. Són persones capricioses i avorrides a les quals tot interessa menys el que fan habitualment. El nombre d'éssers humans que transporta tota la vida una informulada il•lusió perduda és, en aquests rodals, considerable. Gairebé tot és portat d'una manera provisional, a precari, diríem. Per això hi ha tan poques coses que marxen bé.

La fonda està dirigida per dos germans —exactament per un germà i una germana, persones ja madures, d'una certa edat, amb aquesta curiosa característica: la tendència que tenen a tractar a tothom amb la màxima consideració menys els seus clients. M'ha quedat gravada a la memòria la cara d'estranyesa que feren quan els vaig dir que la meva intenció era prendre allotjament a casa seva per una llarga temporada. No donaren la més petita mostra d'interessar-se per aquesta possibilitat. Al contrari. Hi feren una cara com volent dir: «Aquest senyor té unes pretensions notòriament exagerades».

Es tracta d'una fonda especialitzada a aixoplugar viatjants del comerç. Hi ha pobles en els quals aquestes honorables persones han de pernoctar si us plau per força, perquè les comunicacions estan organitzades d'una tal manera que no hi ha possibilitat de defugir-ho... És una mena de rifa —o si voleu de monopoli— caiguda graciosament sobre determinats establiments per designi de la Providència en col•laboració amb la desídia humana. Quan es produeix la caiguda d'una d'aquestes sorts, l'establiment s'embordereix i esdevé un element contrari als interessos humans més respectables.

Després de les primeres hores passades a la Fonda del Comerç, vaig comprendre que m'havia extralimitat en suposar que hi podria prendre un allotjament llarg. Contra aquesta hipòtesi aparegueren símptomes inequívocs.

Vaig arribar a la fonda mitja hora abans de l'hora de sopar. Poc després de la meva aparició, vaig adonar-me que la senyora sobre la qual requeia una part de la propietat del negoci sortia amb un cabàs a comprar el meu sopar. El repàs s'inicià amb una trista anxova, un tallet de mortadel•la i uns brins d'escarola; seguí amb una truita elaborada amb oli sentors i un bistec subtil i coriaci com una orella de gat; una galeta o dues per postres. El vi em semblà de baixa qualitat: un líquid merament industrial, d'una dolçor nefasta. Jo no he estat mai un tastafí, però tot plegat em semblà revoltant; i encara ho agreujà tot el fet de pensar que aquelles vitualles havien estat portades a corre-cuita, un moment abans, per la senyora de l'establiment. El repàs respongué a una concepció de la cuina inhospitalària i trista.

L'habitació em semblà adequada a penes per a dormir —i encara considerant les coses amb molta benvolença. Arribava a Torrelles per estar-m'hi, potser per arrelar-m'hi, per exercir-hi una professió d'una indubtable responsabilitat. Era indispensable —una pretensió mínima— disposar d'un racó per a llegir, per a escriure, per a tenir-hi els meus llibres i les meves coses, per a desplegar-hi una vida aproximadament normal. Era impossible d'imaginar que es pogués exercir la veterinària a Torrelles des dels cafès de la població o divagant per places i carrers.

—Em podran posar sens dubte una taula a l'habitació... —vaig dir amb un aire gairebé suplicant al propietari masculí.

—No sé pas si en trobarem cap... —respongué l'amo amb un aire entre desmenjat i irònic.

—També, potser, haurem de veure d'arreglar aquest llum... —vaig afegir.

—Què passa amb el llum?

—Ja ho veu. La bombeta és tan alta, la seva suspensió és tan llunyana, que en aquesta cambra és pràcticament impossible de llegir o d'escriure...

—Que no té la vista gaire bona, vostè?

—Sí senyor. Excel•lent. El que li dic, però, és que no perdríem res fent aquesta petita modificació. A més, hauríem de mirar de poder apagar el llum sense necessitat d'haver de saltar cada vegada del llit.

—Ui, ui, ui...! Vostè demana molt...

—I una cadira còmoda per seure, no la podrem tenir? És ben poca cosa, una cadira...

El propietari no tornà resposta. La petició d'una cadira, la trobà tan estranya que féu una cara de sorpresa acusadíssima. Mentrestant s'arronsà imperceptiblement d'espatlles, dissimulant, com aquell qui no fa res.

Encara vaig tenir la ingenuïtat de preguntar-li si la casa disposava d'una banyera, d'una dutxa, d'un qualsevol procediment per a mantenir una mica d'higiene.

—Comprendrà... —digué l'amo, una mica impacient—. Això és una fonda de gent que passa...

—¿Però vostè no accepta la possibilitat que algú s'hi quedi més d'una nit?

—A més, tot el que vostè pretén costarà car...

—Perdoni. No crec pas que fins ara hagi regatejat. ¿O és que ho he fet sense pensar-hi?

Li vaig explicar reiteradament el que feia al cas. Li vaig dir que jo era el nou veterinari de Torrelles, que la meva professió em portava a viure al poble una llarga temporada. Que si fos casat o hagués arribat amb la família no l'hauria pas molestat ni un moment, perquè hauria llogat una casa o un pis; però que, essent solter, el més adequat per a viure al poble era utilitzar la fonda, probablement. Vaig afegir que, malgrat la meva solteria, necessitava, com a mínim, disposar d'un racó habitable, per petit i modest que fos.

M'escoltà amb una atenció evident, però al capdavall vaig constatar que no havia pas arribat a despertar-li el més lleu interès professional ni a excitar-li cap fibra d'hostaler. Mentre parlava amb mi, devia tenir al cap altres negocis —devia suposar que el que el feia viure era una cosa oposada a la seva comoditat i probablement al seu interès. Era un espècimen dels qui diuen que la seva professió els esclavitza. Em vaig trobar, en fi, amb un exemplar que no sol pas ésser rar en el país.

Vaig passar la nit com vaig poder. Si hagués volgut resumir la meva situació, hauria hagut de dir que la meva arribada a Torrelles no s'havia pas caracteritzat per una abundància d'elements agradables i de troballes poètiques. De tot el que el dia m'havia ofert, només el paisatge, entrevist a penes des de l'autobús, m'havia interessat. Però el paisatge és l'única cosa que en aquest país no falla mai.

II

L'endemà al matí vaig obrir la finestra de l'habitació i vaig trobar-me amb un dia deliciós. Un dia típic dels voltants de Sant Joan de juny, amb tota la força de l'estiu incipient i totes les gràcies de la primavera granada. La finestra donava a la part de darrera de la fonda; es veia, a primer terme, un petit hort

amb un llimoner, un cirerer d'un verd acarminat, ple de cireres, i una figuera vella d'una pompa rodona com les anques d'una euga. Més enllà hi havia una gran tofa de verd dens, que vaig suposar que era el dels plàtans de la carretera. Per les escletxes que feien les branques es veien els teulats de les cases de Torrelles, pigallats, daurats, cadmis, de color de pela d'albercoc. La llum era mòrbida i fresca —la llum de quarts de vuit del matí. L'aire, finíssim— i venint de Barcelona, on l'aire sol ésser tan espès, d'una finor d'espasí. Però l'esperit d'aquella petita meravella era la calma i el silenci que semblava flotar sobre la terra: una calma extasiada, un silenci gairebé trèmul que la xerradissa dels ocells, el lladruc remot d'un gos o una veu humana semblaven fer especialment delectable.

Vaig prendre un cafè en un bar que em sembla que té per nom el Bar Montseny, després d'haver travessat el mercat de verdures i fruites de la població, instal•lat al carrer, a ple vent. El mercat em semblà abundant de coses fresques. Hi havia sobretot molts cistells de cireres. A Torrelles, les cireres primerenques són anomenades blanquelles; són d'un carmí esvaït, de pell finíssima, amb un punt d'àcid agradabilíssim, i de vegades tenen un esquinç, perquè han estat bequejades per un ocell. Hi havia també cireres més roges, més grosses, més dolces, d'una carnositat més densa i sucosa, que s'anomenen —segons em digueren— cireres de matapedra. En vaig comprar una gran paperina —que vaig menjar tot passant pels carrers i després al bar, mentre feien el cafè. Mai no hauria suposat que les cireres anessin tan bé amb un bon cafè negre.

Al bar, vaig fer una mica de temps, per esperar que a l'Ajuntament comencessin les «hores d'oficina». Havia d'arreglar els meus papers. Quan, a quarts d'onze, el propietari (encara somnolent) em digué que li semblava que el treball municipal havia començat, vaig fer cap al municipi. Vaig tenir sort —que és sempre el millor que es pot tenir en una oficina administrativa. El secretari —un xicot jove, amb un entusiasme que dissimulava perfectament unes certes pretensions— posà ràpidament els papers en regla. L'alcalde —un confiter— fou enviat a buscar tot seguit. Em féu una rebuda d'home gras, cordial i enraonat. S'oferí en tot i per tot i em digué que tindria molt de gust a veure'm a casa seva.

—A Torrelles tindrà feineta... —em digué.

—Ho creu realment?

—Sí senyor, no en dubti pas. Però jo li aconsello de no agafar-s'ho massa a la valenta. Treballi a poc a poquet. El poble és petit, però té molta falda. Tot plegat li farà un passamentet...

Era un home gras que parlava amb diminutius. Em semblà jovial i intel•ligent.

—On vol que firmi? —digué quan el secretari tingué la documentació llesta—. Ja sap que jo sempre firmo els seus paperets...

Aquesta darrera frase, la digué dirigint la cara cap on era jo i picant-me imperceptiblement l'ullet.

—I ja ho sap... —em digué allargant-me la mà, quan hagué acabat de posar les firmes— Sempre que vulgui menjar un bracet de gitano, no ha de fer més que disposar... Mani sempre.

Aquestes frases, les digué mirant el secretari, i tinc la impressió que en pronunciar-les també li féu l'ullet. Després se'n tornà a la confiteria amb un aire satisfet.

Amb el secretari parlàrem encara una estona. Tenia l'oficina al cap dels dits i em semblà que a la casa feia i desfeia a pler. Feia, és clar, un esforç perquè això no es veiés massa, perquè la gent tingués la sensació que el seu pes era molt lleuger, pràcticament inexistent. Així ho portava tot a base de repetir tantes vegades com calia que ell no hi podia fer res.

—Ja ens veurem... —vaig dir-li en acomiadar-me.

—És clar..., però pensi que jo, en aquesta casa, sóc un zero a l'esquerra, un simple empleat, res...

—Vol callar? Ja està entès!

Sortint de l'Ajuntament, vaig considerar indispensable que la primera visita fos per a la vídua del meu antecessor, don Càndid Colomer, que havia tingut a la comarca un prestigi tan sòlid i una posició tan considerable. Portava unes cartes de presentació per a donya Pura, la vídua del senyor Colomer. La visita era important i d'ella depenia —i la frase no és merament retòrica— el meu avenir a Torrelles. En depenia principalment que jo pogués tenir un primer contacte, fàcil, assequible, amb la clientela que don Càndid s'havia fet.

A les dotze vaig trucar a la porta. La casa era situada al carrer principal de la població —al carrer Major— a prop de l'església i em semblà una casa de construcció antiga, però molt ben tinguda, excel•lent. A la porta, sota un esmalt amb el Sagrat Cort, hi havia encara el rètol del meu antecessor: «Càndid Colomer. Veterinari municipal». Vaig lliurar les cartes que portava a una criada i la senyora em rebé de seguida.

La senyora m'acollí amb un posat de compunció i de tristesa. La meva presència —per similitud de professions— li avivà el record del seu marit i es produí l'escena natural.

—Vostè ve a ocupar el lloc del meu difunt marit, del meu pobre

Càndid! —digué— Comprengui la meva emoció. I tan jove! Vostè podria ésser el meu nét... Valga'm Déu!

Davant de la meva total inexperiència d'aquestes situacions, vaig considerar que el més prudent era dir la mínima quantitat de frases possible. Donya Pura probablement m'ho agraí. La senyora parlà una llarga estona: de la solitud en què es trobava a causa de la seva viduïtat; de la companyia que li feia el seu marit; de l'efecte d'inanitat que amb els anys fan les coses de la vida. A mesura que el monòleg s'anà dilatant, donya Pura tornà a la calma que la meva visita li havia fet perdre. Hi tornà lentament... En cap moment, però, no em semblà visible que les seves paraules tinguessin un to fred, forçat o simplement protocol•lari. Vaig fer-me la il•lusió que la rebuda havia estat excel•lent.

La conversa es desvià aviat cap a les banalitats de cada dia. Parlàrem primer de la professió —que en la seva part més pràctica i tangible donya Pura coneixia perfectament. No li vaig pas demanar res, ni ella m'oferí res explícitament, però aquesta part de la conversa fou d'una cordialitat tan acusada i d'una expressivitat tan lliure, que vaig tenir la impressió que em considerava el successor del se difunt marit. En aquest punt, vaig tenir, a més a més, una agradable sorpresa: la de constatar el respecte a l'interès que posava la vella senyora a parlar de la nostra carrera. En un país en què la professió de veterinari té tan poca consideració social, que és tinguda per una activitat irrisòria, grollera i pestilent, la simpatia de donya Pura em féu un admirable efecte.

Després sortirem a parlar de la població i en general de la comarca, que em semblà que coneixia perfectament. Em donà amb aquest motiu una mostra de confiança, car es considerà obligada —després d'excusar-se'n— a donar-me uns consells.

—No s'ho prengui pas malament —em digué—, però sospito que si segueix les petjades del meu marit anirà bé. El meu pobre Càndid fou un home intel•ligent. Coneixia molt bé la gent. Solia dir que en aquest país gairebé tothom tendeix una mica a la suficiència i a la fatxenderia, en vista de la qual cosa el que dóna en definitiva més rendiment és mantenir-se en una naturalitat i una

simplicitat permanents. Tractava a tothom de la mateixa manera i amb cordialitat i afecte idèntics. No adulà mai ningú, però tampoc no parlà mai de ningú malament. Amb la pagesia, que serà, en definitiva, la seva clientela, s'hi ha d'anar amb molt de compte. Els pagesos són observadors, desconfiats, malpensats i escèptics. El més perillós que es pot fer davant d'un pagès és un paper ridícul per imprudència o fatxenderia. Si això es produeix es fa molt difícil recuperar la confiança i el respecte. Els pagesos toleren més un ignorant prudent que un savi equivocat —i tothom s'equivoca, desgraciadament. Si l'equivocació es produeix, la intel•ligència esdevé una mera hipòtesi d'una vaguetat inconsistent. Ha de fer per manera que els pagesos el comprenguin. Fou la preocupació constant del meu marit. Tenia un veritable horror per les afirmacions brillants i singulars, per les observacions extravagants i paradoxals, pels jocs de paraules de més o menys agudesa. Segons ell, només comptaven les coses que interessaven a tothom. Amb els pagesos, a més, s'ha de parlar clar —s'ha de parlar amb claredat i amb prudència. I això sobretot perquè ells no són mai clars parlant i, més que prudents, són desconfiats i tortuosos...

Mentre donya Pura parlava, jo la mirava atentament. Era una velleta de més de setanta anys, més aviat petita, molt ben conservada, d'ulls blaus, amb una mica de color de rosa a les galtes, amb uns cabells blanquíssims i molt fins. Anava vestida de negre amb un petit ribet blanc al coll del vestit. Parlava lentament, amb una calma deliciosa. Portava unes sabates amb botons, a l'antiga. Tenia unes mans molsudes, amb clotets. Parlava sense a penes gesticular, en un to de veu uniforme i segur, que de vegades feia un petit tremolo.

—Els veterinaris antics —afegí— solien anar a passar l'estona a cal ferrer. Era la seva oficina i alguns hi donaven puntes de foc als animals davant dels badocs aficionats a respirar l'olor de carn cremada que feien les potes tocades pel ferro roent. El meu marit no anà mai a cal ferrer, però tampoc no formà part dels grupets que fan la gent rica. No era pas partidari d'anar al cafè sistemàticament, però agraïa la presència, a casa, de totes les persones que venien a fer-li companyia. Vostè, és clar, té una altra situació. Vostè és solter. Haurà d'anar al cafè. No li aconsello ni la taverna ni el casino —perquè ha de saber que a Torrelles tenim un casino. Li convé l'entremig, el contacte amb la gent mitjana, que en definitiva —i, això, també ho deia el meu marit— és la que té més interès. Ja en parlarem. Potser l'Ateneu Recreatiu és el que li convindrà... De tota manera, tot això és secundari. El principal és la carrera. La persona que emprèn aquesta professió i no parteix de la idea que hi quedarà esclavitzat i sacrificat fatalment, valdria més que no comencés. L'important són les visites, no escamotejar les visites. És incòmode, però no hi ha més remei...

Tot parlant d'aquestes coses, volgué ensenyar-me el despatx i la biblioteca de qui fou el seu marit. El despatx em semblà una mica trist —el despatx d'un home sacrificat en la grisor professional— i la biblioteca, excel•lent —excel•lent, és clar, per al seu temps.

Al costat dels llibres de la professió, hi vaig descobrir una gran quantitat de llibres de Medicina. Seria ara desplaçat que expliqués les raons de la gran satisfacció que em produí aquest fet. Després, donya Pura m'invità a veure la casa, i, això, ho vaig considerar un altre bon símptoma. En els temps que vivim, quan es rep una visita —per més recent que sigui la coneixença— i les possibilitats de la conversació són escasses, hom proposa veure la casa indefectiblement. Així es passa l'estona fent compliments, parlant amb aquella volubilitat escumosa que no compromet a res. Però em sembla que les persones de l'edat de donya Pura són en aquest aspecte diferents: invitar a veure la casa implica una mostra de confiança i és una prova d'amistat evident.

Així, amb una certa parsimònia —la senyora caminava lentament—, seguírem les dependències de la casa: el menjador, molt clar; la cuina; una eixida deliciosa, ombrejada per dos grans til•lers; un saló una mica fosc. Tot plegat em semblà sòlid, burgès —o sia una mica passat de moda— i posat confortablement. Després pujàrem al primer pis. Veiérem dues habitacions i una cambra de bany a l'antiga, molt espaiosa, amb una banyera de llauna arcaica i divertida. En passar per una

de les habitacions, moblades amb sumptuositat, em semblà veure, sobre un domàs de vellut crema que cobria un llit, uns pilonets de papers que encara que els miréssiu de lluny es veia de seguida que eren uns excel•lents papers. La seva tipografia impressionava. Eren accions i obligacions de diversos negocis del país, posades ordenadament, amb una meticulositat perfecta.

—Però, senyora, això és una sorpresa... ¿Vol dir que és el millor lloc per a tenir-los? —que jo vaig dir-li— ¿Vol dir que no estarien millor a la caixa d'un banc?

—No! Què hi vol fer? Aquests papers són la meva feblesa. Ho reconec. És clar: no havíem d'haver entrat en aquesta habitació. Ha estat una distracció meva. Però la planxa ja és feta. Perdoni'm! —No li fa una mica de por de tenir-los ací? —Què vol que li digui? De tant en tant m'agrada de tocar-los, de veure'ls... Els tinc molt ben guardats, però cada tres mesos els col•loco sobre el llit i vinc a tallar els cuponets... És una cosa que fa tants anys que faig, que si no la pogués fer em faltaria alguna cosa, comprèn? Però quina distracció, Verge Santíssima! Ara sí que veig realment que em faig vella...

Quan sortirem al corredor, la senyora, que portava un manyoc de claus, tancà l'habitació amb una cura especialíssima, amb una lucidesa perfecta.

Aquesta petita anècdota em donà confiança —encara no sé ben bé per què— per a sol•licitar l'ajuda de donya Pura en la situació en què em trobava. Li vaig dir que, després de l'efecte que m'havia fet, d'entrada, la Fonda del Comerç, havia renunciat a prendre-hi allotjament.

—És clar! —digué ràpida i decidida—. Vostè ha de llogar un piset. I l'hauria d'haver llogat encara que la fonda fos millor. Vostè ha de causar la impressió que es vol arrelar a la població. Altrament, no farà res...

—Però això implicarà haver de portar mobles, llogar una minyona...

—Naturalment! Això és el que ha de fer sense pensar-s'hi un moment. He sentit dir que al carrer Estret hi ha un piset per llogar. El vagi a veure. Potser farà per vostè. I, si li agrada, no perdi ni un instant...

—I la minyona?

—El servei és escàs, i d'ençà que es posaren aquestes ditxoses fàbriques és escàs i dolent. De tota manera, no serà pas tan difícil de trobar una dona gran, em sembla... Deixi-ho a la meva mà. Vingui'm a veure. Quan no tingui res a fer, vingui'm a veure. No faci compliments...

No vaig pas considerar oportú de perllongar la visita. Vaig acomiadar-me de la vella senyora gairebé emocionat. Posat al carrer, vaig tenir la sensació —potser per primera vegada a la vida— d'estar content. Feia un dia deliciós de començaments d'estiu.

III

A la tarda, vaig preguntar on era el carrer Estret, i, trobat el carrer, vaig fer per manera de veure el pis que hi havia per llogar exactament al número 3. Després d'uns certs treballs —la propietària de la casa havia arribat de Barcelona molt fatigada i se n'havia anat a dormir— vaig poder veure el pis. Era extremament petit, tenia unes certes pretensions modernes, però era molt net. El vaig llogar sense regatejar, tot i que el preu em semblà excessiu. Després vaig posar un telegrama a Barcelona demanant que m'enviessin els mobles indispensables en el camió de l'ordinari. Vaig considerar que el més pràctic seria completar-los amb els que trobaria a Torrelles. Després vaig fer diverses gestions relacionades amb la casa —l'electricitat, l'aigua, etc.—, i això em portà a passar per diferents indrets de la vila.

Torrelles és una vella població que anys enrere fou exclusivament agrícola. Antigament degué ésser molt petita, si hem de judicar pels vestigis de muralla que la tancaven —muralles que en gran part foren enderrocades a finals del segle passat. Dins del seu clos hi havia —i encara hi ha— l'església, que inicialment fou romànica, esdevingué gòtica i es convertí després en una confiteria barroca, tova, pomposa i banalíssima. Darrera l'església hi hagué el cementiri, el terreny del qual es convertí, quan el fossar fou desafectat, en mercat municipal cobert. Dins de les muralles, hi vivotejaren, durant segles, un centenar de focs, cinc o sis-centes persones establertes sobre la terra, aixoplugades en casalots obscurs formant un laberint de carrers estrets, humits i pansits. De les portes de les muralles, en sortien els camins d'accés, es a dir, el sistema de comunicacions que tenia Torrelles per centre. Al marge de cada un d'aquests camins es formà una cinta suburbial —les tres o quatre cames oscil•lants i curvilínies del pop de Torrelles. Fora muralles, hi havia també diverses masies escampades —algunes d'elles molt belles— que avui han quedat més o menys en la línia dels carrers de l'eixamplament que la població ha fet.

Aquesta Torrelles vella i agrícola degué viure, durant dotzenes i dotzenes d'anys, en una calma paradisíaca, sense pena ni glòria, menjant els anys de bona collita i menjant menys en les èpoques magres. La població, no estant situada sobre les grans avingudes de comunicació del país, tenint una posició marginal, degué sentir les sotragades de la història d'una manera suavitzada, indirectament. Però això no vol pas dir que les generacions de Torrelles hagin passat per la terra sense cap resultat apreciable, preocupats només a resoldre els problemes de la fam i del fred, que són els bàsics i els essencials. D'una manera lenta i segura, els pagesos han fet la seva pròpia reforma agrària, és a dir, han comprat la terra, davant de notari, a l'Església i als senyors antics. En el terme de Torrelles la terra és molt repartida. No hi ha cap rastre de feudalisme eclesiàstic ni de feudalisme nobiliari. La terra és neta. No crec pas que tots els pobles —encara!— ho puguin dir així.

Quan, en les últimes dècades del segle passat, arribà a la població la ventada de l'industrialisme —i la conseqüent alça dels preus dels productes agrícoles— la vila cresqué i s'expansionà considerablement. Les muralles foren considerades el símbol de l'antigor i foren enderrocades gairebé totalment. Hom construí fora portes, i la braga de les velles muralles esdevingué un carrer circular, que es convertí, a primers de segle, en el més important de la població, en el més ample i el més animat. Fou anomenat la Carretera. Tot el comerç important de la població es traslladà sobre aquest carrer i la vila s'expandí de la manera tumultuosa i anàrquica que és habitual en el país. S'alçaren coberts, magatzems i casetes d'un pis o dos. S'establí una primera divisió entre persones capaces encara de viure en el clos entaforat i llòbrec de la població i persones que no pogueren, ja, resistir l'estretor antiga. Anar a viure fora portes, tenir-hi una casa, esdevingué l'ideal de la població; el desplaçament es posà de moda, i contra la moda no hi ha lluita possible. La part nova de Torrelles cresqué. Pagesos rics, propietaris de magnífics casalots situats dins del clos, els abandonaren per anar a viure en pisos tronats i mediocres de la carretera. Els casalots foren envaïts per la gent més pobra de la vila i es convertiren en tuguris infectes. Però això no és pas exclusiu de Torrelles. Ha passat en moltes poblacions del país. En realitat aquest moviment és el que ha creat la part moderna de gairebé totes les poblacions catalanes que han crescut un xic.

En aquest moment inicial, hi hagué, doncs, amb el nom de Torrelles, dues poblacions totalment diferents: una població antiga, tronada, d'un gran caràcter, daurada pel sol dels segles, desordenada, d'un pintoresc deliciós, amb racons d'ombra rovellada i teulats de cadmi incandescent —o sia una vella població pagesa—, i una població nova, freda, insignificant, mediocre, de color de terra d'escudelles, caòtica, polsosa o enfangada, segons el temps, un cafarnaüm per a viure i morir malament, la creació exacta de la degeneració del gust dels nostres mestres d'obres i paletes. El conjunt formà un galimaties delirant, però la generalitat de la gent el resistí perfectament. Quan més caòtic fou l'aspecte de la part nova de la població més ostensiblement fou tingut com un símptoma de progrés. La part antiga fou cada dia més deixada a la incúria i al desordre de la pobretalla. La part nova s'anà dilatant i anà

creixent. Hom presencià l'enfonsament de les velles delicioses teulades amb un posat indiferent. Les noves baluernes, sense suc ni bruc, desproveïdes totalment d'intimitat, indiferents, es cobriren amb bigues de ferro o de ciment armat. Fou el símptoma del progrés.

De totes maneres, fins que a Torrelles no es posaren les primeres fabriquetes de gènere de punt, l'organització de la societat es mantingué a base de quatre elements essencials; els pagesos rics, posseïdors d'una o dues masies i més de cent jornals de terra donats a base del contracte de masoveria, a mitges les terres molt bones i a terços les terres magres; els pagesos benestants, estament format per masovers i conreadors de trenta o quaranta jornals en part de propietat i en part de terra arrendada; i els pagesos pobres, posseïdors d'un hort, conreadors de poca terra, generalment tinguda en arrendament. Sobre aquests tres estaments, se n'hi establí un quart: el petit comerç de la població, parasitari certament, però utilíssim, en el sentit de representar la part més viva i eficient de Torrelles. Els pagesos rics, els benestants i el comerç constituïren un bloc de sentiments i de tendències molt semblants; el seu comú denominador fou conservar la situació existent. Els pagesos rics foren conservadors, clericals i tocats de tradicionalisme; els benestants foren conservadors, indiferents, encara que complidors estrictes del precepte i sensibles al progrés; el comerç fou conservador, collfred i d'un liberalisme ostensible. La pagesia pobra oferí dos matisos originats pel temperament personal: el pagès funcionant com un residu de l'antic servilisme, que esdevé, en virtut d'aquest sentiment, del mateix color que el del propietari que li dóna les terres en arrendament; i el pagès que viu fora de les deixalles mentals tradicionals i és un contra opinant sistemàtic i permanent —sobretot durant els anys de misèria. Els underdogs, per dir-ho en anglès. És per dir que a primers de segle les forces del sentit de conservació tenien una prevalença decisiva.

Es posaren amb això les fabriquetes a què al•ludíem fa un moment, i el fenomen produí l'aparició d'un element nou: de la burgesia. Com que el negoci fou bo des del primer moment, el pes de la burgesia es manifestà de seguida. Fou una classe que portà idees noves, tendències desconegudes, sentiments diferents. La burgesia considerà que el clos antic de la població no tenia el més lleu interès i era absolutament faltat d'higiene. La classe burgesa es reclutà en part de la gent de Torrelles, en part fou forastera: gent que pujà del no-res, treballadora, tenaç, obsessionada per la idea de viure bé. Aquesta classe es féu construir, a la part nova de la vila, uns xalets de gust suís, producte de la col•laboració de grasses i pretensioses senyores i d'arquitectes ineptes malgrat les pretensions ostensibles. Les velles portalades daurades, les gracioses finestres gòtiques de les cases del clos antic, foren enganxades a l'arquitectura helvètica —matís germànic de catàleg, s'entén. Però aquestes cases oferiren una curiosa novetat, crearen un fet desconegut a Torrelles: hom constatà que, en el seu interior, s'hi vivia bé. Això produí un descobriment: que els propietaris rics vivien malament, enmig d'una gasiveria i una misèria dissimulades i decents. A l'hivern, els propietaris, malgrat tenir unes llars magnífiques, no encenien mai foc; vivien al voltant d'un braser irrisori i pudent. Els burgesos tenien calefacció —i el curiós era que l'encenien! En el curs de les tres primeres generacions burgeses, les famílies de la classe tingueren, és clar, la primera motocicleta de Torrelles, el primer cotxe, el primer telèfon, la primera bombeta elèctrica, el primer radiador, la primera cafetera elèctrica, el primer aparell de ràdio, la primera nevera —i de seguida que arribi la televisió seran els primers en tenir-la. Foren així mateix els primers que pogueren dir que havien estat a Anglaterra, que coneixien Londres i París, l'Oberland bernès i Florència, que havien navegat en transatlàntics, en expressos internacionals i en avions fabulosos. Tot això féu a Torrelles una impressió immensa. Tot això coindicí amb l'enorme fenomen de l'aparició de senyores tenyides de ros i de senyors altius, telefònics i amb entretinguda fixa. Quan el senyor rector cregué que havia arribat l'hora de fer la gara-gara a la burgesia, el fet fou considerat decisiu en el sentit de representar el tancament d'una època i l'inici d'uns altres temps.

L'estament burgès que viu encara a Torrelles —car algunes famílies s'han traslladat ja a Barcelona per sempre més— ha format sempre un clos a part, que

no ha tingut, a penes, contactes amb el poble. Ha constituït un món a part i rigorosament tancat i al qual només ha tingut accés l'autoritat constituïda. Això, per contrast, ha fet que els elements tradicionals del poble, hagin mantingut, davant de la nova classe, un isolament complet, per no dir un profund menyspreu. Els vells propietaris i els burgesos han viscut ignorant-se mútuament, en realitat com gat i gos, ironitzant-se alternadament. No s'han avingut mai en res. Els burgesos tenen el seu casino —que ells personalment no freqüenten, però que serveix perquè hi prenguin cafè els seus empleats, els seus admiradors i en realitat la seva clientela. Els propietaris i la gent de posició mitjana tenen el seu propi local, l'Ateneu Recreatiu, entitat que té com a principal finalitat la de viure a espases tirades amb el casino. El poble, doncs, està atomitzat i separat per esberles profundes. En el sistema d'aquests recalcitrants incompatibilitats, d'aquesta permanent desunió, els conserges de les societats al•ludides —i d'alguna altra— hi juguen un paper molt decisiu.

L'aparició i el funcionament de les fàbriques crearen un corrent d'homes i dones cap a la proletarització molt acusat. Aquest corrent es nodrí principalment de la pagesia pobra i la mitjana, tant de la radicada a la població com de la rodalia. De les masies dels voltants, fins de les més remotes, apareguerien persones que passaren a crear una classe que quaranta anys enrere era totalment desconeguda: la classe obrera. Això tingué una gran transcendència, perquè modificà molt les idees i la manera de viure tradicional. L'inconformisme guanyà terreny d'una manera molt visible. Potser avui, en termes generals, algunes famílies viuen millor que a primers de segle. El petit comerç és més ric que abans. Però potser, si hom prescindeix de les aparences, els pobres són més pobres que abans. Com a conseqüència, de l'aparició de tots aquests factors, Torrelles, que l'any vuitanta tenia 600 habitants, ara en té a la ratlla de 3.500.

Dintre de la seva mida, és un poble absolutament Standard. L'església és servida pel senyor rector, un vicari i un vell beneficiat que fa d'organista i es dedica a l'erudició local. Hi ha un cinema que té forma de magatzem de la S.A. Cros, amb el paviment en pla inclinat; dues sales de ball; dos casinos —o tres— i diferents tavernes i bars; caixa d'estalvis amb una petita biblioteca neta i agradable; dues entitats bancàries hi tenen sucursals. Hi ha sindicat agrícola, germandat, notaria, central telefònica, dos ordinaris i administració dels autos. Cada setmana es fa a la població un mercat d'ous, conills i pollaia, oques i ànecs, que compren mercaders barcelonins. S'hi celebren dues fires l'any, però la seva esplendor va —segons em diuen— de baixa. La festa major —el tercer diumenge d'agost— sol ésser molt animada. La petita se celebra per Sant Ponç, el mes de maig. La gent m'assegura que els pèsols que es cullen en el terme de Torrelles són apreciadíssims i no tenen rival, com a dolçor i com a suavitat. No ho és pas. Per a constatar-ho he fet tard. En tot cas, un dels factors del patriotisme local, de la població, són els pèsols.

Una gran part d'aquesta informació sobre Torrelles em fou donada per donya Pura en el curs de la llarga conversació que vaig tenir-hi amb tant de gust, i a la qual he fet una referència en el capítol anterior. En el curs de les meves anades i vingudes posteriors he tingut ocasió de parlar amb diverses persones que em completaren la informació. A més, he tingut avui l'avinentesa de confirmar de visu moltes de les coses ací consignades. Afegiré, en forma de post-scriptum, que l'aigua de la població m'ha semblat molt bona i positivament adequada al meu personal sistema orgànic. Disposar d'aigua bona és molt important, no solament en el moment de beure-la —cosa a la qual sóc escassament donat—, sinó per a la condimentació de les coses en general. Per a viure, l'aigua és tan important com els sentiments.

IV

Avui he fet una visita a la senyora viuda de don Càndid Colomer i li he comunicat les notícies més importants: li he dit que he tingut la visita dels dos primers clients i que m'he hagut d'ocupar —amb resultat encara incert— d'un cavall i d'una vaca. Li he dit així mateix que havia llogat la casa del carrer

Estret i que esperava els mobles d'un moment a l'altre. M'ha fet l'efecte que escoltava aquestes notícies amb una curiositat i una complaença extremes.

—I el carrer Estret, què li ha semblat? —ha fet donya Pura.

—No sé com dir-li... D'entrada m'ha semblat estret, realment. No li puc dir, per ara, res més.

—Crec que hi estarà bé. La situació del pis, per a la seva feina, és encertada. És un lloc de pas, de molt de trànsit. En realitat és el principal camí de sortida de Torrelles cap a la pagesia. Sempre ho deia el meu marit... I Torrelles, quin efecte li ha fet?

—Per ara m'agrada molt... Si hi arribo a tenir una mica de feina, em sembla que hi estaré bé.

—Oh! D'això no es preocupi. Tindrà tanta feina com voldrà. Si arriba a tenir una mica de paciència i sap adaptar-se, em sembla també que hi estarà bé... L'important és tenir paciència. M'han dit que els joves d'avui no solen tenir-ne gaire. Ès cert?

—Els joves d'avui, senyora, són com els de sempre. N'hi ha que en tenen i alguns que no en tenen. No vull pas dir que el nombre de tabalots no hagi augmentat de concert amb les noves idees, però aquest augment és insignificant.

—Desenganyi's, els joves d'avui tenen moltes més sortides que a l'època del meu marit. No li sembla?

—De sortides per a morir-se de fam o per a viure malament, n'hi ha tantes com vulgui. De les altres, hi ha les de sempre...

—Sí, és possible... Jo ja sóc tan vella...! Tot el que sé és perquè ho sento dir.

—I parlant de tot, senyora, ¿té alguna notícia sobre el servei que em va prometre? Perdoni que li recordi l'oferiment, que és tan important per a mi.

—He encarregat la qüestió a la meva família i ara, d'un moment a l'altre, espero notícies. Tinc la impressió que abans d'anar-se'n sabrem alguna cosa concreta.

Parlàrem d'alguna cosa més, i tot d'una feren irrupció a l'habitació tres persones del sexe femení que saludaren la vella senyora amb moltíssim afecte després d'haver entrat per ordre d'edat i en fila índia. Vaig ésser presentat a les tres persones, que resultaren ésser una cunyada, una cosina i una neboda de la vídua Colomer. La cunyada, la senyora Carme, era una dona de molta edat, d'una blancor esbravada, extremadament flaca, rígida, d'una flaquesa tubular, que semblava una sardina dreta sobre la cua. La cosina era anomenada Gracieta. Era una senyora de més de cinquanta anys, plena de carns, de cabells rars, amb un nas punxegut i unes ulleres de vidres espessos. La neboda era molt jove i es deia Anita. Devia tenir a penes una vintena d'anys. Era una castanya d'ulls verdosos, de carnositat fluvial, d'una aparença una mica bleda. Les dues primeres senyores i la senyoreta anaven vestides de negre i el conjunt era d'una tenebrositat impressionant.

Quan les tres persones saberen que jo era el nou veterinari de la població en miraren amb una extrema curiositat. La senyora Carme em saludà amb una inclinació de cap i una mirada inquisitiva. La senyora Gracieta m'allargà la mà cordialment i m'esguardà amb uns ulls de peix, després d'haver donat un nou assentament a les seves ulleres. Anita féu un moviment d'impaciència irreprimible en saber que jo era veterinari. Era un ésser humà a afegir a la immensa legió que odia la veterinària. Vaig suposar que era un temperament sublim i en tot cas poètic.

—Hi ha notícies? —preguntà donya Pura a les senyores, després que aquestes

hagueren pres seient.

—Sí, tia —digué ràpidament Anita.

—Bones?

—Sembla. Demà a mitja tarda vindrà la Francisqueta. —La Francisqueta? De quina Francisqueta parles? —De la que havia servit a casa de don Martí Roig... —Ah, sí, magnífic! Excel•lent cuinera...

—Una mica massa xafardera...! —observà la senyora Carme, secament.

—Xafardera i xerraire... És una dona que no calla ni un moment —afegí la senyora Gracieta.

—Però és una excel•lent persona i de tota confiança —observà donya Pura.

—Ah! Això, sí! —digueren alhora les tres persones vestides de negre—. La veritat allà on sigui...

—Ja ho sent, senyor facultatiu... —digué la senyora, rient—. Demà vindrà la Francisqueta. Tingui l'amabilitat d'estar present. Es tracta d'una dona gran, que ha servit tota la vida, coneixedora dels fogons, persona de tota confiança, però xafardera i xerraire sense límits. Què li sembla? Li convé?

—No em sembla pas mal programa, francament... De tota manera, espero el seu consell...

—Jo no la prendria encara que me la regalessin! —digué donya Carme amb una acritud despectiva.

—I jo encara menys! —afegí la senyora Gracieta.

—I tu, Anita què et sembla? —preguntà donya Pura.

—Jo, pobra de mi...

—Doncs jo l'agafaria sense pensar-hi un moment! —digué la vella senyora, rotundament—. I si em trobés en el cas d'aquest jove, que és solter i ací present, encara m'hi pensaria menys...

—I per què ho dius? —preguntà donya Carme en el mateix to agre d'un moment abans.

—Ho dic perquè m'ho sembla, simplement. Si aquest jove la lloga, estic segur que es firarà bé. Ja en parlarem més endavant...

—Es veu que cada dia hi veus més clar... —digué la senyora Carme amb una rialleta forçada, però desalterant-se notòriament.

Vaig preguntar a quina hora seria la visita de la persona anomenada Francisqueta, i Anita em digué que seria l'endemà, a les cinc quarts de sis. Vaig tractar després d'acomidar-me, però donya Pura em pregà de quedar-me, encara, una estona més.

—Vas a la novena, Carmeta? —preguntà amb això la vídua, amb una aparença de gran interès.

—Sí, sí. Vaig a la novena.

—Jo no hi puc anar, i ho sento moltíssim. Les cames no em poden portar, em pesen. L'any passat anava més lleugera. I explica'm... Què hi ha a la novena? T'agraden els sermons?

—Els trobo tristos. No hi puc fer més.

—Tristos, dius?

—Sí, tristos; què hi farem! Quan era jove trobava que els sermons eren inflamats i una mica lleugers. Ara em deprimeixen.

—Senyal que et trobes bé, Carmeta, senyal que et trobes bé. I tu, Anita, també trobes que els sermons són tristos?

—No ho sé, tia, no ho sé.

—No ho saps? Aquesta sí que és bona! ¿Que no els escoltes, els sermons, quan ets a l'església? —Sí senyora, si...

—Què li sembla, senyor facultatiu, quines nebodes presento... Van a sentir el sermó i no saben què dir-ne... Valga'm Déu! —Deu ésser perquè els fan tant d'efecte... —No em faci riure!

La senyora Gracieta interferí llavors la conversació i preguntà a donya Pura si jo pensava viure a la fonda o llogar un pis. La pregunta fou tan extemporània, que vaig suposar que la senyora Gracieta era sorda o almenys una mica dura d'oïda.

—Sí, sí —digué la vella senyora amb un somriure bondadós—. Aquest jove ha llogat el pis del carrer Estret.

—Exacte, sí senyora. El pis del número 3 —li vaig dir.

—I vostè irà a viure al carrer Estret? —saltà donya Carme, feta una pólvora—. Què em diu! Verge Santa! Ja sap el que ha fet?

—I per què ho dius, tot això, Carme?

—El carrer Estret! Mare de Déu! Però si és l'últim carrer de la vila. Jo no iria a viure al carrer Estret encara que m'arrosseguessin...

—Jo tampoc, francament... —corroborà la senyora Gracieta. —I per què? Què n'heu de dir, del carrer Estret? —És el carrer de més trànsit de Torrelles. El que hi ha més soroll...

—Molt bé. D'acord. Però tot això podria ésser precisament el més convenient. Aquest senyor necessita tenir el despatx en un lloc cèntric, de molt de pas. A més, posat a casa, amb les finestres tancades, quin soroll voleu que tingui? No em feu riure...

—El carrer Estret és el menys assolellat de Torrelles... —insistí la senyora Carme amb una peremptorietat contundent.

—Això és veritat, tia... —afegí la senyoreta Anita.

—Molt bé, perfectament..., però aquest senyor no se'n pot pas anar a viure en despoblat, en un lloc on toqui el sol de ple a ple totes les hores del dia... En aquest món, tenir-ho tot és impossible.

—És clar —vaig dir, adherint-me a les idees de la senyora vídua.

—Aquest senyor no ha pas vingut a Torrelles a prendre banys de sol; ha vingut a fer de veterinari...

—Tot el que vulguis, però no puc sofrir el carrer Estret. L'ambient que hi ha de xafarderia en aquell carrer m'ataca els nervis. Recorda el que s'arribà a dir del teu pobre marit, el meu germà, al carrer Estret.

—Doncs ara hi entrarà un nou element: la Francisqueta.

—Només hi falta aquesta...

—Ja veu, senyor facultatiu, si serà divertit el carrer Estret! Ja vindrem a fer-li companyia...

—No compti pas amb mi! Jo no vull tenir ni art ni part en el carrer Estret... —vociferà, més crispada que mai, la senyora Carme.

—Realment, Pura, exageres una mica... —afegí, amb un mal humor notori, la senyora Gracieta.

—Dius que exagero? No en volia saber d'altra. què fem totes plegades, sinó xafardejar tot el sant dia? En què passeu el temps, vosaltres, sinó xafardejant d'un cap de dia a l'altre? ¿Què és, en què consisteix, la vida de Torrelles, i de tots els pobles, sinó en el pur xafardeig? ¿Com passaríem el temps si no tinguéssim aquesta distracció? —féu donya Pura amb displicència.

—Tia, no s'ho agafi així —digué Anita.

Vaig considerar que el moment era especialment adequat per a acomiadar-me —la conversació era asfixiant i terriblement indígena—, i ho vaig aconseguir malgrat la pressió de la vella senyora. Les seves parentes m'allargaren la mà amb una accentuada cortesia, però amb una fredor evident. Aquelles senyores estaven acostumades a discutir, però jo era massa foraster a la casa per a no trobar que allò era penible. Quedà fixada la pròxima visita per a l'endemà, a les cinc quarts de sis.

V

He anat —no tenint res més urgent a fer— a donar una ullada al carrer Estret.

Quan Torrelles tenia muralles, una de les portes del recinte s'obria a ponent. Encara és visible un vestigi de torre que constata el fet. En aquesta porta s'iniciava un camí que després de giragonsejar sobre la part més plana i rica del terme fa cap a les masies escalonades sobre la carena. A partir de la braga de la muralla, a banda i banda d'aquest camí, s'hi alçaren unes cases que formaven l'actual carrer Estret. Gairebé totes elles són del segle XVIII i responen, més que al gust refinat del segle, a una concepció una mica ventruda de la solidesa. Posteriorment, però, han sofert tantes reformes i tantes modificacions, que exteriorment són impossible de reconèixer. Els queda només la cornisa, l'orella baixa del teulat, que sembla feta expressa perquè, a sota, hi facin el niu les falcies i les orenetes.

Avui, el carrer Estret queda diluït a dins de l'eixamplament que ha tingut Torrelles. Comença a la carretera i acaba a la placeta de l'Om, però després d'aquesta placeta ni ha encara diferents carrers, de manera que es pot dir que el carrer és dels més cèntrics. A la placeta de l'Om —que és vagament triangular i molt petita— he tractat de veure si trobava l'om que sens dubte donà nom a la placeta; però, d'arbre, no n'hi he vist pas cap, i d'om encara menys.

El camí carretal que anava a les masies i que s'iniciava en aquesta placeta és avui una petita carretera provincial. Com que sospito que aquesta serà la meva carretera, l'he seguida fins als afores del poble i, encara que plena de pols, m'ha semblat molt bonica.

El carrer Estret pròpiament dit deu tenir una llargada com a màxim d'uns cent trenta metres. Té una forma curvilínia —la mateixa forma que agafa la part central d'una serp en arrossegar-se per terra. He utilitzat la forma de la serp per comoditat i per fer-me entendre. També hauria pogut dir que el seu traçat s'assembla a la forma que agafen les ales d'un ocell quan les té horitzontals i tibants i al màxim d'esteses; és a dir, quan l'ocell planeja. Aquesta forma fa

que de l'entrada del carrer no es vegi la sortida —malgrat ésser un carrer tan curt— i que de la sortida no es vegi l'entrada. Fa encara que des del centre del carrer no es vegi ni l'entrada ni la sortida.

El carrer, en el qual no he vist, malgrat els meus esforços i les meves bones disposicions cap element de sublimitat ni de pintoresc, té una nota d'una obvietat indiscutible: és realment estret. Sobre els seus costats hi ha una vorera de pedra en el qual pot circular un ésser humà amb una facilitat evident. De tota manera, si aquesta persona fos molt voluminosa, com aquells homes tan grassos que abans es veien de tant en tant en el país i que semblen haver-se'n anat a l'altre món per delicadesa, silenciosament, els marxapeus del carrer serien insuficients. Pel centre del carrer —que és empedrat amb llambordes d'ull de serp—, hi pot passar un carro o una tartana folgadament. S'entén un carro embalumat fins dalt de tot de palla o d'userda. En aquest cas, les voreres i donen un suplement d'espai que li permet transitar amb una justesa perfecta. És a dir: el càlcul que serví per a construir el carrer fou fet a base de servir de pas a un carro de pagès carregat a seny. Mentre el transport es féu a base d'aquests carros, el càlcul fou perfecte. Avui resulta anacrònic i notòriament insuficient. Quan un camió modern s'atreveix a enfilar el carrer, ha de col•locar tot el joc lateral de les seves rodes sobre la vorera, cosa que no és pas senzilla i que sempre provoca les protestes aïrades dels ciutadans del carrer i les dels transeünts abocats a un perill cert, naturalment. El carrer Estret, doncs, ha entrat en un període més o menys llarg d'agonia. La seva duració dependrà dels diners que es tinguin per a crear una via de més ample i còmode accés. El motor d'explosió en tot cas desplaçarà el carrer a les golfes dels trastos vells. Arribarà un moment en què aquesta giragonsa urbana serà un indret silenciós, recollit i quiet. Els nostres fills —amb seguretat els nostres néts— veuran créixer l'herba (una mica de filet verd) pels intersticis de l'empedrat. Mentrestant és l'esca de tota mena de petits conflictes entre el trànsit rodat, la ciutadania que hi és establerta i el transeünt modest. Hom hi sent una estranya sensació de perill: tot sembla col•laborar-hi activament en la producció d'una gran desgràcia: veure com un camió aparatós aixafa sobre el mur del carrer un home o una dona o potser una nena d'ulls negres o de cabells rossos. Llavors les coses s'arreglaran ràpidament i de seguida començarà a créixer l'herba entre les pedres del carrer.

Si jo tingués una sensibilitat adequada a la brutalitat i al tumult dels nostres dies, aquesta possibilitat secreta i latent del carrer Estret em produiria, potser, un pessigolleig de baixa curiositat. Aquest aspecte de la vida actual, però, no fa per a mi, i jo aspiro a viure en aquesta estretor urbana d'una manera plàcida i tranquil•la. Espero fins i tot que mentre hi tingui estada no m'hagin de cridar per curar les nafres d'algun vell cavall que hagi relliscat als adoquins dels carrer.

La gent que hi viu, en tot cas, m'ha semblat, exteriorment almenys, compartir aquesta tendència. M'ha semblat que es tractava de persones grises i insignificants dedicades al petit comerç. Hi ha un baster, un rellotger, un carnisser, una taverna que endevino molt solitària, una minúscula tenda de robes, una barberia d'unes certes pretensions... Tot aquest món de petita gent m'ha semblat molt amable, absolutament plausible. Mirant els seus establiments, m'ha fet l'efecte que em desplaçava a la vida antiga; en aquest cas, antiga vol dir a molt pocs anys enrere. Els dies feiners, aquest petit comerç no té a penes res a fer: la seva existència, la seva activitat comercial, té una certa atonia. Els dies de mercat s'anima visiblement i la feina s'hi agombola una mica.

I això és tot el que jo sabria dir després d'una investigació preliminar del carrer en el qual hauré de viure. És certament ben poca cosa, però si se'm permetés faria una confessió: les «poques coses» cada dia m'apassionen i m'agraden més. Estic tan fatigat de constatar que darrera de les «grans coses» no hi ha absolutament res, que tendeixo gairebé inconscientment a valorar les coses amb un criteri contrari a les seves dimensions externes.

VI

Donya Pura m'esperava a l'hora fixada i en entrar al seu salonet (on hi havia, en aquella calorosa tarda de darrers de juny, una penombra i una fresca delicioses) vaig veure que asseguda davant d'ella hi havia una dona ja gran, petita i voluminosa, de cara roja i uns ullets molts vius, vestida de fosc, a l'antiga, amb un cos cenyit a la cintura i diversos faldellins sota les faldilles. Sota del mocador negre que portava al cap apareixia el volum que feia un monyo arcaic. La dona seia imitant el posat que les senyores fan quan van de visita. Estava rígida, el cap una mica caigut i les dues mans encreuades sobre el ventre prominent.

La senyora ens presentà. Era la Francisqueta. Ens miràrem de fit a fit, un instant. Ella, amb una intensitat extraordinària: una d'aquelles mirades destinades exactament a prendre la mida. Jo amb la simple curiositat del neòfit en aquesta classe de tractes.

—Aquesta jove, donya Pura —digué de seguida Francisqueta—, no fa pas cara d'haver llogat gaires minyones en la seva vida.

L'afirmació resultà per a mi tan impensada que vaig quedar confós i avergonyit.

—¿Quines minyones vol que hagi llogat, si fins ara ha fet la vida de fill de família? —digué donya Pura—. Aquest senyor té la família a Barcelona. És el nou veterinari de Torrelles, el successor del meu pobre Càndid. Espero que vostè serà la primera cuinera que tindrà en la vida...

—Sí, sí senyora... Però aquest és molt jove, i els joves, comprèn...?

—Què vol dir?

—Els joves, donya Pura, són d'un tracte molt difícil, tant els d'ací com els forasters... No estan aclimatats a les coses de la vida, no saben el que és una minyona, perquè la seva mamà els té cura de tot i els diu el que han de fer. A mi, doni'm persones grans, com vostè, i, si es tracta d'homes sols, doni'm concos de barba forta, encara que tinguin mal de pedra...

—Vaja, Francisqueta, no em faci quedar malament... —digué la vella senyora fent un amable somriure—. En primer lloc, aquest jove que tenim ací davant no és pas tan jove com sembla. Pensi que és un senyor de carrera, ha fet tots els seus estudis, és una persona de coneixements...

—Però què en farem, dels estudis i dels coneixements? Per a tractar amb el servei els estudis no serveixen per a res. Desenganyi's, el que val és l'experiència. Això, això treu la llana del clatell...

—Té raó, Francisqueta, té tota la raó; però ara es tracta d'un compromís. Pensi que aquest senyor ve a ocupar el lloc que tingué el meu pobre marit...

—Ja ho pot ben dir... Pobre don Càndid! Encara em sembla que el veig...! —digué Francisqueta imitant exactament les postures que hauria fet, en el moment de donar el condol, una senyora de la burgesia.

—Per això, li deia que es fes càrrec de la meva situació..., m'ha de fer quedar bé...

—Sap el que li convindria, donya Pura, a aquest senyoret? Li convindria una minyona joveneta, amb els llavis pintats, ben extremada, que no tingues gaires manies. Encara que no li posés sal enlloc, ho trobaria tot de primera. A ell, bé prou que li agradaria de llogar una minyoneta així, però hi ha el què diran, comprèn?

—Està ben segura del que diu, Francisqueta? —vaig atrevir-me a dir-li.

—Sí senyor, sí! Si vostè llogués una minyoneta així, els pagesos, que són uns

carcamals, es pensarien que vostè no entén ni en vaques ni en vedells, per més coneixements que tingués. Si que estan per orgues, els pagesos! No és així com ho dic, senyora Pura?

—Francisqueta, no ens desviem! Anem al gra.

—Sí, sí, anem al gra, que és tard i vol ploure —digué la cuinera rient.

—Francisqueta, ja fa molts anys que ens coneixem...

—Miri si en fa, d'anys que ens coneixem, que la conec d'abans de la primera vegada que cremaren l'església...

—Molt bé. Ja comprendrà, doncs, que després de tants anys de conèixer-nos no m'atreviria pas a recomanar-li una persona qualsevol. Aquesta persona que té aquí davant és una persona molt seriosa...

—Però si la crec, donya Pura... Ara, això que els joves siguin seriosos són figues d'un altre paner... Aquest jove hauria volgut llogar una minyoneta jove i no ho ha fet pel què diran... Està bé! Ara, jo em demano què dirà de mi la gent si em poso a servir un senyor tan fort i tan jovenet... i manescal, perquè no hi falti res. ¿No m'entén, donya Pura? No m'entén, senyoret?

La vella senyora em mirà i jo vaig mirar-la a ella. Esclafírem una rialla incontenible. Francisqueta quedà parada i adoptà un posat greu.

—Però, Francisqueta..., un moment..., ¿és que té por d'alguna cosa? Qualsevol diria que té por d'alguna cosa... —pogué dir finalment, amb les llàgrimes als ulls de tant riure, la vella senyora.

—Tinc por de tot i no tinc por de res...! —digué la cuinera amb una cara rígida i severa.

—Però escolti! Que no sap que vostè i jo tenim l'edat canònica?

—Canònica? Què vol dir canònica? De canonges, només n'he vist un a la meva vida: el canonge Catarraca, que era de Vic i a la trona enraonava com una calàndria. Allò sí que era un canonge bonic!

—Canònica, l'edat canònica, vol dir que vostè i jo ja som velles, Francisqueta, que els ametllers ja són batuts, comprèn?

—Sí senyora, això és veritat. Batuts i ben batuts.

—Si em permet, Francisqueta, li voldria dir una cosa —vaig fer.

—Digui! Trobo que ja és hora que digui alguna cosa, perquè, per ara, sembla el mussol de dalt de la xemeneia.

—Li voldria dir que em sembla que pel preu ja ens entendrem...

—Veu, donya Pura? Això que diu aquest senyor està molt ben dit. És una cosa que d'un jovenet així mai no me l'hauria esperada...

—Vostè digui sense compliments...

Francisqueta mirà donya Pura i tot quedà un moment en suspens. Esperava probablement que la senyora li digués alguna cosa, o almenys feia la cara d'esperar quelcom. La senyora, però, no digué res.

—Doncs miri; ho podríem fer així: si vostè fos una persona d'edat, encara que anés amb dos bastons pel carrer, serien trenta-cinc duros. Ara, essent tan jove, ho posarem a quaranta. Si li sembla. Trobo que s'ha de pagar l'aprenentatge, comprèn?

—Vaja, vaja, Francisqueta...!

—Un moment, senyora, un moment! —vaig dir preveient que la senyora, per les mateixes ganes d'arreglar-ho, ho tiraria tot a terra— Accepto el tracte proposat per Francisqueta.

—És una mica salat, ja ho veig —digué la cuinera—. Però li haig d'advertir una cosa. Si, a casa seva, m'hi trobo bé i vostè no resulta un estaquirot com tants pretensiosos d'avui dia, li faré una rebaixa quan arribarà el moment. Jo ja sóc vella, i a la meva edat tot em resulta una fotesa.

—Molt bé! També ho accepto, a condició que vostè no porti massa pressa.

—Això també està perfectament ben dit!

A la senyora vídua Colomer, li agafà, amb això, una altra passió de riure. Mentre anava desplegant la rialla, Francisqueta em digué, de baix en baix:

—Aquesta senyora sempre riu! Deu tenir molt de vent a la flauta, no troba? Quin enriolament!

Quan la senyora hagué acabat i s'hagué eixugat les llàgrimes reprenguérem la conversa.

—Una servidora —digué Francisqueta— ha servit tota la vida fent de cuinera. M'agradaria de saber què és el que li agrada més...

—Vostè mateixa, vagi fent...

—Això és el que jo dic sempre quan algú em dóna diners de massa, cosa que, de tota manera, no sol passar sovint; jo dic: «Vostè mateix, vagi fent...».

Donya Pura estigué a punt de fer una altra passió de riure; però, sens dubte perquè les vegades anteriors li havien esgotat la hilaritat, li sortí una cosa més aviat curta i mancada. Francisqueta insistí:

—Una servidora voldria, comprèn?, que vostè quedés bé. Jo li cuinaré, cada cosa al seu temps, el que li agradi més. Ara, això sí, d'una cosa el vull advertir: la bona cuina depèn del cistell. Si el cistell és bo, no costa pas tant de sortir-se'n...

—Molt bé! Però potser, tot això, valdria més que ho deixéssim per a un altre dia, no li sembla? Fa molta estona que molestem donya Pura...

—Oh, no, de cap manera! —digué la vella senyora amb una cordialitat molt aparent.

Parlàrem encara d'alguns petits detalls i vaig acomiadar-me.

L'efecte que em féu Francisqueta podria resumir-se així, peremptòriament: bona cuinera i excel•lent servei; persona insuportable; molt intel•ligent —una intel•ligència, però, malmesa per les formes més populars de la taujaneria.

VII

Quan arribaren els mobles de Barcelona i comprats que foren a un fuster de Torrelles els suplementaris, ja no vaig, pràcticament, haver de fer res més. Francisqueta curà absolutament de tot, cosa que fou per a mi molt agradable i de positiva utilitat perquè molt aviat vaig començar de tenir una mica de feina.

A primers de juliol vaig poder abandonar, amb gran satisfacció, l'habitació de la Fonda del Comerç, i començar de dormir al meu nou domicili. Molt pocs dies

després —el cinc de juliol— vaig poder-m'hi instal•lar completament. Començar de viure en una casa a ple estiu no fa mai gaire il•lusió. La canícula, amb el desballestament que sol portar en la nostra vida, aigualeix la intimitat dels interiors. Estic segur que si hagués estrenat la casa a l'hivern m'hauria agradat més.

El dia cinc de juliol, doncs, Francisqueta em serví el primer dinar a la casa del carrer Estret. Fou excel•lent. El dinar es desenrotllà enmig d'una sobrietat verbal que em sorprengué una mica. A l'hora de prendre cafè, es col•locà davant meu i em digué:

—He vist la senyora Pura. M'ha donat molts records per a vostè. Li guarda molt bones absències.

—Després de les molèsties que li he donat aquests últims dies, no sé pas quines absències em pot guardar..., no li sembla?

—S'equivoca una mica. La senyora és molt desgraciada i es veu que la presència de vostè li ha fet bé.

—Diu que és desgraciada? Això sí que em sorprèn...

—I qui no ho seria amb les tres animetes que la rodegen? Ja les coneix: vull dir la cunyada, la cosina i la nebodeta. Quin personal, Verge Santa! A l'època de don Càndid no pogueren entrar mai a la casa. Ara que és mort, no la deixen ni en forat ni en finestra.

—I què pretenen fent això, aquestes senyores?

—Pretenen heretar, i per heretar com més aviat millor donen un disgust cada dia a la vídua.

—No sembla pas que aquest sigui un bon camí...

—Què vol fer-hi? Cada u per allà on l'enfila... La Carmeta, la cunyada, es més vella que un camí, potser és més vella que l'altra vella i només pensa a heretar. No viu més que per això. És terrible! L'Anita, quan era més joveneta, tenia més bon esperit. Un dia la senyora Pura li preguntà:

—Quina hora és, Anita?

—Ara han tocat les quatre, tia. Acabo de sentir-les.

—Vols dir que ja són les quatre, Anita? Com passa el temps!

—No, no; m'equivocava. Encara no són les quatre, tia.

—Això, comprèn?, és tenir una bona disposició per a heretar. Però les altres, amb el seu pic-pic, l'han feta tornar com elles. Ara fa la mosca morta, però no para ni un moment marejant la seva pobra tia. I el més trist és que la vella senyora és tan bondadosa que no se'n sap desprendre.

—La senyora Pura és molt gran i necessita companyia.

—És clar. Tot el mal ve d'ací. A la senyora, se li ha ficat al cap que només hi pot fer companyia la família. Amb els diners que té podria tenir la companyia més dolça i educada de la terra, perquè pagant sant Pere canta, comprèn? I s'ha entossudit que només la poden acompanyar aquestes bruixotes de la parentela.

—I en què consisteix aquesta companyia?

—Cada setmana va a dormir a la casa una d'elles. Diuen que a l'edat que té no la poden deixar sola. Ja pot comptar les nits que li donen, a la pobra senyora! Els veïns diuen que es passen les hores vigilant per si a la senyora Pura li agafés

la batzarria de canviar el testament. Quan la veuen amb un llapis i un paper a la mà es posen com si les hagués picades una vespa. Li diuen que no ha de fer esforços amb el cap, que el que li va més malament, per l'edat que té, és llegir o escriure, perquè això li podria portar l'atac de feridura. La vigilen com si els hagués fet algun mal, com si fos una persona dolenta. I sembla que la més entravessada és la senyora Gracieta, la grassa de les ulleres.

—Sí, sí, ja la conec.

—Ja ho sé, que la coneix. Bé prou que ho sé! Fins i tot sé que li parlaren molt malament de mi.

—Molt malament no, perdoni! ¿És que vostè parla d'elles d'aquesta manera perquè es pensa que elles parlaren malament de vostè?

—No, no senyor, no! Tot el que li he dit és tan cert com la llum que ens il•lumina. Per altra part, elles li digueren de mi el que li dirà gairebé tot Torrelles.

—Gairebé tot Torrelles, diu?

—Sí senyor, sí. Si li digués el contrari, l'enganyaria.

—Així gairebé tot Torrelles diu que vostè és una xafardera?

—Sí.

—I, a vostè, què li sembla? i Vostè troba que el que la gent diu de vostè és cert?

—A mi, què vol que em sembli? Si vostè diu de mi que tinc cinquanta-vuit anys, que són els que tinc, i que a la bàscula de la farmàcia peso setanta-un quilos, què vol que em sembli? Si em semblés alguna cosa, seria ridícul.

—Així vostè es considera...

—Ja ho pot dir clar. «Així vostè es considera una xafardera.» No és això el que volia dir? —Exactament.

—Què vol que li digui, pobra de mi? Jo em considero com l'altra gent de Torrelles, entén? Ni més ni menys. Aquí tots som aproximadament iguals. Jo sóc com els altres. I els qui no ho són és que estan malalts i tenen molta febre. ¿Quina diferència vol que hi hagi entre la gent?

—Vol dir que no va massa de pressa? Generalitza massa, em sembla.

—Què vol dir generalitza?

—Vol dir que el que ha dit no és ben bé exacte, potser.

—I per què no és exacte? ¿És què vostè es pensa que jo ho sóc i que vostè no ho és? Vostè podrà no ésser-ho per les coses que a mi m'agraden, com jo no en seré per les coses que l'interessen a vostè. Però, escolti bé: si vostè no és un xafarder per les coses relacionades amb el que fa referència a la seva carrera, ja farem unes bones torrades! No sé pas si podré cobrar a fi de mes.

—Però és que interessar-se per les coses de la carrera no és pas ésser xafarder.

—I per què no? Si a Torrelles se li posa una competència, ja veurà si es tornarà xafarder. —Qui sap! Vagi a saber!

—Així vostè deu tenir molts diners i pot viure sense necessitat de la seva carrera. Desenganyi's: per a guanyar-se la vida, tothom s'ha de convertir en un xafarder, cadascú en el seu ram, s'entén.

—Vostè la sap molt llarga, Francisqueta. ¿Què vol saber amb la seva conversació? On vol anar a parar? Vol saber si jo tinc diners?

—No em desagradaria pas de saber-ho, no es pensi.

—Li agradaria que jo fos ric?

—Sí senyor. Per servir, a mi doni'm rics. No em vingui amb pobres! De pobres, ja en tinc prou amb mi mateixa, comprèn? Els senyors han d'ésser rics... Sempre ho he cregut així.

Per fortuna, se sentí el timbre de la porta. Era el carter. Vaig aprofitar l'avinentesa i vaig tancar-me al despatx. La conversació prenia un caire perillosíssim.

VIII

Aquesta insignificant història pretén seguir un ordre cronològic. Parlaré de les persones que foren els meus veïns del carrer Estret, i llurs figures apareixeran en aquest llibre conforme a l'ordre en què els vaig conèixer. Hi ha, però, una raó, en certa manera geogràfica, que m'obliga a parlar del senyor Grau —Joaquim Grau— i de la seva senyora. Aquest matrimoni viu en un pis de la casa que jo habito —exactament al pis de sobre el que jo habito. Els Grau no foren pas les primeres persones del carrer Estret que vaig conèixer. És inevitable, però, que faci una referència a les persones més acostades al meu domicili.

Un dia, a l'hora de prendre cafè —recordo que era un dimecres—, ens arribà, del pis de dalt, un ai! que ens semblà dolorosíssim i angoixant i que ens emplenà, a Francisqueta i a mi, de curiositat i de preocupació. Sabíem que a la casa del senyor Grau no hi havia cap malalt; què havia succeït? Era un fet conegut de diverses persones que el matrimoni, si bé havia iniciat l'entrada en aquella plàcida indiferència que hom sol confondre amb la felicitat, es mantenia encara en la plètora vegetal de la il•lusió satisfeta. Del primer i lleugeríssim examen que amb Francisqueta férem del succés no arribàrem a cap esclariment, però quan vaig sortir de casa per anar a fer les visites una mirada de la cuinera em donà a entendre que agafava la cosa pel seu compte i que amb l'ajuda de Déu n'arribaríem a treure l'entrellat. I així fou, en efecte: al cap de poques setmanes poguérem reconstruir l'enigma.

Joaquim Grau és un jove empleat de la fàbrica de sabó de Torrelles. La seva senyora es diu un nom deliciós: Simoneta. El matrimoni data de cinc anys i no sembla pas haver patit fins avui de preocupació econòmica. Els pares de Simoneta tenen algun diner i, essent filla única, on no arriba el matrimoni arriben els sogres. Són gent modesta, d'aspiracions limitades a la població mateixa, i no sembla pas que el senyor Grau ni la seva senyora vulguin anar gaire enllà. Viuen amb una parsimònia raonable i pacífica.

Simoneta és una persona que aparenta de trenta a trenta-cinc anys; està bona, és grasseta, rossa i d'ulls blaus, de petita estatura, i té una cara rodona, rosada i inexpressiva, com una pepa. Com moltes senyores una mica curtes d'alçada i d'un cert pes, té la preocupació d'anar ben calçada. Porta sempre sabates de taló molt alt, de xarol lluent, amb capricioses ornamentacions i detallets moníssims. Hi ha una cosa curiosa, només: la contemplació de la seva persona —el que ara diré, però, és una simple intuïció meva— indueix a pensar que és una d'aquestes senyores, que abunden en els pobles, que porten les mitges enrotllades en les lligacames a sota de la base del genoll. La imatge d'aquest límit ha estat sempre, per a mi, poc afrodisíaca.

La discussió començà a primeres hores de la tarda. Simoneta és molt afeccionada al cinema; exactament té la passió del cinema. Des que es casaren —i no cal dir que abans— Simoneta anà cada diumenge al cinema. De soltera, acompanyada del qui després fou el seu marit i, ja casada, amb el seu marit mateix. Però aquella

tarda es produí un fet que mai no hauria pogut sospitar. Havent dinat, Joaquim s'alçà de taula i es posà el barret. Per demostrar que la seva intenció d'anar al cafè a jugar una partida amb els amics obeïa un propòsit de normalitat absoluta, es posà el barret amb una perfecta naturalitat. Feia més de quatres anys que sospitava que la millor manera de passar les tardes de diumenge a Torrelles consistia a anar al cafè a jugar una partida de cartes amb els amics. En el cinema —solia dir parlant amb el seus companys de despatx— tot és fictici, tot és mentida, tot és irreal, menys la taquilla. Durant més de quatre anys havia ajornat la decisió de no anar més al cinema. Havia arribat finalment l'hora de posar en pràctica la decisió —de posar-la en pràctica sense, però, donar-hi gens d'importància, d'una manera intranscendent, amb una naturalitat perfecta. Es posà el barretet.

Simoneta, en veure'l enfilar el corredor, s'avançà i es col•locà d'esquena a la porta. Contorbada, però dibuixant un somriure forçat, li posà la mà a la solapa de l'abric.

—No m'acompanyes al cinema? —preguntà.

—El cinema m'ensopeix sobiranament...

—A mi no m'ensopeix gens...

—A mi, sí!

—Quimet!

—Què et passa?

—Et vaig estimar perquè em feies llàstima!

—Ja ho sé. Què més?

—Per què no m'acompanyes al cinema?

—Ja saps que el cinema no m'agrada. ¿És que hi ha algun inconvenient que vaig al cafè?

Joaquim obrí la porta i sortí.

Simoneta quedà profundament sorpresa, esbalaïda. Restà una llarga estona al passadís, darrera la porta, recolzada en la paret (que li semblà freda), sense poder veure res clar, el cap immers en una tumultuosa confusió. Després, caminant lentament i una mica a les palpentes, tornà al menjador, ajustà els finestrons —el menjador quedà en una semi penombra—, s'assegué en una cadira, el colze sobre el linòleum groc, la galta al palmell de la mà. La taula no havia estat desparada i hi havia el natural desordre. Passà, així, una llarga estona. La sorpresa inicial anà cedint —exactament es transformà en ràbia incontenible. L'astorament li havia donat una sensació de fred —una tendència a l'encongiment. La ràbia la inundà d'una foguerada que semblà dilatar-li el cos i expansionar-li, com un gas que s'expandeix, l'esperit. Per la seva imaginació passà una successió d'imatges del seu marit —imatges deformades pel rancor i el despit. Però els moments en què la violència passa per l'organisme com una ratxa de vent calent i encega els ulls no solen pas ésser de llarga duració. Solen produir-se alternats amb intervals de cansament confús, de buidor interna, de malenconia profunda —i de vegades d'un cert desig de comprendre el que ha provocat la violència. És en el curs d'aquests intervals que s'inicia el menyspreu.

La taula del menjador es mantingué en el mateix estat durant tota la tarda. A mesura que anaren passant les hores, el setrill, els vasos bruts de vi, els plats amb deixalles de crema, els dos o tres rosegons de pa, els tovallons tan ben plegats, les culleretes, agafaren un aspecte obsessiu. En fer-se fosc, un aire sinistre d'una modèstia i d'una familiaritat angoixant, envaí el pis.

Joaquim tornà del cafè a dos quarts de vuit. Digué:

—Bona nit!

Però ningú no li tornà contesta.

La cuina es trobava en el mateix estat que el menjador. Del sopar, no se'n veia cap símptoma. Simoneta es negà a entrar en un qualsevol diàleg sobre aquest fet. Joaquim tenia gana. Encengué el foc i s'elaborà un parell d'ous ferrats de mala manera. Simoneta no menjà res. Les primeres hores de la nit transcorregueren en un silenci tètric. Dilluns no es digueren res. Dimarts, tampoc. Dimecres, havent dinat, Joaquim llegia el diari recolzat al marc de la porta del menjador. Amb això, tot de sobte, Simoneta se li acostà i, en trobar-se a tocar —Joaquim continuava llegint—, col•locà el taló, molt alt, de la sabata del seu peu dret sobre el peu del seu marit, i, pressionant amb tot el pes del seu cos, féu donar al taló una mitja volta, com aquell qui fa donar a una rosca molt estreta mitja volta més... Joaquim llançà un ai! esparverador —que fou el que sentírem aquell dimecres i que ens intrigà en la forma que ja he dit.

Si en aquell moment Joaquim hagués donat a la seva esposa aquella empenta més o menys seca que els esperits més equànimes produeixen quan se'ls trepitja, la cosa s'hauria pogut tornar molt lletja. Però Joaquim es dominà. Amb la cara crispada de dolor, coixejant, es dirigí al despatx, com cada dia. En veure'l anar coix, algunes persones suposaren que tenia reuma. «Tan jove i ja té reuma!», es digué, durant uns dies, a Torrelles. Simoneta passà la tarda plorant. Les llàgrimes li feren un gran bé. El cap se li aclarí. A l'hora de sopar, a taula, Joaquim li preguntà amb un somriure trist:

—Em tens odi, veritat, Simoneta? —Ara et conec a fons...

Li dirigí una mirada que volia dir: «Com vols que no t'odiï?». Joaquim no sabé què contestar. Li semblà que el que acabava de dir-li Simoneta tenia un gran sentit. Després d'una pausa digué:

—Llavors tu creus que conèixer-se a fons i odiar-se és el mateix? —No es pot pas odiar un desconegut, em sembla... —Quines absurditats que dius!

—Encara és més absurd haver-te estimat perquè em feies llàstima... Quina equivocació, Déu meu! —Ja no m'estimes?

—Haurà d'ésser, en tot cas, per altres raons. Si fa cinc anys t'hagués vist tan decidit com et vaig veure diumenge, no m'hauria pas casat amb tu...

—Però Simoneta! —la interrompé, nerviós, el seu marit.

—Què vols?

—Per què no ens hem d'estimar d'una altra manera? Igual, és clar, però d'una altra manera?

—Jo aspiro a viure amb tu tranquil•lament... —Tu aspires a viure tranquil•lament? Jo també... —Per què, doncs, no hem de viure així?

—Però tu creus que això és viure tranquil•lament? Bah!... No em facis riure...

Simoneta s'alçà de taula i projectà sobre el seu marit una ampla mirada d'indiferència. Després enfilà el passadís i es dirigí a la cuina. Cada vegada que se sentia el cop sec del taló sobre el mosaic del pis, a Joaquim se li posava la pell de gallina.

—Simoneta! —cridà tot d'una, enervat, nerviós, el marit—. Per Déu, no facis aquest soroll...

Però ningú no li respongué. La porta de la cuina es tancà de cop. Després es

féu, en el pis minúscul, un gran silenci. Semblà, àdhuc, un moment, que el rellotge del menjador s'havia parat de sobte. En l'atonia de les quatre parets sentí Joaquim el malestar de quan us xiulen les orelles. Fou un moment... Se sentí, altra vegada, el tic-tac del rellotge, lent. Joaquim es posà el barret i emprengué el camí del despatx. Una vegada més després de cinc anys no es produí darrera la porta la coneguda petita escena.

El diumenge següent, Simoneta anà al cinema amb una senyora amiga. Joaquim passà la tarda al cafè jugant la seva partida. L'opinió de Francisqueta és que, si Déu els dóna salut, el matrimoni està consolidat per tota la vida.

IX

El rellotger Massaguer és un home dominat per la mímica: exactament és un mímic. Ho saben totes les persones que passen pel carrer. Massaguer és un gran afeccionat al teatre. No pas al teatre amb música —com diu amb un lleuger matís de menyspreu—, sinó al teatre sec, al drama i a la comèdia merament dialogats.

De tard en tard apareixen a Torrelles companyies tronades de còmics en curs de realització de tournées crepusculars. Vistos en l'ambient de les grans ciutats, els còmics tenen encara un aspecte d'ésser certament irrisoris, però humans; vistos en la llum crua, acre, dels pobles, semblen figures que han estat bullides i s'han evaporat. Els homes, tan pàl•lids, tenen un aspecte fantasmal; les senyores, unes van vestides pobrament, com si haguessin vingut a menys; les primeres parts, d'una manera extremada, sense discreció.

Massaguer és una apassionat als trucs i a les galindaines de l'escena i quan s'obre la taquilla del trist i arrilat teatre del «Centre Agrícola, Industrial i Comercial» és un dels primers d'acudir-hi. Les obres de teatre contemporani que les companyies solen representar són tingudes, per ell, en franca i positiva estima.

Quan, l'endemà de la representació, al matí, el rellotger s'asseu a l'obrador —després d'haver obert la botiga i l'aparador— i l'ull dret col•locat dins del cilindre de llautó del vidre de multiplicar, es disposa a començar la feina, la seva complexió íntima es troba notòriament afectada per una predisposició a la mímica irresistible. Els seus sentits es troben embargats per les peripècies i incidències de l'obra que la nit abans veié representar. I, com totes les persones imbuïdes o entabanades —si voleu—, el seu desig més urgent és fer copartícips els altres de la seva saturació.

Massaguer és un excel•lent rellotger. La seva clientela és vasta, sobretot entre les classes agràries del terme i dels termes veïns. Rar és el moment del dia en què la botiga no es gaudeixi de la presència d'un o dos clients —i de vegades fins de més. Segons Francisqueta, la senyora Massaguer manté, davant d'aquest fet, des de fa més de vint anys, una posició de sorpresa continuada. Res ni ningú no l'han poguda fer canviar de criteri: ni una experiència personal que dura des de fa tants anys —des que es casà amb Massaguer. No pot comprendre que el seu marit hagi arribat a ésser un rellotger amb una clientela estable. Ho ha confessat a Francisqueta reiteradament.

—¿Com vols que comprengui res —li diu— si el vaig conèixer de carrabiner de bona fe, vigilant el contraban entre muntanyes que feien por de veure? És absolutament sorprenent...

La senyora Massaguer és una persona petita, de faccions menudes, molt ben dibuixades, amb un nasset una mica tirat enlaire, els ulls blauets vius, les dents blanques i ben conservades, el cabell gris allisat, recollit en un monyo a l'antiga. És una dona alegre i animada, lleugerament irònica. Persones hi ha que veuen en la vida problemes misteriosos, incògnites inextricables. Com el misteri que la capacitat per a la rellotgeria del seu marit proposa a la senyora Massaguer, pocs n'hi podrà haver de més intricats, dintre, és clar, de la seva espècie.

Quan, «l'endemà que hi ha hagut teatre», arriba a la botiga el primer client, Massaguer li pregunta si assistí a la representació. Tant si la resposta és afirmativa com negativa, abandona ipso facto l'obrador, es despulla del cilindre del vidre i s'ajusta la bata groguenca que transporta els dies de treball, vestidura folgada com una camisa de dormir i una mica estovada de lleixiu. Es col•loca així enmig de la tenda i inicia una explicació mimada, amb tots els pèls i senyals, de l'obra que la nit abans veié representar a les taules.

En la seva explicació, utilitza dues classes de veus. Algunes persones han dit que n'utilitza fins i tot tres, però això potser és exagerat: una veu greu i modulada quan fa parlar els actors i una de molt més prima, atenorada i monòtona per suplantar les actrius. El seu report és forçosament esquemàtic, però no vol pas dir que no sigui minuciós. Si durant el seu desenvolupament es produeix un mutis, Massaguer el realitza amb una inimitable perfecció; si el mutis es produí a la seva dreta, obre la porta de la botiga i surt literalment al carrer; si es produí a l'esquerra fa girar el pom de la porta del passadís i desapareix cap al menjador. I se'n va, amb el mateix aire que adoptà l'actor o l'actriu en sortir de l'escena: altiu o musti, alacaigut, bufanúvols, empipat o rialler. Si en l'escena que Massaguer relata l'actor es descobrí, el rellotger es treu la gorra; si encengué una cigarreta amb un posat displicent, encén una cigarreta amb un posat displicent; si es donà un cop de puny al pit, es dóna al pit un cop de puny de la mateixa intensitat; si en un moment determinat es tragué la cartera de l'infern de l'americana, fa el mateix amb la seva cartera; si l'actor féu una abraçada al seu interlocutor, Massaguer abraça el client que té davant, generalment enmig de les protestes d'aquest; si l'actriu féu pam-i-pipa al galant jove, ell fa pam-i-pipa al paisatge que l'envolta; si la característica coixejava, coixeja una estona; si el traïdor, aclaparat per la negror de la seva consciència, es deixà caure com un plom, ell es deixa caure sobre el mosaic amb una impressionat adequació. Ho mima tot: les riallades sardòniques —n'és especialista— i els somriures pàl•lids; les guinyades malicioses o els badalls de la innocència; les gesticulacions contundents i les perplexitats del dubte, les llàgrimes i les alegries, els sospirs i les rialletes. En els moments culminants de l'obra, quan s'ha de dir: «Mare!», o «Fill meu!», o «Dóna'm els diners!», o «Ets una ingrata i una pèrfida!», arriba als punts més inoblidables de la seva impressionant capacitat. Per poc sensible que sigui el client, l'emotivitat se li manifesta d'una manera visible.

De tota manera, ja fa molts anys que Massaguer cultiva les seves facultats mimètiques, perquè la seva afecció al teatre li ve d'abans d'ésser rellotger. És per això que al carrer Estret ningú ja no li'n fa cas. Com a màxim, els veïns immediats observen la seva gesticulació per saber, en cas de reprise, de quina classe d'obra es tracta: si és alegre o trista, si és impotable o digerible. Això no vol pas dir que les criatures no esclafin els seus nassets rosats al vidre de l'aparador, fascinats pel deliri del rellotger, i que si coincideix el pas pel carrer d'algun foraster amb aquella extravagant gesticulació no es pari un moment davant de l'espectacle. A la meva modesta manera de veure, la mímica d'aquest home fa una impressió especialment rara a causa de l'ambient en què es manifesta. La tenda és literalment plena de rellotges de totes formes, mides, classes i categories, i això dóna a la mímica de Massaguer un aspecte d'atac de bogeria ocorreguda en l'ambient extravagant d'una rellotgeria. Francisqueta sol dir:

—Quan arriben còmics, Massaguer es torna un carcamal. No sap el que li passa, no es pot contenir. Un dia es tornarà boig de bo de bo i, si no són a temps d'aguantar-lo, hi haurà una desgràcia. Aquests homes solen acabar malament...

Quan els còmics se'n van, encara la febre de Massaguer dura un parell o tres de dies i després cedeix lentament. El rellotger entra en la vida normal i fins que apareixen nous histrions la seva existència esdevé —sota l'ull irònic de la seva senyora— mansa, grisa, tranquil•la.

X

Els coneixements que Francisqueta demostra tenir dels veïns del carrer i de la vida que porten em deixen astorat i perplex. Per a la meva cuinera, furetejar en la vida dels altres constitueix una voluptuositat. Si no pogués fer-ho, trobaria, segurament, que la vida no té sentit.

Intermitentment llegeixo, en llibres i diaris, que els filòsofs de moda, els autors que es cotitzen, es pregunten —amb un tremolo de ploma angoixat, potser fictici— quin és el sentit de la vida. Quina estranya pregunta, valga'm Déu! Francisqueta, que es troba en la vida, arrelada en la vida, que és en la vida, coneix perfectament el seu sentit. Tots saben exactament el sentit de la nostra pròpia vida. En trobar-nos a soles amb nosaltres mateixos (el diàleg és ja una comèdia), sabem perfectament el que volem. Ho sabem amb una estricta precisió. El que passa només és que el sentit de la nostra pròpia vida, quan no és una pura niciesa, és quelcom tan minúscul, tan insignificant, tan fabulosament irrisori, que no es pot explicar ni als amics més íntims. En algunes persones el sentit de la vida consisteix en l'exercici de la maldat desinteressada, capriciosa, gratuïta. Però això és el que es pot explicar menys.

—¿Sap quants anys fa, senyoret —m'ha dit avui mentre em servia uns calamarsos farcits amb carn de porc—, sap quants anys fa que l'Enric no ha dit ni una sola paraula a la seva dona, la Teresa? Més de tres anys.

Deguí fer una cara d'estranyesa.

—Però si vostè els coneix molt bé...! —afegí Francisqueta—. Es aquest matrimoni sense fills que viu quatre portes més amunt, en el mateix carrer...

—Sí, molt bé... Però, Francisqueta, no comencem...

—Fa més de tres anys, li dic! Per Nadal farà exactament tres anys i mig.

Impossible de defugir la conversa.

—Però com és possible? —vaig fer per dir alguna cosa—. Enric és un dels homes més desimbolts i xerraires de Torrelles. No el conec pas de res concret, però sempre que em troba parla com una cotorra. I el curiós és que no m'ha de dir res. L'altre dia em tingué tanta estona al mig del carrer, que al final em semblà que no sabia el que deia...

—Sí senyor. És així mateix. Enric és molt enraonador i simpàtic fora de casa, però quan hi és, a les hores de menjar i dormir, no diu ni una paraula, res... ni piu!

—No serà tant...

—Sí senyor, sí! Arriba a la porta de casa seva alegre i enriolat, amb l'americana (quan fa bon temps) penjada a l'espatlla, conversant amb un amic o xiulant o cantussejant, de baix en baix, una qualsevol ximpleria. Ara bé: agafar el pom del pany i canviar de cara tot és el mateix. Queda enravenat com un pal i les seves faccions se li enfosqueixen. En arribar al menjador fa «Hum!» (tirant amb un gest brucs la barba enlaire), i la Teresa li contesta: «Hola!» des de la cuina.

—Vaja, vaja, Francisqueta...!

—Però si estic tipa de saber-ho! Quan Enric arriba al menjador, la sopera és a taula. Menja el seu plat de sopa amb una cara enfutismada, sense alçar la vista de l'arròs i fideus. Després li serveix la carn d'olla. La Teresa és molt neta i té molt de toc per a la cuina. Menja la carn d'olla amb un aire de mala gana, fent el llepafils, i quan es pensa que la Teresa el mira fa anar molt les barres, com si mastegar li costés. De tota manera, sempre deixa el plat net. Després, la Teresa posa sobre la taula un tall de formatge i quatre ametlles torrades, que Enric menja mirant el sostre, fent el distret. Després, s'aixeca

de taula, despenja l'americana, fa «Hum!», i la Teresa li diu «Adéu!». Travessa, llavors, el corredor més palplantat que un guàrdia... però passar la porta, respirar l'aire del carrer i canviar l'expressió de la seva fesomia tot és el mateix. Entaula llavors conversació amb el primer que troba, encara que sigui un desconegut, i se'n va al cafè fresc com una rosa, satisfet. I, al cafè, és un dels qui porta la veu cantant. No calla mai, segons diuen...

—Però, dona de Déu, això no serà pas sempre...

—Fa més de tres anys, li ho repeteixo, que aquest animalàs no ha dit ni piu a la Teresa...

—Però a la nit una cosa o altra es deuran dir...

—Què vol! Ni de nits ni de dies, li dic! ¿No comprèn que la Teresa m'ho explica? Amb un o altre s'ha de desfogar, la pobra Teresa. Dormen al mateix llit. No en tenen d'altre, que jo sàpiga! Quan arriba del carrer, la Teresa ja dorm. L'endemà al matí ella s'alça a la primera hora per arreglar-li l'esmorzar. Quan apareix al menjador, Enric fa: «Hum!», i la Teresa, des de la cuina, diu: «Bon dia!». Pren el cafè de molt mal humor, perquè en aquesta hora és molt delicat i només li agrada el cafè fort, negre i fi. Després es posa la gorra, treu el cap pels vidres de la finestra de l'eixida (per veure quin temps fa), diu «Hum!» i la Teresa li respon: «Adéu!». I cada dia és igual, sempre el mateix...

—La pobra Teresa deu estar trista...

—De tota manera, de temps per a resignar-s'hi i acostumar-s'hi, no es pot pas dir que no n'hagi tingut. Figuri's que és la segona vegada que l'Enric li fa això... la primera, estigué més d'un any i mig sense dir-li res. Llavors tenien un canari de molt bona raça... Un dia, després d'un any i mig de no dir ni piu, Teresa sentí que el seu marit li deia, mirant la gàbia:

—Em sembla que l'escarola que has donat al canari podria ésser més fresca...

Quan Teresa sentí, després de tants mesos, que el seu marit li adreçava la paraula, el cor se li bolcà amb tanta força, que s'hagué d'asseure a la cadira baixa de la cuina i obrí una mica la finestra. Després es posà a plorar una llarga estona, en silenci... Abans de marxar al carrer l'Enric se li acostà i, posant el braç en el respatller de la cadira, li digué:

—Però per què plores, Teresa? Que pesades sou les dones!

Després agafà el paraigua, perquè era un dia que plovia, i sortí al carrer, com sempre. Es parlaren un mes, potser cinc setmanes... Després, ni una paraula, res...

—Però alguna cosa degué passar entre ells...

—Què sé jo...! Alguna ximpleria, és clar...

—I la Teresa, no féu res per arreglar les coses?

—Vostè què faria? Vol fer el favor de dir-m'ho? Amb aquesta classe d'animalassos, hi ha alguna cosa a fer? Jo no ho sé pas, francament. Vaig preguntar a la Teresa el que havia passat, i em digué que ni es recordava de la causa del disgust —si és que n'hi hagué. La Teresa està cada dia més sorpresa. No s'ho pot acabar. Enric menja donant l'esquena a la porta de la cuina. Des dels fogons,

Teresa el contempla. No passa dia que no es pregunti: «Però ¿qui és aquest home que menja aquí mateix?». No para de mirar-lo amb un somriure callat i trist. A la nit, amb el llum apagat, al llit, fa com si dormís, però es passa les hores mirant el sostre, preguntant-se qui és aquest home que jeu al seu costat...

Francisqueta fa amb el cap un moviment indefinible, recull la plata del peix i es dirigeix, amb ella, amb la seva habitual lentitud, cap a la cuina. A mig passadís es para de sobte i en veu molt alta, perquè jo la senti, diu:

—I encara sort que no tenen fills, no li sembla? Contesto mecànicament, sense treure els ulls del llum —el que m'ha contat Francisqueta m'ha donat per a quedar absort mirant la claror del llum—:

—Sí, és clar, sort que no tenen fills...

Però després, pensant-ho una estona, em ve la sospita de si no hauré dit una ximpleria.

XI

—Montserrateta...! —Sí, tia.

—Apaga el llum, així...

La finestra de la cambra era oberta i es veia la resplendor de la lluna —lluna vella— sobre els teulats: una vaga clarícia flotant sobre les teules velles, de color d'albercoc. En el marc de la finestra, la llum semblava més densa, porosa, d'una blancor més viva.

Montserrateta s'assegué en una cadira, a sota mateix del marc ovalat de la fotografia ampliada del seu oncle difunt. En la penombra del dormitori, dins de l'oval daurat, es veien uns ulls implorants i inquiets voltats d'una taca grisàcia destenyida.

—Com se troba, tia? —preguntà la jove persona que responia al nom de Montserrateta.

—Fa molta calor... no trobes? I tu, ¿què has fet aquesta tarda amb el Miquelet?

—Hem anat a passeig cap als Lledoners... Volíem anar a la font...

—El Miquelet et deu haver fet molt petons, eh?

—Tia...!

—Però, filla meva, això és tan vell! En anar cap als Lledoners et deu haver posat la mà a la cintura... després, potser la mà li ha relliscat una mica... Quan el meu pobre Salvi es volia casar, també ho feia. I saps el que deia? Acostava el nas a la meva cara, feia un esbufec i em deia que m'estimava...

Montserrateta escoltà amb una creixent estupefacció les paraules de la seva tia. Quan acabà de parlar féu, amb el cap, un gest d'indiferència i de fatiga. Després es posà a mirar el sostre —on es veien els troncs dels cairats—, mentre es passava pel genoll l'ungla del dit petit.

—I després, és clar, us deveu haver assegut una estona sota dels pins... —prosseguí amb una veu monòtona, una mica nasal, la senyora Elvira.

—Sí, tia!

—Però els pins són molt clarers i no fan gaire ombra... I mentrestant encara no m'has dit els petons que t'hat fet el Miquelet

La cara de Montserrat es contragué en una ganyota de disgust i d'impaciència. Trobà un mocador a la butxaca de la seva bata i se'l portà a la boca nerviosament.

—Vaja, explica't, criatura! Estic tan avorrida...! —digué la senyora Elvira amb

una veu desproveïda d'impertinència.

Montserrat deixà caure el braç dret donant a entendre que no hi havia res a fer. Després féu un somriure d'encàrrec, petit i fred, i arquejà la boca i les celles. Com que tenia els pòmuls una mica prominents, d'un dibuix molt agradable, encara se li acusaren més.

—Miquelet —digué amb un lleuger tremolo de ràbia— és molt llunàtic. Té dies... Tots els seus companys de taller diuen el mateix.

—I què diuen aquests del taller?

—Diuen que de vegades es passa dos o tres dies sense dir res...

La senyora Elvira féu un moviment d'atenció i de curiositat que produí un lleuger grinyol en les fustes del llit.

—I què? —digué animant-se la senyora Elvira—. Tu faràs, és clar, el que et semblarà, Montserrateta... —afegí amb una notòria preocupació de donar a les seves paraules tota la gravetat possible—. Tu faràs el que et semblarà, però al meu entendre Miquelet et convé...

—Sí, tia.

—És un bon xicot. Té un ofici. És treballador. No té rival, segons diuen, per a les bicicletes. Podreu posar un taller de reparacions, comprens? És clar, és mot jove, no sap el que vol, té molt d'amor propi...

—Què és amor propi, tia?

Mentre formulà aquesta pregunta, dirigí els seus ulls cap al llit on jeia la seva tia.

En la lluminositat incerta de la cambra es destacava sobre la blancor del coixí la mata de cabells, negra, de la senyora Elvira; les seves vagues faccions, que la llum untava d'una qualitat d'ungüent; la morenor de les seves espatlles flaques i nues —amb les dues ratlles blanques de les cintes que li sostenien la camisa. La senyora Elvira tenia el genoll inflexionat i el llençol feia com una protuberància, l'ombra de la qual es projectava, augmentada, sobre la paret.

—Amor propi, dius? ¿Saps el que tardà el meu Salvi, ja de casats, a dir, davant meu, una d'aquestes paraules que diu la gent? Més de tres setmanes! Això és amor propi, comprens? Malament per a tu si Miquelet no en tingués...

—Sí, tia.

La senyora parlava arrossegant les paraules, amb la boca una mica torta, amb un deix desganat, de fatiga —un deix que només s'animava quan subratllava alguna displicència.

—Bé, i demà què fareu? —demanà després.

—Demà és diumenge.

—Deureu anar al cinema...

—A l'estiu, al cinema, no hi va a penes ningú. Havíem parlat d'anar, amb la bicicleta, a prendre un bany...

—No sé... Potser faríeu millor d'anar al cinema. Ara, el local és molt fresc.

—Sí, però a l'estiu fan pel•lícules ensopidíssimes, molt dolentes. A més, li costa tant d'afaitar-se! Sempre va raspós i negre i fa olor d'oli de màquina.

—Què vols dir? Un mecànic sense afaitar pot ésser tan formal com un mecànic afaitat. Creu-me! En aquestes coses no s'ha pas d'ésser tan romàntica, Montserrateta! Quines coses de dir!... La llet ja deu ésser bullida. Ves-la a buscar, si et plau.

La senyora Elvira plegà la inflexió del seu genoll i quedà allargada sobre el llit en tota la seva extensió. Montserrateta sortí i se sentiren els cops dels seus talons de fusta sobre els esglaons de l'escala. Després, tot quedà en silenci, i la senyora tancà els ulls i allargà els braços sobre la gira.

XII

L'endemà era diumenge. Féu un dia de molta calor. Es produí una llum espantosa, aclaparadora, que esborrà totes les formes. A dos quarts de dotze del matí la xardor de l'aire impregnava les persones. Montserrat i el mecànic Miquelet, amb les bicicletes, es disposaren a anar a prendre un bany. Dins de la llum, a l'aire lliure, Montserrat tenia una inflor massissa a les formes. Es veia alta i plena, i de prop, poc vestida com anava, tenia una presència prodigiosa. Més enllà de les ombres, la llum tenia una qualitat de mel. A ple sol, feia una blancor esborronada, un borrissol titil•lant de claror.

Per a arribar a la marina de Torrelles s'han de fer nou o deu quilòmetres. La carretera baixa suaument, fent unes llargues corbes. La carretera es dibuixa primer, entre la verdor aspra de les vinyes, brunyida sobre el pedruscall encegador. Després s'esmuny entre la llum lívida, enlluernadora, dels olivars. Davant dels ciclistes es veia el núvol de pols d'un camió que un remolí de llum incendiava. Sobre el pla de les rodes, les puntes de mica de la carretera. Miquelet pedalejava amb un aire una mica fatigat. Montserrat, les cames nues tibants, movia les anques amb una força esplèndida. Tenia la pell de les cames de color de panotxa torrada, sanguínia. De vegades, un rínxol de cabells se li posava al front i amb un cop de cap sobre el coixí del vent el tornava enrere. El genoll era turgent, com un enorme préssec.

En l'encreuament de la carretera de la costa baixaren de les bicicletes. Enfilaren un camí baix, sorrenc, amb unes arrels seques a flor de terra —un camí que semblava un torrent. Dins de la caixa de camí, entre els marges alts, la calor era enxubada, covada, mòrbida, una calor que arribava a les entranyes. Intermitentment hi passava una bafarada de vent perdut, calent. El lloc semblava fet exprés perquè les sargantanes, els lluerts i les serps hi fossin presents. Montserrat i Miquelet avançaren sense dir res, suant lentament. Miquelet semblava caminar amb una mica de prevenció. Montserrat, amb un somriure de seguretat que li aclaria tot el cos.

El camí s'acabà sobre les dunes de sorra fina, gairebé polsosa. La duna feia com un contrafort sobre la platja. Calia escalar el pendent de sòl inconsistent. Les rodes de les bicicletes es feren pesades, s'enfonsaven en la polseguera grisa. Miquelet, pàl•lid, eliminava una suor barrejada d'oli verd. Amb l'esforç, Montserrateta s'anà tornant vermella. La carn li palpitava sota la roba. Sobre la blancor agra del paratge es veien unes mates d'espines, d'una verdor negroide. Quan arribaren a dalt, s'aturaren un moment. El platjar dilatat, inundat de llum, es perdia de vista. L'amplitud de la mar feia una impressió de llibertat, d'aire fresc, de vent. Era una pura il•lusió. La mar era com una superfície d'estany fos. L'aigua es balancejava amb una ondulació morta. No feia cap classe de vent. L'atmosfera semblava haver-se aturat en la fascinació de la llum. El cel era d'un blau vague, gairebé blanc, incandescent. A la dreta, en la llunyania lumínica, es veien les ígnies espirals de les parets d'unes cases blanques —el primer poble. Arran d'aigua, emergia a l'esquerra un roquisser obscur i alterós que dividia la platja en dues petxines de concavitat amable. La parella, arrossegant les bicicletes, es dirigí a l'ombra que feia la roca.

Per a arribar-hi calgué travessar la platja deserta. La sorra cremava. L'aire era asfixiant. La llum era la pura dispersió —una força exaltada i rutilant. El blau de la mar tenia una roentor brunyida, era com una matèria sòlida, en

vibració frenètica. Davant del sorral, les onades s'inflaven i morien en la remor d'un silenci monòton.

L'ombra del roquisser era petita, calenta, enganxosa. Hi havia un soc inflat, derelicte del mar, davant de la roca. Sobre la superfície, de color de mel, de la platja inacabable, es veia el saltironeig blavís de les llengües de foc de la sorra. El lloc era solitari, però desolat i inhòspit. Es llevaren la roba i quedaren amb el vestit de bany. De moment, l'aire els semblà més lleuger. La pell de Miquelet era pàl•lida i oliosa. La de Montserrat, més fosca que la sorra, d'una tibantor madura, semblava un somni. La ratlla del mallot, a la cuixa, feia un tall d'una qualitat vegetal, com la secció d'una fibra densa i espessa. Miquelet quedà com atuït per la llum xafogosa. Montserrat es lligà els cabells i, de puntetes sobre l'arena roent, s'acostà al trencall. El contacte amb la primera sorra humida li produí una esgarrifança. Es mantingué una estona amb l'aigua sobre els genolls, l'ombra del cos flotant, deforme, sobre l'aigua clara, enlluernada, viva.

—És freda? —preguntà Miquelet, amb una veu mandrosa.

—És tèbia...! —digué Montserrat, aspirant amb tot el cos la frescor deliciosa.

Miquelet sortí de l'ombra i, dret a ple sol, semblà una forma angulosa i esquelètica. Travessà la sorra incandescent coixejant, corrent. Es tirà a l'aigua fent un xarbot aparatós, sorollós, refulgent. Algunes gotes arribaren a l'esquena de Montserrateta —un pessigolleig que li féu obrir la boca inconteniblement. Miquelet sabia nedar i bracejant d'una manera aparatosa s'allunyà mar endins. Inflexionant els genolls, Montserrat féu una immersió seguida d'un còmic retorn instantani a la verticalitat. L'aigua li regalimà una estona per la pell —un instant; la pell quedà dura, tibant i seca al cap d'un moment. Montserrat té una pell que escup l'aigua, insensible, com el bronze, a la mòrbida penetració del líquid. Una impenetrable pell.

Miquelet és enganyador. Resisteix el bany llarg. Sembla insensible a la desfibració i a l'estovament. En la llunyania es veu el seu cap com un suro perdut. Neda, sovint, amb el pit a flor d'aigua. Passa llargues estones fent el mort, el cos ondulat per la vaguetat de l'onada. Montserrat s'ha quedat al fil de la platja. Un pam d'aigua li cobreix el cos. Aigua tèbia a la superfície, més fresca en el fons de la sorra rosada. Es posa girada, d'esquena al sol, els colzes sobre la sorra, una mica d'aigua ondulant sobre els braços turgents, lliscant sobre els omòplats d'or. La llengua del mar es lliga al seu cos; la petita onada fa una espiral sobre les cames llargues. En l'infinit desgavellament solitari del racó tot sembla concentrar-se, obsessionat, sobre el seu cos. Al voltant de la forma, entrevista dins l'aigua, s'estableix un paral•lelisme còsmic: les ratlles d'escuma són paral•leles a les ondulacions de la platja, a les ondulacions del firmament, a les ondulacions del cos, a la valva lluminosa de la roca, a la corba d'una espina de peix blanca, neta, morta sobre la sorra...

Després sortiren de l'aigua i prengueren el sol una estona. Tornaren a l'ombra. El dia havia iniciat la declinació i l'ombra era més llarga. Obriren els portaviandes. Menjaren una queixalada: una truita d'una grogor esvaïda, un sandvitx. Portaven una ampolla de llet. Menjaren en silenci, enmig del silenci que sembla flotar, com un misteri, en la joventut dels sexes —la mirada perduda en el mar com un vidre. Després els agafà una son dolça i, ajaguts a la sorra, s'adormiren. Dormiren una llarga estona, immòbils, com si les dimensions desorbitades del lloc haguessin donat timidesa als seus cossos. Amb el pas de la tarda, l'ombra s'humitejà i successivament obriren l'ull. Veieren a l'horitzó una ratlla de fum... que els incità al viatge més ràpid i còmode; al viatge hipotètic. Tornaren a adormir-se, encara, una estona.

En iniciar-se l'hora baixa, es deixondiren definitivament i, com que a l'ombra fresquejava, se situaren a la banda de ponent de la roca. El sol havia perdut força, l'aire era xafogós i enlluernador; sobre el crepuscle hi havia una resplendor de forn. Quedaren fascinats per la posta. Asseguts a la sorra, sota

la volta immensa del cel, Miquelet agafà la mà de la noia, una mà sense força, penjant, i així contemplaren el crepuscle, immòbils, en silenci, llarga estona. Al cap d'una estona, la deixà caure amb una naturalitat idèntica. Montserrat sentia una lassitud buida. El mecànic semblava immers en una absència tranquil•la —en una mena d'avial indiferència.

Arrossegaren, després, la bicicleta fins a la carretera i iniciaren el retorn a Torrelles. La pujada, en determinats moments, se'ls féu penosa. Arribaren al poble, carregats de fatiga, amb una fam que de tan forta havia deixat d'ésser peremptòria. La concentrada xafogor del poble els cobrí d'una foguerada de suor. S'acomiadaren amb un adéu acompanyat d'un moviment d'espatlles de definició impossible.

XIII

A l'estiu, a l'hora baixa, a Torrelles, se'm fa difícil de quedar-me a casa. És un moviment que em domina: haig de sortir. Sé perfectament que l'interior de les cases és més fresc que qualsevol lloc públic de la població; però és inútil: haig de fer com l'altra gent: haig de sortir. En aquest país, en què la vida social no és més, en general, que un seguit de decepcions, tothom sembla imbuït, quan arriba aquest temps, d'un desig de sociabilitat fortíssim. Quan arriba el fort de l'estiu envaeix la meva memòria l'olor de les acàcies florides, que està tan lligada amb la meva vida de Barcelona, i aquest perfum actua sobre meu com una força motriu. Pelegrí del no-res, em dirigeixo llavors al Bar Montseny.

Aquest establiment està situat en el carrer principal de la població —a la carretera—, de la qual el carrer Estret no és més que una prolongació.

En arribar la segona quinzena de maig, un bon dia, aquest bar obre de bat a bat les seves dues portes i el gran cristall de la seva façana queda completament descobert. Hom instal•la unes taules i unes poltrones de vímet sobre el marxapeu del carrer i els parroquians surten a seure sota la tenda plegable. Es produeix així una terrassa impersonal i modesta —una d'aquestes terrasses davant de les quals podreu haver passat mil vegades sense recordar-ne ni un sol detall precís. Les taules són de marbre i rodones; les poltrones de vímets són afluixades i esmorteïdes. Quan arriba aquest temps, em converteixo en un element d'aquesta terrassa, a la qual demano una il•lusió de fresca.

El propietari és un home petit, massís i corpulent. L'entrada del seu establiment en el règim estival el transforma paral•lelament. Home fredolic, porta, fins al dia de la transformació, robes fortes, sabates de cuiro groc i un barret verd. Però, de cop i volta, es converteix en un home calorós i li és necessari vestir-se adequadament. Apareix, llavors, amb una espècie d'uniforme estival: camisa de màniga curta oberta, en angle obtús, sobre l'inici de la pelussera del pit, i uns pantalons amplíssims.

—Ara ja pot fer calor... —diu en aparèixer vestit d'aquesta manera davant de la clientela, amb un aire satisfet.

En iniciar-se el crepuscle, se situa, amb una regadora a la mà, davant de l'establiment, al mig del carrer, i dedica el temps necessari a fer una regada conscienciosa i intel•ligent. És un fet que en els pobles on l'aigua escasseja —que són abundants— la gent maneja la regadora amb una envejable perfecció. A Torrelles hi ha poca aigua. A la part alta de la població, en realitat, no n'hi ha gens. Tenir la part alíquota de carrer regada esdevé, per a moltes cases, una mena de necessitat espiritual —és la compensació d'un desig inassolible. Així, en aquests pobles, hi ha persones que amb els regalims que surten dels petits forats de la regadora saben dibuixar quadrats i rectangles, rombes i romboides perfectes, d'una exactitud angular sorprenent.

El propietari del Bar Montseny és, en aquesta activitat, un representant prodigiós. És un tècnic de la regadora i no hi ha ningú a Torrelles que sàpiga regar com ell. No sé pas d'on treu l'aigua; el cert és que la treu. Utilitza una

regadora gran, d'un color groc escrostonat, i una regadora petita, d'un verd estrident. Amb la regadora grossa fa els treballs de base; amb la petita, els d'ornamentació artística i d'acabament. Amb el feix de regalims d'aigua, dibuixa a la perfecció. Ni un filet de líquid no li surt de la línia. Amb la regadora verda podria dibuixar, sobre la pols blanca del carrer, un cor travessat per una fletxa. El seu domini és absolut; el seu cop d'ull, infal•lible. Acabat el treball, l'obscura taca de terra humida, que fa olor d'ametlles tendres, porta fins a la terrassa un baf de frescor agradable. Dins d'aquesta frescor, és plausible de fumar-hi una cigarreta. Potser la perfecció geomètrica de la taca contribueix al benestar modest. A l'estiu, la geometria i l'ordre són refrescants i el caos augmenta la xafogor. A l'hivern potser passa al revés.

Jo aprecio els esforços que fa aquest home per fer-me l'estiu agradable. Sóc un client agraït. La necessitat de manifestar aquests sentiments ha fet que entre nosaltres s'establís un corrent de simpatia.

No és pas costum, a Torrelles, que les persones tingudes per importants —i, entre aquestes persones, s'hi han de posar les que tenen un títol professional— freqüentin establiments com aquest Bar Montseny. Des del punt de vista de la importància d'aquests senyors, aquesta classe de locals no són pas considerats plausibles. Així, el fet que jo en sigui client ha estat copiosament criticat, i Francisqueta ha estat un dels elements més actius d'aquest moviment, advers. No ha pas gosat dir-m'ho a la cara, però em consta que ha parlat de mi despectivament.

—Què s'ha pensat aquest manescal de tres al quarto? —sol dir a les veïnes del carrer— Freqüentar aquests locals i tenir minyona no pot ésser!... Una servidora està acostumada a tractar una altra classe de gent...

El patró té, certament, el fisique du róle, vull dir que sembla realment el que és: el propietari d'un bar de poble. Té una veu enrogallada, unes bosses a sota dels ulls i el seu aire és una mica peremptori i displicent. Aquests detalls superficials, merament decoratius, han contribuït, però, sens dubte, a donar-li la fama inequívoca que solen tenir els qui bracegen aquesta classe de negocis. Hom els considera gent del vici, homes que mengen, beuen, juguen, perden la nit, no tenen escrúpols i fan mal correu.

Ara, parlant d'una manera perfectament objectiva, jo puc afirmar que, en el que portem d'estiu, aquest home no ha fet més que donar-me bons consells i conduir-me cap al camí de la virtut. «¡No prengui tant de conyac, que li farà mal!», sento que em diu. «¿Vol perdre la gana? Prengui un vermut!» «No fumi tant, que li vindrà el bronquitis!» «Fa molta humitat; entri a dins, cregui'm a mi!» «No s'enamori! Mediti!» Aquestes són les manifestacions més corrents de la saviesa del propietari del Bar Montseny.

Ara bé: jo voldria tenir suficient habilitat per a explicar a la meva cuinera aquesta realitat fent per manera que no s'enfadés. Passen, però, els dies i el moment de l'habilitat no es presenta. Així, Francisqueta no gosa manifestar-me francament que la meva presència al Bar Montseny és una certificació explícita de mala conducta i un fenomen d'escassa exemplaritat. I jo no sé explicar-li la veritat dels fets, perquè només de pensar en la rialla sarcàstica que faria si ho intentés em desanima i em desarma totalment. Entre la cuinera i jo hi ha, doncs, aquest equívoc. Aquest equívoc és probablement insoluble. A mesura que els bons consells i la innocuïtat de les consumacions contribueixen a redreçar la meva vida, ella creurà cada dia amb més fermesa que la meva progressió en el camí del vici s'accentua perillosament. Potser només l'arribada de la tardor que ens farà entrar altra vegada a caseta podrà esclarir l'equívoc que en les relacions amb la meva cuinera ha creat aquest modest establiment.

XIV

Enric, aquest poca-solta que fa tants de mesos que no parla amb la seva dona, la pobra Teresa, ha tingut una foguerada intestinal —de la fruita segons diuen— i

durant dos dies ha estat pels voltants de trenta-nou i mig de febre. En els moments de deliri li donà per cantar —cosa que és possible en els febricitants— i per cantar a plena veu. Així, alguns passants pogueren sentir, del carrer estant, una estranya melopea. I, cosa singular: Enric tingué una tendència visible a cantar la marxa reial: «La Virgen Marta es nuestra protectora, con tal defensora», etcètera.

Dalmau, que passa pel carrer a hores fixes, anant al seu treball a la fàbrica o tornant-ne, parà esment en el raig de veu que sortia de la finestra i cregué convenient realitzar una ràpida investigació. Aquesta investigació, la realitzà de seguida que hagué superat el primer moviment d'estupor que l'envaí en presència d'un fenomen tan insòlit, desagradable i provocatiu. Quan s'hagué tranquil•litzat, pensà d'entrada:

«Vet aquí un altre tabalot que està assajant...»

Però a mesura que la reflexió l'anà envaint es preguntà:

«Però jo voldria saber què és el que assaja aquest imbècil!...»

La seva indignació fou tan gran que recaigué altra vegada en la confusió inicial i l'envaí un tremolor visible.

Dalmau tenia l'oïda fina. Eren dos quarts de set de la tarda —d'una calorosa tarda d'estiu. El trànsit rodat era gairebé nul al carrer. Hi havia un moment de calma. Passava poca gent. La primera constatació fou feta ràpidament. La finestra de la qual la veu procedia era la corresponent al número 8 del carrer.

—És clar! —digué Dalmau, capficat, amb una indignació creixent—. Aquesta veu que sento és la veu de l'Enric!

Arribat a aquest convenciment, la seva estupefacció ultrapassà la capacitat de dissimulació de què disposa sempre un polític — i sobretot un polític de poble. La contrarietat, però, se li notà, d'una manera inequívoca. Enric formava part del partit de Dalmau; tots dos eren inscrits en el mateix cens polític.

Dalmau és una de les personalitats més importants de Torrelles. És un home d'una seixantena d'anys, que té fama d'integèrrim. És un home petit i corpulent, pelut, però al mateix temps calb, que porta una garibaldina de color de vi, pantalons de vellut, una gorra petita i espardenyes. És un home cella espès, de mirada negra densa i un bigoti fluent. És pobre com una rata, d'una honradesa angèlica, bo com el pa. És bo com el pa, però la seva bondat té naturalment un límit: el ridícul. Dalmau té el sentit del ridícul, encarna el sentit del ridícul del seu partit. Seria considerablement aventurat imaginar que en les files en què Dalmau milita amb caràcter directiu impera una qualsevol forma de disciplina. De tota manera, una certa vigilància davant de les desviacions certament hi existeix. Quan Dalmau constata una desviació que topa amb el ridícul, produeix un cop de puny sobre la taula —un cop de puny simbòlic, s'entén— i les coses queden instantàniament redreçades i corregides. Mentre l'operació està en curs, Dalmau manté una impressionant fermesa. Però després vénen les conseqüències. La seva senyora, la senyora Dalmau, repeteix, a tothom que vol sentir-la, que els esforços de disciplina programàtica realitzats pel seu marit li solen costar quatre i fins i tot cinc dies de restrenyiment.

El cert és que, establert inequívocament que a dos quarts de set de la tarda Enric cantava la cançó a què hem fet referència, es reuní a les vuit en punt, i en forma que hauria pogut semblar clandestina, la junta corresponent, i pocs minuts després Enric quedava exclòs de l'agrupació política.

—Aquests mals exemples —digué Dalmau, molt pàl•lid —no poden tolerar-se. S'ha de fer un escarment...

La pal•lidesa de Dalmau en pronunciar aquestes (i altres) paraules eren els primers símptomes.

Amb un regle i un tiralínies el secretari posà dues ratlles paral•leles, de tinta vermella, sobre el nom i els cognoms d'Enric. Després, no havent-hi res més d'urgent a l'ordre del dia, els de la junta s'acomiadaren i se n'anaren a sopar, als seus respectius domicilis.

Ja entaulats, tingueren gana. La psicologia no passa mai de moda, i els més reputats afeccionats a aquesta ciència incipient ens han assegurat, tota la vida, que el que equilibra més l'organisme humà és la memòria del deure acomplert. Establir correspondències entre l'aspecte moral i el físic —entre les cèl•lules i els imperatius— és cosa sàvia i digna. Les mongetes fregides tenen mil gustos quan hom s'ha portat bé, quan hom ha estat correcte. A quarts de nou del vespre, el secretari, en nom de Dalmau, comunicà a Teresa que el seu marit havia estat foragitat del cens.

Davant de l'estranya comunicació, Teresa, esgotada de fatiga, nerviosa, morta de son, reaccionà precàriament. En realitat, no hi comprengué res. De primer antuvi, li semblà que el secretari era una espècie de boig belitre.

L'endemà al matí, però, ja una mica més reposada, es va adonar de l'espectacle que es produiria en saber-se que el seu marit havia estat esborrat d'una llista (ella en deia una llista, perquè, a part del fet en si, no recordava amb gaire precisió, el que el secretari li havia dit) sense que ella (Teresa) hagués fet res per evitar-ho, o almenys sense haver lluitat contra el que el secretari havia presentat com un funest esdeveniment. Un matrimoni pobre, de vitalitat en descens, tendeix a rendir-se davant de les circumstàncies adverses. Els matrimonis que poden passar-se dos anys sense que el diàleg es produeixi tenen molt mala peça al teler. Però precisament per això, és a dir, per evitar un agreujament voluntari de les coses, ja gravíssimes de si mateixes, han de portar les coses amb una certa delicadesa.

Teresa es considerà obligada a fer una visita a Dalmau. El trobà tibat i evasiu.

—Tenia febre... —digué Teresa.

—Hum! —respongué Dalmau, molt fosc, amb la vista a terra, donant uns copets al sòl amb la punta de l'espardenya. —Estava a trenta-nou i mig...

—No en dubto pas, però has de saber i entendre que les persones de les nostres conviccions no podem cantar determinades marxes encara que estiguem a quaranta i mig...

Teresa mirà Dalmau amb una infinita, irònica compassió; però, en observar que Dalmau comprenia la seva mirada, féu una cara d'angoixa i de sofriment.

—El que ha passat amb l'Enric —afegí Dalmau— indica unes conviccions cíviques molt primes. Hom ha d'ésser com una roca, perquè si d'un cantó els uns comencem a cantar determinades musiquetes i els altres anem amb postures, si els correligionaris passen de la ratlla i els dirigents no reaccionen degudament, si...

Dalmau havia enfilat, amb una volubilitat molt marcada, la ziga-zaga dilemàtica del seu discurs. Teresa es considerà vençuda, aclaparada, definitivament submergida. S'alçà de la cadira i, mentre caminava cap a la porta del carrer, digué com espantada:

—Si li plau, no m'atabali més!

Dalmau quedà amb el buit de l'arenga in formulada en la boca; passà una mala tarda i es trobà malament. En constatar, al cap de dos o tres dies, que no passava pel carrer, Francisqueta digué, com si parlés del temps:

—Si aquest estaquirot no s'endolceix, se'n farà l'estella...

XV

Fa dos o tres dies que Francisqueta està furiosa. És una dona que segueix les oscil•lacions del carrer. Així, és natural que, havent-se parlat tant de la qüestió, Francisqueta estigui com obsessionada. Que se n'ha parlat molt, no té dubte: vull dir que s'ha parlat molt del famós afer del matalàs de la vella senyora Maristany. La senyora Maristany és una vella senyora vinguda (econòmicament parlant) una mica a menys. Té dos fills. El més gran, Antoni, es casà, anys enrere, amb una noia del poble, alegre, simpàtica, d'una fortuna discreta. En el moment de casar-se, el pare d'ella féu al matrimoni un esplèndid present: en el curs del dinar de bodes, sota del primer plat, es trobaren amb molts quartets —cinc o sis mil duros en bitllets amb dret d'utilització immediata i autèntica. Els regalà, a més a més, el mobiliari de la casa, que resultà sòlid i excel•lent. Entre les moltíssimes coses compreses en el present, hi figurà un matalàs de llana magnífic —un matalàs sens dubte regalat per fer més agradable la llarga i sovint ensopida convivència.

Ja casats, la sogra, o sia la senyora Maristany, es posà a viure sota el mateix sostre dels seus fills i amb el temps arribà el que sol ésser corrent entre les persones que viuen sota el mateix sostre: les relacions entre ells no foren tan llisquents ni tan cordials com haurien estat si haguessin viscut sota sostres diferents. La vella senyora Maristany considerà que la seva nora no era del seu braç —per utilitzar la frase corrent—. En realitat, però, essent Antoni una mica aturat i badoc, resultà que la seva esposa hagué de contribuir a les despeses de la casa, molt aviat, d'una manera positiva i certa.

La senyora Maristany té un altre fill, Narcís, que es casà, fa dos o tres anys, amb una senyoreta que, segons la veu pública, serà molt rica quan els seus papàs abandonin aquest món i li deixin el que els sembli. Mentrestant, Narcís i la seva jove senyora viuen a Barcelona i la base més sòlida de la seva vida està formada pel respecte que solen produir les hipòtesis i les profecies quan són plausibles.

Aquest matrimoni no és pas gaire afeccionat a fer cap a Torrelles. De tota manera, cada any, per la festa major, ve a passar uns dies —uns dies que solen allargar-se passada la festa. Quan arriba aquesta ocasió, la senyora Maristany es posa radiant, se la veu molt contenta. A la senyora Maristany, li passa el que sol passar a la majoria de la gent: té un cor més sensible a les absències que a les presències.

El famós afer del matalàs es produeix quan el matrimoni de Barcelona arriba. Es redueix simplement a això: quan Narcís i la seva encantadora muller apareixen, la senyora Maristany en persona desplaça el matalàs del llit on dormen habitualment Antoni i la seva senyora al llit que ocuparan els nou vinguts.

Atesa la concepció del món de la senyora Maristany, el desplaçament del matalàs és una simple conseqüència que hauria pogut ésser prevista temps enrere. Quan el seu fill Narcís es casà, la senyora Maristany digué als seus íntims, entre altres a donya Pura, que m'ho relatà ja fa dies:

—Narcís —digué la senyora Maristany— ha fet quedar bé la família. I això és el que compta! Fora d'això, tot són insignificances, ximpleries...

Quan arriba la festa major apareixen els de Barcelona i es produeix el desplaçament del matalàs. Francisqueta —i en general tot el carrer Estret— s'enfurisma. Francisqueta esdevé una acèrrima contrària al desplaçament del matalàs —de molta activitat i molta llengua. En general, hom atribueix a l'acte que realitza la senyora Maristany una transcendència francament extravagant als principis de l'equitat. Narcís i la seva esposa són considerats uns usurpadors i uns rèprobes, deslligats d'aquell mínimum d'ordre i de justícia que ha d'imperar en tota societat ben construïda. Antoni i la seva senyora són dissimuladament mirats amb una mica de blanc en els ulls, d'una manera lleugerament lacrimògena i bovina. «Pobrets!», pensa la gent, amb el matalàs en la memòria, amb el

matalàs desplaçat iniquament.

Francisqueta va de casa en casa a inflar el gos. L'aspecte altiu que agafa la senyora Maristany en l'afer del matalàs l'enerva. Jo tracto de calmar-la, però em fa un cas molt relatiu.

—Això són coses de família! —que jo li dic—. Els assumptes de matalassos no interessen a ningú. No són afers de carrer. No sigui criatura. Francisqueta! Això són coses de la senyora Maristany i dels seus fills...

—Què diu...! —replica, viva, irònica, la cuinera.

—El que sent! La senyora Maristany pretén que quan arribi la seva família de Barcelona tingui un bon matalàs al llit. Els altres dies de l'any és l'altra família la que dorm bé. Què hi farem?

—De tota manera, hi ha coses que no s'han de fer...

—D'acord. Però, una vegada dit això, què s'hi pot fer? ¿Vol posar un plet a la senyora Maristany per desplaçament de matalàs? ¿Vol que renyeixin definitivament?

—Aquesta senyora és una vella folla, capriciosa i extravagant, una vinguda a menys... El que hauria de fer és tenir una mica de seny i no fer tant el ximple.

—És clar, Francisqueta, és clar! Però, què més? No es faci mala sang pels matalassos dels altres, cregui'm!

—Aquesta vella folla és una vinguda a menys... Això és el que jo dic.

—Però equina relació té el que parlem amb el venir a menys o el venir a més? ¿Què ens importa, Francisqueta, si la senyora Maristany ve a més o ve a menys? No li sembla? A vostè, el que li convé és tenir salut i passar la vida amb tranquil•litat...

—...i bons aliments! —rematà Francisqueta, tancant la porta de cop, amb un posat enravenat i sec.

Aquest afer del matalàs ha emplenat la festa major de Francisqueta. La festa major i els dies següents. Ha fet innombrables visites. Ha presentat la senyora Maristany sota un aspecte tètric. Tinc la impressió que ha passat uns dies magnífics, que ha fruit enormement. No hi ha com tenir raó per a passar-se-la bé. Ja ho diuen els moralistes.

XVI

La festa major de Torrelles s'ha acabat, gràcies a Déu! Tot ha anat perfectament; vull dir que tot ha estat sorollós, rutilant, i ha tingut aquell punt d'irrisòria i estúpida tendresa que ajuda a passar la vida. Com més buida és l'existència més soroll necessita. Però tot aquest terrabastall és indispensable per a assaborir, després, la calma de la nostra pobra vida.

Som a l'estiu. No hi ha, peremptòriament, cap altre problema. És un estiu enorme, grandiós, rutilant.

A Torrelles, com a tots els pobles, hi ha persones afeccionades a la meteorologia recreativa. Aquestes persones em diuen que recorden estius tan calorosos com aquest, però cap de tan llarg com aquest, tants de dies de calor seguits. El cel es manté sempre igual: blau, desmoblat, buit, esmerilat. El camp és un incendi de grocs frenètics. Tot és sec, esgotat, polsós. Veure un pagès, darrera del coble, sobre un rostoll encès, arrossegant uns núvols de pols, és un espectacle depriment. Penso en l'encant que té veure enfonsar la rella d'una arada en la polpa d'una terra greixosa, densa, i contemplar la corba de cargol

inflada i solemne que fa la terra bolcada per l'arada. Al vespre, a quarts de nou, en tornar de les masies, les cigales canten amb el mateix ímpetu que a les hores matinals. A la nit continuen cantant, perquè la xafogor és extrema. Només en la frescor de la matinada es calmen una mica.

Dir que l'estiu és l'estació més trista de l'any —en aquest país— és probablement una heretgia. Però a mi m'ho sembla. L'estiu és desgavellat, desordenat, una temptativa d'intimitat fracassada. A mi m'agrada més un camp d'un verd sucós, humit, que un camp groc i assedegat. M'agrada més un cel gris que un cel de vidre. M'agrada més el plovisqueig que la llum crepitant, l'impermeable que el cos de mànigues, les begudes hivernals, tan saboroses, que els líquids gelats i insípids. M'agrada més l'aire tocat per una lleugera boira blavenca que l'aire polsós, asfixiant, sota el firmament cristal•lí. La llum de tardor, en aquest rodal, és una de les coses més luxoses i fines que hom pot imaginar; aquesta llum, a l'estiu, és aclaparadora i a mi em produeix una gran fatiga. A l'estiu el cervell s'espesseeix i la sensibilitat es desfibra. Horaci parlava de la llum rabiosa de l'estiu; Mallarmé, del lúcid hivern. A mi em sembla que aquests adjectius responen a una adequació precisa. Si jo podia practicar una qualsevol concepció de l'estiu, em sembla que coincidiria més amb les idees d'abans d'ara que amb les actuals. No aniria pas a estiuejar per tenir més calor ni per portar ulleres fumades; cercaria la possibilitat de dormir amb una manta al llit.

Havent dinat, em quedo a casa. Ajusto les obertures. El despatx queda immers en una penombra densa i agradable. Del poble m'arriba un silenci de marasme, la somnolència de la llum africana. Si passa un carro, fa l'efecte que el cavall camina com adormit; les petjades retrunyen en una buidor estranya. És l'hora que la gent s'adorm a les bosses dels carros. A l'habitació se sent volar una mosca. Ha d'ésser una de sola. Si n'hi ha dues, la sensació estival concentrada que produeix el volàtil esdevé una franca incomoditat. El volàtil ha de planejar, encara, d'una manera somnambúlica, com si travessés un medi molt dens, una atmosfera com ensucrada. Assegut a la taula, amb una ploma a la mà, davant d'un paper blanc, escric aquestes ratlles. El silenci fa sentir d'una manera obsessionant la nerviositat cal•ligràfica sobre el paper. Quan la ploma s'atura, s'escolta la vaguetat llunyana, ensonyada, del vol del volàtil.

A les cinc de la tarda (hora vella) emprenc la marxa cap a les masies, per a les visites habituals. A fora vila m'agafa la bonior flotant de les abelles i dels abegots. Les abelles xuclen les flors, ja una mica seques, intensament perfumades, de l'espígol, del romaní, del llentiscle, del bruc florit, de les argelagues morades. El perfum fort, sòlid, lleugerament aspre de les flors es barreja amb la sonsònia del vol dels insectes i us sentiu envaït d'una remor perfumada que irisa l'aire d'una claror rossa, pàl•lidament daurada.

Després de les deu del vespre, la terrassa del Bar Montseny queda molt solitària. Hi prenem la fresca (poca fresca) quatre clients de magra categoria i de molt poca despesa. Cada client ocupa una taula solitària i sol tenir al davant una tassa de cafè buida, esgotada. Tothom resta quiet i sense dir ni una paraula. Però aquesta terrassa ens agrada precisament per això: perquè ningú no s'hi creu autoritzat a envair la intimitat dels altres, perquè tots plegats hi realitzem el fantàstic ideal de passar una llarga estona sense dir ni una sola paraula.

En aquesta terrassa jo medito sovint sobre les possibilitats que la vida de Torrelles m'ofereix en els anys que tinc al davant. Penso:

«Si et quedes a viure a Torrelles, tindràs ocasió, cada any, de contemplar la transformació que sofreix aquest establiment. Quan arriba el bon temps, aquest bar és girat com una mitja. A l'hivern prendràs cafè dins del bar; a l'estiu, a la terrassa. Quan es produeix la girada, el carrer, indubtablement, guanya. Els llums de l'establiment fan en el carrer una taca que fascina un moment la mirada. Atesa la inclinació que la gent sent per la llum, el carrer sembla més animat. És en aquestes condicions, doncs, i asseguts en una poltrona de vímets, que passarem les nits d'estiu. Si Déu no hi posa remei —i jo crec que per a

posar remei a les coses s'ha d'anar, en aquest país, amb peus de plom—, romandreu asseguts en un o altre d'aquests seients una estona més o menys llarga cada dia fins a les primeres pluges de setembre. Una nit de setembre ens semblarà que el temps ha refrescat. Quan arribarà aquest moment, amb la mateixa il•lusió amb què fa poques setmanes sortirem a la terrassa, entrarem tots, en fila índia, a l'interior del bar. El racó que fan les parets, el sopluig del sostre, ens semblarà molt agradable. Llavors veurem passar l'hivern de darrera dels vidres del bar. El carrer, evidentment, és el més concorregut de la població, però jo em puc perfectament imaginar l'aspecte hivernal que presenta sota la llum pobra de la il•luminació pública, amb els esquitxos grocs dels petits aparadors desmaiats i l'efecte aclaparador de la malenconiosa solitud. Per darrera dels vidres tocats del baf humà veurem passar, a l'hora baixa, una parella d'enamorats pàl•lids i esvaïts, un escamot de criatures, una pobra dona que va a buscar la llet amb un pot de llauna. Al cap d'unes setmanes s'establirà una certa franquesa amb la clientela circumdant. Parlarem de futbol i de senyoretes. Per esperar l'hora de sopar, tu t'acostaràs a la taula dels altres o els altres s'acostaran a la teva taula. Hom parlarà d'això, d'allò, del de més enllà, de ben poca cosa, de res, ben garbellat. Un dia un home t'interrogarà: «I avui, què ha menjat per dinar?». Aquest serà, en definitiva, el canvi més profund que el pas dels anys produirà sobre la teva vida. O a dins o a fora de l'establiment: no hi ha altra solució imaginable ni possible.»

El monòleg solia arribar fins en aquest punt, però de vegades —les nits en què solia bufar l'aire de tramuntana, sobretot— tenia una reacció més viva i em preguntava amb una certa íntima indignació: «Però aquest naufragi en les formes més mecàniques de la banalitat, de la irrisorietat, pot, fredament, acceptar-se? ¿Tota la vida que pot irradiar un ésser humà en aquest món ha de reduir-se a aquesta atonia, a aquesta tràgica passivitat?.

A quarts d'onze de la nit han passat ja, per davant de la terrassa, totes les persones que inevitablement hi havien de passar. Han passat els joves matrimonis que vénen de donar la volta habitual; la senyora està en estat —«Ha rebut», diuen a Torrelles—, i en aquesta situació caminar una mica, en aquesta hora, és d'una gran utilitat. Passaren també els tres o quatre grups de ciutadans que tenen el costum, a l'estiu, de practicar el peripatetisme abans de retirar-se. Desaparegueren també aquella ingent quantitat de persones que assegudes a la porta de llurs domicilis prenen la fresca del carrer. Aquests homes, aquestes dones, restaren asseguts al fil del marxa-peu —moltes d'elles amb un cantiret d'aigua fresca al costat, absortes, mig adormides, callades, durant una llarga estona.

Quan el rellotge de l'església tocà dos quarts d'onze, s'alçaren, begueren una mica d'aigua i amb el càntir a la mà entraren a sa casa. Se sentí com passaven la balda de la porta i giraven la clau i després es veié una mica de llum en l'escletxa de la finestra. Quedà així, tot acabat, el carrer buit, silenciós i com encantat. És en aquest moment que apareix un gos que es posa a dormir al mig del carrer, amb les potes deliciosament estirades.

En el carrer silenciós ha arribat llavors, a la terrassa, d'una manera perfectament precisa, el llarg, sinistre, sil•labejant esquinç que en l'aire de seda fan les xibeques del campanar. Aleshores comença la vera nit estival. L'airet de la nit —airet perdut— infla una mica la cortina de malla de la porta de l'establiment. El ventre que dibuixa la cortina fa una forma búdica, solemne i important. Però tot d'una el vent cau i la cortina reprèn l'enravenament vertical. Al mig del carrer, suspès enlaire, sobre el residu del carrer regat, hi ha la claror moribunda, groga, d'un petit arc voltaic. Més enllà d'aquesta llum es veu un cel borrós de lluminositat blanca, vagament làctia, una lluminositat que sembla tendir a coagular-se. Els borinots volen al voltant del vidre del llum, frenètics, esperitats; xoquen amb el vidre, cauen un moment, tornen al llum agitant furiosament les ales. El frenesí aletejant sobre el llum sembla treure del vidre uns esquitxos rutilants, un guspireig que travessa la tenuïtat dels teixits grisacis, blavencs, dels insectes enlluernats. La contemplació de l'espectacle contribueix, en gran manera, a la formació d'un ambient estival complet i acabat. Però arriba un moment en què l'espectacle,

també, s'acaba. Quan toquen les dotze, els arcs voltaics s'apaguen. I llavors no queden en l'aire silenciós i enfosquit —una fosca vagament esclarida per la làctia lluminositat estel•lar— sinó els esquinços que en l'aire de seda fan les xibeques del campanar.

Els clients de la terrassa han anat desfilant un darrera l'altre, sense dir res, com ombres vagues. El propietari de l'establiment comença a fer castells de cadires sobre les taules. A darrera hora, de vegades, arriba un rerassagat, un d'aquests homes que es presenten indefectiblement a la porta dels establiments en el precís moment de tancar. Demana una beguda, que ingereix ràpidament, sense respirar. Després paga i se'n va. És hora d'anar al llit. En el camí de casa, en el carrer desert, els meus passos retrunyen com en una sala buida i abandonada. El gos dorm al mig del carrer amb les potes deliciosament estirades. Demà serà un altre dia. Tant se val.

XVII

Quan recordo que donya Pura m'assegurà que es podia viure al carrer Estret d'una manera independent em pregunto si no em féu objecte d'una broma. En realitat, és impossible no topar-se constantment amb els veïns, eludir-ne la presència i la proximitat. No sóc pas xafarder ni curiós. Sens dubte per això no seré mai un home feliç. L'escassa amenitat que flota sobre aquest món consisteix, probablement, en la degustació dels petits detalls, de les minúscules, cuejants anècdotes de la microscòpica xafarderia.

Avui m'ha tocat el torn de la senyoreta Remei. Aquesta senyoreta no disposa pas de la simpatia de Francisqueta. Quan es parla d'ella, la meva cuinera adopta un posat intemperant i despectiu. Diu, en el to directe i amargant habitual en el país:

—És molt senyora i molt peresosa. Ben garbellat, no ha aixecat mai una palla de terra...

M'estic adonant del considerable pes que sobre el meu ànim exerceix la influència de Francisqueta. Gairebé tot el que sé de Torrelles, del meus veïns del carrer, de la vida del poble, ho sé per ella. Francisqueta m'ha imposat la seva manera de veure les coses amb una inexplicable facilitat. Potser és excessiu. Probablement seria injust si no digués que li dec grans favors. La meva posició com a veterinari, a Torrelles, és indiscutiblement ferma. Tinc un cert prestigi entre els pagesos. He tingut també una mica de sort. Les coses que Francisqueta ha dit de mi en el mercat, i en general a tot arreu, han contribuït positivament al progrés de la meva carrera. És trist haver-ho de confessar: en la nostra època no es va enlloc sense l'ajuda de la propaganda. La meva cuinera ha actuat motu propi. La malícia habitual us portarà, potser, a no creure el que acabo de dir. Però això és un fet. Francisqueta m'ha agafat de bon ull i em féu objecte, des del primer moment, d'una part de la seva tendresa. La dialèctica que a favor meu ha presentat ha tingut èxit, probablement, a causa de la seva mateixa falta de base. Tot ho ha tret de la seva imaginació i de la seva fantasia. Ha inventat malalties i guaricions amb la mateixa facilitat amb què hom pot menjar, a l'estiu, un préssec. La seva propaganda ha estat directa i eficaç: hi ha dedicat una part mínima de temps; vull dir que no ha estat una propaganda pesada i ensopida.

La història que ha utilitzat més copiosament ha estat aquesta:

—Quan el vingueren a buscar (i mentre parla fa una cara de gran preocupació, amb una barra d'arrugues fosques al front), quan el vingueren a buscar, la vaca s'estava morint. Era qüestió d'un moment. El senyoret entrà a la quadra molt animat, però la processó anava per dins. No us penséssiu pas que tot són roses i flors en aquesta feina. L'animal tenia un ventre enorme, com una bóta, es trobava a les portes de la mort. I bé: no us sabria pas explicar el que succeí... (arribada ací, la cara se li comença d'estergir i se li aclareix). El cert és que al cap de dos dies, de dos dies justos, sentiu?, la vaca llaurava el

quintà amb la mateixa força de sempre... Va ésser com posar oli en un llum, compreneu?

Santa simplicitat! Però parlant així sempre hi ha qui pica. En els progressos, vull dir en els progressos econòmics d'un facultatiu, en el nostre país, hi intervenen sempre malalties inexistents i guaricions mirabolans. El país tendeix al miraculosisme. Si d'un professional no es poden explicar coses semblants a les que s'esdevenen en l'últim acte d'un drama, quan les coses s'arreglen, l'avenir és incert. I això és veritat en totes les professions i en tots els oficis. El que importa, ací, el que dóna sempre més rendiment, és dominar una forma o altra de xarlataneria, d'arbitrisme sentimental i contundent. Fa gairebé vergonya de dir-ho, però en els tractes amb el públic, fins els homes d'una formació científica més seriosa, han d'adoptar una forma o altra de teatralitat. Llevat d'alguna vaga excepció, la ciència no va amb el nostre temperament. Una persona llesta i deseixida com Francisqueta podria exercir qualsevol professió amb gran èxit.

M'he demanat alguna vegada: «¿Per què Francisqueta diu totes aquestes coses?». Primer, segurament, perquè m'ha agafat de bon ull; després, per passar l'estona, car no crec que la seva generositat impliqui una forma qualsevol d'afecte. I per una altra raó, potser, encara: habituada a servir amb la mentalitat del seu temps, considera que amb el servei va inclosa la defensa dels interessos morals, i fins i tot potser materials, de les persones que successivament li han pagat la mensualitat. He de confessar que, en aquesta defensa, de vegades s'excedí —prova evident que és una persona d'una altra època. Algunes vegades he hagut de parar-li els peus.

Un dia que vaig haver de fer retirar un porc de l'escorxador, sortí al carrer amb una idea tan fabulosa de les dimensions dels microorganismes, que vaig haver d'interposar-me. La meva ràpida intervenció, però, no pogué evitar que les coses arribessin a orelles del senyor alcalde, el qual, en el moment de felicitar-me, em preguntà confidencialment:

—Sembla que eren enormes, veritat?

No vaig gosar respondre-li que eren com sempre: petitíssims. Però, què no transmutaria Francisqueta?

Sí, certament, la seva influència és excessiva. Però, ¿és possible de discutir amb ella? De Torrelles, del poble, de la gent, ¿què sé jo, pobre de mi? ¿Què guanyaria discutint amb ella les coses que no sé? En primer lloc, seria una pèrdua de temps. Després, tota temptativa per mantenir-la al seu lloc la disgustaria profundament. Marxaria a servir en una altra casa. I, llavors, ¿on trobaria aquests petits guisats exquisits, de peix o de carn, que em presenta? Aquests petits guisats constitueixen per al meu estómac, dolorit de tant anar de la Ceca a la Meca, un autèntic consol! Quantes coses cal aguantar en la vida per a evitar el retorn a la fonda o a la casa de dispeses! Quantes impertinències! Quants papers ridículs no es fan per eludir la presència de les mongetes tendres i del tètric bistec amb patates! La modesta, acurada cuina de Francisqueta ha esdevingut per a mi un dels encants més positius de Torrelles. Les formes de la dialèctica que intervenen en la direcció de la nostra voluntat són molt diverses i de naturalesa molt diferent.

Caminava, doncs, per la voravia del carrer quan tot d'una em vaig adonar que la senyoreta Remei marxava immediatament davant meu. En arribar a la porta de casa seva vaig aturar-me un moment per tal de donar-li temps d'introduir la clau en el pany i d'entrar a dins del cancell. Les coses, però, es produïren d'una altra manera. La senyoreta Remei no introduí la clau al pany, sinó, que, girant-se en rodó, m'adreçà la paraula i amb una gran jovialitat —una jovialitat potser massa escumosa, lleugerament fictícia— em digué:

—Vostè no necessita presentació... Donya Pura és molt amiga meva i m'ha parlat de vostè. Vostè és el nou facultatiu...

—El nou veterinari, senyoreta, el nou veterinari, simplement...

És curiosa la repugnància que senten les persones fines i distingides en haver d'utilitzar la paraula veterinari. Ho tinc observat des de l'escola. No els agrada gens. Els posa en la imaginació l'ambient dels animals domèstics i dels animals de quadra, que consideren groller i desagradable. «Ai, veterinari!», diuen amb una caiguda d'ulls que pretén encarnar, per contrast, la fascinació de la bellesa ideal i fent amb la mà aquell gest de displicència del qui vol apartar de la vista de la seva imaginació una imatge desagradable.

Aquest gest, el vaig veure fer de petit i per primera vegada a la meva tia Dolors. Aquesta senyora tenia el batxillerat, portava unes ulleres amb un cordonet negre i parlava amb una veu rondinaire, segura i tètrica. Solia dir que la paraula manescal —car en aquella època era corrent d'anomenar manescals els veterinaris, al meu entendre amb gran plausibilitat— feia olor de fems de quadra i d'àcid fènic. Amb això la tia Dolors pretenia formular el seu entusiasme per la bellesa ideal. No podria pas dir-se, és clar, que l'exercici de la meva carrera tingui la vellutada delicadesa que caracteritza la mentalitat petitburgesa de la tia a qui faig referència, però em conhorta pensar que la meva presència, com a professional, en aquest món, serveix perquè algunes persones sentin la necessitat de posar fites i separacions entre els homes i els animals —encara que aquesta feina de diferenciació no sigui més, ben garbellat, que una pura il•lusió de l'esperit d'aquestes persones tan delicades.

—I per què no entra un moment? —digué després la senyoreta Remei, accentuant l'amabilitat—. Ja sé que està molt ocupat i que si es vol complir... Donya Pura m'ho ha contat tot. Som tan amigues! A més, tots estem encantants de tenir-lo per veí...

La negativa fou impossible, i vaig entrar a la casa darrera de la senyoreta Remei. Traspassada la porta, vaig trobar-me en el que volia ésser el saló de la casa —un salonet de dimensions molt reduïdes—, moblat amb un sofà de reixeta, dos petits balancins i sis cadires modernistes. Al costat del sofà hi havia dos pufs coberts de vellut negre, sobre el qual hom havia brodat unes formes cúbiques de color groc. D'antuvi, aquestes formes feien una mica de basarda. Els balancins portaven dos llacets de color de rosa, un a cada cantó de la part alta del respatller. Les cadires eren literalment impressionants i no les oblidaré mentre visqui. Eren autèntiques peces d'estil i feien posar la pell de gallina.

Les cadires tenien quatre potes, com solen tenir totes les cadires, però el pla horitzontal destinat a posar-hi les anques era tan exigu, tan minúscul, constituïa una tal delirant monada, que hom quedava astorat pensant en els extrems de frondositat a què pot arribar la imaginació humana construint cadires amb l'única preocupació d'eliminar rigorosament la possibilitat de poder-hi prendre seient. Aquest astorament inicial arribava a produir una impressió d'angoixa —la impressió que hom sent en trobar-se davant d'una cosa que pretén destruir el significat tradicional de la paraula amb què és designada. De la irrisorietat d'aquest pla horitzontal, n'emergia el respatller de la cadira, que era molt estret de la part baixa i després, en anar-se elevant, s'obria en forma de ventall. Aquests respatllers pretenien imitar la cintura de vespa i el bust de les senyores de quaranta-cinc anys enrere —que era molt estret de cintura i després es bufava en la part alta de la cotilla, a l'altura del pit, i es bufava encara més a l'alçada de les espatlles. En la part alta dels respatllers hi havia les corresponents orelles —les orelles que el modernisme col•locà en tot el que produí: cases, miralls, marcs, finestres, vestits, cafeteres, etc. Quines cadires, Déu meu!

—Són boniques, veritat? —preguntà la senyoreta Remei en observar la perplexitat en què m'havia immergit la seva contemplació—. Les vaig heretar de la pobra Conxita, la meva cosina germana. Són mobles d'estil... (En pronunciar aquesta frase, la senyoreta Remei ho féu en un to que volia dir: no hi ha discussió possible!) La meva cosina visqué sempre a Barcelona com una reina, en un pis preciós del carrer d'Aragó, des del qual es veia passar el tren...

—Són realment curioses... —vaig dir més mort que viu.

A les parets, hi havia dues imatges: un Sagrat Cor sobre un bloc de calendari exhaurit i una litografia treta d'una revista editada sobre paper couché que representava una senyoreta rossa posada a dins d'una ampla i llarga camisa tocant l'arpa amb els ulls en blanc. Aquella senyoreta pretenia representar una fada o potser una musa. No em fou pas possible d'esbrinar-ho. En el racó del salonet hi havia el trípode habitual, amb la planteta a sobre, glacial.

—Si sabés com estic fatigada!... Estic cansadíssima! —digué amb això, sense solució de continuïtat, la senyoreta Remei, deixant-se caure en un balancí i encreuant de seguida les cames—. Els insomnis em martiritzen...!

—Pateix d'insomni, senyoreta? La compadeixo sincerament! És una cosa molt desagradable... —vaig dir mentre m'asseia en l'altre balancí i amb la cara de compunció que exigien les circumstàncies.

En aquesta classe de conversacions inicials —en aquestes i en general en totes les conversacions— no s'emeten més que flatus vocis, no es formulen més que desgavellades i incoherents banalitats. Si cada nit, en el moment d'anar a dormir, tinguéssim la força i la gosadia de recordar el que hem dit durant el dia, quedaríem espantats de constatar la quantitat d'estupideses inútils, gratuïtes, generalment malèvoles, i àdhuc sovint malignes, que durant les últimes hores hem produït.

—Sí senyor, sofreixo d'insomni, però el pitjor és una altra cosa: el pitjor és que, les poques estones que puc dormir, me les passo somniant... És una cosa perfectament horrible...

—Sí és clar... De tota manera, deu somniar tota classe de coses: agradables, poètiques, sensacionalistes...

—Si té humor, donya Pura ja li ho explicarà. Entre ella i jo no hi ha misteris. El mal és que solc tenir un somni fix, persistent, obsessionant...

—Diu un somni persistent? I què somnia? Això es molt interessant. Somnia aigua? Somnia serps? i Somnia que viatja en automòbil a velocitats fantàstiques?

—No senyor; somnio coses més desagradables...

Davant de la cara d'angoixa, d'angoixa autèntica, de la senyoreta Remei, vaig recordar, indignat, el que sol dir d'ella, amb la seva gairebé rutinària lleugeresa, la Francisqueta.

La senyoreta Remei representa una persona d'uns quaranta-cinc anys. Està molt flaca, és alta, la seva pell és pàl•lida, d'un color terrós clar, ressecada, xuclada. Té el cabell molt negre, d'una gran densitat, escarolat; un nasset de cartílags prims; una boca de llavis secs i lineals, gairebé morats, sobre unes dents petites, afilades però apagades. De les seves faccions el més sorprenent són els ulls —dos grans ulls negres, rodons, brillants, d'una mobilitat considerable, d'un joc i un rejoc que arriben a produir fatiga. Aquests ulls viuen i es mouen sota unes celles obscures i espesses i un front estret, nerviós, de petites arrugues, revellit —un front fatigat. Vesteix un vestit sastre blau marí, amb un fulard rogenc, de color de rajol, al coll. Malgrat la seva edat, hi ha en tots els seus moviments i en les seves paraules una coqueteria una mica antiquada.

—I Seria indiscret, senyoreta, que jo li demanés algun detall sobre el seu somni? —vaig dir-li després d'una pausa—. La cosa m'interessa... i si li dic això és amb el desig d'escoltar-la amb tota sinceritat...

Vaig afegir:

—No sé pas si l'haig d'anomenar senyoreta Remei... Si ho faig és perquè...

—En realitat vostè m'ha d'anomenar senyoreta... Remei. ¿No té pas un cigarret ros?

—Ho sento enormement. Fumo negre...

—Com a bon veterinari... —digué rient—. És igual. Moltes gràcies. No sé per on començar, comprèn? És molt desagradable...

—De tota manera, senyoreta, si vostè somnia és perquè dorm... —li dic per animar-la.

—No comprenc...

—És clar. Si vostè somnia és que dorm, perquè en aquest país no hi sol pas haver persones que somniïn despertes... —És clar... —Digui, doncs.

—...Imagini's que tot d'una veig, somniant, que un home sorgeix en la meva habitació. Obre la porta sense fer soroll, abaixa una mica el cap en passar el llindar, camina uns passos i es queda plantat enmig de la cambra, els braços sobre el pit, la mirada fixa en la meva mirada.

—És una mirada dramàtica, àvida, teatral? Per dir-ho d'una manera o altra.

—No senyor. És una mirada de curiositat normal.

—I qui sospita que és aquest home que se li presenta? ,Té alguna semblança amb algun seu amic, amb algun familiar o simplement conegut, amb algun ésser humà lligat per una raó o altra a la seva vida?

—No senyor. Per mi és un desconegut total, absolut. És un jove alt, pàl•lid, amb una barba rossa sedosa i un bigotet acabat en unes guies cargolades, els ulls una mica enfonsats, els llavis molsuts i vermells, les dents blanques, que vesteix a la manera del joves elegants de fa vint-i-cinc anys; un vestit de color verdós, camisa blanca amb punys rodons emmidonats, coll d'aletes, nus de corbata voluminós, corbata d'un to rosat, americana amb unes solapes molt petites i tancades. En el cap —utilitza brillantina—, hi porta una ratlla perfecta...

—Molt bé. Però, una vegada constatada la presència del jove a l'habitació, què passa? Faci memòria, senyoreta...

—Veurà... En el moment que el jove entra a l'habitació la meva visió no és pas gaire clara. Ho veig tot d'una manera tèrbola i imprecisa. Es en el moment de fer l'últim pas, és a dir, quan es queda plantat enmig de la cambra amb els braços encreuats, que la imatge se m'aclareix prodigiosament. És en aquest moment que veig el jove com si fos de debò. Coincidint amb aquest extrem de lucidesa m'envaeix el dubte sobre les intencions que l'aparició es podria proposar. (•Continuarà caminant cap al meu llit —em demano— o es quedarà plantat? En aquest moment m'envaeix una angoixa espantosa, sento en el cor un pes, un dolor insuportable, i aquest dolor em fa dir un ai! nerviós, agitat, tocat d'un calfred a l'esquena, mentre el meu cos tendeix a incorporar-se...

—Un moment! En el moment en què es produeixen en vostè els efectes dolorosos del dubte, ¿què fa, quina acció desplega el jove de la barba? ,-Es manté palplantat enmig de l'habitació o avança francament?

—No ho sé... El dolor em dilueix, m'esborra la seva corporeïtat. La precisió de la imatge desapareix... Ja desperta, obro els ulls en l'obscuritat, encenc el llum, apareix l'habitació... i veig que tot està igual. Durant una llarga estona l'opressió sobre el pit es manté viva; quedo amb la boca seca, el cor fatigat i com buidat i una sensació de laxitud m'envaeix tot el cos, com si em quedés sense sang...

—Un moment encara, si li plau! A vostè, aquest jove que en somnis se li apareix, ¿quin efecte li fa, en quina classe de consideració el té? ¿Sospita que l'individu és un malvat, un traïdor, una mala persona davant de la qual sent una por cerval, o, al contrari, que la figura de l'aparició és una reminiscència, sintetitzada en un individu, de persones tractades per vostè anys enrere? El retrat que vostè m'ha fet del jove de la barba, ¿no coincidiria amb el d'alguna persona que vostè tracta o que tractà algun dia?

—No podria pas, sincerament, contestar-li. De vegades em sembla que es tracta d'un bandit. Somniar bandits sol ésser corrent d'ençà que existeix el cinema. Quan m'imagino la figura sota aquest aspecte, l'angoixa i la inquietud esdevenen més insuportables, si això és possible, perquè em penso que d'un moment a l'altre s'abalançarà sobre meu i seré víctima del seus instints criminals... Altres vegades, però, em ve la sospita, vista la tendència del jove a no moure's del centre de l'habitació, de si no serà, com vostè diu, una reminiscència.

—Sí, una reminiscència flotant en la memòria... Una reminiscència una mica indiscreta, és clar, perquè no sol pas ésser gaire corrent que els desconeguts entrin en els dormitoris de les senyoretes...

—És evident.

—Jo ja comprenc, senyoreta Remei, que aquests dubtes l'han de fer patir horriblement...

—No me'n parli! Això d'anar-se'n al llit amb l'obsessió que en el moment d'iniciar el son apareixerà en la cambra el jove de la barba i del coll d'aletes arriba a convertir-se en una insuportable nosa. De vegades penso en l'aparició, durant tot el dia... És com un càstig.

—És en efecte, un dels somnis més rars i singulars que he sentit contar en ma vida.

—Veritat que sí ? —digué somrient la senyoreta Remei, satisfeta de saber que el seu somni, tot i ésser dolorós, era excepcional. I afegí, seguidament: —¿Per a aquestes coses tan desagradables, no em podria donar algun remei?

—Què sé jo! Els veterinaris, davant d'aquestes coses, ens trobem, com li ho diré?..., una mica desplaçats.

—Home, és clar! Però ara no parlo pas amb el veterinari, parlo amb l'amic... —digué rient.

—Ja, ja... Doncs no ho sé. Si em trobés en el seu cas, faria molt d'exercici, caminaria, treballaria, em dutxaria amb aigua freda... i fins i tot potser em casaria. Per què no es casa, senyoreta Remei?

—Diu per què no em caso?

—Sí senyoreta. Em casaria amb un jove fort i sa. Tinc entès que la pràctica de l'amor és contra els somnis extravagants, que és un soporífer ideal.

—Dutxar-se amb aigua freda... amb el fred que fa a Torrelles! —afegí, posant els ulls en moviment, amb una aclaparadora teatralitat.

Vaig alçar-me del balancí per tal d'acomiadar-me. Vaig tractar de subratllar que deixava el balancí de mala gana. Ens estrenyérem les mans després d'haver-nos ofert, com a veïns, en tot i per tot, mútuament, com és habitual.

En sortir, vaig consultar el rellotge. Portava retard en les visites. Havia passat l'hora de la injecció de sulfamides a la gosseta de la senyora del fabricant. M'esperava una vaca amb mamitis, en un mas llunyà. El temps era escàs.

Mentre feia cap al mas, vaig pensar en l'absurditat de l'escena i de la conversació que acabava de tenir amb la senyoreta Remei. Aquesta comarca té fama d'ésser habitada per una gent molt franca, oberta i simpàtica. Conèixer una persona i sentir, cinc minuts després d'haver establert el primer contacte, l'explicació dels seus somnis, és veritablement singular. És clar: l'amistat que ambdós tenim amb donya Pura ha obviat molts obstacles. En tot cas, el fet és raríssim, i a Barcelona seria impossible d'imaginar-lo. Deu ésser cert que la gent de Torrelles i dels seus voltants són realment tan francs com tothom proclama. Quina conversa més estranya!

He recordat també, tot caminant, el que sol dir Francisqueta de la senyoreta Remei.

—Aquesta dona —diu la meva cuinera— viu sola. És propietària de la casa que habita. Té una petita renda —unes deu pessetes diàries— provinents d'un residu de fortuneta heretada. És molt senyora i una mica peresosa. És tan peresosa, que per no entrar a la cuina, encendre foc, bullir-se una mica d'arròs o fer-se un parell d'ous ferrats, menja pa i taronja o pa amb codony. El que té val poca cosa, però ho té tot abandonat... Podria treure'n molt més, amb una mica d'activitat. El seu ideal és anar de casa en casa a fer tertúlia, seure al balancí, fumant cigarretes. De vegades, del carrer estant, en passar, es veu, darrera la cortina, sobre la tauleta de centre, un cendrer ple de puntes de cigarreta refredades, groguenques, d'una deixadesa obsessionant...

Francisqueta fa una pausa i després s'indigna. Alça els braços i la veu, esdevé més vermella que en el seu estat normal. Diu:

—I el pitjor, comprèn?, el pitjor és que una dona que fa aquesta vida pesi quaranta-cinc quilos escassos! Quaranta-cinc miserables quilos! En la vida no he vist mai res semblant.

XVIII

Mentre parava taula, al vespre, vaig dir-li: —Francisqueta! —Sí senyor. Digui!

—He estat parlant amb la senyoreta Remei...

—Deu voler dir amb la senyora Remei. En tot cas, així és anomenada al carrer Estret.

—Doncs podria molt ben ésser que d'ara endavant l'haguessin, simplement, de tractar de senyoreta...

—Vaja, ja ho veig! Com a bon veterinari vostè és igual que el difunt marit de la senyora Pura, el pobre don Càndid, que Déu hagi: molt de vent a la flauta...

—Li deia que aquesta tarda he estat parlant amb la senyoreta Remei... —vaig fer amb la màxima suavitat, no solament, per calmar-la, sinó sobretot per evitar que s'exaltés.

—Valent...! I que Déu em perdoni! ¿I de què parlaren, si es pot saber?

—Sí. M'ha explicat els somnis que té. ¿Vol creure que és una dona molt interessant?

—Interessant, diu? Què vol dir interessant? No sabia pas res de tot això.

—La senyoreta és molt somniadora i a la nit, en la seva cambra, quan dorm, se li apareix un senyor molt ben plantat, amb un bigoti i una barba rossos.

—He, he...!

Francisqueta tractà de posar a la seva interjecció la màxima quantitat de

cinisme, però li resultà una cosa bonària i familiar. —És tal com li ho dic —vaig afegir.

—Si treballés —contestà la cuinera—, com treballem els pobres, i tingués, és un dir, els maldecaps que jo tinc, dormiria com un soc de les deu del vespre a les set del matí, que és l'hora de llevar-se de les persones que es respecten. Ella vol dormir com Déu mana; però d'ençà que la conec, i deu fer més de vint anys, no ha fet res, res, el que se'n diu absolutament res...

—Vagi amb calma, Francisqueta! La senyoreta Remei és digna de llàstima i compassió... La seva vida no és gens envejable.

—És clar! Sempre li he dit el mateix. És una persona pelada com una geneta. No té res. Per a tenir quelcom a la vida s'ha de treballar, s'ha d'estalviar, no s'ha d'estirar més el braç que la màniga, que és el que no he fet mai en ma vida. Ella passa l'estona fumant com un turc, llegint llibres i donant-se aire, al balancí, amb un ventall, a l'estiu. Té els racons plens de teranyines, però el fum li va sortint pel nas, em comprèn? Jo tinc més de vuit-cents duros, recollits i posats un sobre l'altre, com els que vostè guanya anant de quadra en quadra i saltant de galliner en galliner...

—Donya Pura em digué que vostè tenia més...

—Bé. Posem que siguin nou-cents, i no en parlem més. No ve de cent.

—Però aquesta pobra senyoreta Remei, no li fa llàstima? És tan desgraciada!

—I per què m'ha de fer llàstima? Perquè somnia? Jo també somnio i m'haig d'aguantar...

—Però vostè, Francisqueta, ¿ha somniat realment alguna vegada? I què somnia? Aquesta sí que és bona...!

—Què vol dir? ¿És que hi ha algun inconvenient que jo somniï? ¿És que una servidora no pot somniar? ¿És que sóc diferent dels altres?

—Potser ha somniat que era transportada al tàlem nupcial...

—El tàlem surt per la processó de Corpus, i les vares del tàlem, les porten els de la llana, com deia aquell ceguet que tocava el violí, que es menjà trenta unces de bunyols per la Setmana Santa de l'any de la neu... Jo somnio, sí senyor, i ara li diré, en poques paraules, el que somnio. Quan servia a casa de don Càndid, que Déu l'hagi, somniava que don Càndid i donya Pura m'apujaven la mesada de dos duros, i això no solament perquè em convenia, sinó perquè hauria estat el més enraonat i natural. Cregui'm: per a somniar fantasies, val més no somniar. Hi ha persones que fins i tot quan somnien tenen molta terra a l'Havana i fan el ridícul. I el més curiós és que, aquells dos duros que somniava, a la llarga me'ls donaren, i dels de plata, comprèn? No es pensi pas que fos una cosa fàcil. Decidir-se els costà més de mig any... i jo somnia que somniaràs, cada vespre. Després, passades dues o tres iguales, perquè en aquella casa es comptava per iguales, vaig posar-me altra vegada a somniar que don Càndid i donya Pura em donaven dos duros més... i així successivament. Això li demostrarà que jo he somniat tota la vida. Ara que serveixo en aquesta casa, potser, la veritat, somnio menys; però, si un dia ho faig, em figuro que vostè m'arrodoneix la mesada amb dos o tres durets més, que em farien molta falta, no cal dir-ho. Somnio aquestes coses i li juro per aquesta llum que ens il•lumina que no somnio res més...

Francisqueta estava dempeus davant la taula, molt ben plantada sobre l'estora d'espart del menjador, els braços encreuats sobre el pit, amb el seu gran davantal blau fosc lliscat de ratlles blanques sobre els quatre o cinc faldellins i faldilles que sol portar sempre. Sobre les espatlles, com una capeta, hi portava un teixit de punt espès, de llana negra. La claror del llum li tocava la cara de ple a ple. Els seus cabells, blanquinosos, tenien una

qualitat fina, llisa, extremament delicada. Els portava tirats enrere formant un monyo a l'antiga: un pentinat que en veure'l em recordava la meva àvia indefectiblement i em produïa una sensació de seguretat familiar molt viva.

Francisqueta és una dona petita i rodona i el seu cos sembla una estatueta (de mida natural, és clar) de Manolo, de l'època de Ceret. El seu pit té les formes dolces de les cucurbitàcies; el volum de la faldilla cau, acampanat; l'anca és rodona i ciceroniana; la cara té una plenitud oberta i pagesa, lluminosa, humana. Davant de l'enorme quantitat d'éssers humans que tendeixen a no semblar-ho, el seu cap sorprèn perquè no podria ésser res més que un cap humà. Sobre la cara, d'un roig de rajol molt cuit, el seu nas petit; els ulls, una mica sortits, grossos, vagament ataronjats; la boca grossa, amb les menudes dents blanques intactes; la mandíbula golosa, rodona, franca; el coll fort, curt i ample —sobre la seva cara totes les formes tenen una mobilitat directa, coherent, normal. Tot això plegat fa que sigui molt simpàtica —sobretot quan no se li fa gaire cas.

—Bé, està disposat? —digué rompent la pausa que l'explicació dels seus somnis havia creat.

—Disposat a què? —vaig fer, distret.

En realitat l'explicació dels seus somnis m'ha deixat força aclaparat.

—Vostè dirà... —ha dit—: disposat a sopar... —És clar...

Francisqueta ha girat en rodó i, amb un somriure que de tan obvi m'ha semblat equívoc i burleta, ha enfilat el camí de la cuina. Mentre sento els seus passos en el passadís obscur imagino —amb poques il•lusions— el que aquesta dona deu pensar de mi.

XIX

Fa un temps de començament de tardor, dolç i taujà, d'una humitat fina. He passat la tarda voltant per la rodalia, fent la visita a les masies. El treball professional m'agrada, m'excita la curiositat, però no goso acostar-me massa a les bèsties; les vaques i els bous, els cavalls i les eugues, em fan una mica de por. Sóc un veterinari més teòric que pràctic, un veterinari de lluny —per entendre'ns. L'escola ho ha volgut així.

El vent de la tarda era tan carregat d'humitat que el seu embat produïa la mateixa sensació de calfred que quan us poseu a la cara un drap mullat. M'ha fet enyorar la tebior del petit apartament del carrer Estret.

Havent sopat, he pres seient a la còmoda butaca del despatx. La sensació de fatiga és agradable. Les plantofes són una benedicció de la indústria tèxtil. He apagat el llum. A través dels vidres del balcó veig caure la pluja mansa i petita. De vegades passa pel carrer una ratxa de vent i la pluja agafa una direcció obliqua. La il•luminació del carrer, fofa i greixosa, d'una grogor exhausta, ratllada per les gotes de pluja, posa sobre els vidres un baf espectral. Circula poca gent. El soroll d'uns esclops sobre el fanguet de l'empedrat em produeix una agradable sensació claustral, de plenitud vegetativa —una inexplicable sensació de seguretat. Les goteres dels teulats cauen monòtonament sobre la voravia —o sobre un paraigua. Em fa mandra de sortir al carrer. La butaca és còmoda i m'engolfa en un estat de lleugeresa soporífera —és com si el cor tendís a adormir-se sobre el seu propi ritme compassat. No desitjo res, no recordo res, no penso res. Miro les cases de l'altra banda del carrer: ni en balcons ni en finestres no hi ha cap senyal de vida. El carrer és realment estret: des del balcó sembla que es podrien tocar els ferros dels de la casa del davant. Però això potser no és ben bé exacte: encara faltarien, per a arribar-hi, dos o tres metres... Només recordo —ara, en escriure aquestes coses— que estant assegut a la butaca vaig deixar tot d'una de veure la cortina de pluja silenciosa encaixonada al carrer, que tots els detalls del meu camp visual se'm

confongueren en una grisàcia vegetació... i que després, al cap d'una hora, potser de més, la il•luminació sobtada que es produí en la finestra del davant em despertà amb un sobresalt violent.

En la cambra la finestra de la qual s'acaba d'il•luminar, hi viu, rellogat, un senyor de mitja edat, solter, callat, solitari, molt deseixit i distanciat de tot: don Francesc Valls. Aquest senyor és tingut per un home de costums monòtons, d'hàbits morigerats, de vida uniforme. És tingut per un empleat model, seriós, escrupolosament honrat. Des de fa molts anys, el senyor Valls porta la comptabilitat de diverses cases comercials de la població. La seva activitat és pausada, d'una absoluta regularitat. Les persones que el tracten diuen que fa les coses sense cap esforç, com si no fes res. La vida a Torrelles és molt grisa, no té variació, ni puges ni baixes. Si en un ambient semblant la gent afirma que l'existència de don Francesc Valls es manté en un to opac, és que realment la vida d'aquest home és fabulosament neutra i insignificant. En tot cas, ningú no el veié mai al cinema, ni a l'església, ni al teatre, ni en qualsevol cafè o taverna, ni al «Recreatiu», ni al futbol, ni en tertúlia o reunió pública o privada. Arriba puntualment a les seves respectives oficines. Tot l'any, havent sopat, faci el temps que faci, dóna un tomb pels carrers. En el curs d'aquests passeigs el senyor Valls s'atura de vegades un moment, mira un instant el cel, abaixa després el cap i reprèn tot seguit la marxa. No sembla pas tenir cap mena d'apetència social ni sentir la necessitat de manifestar, davant dels altres, els seus desigs, els seus sentiments o les seves opinions. La seva conversació —pel que he sentit dir— és absolutament insignificant. Quan hom li pregunta alguna cosa que no està directament lligada amb la seva activitat de despatx, reacciona dibuixant primer un petit somriure de desconfiança, fa després una cara una mica llarga; accentua tot seguit el seu posat meditatiu i al capdavall contesta amb una obvietat. La realitat és, però, que tot això succeïa fa molts anys, quan la gent l'interrogava. Les respostes degueren ésser tan reiteradament decebedores, que ara ja ningú no li pregunta res... Parla amb una veu greu. La seva gesticulació és escassa. Vesteix molt bé —d'una manera confortable i neta—: fortes robes grises, sabates d'esport còmodes i de duració llarga, però la seva manera de vestir no té mai cap sorpresa: és sempre igual. És un home d'estatura regular, calb, tirant a baix, amb unes espatlles fortes i quadrades, amb un color a la cara molt saludable. Les seves mans són curtes i una mica pesades. Els seus ulls, rodons, notòriament sortits, tenen un punt d'estrabisme a penes perceptible, que s'accentua, potser, quan es posa les ulleres. És un home perfectament honorable; però, a part d'això, no se sap de la seva persona absolutament res. No se li coneixen ni els gustos ni les maneres de pensar. No sembla pas tenir família, ni parents llunyans, ni amics. No té ningú. Coneix a tothom i tothom el coneix; d'ací no es pot passar.

Durant els primers mesos de la meva estada a Torrelles, els costums del senyor Valls em portaren a suposar que era un home fred i ressecat. La seva notòria incapacitat cordial em semblà una mica inquietant. Després he sabut, però, que el seu tracte —en opinió de la família del rellotger Massaguer, en la casa del qual està rellogat el senyor Valls— és d'una gran seguretat, que no està afectat per capricis ni per variacions de l'humor, sinó que és constantment bondadós i amable.

Quan, de la butaca estant del despatx, vaig començar a veure-hi clar, el senyor Valls tancava la seva cambra amb clau. A l'estiu dorm amb el balcó obert. Ara deixa de bat a bat un porticó de la finestra. La llum matinal no sembla pas molestar-lo. S'alça a primera hora: indefectiblement a les set del matí. Els diumenges no fa pas matinada. Sempre igual.

Tancada ja la porta, s'ha tret la gorra i l'impermeable i ha penjat una cosa i l'altra, amb una gran cura, al penja-robes de ferro pintat de negre de la paret. Després ha dipositat successivament, sobre el marbre de la tauleta de nit, un rellotge, una capseta de pastilles de clorat de potassa, un paquet de cigarretes, un llibret de paper de fumar i una capsa de cerilles. S'ha desprès tot seguit de l'americana i de l'armilla, que ha col•locat en el respatller d'una cadira. Ha passat els braços per sota dels elàstics; els elàstics han caigut sobre els seus pantalons fent dues corbes pomposes. Ha pres seient, de

seguida, sobre el llit per tal de procedir a descordar-se les sabates. No li ha pas estat fàcil: ha hagut d'afluixar dos nusos molt compactes. Quan, a la fi, les sabates han pogut ésser mogudes, les ha deixades caure, amb una cara una mica avinagrada, sobre la catifa del costat del llit. L'estora ha neutralitzat el cop sec que haurien fet, en caure, les sabates. S'ha tret després els mitjons, i llavors han aparegut els peus del senyor Valls, molt blancs, d'una pal•lidesa exsangüe; però aquesta impressió tan accentuada podria haver estat efecte del baf aquós que entelava els vidres del balcó. Posat dempeus altra vegada, s'ha descordat un a un els botons i els gafets dels pantalons. Això ha estat una operació lenta que el senyor Valls ha portat a cap mirant al sostre. Després, assegut en una cadira, ha tret les seves cames curtes dels tubs dels pantalons —els quals han estat plegats, tot seguit, amb una gran minuciositat, cercant la ratlla, i col•locats sobre la caixa que fa passadís amb el llit. Tots aquests moviments, els ha realitzats d'una manera inconscient, mecànica, i estic segur que si l'habitació hagués romàs a les fosques els hauria portats a cap amb una perfecció similar.

El senyor Valls ha aparegut llavors amb mig cos embotit dins d'uns calçotets de punt, de color pàl•lid, llargs i la part alta dins d'una camisa flotant. Darrera de la gasa de la pluja, la seva figura, en aquest moment, m'ha semblat d'una grotesca comicitat; no he pas pogut, però, arribar a somriure. M'ha envaït una mena de descoratjament: una glopada d'humanitat. Ha desnuat, llavors, la corbata, s'ha descordat el coll i els botons de la camisa i se n'ha despullat fent-la sortir per dalt del cap, els braços enlaire, amb la natural dificultat. La seva samarreta ha resultat, també, d'un color de plom pàl•lid. Després, ràpidament, s'ha posat un pijama ratllat que ha tret de sota l'edredó blau. El pijama li anava gran: li'n sobrava de tots cantons, de braços i cames.

Ja posat a dins del pijama, el senyor Valls s'ha acostat a la finestra, ha donat al seu cos una posició rígida i ha estirat verticalment els braços com si tractés d'agafar alguna cosa situada molt enlaire. Com que ha realitzat aquest moviment molt acostat al finestró obert, ha tapat la llum de la part de baix del finestró. M'ha semblat que mentre allargava els braços tractava de posar-se de puntetes, fent un esforç tan acusat que tot el seu cos ha semblat crispar-se. Abans de ficar-se al llit —vaig pensar— el senyor Valls fa una estona de gimnàstica... No, no fou pas això, però, el que es produí. Quan el seu organisme passà d'aquest primer moviment de tensió a la distensió i el seu cos tornà a la posició normal, el senyor Valls inicià un badall considerable, gros, immens, ample, llarg... —alçant la barba, tancant els ulls—, un badall d'una insondable profunditat.

Després doblà la gira, es ficà al llit, pressionà la pera de l'electricitat i, en l'obscuritat que seguí, no em fou possible de veure res més.

XX

La senyora Riteta viu en els baixos del número 12 del carrer. Sospito que és molt pobra. En el pis de dalt de casa seva, hi viu la senyora Elvira, amb la seva filla, Montserrat.

La senyora Riteta és una persona de més de setanta anys, grassa, d'ulls blaus, la pell d'una qualitat de color de clor, amb un cabell rar, blanc i esllanguit. L'escassa densitat dels seus cabells deixa entreveure el color de la pell del seu crani, acarminat —en certs moments, d'un rosa esvaït. Recordo que una vegada, en el museu provincial d'una població del nord de França —a Reims, em sembla—, vaig veure un pastel de Latour. Representava la figura d'un magistrat solemne, amb una opulenta casaca d'amples solapes de seda blavenca. El crani del personatge era d'un color de rosa viu. Del seu cap li sortien uns cabells rars, blancs platejats, llargs, llisos, d'un allisat finíssim. Entre el rosa de la pell i l'ondulació dels cabells, hi quedava un espai d'aire que el pintor havia sabut resoldre magistralment. Quan veig la senyora Riteta penso en aquell gran retrat, i la comparació augmenta potser la meva penosa perplexitat. Etcètera. Per l'interior de casa seva va amb una bata groguenca, d'una qualitat de

tovallola, amb unes taques rodones que un dia foren de color lila i avui s'han gairebé esvaït. Quan surt al carrer porta una cotilla com les que es portaven anys enrere —l'última cotilla que funciona, encara a Torrelles— i l'aparell aguanta amb molts de treballs la tendència a la dilatació de les seves carns fluents. El seu caminar és digne i compassat.

En tot temps, la senyora Riteta s'alçà molt de matí: entre dues llums. En clarejar, en el carrer desert tocat per una llum de vinagre, se sent un soroll gairebé imperceptible: el que fan les frontisses d'una porta quan gira sobre si mateixa. La senyora Riteta aplica un moment la seva orella a la petita escletxa de la porta. Si no sent passos, ni veus, ni trànsit de cap mena, apareix llavors el seu cap —com un cap de tortuga— a l'exterior, i, si la vista corrobora la primera impressió de solitud anunciada pel silenci, llavors es veu sortir al carrer, amb un aire tímid, inquiet, el cos enter de la senyora Riteta. A una determinada edat, la matinada ens converteix en el nostre propi fantasma. Sota dels ulls blancs i fatigats, la pobra dona presenta unes rodones bosses morades. El seu cabell en desordre sembla més rar que a la llum del dia. Les seves velles plantofes tenen un aspecte d'aclaparada fatiga. Apareix posada a dins de la seva bata, subjecta a la cintura per un cordó esfilagarsat, transportant, amb la mà esquerra, la pala de la carbonera i amb la dreta una llauna de petroli suspesa d'un filferro.

Ja a la voravia, dóna, primer, una ràpida ullada al sòl del carrer i, si la primera impressió ha estat optimista, els seus moviments s'acceleren. La senyora Riteta pretén simplement recollir els fems que els animals han deixat sobre l'empedrat —i pretén recollir-los sense ésser vista per ningú, perquè considera sens dubte que aquesta feina és estrictament personal i que els altres no n'han de fer res. La pobra gent és sovint molt delicada. En tot cas, té molt de toc a portar a cap aquesta feina: maneja la pala amb molta traça i amb la mà dreta coadjuva a fer que cada paletada arribi a la llauna ben plena. Mentrestant, la seva oïda vigila els més lleus sorolls del carrer, per sentir venir de molt lluny una presència inoportuna. Si sent que algú s'acosta, diu en veu molt baixa: «Caram!», i es retira precipitadament per la porta de casa seva. Es queda una estona escoltant darrera la porta. Quan el soroll dels passos s'ha esvaït reapareix al carrer, i, si hi ha una estona de tranquil•litat, la recollida és portada a cap acuradament: l'empedrat queda net en poc temps. Després torna, amb la llauna i la pala, ràpidament a casa seva i es tanca amb clau, a dins, amb una girada seca.

La senyora Riteta té un petit jardí, amb testos. Cinc o sis metres quadrats d'eixida, amb el sòl enrajolat, voltats de parets. L'eixida és humida, el sol hi arriba escadusser, un moment, i els rajols, tacats de verdet, tenen un borrissol llefiscós, relliscadís. En els testos, hi té dàlies i crisantems. A primera hora del matí, la senyora Riteta recull els fems per a les flors del seu jardí irrisori.

Francisqueta, la meva cuinera, que es complau, sovint, furetejant en els punts més sensibles de les persones del carrer, sorprengué un matí la senyora Riteta en plena feina de llauna i pala. Fou un encarament molt desagradable. La pobra dona treballava esperitadament, amb una avidesa enfebrada. «Durant el dia sembla molt grassa i té un clotet a la barba —em digué Francisqueta—. Figuri's, doncs, com treballava! No se li veia el clotet i semblava haver-se aflaquit...»

Quan es veié davant de Francisqueta, la pobra dona obria la boca, i la pala li caigué a terra.

—Això que recull —li digué enriolada— són fems de cavall...

—Francisqueta, no siguis així...! —li digué amb una veu trèmula la pobra dona, mirant-la amb un posat d'estupefacció amb els seus ulls blancs i enfonsats—. Això són adobs per a les meves dàlies i els meus crisantem. Si ho havia de comprar em costaria molts diners...

Quan arriba el temps de tardor, el minúscul jardí és una preciositat. Els

crisantems i les dàlies són les flors naturals que tenen una semblança més sorprenent amb les flors artificials. Deu ésser per això que aquestes flors tenen la predilecció dels pintors de flors fictícies. El jardí sembla llavors una exposició de quadrets a l'oli executats per les alumnes més distingides de les Reverendes Mares Carmelites. La senyora Riteta ven les seves flors. Per al seu negoci, el dia millor de l'any és el de la Commemoració dels Fidels Difunts. Abans d'aquell dia, gairebé totes les seves dàlies i tots els seus crisantems van a parar als florers familiars que hom porta al cementiri i que es posen al costat del llumet amb la papallona que crema (si no fa vent), en ple dia, flotant sobre dos dits d'oli. Si per la diada el temps convida la gent a donar un tomb fins al cementiri, la senyora Riteta ven ràpidament les seves flors. L'any passat féu una tarda assolellada i mòrbida de tardor; la pobra dona vengué més de vuitanta pessetes de crisantems. Quan el jardí quedà sense flors semblà molt més alegre que quan n'era ple.

XXI

Si jo tingués una receptivitat per als encants de la bucòlica, l'exercici de la veterinària em seria positivament agradable. He de fer la visita a les masies... Això em porta a fer llargs passeigs per fora. Aquests passeigs m'agraden. M'agraden més que la vida mateixa del poble. En determinats moments, Torrelles és d'una solitud aclaparadora, d'un tedi indescriptible. A ple camp, és més difícil d'ensopir-se: tot espera ésser mirat, recorregut, après.

Torrelles té dos o tres agregats: petites aglomeracions rurals amb l'església, la rectoria i el cementiri. Simples parròquies de cases escampades, amb una estructuració urbana matussera i caòtica —sovint graciosa— al voltant de l'església. L'agombolament dibuixa, de vegades, vagament, un carrer. En aquests carrers hi ha una atonia i un silenci que semblen venir de les profunditats del temps. S'hi veuen picotejar les gallines i s'hi sent el bramul d'una vaca; hi passa un ramat que deixa a l'aire una escalfor persistent. A l'estiu hi ha mosques; a l'hivern, fanguet i fem. Passeu per aquests carrers i us sentiu vigilat. Darrera la vostra esquena s'obre un porticó, s'entreobre lleugerament una finestra i uns ulls humans, plens de curiositat morbosa, segueixen els moviments del foraster. Per tranquil•litzar l'indigenat, us vénen ganes de caminar de puntetes i d'apagar la cigarreta.

Em trobo de vegades davant del cementiri i no puc resistir la temptació d'acostar-m'hi. Sovint el cementiri està adossat a un o altre mur de l'església. Solen ésser tancats amb una porta de ferro amb uns barrots en la part superior. A través de les clarianes dels barrots, rovellats, corcats, es pot veure l'interior. Tot hi té un aire d'abandó i de decrepitud definitius. Les herbes ho envaeixen tot —herbes plenes d'ufana a la primavera, seques i polsoses a l'estiu. Els indefectibles xiprers solen ésser vells i molsuts, ondulants, espigats, d'una elegant silueta. El temps —la pluja, els vents— ha esborrat les inscripcions de les tombes.

Els rajols nous, la calç fresca, la pompa crua de les sepultures recents, ofereixen, per contrast, una petulància pueril, innocent, que augmenta, d'una manera asfixiant, l'anivellada deixadesa —l'oblit— de les tombes pretèrites. El cementiri resta en la més ineluctable perdició, està purament deixat en les mans destructores del temps. En un camp de cultiu, és sempre possible de trobar-hi companyia. En aquests cementiris no hi ha mai ànima vivent: són un lloc a part, desagradable, sinistre.

Aquestes parròquies són insignificants i el nombre d'enterraments que s'hi produeixen és molt escàs. En tals dies, hom fa girar la porta de ferro amb penes i fatigues i el petit recinte s'anima un moment amb la presència de la gent encarcarada, vestida de negre. El soroll que fan els golfos de la porta en ésser oberta espanta les sargantanes, que fugen entre les herbes; els pardals del xiprer aixequen el vol. Es veu un niu abandonat i sec sota la teula d'un nínxol. La concurrència agafa un aire badoc i absent mentre el paleta, en cos de camisa, tanca el forat del nínxol. Després es dispersa, silenciosament abaltida,

engavanyada dintre de les robes negres. I el fossar es tanca altra vegada per una llarga temporada, fins que es produeix un altre enterrament.

Algunes vegades he tractat d'entrar, en dies ordinaris, en un o altre d'aquests cementiris del terme. Mai no ho poguí aconseguir. No em fou mai possible de fer-me amb la clau. En una ocasió, un pagès interpel•lat de la parròquia em digué que, la clau, la tenia l'alcalde pedani. A la casa de l'alcalde no hi havia ningú. Tothom era a treballar al camp. «Veu aquell home que llaura a parell allà enllà...? —em digué una criatura assenyalant un llaurador situat a dos quilòmetres—. Sí? Doncs és ell.» La senyora de l'alcalde feia herba per als conills a l'entrada del poble. Em digué que no sabia res de la clau, que mai no l'havia tinguda, etcètera. M'aconsellà d'adreçar-me a un home que concentrava en la seva persona els càrrecs més importants de la parròquia: era carter, fosser, sagristà, campaner, vigilant nocturn i guàrdia diürn. Tots els esforços que vaig fer per trobar-lo resultaren inútils. Sobre el lloc en què podria trobar-se, els parers divergiren. Versemblantment, havia anat a portar uns sacs de blat al molí. Total: la clau del fossar resultà introbable. I és que, en aquests pobles, els cementiris tenen a penes una vaga existència administrativa. Són considerats necessaris, indispensables, però no interessen absolutament a ningú. Són cementiris abandonats, oblidats, morts.

No trobar la clau és el més corrent. Però encara hi ha una cosa més estranya: quan insinueu a una o altra persona la curiositat d'entrar al cementiri, veieu que fan una cara amoïnada —com si es crispessin.

—Però, i què hi vol anar a fer, al cementiri? —us demanen arrufant les celles.

—Res. És una simple curiositat...

—És que hi té algun familiar enterrat?

—No senyor, no hi tinc cap familiar enterrat...

—És estrany...! Però, en fi... què hi farem...!

En la vida de poble, l'existència del cementiri és rarament al•ludida, però el seu pes és notori. Està relacionat amb la por de la gent.

En aquestes petites parròquies rurals, els fossars són un element que forma part de la vida mental inerta dels pagesos, però no fan por. En alguns d'aquests poblets, el cementiri està adossat a l'ombra de les parets de l'església, en el lloc més cèntric del nucli urbà. La gent viu al seu voltant, es mou a tocar els seus murs amb una familiaritat rutinària i indiferent. Les noies pengen el mirall a la finestra i es pentinen, en camisa, mirant —sense veure'ls— els nínxols i els xiprers.

En els pobles una mica més grans —com Torrelles, per exemple— l'efecte que produeixen projecta una por cerval, un pànic invencible, en la immensa majoria dels habitants de la població. He sentit dir a algunes persones optimistes que aquesta por avui no és tan forta com anys enrere... No ho sé. Em sembla que no seria pas gaire fàcil de trobar una persona capaç de donar un tomb, a la nit, per un cementiri. Trenta anys enrere potser hauria estat impossible. Al Bar Montseny he presenciat algunes apostes entre amics —generalment persones joves— per tal de veure si algú realitzava la insòlita escomesa d'arribar-se a la nit al cementiri. Verbalment, aquestes apostes arribaren a rematar-se i a concloure's, enmig de la consegüent segregació de la fatxenderia corresponent; però, de fet, no he vist mai que se'n portés cap a terme. En el moment d'emprendre la marxa, la gent fuig d'estudi i passa per ull. La irresolució és manifesta.

A Torrelles hi ha persones grans, de molta experiència de la vida, normalíssimes, que quan han de passar —encara que sigui de dies— pel costat d'un cementiri es posen a xiular o a cantar en veu més o menys alta —sens dubte per esvair la por que tenen. Moltes d'aquestes persones no s'acostarien a les parets

d'un fossar, a la nit, encara que els arrosseguessin. L'aversió que en el país hi ha pel xiprer —que és l'arbre més elegant i bell, potser, de la botànica de la rodalia— és deguda, crec, al fet que essent un arbre lligat, per associació d'imatges, en la memòria de la gent, als cementiris, es troba unit a la por que fan aquests llocs tan tranquils i greus. Hi ha persones que creuen que els morts surten a la nit de les tombes i, embolicats en un llençol blanc, fan una volta per l'avinguda de xiprers.

Francisqueta m'ha assegurat que anys enrere hi hagué a Torrelles un o dos vagabunds esparracats, situats al marge de la vida del poble, que trobant-se sense sostre on aixoplugar-se, i havent descobert un nínxol desocupat, al cementiri, l'utilitzaren per a dormir tot el temps que els fou possible. Com que no tenien la clau del fossar, arribaven al seu jaç enfilant-se per les parets i saltant per les sepultures. Entraven, després, de quatre grapes, al forat i dormien com socs, perquè solien portar unes carregades de vi molt notòries. Un d'ells era home de ronquet fort i sostingut, de manera que Francisqueta s'ha demanat, les vegades que m'ha parlat d'aquests fets, què és el que hauria pogut succeir si algun hipotètic deambulador nocturn hagués sentit els ronquets del cementiri. El cert és que ningú no s'adonà del fet, cosa natural, atès que pels voltants del cementiri hi ha sempre la solitud més absoluta i no s'hi troba mai persona vivent. Aquella desferra de bohemi pogué ocupar el seu jaç una pila de mesos, i si a la fi hagué de deixar-lo fou per donar pas a un mort autèntic.

Francisqueta parla d'aquestes coses amb horror, i en parla sobretot convençuda que per a no tenir por dels cementiris s'ha d'ésser una persona situada fora de la societat, d'una vida desgavellada, impresentable i desproveïda del mínim respecte.

He sentit dir a persones certament sensibles, a persones que concorren a l'Ateneu Recreatiu —i d'això, me'n faig creus—, que a la nit, als cementiris, s'hi veuen flotar, arran de terra, uns llumets vagues i irreals, petites flames de llum freda que van d'una banda a l'altra com si les empenyés una bufarada morta de vent. Seria absurd comparar el to de la conversació d'una societat que té com a objecte principal proporcionar als seus socis una manera més o menys còmoda de jugar al canari o al tresillo amb el d'una acadèmia científica. Pensant en aquesta frase que acabo d'escriure em vénen grans dubtes sobre l'autenticitat del contrast que vol fixar. Aquest contrast, és tan acusat com el que la frase assenyala? No ho sé. No ho veig pas gaire clar. En aquest país la ciència només és acceptada plenament quan produeix diners. Per a tota la resta, hom utilitza, per a explicar les coses, una màgia molt grollera. Per la meva professió he de passar, de nits i de dies, pels voltants dels cementiris. He de fer la visita a les masies... Mai no hi he vist cap fantasma, ni flames errants, ni llumets de clarors violàcies, ni fosforescències. No hi he vist mai res que valgués la pena d'ésser observat, que produís la més petita sorpresa. L'única cosa que impressiona, al meu entendre, dels cementiris és la seva completa indiferència —la mateixa indiferència que produeix la geologia.

Ara, sempre que he volgut dir aquestes coses davant de la gent, aquestes coses nascudes de la més verídica experiència, he notat que produïen un cert malestar, una desagradable sorpresa. He considerat plausible no parlar-ne més. En els pobles es produeix aquest contrast singular, estrany: les persones vives no fan por, malgrat la quantitat enorme de perills que objectivament ofereixen; en canvi, els morts dels cementiris fan posar pell de gallina, fan una por cerval, un pànic irresistible. És curiosíssim.

Direu que tot això és pueril, anodí, insignificant. No ho crec pas. Crec, per contra, que ajuda a comprendre la manera d'ésser de les persones amb les quals hom es juga els diners —i, per tant, la pròpia manera d'ésser. Sempre hi ha el perill de caure en les vanitats més infantils, per optimisme.

XXII

Gairebé em fa vergonya de dir-ho, però és un fet que, en el curs d'una de les

primeres conversacions tingudes —per orientar-me— amb donya Pura, vaig preguntar-li quin cafè, quina societat o quin cercle em convenia de freqüentar a Torrelles. La senyora vídua del meu antecessor em contestà, sense dubtar un moment, que la societat que em convenia freqüentar era l'Ateneu Recreatiu.

El meu oncle Eduard, que fou, durant molts anys, veterinari en un poble abans d'exercir la carrera a Girona, no hauria pas aprovat la meva pregunta. El meu oncle Eduard era d'una altra època. Coneixia i estimava totes les delícies de la vida de poble, però sempre posà molta cura de no barrejar-se en el seu ambient. Em solia dir —ho recordo perfectament— que el pitjor dels pobles no és la petitesa de les coses ni el tedi crepuscular, una mica somnambúlic, que hi flota. Al contrari: quan hom pretén fer quelcom en la vida —deia—, quan es viu totalment abassegat per una obsessió concreta, l'aire plàcid, sovint enervant, dels pobles, la facilitat de manipulació de les coses petites, la impossibilitat d'evadir-se i de dispersar-se, ajuden a crear un terreny propici per a realitzar la missió (il•lusòria o real) que hom pretén portar a cap en la vida.

El meu oncle fou un home una mica donat a la inflor verbal i al paràgraf rodó. El fet d'haver tingut una veu més aviat opaca i d'escassa vibració féu que aquest lleuger defecte se li notés poc.

—El que passa —afegia— és que els homes capaços de viure tancats en una preocupació clara i persistent, tenaç i activa, passen molt alts. Per a arribar a ésser un home així cal una vocació frontal i una immensa força. Si aquest tremp no es posseeix, l'ambient dels pobles disgrega i corromp...

El meu oncle Eduard tenia l'obsessió d'aquestes coses. Aprofitava totes les ocasions per a parlar-me de la seva experiència. Sabia que un dia o altre jo havia de fer la mateixa vida. Em deia:

—Si algun dia la carrera, les necessitats o el que sigui et porten a haver de viure en un poble, no et barregis mai en l'ambient de campanar, depriment i baix de sostre, desproveït de generositat, poblat de maniàtics, indiferent i insensible. No vagis al cafè. No juguis a cartes. No freqüentis tertúlies estúpides alimentades amb xafarderies pornogràfiques i insignificants anècdotes polítiques. Si ho fas, quedaràs asfixiat per l'ambient. Tot ho veuràs, a través d'aquesta atmosfera, a una escala infinitament petita. L'ambient vilatà satisfà perquè és còmode, fàcil, assequible, perquè tot s'hi troba a l'abast de la mà. Però la mateixa insignificança de les coses les converteix en un soporífer. Hom acaba confonent Napoleó amb el cap dels vigilants nocturns i Mr. Churchill amb l'oficial de secretaria. Quan a través d'aquesta freqüentació hom queda intoxicat de ximpleria, quan la consciència de la pròpia petitesa infla desmesuradament el ferment de l'enveja, hom se sent com buidat per dins: les il•lusions s'esvaeixen, la voluntat s'esgota, els ideals —el meu oncle Eduard era de l'època dels ideals— passen a tenir la consideració de simples ridiculeses. Hom perd el sentit de l'humor i el de la paciència. Hom esdevé un gegant del ressopó, un atleta del tresillo o del set i mig, un recordman d'hores de prostíbul... Afegia, després d'una pausa:

—Però, no s'ha pas de caure, per evitar el mal, en el mal contrari. En els pobles, cal evitar la solitud i el tedi —l'angoixa del tedi. Convé eludir el narcissisme a què tan sovint aquesta vida condueix. En els pobles, és possible trobar-hi persones finíssimes, intel•ligents, que dominen a la perfecció una activitat determinada! que es troben dominades per una adorable mania específica... i que han perdut la vida per delicadesa. La vida és plena de petites coses fascinadores, apassionants, vives. No hi ha cap ésser humà —no hi ha res— que estigui totalment desproveït d'interès. El teatre del món és tan vast i divers, tan matisat i sorprenent, que treure una estona cada dia el cap per la finestra constitueix un inesgotable divertiment. Per a viure en els pobles amb profit s'ha de mantenir el cor en un estat d'esponjament i de tendresa, evitar el ressecament, cultivar la receptivitat viva i l'interès per la profunda humanitat que ens hi rodeja. Això a part del fet que la persona capaç d'ensopir-se en aquesta època prodigiosa que vivim és que és un imbècil...

Recordo que l'oncle Eduard pronunciava aquesta darrera frase en un to diferent —en un to més opac que el to habitual de la seva veu. Quan formulava la paraula «imbècil» es tornava lleugerament vermell. Vaig suposar que potser no estava totalment segur del que deia en aquest punt concret.

Ara diré que jo respecto la seva memòria i que conservo un gran record de la seva esvelta presència en la vida. He de confessar que al costat d'ell em sento infinitament més feble. Els temps, a més, són tan diferents! La vida del meu oncle transcorregué fàcil, passablement pròspera —res de l'altre món, ben entès—, però lleugera, com un somni sense incidents. En el seu temps la societat estava encara molt cristal•litzada, la gent tenia ideals, la seguretat era completa, hom sabia, a cada moment, el que calia fer. Per la seva formació mental i sentimental, la vida el portà a posar l'accent en els detalls, en els matisos, en les coses saboroses i petites. La felicitat humana, la plàcida i benaurada vida, depèn de la possessió d'una intel•ligència empírica. Nosaltres, en canvi, intoxicats d'idees generals, idees que no comprenem i que ens cobreixen, per tant, de tedi i de tristesa, vivim en una absoluta buidor mental —el cap ple, com a màxim, de fum, de boira i d'ombres denses. No sabem res concret ni ens interessa saber-ho. No podem obrir la boca sense emetre una gratuïtat pedantesca. Naveguem a la deriva i al fil del corrent. En llevar-nos, al matí, sentim una sensació de fatiga infinita.

A la sortida de missa d'onze, donya Pura tingué l'amabilitat de presentar-me a mossèn Raimon Gratacòs, vicari de Torrelles, que m'acollí bondadosament. Quan la senyora li comunicà la meva intenció de freqüentar l'Ateneu Recreatiu, mossèn Gratacòs donà a entendre, amb un gest, que la meva decisió era perfectament presumible. Afegí que durant la setmana que estava a punt de començar seria a la casa rectoral de setmaner, però que a partir del dilluns de l'altra es posava a la meva completa disposició a l'Ateneu Recreatiu.

Després d'haver-se acomiadat, donya Pura em féu notar que mossèn Gratacòs, malgrat tenir les celles tan poblades i espesses i un aspecte d'home ossat i fosc, era simpatiquíssim i molt afeccionat a la música —exactament a la melodia. Tocava el piano admirablement i era l'organitzador constant i actiu de totes les vetllades, de tots els espectacles i de totes les funcions teatrals que tenien lloc a Torrelles. Gaudia del respecte i de l'admiració unànimes de la població. La senyora em parlà, amb admiració, d'un dels darrers espectacles organitzats a l'Ateneu, consistent en la presentació d'«El Caballero Pérez», considerable prestidigitador, fill de Ripoll, els jocs de mans del qual entusiasmaren, per la seva qualitat i la seva elegància, una nombrosíssima concurrència. Afegí la senyora que, amb el seu difunt don Càndid, mossèn Gratacòs hi estigué unit amb lligams d'entranyable amistat i per la passió que sentiren per la música —passió que fou molt gran encara que divergent, perquè, si don Càndid fou essencialment un simfònic, el reverend és més aviat un entusiasta de la melodia.

El saló del cafè —el que a Torrelles s'anomena «el saló de prendre»— de l'Ateneu Recreatiu és un immens local, cubital, desmantellat, amb unes enormes bigues de ferro que aguanten el sostre elevadíssim, que tant podria servir per a dipòsit de superfosfats de la Societat Anònima Cros com de magatzem d'una farinera. Sobre el llençol nu de la paret del fons, davant d'una gran panòplia amb lleixes en les quals poden veure's les ampolles de licors i de beuratges de l'actual destil•lació, hi ha un gran taulell cobert per un marbre glaçat, sobre el qual emergeix un filtre o màquina de fer cafè exprés. Darrera del marbre, habitualment, hi sol haver la senyora del conserge, persona rossa, grasseta i enjogassada, d'una carnositat propícia al saltironeig, les formes de la qual, vistes dins del pàl•lid to acarminat que envolta com un hàlit, constantment, la seva persona, semblen una escriptura, en lletra rodoneta, sobre un paper de color de rosa. El sòl del local, de color de plom, cimentat amb pòrtland, està en gran part ocupat per taules de marbre col•locades en files paral•leles. Els diumenges, havent dinat, aquestes taules s'emplenen d'un públic benestant, moderat i satisfet: pagesos, botiguers, petits propietaris, professionals d'una o altra matèria, a part de les persones que en un o altre esglaó de la jerarquia serveixen la petita cúria de Torrelles. En aquestes hores de tarda, les parets nues de l'establiment arriben a fer-se invisibles, perquè el fum del tabac que

emergeix de la concurrència —tabac del país, negre— les dilueix en una vaguetat espessa.

Un dels racons del gran local està ocupat per una billar anacrònic, de pota curta i de caixa massissa. Quan la llum del pàmpol verd cau damunt del drap destenyit, impregnat de guix, apareix un color d'aigua entollada i com si estigués coberta d'un cultiu de petites herbes. Les bandes de l'artefacte s'han ressecat i les boles, en topar-hi, fan un soroll sepulcral, de cosa buida i tenebrosa.

Els dies ordinaris, però, el Recreatiu es contrau. Posen uns paravents al racó més acostat al taulell i, a dins, hi queden tres o quatre taules de canari i de tresillo, a part d'una estufa que emet —per la destil•lació de la llenya verda— una olor acre i residual, de química casolana i brusca. El racó té un minúscul apèndix, al qual s'accedeix, pujant un esglaó, per una petita porta. Aquest petit local, en el qual hi ha una taula i dues cadires i sembla, vist de fora, un petit galliner, és la secretaria de l'Ateneu.

Quan vaig arribar a la tertúlia era ja una mica tard i els seus ocupants flotaven en les tristes llums d'una tarda d'hivern blanquinosa o ofegada —i que en aquesta classe de locals semblen encara més crues i agres. Mossèn Gratacòs, amb la seva habitual bondat, em presentà als seus amics. Si no recordo malament, hi havia el jutge Vinyes, un d'aquests homes que estan flacs de cara i tenen un gran ventre —un senyor de mitja edat, de front estret i un nas vertical a la terra, en forma d'obelisc; el doctor Roig, pàl•lid de cara i gris de cabells, amb el bigoti cremat pel tabac i la taca dels seus mitjons de llana blanca sobre les seves botines; l'advocat Pairet, jove elegant i ben posat, amb un bigotet de calavera local, els cabells plens de gomina i un anell de diamants molt visible; el propietari Cotoliu, flac i esfotrassat, amb una nou del coll voluminosa, la dentadura devastada i el ventre tirat cap endins; l'agrimensor Martorell, obès, amb un petit barret tirat sobre el clatell, de moviments lents i uns ullets blaus horitzontals, com un trau de guardiola sobre el greix rosat i fluent. El senyor vicari tingué un especial interès a subratllar que aquella tarda faltava, a la tertúlia, perquè havia fet una grip, l'apotecari Pistó. Aquest facultatiu, del qual donya Pura em parlà lleugerament, és tingut, en la tertúlia, per un home atrabiliari i pintoresc.

En aquests pobles com Torrelles, que, com tants altres pobles del país, són una barreja de vida tradicional formada per la mentalitat dels propietaris, els pagesos, l'església i, en general, les autoritats, i de vida moderna, representada pels fabricants de gènere de punt i els obrers, la vida social és totalment inexistent. Els fabricants formen un grup cada dia més reaci a les exhibicions públiques i a fer acte de presència. Constitueixen un grup de matrimonis que viu totalment a part, pensant exclusivament en la vida de Barcelona, que no té a penes lligam amb l'ambient de la població, que actua totalment al marge —una mica en secret, objectivament parlant. El grup tradicional sent un profund menyspreu pel nucli que anomena dels nous rics, i al qual atribueix totes les calamitats del país; malgrat aquesta despectiva consideració, si algun dels seus elements pot unir-se, per matrimoni o per la raó que sigui, amb el grup odiat dels fabricants, es produeix com un aleteig de triomf i d'ànsia a penes dissimulat. Els obrers, del seu cantó, fan la seva vida a part, completament insolidària.

Els botiguers, el petit comerç, totes les formes de l'activitat vilatana, més aviat es decanten del cantó del grup de la vida moderna. Són els qui despenen més, els qui donen vida a la població, els qui fan les coses sense regatejar, els partidaris que la gent consumeixi i despengui.

Per la meva professió, jo em trobo lligat amb el grup tradicional molt més que amb el grup modern. En el primer hi ha els meus clients. L'altre grup hauria estat, per a mi, completament inassequible, inabordable, si alguns dels seus components no m'haguessin cridat per donar, als seus gossos, quan tenen el brom, les sulfamides adequades. Jo estic lligat amb les vaques i els ramats, els cavalls i les eugues.

De tota manera, he de dir que pels superficialíssims contactes que he tingut amb el grup modern em sembla haver comprès que aquest grup viu infinitament millor que els elements tradicionals; que és, parlant en general, molt més tractable, que les seves idees són més tolerants i que l'enveja, que és la malaltia de la gent del país, malgrat manifestar-s'hi d'una manera molt acusada, no arriba mai a les proporcions que té en el grup tradicional. És un grup, per altra part, menys supersticiós, més obert, més generós, menys donat a les baralles petites, d'origen generalment verbal. Afegiré, pel que fa referència a la meva professió, que un veterinari, en un poble, no té cap mena de consideració social, no compta absolutament per a res —no és res, per dir-ho clar.

Quan vaig arribar a la tertúlia, la reunió es trobava en la seva penúltima fase.

En la primera, que és anterior a l'arribada del senyor vicari, es parla generalment de dones. Xafarderia accentuadament pornogràfica. En el curs de la segona, hom comenta l'actualitat general o local, amb referències finals, generalment copioses, al fisc i a la tributació.

En aquesta etapa, es manifesten dues menes de mentalitats; els qui repeteixen el que han llegit al diari a l'hora de dinar i els qui tenen una opinió personal. Els primers estan destinats a repetir tota la vida, passi el que passi, el que llegeixen al diari; els segons estan obligats a tenir indefectiblement, sense desviació possible, una opinió personal. Ben mirat, tan trista és una necessitat com l'altra.

Després, arriba el tercer moment, que hom emplena dient mal de la població. Quan en un lloc o altre del país es reuneixen unes quantes persones, arriba un moment en què es posen a dir pestes del lloc on es troben. És ineluctable. Aquelles excel•lents persones de l'Ateneu consideren que Torrelles és un simple duar que tendeix a industrialitzar-se. Aquest duar conservaria una mica de gràcia si no fos la pesta de les fàbriques. Aquesta infecció —afirmen— fa anar pels núvols els preus dels aliments, de les habitacions, de les comunicacions, projecta sobre la vida del país una vibració d'inquietud i d'inseguretat. Com a conseqüència de la situació present, els habitants de la població són d'una irrisòria petitesa, d'una definitiva mediocritat.

—No hi ha homes! —diu, per resumir, un dels assistents.

—El caràcter s'ha acabat. No hi ha caràcters! —afegeix un altre.

—No hi ha ambient de cap classe —remata un altre.

Aquest problema de la falta d'ambient és molt curiós i he sentit fer-ne molts comentaris. Segons el doctor Roig, no hi ha en el poble ambient de puresa medical i els malalts de la població són especialment sinistres. Segons l'advocat Pairet, la manca d'ambient jurídic és incontrastable i notòriament asfixiant. El propietari Cotoliu sosté que l'ambient patrimonial està per terra. Segons l'agrimensor Martorell, l'abandó catastral és notori, i la puresa de les mensuracions, incerta i vaga. Mossèn Gratacòs es dol vivament de la falta d'ambient religiós, espiritual i musical. Sens dubte l'apotecari Pistó, si hagués estat present, hauria fet remarcar que el poble no està en l'òrbita d'una plausible concepció de la farmacopea. Per demostrar el que ells creuen ésser la veritat, aquestes excel•lents persones disposen d'una copiosa quantitat d'anècdotes i d'acudits, perquè m'ha semblat comprendre que tots ells són molt donats a la xafarderia. Aquella tarda, i sens dubte en honor meu, foren epilogades una quantitat d'històries d'aquesta classe.

—I vostè, veterinari! —digué tot d'una el senyor Cotoliu, posant en moviment el mecanisme de la seva nou del coll—, ¿com se li ha ocorregut de venir en aquest racó del món?

—Què vol? En un lloc o altre s'ha de treballar... —li he respost amb un aire resignat.

—No ho sé... Sospito que ha caigut en un mal forat...

—Vol dir? No oblidi que en aquesta comarca hi ha molts animals.

—Ben contestat! —ha dit el jutge Vinyes, contundent, excitat per la meva accentuada ingenuïtat.

Els altres han dibuixat un petit somriure, de pur compliment. La frase, per raó de la seva mateixa espontaneïtat, ha resultat d'una perfecta estupidesa.

—I què, què ens en diu, del poble, senyor veterinari? —ha preguntat, després, el doctor Roig—. ¿Com es defensa amb els pagesots del país?

—Molt bé, per ara. Molta feina... Mai no hauria pensat en tan poc temps de tenir-ne tanta. Els pagesos són molt bona gent...

—Bé, bé, no es precipiti, no es precipiti, senyor veterinari! Deixi passar un cert temps i ja em donarà notícies...! —digué el doctor, amb una rialleta freda i irrisòria que meresqué no sols l'aprovació dels assistents, sinó l'aparició, en les seves cares, de sengles rialletes semblants.

—Bé, i si l'arméssim una estona...? —digué a somriures debolits l'advocat Pairet.

—Per a mi, a les tres! —respongué Martorell alçant-se, amb l'ajuda dels seus braços, de les dues cadires ocupades per la seva imponent humanitat.

Pairet picà de mans.

La senyora del taulell portà un drap verd, les cartes, unes fitxes de tots colors i uns roquills, mentre els components de la tertúlia ens traslladàvem, fent l'habitual soroll de cadires, a la taula més pròxima a l'estufa. Vaig comprendre, en aquell moment, que em trobava davant d'una reunió de moltes arrels, en constatar que tothom es dirigia directament a la pròpia cadira habitual, ocupada des de feia tants anys. Quan les seves anques trobaren el seu encaix normal, es manifestà, en la seva cara, la conseqüent satisfacció.

—Vostè juga al canari? —em preguntà amb un somriure amable el doctor Roig mentre prenia seient tot alçant-se lleugerament l'americana.

—Molt poc, francament...

—Doncs segui aquí, fixi-s'hi bé i sigui un bon badoc. I ja ho sap: els badocs, de pedra marbre...

Amb això, entrà un home vell, pàl•lid, magre, vestit de negre, amb un ull més rodó que l'altre. Hi vaig ésser presentat. Era Ramonet, el campaner, que com cada tarda venia a fer de nas de la taula del canari. Vaig prendre seient, darrera dels jugadors, entre el nou vingut i el jutge Vinyes, que aquella tarda tenia feina i no es decidia a jugar.

Pairet barrejà les cartes amb les seves delicades i blanques mans. Fou una exhibició del seu anell de petits brillants. Després, encengué una trompeta que s'inicià fumosa i impotable. Mentre Pairet donava les cartes, els jugadors es passaven la llengua pels llavis. La trompeta no tirava, feia pudor, semblava carbonissa.

—Vostè fumarà bé, Pairet, tingui paciència! Això és una breva...! —digué Cotoliu, fent un gest, amb el colze, a Martorell.

—Ara com ara, no es pot dir res...! No es precipiti! —respongué l'advocat amb la serenitat una mica descomposta.

Ramonet, el campaner, seguia, sense dir una paraula, amb una intensa curiositat, el moviment de les jugades. Tenia una punta de cigarreta, esgrogueïda i molla, penjada al llavi inferior. En rematar la darrera basa, Ramonet dirigia la cara cap al meu cantó i, sempre dins del més absolut mutisme, em picava l'ullet (amb l'ull més gros) d'una manera intensa i dramàtica. Totes les jugades que vaig presenciar foren objecte, per part d'ell, d'aquest únic comentari. Em semblà comprendre que cap picada de les que em dirigí no fou igual. Totes foren matisades per les incidències del joc, per l'agudesa dels jugadors, per les habilitats més o menys apreciables. Confesso que aquell home, que es manifestava exclusivament picant l'ullet, em semblà un tipus fenomenal.

Contemplàrem, així, una dotzena de donades. Cotoliu fou fet canari repetidament. En puntejar les cartes, la seva nou del coll feia uns moviments estranys. Després vaig saber que aquests moviments de la nou havien estat observats pels seus companys de taula i que hom en podia deduir la qualitat de les cartes que tenia a la mà. Això li donava un enorme desavantatge.

El jutge Vinyes em digué amb això:

—Vostè es queda?

—Impossible, i cregui que ho sento. La tertúlia és molt agradable...

Vaig acomiadar-me d'aquelles excel•lents persones i sortirem al carrer. Feia una tarda lívida, gairebé morada, crua. El carrer era solitari. Vinyes emprengué el camí de casa seva embolicat fins a les orelles en una bufanda negra i un abric clar. En separar-nos, el jutge assenyalà amb un gest del cap l'edifici de l'Ateneu Recreatiu i em digué el que sol dir-se sempre quan es deixen uns amics:

—Ja ho ha vist... Són uns ximples acabats...

Probablement vaig adherir-me a l'opinió del senyor Vinyes, arronsant-me d'espatlles, com en circumstàncies així sol fer-se. Vaig obrar malament, lleugerament, però en la vida hom ha fet tantes lleugereses! Hom s'ha adherit passivament, inconscientment, a tantes coses inconfessables!

A causa del meu treball, vaig passar uns quants dies sense tornar a l'Ateneu Recreatiu. Durant aquest temps vaig pensar, diverses vegades, en l'opinió que aquells senyors de la tertúlia es devien haver format de mi. «Per qui t'hauran pres? —em demanava—. ¿Per un ximplet? Per una persona discreta?». Sempre el mateix: la indefectible presumpció, la petulància!

Pel carrer Estret, hi passen, en el camí de l'església al cementiri, els enterraments de Torrelles. El cementiri està situat en la part nord de la població. És un vell cementiri assolellat, amb xiprers alts i prims, bla. En temps de les ortigues en flor hi ha moltes abelles. Però tot això, en aquest moment, no fa al cas. Pel meu carrer és molt corrent, doncs, de creuar-se amb un enterrament. I avui, aquesta tarda, s'ha escaigut de topar-me amb un enterrament. En aquests casos, l'únic recurs és arrimar-se al buidat d'una porta i deixar-lo passar. Així ho he fet —amb la gorra a la mà. Ha passat primer l'escolà amb la creu i després mossèn Gratacòs amb el roquet, l'estola, el breviari i el solideu —fosc, greu, ossat. Darrera d'ell caminava Ramonet, el campaner, vestit de negre, flac, pàl•lid. En passar, Ramonet, m'ha descobert en el marc de la porta i m'ha semblat —però això potser no ha estat més que una il•lusió produïda per l'obsessió de la tarda de l'Ateneu—, m'ha semblat que amb el seu ull bo em picava l'ullet d'una manera insistent i dramàtica. Després ha passat el cavall tirant el cotxe mortuori, i darrera, sis o set pagesos rígids i enravenats, enfundats en la seva vella roba de casar. He pensat amb terror que estic destinat que Ramonet em faci l'ullet sempre més, onsevulla que em trobi, en virtut d'una força fatal i ineluctable...

XXIII

Tres o quatre portes més amunt, hi viu Roseta, en la seva petita merceria. Aquesta merceria disposa d'un minúscul aparador, estret i alt, de fusta blanca, desproveït totalment de pretensions, en el qual es poden veure, sobre unes petites prestatgeries superposades, rodets de fil, còfies per a criatures, lligacames de color lila, culots de color morat, boles de llana per a fer jerseis, agulles i botons, mitges de llana, gafets i tota aquella infinitat de coses de les merceries populars —coses vulgars, necessàries, d'una presència viva.

A l'hivern, quan al carrer hi ha una llum apagada i trista, m'aturo sovint davant de l'aparador de la merceria. Aquest establiment faria sens dubte molt millor efecte si tingués a l'aparador un cristall rutilant i fred. Està separat del carrer per un vidre ordinari que fa unes aigües blavoses i verdes, que deforma una mica —segons el lloc on hom es col•loca— les coses de l'interior. Les lligacames, tan passades de moda, tan anacròniques, agafen de vegades un relleu d'una entendridora i sana vulgaritat. Les deformacions que la llum fa en passar pel vidre tendeixen a posaries sovint al voltant d'una forma concreta. N'hi ha unes de color de cirera amb un filet violaci al voltant de la seva part més alta que hom imagina picants sobre unes mitges de color carn. Res! Pensar que dintre d'uns quants anys tot això formarà part de la meva col•lecció de ridiculeses!

Roseta és una noia rossa, flaca i raquítica, d'una vintena d'anys, molt simpàtica, amb un petit gep certament invisible, però que hom intueix —la qual cosa fa posar, les primeres vegades de veure-la, la pell de gallina. Després hom s'hi acostuma i la forma de la seva esquena sembla naturalíssima. De tot el que constitueix el nostre sistema vital, la sensibilitat és el que esdevé, més ràpidament, a través de l'hàbit, una percepció més tosca i grollera. La pell de la seva cara és d'un color de clor evaporat —un blanc-blau que grogueja—, sobre la qual el dibuix de les faccions —de les celles, de la boca, del nas— sembla de miniatura; té ulls negres, humits i enfonsats. Sota aquesta cara de criatura porta sempre posats un o dos jerseis, un d'ells de color de pruna. Sota d'aquesta roba, els ossets del seu cos, molt acusats, les articulacions delicades, tenen una fragilitat gairebé dramàtica, les primeres vegades de veure-la. Té l'estèrnum molt sortit, en forma de pit de gallina. Té les cames una mica tortes i primes com dues canyes rodones i fredes.

La merceria és molt fosca. Molts dies, a mitja tarda, el llum del vetllador és ja encès sota la mampara verda. Sota del llum, amb les seves llargues agulles —una de vermella, una de verda—, Roseta dedica tot el sant dia a fer suèters. Rara vegada es veu algú més en la tenda. Roseta passa hores i hores fent un sorollet metàl•lic amb les agulles i les troques de fil. De vegades s'hi veu un viatjant fent una gesticulació persuasiva davant d'un mostrari obert sobre dues cadires. Roseta alça de vegades el cap, es queda un moment mirant el viatjant sense deixar ni un instant de moure les seves llargues agulles. Els dies de pluja, a l'hivern, fa la impressió d'haver-se adormit en el seu propi moviment d'insecte.

Un dia que passava pel carrer, em sorprengué moltíssim contemplar l'espectacle de veure entrar un petit burret, negre i lluent, per la porta de la merceria. Durant un instant, vaig veure la silueta de l'animal davant de l'aparador. Quan, per il•lusió visual, les seves orelles relliscaven sobre les còfies per a criatures i les lligacames femenines, vaig sentir un calfred. No és pas gaire corrent de veure entrar un ase en una merceria. No ha d'estranyar, doncs, si dic que la primera vegada que ho vaig veure vaig fer, de lluny, un gest d'impuls inconscient per aturar l'animal. L'espectacle em semblà tan singular, que el recordaré sempre, i encara avui, després d'haver presenciat tantes vegades la seva repetició, no se m'ha dissipat l'estranyesa.

El graciós i pacient asenet és propietat del pare de Roseta. Aquest bon home cultiva un olivar i una vinya, és un pagès que no ha canviat de professió malgrat el fet de tenir la seva filla una merceria. Tanca l'animal en el pati de la casa i, no tenint aquest pati altra porta d'accés que la del carrer Estret, per la merceria ha d'entrar i sortir —de vegades amb gran facilitat, sovint

empenyent-lo a grapats per les anques i les potes de darrera. Els ases són, sovint, alambinats, llunàtics i atrabiliaris en els seus moviments. Mai ningú no els ha entesos, encara, clarament. De vegades són capriciosos com els dèspotes orientals, però no són tan dèspotes. Al principi semblava tenir la vel•leïtat de no voler entrar per la porta de la merceria —cosa que fins a cert punt es comprèn—, de manera que calgué ficar-lo a dins a pes de braços amb l'ajuda dels passavolants del carrer. Després s'hi anà aclimatant, i així ha pogut ésser possible tancar un ase en una quadra passant per un establiment de vetes-i-fils.

Un dia vaig fer la suposició que un burret i l'elaboració de jerseis eren coses incompatibles i vaig suposar que Roseta el devia tenir en poca simpatia. Vaig preguntar-li la seva opinió sobre els brams, estentoris i freqüents, de l'animalet. Des del meu pis sento també aquests brams, però els sento amb gust. Al meu entendre, un dels encants més grans de la vida de poble és la percepció constant de la proximitat de la naturalesa. En les ciutats s'escolten altres sorolls: els motors, els cotxes, la ferralla dels tramvies, els clàxons i la fressa sorda del trepig de la gent sobre les voravies, els crits, a part del soroll que fan els wàters quan els veïns estiren la cadena. El bram d'aquest burret és potent i vigorós, però quan ja va de baixa hi intervé un matís de tendresa angoixada i greu que produeix una emoció autèntica.

—Baldiri —em contesta Roseta, rient, ensenyant unes genives pàl•lides i exhaustes— em fa molta companyia.

—I qui és Baldari, senyoreta?

—Baldiri és el burret del meu pare, o sia que el burret del meu pare es diu Baldiri.

—Sospito que Baldiri és un ase excel•lent —digui entrant en la franca retirada.

—Sí senyor! Ja ho pot dir a tot arreu. És una monada i a més és simpatiquíssim.

En els pobles gairebé tothom té el seu motiu, i a Reus, a don Pau Font de Rubinat, que tingué la biblioteca particular més important del país (30.000 llibres), li deien el senyor Pa i Ceba. El pare de Roseta és anomenat Joan-quina-hora-és, primer, sens dubte perquè no es diu Joan, sinó Martí, i després perquè sembla que tingué de jove una certa propensió (excessiva) a demanar a la gent que trobava l'hora que era. Després, es comprà un rellotge molt gros, bonyegut, de plata, que lligà amb un cordill en un botó de la seva armilla de vellut. Aquest rellotge tenia la numeració de les hores —en xifres romanes— marcada sobre unes petites llentilles de color verd pèsol. Amb aquest poderós artefacte tractà d'esborrar el motiu que li havien posat. Féu tard. No ho aconseguí pas. Continuà essent Joan-quina-hora-és, i morirà amb el motiu a l'esquena.

Cada matí, Joan-quina-hora-és posa els guarniments a Baldiri i surten plegats, amb l'esmorzar a la senalla, cap a l'olivar o a la vinya. Si pel camí troba algú conegut i l'ocasió d'entaular conversa es presenta, aprofita l'ocasió per a parlar en termes ditiràmbics de l'animalet.

—Badiri és molt maco¡Oh! Bo! —diu passant-li la mà pel rosari de l'espinada.

I afegeix, acariciant-li una orella, com aquell qui munyeix una mamella de cabra.

—Tothom s'enamora de Baldiri! Xo! To!

Baldiri llavors allarga el morro fresc cap a la butxaca dels pantalons del seu amo i, contraient el llavi superior, mostra unes magnífiques dents blanques, de forma rectangular, com petites fitxes de dòmino. Joan-quina-hora-és es treu de la butxaca una garrofa, li treu la pols amb el seu gran mocador d'herbes i la dóna, lluent i xarolada, a Baldiri.

L'ase és menut, jove, negre, brillant. Està molt bo —rodonet. Segons el seu propietari, fou portat de molt lluny, però de molt lluny, de les Castelles. És un ase de la Moreria i porta unes ferradures diminutes, molt pinxes. Quan trota, a vegades treu una guspira de foc de les pedres de la carretera. És l'admiració de la gitaneria comarcal i en general de totes les persones competents. No passa dia que algú no li proposi de vendre'l. Però només de sentir la proposició ja s'entristeix.

Joan-quina-hora-és té per Baldiri una tendresa tan fina, que li estalvia tots els treballs que pot. Li dóna així mateix molt bons pinsets, tant de sec com de verd. A la vinya, el burret vaga pels marges i pels camps aliens i menja l'herba a pleret. Llença, quan li sembla, el seu bram a l'espai i llavors el seu amo corre a trobar-lo amb el morralet de segó, per si el bram fos originat per la debilitat o la flaquesa. Quan troba una recolzada de llistó sec i calent, s'hi bolca d'esquena, es fricciona la pell en l'aspror deliciosa de les herbes, les cames enlaire, el ventre enjogassat i búdic, els ulls mig aclucats davant del blau del cel.

En el viatge de retorn al carrer Estret, Joan-quina-hora-és el carrega amb irrisoris feixos de garbons secs, perquè aquest home prefereix portar la càrrega forta a l'esquena. No sé pas, però, si aquesta és una bona tàctica. Baldiri té, certament, un temperament pacífic, però potser la seva mansuetud s'explica perquè és tan jove, perquè es troba encara en la puerilitat de l'adolescència. A mesura que passin els anys, sobretot si dura la cucanya de la seva vida present, esdevindrà d'un tracte molt més difícil, es tornarà entravessat i dolent. Sospito que donarà al seu amo —si es descuida— unes certes mossegades a la part de darrera dels seus pantalons (com si ho veiés), i si agafa bé la dentegada li farà veure les estrelles.

De moment, Baldiri és un burret perfectament plàcid, adaptat com tap i carbassa als costums del seu amo. Quan en el camí d'anar a la vinya deixen, a fora poble, la carretera i enfilen el vell camí assolellat i profund, flanquejat de pites, perfumat d'herbes oloroses, que passa entre les parets seques, Joan-quina-hora-és entra en el seu autèntic i deliciós element. Es col•loca i camina davant de l'animal; es posa les ulleres; treu el diari endarrerit que sempre llegeix i, ara un pas, ara un altre, lentament, sil.labeja el paper imprès. Baldiri el segueix com un xaiet. Si per necessitat de la lectura o per la importància de la notícia apareguda davant de les ulleres es produeix la necessitat de fer una pausa per lliurar-se a una meditació urgent, Joan-quina-hora-és es para en sec —i Baldiri fa el mateix. Quan la lectura permet reprendre la marxa, el burret reprèn la marxa igualment. Si el pas s'accelera, Baldiri accelera el pas; si el pas s'escurça i esdevé indolent, el de l'ase s'hi conforma dòcilment. He presenciat aquestes escenes moltes vegades i he pogut fer-me càrrec de la compenetració que pot arribar a existir entre dos éssers. En certs moments, però, m'ha semblat notar, en la mirada de Baldiri, la preocupació de descobrir en la part de darrera del seu amo (amb la prèvia, engrescadora, degustació profètica) el punt més adequat per a la mossegada a plena dent. Però, d'aquests meus temors, no n'he pas parlat, encara, amb Roseta.

XXIV

Al costat de la merceria de Roseta, la petita geperuda, hi ha un vell casalot en el qual s'entra baixant dos esglaons. La seva façana ocupa gairebé el centre del carrer, i l'edifici fa una panxa búdica que posa una mica de gràcia a l'ondulació de l'urbanisme. La porta d'entrada dibuixa un arc rodó, de pedra picada. Antigament, aquest arc degué tenir una pesada porta de fusta, de casa de pagès. De la vella porta, només en queda un batent. L'altre ha estat substituït per un batent amb vidres, darrera dels quals hi ha una cortina vermella, destenyida i esfilagarsada, d'una vulgaritat tètrica.

Els dos esglaons donen accés a un local gran, de sostre de volta, amb unes parets bufades, bonyegudes, sobre les quals hi ha una densa acumulació de capes de calç que fan esquerdes i que en alguns llocs s'escrostonen —una calç antiga,

esgrogueïda, morta. Al fons de la volta hi ha un mostrador amb diverses ampolles. En un angle del mostrador, hi ha un dipòsit recobert d'una tela de zinc del qual emergeix una font de metall blanc, amb un bec que deixa caure un cilindre d'aigua sense força. Aquesta font s'obre i es tanca girant una petita roda. Sobre el zinc hi ha uns vasos de vidre gruixut, d'un espesseïment de matèria groller, de l'època dels resolis. Entre el mostrador i la paret, al racó, sota un armari buit pintat de color de sang de bou, hi ha una bóta amb un plat de terrissa groga sota l'aixeta —un plat amb un cercle de color morat de vi aspre i raspós. En el local, hi ha unes taules de fusta, unes cadires de balca que el fregadís ha endolcit, i sobre la paret de la dreta —entrant—, un banc amb uns peus, en tota la seva extensió.

Darrera del mostrador hi ha una vidriera apaïsada que separa el local d'una petita habitació que deu haver servit —que serveix encara— de menjador.

Anys enrere, aquest local fou la taverna més concorreguda de Torrelles. Ara no hi entra gairebé mai ningú. L'establiment té un aire vague i somort i la llum hi sembla crepuscular, tocada d'un color d'ala de mosca.

En passar pel carrer, dono, de vegades, una ullada a l'establiment. S'hi veu sempre el mateix: asseguda en una cadira, el braç recolzat sobre una de les taules del fons, la galta en el palmell de la mà, observo una dona grassa vestida de negre. Sobre la taca del vestit, que la cortina vermella fa més negra, es destaca un cap ros, amb uns ulls blaus i un ondulat de sacsons una mica oliós. A sota es veuen dues cames de ventre de conill, acabades en unes plantofes negres. Aquesta dona és la propietària de l'establiment. És vídua. En la buidor gairebé permanent de la taverna, opaca i solitària, el braç nu aguantant sobre l'angle de la taula el coll que es torça, aquesta dona sembla que somnia. Es passa hores i hores en la mateixa posició i del carrer estant és una mica difícil de saber si dorm o vetlla. L'ambient que l'envolta és una remor extingida —una taverna morta.

El més curiós d'aquesta dona és l'absoluta indiferència en què sembla viure respecte del carrer. No sembla excitar-li cap desig d'observació o de presència. La vida del carrer és canviant. A les hores d'entrada o sortida de les fàbriques hi passa gent. Quan hi ha funció a l'església o fan cinema, hi passa una altra classe de gent —més arreglada, més ben vestida. De vegades, sovint, no hi passa ningú o molt poca gent: un viatjant, amb el seu paquet, que fa les visites, una noia que ve de comprar, un foraster que bada, caminant lentament. A l'hora de sortir d'estudi, les criatures hi fan un cert xivarri que s'allunya progressivament. Hi passen també els carros, els camions, de vegades algun cotxe. El carrer és tan estret, que els carros, acimats de palla o d'alfals, deixen un bri d'herba en una paret o altra del carrer. De vegades, s'hi encaren dos carruatges, i, com que un o altre ha de recular, s'hi arma l'avalot corresponent. Els esperits progressius afirmen que aquests espectacles són impropis d'una població com Torrelles: voldrien veure un guàrdia a l'entrada del carrer regulant el trànsit —com a Barcelona— amb un salacot blanc i una fusta a la mà. A la majoria, la solució del guàrdia els és indiferent. Primer, perquè no estan per més despeses. Després, perquè troben que aquests avalots són naturalíssims. En els pobles, els pretextos de conversació són tan escadussers i tan mínims, que si hom pot arribar a casa portant la relació d'una qualsevol fotesa, sembla que la vida de família s'enforteix. En aquest sentit, el que passa al carrer Estret —per raó de la seva estretor— és una permanent font de conversa.

Hi ha molts carrers de Torrelles dels quals no es parla mai; pràcticament és com si no existissin. No hi passa mai res. Del carrer Estret, se'n parla sempre. Per a una persona com Francisqueta, els seus espectacles són una inesgotable deu de delícies. Francisqueta seria feliç si es pogués passar el dia al balcó del piset contemplant els anants i vinents (els misteris dels anants i vinents) i el que s'esdevé al carrer. Del que hi passa, li interessen menys els espectacles sorollosos que fan parlar la gent que el simple trànsit de les persones. Per a Francisqueta, en la vida de les persones, en els seus moviments, en les seves anades i vingudes, hi ha un element secret i de misteri, alguna cosa que hom

tracta d'ocultar amb el més dissimulat interès. En les grans ciutats, la mateixa densitat humana fa que els misteris que arrosseguen les persones siguin invisibles. En els pobles, tothom es coneix; les notícies, reals o fantàstiques, que hom té de l'altra gent, són copioses, innombrables, i així la persona que té el lluc, la capacitat de penetrar en les intencions alienes, pot fer, en tot moment, deduccions curiosíssimes. Això fa que la vida en un poble creï la sensació de sentir-se vigilat, de sentir que existeixen uns ulls que sempre us miren —ulls d'una curiositat morbosa, irònica, freds—, en els moments més impensats, en els llocs més imprevistos. D'ací prové l'atmosfera d'asfíxia —que per moltes persones és irresistible i crea l'evasió en l'anonimat insondable de les grans viles.

Per això la vida d'aquesta dona de la taverna sense clients produeix una tal sorpresa. No l'he vista mai encarada francament al carrer. Amb la galta al palmell de la mà, generalment s'hi està de perfil; alguna vegada li gira l'esquena. En aquesta posició passa llargues estones mirant el sostre o la paret i, si li dóna l'esquena, mira, com en condormida, la lenta caiguda d'una gota d'aigua de la font del mostrador sobre la planxa de zenc.

Hi ha un moment, però, que la vida d'aquesta dona sembla agitar-se una mica. És quan arriba l'hivern i comencen el fred i el mal temps. Llavors, un determinat dia, passa la porta de vidres un home —sempre sol ésser el mateix— amb un sacotell a la mà. Davant de l'aparició, la vídua s'alça de la cadira fent el sospir de la fatiga de les persones grasses quan s'alcen d'una cadira. L'home i la dona se saluden breument. En realitat, no s'han de dir res. Entre aquestes dues persones tot està sobreentès. La dona porta una palangana esmaltada de blau i el sacotell hi és abocat a dins. El sacotell és ple d'ocells morts —de pardals generalment. La grisalla de les plomes dels pardals és calenta i viva. La dona els palpa un per un: encara són tebis. El caçador furtiu se'n va —passats que han estat els comptes— i ella es disposa a esplomissar els ocells. Ho fa amb una agilitat d'insecte. Les plomes llargues cauen fàcilment: els canonets del borrissol són arrencats amb les dues ungles dels dits. La palangana es va emplenant d'un petit munt d'ossos i pell, d'un to sanguinolent, del qual emergeixen els caps intactes, els colls torçats, els ulls entelats, els becs. Després, la palangana és col•locada a la taula més acostada als vidres de la porta del carrer. És el reclam de la casa. Els devoradors d'ocells, els ciutadans afeccionats a mastegar els ossos dels pardals, saben, d'aquesta manera, que se'n poden fer passar les ganes fàcilment.

Aquest any els caçadors furtius es queixen amargament. Ha fet fred, però no ha pas nevat prou perquè abundin les peces. La pitjor eventualitat que pot arribar en la vida d'un ocell és una nevada forta i persistent. Els aliments desapareixen, els ocells es moren de fam i de fred. En temps de neu, no és pas rar de veure caure un ocell de la branca d'un arbre, sobre la blancor glaçada. Quan el cos rígid i buit, toca la neu, se sent un soroll opac, com el que fa una petita pilota de goma desinflada tocant a terra. És un espectacle trist.

Hi ha hiverns que els ocells abunden més que altres hiverns. No vull pas dir els ocells de pas, els emigrants, sinó els sedentaris. Què vol dir aquest fet, tantes vegades constatat? ¿Vol dir que els ocells sedentaris —els pardals, per exemple—, per raons climatològiques, realitzen emigracions locals, de llargada limitada, d'abast que no ultrapassa unes dotzenes de quilòmetres? De les emigracions locals dels ocells sedentaris, no em sabem absolutament res. Però, dels ocells, què en sabem?

Hi ha paladars afeccionats a l'ocellet. Aquest any han pujat de preu. L'hivern passat es compraven a duro la dotzena. Aquest hivern, a set pessetes. A la vella taverna del carrer Estret, un pardal passat per la paella, una queixalada de pa i un vaset de vi val sis ralets. Hi ha qui els menja sense pa. Altres troben que menjar-los sense pa és inconcebible. El gust dels ocells varia, per altra part, cada hivern. L'any passat —diuen els coneixedors— eren saborosíssims, exquisits. Aquest any tenen un punt d'amargantet.

Per a un home sensible, l'espectacle de veure mastegar ocells està molt

desproveït de sentimentalisme. Per a devorar ocellets es necessita, abans que tot, una dentadura forta. Tant els qui veuen els ocells a. través de les corbes alades i gràcils que descriuen en l'aire com els qui els imaginen, posats a terra, com uns rèptils transformats —jo tendeixo a aquesta darrera visió— per a devorar aquests animalets cal que tinguin una bona dent. De vegades l'ocell és tan petit, que és absolutament il•lusori tractar de destriar els ossos de la carn. Així, cal mastegar l'animal sencer i triturar-lo amb les dents. Si l'ocell és tendre, els ossos són trencadissos, tenen una fragilitat seca —una fragilitat que fa un sorollet. Veure menjar ocells vol dir sentir el cric-crac característic de la ruptura dels ossets. En determinats llocs, en moments específics, aquest cric-crac pot arribar a fer posar la pell de gallina.

De tota manera, penso sovint si aquests homes primitius (encara en queden en el país) que s'alimenten principalment d'ocells, granotes, cargols, mariscs, pops, garotes, bolets, anguiles, conills i herbes de marge o de rec, no són infinitament més feliços que els desgraciats que ens alimentem de bròquil, espinacs, pastanagues, bledes, arròs bullit, lluços evaporats, taronjades i aigua amb llet... Tenir l'estómac adequat a les coses saboroses és important. ¿Quin és l'estómac més adequat: el nostre o el seu?

Quan apareix la palangana d'ocells darrera la porta, l'establiment s'anima una mica. És possible de veure-hi entrar o sortir un o altre, intermitentment. Això fa que la propietària s'hagi d'alçar sovint de la cadira fent un sospir. Sempre té una mica de foc als fogons i la paella a punt per a fregir ocells. Aquesta dona tan adormida i indiferent és tinguda per la dona més hàbil, d'un toc més segur, en l'art de fregir ocells, de la vila de Torrelles. En aquest sentit és universalment respectada. Excel•leix sobretot a deixar l'ocell cuit sense assecar-lo massa, conservant-li els mil gustos de la carn fresca i directa. Així, a l'època dels ocells, la seva personalitat agafa un relleu indubtable, creix; quan els ocells s'acaben, s'encongeix.

Avui he vist que un pagès amb el qual havia de parlar entrava a l'establiment. Hi he entrat jo també, darrera d'ell. Tancada la porta, baixats els dos esglaons, m'he sentit com immers en una onada de silenci. Les gruixudes parets semblaven conservar-lo hermèticament. Al local, no hi havia ningú. A causa de la vaguetat de la llum, que desdibuixava el sostre de volta, m'ha semblat més gran del que potser realment és. El pagès s'estava dret davant del mostrador. M'hi he acostat. Hem parlat una estona —amb les llargues pauses que en parlar fan els pagesos. Aquestes pauses creaven moments de silenci afinat, gairebé trèmul. En el curs d'un d'aquests silencis ha arribat fins a la meva oïda el cric-crac característic de la ruptura d'ossos d'ocell. La vidriera apaïsada que separa la taverna del menjador era oberta. He estat una estona escoltant el soroll... El meu interlocutor ha volgut anar a la cuina per examinar les possibilitats que els fogons presentaven. L'he seguit. En passar pel corredor, la porta del menjador era mig oberta. Hi he donat una ullada. Entaulat, hi havia un home corpulent i vermell que mastegava pardals mirant els cairats del sostre, la gorra posada. Sobre la taula hi havia un vas de vi negre...

XXV

L'establiment del senyor Felip, vull dir la barberia, està situat en els baixos d'una de les cases del centre del carrer. A l'exterior presenta la corresponent insígnia, la bacina de llautó brunyit, d'un groc de trompeta. A l'hivern, quan fa tramuntana, el llautó fa un soroll com si les ungles d'un gat l'esgarrapessin —un soroll que fa posar la pell de gallina.

Tot ben mirat, l'establiment és discret. No té pas, és clar, el luxe asiàtic de les perruqueries cèntriques de les grans ciutats; però, en fi, és suficientment corrent perquè un punt de nàusea no el faci prohibitiu. Quan a l'hora baixa dels dissabtes d'hivern encén totes les seves bombetes, els vidres de la seva porta, malgrat estar resguardats per una cortina, treuen un raig de llum viva i fins i tot enlluernadora si la comparéssim amb la senil i limfàtica de la il•luminació pública. Per suggestió de donya Pura —quantes coses dec a aquesta bona senyora!—

sóc client del senyor Felip. L'establiment, per altra part, és tan a prop de casa, que em resulta comodíssim.

Malgrat el poc temps que fa que utilitzo els seus seients, em sembla comprendre que Felip és un barber de l'època brillant de les barberies. No és pas un home vell: deu tenir una cinquantena d'anys. El que passa és que és un barber de vocació, nascut per a l'ofici, vull dir que seria barber encara que no existissin barberies. Des del punt de vista tècnic, aquesta classe de negocis han millorat enormement. Davant dels seus miralls es fan avui coses que mai no haurien pogut somniar-se. Ara, em sembla que és un fet, també, que socialment han perdut importància, que tenen menys pes al país. El senyor Felip és un barber de l'època en què les barberies tenien pes.

El senyor Felip és polític, sociòleg, administrador, financer, estrateg, urbanista, gramàtic, moralista; coneix molt bé el problema dels transports, és geògraf, crític musical, horticultor, i pot parlar de cuina amb una seguretat mestrívola. Exposa les seves opinions i presenta les seves notícies en un to sentenciós i lleugerament reticent, de manera que quan hom el sent parlar és impossible no imaginar que el seu punt de partida consisteix a suposar que el seu interlocutor és més ignorant i curt de gambals del que en realitat pot ésser. Aquesta presumpció és important i de gran eficàcia vital, perquè quan s'ha parlat de tot resulta que és un dels pocs camins que ens han estat donats per a paladejar el que s'anomena la felicitat. Els homes presumits solen ésser feliços.

—Jo crec, comprèn? —em digué en un incís de la conversació el dia que ens coneguérem—, jo crec que convé posar les coses en el seu lloc. Una cosa és una barberia i una altra cosa és una perruqueria. Barberia ve de barba. Perruqueria, com el seu nom indica, ve de pèl. L'establiment, que amb els seus corresponents serveis tinc el gust d'oferir-li és una perruqueria, una perruqueria pròpiament dita...

—Molt agraït...! —vaig poder dir-li finalment, en sortir de l'ofec en què m'havia immergit l'ensucrada cordialitat una mica vulgar dels oferiments del senyor Felip. Del seu parlar, vaig deduir-ne que el barber era de l'espècie dels obvis, que tendia a l'obvietat definitiva —espècie perillosíssima.

Més endavant vaig adonar-me que l'establiment, malgrat ésser una perruqueria, estava tocat d'un punt de decadència. L'aire d'universal superioritat que en manifestar-se adopta el perruquer, la dilatació dels seus coneixements, tendeix a donar inseguretat a la seva clientela. La persona que està davant d'un negoci ha d'aparentar, en el tracte amb els clients, ésser un perplex (almenys), perquè no hi ha res que satisfaci tant el públic com sospitar que els seus servidors tenen el candor assegurat i una determinada quantitat de pueril bona jeia. Els presumits són feliços, però solen fer la infelicitat dels altres.

Ara bé: a aquest respecte, em permetré recordar que, el senyor Felip, no se l'ha vist perplex més que una sola vegada, segons testimoni de les seves més velles amistats. Fou el dia que el meu antecessor, en l'usdefruit de la titular veterinària de Torrelles, el senyor Càndid, li preguntà:

—Podria dir-me, si no és indiscreció, senyor Felip, ¿Què és el que passa quan una senyora embarassada es posa a dormir? ¿Què passa llavors amb la criatura? ¿Es posa també necessàriament a dormir o pot continuar desvetllada i desperta? La meva pregunta no respon pas a una curiositat comprometedora. És una pregunta que no he vist contestada en cap dels innombrables llibres sobre la matèria que he consultat...

El barber quedà una llarga estona camaobert i pensarós, els braços i la navalla enlaire. Després donà una mirada fixa a don Càndid, empal•lidí lleugerament i tot s'acabà abaixant tristament el cap, la navalla i els braços.

Però en la memòria de la gent no hi ha constància que l'escena s'hagués repetit. Totes les altres preguntes, de tipus seriós, és clar, que li foren formulades en

el curs del darrer quart de segle, foren contestades amb envejable lluïment.

El senyor Felip té l'aspecte del perruquer arcaic, el prototipus del qual fou el francès. Sobre el seu front, pàl•lid i ample, el tupè se li desprèn de la ratlla lateral formant una elevada i rodona corba de cargol. Usa coll planxat i xalina negra. L'ungla del seu dit petit (de la mà esquerra) és llarga i admirablement conservada, d'una qualitat d'ivori, d'un color groguenc torrat. Amb la punta d'aquesta ungla es grata de vegades el clatell, fa saltar la cendra de les mitges cigarretes que fuma amb un broquet de castanyer, o simplement realitza, per lliurar-la, per exhibicionisme, diríem, amb el dit petit, petits gestos frívols, amanerats, cursis. Això és especialment visible quan treballa un clatell amb l'estisora. Tres o quatres gotetes de suor perlegen la punta del seu nas. La seva mirada, grisa, és una mica tardana i bovina —la mirada fatigada de l'obvietat incommovible. La seva veu és greu. Té les espatlles corbades, a causa sens dubte de la curvatura toràcica a què l'obliga l'ofici, i així la blanca bata que porta li cau molt aplomada per davant i per darrera li curteja, la qual cosa li dóna un aire d'estar per casa perpetu. És un home alt, bronquític (lleugerament) i la seva senyora es diu Conxita.

Ara passa, en la nostra època, amb els perruquers, un fenomen molt curiós, que apuntaré lleugerament, perquè contribuirà a fer comprendre aquesta figura del meu carrer.

Anys enrere, hom anava a la perruqueria força menys que ara, perquè la gent transportava molt més pèl que en les circumstàncies actuals. El nombre de persones totalment afaitades era escassíssim; les cabelleres sovintejaven, i barbes i bigotis creixien amb una esplendorosa ufania. Els homes tenien un aspecte ferotge i cavernari, pelut i naturalístic. El pes que en l'existència humana tenien aquests establiments era lleuger. Els perruquers, en canvi, tenien una impressionant personalitat; un barber era un ésser individuat, típic, amb un relleu inconfusible, i una opinió de perruqueria, un judici de barber, transcendien immancablement del saló en què havia estat formulat, tenien un pes social evident.

Ara, passa el contrari. La perruqueria forma part de la nostra vida mateixa. Enormes masses d'homes i dones sovintegen la seva presència en aquestes oficines. La quantitat de moneda que les dones i els homes gasten en la pròpia fluència capil•lar és incalculable. Hom se sotmet, en els seus seients, a diverses manipulacions singulars, i pintoresques. Els barbers, en canvi, no són ni l'ombra del que foren. S'han destenyit. S'han despersonalitzat. No tenen caràcter específic. Alguns semblen comptables insatisfets; altres, simples botiguers; tots evolucionen cap a formes de grisa, humana mediocritat. El cop d'estisora antic, que era tan alegre, metàl•lic i saltarí i convertia l'art de tallar els cabells en una escena d'òpera bufa —el client embotit dins de la capa blanca lligada al coll, el cap caigut en actitud de sacrifici, mentre el barber feia cantar l'estisora entre l'orella i el clatell—, avui s'ha pràcticament perdut. L'estisora ha emmudit. Hom no es fa ja tallar el cabell; se'l fa arreglar, simplement. A les barberies, a més, ningú no diu res. Hi regna el silenci penible i opressiu de les sales d'espera del gabinets dels metges. Ja no existeixen criteris, ni opinions, ni judicis de perruqueria. Cada dia que passa, la gent sent menys la necessitat de comunicar-se amb els altres. Tot és adust i indiferent i els barbers han perdut la suavitat, la gràcia, el gust de la tendresa que tingueren altres dies. Les barberies són una mera obligació de la qual no es pot prescindir.

El senyor Felip és casat amb la senyora Conxita. La senyora Conxita fou l'esposa ideal del barber en el sentit que la referida senyora comprengué, en l'època, ja llunyana, de l'inici del seu amor, la importància que té, en una perruqueria, el rentat i planxat dels draps que hom hi utilitza. El temps, però, transcorregué, i amb el pas dels anys s'anà tornant malaltissa, trista i monòtona. Continuà rentant i planxant, però amb un visible desmai creixent. Esdevingué una persona de salut incerta i delicada. Els dies de vent del sud, especialment, es projecten sobre el seu cos totes les calamitats de l'existència. No es queixa pas de res, concretament: només d'un incert, d'un vague, mal de cap, acompanyat

de desfibració general. El seu malestar és evident: la pell de la cara se li arruga i li agafa un color terrós, lívid; la mirada reflecteix una gran fatiga; la nerviositat s'accentua a mesura que s'accentua el descens del seu ànim. A la cuina s'ha de quedar asseguda, fora de l'abast de cassoles i graelles, paelles i tupins. No resisteix l'escalfor que desprenen els fogons, ni l'olor dels sofregits, ni les emanacions del julivert, l'all i la ceba. El senyor Felip dedica tot el temps que l'establiment li deixa lliure a consolar-la i a tractar de fer-li el dolor més suportable. Ha hagut de posar-se a cuinar —cosa que ha demostrat, per cert, que els seus coneixements de cuiner són més teòrics que pràctics. Les seves elaboracions són impracticables, francament dolentes. Conxita ha tingut —després d'haver-lo sentit pontificar durant tants anys— una amarga desil•lusió.

En el terreny de la consolació moral, els esforços del barber no han pas, tampoc, arribat a assuaujar la tristesa de la seva infortunada esposa. El seu mètode no podia pas ésser diferent, perquè forma part de la seva indefugible manera d'ésser. El barber perora, pontifica, dogmatitza. No parla pas. Dogmatitza, pontifica, perora. Les seves manifestacions verbals són simplement per al públic. La seva sensibilitat és de perruqueria, merament social i multitudinària. Malgrat la vulgaritat òbvia que la caracteritza, la seva dialèctica té una fredor insuportable. El senyor Felip no sap parlar en la intimitat. La paraula, la paraula senzilla, lleugerament trèmula, íntima, sensible com una fulla al pas del vent; la titulació que arriba, penetrant els teixits de l'organisme, a posar una petita, ondulant vibració en la víscera cordial —amore est titillatio, digué Spinoza—, ...i aquesta paraula, el senyor Felip no la troba. La busca, però no la troba enlloc. Tot el que formula té una aparença ressecada i difícil, glaçada, i els seus conceptes són inaferrables, perquè no commouen res. Així, Conxita, que s'enerva a mesura que el treball de consolació del seu marit va en augment, acaba per dir-li, tipa:

—Prou, Felip! Calla. Ets més dur que una pedra! Calla, per Déu!

El barber s'acosta llavors al racó més obscur de la cuina i s'asseu en una cadira —sota d'una litografia esbravada de la Torre Eiffel—, pensarós i amoïnat.

En un moment determinat, Conxita es queixà de la boca. Caries en una dent. Mal afer. El primer dia —malgrat ésser, per dir-ho així, un dia de preparació— fou aclaparador. La nerviositat de la senyora fou considerable. Felip proposà una aspirina, però la pacient es negà a acceptar-la, sens dubte perquè no es pogués dir que acceptava una iniciativa —d'efectes potser incerts, però notòriament ben intencionada— del seu marit. El desori de la casa ultrapassà els límits de les habitacions privades del barber i arribà a la perruqueria. El barber féu un tall a una piga molt ben situada que contribuïa a la gràcia de les faccions d'un jove client. L'endemà, la situació empitjorà amb la nit passada sense dormir. El desordre, alternant amb l'emissió d'algun gemec histèric, anà augmentant. Tot semblava demostrar que Conxita era una persona extremadament sensible. Fou a darrera hora de la tarda d'aquell dia que el barber es revestí de valor.

—Conxita, cuita, posa't l'abric i anem a cal dentista! —digué amb una energia desacostumada—. Precisament avui és dia de dentista...

—El dentista, dius? Però que t'has tornat boig? Ni parlar del dentista! —respongué la senyora.

—I per què no hem de veure el dentista? Et traurà la dent, i, si no te la pot treure, una cosa o altra et donarà contra el dolor. Apa, anem!

—Només de sentir la paraula «dentista» i de pensar en la cadira i l'aparell de perforació, em desmaiaria...

—Vaja, vaja, Conxita! Els dentistes ja no fan mal. I A quina època et penses que vivim? En aquest punt, la ciència ha progressat moltíssim. Vull demostrar-te que els dentistes no fan mal. Apa, posa't l'abric!

Anaren al dentista, que era un d'aquells facultatius erràtics, però autèntics, que passen per les poblacions una vegada cada quinze dies. En arribar a l'habitació de la fonda on aquell ambulant havia improvisat el seu despatx, el barber es dirigí directament a la cadira que servia per a les seves manipulacions, hi prengué seient i, obrint la boca, digué, assenyalant amb la llarguíssima ungla del seu dit petit un queixal.

—Tregui'm aquest queixal, faci el favor!

—Però, Felip què vols fer? —digué, astorada, espantada,

Conxita—. És que t'has tornat ximple? ¿Vols fer el favor d'alçar-te de la cadira?

I mentre deia això li estirava la màniga de l'americana per tal de desplaçar-lo de la cadira.

El dentista, en això, examinava el queixal proposat per a l'extracció.

—Em permeto advertir-li —digué— que aquest queixal es troba en un estat perfecte.

—Ja ho sé! —contestà el barber amb una gran serietat, la cara fosca i severa—. L'única cosa que pretenc és demostrar a la meva esposa que fer-se treure un queixal és una cosa absolutament insignificant, que no produeix dolor ni té gens de transcendència...

—Així qui té dolor és la senyora? —preguntà el dentista.

—Sí senyor, perfectament.

—I el queixal que s'ha de treure, el de vostè...?

—Exacte!

—Molt bé, molt bé...! —digué el facultatiu amb un aire de foraster enriolat i agraït.

Conxita, mentrestant, estirà encara una estona la màniga del seu marit i acompanyà els seus esforços amb tota mena de reconvencions verbals. A la fi, ho deixà córrer. Hauria estat perfectament inútil insistir més. Quan un home de la seguretat de coneixements de Felip pren una determinació, la cosa esdevé irrevocable, definitiva.

Li fou posada una injecció, i després tot es produí amb rapidesa. La concebuda, monstruosa guinyada, seguida de l'esblanqueïment de la cara i del front... i el queixal sortí, una mica groguenc, sanguinolent, de l'angle de les alicates.

—Veus, Conxita? —digué el senyor Felip de seguida que pogué enraonar, amb la veu d'una persona a qui acaben de treure un queixal—. Veus? A tot això es redueix, beneita, fer-se treure un queixal. Apa, seu, a la cadira! No et farà gens de mal. £És que no em veus a mi?

Però tot fou inútil. Conxita es negà rotundament a asseure's a la cadira. No acceptà ni la lleugera exploració que de la peça corcada proposà el dentista. Res no hi valgué: les súpliques, les raons, els esforços de tota mena que realitzà el barber per convèncer la seva esposa s'estavellaren davant de la granítica indiferència de Conxita.

En sortir de la fonda, a causa probablement de l'efecte que li produí l'acte realitzat pel seu marit, a Conxita li semblà sentir, en la seva dent, una lleugera millora. L'aire fresc del carrer augmentà el malestar del barber. Caminava més mort que viu, amb un mocador a la boca, la mirada entre dolorida i rabiosa. Arribà un moment en què comprengué la irrisorietat de la seva situació.

Si hagués sabut plorar, li haurien caigut unes llàgrimes. En arribar a casa, se n'hagué d'anar al llit.

L'endemà al matí, Conxita, ja molt millorada, amb una veu passablement irònica, digué al seu marit:

—Felip, ahir et precipitares!

—No me'n parlis! Mai no m'hauria pensat que fos tan ximple... —Que n'ets, de dur, Felip! Mira que n'arribes a ésser, Senyor Déu meu!

Al carrer Estret es parlà moltíssim d'aquest fet, que és absolutament autèntic. Els comentaris sarcàstics que provocà no augmentaren pas, precisament, el crèdit i la clientela de la perruqueria. No solament al carrer, sinó als carrers adjacents i en general a tot el poble, Felip fou definit, entre riallada i riallada, com un pobre saberut infeliç.

La meva estranyesa fou considerable en constatar que Francisqueta adoptava, davant del fet, una posició més aviat favorable al senyor Felip.

—En aquesta perruqueria, almenys, les coses són clares... —Què vol dir, Francisqueta?

—Vull dir que si en el món hi hagués molts homes del tremp del senyor Felip no s'hi viuria pas malament...

XXVI

Al carrer Estret hi ha una espardenyeria. Ho diu prou explícitament el rètol que hi ha visible damunt de la porta de l'establiment: «Alpargatería y demàs efectos de Epifanio Pujol». Però no és pas una espardenyeria en sentit estricte. En realitat es tracta de la botiga d'un esparter en la qual es venen no solament espardenyes, sinó càntirs, porrons, plats, olles, orinals, cordes i, a més, una infinitat d'objectes en els quals l'espart intervé decisivament.

A l'estiu, si passeu davant d'una botiga que contingui objectes nous d'espart i la porta és oberta, sentireu una certa pudoreta. L'espart fresc és lleugerament pudent. Després, amb l'ús, s'evapora i esdevé innocu a la pituïtària. A l'hivern, per contra, en aquestes botigues hi ha una escalforeta agradable, perquè l'espart es guarda calent. S'hi forma una escalforeta matisada per l'olor que fan les espardenyes noves —una olor que no he sabut mai d'on prové, no sé si de l'espart, del drap o de les vetes, però que en tot cas existeix.

El pas constant pel carrer fa que, encara que hom no vulgui, acabi por conèixer l'aspecte extern de la vida dels seus habitants. I de la botiga del senyor Epifani una cosa sempre m'ha sorprès: no hi he passat mai per davant sense que hi hagi vist a dins, indefectiblement, el propietari de l'establiment. La seva posició haurà pogut canviar: de vegades se'l veu dret parlant amb un pagès, o ajagut, recomponent una estora de carro, o assegut al seu banc passant, amb una llarga agulla fina, blanca, lluent, les vetes d'una espardenya. Però el cert és que sempre se'l veu a dins, que no desempara mai, que no abandona ni un moment, la botiga.

Avui n'he parlat amb Francisqueta. Li he dit que em semblava que la fixesa del senyor Epifani a la seva botiga era absoluta, definitiva.

Francisqueta ha fet una rialleta. M'ha dit:

—Que no ho sap? El senyor Epifani compleix una promesa.

—I quina promesa compleix?

—S'ha castigat a si mateix. S'ha castigat a no sortir de casa, veli aquí.

—Què diu ara?

—El que sent. S'ha castigat a no sortir de casa, i, per ara, no el poden treure d'aquí.

—Però què ha passat? És que no hi és ben bé tot, l'espardenyer?

—Sí senyor, sí. És que el senyor Epifani és un home d'amor propi, i no es vincla pas així com així... D'amor propi, se'n té o no se'n té, comprèn? I el senyor Epifani es pot dir que en té.

—Perfectament. Digui...

—El senyor Epifani té un gos, el Murillo, que és la nina dels seus ulls. El Murillo és un gos que a mi no m'agrada gens, lladregot i cridaner, però el senyor Epifani l'estima i no es pot separar d'ell. Quan el senyor Epifani feia la vida normal, ja se sabia: quan es veia l'esparter es veia el gos de seguida. Eren com tap i carbassa, m'entén?

—Sí, Francisqueta, sí.

—Doncs bé. Un dia el senyor Epifani sortí de la botiga disposat a anar a prendre cafè. No es pot pas dir que hagi estat un home de cafè. Ni pensar-hi. Ha estat un home de sa casa, un escalfacadires de botiga. Però aquella tarda li passà pel cap d'anar a prendre cafè. El gos, és clar, el seguí. Anaren, un darrera l'altre, cap al Bar Montseny. Era diumenge. El bar era ple, atapeït de gent. Quan el senyor Pujol obrí la porta, es topà amb el propietari de l'establiment.

—Senyor Pujol —digué el propietari—, bona tarda.

—Bona tarda... Murillo, té!

El gos penetrà en el bar obeint la clara i inequívoca insinuació del seu amo. Davant d'aquest fet, el propietari del bar féu una cara de disgust visible.

—Senyor Pujol, permeti'm! —digué—. Ja ho veu, el bar és pleníssim. Li ho demano per favor: deixi el gos al carrer.

—Què vol dir? —saltà Pujol, picat.

—Li ho demano per favor. El bar està atapeït de gent. A vostè mateix, li serà una mica difícil de trobar una cadira per a prendre cafè, però no s'amoïni, ja ho arreglarem. Ara, el gos, si li plau, deixi'l al carrer.

—I per què? Quin mal li fa el Murillo? L'adverteixo que és un gos de moltes qualitats...

—És clar, senyor Pujol, és clar que el seu gos és un gos de moltes qualitats, però ja li he dit el que fa al cas. Deixi'l, si li plau, al carrer...

El gos s'havia entaforat a sota les cadires i de seguida les seves passades molestaren els clients. El bar era massa ple perquè el Murillo hi pogués romandre tranquil•lament. Amb això un client el trepitjà, el gos féu un ronc, seguit d'un xeric, el client s'alçà de taula bruscament de por d'ésser mossegat, i s'originà una confusió. Tothom dirigí la mirada cap a l'home que s'havia posat dempeus. Se sentí llavors una veu que dominà el soroll sord de l'establiment:

—Els gossos, al carrer!...

L'afirmació produí una riallada general d'assentiment.

—Ja ho veu, senyor Pujol... —digué el propietari del bar, amb una nerviositat creixent—. Avui és un mal dia per a venir amb el gos. El cridi i el faci sortir

al carrer.

—Però... —articulà feblement el senyor Pujol, estranyadíssim del desori que s'acabava de produir.

El gos, mentrestant, havia penetrat en la profunditat del local i es movia en una selva de cames humanes, potes de taula i barrots de cadira. Es veia a cada moment per on passava pel moviment que es produïa a la superfície. Com que el local era reduït, la confusió augmentà visiblement. En un moment, un client, enervat, donà una puntada de peu al quisso. El gos grinyolà i després es posà a lladrar furiosament. Se sentí, en això, una veu forta i dominadora que repetí:

—Els gossos, al carrer...!

La totalitat de la clientela reaccionà a favor del que s'acabava de sentir:

—Senyor Pujol, no sé com fer-li-ho entendre... Cregui'm a mi! Cridi el gos. És hora d'acabar aquest enrenou. El gos s'ha d'estar al carrer... No hi ha altra solució.

El gos continuava lladrant, la gent havia deixat de jugar a cartes, tothom es preparava per, si passés pel seu costat, donar-li una puntada de peu.

—Valga'm Déu! —digué, superada la sorpresa, don Epifani, entrant en una indignació visible—. Això és una bogeria... ¿Quin mal els ha fet, aquest gos? Què tenen a dir del Murillo?

—Però, senyor Pujol, per Déu!, posi's a la raó. Avui és un mal dia per a venir amb el gos. Ja ho veu. És tot ple. El gos molesta. Ja li ho he dit. Deixi'l al carrer.

—Però per què, per què haig de deixar el Murillo al carrer?

El cafeter no pogué aguantar més. Digué ràpid:

—Prou! O vostè crida el gos o jo el trec d'una braçada. En faci via... De pressa...

—Els gossos, al carrer...! —cridà per tercera vegada la mateixa veu.

Davant de l'actitud enèrgica del propietari, l'esparter es desinflà una mica. Era un home alt, fort, rosat, d'ulls blaus, empaquetat a dins d'un vestit de mudar fosc, amb una espatlla i unes anques voluminoses. El seu tipus esplendorós no corresponia a la pusil•lanimitat que com a bon botiguer envaïa el seu esperit.

—Molt bé... —digué amb una veu blanca—. Vostè em fa treure el gos. Murillo, té...! Però l'adverteixo que no prendré pas cafè... Murillo, té...!

—Ho sento, perquè l'hauria pres molt bo... Però no puc dir-li res més. O vostè fa sortir el gos o jo el trauré...

—Ja l'he cridat! Murillo, té...!

—Perfectament!

Finalment, aparegué Murillo. La seva incursió al fons de la tripa del cafè li havia deixat un rastre visible. Arribà amb les orelles caigudes, la mirada extraviada, però roncant com una fera. Quan la clientela el veié al peu de la porta donà mostres de satisfacció molt visibles. Els qui tingueren més por d'ésser mossegats assenyalaren el seu triomf amb una rialleta sarcàstica. El senyor Epifani donà a Murillo una mirada de consideració i d'entendriment.

—Pobre Murillo! Què hi ha, Murillo? En aquest cafè no et volen... no volen

gossos: ve-t'ho aquí...

I, mentre li passava la mà pel cap i les orelles i li feia carícies, s'adreçà al propietari de l'establiment.

—I ara què...? —preguntà.

—Què vol dir ara què? Ara, res!

Com que el propietari havia quedat molt enervat de la totalitat de l'afer, tancà la porta de cop, secament.

L'esparter es trobà dret al marxapeu del carrer, amb el gos, encara tot enterbolit, al costat. Feia una tarda d'hivern. Havia sortit de casa per prendre un cafè calent. Això era per a ell una cosa tan nova, que hi havia posat una certa il•lusió. Hauria pogut, és clar, dirigir-se a un altre cafè. Però la por que no es repetissin aquelles insuportables escenes el féu desistir. De tot plegat, el que li havia dolgut més eren aquelles rialletes sarcàstiques del final. Li havien produït fred a l'esquena. Decidí tornar-se'n a la botiga, i això és el que féu, ara un pas, ara un altre, amb el cap una mica de cantó, amb una barreja d'indignació i de vexació a l'esperit.

En la solitud en què trobà la botiga aquella tarda de diumenge, el record del que acabava de succeir li féu una gran rebullida. I fou llavors que es decidí a fer la prometença, a castigar-se a si mateix. Decidí no sortir de casa —excepte per anar a missa primera els diumenges— fins que pogués decentment i explícitament tornar amb el gos al cafè, fins que el gos fos acceptat de bon grat al cafè.

Era una prometença tan vaga, tan faltada de bon sentit, en realitat tan idiota, que hauria estat una mica difícil de saber el que volia dir. Però el país és país de prometences, de foguerades momentànies que porten a fer una prometença. Davant d'una dificultat momentània, d'un ridícul pel qual hom ha passat, hom promet deixar-se la barba, o fer un esforç estrenu, o deixar de fumar, o fer-se capellà, fins que es compleixin unes determinades condicions, sempre incertes. El senyor Epifani prometé no sortir de casa, etcètera..., com ja hem dit. I per ara ho compleix. És un home d'amor propi, que no es vincla...

Aquesta fou la relació de Francisqueta. Més clar, encara: la relació estricta és de la meva cuinera. Els petits comentaris que la intercalen són meus.

—I com acabarà tot això, Francisqueta? —que li he dit.

—I com vol que acabi? Acabarà com tot... en res.

Al cap de poc temps vaig entrar un dia feiner al Bar Montseny. No hi havia gairebé ningú. Al costat de l'estufa hi havia un gos adormit.

—De qui és aquest gos? —vaig preguntar a l'amo. —És el Murillo del senyor Pujol. Ve a dormir a l'estufa molt sovint.

—Què diu ara! —El que sent.

Francisqueta deia que Murillo era un gos lladregot i cridaner. Era, a més, vagabund. Corria per Torrelles d'un cantó a l'altre. El senyor Epifani complia la prometença amb un extremat rigor, i el seu gos anava a escalfar-se al cafè. No vaig pas, però, comunicar-li el fet. L'esparter s'hauria indignat, n'estic seguríssim.

XXVII

He sorprès algunes vegades Francisqueta enraonant, al carrer, amb un home vell, molt alt, corpulent, vestit amb una americana negra verdosa, esfilagarsada, una

gorra suada i uns pantalons estrets. Portava un bastó i semblava un mendicant de comarca, un passavolant del país.

—Vaja, Francisqueta, gràcies a Déu, la felicito! —que jo li he dit—. He vist que feia caritat a un pobre... Això està bé!

—Jo, caritat a un pobre? —ha contestat acalorant-se de sobte—.

Jo, caritat a un pobre? Per qui m'ha pres? Jo no he fet mai caritat a cap pobre, ni tinc obligació de fer-ne... Aquí no hi ha més pobra que jo, comprèn?

—L'he vista parlar amb aquest mendicant del carrer...

—Quin mendicant? A quin mendicant es refereix? Jo no parlo amb aquesta classe de pobres! Què s'ha pensat, vostè?

—Vull dir aquest home vell, tan alt, vestit de fosc, amb els colzes romputs i el bastó, que sol passar pel carrer...

—Verge Santíssima...! —ha dit després d'una pausa d'astorament, la cuinera.

I s'ha produït, tot seguit, el símptoma infal•lible de quan Francisqueta es lliura a l'emissió d'una riallada enorme i esplendorosa. Primer se li mou una mica, sota el davantal, la part superior del ventre, i els sacsons li fan uns saltets enjogassats i curiosíssims. Quan aquests sacsejaments abdominals entren en una certa regularitat, es produeix llavors en la seva cara —passat un moment previ en què les faccions se li contrauen com si volgués fer un esternut— la lluminosa, grossa, sonora explosió de riure. He de confessar que quan es produeix aquest fenomen quedo una mica pansit. A la fi, mentre s'eixugava amb el mocador les llàgrimes de la rialla, ha pogut dir:

—Però Verge Santíssima! Aquest home de qui em parla no és cap mendicant. És don Martí Roig, un dels senyors més rics de Torrelles! —Què em diu?

—El que sent. Imagini's si ho sé! La primera casa on vaig servir de cuinera fou precisament la de don Martí, i li diré més: si no m'hi haguessin fet passar tanta gana i si la soldada hagués estat una mica més decent —guanyava dotze pessetes el mes— encara hi seria servint. El senyor Roig és molt bona persona; però, pobret, és tan avariciós! Tots tenim les nostres coses, i ell és així... Què vol fer-hi!

Si no hagués parlat en un to tan realment afectuós, hauria tingut la sensació que Francisqueta es burlava de mi.

—Però aquest home, és realment ric? —vaig preguntar-li.

—Uf si ho és! Tan ric com vulgui. Té masos, terres, censos, cases, boscos, pinedes, hortes i una casa plena de mobles. A més, diuen que té or i joies; però, això, jo no ho he vist...

—I com és que té aquest aspecte de pobre? ¿Vol creure que alguna vegada vaig pensar a fer-li caritat?

—No serà pas el primer, si algun dia es decideix.

—Creu que ho acceptaria?

—És possible...

—Valga'm Déu!

—Sí senyor. En realitat és un pobre de debò. I, a més a més, té la carrera d'advocat i en el seu despatx hi ha els llibres del Cubilla...

—Vol dir, és clar, l'Alcubilla...

—És igual. El Cubilla.

—Com vulgui, Francisqueta...

—Sí senyor. I ara li diré una cosa: a la casa de don Martí, s'hi estava molt bé. No hi havia mai res a fer. Es feia cada dia l'escudella i carn d'olla i tot s'acabava aquí. No volia que es toqués res, ni els papers de damunt de la taula, ni les cadires, ni la pols que els cobria. Si la casa hagués estat una mica més neta, hauria donat gust de servir-hi. Don Martí anava cada dia a missa, i quan veia un capellà, encara que fos de lluny, quedava com enlluernat. Però si li tallaven una branca de pi, o una rabassa de bruc, es posava fet una fera. Marejava la guàrdia civil, els del jutjat, l'alcaldia... No era pas un home que s'adormís, li ho puc ben dir.

—Ja, ja... I aquest home, té família?

—Quan jo servia a la casa, hi havia una germana del senyor, més gran que ell, una vella soltera seca com una bruixa, que encara era més agarrada i deixada que ell. Però la senyora Antonieta, mentre no hi hagués diners pel mig, era la persona més bona de la terra... Hi ha senyores que sempre rondinen, que són com un abegot. Ella no deia mai res. Quin espectacle, Déu meu. Si els hagués vistos tots dos pel carrer! Feien posar la pell de gallina... Però els animalots són rics!

—Bé, bé, no serà tant...

—Però com vol que no ho siguin, si no gasten un cèntim? £ Vostè coneix algun ric que gasti com els pobres? Per això ho són, home de Déu!

—I la senyora Antonieta, viu?

—La senyora Antonieta morí, i de llavors ençà el senyor Martí viu sol, cada dia més avariciós, cada dia més deixat i cada dia més ric. L'altre dia hi vaig parlar, al carrer. Eren més de les quatre de la tarda. Em digué, com qui diu una cosa de l'altre món, que des que s'havia alçat no havia menjat més que dues nous i quatre figues. Són persones que els agrada patir...

—Quin horror!

—La senyora Antonieta era terrible. Al matí s'acostava als fogons. L'olla ja era al foc. Era una carn d'olla molt prima, feta amb quatre revolies. Alçava la cobertora de l'olla, acostava el nas al fum blanc —que feia olor de col— que de l'olla sortia i deia amb els ulls brillants: «Maldecaps amb pa són de bon passar...». Es devia pensar, pobreta!, que jo m'ho creia... Al vespre menjaven un rosegó de pa, perquè deien que per a tenir salut s'ha de sopar molt repoquet. I se n'anaven al llit tan tranquils. Cada vegada que parlaven de la salut, ja se sabia: retallada als aliments...

—Qui era més avariciós, ell o ella?

—Potser ell. L'any que hi vaig servir, féu un hivern molt cru. A la casa, hi feia un fred que pelava. No hi havia ni foc, ni llum, ni brasa, ni fum. Deien que el fred és saludable, que l'escalfor constipa, i tota classe de ximpleries. Tot per no gastar un bri de llenya. Un matí, tot aparegué nevat, amb un aire de tramuntana que tallava les cames. Don Martí vingué a la cuina amb el coll de l'americana alçat, les mans a les butxaques, tremolant, amb una gota al nas.

—Francisqueta —em digué—, avui fa fred.

—Sí senyor, avui fa fred —que jo li vaig respondre—. Però el mes de gener què vol que faci, sinó fred?

—Quin dia som del mes? —em demanà tot seguit.

—Em semblaria que som a divuit de gener.

—A divuit de gener, veritat? —digué acostant-se a la meva orella amb un aire de voler-me fer una confidència, mentre es fregava les mans amb una gran satisfacció, nerviosament.

—Sí senyor, sí.

—Doncs ha de saber, Francisqueta (i, això, m'ho digué en veu baixa), ha de saber que aquest any, tot i que ens trobem a divuit de gener, encara no m'he posat els calçotets...

XXVIII

Cada matí, abans d'anar a plaça, Francisqueta fa el menjador. Tothom sap el que volen dir les paraules «fer un menjador». Cada tres o quatre dies espolsa les estores, passa la baieta i treu la pols dels mobles. Els altres dies, fer el menjador consisteix a obrir el balcó de bat a bat i donar una mirada al carrer.

Em sembla que ja vaig dir que davant de casa viu Massaguer, el rellotger, amb la seva família. Generalment la presència de Francisqueta al balcó sol coincidir amb la presència, en el seu, de la senyora Massaguer, dedicada a orejar i arreglar l'habitació que ocupa don Francesc Valls, el rellogat que tenen. Les dues dones són amigues de fa molts anys; les seves conversacions, sempre vives i coherents, no solen contenir cap element de reticència ni de convencionalisme. En el curs d'aquests diàlegs —generalment en el seu principi; puc precisar-ho, perquè des del meu despatx les sento parlar cada dia—, Francisqueta formula a la senyora Massaguer una pregunta indefugible.

—Tampoc no ha passat res, avui, Caterina? —que li diu.

—No, filla, no! Tampoc no ha passat res...! —sol contestar la senyora Caterina, flàccida i groguenca.

—Què hi farem! S'ha de tenir paciència!

—Sí, és clar, s'ha de tenir paciència!

—De la darrera vegada ja deurà fer gairebé dos mesos... — precisa Francisqueta amb un aire que podria confondre's amb la falsa compunció, però que a mi em sembla (ho dic com a coneixedor de la cuinera) no solament autèntic, sinó lleugerament emocionat.

—Què dius? Fas curt. Ara farà dos tristos mesos i mig! —contesta la senyora Caterina.

A l'hivern, no és pas tan agradable tenir el balcó obert, sobretot els dies de pluja o de gran vent. El diàleg es produeix llavors darrera dels vidres. És mut, però té la mateixa eloqüència.

El «Tampoc no ha passat res, avui, Caterina?», o l'«Encara no hi ha res, Caterina?», que constitueixen les dues formes inicials de l'interrogatori de la cuinera, són formulats, darrera del balcó, fent, amb el cap, un moviment brusc cap enlaire i posant en la mirada una curiositat intensa. La senyora Caterina alça el braç i fa amb el dit, darrera del vidre, un signe negatiu. Desprès el cap se li decanta una mica, aclaparada i trista.

Per fer-me perdonar la indiscreció —i he de confessar-ho amb una visible timidesa— vaig escollir un dia que Francisqueta em semblà dominada per un humor excel•lent. Vaig preguntar-li quina significació tenia el reiterat «¿Tampoc no ha passat res, avui, Caterina?» i si la pregunta implicava el compliment d'algun

auguri afortunat per a la família Massaguer, tan simpàtica, honrada i excel•lent. La cuinera esdevingué més vermella que de costum quan li fan preguntes que ella no espera, però després féu una rialla franca i sorollosa.

—Això no són pas coses per al senyoret...! —digué amb una mirada maliciosa, portant-se la mà a la boca, amb un enjogassament d'estupefacta coqueteria.

—Bé, bé, no em vingui amb històries, Francisqueta! ¿Quin significat tenen les preguntes que fa a la senyora Caterina?

—Què vol que li digui? No sé com explicar-li-ho, francament. Massaguer, el rellotger, és un animalàs fred, i com a home, ¿comprèn?, més que petit és mínim. La seva senyora, la Caterina, que és molt bona persona, va una mica curta, com li ho diré?, d'amor, de tendresa, de melindro...

—Vaja! Li falta calor de niu, com diuen a les comèdies...

—Perdoni! Això no és cap comèdia! Dir que això és una comèdia és fer un tort a la senyora Caterina.

—Però jo no dic pas que això sigui una comèdia! Continuï, Francisqueta...

—Doncs sí. El que li deia. Li falta alguna cosa. Li falta alguna cosa i no la poden treure d'aquí. Massaguer és un banau aturat i distret. No és pas que salti, com les llagostes de rostoll el mes d'agost de rega en rega. Ni això! Massaguer és dels del plat únic... però és una nevera! Cada nit, la pobra Caterina s'arregla i s'empolaina com si fos la primera vegada. Si veiés quines camises, quins jocs de camises i quins flascons d'aigua de colònia i d'olor més capritxosos i fins no té! En té una de color lila, amb unes puntes de color torrat, que li arriba fins al genoll, pobreta, comprada a la Boqueria, que és una preciositat. Quan se la posa, sembla, pobra infeliç, una princesa... I total per a què? Total per a res! Massaguer dorm que dorm, com un enze... —És ben trist, realment...

—Diu que és trist? Jo no sé per què han de casar-se aquests palets de riera. Clama al Cel! Si complissin com Déu mana l'epístola de sant Pau...

—No crec que això tingui res a veure, francament, amb l'epístola de sant Pau...

—I vostè què sap de tot això? Això són coses de nosaltres, dones, m'entén? La senyora Caterina i jo ens coneixem de tota la vida. Un dia em digué: «Francisqueta, avui sí que et puc dir que tot ha anat com una seda». Si hagués vist els colors que tenia a la cara, com li brillaven els ulls, a la pobra...! Semblava que la pell tan groga que sol tenir li havia agafat un altre to.

—Ja comprenc...

—Des de llavors, sempre que la veig, i pensant en l'alegria que tenia aquell dia, li pregunto les notícies. Els primers dies li deia: «Bé, Caterina, com ha anat?». Però sembla que allò fou la flor d'un dia, i una flor no fa estiu. Mentrestant, ella vinga comprar les ampolles d'olor i les camises, que li porta l'ordinari i li costen un ull de la cara, i Massaguer dorm que dorm, com sempre... Després, cansada de sentir: «Res, filla res!», li vaig fer la pregunta d'una altra manera... Pobra Caterina!

Han passat dues o tres setmanes. Ha fet molt de mal temps. Torrelles és molt fred. Ha plogut i caigueren unes volves de neu. He fet la vida de sempre: l'escorxador, les visites, la silenciosa, opaca, monòtona vida del poble.

Avui, en disposar-me a sortir al carrer, he donat un toc a la bufanda davant del mirall del paraigüer. En això, han trucat a la porta. Francisqueta hi ha acudit i ha obert. Era l'aprenent del senyor Massaguer. L'aprenent és un vailet de dotze o tretze anys, de pell roja i rasposa, molt viu, amb la gorra de cantó, les mans a les butxaques, que mira amb uns ullets petits, vellutats i vius. El

vailet s'ha plantat en el llindar de la porta, ha quedat un moment absort, ha contret les celles i amb la rapidesa mecànica del qui recita una lliçó de memòria ha dit a Francisqueta:

—De part de la senyora Caterina, que, com que avui no l'ha vista, em fa venir per dir-li que tot ha anat de primera...

—Molt bé, noi, molt bé... i gràcies! —ha dit Francisqueta; i ha tancat la porta.

Davant de la notícia, la cuinera a penes ha reaccionat. Està refredada, diu que els ossos li fan mal, pot a penes dissimular el mal humor. Em mira amb un petit somriure trist i fatigat i se'n torna a la cuina. Si hagués fet més bon temps, la notícia portada per l'aprenent hauria estat rebuda amb una satisfacció més ufanosa, més caritativa.

XXIX

Quan vaig assabentar-me del fet —i el vaig saber de molt bona tinta, pel mateix metge— vaig considerar que el més prudent era no dir-ne res a Francisqueta. El fet era massa desagradable per a parlar-ne frívolament. «Quan la gent sabrà el que ha passat —vaig pensar— prou que n'haurem de parlar, valga'm Déu!». I, en efecte, ara ja fa més de quinze dies que en parlem.

Al carrer Estret hi ha una petita camiseria. La porta un matrimoni jove que té un nen, Jordi. Amb el matrimoni, hi viu el pare d'ella, el senyor Sebastià, un senyor que anys enrere havia estat sabater i que ara viu retirat de l'ofici. En l'actualitat, el senyor Sebastià és conegut sobretot per la immensa tendresa que sembla sentir pel seu nét.

El camiser és un jove petit i grassonet, calb, d'ulls blaus, que al matí, en obrir l'establiment, porta ja la cinta del metre penjada al coll. És tingut per un home plàcid i tranquil, una mica tastaolletes, però treballador i persona excel•lent. La seva senyora també és petita i grassoneta; però, així com el seu marit té un color de pell una mica evaporat, ella tendeix al vermell. És una dona fresca, callada i neta que sent pel seu marit una admiració absoluta, completa.

Tota la família sent per Jordi una gran estimació, però el qui sembla donar als seus sentiments un aspecte més visible és l'avi del nen, el senyor Sebastià. El petit Jordi deu tenir, ara, uns quatre anys. És una criatura viva, agitada, amb un salut magnífica. És una d'aquestes criatures que no es poden tenir ni pel cap ni pels peus. L'avi, doncs, estima el nen, perquè és cosa sabuda que els avis estimen molt els néts, sobretot si en tenen pocs. Si han de repartir massa l'estimació, no n'hi sol pas haver gaire per a tots, perquè la vellesa posa també límits en els sentiments. En aquest cas, Jordi era nét únic i sobre d'ell es projectava la superabundància sentimental del vell.

Al senyor Sebastià, li queia la bava quan podia tenir Jordi sobre els seus genolls i jugar una estona amb ell. Generalment li deia les ximpleries que les persones grans diuen en el país a les criatures, i les hi deia, a més a més, segons el costum establert, això és, canviant de veu, utilitzant una veu i unes paraules estranyíssimes. Jo pensava, en sentir-lo, que el dia que el senyor Sebastià es decideixi a utilitzar aquest estrany parlar per a demostrar als seus amics l'estimació i la consideració en què els té serà pres per un franc boig, no solament pels seus interlocutors, sinó per totes les persones que siguin presents a l'escena. Però és d'aquesta manera que hom parla a les criatures. Hom parla a les criatures amb aquella veu que només és possible de sentir en els teatres del país i que hom utilitza sens dubte per necessitat, és a dir, perquè hom creu que, quan es parla amb naturalitat, la sinceritat i la serietat en queden excloses. Si aquesta explicació no és vera, equina explicació podria donar-se del fet?

En el curs de la seva vida, el senyor Sebastià fou un excel•lent treballador i

ha pogut fer-se una posició més aviat folgada. Té fama, a Torrelles, d'estimar la moneda d'una manera molt ostensible: vull dir de noms i de fets. A la butxaca de l'armilla, a la dels pantalons, sol portar sempre una moneda o altra. A l'època que hi havia duros de plata, era d'aquells homes a qui plaïa fer soroll amb els duros que portava a la butxaca dels seus pantalons. Deia que aquesta sonoritat li era dolça a l'oïda. És un home, en una paraula, que es complau tocant la moneda. Així, no ha d'estranyar a ningú que el senyor Sebastià considerés que per jugar profitosament amb el seu nét li havia d'allargar sempre alguna o altra moneda.

—Té, Jordi, té —li deia allargant-li una moneda de plata—. Juga amb això... És un franc francès, moneda, un franc francès dels bons, reiet... —feia el senyor Sebastià amb una veu artificiosament atenorada per demostrar la seva immensa tendresa.

Un dia el senyor Sebastià s'adonà que Jordi no tenia el franc francès que li havia donat feia una estona.

—On tens el franc, reiet de l'avi? On tens el franc francès? El nen obrí els braços i se li posà a riure. Adoptà el mateix posat dels il•lusionistes en acabar un joc de mans rematat perfectament. Jordi féu amb el coll un gest per donar a entendre, enriolat i alegre, que s'havia empassat la moneda. I era cert: exactament s'havia empassat un franc francès antic, de plata, un franc d'abans de l'altra guerra. No fou pas necessari realitzar una qualsevol investigació posterior. El nen s'havia perfectament i sense cap dificultat empassat el franc francès.

Davant del fet, el senyor Sebastià canvià de color i sentí que les cames li fluixejaven. «Mare de Déu Santíssima!», digué al cap d'una estona, de seguida que s'hagué reposat de l'atonia que li havia produït la sorpresa. Després, les llàgrimes li vingueren als ulls — llàgrimes de por— i plorà copiosament. Quan comunicà als pares de la criatura que Jordi s'havia empassat la moneda, encara plorava. El nen trobà l'escena tan estranya que no pogué aguantar-se el riure.

—Pobres de nosaltres! —digué el camiser, més mort que viu - La moneda se li oxidarà i li foradarà els teixits...

Cridaren el metge enmig d'un enorme desconsol. El metge no s'havia trobat mai davant d'un cas semblant. Quedà astoradíssim. Considerà que el més prudent era guanyar temps.

—Què hem de fer, senyor doctor? —preguntà l'avi, abatudíssim.

—Al meu entendre, no s'ha de fer res... Ja veurem.

—Vol dir que un vomitiu o una purga no iria bé?

—Per a un vomitiu és massa tard; per a una purga, massa aviat. Ja veurem...

—Què hem de fer, doncs?

—Vigilar...

—Vigilar què?

—Vigilar l'orinal. El nen farà la moneda... Jo almenys ho espero.

Davant de la prudència o, si es vol, de la irresolució del metge, la família quedà, si cap, més atuïda. El mer fet de pensar que la moneda havia entrat ja en un procés d'oxidació que acabaria per foradar-li els intestins els precipitava en un estat d'esperit dolorosíssim. Estaven desfets, deprimits, angoixats per la imminència dels primers, catastròfics símptomes. Cosa curiosa: com més aclaparada estava la família, més tranquil•la i riolera semblava la criatura.

—Santa innocència! —deia l'avi Sebastià, convulsionat, els ulls plens de llàgrimes, afectadíssim.

Després de la conversació amb el facultatiu, l'ideal familiar hauria consistit —si hagués pogut ésser realitzable— a col•locar la criatura sobre un orinal qualsevol i esperar al voltant de l'artefacte tantes hores com hagués calgut —vull dir les hores necessàries a l'aparició de la moneda. Fins que es produís aquest fet, la família no podria tenir un moment de repòs. Les dificultats començaven, però, en tractar de precipitar l'esdeveniment. Quan tractaren de convèncer Jordi, utilitzant les paraules més acaronadores del lèxic familiar, de la necessitat d'asseure's a l'orinal i d'estar-hi la més gran quantitat possible de temps, la riallada de la criatura fou d'una potència tan absolutament negativa, que hagueren de girar el cap per dissimular la fluència de llàgrimes que els emplenà els ulls. Després tractaren d'asseure-l'hi per força, però no aconseguiren pas res positiu. La criatura es revoltà francament. S'adonaren que no hi havia res a fer.

La notícia del fet s'escampà ràpidament. Una de les persones del carrer que sabé més aviat la notícia fou Francisqueta. En assabentar-se'n, corregué a dir-m'ho. Com que me'n parlà amb una certa volubilitat, vaig considerar que el més correcte era no fer-li'n gaire cas.

—I a vostè, què li sembla? La farà o no la farà? —preguntà la cuinera amb la cara plena de facècia.

—Què sé jo, pobre de mi!

—Quines coses passen en el món! Verge Santíssima! Imagini's que finalment avui el nen s'ha assegut a l'orinal. Ha estat un esdeveniment. La família ha rodejat la criatura, parant l'orella, com si sentissin que la vida els penjava d'un fil. Estan tan afectats que avui el camiser ha obert l'establiment sense portar al coll la cinta del metre. Diu que hauran de portar a la bogeria el babau del Sebastià. Ja hi hauria d'ésser. Per mica més que hagués estimat la criatura, se li hauria empassat el rellotge amb la cadena i tot, davant de la vista. No es coneix un cas d'estimació semblant. És un cas mai no vist. I bé: per ara i tant, encara no hi ha res.

—Què vol dir, no hi ha res?

—Vull dir que esperaven el crinc, i el crinc no s'ha produït. —Què és això del crinc?

—Quan la moneda caigui i toqui a l'orinal, farà crinc, comprèn?

—Farà crinc o no farà crinc... Vagi a saber!

—Em sembla que té raó vostè... Ja els ho diré.

—No, faci el favor, no digui res! Li parlo seriosament!

Francisqueta ha imposat la teoria del crinc, i al carrer —en realitat a tot Torrelles— no es parla de res més. Tothom espera que es produeixi el crinc. La gent, en trobar-se, es fa una primera pregunta: «Ja s'ha produït el crinc?». Passen, però, els dies i el crinc no es produeix. Després de la inquietud dels primers moments, la família s'ha anat pansint d'inquietud i de por. Fins la senyora de la camiseria, tan roja de natural, s'ha anat tornant pàl•lida. El vell Sebastià ha perdut una determinada quantitat de quilos, però no l'han pas tancat a la bogeria, com havia insinuat Francisqueta. El camiser té el negoci abandonat. Quan li parlen, no escolta ningú. Tot li sembla indiferent. Viuen per una sola cosa: esperen el crinc.

La situació de Jordi no ha pas variat. No es queixa absolutament de res. Està fresc com una rosa. Com que és tingut per la indefectible víctima de la moneda li deixen fer el que vol. Notòriament se'n val. Ha esdevingut una criatura que

literalment no es pot tenir ni pel cap ni pels peus. Dóna unes estirades al bigoti del seu avi, qui li fa veure les estrelles.

El facultatiu manté el mateix aire reservat i parsimoniós del primer moment. Continua creient que un dia o altre la moneda serà feta. O sia que es produirà el crinc. Mentrestant no s'ha de fer res.

—Vostès vigilin! —diu el metge en acomiadar-se de la família. —Sí senyor, sí...

—Vigilin l'orinal, amb perdó, sigui dit. Vigilar! Aquesta és la clau de la situació. —Sí senyor, sí...

—I, si hi ha alguna novetat, avisin-me.

Així han anat passant els dies. Del dia infaust en que Jordi s'empassà la moneda, demà en farà quinze.

Però finalment hi hagué notícies. Es produïren a primera hora del matí. Quan Francisqueta n'hagué esment, no pogué resistir la temptació de despertar-me. M'imagino l'emoció que li produí la notícia: no devia cabre en els seus vestits. Trencà totes les ordres donades, perquè li tinc dit que no em desperti si no és per un afer urgent i greu. Trucà a la porta de la meva cambra abans de les set.

—Senyoret, senyoret...! —digué sigil•losament.

—Hi ha alguna novetat?

—Sí! S'ha sentit el crinc...

—Vol fer el favor de deixar-me dormir?

—Li dic que s'ha sentit el crinc...

—Perfectament. I què més?

—El nen està de primera. Quan els ha vistos tan alegres, els ha demanat que li comprin una bicicleta. —Prou històries, Francisqueta!

—El pobre senyor Sebastià està gravíssim. No ha pogut resistir l'emoció. Li ha agafat un tremolor i no es pot aguantar dret. Anant bé, quedarà acanalat. Haurien fet millor de tancar-lo a la bogeria. Si l'hi haguessin tancat, encara seria home. Ara se'n sortirà difícilment...

Era impossible de resistir la vitalitat de Francisqueta. Havia començat parlant baix, opacament; però, en vista de la meva escassa resistència, havia anat pujant de to, escandalosament. Ella tenia, és clar, unes ganes irresistibles de fer un discurs. L'única solució era no contestar, deixar-la dir, fer l'adormit. Allò fou precisament el que vaig fer. Vaig tirar-me la roba sobre el cap fent un soroll ostensible. Quan conegué que ningú no l'escoltava, abandonà la partida, amb un remugar de mal humor que es perdé en la llum incerta del pis.

L'endemà vaig anar a l'enterrament del senyor Sebastià. Atesos els antecedents de la mort, l'acte resultà, en el pensament de molta gent, una mica còmic —tragicòmic. «Ha estat la víctima del crinc!», pensava la gent. No. El senyor Sebastià morí víctima dels seus sentiments.

Tornant de l'enterrament, Francisqueta s'acostà i deixà caure amb indiferència:

—Ja ho ha vist! Aquí té el que sol passar quan es juga amb la moneda.

—Prou, Francisqueta! Prou, li dic!

—«Prou, Francisqueta!» Sempre «Prou, Francisqueta!». Però, si no parlem d'això, de què parlarem? Vol fer el favor de dir-m'ho?

XXX

Sovint, havent sopat, em fa peresa d'anar a l'Ateneu Recreatiu i en general de sortir, i així em quedo a casa llegint o fumant cigarretes.

Francisqueta és una mica lenta a arreglar, al vespre, les coses de la cuina. El soroll dels plats, les seves anades i vingudes, solen durar molt de temps. De vegades, entre aquests sorolls habituals, es produeix una llarga pausa, durant la qual —sospito— la cuinera arriba a condormir-se vagament.

Aquell vespre s'havia fet tard, més tard que de costum —eren més de les dotze—, i Francisqueta era encara a la cuina feinejant. El carrer era desert. Jo era al despatx, assegut a la butaca, i el llibre de la meva professió, que llegia, em començava d'ensopir. Al pis hi havia un gran silenci —un d'aquells silencis de poble absoluts, definitius, que a mi em causen una sensació d'angoixa, de desemparament. Aquests silencis, sòlids, massissos, són, de tota manera, molt útils a les persones —escasses— que els poden resistir, perquè arriben a produir una sensació física precisa de la petitesa de l'home sobre la terra. Davant d'aquest murs grisos, no hi valen vel•leïtats vanitoses o pedantesques. Murs infrangibles. Enmig del soroll, l'home se sent fort. Davant del silenci, descobreix la seva inanitat i la seva petitesa aclaparadores.

Immers en la somnolència d'aquestes vaguetats, vaig sentir tot d'una un soroll que em semblà cautelós, feblíssim, a la porta del pis. Exactament un soroll fet amb els nusos dels dits. «En aquesta hora —vaig pensar—, qui pot ésser?» El passadís era fosc. El menjador —d'on arrenca el passadís—, també. El petit pis del carrer Estret té, és clar, aquest inconvenient: des de qualsevol lloc se sent tot el que hi passa a dins.

Vaig considerar que el que calia fer —davant del soroll de la porta— era donar-me per inexistent. Així, vaig apagar el llum del despatx i vaig tornar a la còmoda butaca, abandonada feia un moment. El despatx tenia un finestró obert pel qual entrava la claror esgrogueïda de l'enllumenat del carrer. Aquesta incerta lluminositat semblava concentrar-se en l'orla de la promoció de l'Escola que tinc penjada en la paret del fons. A dins d'aquesta llum els dels retrats de l'orla, em semblava que ja érem tots morts, que tant podíem ésser nosaltres com uns altres, que les fotografies havien arribat a un grau molt accentuat d'incertesa.

Amb això vaig sentir els passos de Francisqueta en el passadís. Passos molt lleus, de persona que camina amb molta cura, gairebé de puntetes. Essent arribat en el país i a la casa de tan poc temps, no puc pas deixar de dir que el moviment de la cuinera em sorprengué. Caminant d'aquesta manera, Francisqueta arribà a la porta del pis, n'alça la balda i girà la clau del pany. Degué fer tot això amb unes precaucions gairebé ridícules —amb unes precaucions, però, que no evitaren que les xarneres de la porta fessin un escandalós xeric. «S'haurà de posar —vaig pensar de seguida— una gota d'oli a les xarneres...»

No vaig pas sentir cap paraula. Després la porta fou tancada amb la cura característica de l'operació i tot seguit Francisqueta i el visitant es dirigiren a la cuina. Dic el visitant perquè el passos em semblaren d'home. Quan penso en la fila que devien fer, caminant l'un darrera l'altre, a les palpentes, pel corredor, em vénen ganes de riure. Però jo em demano: tot aquest moviment, ¿quin sentit té?, què vol dir?

La presència del visitant a la cuina durà una dotzena de minuts. Durant tota aquesta estona, em semblà que feien un esforç per convertir la conversació en un simple pespunteig. Així i tot, de vegades m'arribà com una remor de veus llunyanes i vagues —una remor de no haver pogut evitar la discussió. En el transcurs d'aquesta llarga estona em vaig sentir dominat més per la curiositat que per qualsevol altra reacció. Certament, en les cuines passen de vegades coses molt estranyes, però m'hauria estat impossible d'imaginar que en el curs

d'aquesta visita l'honra de la meva cuinera pogués perillar en qualsevol sentit. Tampoc no he sentit el més lleu temor per la meva seguretat personal ni pels objectes de la meva propietat. De tota manera, aquesta visita nocturna no m'ha agradat gaire. M'ha resultat una cosa estranya, un fet insòlit, que m'ha produït un cert destrempament.

Francisqueta ha acompanyat després el visitant fins a la porta del pis, caminant de puntetes. El visitant portava, és segur, espardenyes. En un moment determinat ha semblat —sens dubte per la inflexió del peu— que una d'aquestes espardenyes trepitjava una pela de cacauet. Després, tancada ja la porta —s'ha repetit el mateix grinyol notat anteriorment—, la cuinera ha fet cap a la seva habitació. En el moment del comiat, Francisqueta s'ha posat el dit sobre els llavis demanant silenci. L'aire estrany que en l'obscuritat devia tenir l'escena... Després s'ha produït en el pis com una distensió i tot ha semblat quedar envaït per una glopada de silenci.

En els pobles, tot tendeix a produir estranyesa en l'ànim dels forasters. De tota manera, vaig considerar necessari parlar un moment amb donya Pura de la singular visita nocturna. La vaig anar a veure. Em rebé amablement. Li vaig exposar el que havia succeït. M'escoltà amb una fingida atenció. Després es posà a riure.

—No em faci cas —em digué—. Francisqueta té un nebot, un perdulari, que generalment fa de xofer, que li fa saltar els diners. Francisqueta adora el seu nebot, és la seva debilitat... Què hi vol fer?

—Curiós! Jo hauria dit que Francisqueta tendeix a l'avarícia...

—Hi tendeix, però no hi ha avariciós que ho sigui d'una manera absoluta i per a tothom. Sempre hi ha una o altra filtració. Francisqueta arrossega aquest paràsit, però sospito que li agrada molt. No li diu mai que no! Li donaria tot el que li demanés. Coses de la vida.

—Ja ho veig!

—El xicot és finet. Porta l'espardenya, el vestit blau i va molt ben pentinat... Quan la cuinera se'l mira, no pot dissimular la impressió que li produeix. El nen és mal educat, brusc, desvergonyit. És sobretot, indolent. Però com més ho és més agrada a Francisqueta... Això sí: no vol pas que sigui dit! No li'n parlés pas. Si li fa alguna observació el deixarà plantat, li marxarà instantàniament... Està convençuda que el que li passa amb el seu nebot no és gaire normal, que probablement és inconfessable. Per això ho manté secret, per això utilitza tantes ridícules precaucions, i no vol que sigui dit. Si vostè té interès a conservar Francisqueta, accepti aquestes visites tal com són, faci el desentès. Per altra part, no crec que tinguin cap perill... llevat del perill que representen per a la cuinera.

La conversació durà encara una estona més —no gaire més. Començada entre la hilaritat de la senyora i el meu visible temor, s'acabà amb una inversió total de les coses. Donya Pura digué uns pensaments sobre la debilitat de Francisqueta. Explicades les coses, a mi em semblà, en canvi, que el que feia Francisqueta era perfectament plausible. Per cada dia sempre m'han agradat les persones febles.

XXXI

Avui, diumenge, m'han enviat un encàrrec d'una masia del terme per a veure una vaca. He sortit de casa havent dinat.

Per tal de poder arribar a la masia a què faig referència s'ha de caminar una bona extensió del camí que condueix al cementiri. Aquest camí està vorejat d'acàcies. Quan arriba la primavera, l'olor de la flor d'aquests arbres té una intensitat embriagant. L'olor d'aquesta flor —sento dir— ha passat una mica de

moda. M'és igual. Per al meu gust és una olor exquisida. En aquest moment —primers de març— les acàcies tenen un despullament sec i tètric. Tinc, però, un record tan viu i immediat del perfum de la flor d'aquests arbres en alguns llocs de Barcelona, que en passar avui sota el seu brancatge cal•ligràfic, m'ha vingut a la memòria, amb una realitat intensa, com l'acostament a un cos jove, la fragància esvaïda.

Pel camí m'he trobat amb la senyora Encarnació Martí, que anava, amb la seva filla Dolors, cap al cementiri. Quin nom —Dolors— de posar a una persona, Déu meu! La seva amenitat és realment escassa. Penso: si, a aquesta senyoreta, li haguessin posat desgraciada —i en aquest cas s'hauria anomenat Desgraciada Martí—, potser li haurien fet favor. ¿D'on deu provenir —em pregunto— aquesta tendència al drama fals, aquesta aversió per la naturalitat, aquesta tendència a agreujar, per obsessió, la misèria eterna? De vegades sospito que amb aquestes paraules tètriques es pretén augmentar el picant, l'amenitat pueril de la fisiologia rutinària, habitual, endèmica.

He saludat la senyora Encarnació i hem continuat, junts, el camí. La senyora Encarnació viu, amb la seva filla, al carrer Estret. Fa una vida molt retirada, com correspon a una viduïtat recent i a una posició econòmica i social consolidada. La nena —que és una criatura molt prima, de cabell negre, carallarga i pàl•lida, morena, amb uns grans ulls extàtics, llavis fins i freds, cames llargues—, la veig sovint a la merceria de Roseta. La petita geperuda, sota el llum, tricoteja sense parar, infatigablement. La senyoreta Martí la mira en silenci, amb els seus grans ulls negres.

—Des que morí el meu marit —em diu la senyora Encarnació amb una serietat no gens exagerada— anem cada diumenge al cementiri. Per a nosaltres, la mort del meu pobre Enric fou una gran desgràcia. Mentre visqué, ho passàrem discretament. Ara ens trobem molt soles...

—És clar, senyora, és clar...

—Cregui que s'ho mereix, el meu pobre Enric! Era tan bo, tan formal, tan complidor! És el menys que podem fer, naturalment... —És clar, senyora, és evident...

—En realitat, no fem més que complir una prometença, ¿comprèn? No cregui pas que amb això tractem de fer algun sacrifici. Oh, no! Seria tan poca cosa, seria tan insignificant...

—Quin dubte hi ha, senyora!... És claríssim.

La conversació s'esllangueix. Aquestes coses són molt delicades. S'esgoten ràpidament. Per dir alguna cosa, faig:

—I fa molt de temps que van al cementiri?

—Per la Pasqua que ve farà un any.

—Aquest hivern, amb el mal temps que hem tingut, deuen haver passat estones molt dolentes...

Donya Encarnació em mira amb una cara de sorpresa. La meva observació ha estat notòriament desplaçada. ¿Com és possible que l'hagi feta?

—Els diumenges que fa mal temps —em diu amb un posat digníssim— ens quedem a casa...

—Naturalment! És absolutament comprensible...

—En realitat —afegeix— prometérem d'anar-hi cada diumenge, i així férem els primers mesos. Però ja comprendrà!, de vegades fa un temps tan horrible, tan desagradable, que francament...

—És claríssim...

La conversació decau altra vegada. Després de l'error comès amb la primera observació, em faig càrrec, amb més claredat, de la delicadesa que tenen aquestes coses. No hi ha dubte: són coses absolutament delicades. Sigui com sigui, però, una cosa o altra s'ha de dir. Hom no pot caminar amb unes senyores i restar mut i callat com un mussol. Així, he intentat, altra vegada, renuar el diàleg.

—I en el cementiri... —dic amb un aire distret.

La senyora Encarnació em comprèn i m'atura. Obre la gran bossa que transporta i del fons extreu una petita capsa embolicada amb una baieta. És una capseta de pasta per a netejar metalls.

—Ja comprenc! —que jo li dic— Deuen tenir els metalls del panteó en un estat que deu donar gust de veure'ls. Deuen ésser brillants, lluents...

—No s'ho prengui com una vanitat —em diu amb un aire de gran satisfacció—, però no crec que existeixi, al cementiri, en aquest aspecte, una cosa comparable...

En virtut de l'habitual automatisme, el meu cap subratlla l'obvietat amb una inclinació.

—¿Vol creure, senyora —dic tot seguit—, que el cementiri de Torrelles és molt bonic? És un cementiri que té un gran caràcter...

La nena Martí somriu discretament. La seva mare, amb una ostentació més visible:

—No em faci riure! —diu la senyora Encarnació—. És com tots els cementiris. Per què ha d'ésser bonic un cementiri?

—Doncs jo l'hi trobo, què vol que li digui! Els xiprers són vells i fins. Els eucaliptus, enormes. A mi m'agraden els arbres grans; com més grans són més m'agraden. He passat pel costat del cementiri, en dies de vent; els eucaliptus fan un soroll profund, greu, impressionant, com un mar agitat. Cap al tard, en dies de calma, s'hi sent una gran xiscladissa d'ocells. No comprenc com no hi va més gent. En realitat, és l'únic jardí que tenim a Torrelles. ¿No li sembla? Llàstima que, això també és cert, quedi una mica apartat...

—És veritat... hi va poca gent —confirma la senyora Encarnació amb un aire compungit—. Hi van els primers dies... Després, ja no hi van més.

—Exactament...

Observo que falta encara un bon tros de camí per a arribar a l'encreuament dels camins i que gairebé tots els temes de conversació s'han esgotat. Per a emplenar la pausa, no hi ha més remei que utilitzar els tòpics sobre el temps que fa.

—¿I dels temps, senyora, del magnífic temps que tenim, què me'n diu? És veritablement impropi de l'estació en què ens trobem. La tarda és prodigiosa i vénen ganes de treure's l'abric...

—Realment fa un temps preciós... —diu la senyora Encarnació, amb més lleugeresa— I no diria mai el que deia a la meva filla abans de trobar-lo. Li deia que avui fa un temps deliciós per a anar a passeig i a buscar espàrrecs. A plaça, ja n'han sortit. En aquest temps són exquisits i no hi ha res més entretingut que buscar-ne pels marges. I no es cregui...!Encara estic dubtant...

—Què és el que està dubtant, senyora?

—Estic dubtant, no sé què fer...

Amb això hem arribat a la cruïlla dels camins. Per a arribar a la masia haig d'emprendre el camí de l'esquerra. El camí del cementen segueix a la dreta. Em disposo a acomiadar-me.

—Senyora... —que dic amb la gorra a la mà.

—No, no...! —diu, ràpida, la senyora Encarnació—. Vostè ens haurà de fer encara, si li sembla, una estona més de companyia. Fa una tarda tan agradable, que no resisteixo la temptació del passeig. Irem al cementiri, si Déu vol, diumenge que ve. Els espàrrecs, avui, em fan il•lusió. Ara que tenen un punt d'amargantet són gustosíssims. Com els menja, senyor veterinari? En truita?

—No senyora. La meva cuinera me'ls serveix a la vinagreta. A la vinagreta són realment fins...

XXXII

—Montserrateta! —Tia...

—No obris el llum! Gastem massa corrent! Així!

Feia un capvespre de darrers de març, una mica àcid, lleugerament cru, morat. Havia plovisquejat durant tota la tarda: una plugeta callada i lenta. Gairebé feia fred. Les orenetes —que havien arribat feia pocs dies— volaven sobre els teulats, lliscaven arran de les cornises, emplenaven l'aire (les boques obertes, famolenques) dels seus xerics frenètics. Sobre Torrelles hi havia una gran pau. La llum semblava tocada de silenci. El cel era prodigiós: hi havia unes nuvolades rovellades, violàcies, de formes monstruoses, sobre el blau desmaiat, gairebé blanc —una blancor vaporosament blavissa—, del firmament. Arribava fins al carrer el repiqueig, sobre l'enclusa, dels martells d'un ferrer llunyà. Darrera de la frescor rasposa de l'aire se sentia el perfum embriagant de l'inici vegetal de la primavera. El vent perdut deixava de vegades un gust salat; altres, un gust fred.

La senyora Elvira —que sempre estava malalta— romania rígidament estirada al llit, amb la gira sota la barbeta. En l'habitació, encarada a ponent, hi flotava una llum de color de rovell d'ou en procés d'esdevenir una grisalla opaca. El cap de la malalta, encarcarat i immòbil, es dibuixava vagament sobre el coixí. Montserrateta s'havia assegut a contrallum sobre la petita finestra. Els seus cabells castanys —sobre les seves faccions esborrades— semblaven flotar dins d'una resplendor de foc —una resplendor de color de cirera esblanqueïda.

—Escolta...! —digué amb una veu lenta i arrossegada la senyora Elvira—. Escolta, Montserrateta... M'han dit que has renyit amb el Miquelet, que heu partit peres. És cert?

—Sí, tia...

—Ah, sí? I per què em dones aquests disgustos, Montserrateta? Per què? El Miquelet et convenia. T'ho havia dit dotzenes de vegades. Havíem parlat de les bicicletes. ¿És veritat o no és veritat que havíem parlat de les bicicletes?

—Sí, tia...

—I què ha passat perquè renyissis amb Miquelet? ¿Vols fer el favor de dir-m'ho?

—Què sé jo! es deu haver cansat de mi i se n'ha anat amb una altra. No crec que hagi passat res més... Què vol fer-hi?

—Però, realment, heu renyit? No us dieu res?

—Som amics com abans. Ens veiem cada dia, però és una altra cosa, comprèn?

—Jo no comprenc res... Què vols que comprengui? ¿Qui vols que hi comprengui res?

Montserrat abaixà el cap i féu un moviment d'espatlles imperceptible, revelador, però, d'una profunda indiferència.

—I tu, què has fet, Montserrateta? —insistí sempre amb la mateixa monòtona sonsònia, la senyora Elvira—. M'han dit que aquesta xafardera de Francisqueta fa córrer que t'han vist amb un xicot que sembla foraster...

—Sí, és cert/però d'això ja fa molts dies...

—I qui és aquest xicot? Vols fer el favor de dir-m'ho?

—És un xicot d'un mas que treballa al bosc, que solia venir els diumenges...

—Què vols dir? Vols dir que ara ja no ve?

—Ara ja no ve, sí, tia!

—I qui és aquest xicot?

—Vol dir qui era... Ara ja no el veig més! Es deia Ramon. —Es deia Ramon! I què més?

—Deia que es volia casar amb mi. Què vol fer-hi? Es presentà quan el Miquelet començà d'anar per les seves. No li podia pas dir que no. Les amigues reien... Sortirem, anàrem al cinema...

—Sí, és clar! I dius que aquest Ramon només venia els diumenges?

—Sí tia. Només venia els diumenges.

—Molt bé. I, els dies d'entre setmana, ¿què fas en sortir de la fàbrica, Montserrateta? Jo només et veig a les hores de repàs. ¿Què fas? Digues-m'ho!

—Què vol que faci? El de sempre...

—Fora de les hores de menjar, no ets mai a casa. Jo no em puc valer per a res. On vas? Què fas? On et fiques? —Em faig una brusa a casa de l'Enriqueta. —I què més?

—Què vol que faci més, pobra de mi?

—No contestis així! I aquest Enriquet que t'acompanya al vespre, qui és?

—És l'Enriquet, el practicant de la farmàcia...

—I aquest Enriquet de la farmàcia també es vol casar amb tu?

—Així ho diu...

—Quants anys té? Deu ésser molt més gran que tu... M'han dit que és un gat vell.

—Té deu anys més, sí, tia.

Es produí una pausa que es perllongà com una nosa asfixiant. L'habitació havia entrat en una penombra densa. Als vidres de la finestra hi havia la resplendor pobra de la il•luminació del carrer. Montserrateta tenia la vista fixa en la lluïssor que feia la fusta del cap del llit.

—Vols dir que anem bé, Montserrateta? —digué, trencant bruscament el silenci, la senyora Elvira.

—Què vol que li digui? Què vol que faci, tia?

—A mi, m'ho preguntes? No en volia saber d'altra! Si tu no saps el que has de fer, qui ha de saber-ho? Digues!...

El to de la veu de la senyora Elvira esdevingué nerviós, sarcàstic. Montserrat l'escoltava amb una total indiferència, amb un posat distret, absent. En un moment determinat desvià la mirada del capçal del llit i la concentrà sobre les ungles de la seva mà dreta, posada, amb un punt de coqueteria, sobre el genoll prominent. La senyora Elvira digué encara unes frases en el mateix to de disgust, però després deixà d'enraonar bruscament. L'aparició del silenci donà a l'habitació una buidor opressiva. El temps es tornà lent, pesat, interminable. La caiguda de la pluja sobre els vidres féu, de sobte, un petit soroll, com un gemec ofegat. Montserrateta saltà sobresaltada de la cadira i sortí de l'habitació, ràpida, sense dir res. El soroll de les seves sabates a l'escala s'anà allunyant progressivament.

XXXIII

La tertúlia del «Recreatiu» em resultà excessiva molt aviat, per no dir des del primer moment.

Aquesta tertúlia és un fenomen vilatà típic: està formada per uns senyors que ho saben tot, paorosament intel•ligents, que no han de fer més que picar-se mútuament l'ullet perquè tot, entre ells, quedi aclarit per una espècie de subreptícia entesa. La forma d'intel•ligència d'aquests senyors és la vivor. Aquests senyors són uns vius.

En el nostre país són rares les persones que quan no saben una cosa tenen la discreció de confessar-ho explícitament. La gent es pensa que prendre aquesta determinació implica una minva de la categoria social i de la pública consideració. En definitiva hom està convençut que la discreció fa perdre diners i que la barra és el principi de tota possible categoria. Així hom es considera obligat a fer el viu, és a dir, a simular, permanentment, una universalitat de coneixements. Des de la més tendra infància hom aprèn de fer el viu. Tothom fa el viu. Tothom ho sap tot en tot moment. En una societat així, el diàleg, és clar, esdevé impossible. ¿De què poden humanament parlar les persones que a priori ho saben tot? No poden parlar de res. Per això gairebé tota la nostra vida social consisteix a fer-nos mútuament l'ullet.

En la vida del poble tot això és molt visible.

Quan hom cau, en un poble, en una d'aquestes reunions tancades i sibil•lines formades per vius, la forasteria queda molt subratllada. El foraster té un aire d'intrús. Els primers dies és acceptat perquè la novetat que implica la seva presència distreu. Però aquesta presència fatiga ràpidament, perquè digerir, normalitzar en la tertúlia el cos estrany del foraster només seria possible explicant-li prèviament la simbologia de la reunió, i això és pràcticament impossible. Els ullets que ens fem són inexplicables, perquè responen a la nostra vivor, a la permanent simulació en què vivim. Caure, doncs, en una d'aquestes tertúlies és com viure en un país remot, absolutament estranger, enmig de persones completament noves i amb les quals no teniu un diccionari per a fer-vos entendre.

Això explica potser una mica per què la nostra vida és tan plena de solitud, de recalcitrant individualisme. La nostra solitud és tan insondable, tan forta, que arriba un moment en què renunciem a explicar-nos-la i la trobem naturalíssima. El tracte amb gent de la mateixa classe, d'idèntica formació, de manies similars, ofereix sempre la possibilitat de l'aparició d'un estirabot que us demostra que la persona que teniu al davant és aberrant a les vostres tendències íntimes, insoluble, diferent. La desviació es pot manifestar en les coses més insignificants i nímies, així com en les coses capitals i decisives. Semblaria que aquesta sempre possible disparitat amb les persones que la vida ens va successivament presentant ens hauria d'aclaparar i deprimir. De fet no ens

aclapara ni ens deprimeix; ens afecta molt poc; ens deixa indiferents. En definitiva sentim que aquest és el nostre estat natural i que contra aquesta realitat no hi ha res a fer. Sabem que la característica de la nostra vida és la impossibilitat de penetrar en la vida dels altres i la impossibilitat dels altres de penetrar en la nostra vida. Aquesta impossibilitat no ens deixa mai: impossibilitat d'estar d'acord amb la nostra pròpia dona; oposició completa amb els nostres fills; constant procés de refredament amb els nostres amics més íntims; recel dels nostres col•laboradors; situació reticent, desconfiada, estar com entre gat i gos amb els nostres associats. A les grans ciutats, la pràctica de la gent corregeix aquesta situació una mica; en els pobles té molta més cruesa.

Quan aquests temperaments insolidaris es projecten sobre un nucli humà qualsevol —sobre una tertúlia, per exemple—, l'adhesió és sempre incompleta, purament monogràfica, perquè l'objectiu que hom persegueix és emplenar una mania. En el cas de què estic parlant, la tertúlia del «Recreatiu» té per únic objecte jugar al canari les hores vagatives de les tardes dels dies feiners. Algunes de les persones que en formen part poden coincidir, encara, sobre altres coses de la vida; generalment no coincideixen en res més que en la convicció segons la qual la millor manera de passar la tarda és jugar al canari tres o quatre hores seguides. Si la mania dels assistents fos una altra —la de fer col•lecció de segells, per exemple, o la de parlar d'arqueologia, o la de cultivar les amenitats de la xafarderia—, la tertúlia tindria la mateixa base objectiva.

Ara bé: una llarga convivència —tot i ésser motivada per impulsos tan puerils— crea, a la llarga, una certa terminologia, sobretot una certa terminologia al•lusiva, uns recursos per a no parlar de determinades coses i perquè unes altres coses siguin sempre presents en la conversa, una manera d'entendre's a base de signes eficient i resolutiva. Es tracta a cada moment de donar-se mútuament la consigna del «ja està entès!» còmode, ràpid i utilíssim.

Com a foraster, però, aquesta mena d'activitat subreptícia i secreta m'amoïna, francament, una mica. Sento com si em trobés davant d'un mur espès i consistent, desproveït d'una qualsevol escletxa. A la llarga, aquesta impenetrabilitat produeix fatiga i origina una falta de curiositat, una total indiferència.

Vaig considerar, doncs, necessari —en realitat higiènic— separar-me d'aquella reunió de persones intel•ligents. Prendre una tal decisió en semblà una mica trist, perquè els vius solen tenir moments irrisòriament sorprenents i divertits. M'he col•locat, així, més ençà del paravent, fora del clos de la tertúlia, en una taula solitària situada al costat d'una reduïda i modesta tertúlia de botiguers. Per darrera del paravent, des de la meva taula, veig pujar la fumerola de tabac dels jugadors de canari. Després de cada jugada sento els seus crits. Davant de l'espectacle, quan era jove i progressista, hauria pensat: «Vet aquí una energia que es dissol en pura pèrdua». Ara considero que el més discret és no pensar res.

Les meves primeres relacions amb la tertúlia de botiguers es reduïren al «Bona tarda tinguin!». Al cap d'uns quants dies, un dels seus elements tingué l'amabilitat de presentar-se:

—Jo sóc Soler... Soler, del carrer Estret... —digué.

—Encantat, senyor Soler... —vaig dir-li, amb tota l'atenció que em fou possible.

—Ja deu saber que som veïns de carrer.

—És clar. Vostè és el senyor Soler... què hi ha de nou, senyor Soler? Com ho passa? Tot bé? —Hem de dir bé. —La senyora, bé?

—Bé, sí senyor... La coneix? No em pensava pas que la conegués. —Comprendrà. Jo sóc del carrer. —Natural...

—Si no m'equivoco, la seva senyora és alta, plena, rossa, un gran tipus...

—Oh, no! S'equivoca. Més aviat és petita. —Perdoni la confusió... És clar! És una senyora petita amb un abric blau.

—Exactament.

—Ja veu quines equivocacions es poden tenir, senyor Soler. M'ha de perdonar...

—Però encara no m'ha dit si la coneix... —No senyor. La conec de vista. —Ah!

El senyor Soler, que tingué un moment d'enduriment a la cara, em mirà, feta la meva última declaració, amb un enriolament notori i una tendència a estergir-se satisfactòriament. En la conversació amb gent desconeguda sempre es pot fer una planxa, i amb gent que no heu tingut mai la pretensió de conèixer, el perill és encara més evident. En un moment determinat em semblà que el senyor Soler reaccionava com un gelós. Aquesta classe de persones no solen pas ésser gaire amenes, i sempre em sembla que, davant d'elles, el més plausible és passar-les per ull, deixar-les de l'altre cantó. Són persones plenes d'il•lusions i, per tant, d'un tracte sempre difícil.

—Aquesta escena amb el senyor Soler em portà a conèixer els seus amics. Vaig considerar, però, indispensable no lligar-me massa amb ells. Malgrat les insinuacions que em feren d'afegir-me a la seva taula, no em vaig moure mai de la meva. Vaig preferir més escoltar les seves converses una mica de lluny que dialogar directament.

Curiosa gent! Després d'escoltar moltes vegades les seves conversacions, em semblà que els movien a dialogar tres classes principals de pretextos. El principal era el negoci, del qual parlaven amb un criteri sistemàticament pessimista. No anaven mai bé. Es queixaven de la general inclemència: de la inclemència dels costums i dels disbarats continguts en les lleis. No guanyaven mai diners. Vaig comprendre que, a aquestes conclusions, hi havien arribat feia molts anys, pràcticament de seguida que entraren en l'ús de la raó comercial o simplement de la raó. Davant de totes les situacions, dels successius règims, de les alces i baixes transcorregudes, havien dit, amb una impressionant unanimitat, amb una granítica coherència, sempre el mateix. Per altra part, entre ells, no hi vaig notar mai cap matís diferencial: pensaven tots exactament el mateix, tant els qui veien les coses en petit, a través de detalls deslligats, com els qui tenien una visió més vasta i panoràmica dels afers.

Entre aquests darrers es distingia, per l'elevació de la seva volada, el senyor Martinet, propietari de la raó social «Loza y cristal, cuadros y espejos», del carrer Major. El senyor Martinet, home petit i gros, una mica herpètic, de considerable fluència verbal, oferia als seus companys una admirable visió global dels problemes. Aquesta visió, solia rematar-la amb una frase típica, que produïa a la tertúlia, malgrat la seva vulgaritat, una sempre renovada impressió. Deia per resumir:

—I ara, senyors, ja em diran, després del que acaben de saber, si la pujarem gaire dreta, la paret...

De vegades el conserge del «Recreatiu», que havia estat escoltant la descripció amb el més gran interès, deia en sentir la frase final:

—Vostè rai, de tota manera, senyor Martinet...

El senyor Martinet feia un moviment nerviós amb el coll —quan s'indignava oferia aquest símptoma— i enrogia d'indignació.

—¿Què vol dir amb el seu «vostè rai»? —preguntava, colèric, el senyor Martinet—. Aquest «vostè rai», no l'hi consento... ¿Què s'ha pensat, vostè? Jo comprenc que es pugui fer brometa amb moltes coses. A mi m'agrada la brometa, és un dir-li-ho, a vostè. Ara, fer broma amb aquestes coses és intolerable, i jo no ho puc consentir... M'ha comprès?

El conserge plegava veles ràpidament.

—Però, senyor Marti t, tingui calma...! —deia confós i avergonyit—. No veu que e a una broma que li feia? Jo pensava que la seva bondat m'ho hauria permès...

—Doncs no senyor! No li permeto cap broma d'aquestes...! ¿On aniríem a parar per aquest camí? S'ho tingui per dit!

El senyor Martinet s'alçava de la cadira, pagava el cafè, deia «Bona tarda!» i, tot congestionat, sortia de l'establiment.

El pessimisme sistemàtic era per a aquells botiguers una cosa tan important i consubstancial amb la realitat de les coses i el seu esperit, que esdevenia una mena de cosa intangible i sagrada, capital. Era una segregació merament biològica, com l'aparició del suc gàstric a l'estómac quan es té fam, una cosa inconscient. No hi podien fer més.

El segon pretext de conversació —molt menys important que el primer— eren les dones.

Tots aquells senyors —o gairebé— eren casats i, si ho vaig comprendre bé, eren uns aferrissats partidaris de la monogàmia. Ho eren no solament en la pràctica de la vida, sinó en teoria. De monògams pràctics n'hi ha molts en el país, perquè no hi ha més remei. En teoria n'hi ha poquíssims. Aquells senyors tenien de les dones una opinió francament despectiva. Era un despit recalcitrant i obeïa, més que a un sentiment aparatós i furient, a la fredor objectiva del convenciment. En aquest vel de fredor, hi incloïen la seva pròpia i respectiva senyora; però, com que el despit que sentien per ella era més discret i enraonat que el que projectaven sobre la generalitat de les dones, semblava que l'estimaven amb deliri. Aquests fenòmens de relativitat són curiosíssims.

Hi ha persones en els ulls de les quals, en disposar-se a llegir un diari o un llibre, en iniciar una conversa amb una persona que consideren inferior, surt un somriure irònic, una mena de burla apriorística, freda, carregada d'una quantitat més o menys gran —indeterminada— de malícia. Aquesta indeterminació és exigida. De vegades, la malícia és nul•la, és a dir, la burla és una exteriorització merament mecànica. En altres individus és real i positiva. Doncs bé: quan en aquella tertúlia sortien a parlar de dones, apareixia en els ulls dels assistents aquell somriure burleta —el mateix somriure dels individus a qui feia un moment referència. El grau de malícia que podia contenir, no el podria pas precisar. En cada cas devia ésser diferent.

Com que no vaig sentir mai que parlessin de la causa que els havia portats a sentir per les dones aquell despit, no puc pas dir fins a quin punt estava justificat el seu sentiment. La realitat és que existia, que existia d'una manera freda i objectiva i que l'ambient que creava la reunió d'aquells senyors era absolutament antifemení.

Tampoc no podria dir —car davant meu no ho donaren mai a entendre— fins a quin punt coneixien les dones per a parlar-ne d'aquella manera. Potser les havien conegudes de joves —eren persones que vorejaven la cinquantena— i havien passat a ésser després una cosa secundària i de poc interès. Potser havien trobat en el matrimoni una satisfacció tan plena que els havia portats a negligir tot el que es trobava al marge de la posició que tenien. Però tampoc no és d'excloure, em sembla, el fet que tinguessin de les dones una ignorància i un desconeixement complets i que les seves idees obeïssin simplement a una mena de memòria avial, el pes d'un tòpic amassat en la seva sang que els portés a tenir, davant de l'altre sexe, una incompatibilitat manifesta. I també, encara, podria ésser que mantiguessin aquesta posició perquè consideressin que la contrària no resistiria el sentit del ridícul. En el sistema dels sentiments humans, el sentit del ridícul és molt complex. De vegades l'utilitzem de pretext perquè ens deixin tranquils en les coses que personalment ens interessen. Si algú tracta de penetrar en les nostres coses, proclamem que donar pas a la pretensió «seria

ridícul». Aquells botiguers eren —a una escala vilatana— uns excel•lents botiguers. No crec pas que toleressin, així com així, penetracions estranyes —àdhuc familiars— en la direcció dels seus negocis, en els seus llibres, en la caixa, en les seves activitats personals diverses. Aquells senyors només estaven bé quan eren sols, i com a màxim quan es trobaven amb altres botiguers. En aquest punt, no haurien fet cap concessió, no tenien cap feblesa sentimental i era impossible d'imaginar que caiguessin en algun parany íntim. Eren integèrrims; eren de ferro. Potser les idees que professaven sobre les dones els cuirassaven contra les pretensions que sobre els seus negocis haurien pogut tenir les seves respectives mullers.

De vegades jo sospitava que davant de la gent eren tan pessimistes per a aconseguir que ningú no tingués la vel•leïtat d'emparar-se d'ells, i per a aconseguir que l'entera humanitat els oblidés, i, així, poder, d'una manera còmoda, anar fent. Davant de les dones manifestaven una oposició absoluta, per a aconseguir, en el medi més restringit de la companyonia matrimonial, el mateix agradable efecte.

De les dones, en parlaven a base sempre de generalitzar i amb una frivolitat que arribava a la irresponsabilitat més completa. Deixades en llibertat, les dones eren —segons ells— l'origen de tots els desordres, de totes les malvestats i de totes les desgràcies de la terra. En aquest sentit oferien un perill permanent.

—Això, anant bé...! —afirmava el senyor Soler.

—En efecte. Té tota la raó. Això anant bé... Perquè, si ha d'anar malament, no li dic res...

La fragilitat sentimental de la dona era, per ells, dogma de fe. Les dones són inconstants, volàtils, capricioses, i tenen sempre el cap a tres quarts de quinze. No s'hi pot comptar mai per a res. Sempre hi ha alguna cosa que els interessa més que el que a cada moment tenen. Són volubles i inestables. La seva inconsistència les fa perillosíssimes.

—Això, anant bé...! —deia el senyor Soler.

—Evident! Això, anant bé...! Ni que ho digui. Perquè si en aquest punt es passa la mida, sempre possible, no li dic res... —proclamava el senyor Martinet.

El conserge del «Recreatiu», quan no tenia res més a fer, els escoltava; alguna vegada els contradeia:

—Vostès diuen que les dones són inconstants —deia—. Desgraciadament, no passa pas això amb la meva. La meva dona és d'una constància que de vegades m'empipa, francament. No em deixa ni en sol ni en ombra, ni en forat ni en finestra. Tanta constància em fa l'efecte d'una nosa. Esbargir-se una mica, de vegades, és saludable i higiènic.

—Vaja, vaja, senyor Quimet, no parli així...! —intervenia el senyor Soler, tot dissimulant a penes la sorpresa que li produïen les paraules que havia dit el conserge.

—Què vol dir no parli així...? —preguntava, colèric i destrempat, el senyor Martinet—. Jo vaig molt més enllà, comprèn, Soler? El que acaba de dir el Quimet és una rucada fenomenal, una perfecta bestiesa. Sobre aquestes coses no puc permetre cap broma, perquè són coses molt serioses. M'ha comprès? Molt serioses!

Mentrestant, en el seu coll espès es produïen els moviments nerviosos que eren el símptoma extern de la seva indignació. El senyor Martinet, que no tolerava cap broma sobre el seu pessimisme comercial —i en general sobre el pessimisme que imperava en la tertúlia—, no tolerava tampoc cap desviació sobre les idees que sobre les dones professaven ell i els seus amics.

El conserge plegava veles ràpidament. De vegades aconseguia donar-los entenent

que les seves paraules havien estat simplement un flatus vocis desproveït de la més petita transcendència. Però de vegades no ho aconseguia, i llavors l'escena s'acabava sempre de la mateixa manera: la còlera del senyor Martinet esdevenia incompatible amb la seva presència a la tertúlia. S'alçava dret (era petit), pagava el cafè, deia «bona tarda» i sortia enravenat de l'establiment.

A la tertúlia, hi solia venir un senyor d'estatura regular que tenia fama de vendre el millor bacallà de Torrelles: un home groc, molt negre de cabells, amb una barba blava i dura, que parlava amb una veu de nas, metàl•lica i esquerdada. A la taula solia mantenir-se mut i tranquil i la seva ocupació era, en trobar-se amb els amics, manifestar un sistemàtic assentiment. Quan es parlava de dones, però, d'algun afer relacionat amb l'entrellat de la vida, entrava en una gran agitació i flanquejava la relació que un o altre feia, dient en francès —car xampurrejava el francès, ignoro per quina raó—, dient amb la seva veueta, engallat i insolent:

—Cherchez la femme... cherchez la femme...

Jo estic segur que la primera vegada que aquells bons senyors escoltaren aquestes estranyes paraules del bacallaner els feren un efecte estranyíssim. Però, d'aquell dia ençà, havia passat molt de temps i les paraules havien quedat incrustades a la reunió, n'eren un fet obligat, ineluctable, sempre que es produïa una determinada classe de conversa. Hom comptava ja amb elles, eren considerades naturalíssimes.

A mi, personalment, aquest aspecte de la reunió em carregava —si he d'ésser franc— una mica. Però m'hi vaig haver d'anar acostumant, com a tantes coses de la vida. El que no vaig poder mai digerir fou aquell cherchez la femme presentat amb aquella veu esquerdada, que em feia posar la pell de gallina, del bacallaner. En determinades ocasions, no vaig poder resistir-les i d'una manera dissimulada, pretextant una feina urgent, vaig abandonar el camp i vaig sortir.

El tercer pretext de conversació no era ni solament un pretext. Era simplement l'automatisme verbal —el col•loqui automàtic que entre aquells senyors es produïa quan no tenien res de concret a dir-se. Era el consabut enfilall de frases fetes, lligades per un fil invisible com les cireres en el cistell. N'hi ha prou de formular-ne una perquè vagin sortint les altres, una darrera l'altra, fatalment.

La part que ocupa en la nostra vida de relació l'automatisme col•loquial és enorme, i és sorprenent com aquest no hagi promogut més interès. En el transcurs del dia, una gran part de les frases que pronunciem ens surten empeses per la comoditat, pel gust que ens dóna moure la llengua i modular els sons guturals —per passar l'estona, simplement. Només els personatges de les novel•les saben exactament el que es diuen, enraonen d'una manera deliberada i conscientment. Les tres quartes parts del que diem els homes de carn i ossos són sorolls certament articulats, però desproveïts d'un qualsevol sentit, frases automàtiques. Si hom medita un moment en aquest fet, veu cobrir una gran part de la pròpia vida d'irrisorietat i de grotesc.

En aquella tertúlia de botiguers l'automatisme col•loquial era enorme. De vegades parlaven mitja hora seguida del temps a base de frases fetes —a base de frases l'aparició de les quals podia predir-se amb una seguretat perfecta. Jo escoltava aquelles converses. Jo escoltava aquelles converses literalment esborronat, perquè em donaven una idea claríssima de la meva pròpia manera de parlar, de la seva radical inanitat i de la seva buidor. En aquest sentit, la proximitat de la tertúlia em féu un gran bé. Com més típica i saborosa era la conversa dels botiguers més patia de mi mateix. Aquells senyors em feien venir unes ganes terribles de callar —de no dir res. No vaig pas copiar cap conversa d'aquest ordre, però no em seria pas difícil de reconstruiries. Em decideixo a no fer-ho per no carregar la nota realista d'aquests papers.

XXXIV

Francisqueta torna de plaça radiant, satisfeta. En lloc d'anar, amb el cabàs de la compra, com cada dia, directament a la cuina, veig que es dirigeix al menjador, on em troba prenent la llimonada amb sucre del desdejuni de cada dia. Sobre el cabàs de les vitualles, hi porta un magnífic penjoll de mates d'api. Al cap de poca estona, un perfum saborós, fresc, una mica aspre, flota en el menjador. Que és agradable, l'olor d'api, valga'm Déu!

—Què hi ha per plaça, Francisqueta? —li pregunto en entrar.

—Poca cosa i molt cara. El de sempre! Però hi ha una altra cosa, més greu...

—Una cosa més greu? Una cosa greu tan de matí? Ah, Francisqueta! Vostè no s'avorreix mai! L'envejo...

—Li dic que hi ha una cosa greu... i del carrer! La senyora Elvira m'ha enviat a cercar. La senyora Elvira és aquesta pobra dona que fa tant de temps que és al llit. Li ho diré en poques paraules: la Montserrateta ha fet pasqua abans de rams. La Montserrateta és aquesta noia que és neboda de la senyora Elvira...

—I vostè creu que això és tan greu?

—Vostè, senyoret, és un home que no té sentiments. Millor dit: jo no he conegut mai cap manescal que en tingués. Es veu que la feina s'ho porta. El difunt marit de donya Pura era com vostè, igual que vostè... Un collfred.

—Així, deia que ha fet pasqua abans de rams... —vaig dir per calmar-la un xic.

—Sí senyor! El que sent! —contestà la cuinera amb un aire de gran compunció, però perfectament il•luminada per dins; i dic il•luminada perquè la llum de la curiositat li sortia per la porositat de la pell.

—Molt bé... i què més? Vostè sap perfectament que aquestes coses a penes m'interessen. El que m'agradaria, és clar, de saber és per què vostè creu que això és greu...

—Vostè serà tan bon veterinari com vulgui! —respongué, una mica agra, Francisqueta, col•locant el cabàs sobre la taula— Sí, tan bon veterinari, però vostè és un collfred. Quan passà el mateix terrabastall amb la Pepita, que Déu hagi perdonat, don Càndid digué el mateix que vostè ha dit. Si hagués vist com es posà la senyora Pura! Es tornà desaforada, frenètica, contra el seu marit...

—Deixi en pau els veterinaris, Francisqueta!

—Són malcarats, ve-li aquí...!

Vaig desistir de fer qualsevol altre esforç destinat a estalviar-me l'explicació que portava al pap Francisqueta. Hauria estat totalment inútil de defugir-la. Havia entrat al menjador disposada a parlar i estava disposada a portar a cap el seu propòsit, encara que explícitament li ho hagués prohibit. Vaig prendre un aire resignat davant del vas de llimonada buit.

—Expliqui's, Francisqueta, expliqui's...! —vaig dir, donant una ullada al sostre, indiferent.

—Li deia —començà dient amb una animació incontenible— que l'Elvira m'envià a cercar. He anat a veure-la. Era al llit, com sempre. La pobra està tan delicada! A la mosca morta, ja feia temps que se li notava alguna cosa estranya, comprèn? El cas és que fou la pròpia Montserrateta, feta una Magdalena, qui ho contà tot, fil per randa, tot absolutament. Primer Elvira cregué que s'havia tornat boja. Amb les mongetes a dotze pessetes i les mitges soles a vint-i-cinc, pensà, no es pot pas estar gaire d'humor... La criatura insistí... i encara la pobra Elvira no ho volia creure. Deia que era artificial..., què sé jo el que deia! «Valenta poca-vergonya!», digué a la fi, quan tot fou més clar que la llum del dia.

Tingué un desmai i durant una llarga estona semblà morta. Costà molt de fer-la tornar en si. Mentrestant, la Montserrateta plorava amargament asseguda en una cadira.

—Però no t'en dones vergonya? —li digué la senyora Elvira de seguida que tornà a tenir els coneixements.

—Sí, tia!

—Això s'ha d'arreglar ara mateix, de seguida...!

—Sí, tia!

—S'ha de cridar el Miquelet sense perdre un moment.

—No, tia!

—Què vol dir "No, tia"? Què vol dir "No, tia"? —preguntà, sulfurada, la senyora Elvira.

—Vol dir que de moment no s'ha de cridar ningú... —contestà la Montserrat després d'haver emès un gran sospir, amb molta calma, asserenant-se a simple vista.

En aquest moment sentiren que s'obria la porta del carrer i que algú pujava l'escala ràpidament. Era Miquelet —el Miquelet de sempre: sense afaitar, amb el seu vestit blau, els ulls enfonsats, oliós, ferruginós, la pell greixosa.

—Es pot entrar? —digué Miquelet. I, com que ningú no li tornà resposta, entrà a la cambra francament. Davant de l'aparició, Elvira es posà a fer el mort, el cap girat a la paret. Montserrat, asseguda, immòbil, en la cadira, tenia la vista fixa en les ungles dels dits. Dret al llindar de la porta, amb la gorra a la mà, molt pàl•lid, Miquelet digué: «Bon dia!». Però ningú no li tornà resposta. Després tingué un moment de dubte, perquè, segons diuen, és molt tímid —tots els qui fan pasqua abans de rams solen ésser tímids—, però després es destapà, com si portés la lliçó molt ben apresa «Bé —digué el Miquelet—, jo tinc, em sembla, una mica de culpa en aquest estropici, però la meva intenció és clara: la meva intenció és casar-me amb Montserrateta»...

Figuri's —prosseguí la cuinera—, figuri's l'angúnia de la senyora Elvira fins que les intencions de Miquelet quedaren aclarides, fins que es produí la seva explícita declaració. Quan l'hagué sentida, alçà una mica el cap del coixí i digué lentament, demostrant el disgust, però amb prou prudència per a no esgarriar-lo:

—De tota manera, Miquelet, ets un poca-vergonya...

—¿Sí senyora. Però què vol fer-hi? Són coses de la vida.

—Ets un perfecte poca-vergonya...!

—¡Sí, d'acord! De tota manera, ja li he dit que estic disposat a casar-me amb Montserrateta de seguida.

—¡No caldria sinó! Si la cosa no hagués quedat clara des del primer moment, hauries merescut anar a presidi...

—És claríssim! —digué en veu baixa, emocionat, Miquelet.

—¿I tu, Montserrat, què hi dius? —preguntà la senyora Elvira adreçant-se a la seva neboda— M'has fet caure la cara de vergonya! On s'és vist, valga'm Déu! A veure, parla... Ja has sentit Miquelet. Què tens a dir?

—¿Jo? Res! —digué la noia, bruscament.

—¿Què vol dir res? Aquesta sí que és bona! "Jo, res!" ¿Que no ho has sentit Miquelet?

—¡Aquest dirà el que vulgui... Jo no dic res!

Miquelet mirà Montserrateta insòlitament, profundament sorprès. Després abaixà el cap, com si una gran confusió l'envaís. La senyora Elvira tornà a creure que la seva neboda s'havia tornat boja. "L'haurem de tancar, és claríssim!", pensà la pobra Elvira.

—¿Però què pretens, desgraciada criatura! —li preguntà, indignada, traient els braços de la gira, la senyora— ¿Vols matar-me a disgustos? ¿Vols martiritzar-me amb el teu comportament, amb el teu comportament canallesc?

—Calmi's, senyora! No cridi! Faci el favor, no cridi! Prou que s'armarà quan la gent ho sàpiga! —digué Miquelet amb una cara anguniada, pal•lidíssim.

«Montserrat mirà Miquelet amb un somriure petit i fred. Elvira l'observà i quedà deprimida, freda. Quedaren tots una llarga estona en silenci. Montserrateta, completament serena, mirava al sostre; Miquelet, a terra; la senyora Elvira, amb els ulls tancats, semblava respirar fatigosament. A la fi, la senyora trencà el silenci.

—¿Ara, Miquelet, ja pots anar-te'n... —digué en veu molt baixa.

—Sí, sí, de seguida.

—¡Ja passaré comptes amb aquesta!

—¡Consti que estic en el que he dit! —digué Miquelet mirant de cua d'ull Montserrateta.

—¡Fes-me el favor de tornar al vespre. Jo no em puc valer. Ja comprendràs que si podia...! Aquí t'espero.

Miquelet baixà l'escala deprimit i confós, el cap ple d'incoherència, tristíssim.»

Vaig interrompre, en aquest punt, la cuinera.

—Perdoni! Tot això que em conta, senyora Francisqueta, ¿quan succeí?

—Ahir a primera hora de la tarda.

—Llavors, en aquest moment, tot ja deu estar arreglat. Eren promesos, es casaran una mica abans del temps i d'aquí a quatre dies ningú no es recordarà de res.

—No senyor. Està equivocat. La noia es manté ferma. S'ha tancat a la banda i no hi ha hagut força humana per a treure-li una paraula més, i això fa suposar que no vol sentir parlar de Miquelet.

—Ja ho entenc; però, vaja, farà la desmenjada una estona i després, quan la seva innocència sigui més admesa...

—No sembla pas que les coses vagin per aquest camí. Així ho creu, almenys, la senyora Elvira. Vol que li ho digui, senyoret? La joventut no val ni un cèntim...

—No digui ximpleries, Francisqueta!

—Com han canviat els temps!

—Vol dir que abans ningú no feia pasqua abans de rams? —Què vol que li digui?

Tot era tan diferent! —L'olor d'api també era diferent, Francisqueta?

XXXV

Al vespre, en tornar de la visita, Francisqueta m'obrí la porta amb una volubilitat sorprenent. De seguida vaig veure que estava impregnada d'aquella fosforescent lluminositat que tenen les persones pressionades per la necessitat de donar una notícia —que van carregades amb bala, per dir-ho vulgarment. No sabia com incitar la meva curiositat. Prengué un posat d'innocència maliciosa que exterioritzà amb tota mena de posturetes. En fer-se grans, les dones solen desviar la titil•lació jovenívola de l'amor cap a les morbositats especioses de la xafarderia. Aquesta és la corba, potser, de la felicitat femenina. En un pla d'extrema simplicitat —que no exclou un joc mental molt complex—, la meva cuinera dibuixa admirablement aquesta corba. Jo, francament, l'admiro...

—La senyora Elvira ha rebut una altra visita... —diu donant a les seves paraules una entonació picant i misteriosa mentre em recull l'abric.

—La senyora Elvira... I qui és la senyora Elvira, Francisqueta? —faig, absent, per pur automatisme...

—De la senyora Elvira, n'hem parlat aquest matí. ¿Ja no es recorda del que dèiem...?

No. És exacte. Ja no recordo el que dèiem aquest matí. La cuinera es deu pensar que jo sóc un distret professional. No és cert. El procés d'una professió porta a posar pell morta sobre la receptibilitat viva. Sóc massa jove encara per a trobar-me afectat per aquest enduriment ineluctable de la pell. La meva força de reacció —per sort o per desgràcia— és activa. Un porc gamat, una vaca malalta, una euga destemprada, em produeixen una inquietud, un neguit —a la llarga una enorme fatiga. Davant d'una sempre possible desgràcia, constato aquests tres fets: la meva enorme, insondable ignorància; les condicions higièniques deplorables de la vida rural del país; la mentalitat de la gent, reàcia a tot el que sigui una solució científica. Quan em trobo davant d'un o de diversos casos greus, arribo a casa al vespre, mort d'angoixa i de fatiga.

Francisqueta no em deixa de petja i m'acompanya fins al despatx, on em deixo caure sobre el seient. M'agafen unes ganes, que he de reprimir, de colgar-me al llit.

—La senyora Elvira ha rebut la visita del bosquetà... —diu, impàvida, la cuinera.

—Diu del bosquetà?

—Sí. Ha rebut la visita del bosquetà. Un bosquetà és un home que treballa al bosc...

—Gràcies, Francisqueta. Ja ho sabia. Li agraeixo, en tot cas, la

notícia.

Davant d'aquesta dona em trobo sense defensa. Ella porta sempre la iniciativa. No puc fer-la callar ni mantenir-la en el seu lloc. És insidiosa, punxeguda i viva. No calla, no para, no reposa mai —no s'absenta mai de la seva pròpia vida. És un organisme que viu absolutament obsessionat en la seva pròpia vida. Davant de la seva personalitat no tinc més remei que rendir-me. En el fons l'envejo.

—Digui, digui, Francisqueta... —faig, per fer-ne via, impossibilitat de reaccionar d'una qualsevol altra manera. —Ho faré curt... Veig que està cansat.

—No, no. Ho faci llarg, si li plau. No tinc res més a fer que sotmetre'm als designis de la divina providència. Si ho fa curt, no acabarem mai més. Digui, si

li plau, digui...

—EI bosquetà es diu Ramon.

—Molt bé. Ramon, perfectament.

—Ramon s'ha presentat, amb la gorra a la mà, a la senyora Elvira. Li ha dit que es volia casar amb Montserrateta. —Ah, sí? —Sí senyor, sí.

—¿De manera que Miquelet i Ramon es volen casar simultàniament amb la nebodeta?

—Simultàniament... Què vol dir simultàniament?

—Simultàniament vol dir que s'hi volen casar alhora, al mateix temps.

—Exacte. S'hi volen casar simultàniament. —Però, perdoni, aquest bosquerol, ¿què té a veure amb Montserrateta?

—Sembla que l'acompanyà algun diumenge, que anaren a donar volts, al ball, al cinema... Tot això passava quan la Montserrat i el Miquelet renyiren, ja fa un cert temps. Aquesta relació no fou pas una mera fantasia. La Montserrat mateixa l'ha constatada davant de la seva tia.

—Les coses es compliquen.

—No me'n parli. La senyora Elvira veu visions, no sap el que li passa. Està més morta que viva.

—Però aquest bosquerol deu ésser un tabalot, un inconscient.

—No ho sembla pas. Ha dit a la senyora Elvira que no estima ningú més que Montserrat i que està disposat a casar-s'hi de seguida.

—I per què vol casar-s'hi de seguida?

—Perquè es pensa que és el causant de l'estropici. Sembla molt bon xicot i és un gran treballador. Tothom en fa elogis. És una persona molt seriosa.

—I la Montserrat, què diu?

—La Montserrat diu, davant de Ramon, el mateix que davant de Miquelet: res. No hi vol saber absolutament res.

—Valga'm Déu! però si Montserrat no hi vol saber res... ¿qui vol que opini?

—Pensava això mateix...

—Aquesta noia no sembla pas banal.

—Banal? Què vol dir banal? Vostès, els manescals, diuen unes paraules que francament...

—Una noia poc banal vol dir que és fora del corrent...

—Doncs jo trobo que tot això és molt corrent, correntíssim.

—Com vulgui, Francisqueta. De tota manera, el cas no sembla pas gaire corrent. Hi ha una noia que fa pasqua abans de rams i de sobte es presenten dos joves aferrissats...

—Ja ho pot ben dir...

—...i de sobte es presenten dos joves aferrissats disposats a ulls clucs a casar-se amb la noia. Tot això encara és comprensible, perquè sempre hi pot

haver un malentès. El que francament no s'explica és que, davant d'aquests herois, la senyoreta es mantingui muda i no hi vulgui saber res. No li sembla?

Francisqueta, asseguda en una cadira, restà callada una llarga estona. Vaig dir, a la fi:

—Vol creure que el cas m'interessa? ¿Vostè coneix aquest Ramon, el bosquerol?

—Sí senyor. De vista.

—Què vol dir de vista? El coneix o no el coneix?

—Hi dec haver parlat quatre o cinc vegades, pas més. Les persones que servim no podem pas passar l'estona anant d'una casa a l'altra parlant amb la gent. Hem d'estar al peu del canó de dies i de nits. No cal parlar-ne més.

—Com vulgui. Aquest canó, de tota manera, no el veig pas enlloc; però, en fi, no renyirem pas per tan poca cosa... En fi, anem al gra. Davant d'un cas així, vostè què aconsellaria? Hi ha la Montserrateta. Davant d'ella es presenten dos joves que s'hi volen casar, probablement armats amb els mateixos drets. Ben mirades les coses, el mutisme de la noia és comprensible. Hi ha coses que sempre seran una mica difícils de destriar, comprèn? D'aquí a uns mesos, la cosa serà més clara, probablement. Ara com ara, és indiscernible. D'altra banda, Montserrat és molt jove, té els sentiments una mica dispersos i el cor molt fluent. Troba en Miquelet unes qualitats i en Ramon unes qualitats d'una altra mena, però del mateix pes. És per dir que la senyoreta ha de triar i no sap com fer-ho. Davant seu hi ha un problema difícil de resoldre; l'embarras du choix.

—Si continua parlant amb aquesta classe de paraules, em serà, francament, una mica difícil de seguir-lo.

—Vull dir que ha de triar, que ha d'escollir, ha de dir: «Aquest!». I això, atès l'aspecte que presenta la qüestió, no és pas senzill.

—Senzill? Què vol que sigui! No gens senzill.

—En aquest cas haurà de prendre la decisió una altra persona, la senyora Elvira, per exemple. La necessitat de casar la noia és evident. Ara bé: el que li pregunto és això: ¿si vostè hagués de dir l'última paraula, si vostè fos encarregada de dir amb qui s'ha de casar la Montserrat, per qui es decidiria, per Miquelet o per Ramon?

—No sé, francament. Me'ls hauria de tornar a mirar, ¿no li sembla?

—Així creu que els hauria de donar una vista... —Sí senyor. Me'ls voldria mirar molt bé... i potser encara no me'n sortiria.

—I, en aquest examen, en què es fixaria principalment? ¿Cap a quin cantó portaria la seva investigació?

—Crec que Montserrat s'ha de casar amb el que...

—...amb el que li agradi més? Posem que tots dos li agraden ex-aequo...

—Quines coses de dir! Amb vostè no es pot parlar, ja li ho tinc dit. Em fa perdre el fil de la conversació.

—Posem que tots dos li agradin amb la mateixa intensitat, amb idèntica fascinació...

—Això és impossible. Sempre n'hi haurà un que li agradi més. Almenys així anaven les coses en el meu temps.

—De tota manera, la indecisió de la noia no confirma pas el que diu. El cor de

les persones joves és complex i dubitatiu.

—En aquest cas, crec que Montserrat s'ha de casar amb el que sigui més bon xicot.

—¿Vostè sap conèixer els bons xicots, els sap distingir dels que no ho són, Francisqueta?

—En aquest cas, el més bon xicot serà el que tingui més disposició per al matrimoni, el que sembli més resignat davant del que pugui venir.

—És clar... (I dels elements que tenim en presència quin li sembla el més adequat? Miquelet? Ramon?

—Ja li he dit que me'ls hauria de tornar a mirar...

—Crec que és urgent que ho faci... Se'ls miri! I quan ho hagi fet en tornarem a parlar.

Estava fatigat. Vaig sopar molt poc i vaig anar-me'n al llit.

XXXVI

L'endemà aquestes notícies començaren a circular per Torrelles. Circularen deformades —perquè la deformació sembla ésser el fat de les notícies—, però no vaig pas notar que ningú hi posés un comentari excessivament sarcàstic o cínic. Circularen indiferentment, com si es tractés de la darrera alça del preu de l'arròs o de les mongetes. Foren un simple element de la conversació rutinària, de cada dia.

En la tarda d'avui, però, s'ha produït un cop de teatre, un cop de teatre tan sensacional que durant unes hores el carrer Estret s'ha convertit en el centre de tota la curiositat que segrega la vila de Torrelles.

Enriquet, el practicant de farmàcia, s'ha presentat a la senyora Elvira —per dir-ho en poques paraules— i li ha comunicat la seva decisió de casar-se amb Montserrateta com més aviat millor, si pogués ésser de seguida.

El practicant de farmàcia és un xicot d'una trentena d'anys, molt pàl•lid, amb un aspecte una mica desnodrit, amb un principi de calvície. Els seus amics afirmen que es queixa de solitud i de buidor sentimental, de falta d'un costat, de tenir una vida plena d'inanitat i de malenconia. El seu sobrant cordial inesmerçat es perd inútilment. Voldria tenir companyia, estimar i ésser estimat, donar a la pròpia existència un arrodoniment i una maduresa més tensa. Empès per aquest impuls, corregué a Montserrateta, quan Ramon, el bosquerol, desaparegué. Alguns dies cap al tard foren vistos per carrers més o menys excèntrics —i algunes tardes de diumenge, els diumenges alternats en què la farmàcia no està de guàrdia. Fou trobat una mica estrany que una noia tan jove i tan fresca es deixés acompanyar —acompanyar sentimentalment— per un jove més gran que ella, groc, lleugerament cadavèric. Però els pobres, en qüestions d'amor, no tenen pas la tria gaire complexa. Més que triar, son més aviat objecte de tria, per dir-ho esquemàticament.

Les relacions —almenys les relacions visibles —entre Montserrat i Enriquet duraren un temps difícil de precisar exactament— no pas més, en tot cas, de quatre mesos. En els moments presents no semblen pas tenir una forma qualsevol d'existència. I això sembla ésser cert. Per això es produí una insòlita curiositat quan es veié que Enriquet pujava les escales de casa la senyora Elvira amb un posat més decidit i expeditiu que el que sol adoptar, habitualment.

La senyora Elvira era al llit, com sempre. Montserrat era al seu treball. Quan Enriquet, després de trucar dues o tres vegades, constatà que ningú no li

responia, empenyé la porta ajustada i penetrà a dins.

Davant de la malalta, l'aparegut prengué un aspecte temorenc, arraulit. En veure el foraster, la senyora Elvira quedà tan sorpresa, que després d'un moment llarg d'indecisió li digué (cosa que sol passar) la frase més irrisòria del seu automatisme col•loquial:

—Segui... Què se li ofereix?

En vista que no es decidia, a seure, la senyora li dedicà un somriure trist (el foraster li féu un cert efecte, perquè anava ben vestit) i insistí:

—Segui. Què se li ofereix? Digui...

Amb el barret a la mà, l'anca a penes apuntada a la cadira, Enriquet inicià llavors una llarga narració, un circumloqui que Elvira judicà estranyíssim. Començà parlant de la buidor sentimental, que sentia, de la inutilitat de la seva vida. Elvira pensava: «Vet aquí un altre que s'ha tornat boig, que hauran de tancar malgrat anar tan ben vestit. ¿Què es proposa aquest jove parlant-me d'aquesta manera? ¿Què significa tot això que em diu?», i la pobra dona, que feia tants de mesos que no havia posat els peus al carrer, tingué la sensació que en el món hi havia una mena de persones que eren d'una altra manera. De sobte, trobant-se el jove en plena i inextricable explicació, la senyora Elvira l'interrompé, amb la seva veu sorda i monòtona:

—Però, perdoni, jove... ¿Vostè qui és?

—Jo sóc Enric Soler, per servir-la...

—No seria pas l'Enriquet de la farmàcia?

—Sí senyora, el mateix.

—Vostè coneix la meva neboda, Montserrat.

—Sí senyora, sí, ja ho crec!

Enriquet pronuncià aquesta darrera frase més mort que viu, amb una veu esblaimada, la mà darrera el clatell, arronsat, com si temés el cop indefectible.

La senyora Elvira veié venir la catàstrofe. S'incorporà penosament sobre el coixí i digué severament.

—I bé, què m'ha de dir? Parli, parli francament.

Fou en aquest instant que Enriquet ho confessà tot, tot absolutament. Ho féu amb humilitat, i sobretot ho féu curt.

—Vostè també, Enriquet? —digué la senyora Elvira en sentir la terrible declaració, amb una cara aclaparada, devastada, fatigada, deixant caure tots dos braços sobre el cobrellit.

Enriquet considerà la gravetat del moment i tingué l'habilitat de no insistir sobre el passat. Abans que la pobra malalta accentués el seu atuïment, declarà sense embuts que la seva intenció era casar-se al més ràpidament possible amb Montserrateta. La pobra senyora, amb un aire de desvarieig, una veu a penes perceptible, amb els ulls tancats, digué:

—També s'hi vol casar, vostè, Enriquet?

—Sí senyora. Després de tot, un mal moment, tothom el pot tenir...

—Però, així, com s'ha d'arreglar tot això?... ¿Vol fer el favor de dir-m'ho? —

preguntà la malalta amb el mateix aire d'irrealitat i de fatiga.

—Com s'ha d'arreglar? És molt senzill... —Molt senzill, diu? Diu que és molt senzill? —És clar. S'ha d'arreglar casant-nos... i res més. —Casant-nos i res més... £ Vol dir que no s'ha tornat boig, vostè, Enriquet? —afegí, com si divagués, la senyora Elvira. —Senyora, li parlo amb tota bona fe.

—Bona fe... bona fe...! Què és això de la bona fe? Vostè també és un home de bona fe? Tothom es veu que va de bona fe...

—Senyora, calmi's! —digué Enriquet amb un aire tendre, fent un pas cap a la malalta—. Calmi's. Està molt fatigada. Reposi una mica.

La senyora Elvira alçà pesadament la mà i féu un gest com si allunyés de la seva vista una visió desagradable. Després quedà immòbil, amb un aire d'absència absoluta, rígidament horitzontal al llit.

Enriquet romangué una llarga estona dret al mig de l'habitació, amb un aire d'estupiditzat, mirant les coses i no veient res, sense saber què fer. Se sentí terriblement sol, desvalgut, deprimit... i en un moment determinat se sentí una mica ridícul. Sempre que se sentia sol i ridícul, se li excitava el sentiment de la tendresa —la titil•lació del cor. Tancà un moment els ulls, sentí una mica de fred a l'esquena... i veié Montserrateta. La visió de la noia en aquella casa tan pobra, sota els cairats deformes i bonyeguts, entre aquelles parets misèrrimes —amb el retrat d'aquell home que semblava patir—, li produí una satisfacció morbosa i intensa.

Amb això, se sentí que algú pujava l'escala —el soroll, als esglaons, de les sabates de taló alt de Montserrateta. En penetrar a l'habitació i adonar-se de la presència d'Enriquet, Montserrat dibuixà un petit somriure totalment convencional i digué en veu baixa:

—Hola!

—Hola! —contestà Enriquet.

Montserrat s'assegué a la cadira de davant de la finestra, posà la mà dreta sobre el seu genoll i dirigí els ulls sobre les ungles, sense dir res. Enriquet continuà dret, amb el barret a la mà, encorbat, al mig de l'habitació. Intentà llavors mentalment d'iniciar una conversació, de dir alguna cosa; però tot el que successivament se li ocorregué, considerà necessari de reprimir-ho. No fou pas per càlcul que considerà que havia de fer-ho. En realitat, estava inundat de tendresa i de cordialitat i no sabia per on començar ni com aconseguir una certa coherència.

Així passà una llarga estona entre el desig de dir alguna cosa i la impossibilitat de fer-ho.

Asseguda a la cadira, a contrallum de la finestra —a través de la qual es veien els teulats de color d'albercoc de les cases veïnes—, Montserrat tenia un aire incert, passiu, absent. No se li acudí pas, ni un moment, de parlar amb Enriquet. Tota la seva atenció semblava concentrada en les ungles de la seva mà dreta.

Arribà un moment en què, en la confusió mental inextricable que regnava en l'esperit d'Enriquet, el sentit del ridícul desplaçà, francament, la tendresa. Comprengué, tot d'una, que la situació era insostenible. Redreçà l'esquena i el cap. Fer el primer pas li costà una mica. Un moment abans havia tingut la sensació com si estigués clavat a terra. Els altres pasos li costaren menys. Es dirigí a la porta.

—Adéu! —digué en passar per davant de la finestra. —Adéu! —contestà Montserrateta, amb una veu de distracció indiferent.

XXXVII

Francisqueta m'esperava amb les celles en accent circumflex. Amb un aire compungit, però saturada de satisfacció, digué, quan vaig arribar a casa després de la visita: —Per ara, ja són tres...!

Vaig trobar la reticència intolerable. Francament grollera. No vaig contestar res. Però sens dubte considerà que aquest mutisme era una mostra d'assentiment, perquè afegí:

—Els uns poc i els altres massa. El món està mal fet... Jo em demano el que deu pensar de tota aquesta abundància la pobra senyoreta Remei, que diu vostè, ella que troba el món tan eixut i tan sec...

—Francisqueta, faci'm el favor, no segueixi! No són pas coses de broma, comprèn? Prou, li dic!

—Sí senyor, sí: no són pas coses de broma, és clar, aquestes! —digué tornant a la compunció hipòcrita del primer moment.

Però fou una pausa molt curta. Qui l'hauria poguda contenir? L'encalabrinament de la curiositat és com un cavallet enjogassat i indominable. Romp els estreps. Com a persona dominada per aquestes tendències, sovint s'ho feia tot ella mateixa. El que no sabia, ho inventava francament. Ho trobava naturalíssim. En aquest cas, però, la cuinera trepitjava un terreny molt sòlid. Aquesta solidesa provenia d'una font directíssima. La senyora Elvira deia, a tothom que la volia sentir, que Francisqueta era la persona més xafardera de Torrelles. Però no passava dia que no sentís la necessitat de parlar amb ella, que no la cridés. La cuinera aprofitava qualsevol pretext per a defugir la invitació de pujar al pis. L'interès de la malalta augmentava en la proporció corresponent. Francisqueta hi anava a la fi, amb un posat de mal humor, com si complís una obligació desagradable, dient a tothom que es feia trobadís:

—La senyora Elvira m'ha enviat a buscar. Es deu pensar que no tinc res a fer... Què deu voler de mi aquesta malaltissa?

Era un joc irrisori, absurd, ridícul.

Aquella tarda Francisqueta havia estat enviada a buscar. Hi havia anat de mala gana, però amb la vidriosa curiositat de sempre. La senyora Elvira, amb treballs, fatigadíssima, li explicà els darrers esdeveniments —els darrers esdeveniments que ara la cuinera pugnava per col•locar-me» a mi.

Quan Francisqueta es trobava dominada per aquest impuls, negligia notòriament les seves obligacions. Els aliments que manipulava no estaven mai al punt, gairebé sempre eren freds; els presentava a deshora i de qualsevol manera. Un dia li vaig fer una petita observació. S'enfadà ostensiblement. Es posà les dues mans a la cintura i adoptà un posat impertinent i agosarat.

—S'ha descuidat de posar sal a la verdura, Francisqueta! —li vaig dir— Tot és absolutament insípid. A més, és fred... Si l'haig de creure, vostè sempre es troba al peu del canó. S'hi troba de nits i de dies. Vol fer el favor de dir-me a quin canó fa referència? Aquesta verdura és immenjable, és feta, pensant en altres coses, amb el cap a tres quarts de quinze...

—Senyoret, vostè exagera...

—No em faci riure. Ho pot veure vostè mateixa...

—Vostè, senyoret, només pensa a menjar. És un llepafils.

—No digui ximpleries, faci el favor...

—Ja ho digué l'altre dia el senyor rector a la trona: vostè és un materialista.

La desviació em féu molta gràcia, però vaig contenir-me. Vaig preguntar-li:

—Què vol dir materialista, Francisqueta?

—No ho sé pas. Ara tothom parla d'això, ho he sentir dir. Què vol que sàpiga, pobra de mi?

En els dies següents, la cuinera millorava les vitualles i l'alimentació, però de seguida que tornava a trobar-se dominada per alguna cosa que fascinava la seva curiositat la cuina se'n ressentia. D'ençà que havia començat la qüestió de Montserrateta, la qualitat del seu treball havia entrat en una deplorable decadència.

Ara faré un resum del que Francisqueta em contà aquell vespre —un resum molt breu.

Al cap d'una llarga estona d'haver Enriquet sortit de l'habitació de la senyora Elvira, aquesta es despertà del marasme en què jeia. Descobrí Montserrat asseguda a la cadira de la finestra i l'envaí una passió de ràbia i de menyspreu. «Cregui que si hagués pogut valer-me —digué a la cuinera— l'hauria feta a miques.» Es trobava, però, tan deprimida i angoixada, tenia el cap tan feble, que a penes tingué esma d'enraonar. Si ho féu, fou perquè li semblà que el temps empenyia. La indiferència amb què la seva neboda semblava considerar la qüestió la mantenia en un estat de malestar i de pena. Era una indiferència vegetal, profunda, típicament jovenívola — de la persona que ha fet una atzagaiada inconscientment i, no veient manera humana de portar-hi remei, s'abandona al corrent.

—I bé, què hem de fer? Vols fer el favor de dir-ho? —preguntà, feble, però severa, la malalta.

—I què vol que digui, tia?

—No sortirà pas ningú més?

—No, tia.

—Enriquet també es vol casar. Tots tres es volen casar... ¿I tu què dius?

—Jo, res.

—Però tu et deus voler casar amb un o altre, suposo...

—Sí, tia.

—I amb qui et vols casar? Parla...

—No ho sé.

—Però, poca-solta, si tu no ho saps, qui ho ha de saber?

—Vostè mateixa...

—Què vol dir vostè mateixa? ¿És que jo haig de dir amb qui t'has de casar?

—Sí, tia.

—Aquesta sí que és bona! Desvarieges o què? ¿Què vols que digui jo? Què sé jo de tota aquesta vergonya en què ens trobem?

—Vostè mateixa...

—Però ets tu la qui t'has de casar, comprens?

—Sí, tia.

—D'aquests tres bestiots, quin t'agrada més, quin prefereixes?

—Què vol que li digui?

—Respon!

—No ho sé...

Malgrat que la conversació s'anava tornant, a cada moment, més automàtica, la senyora Elvira donava mostres d'un cansament creixent. Montserrateta responia mecànicament, sense desviar la mirada d'un punt fix: de les ungles de la mà o dels teulats que es veien més enllà de la finestra. Semblava que res no l'hauria poguda moure de la seva absència vegetal, passiva. La seva tendència a respondre d'una manera ràpida i freda, gairebé monosil•làbica, exasperava la senyora Elvira. Independentment de la curiositat i l'angúnia que li produïa la situació, creia que era mereixedora d'una explicació més detallada, més correcta. La displicència, almenys aparent, de la noia la molestava profundament.

Però potser la senyora Elvira era una mica injusta a judicar l'estat d'esperit de la seva neboda. Montserrat es mantenia freda i aparentment serena, però potser aquesta aparença no era més que un esforç per dissimular una gran confusió, una inextricable situació interna.

Es produí una llarga pausa, que la malalta trencà amb una veu feblíssima.

—Demà tot ha de quedar arreglat! No podem passar ni un dia més.

—Sí, tia.

—T'ho demano per última vegada. Digues el que hem de fer.

—Ja li ho he dit: vostè mateixa.

—És tot el que has de dir?

—Sí, tia.

—Et conformaràs amb tot el que jo faci? ¿No sortiràs després amb un ciri trencat?

—No, tia...

—Mira que això és molt greu, que m'has fet caure la cara de vergonya, que no pot durar ni un moment més...

—Ja ho sé.

—Estem entesos?

—Sí, tia.
—Ja bull la llet? —Vaig a veure-ho...

—Si ha bullit, porta-me-la de seguida.

Montserrat baixà l'escala i es dirigí a la cuina per tal de portar un bol de llet a la seva tia.

Arribada en aquest punt, Francisqueta s'animà sobtadament i em digué:

—Gairebé li podria assegurar el que farà la pobra senyora Elvira.

—Què li sembla que farà?

—Cridarà el senyor rector, perquè l'Elvira és una persona de creences, i li dirà que, tot el que ell faci, ho tindrà per ben fet. El senyor rector és molt bon home, i si ell no ho arregla...

—La solució em sembla bona...

—Bona, bona... És l'única, em sembla... Pobre senyor rector! No se n'haurà vistes mai de més fresques!

—I vostè creu que la Montserrat acceptarà tot el que li diguin?

—No caldria sinó! ¿Encara vol que faci més desori aquesta mosca morta? On s'és vist! Si no ho accepta, l'hauran de tancar, cregui'm!

—I els joves, els tres joves, què diran amb tot això? Ja se'ls ha tornats a mirar, Francisqueta? Què li han semblat? ¿Els ha trobat bonics?

—Valents animalassos! No crec que es pogués trobar enlloc una xusma com aquesta! Mare de Déu!

—Què vol que li digui! Després de tot, no s'han pas defugit de res; semblen molt valents...

—Per això li ho dic! On s'ha vist mai una punta de babaus com aquesta? Maria Santíssima! L'Enriquet diu que sent buidor... El bosquerol deu ésser un enyoradís de boscúria i de pineda... El Miquelet és un pobre d'esperit... On s'és vista una tropa com aquesta?

—Calmi's, Francisqueta!

—Calma, rai! La qui n'hauria d'haver tinguda una mica, de calma, és la senyoreta, no li sembla?

—No era pas això el que li deia...

—Ja ho sé, però no puc contenir-me, comprèn? Tot això passa de mida. Mai no s'havia vist una cosa semblant... Ara, ¿vol que li digui? Aquests homes, Enriquet, Miquelet, Ramon, el bosquerol, a mi em sembla que volen rebre... El que s'hi casi, sigui qui sigui, està destinat a rebre...

—Bah, bah!... no faci profecies. ¿Com està el sopar, Francisqueta?

La pregunta la sorprengué. Hauria estat completament arbitrari de suposar que la cuinera pensava en el sopar. Estava totalment obsessionada amb la qüestió. No pensava en res més. No vivia per res més. Vaig veure un avenir immediat més aviat incert. M'esperava un sopar afectat pels estropicis de Montserrateta. ¿Però és que hi havia alguna cosa a fer? Tot el que s'hagués intentat per restablir la situació hauria estat inútil. Examinada fredament, aquella dona resultava una mica tirànica i bastant incòmoda. Era un corcó evident.

Mentre esperava el sopar, vaig pensar un moment en tot aquell delirant imbroglio. L'interès que suscitava, a Torrelles, havia crescut, durant les últimes hores, considerablement. Dos, la gent els acceptava amb un petit somriure. Tres, era considerat excessiu. La solució que segons la cuinera tindria l'enrenou em semblà lògica. Ara, el que jo no veia clarament, en el cas que la Montserrat es mantingués en la indiferència dels darrers dies, era quin criteri adoptaria el senyor rector per a dir: «Ha d'esser aquest!». La qüestió presentava sens dubte molts aspectes obscurs i probablement no sabíem de la missa la meitat. Es poden seguir, és clar, molts criteris. Però per quin es decidiria el senyor rector? És una mica difícil de dir-ho. La qüestió és passablement tètrica, sinistra, però no deixa d'ésser curiosa, singularíssima.

XXXVIII

L'endemà al matí, Francisqueta arribà al pis cap a la una, molt empolainada i rodona, amb uns vestits d'un negre lluent que la mudaven fins a un extrem d'irrisorietat francament risible. Duia, a la mà, un petit portamonedes de Cuiro negre, passat de moda. A la cuina, malgrat l'hora avançadíssima, el més calent era a l'aigüera; però en veure-la, tan cofoia, tan important i tan antiga, em féu una gràcia molt viva.

Arribà bufant i es veia que havia tingut un matí molt ple. D'entrada, es dirigí al menjador, on prengué seient en una cadira. Amb totes dues mans, s'arreglà el monyo, que li queia una mica de cantó. Després s'allisà les faldilles i la jaqueta. Les imatges de la infància em tornaren a la memòria, precises.

el que jo temia era que el senyor rector no m'enviés a passeig. Fins a quarts de dotze no em pogué rebre. Em féu passar al seu despatx, i quan sentí que venia de part de la senyora Elvira es tornà de tots colors i les mans li començaren a tremolar, com si hi tingués argent viu. Li vaig explicar les coses de la millor manera que vaig saber, i em semblà que es calmava una mica quan li vaig dir que tothom estava molt ben disposat a arranjar les coses en la forma que a ell millor li semblés. Em pot ben creure: quan vaig acabar l'explicació estava més morta que viva. Sort que, de coses així, només en passen una vegada a la vida. «La noia es vol casar?», preguntà de seguida el senyor rector. «No caldria sinó!», que jo vaig dir-li. «I aquests homes, què volen fer?» «Tots tres s'hi volen casar. Així ho diuen a tothom que els vol sentir.» «Però això no pot ésser, Francisqueta! Això és una bogeria...» El senyor rector té molts anys, però quan digué aquestes paraules estava roig com una cirera, indignat, enfadadíssim. Jo mirava de fer bona cara, però tremolava com una fulla d'arbre. «Vet aquí el que porta fer favors als altres...!», pensava entre mi. «Sí senyor, això és una bogeria, però les coses són tal com li dic.» «I la noia, ¿amb qui es vol casar?», em preguntà de seguida. «La noia es casarà amb qui digui vostè, i això és tan cert com la llum que ens il•lumina, segons m'ha encarregat de dir-li la senyora Elvira.» Mossèn Frederic em mirà una estona, féu uns moviments amb el cap i, encara que no digué res, vaig comprendre que al seu entendre tot allò era una veritable follia. El senyor rector estigué una llarga estona sense dir res, i a la fi digué: «De tota manera, això s'ha d'arreglar ràpidament, sigui com sigui. Vostè, Francisqueta, com ho veu?, ¿què faria?...» Aquestes paraules, les digué amb molta suavitat, amb molt de melindro... «Vol creure que això és un cas com un cabàs? —i afegí—: Vostè què faria?» «Jo, senyor rector, diria: —Montserrat, casa't amb aquest...—, i llestos!» «Però aquest que diu vostè, ¿qui ha d'ésser? En Pau, en Pere o en Berenguera? Vostè coneix aquests joves. Jo els conec a penes de vista. De tots tres, ¿quin creu que seria el més indicat per a casar-se amb la senyoreta?» «La senyoreta es porta l'oli, mossèn Frederic», que jo vaig dir-li. «D'això, ja en parlarem un altre moment, si ens lleu... El que jo li demano és quin és, al seu entendre, de tots tres, el més indicat per a casar-se amb la neboda de la pobra senyora Elvira. Si ella fos aquí, la pregunta la hi faria a ella. Com que no hi és, la hi haig de fer a vostè.» «Vol que li ho digui, senyor rector? Tots tres van leri-leri, tots tres són tal làtal lera...» «Molt bé! Però li torno a preguntar: de tots tres, a la noia, quin li convindria més? «La noia es casarà amb qui vostè digui. És vostè qui ho ha de dir. No s'ho prengui pas malament, mossèn Frederic! No pensi pas que es tracta de carregar-li els neulers... No! Això, de cap de les maneres...!» «Bé! —digué el senyor rector, alçant-se de la cadira—. Digui a la senyora Elvira que tingui resignació, però que una pregunta d'aquesta naturalesa no es pot pas contestar de seguida. De tota manera, com que la qüestió no té espera, jo miraré de veure com estan les coses, i, si estan tal com vostè diu, demà passat, màxim l'altre, tindrà la meva resposta. I, quan la tingui, ja sap el que li toca: cap a l'església, brillo, brillo...» «Sí senyor, sí! Jo també sóc del seu parer: brillo, brillo..» «Així, doncs, ja sabran de mi...» Per a quan arribés aquest moment, jo tenia preparada aquella salsa de què m'havia parlat l'Elvira. A mi sempre m'ha agradat de quedar bé. El cert és que no vaig tenir temps de dir res més. El senyor rector em digué: «Bon dia! Passi-ho bé!», i tancà la porta del cancell. I això és tot el que ha passat a la rectoria. Ja li asseguro que ha estat un bon matí! Que no em vingui pas més amb romancets, aquesta ploramiques de l'Elvira! Si s'havia de fer cas de la gent, no acabaríem mai més... Quina xusma, valga'm Déu!

—I sobre el dinar, Francisqueta, quin és el seu criteri? Li agrairia que em parlés francament.

—Ja comprendrà que amb aquesta roba no puc pas entrar a la cuina. M'haig d'anar a desmudar, comprèn?

—Sí senyora, la comprenc i fins em sembla que anar-se a desmudar li dóna una mica d'ànsia. ¿Veritat que li dóna una mica d'ànsia?

—Sí, francament; a vostè, ja li ho puc dir. S'hi està tan bé, a dins d'aquest vestit! Feia més de tres anys que no me l'havia posat, perquè ja no tinc humor

per a res...

—De tota manera, ¿una certa idea sobre el dinar, la deu tenir, oi, Francisqueta? Pensi que aquest matí he fet sis o set quilòmetres a peu, per les masies...

—Vostè només pensa a menjar...! —respongué, indignada, alçant-se de la cadira—. Vostè és un materialista!

I mentre sortia del menjador, alçant els braços en actitud de demanar clemència al Cel, afegí:

—Ai dels pobres que hem d'anar a servir!

XXXIX

En arribar a la farmàcia vaig veure que Enriquet no era darrera el taulell, cosa que m'estranyà, perquè a l'apotecari, li agradava de fer matinada i trobava els matins intempestius. L'apotecari s'havia hagut d'encarregar de la feina i l'anava fent amb una cara de tres déus, sense afaitar, un ull mig cluc i la pell molt groguenca. Em digué que Enriquet havia estat cridat a la rectoria. Afegí que estava realment saturat de les distraccions, desviacions, pèrdues de temps i altres camàndules que sobre el sensori del seu practicant projectava la senyoreta del carrer Estret, i que la cosa no podia continuar ni un dia més. Quan l'exabrupte s'hagué acabat, inicià un retrat del seu practicant, referit sobretot a la seva més acusada característica —característica que definí de recalcitrant badoqueria. El retrat prometia molt, perquè l'apotecari era càustic i l'observació l'enllepolia, però hagué d'ésser interromput en els seus inicis per l'entrada d'Enriquet a la rebotiga. Mentre el practicant, moix i alacaigut, es treia l'americana per posar-se la bata del servei, l'apotecari l'interrogà amb la seva habitual contundència:

—Com ha anat això, Enriquet? —li digué.

—M'ha fet un sermó molt fort i molt ben dit.

—Encara ho ha estat poc! Miri que un home com vostè... en fi! I, després, què?

—Després, hem parlat llargament dels meus mitjans de viure...

—Ah!

—Sí senyor. Ho ha volgut saber tot: el que guanyava, el que gastava, el que podia necessitar, el que li calia per a viure, a una família, a Torrelles...

—Això és curiós i ho trobo molt ben pensat... I vostè què ha dit? Encara continua en els seus tretze?

—Sí senyor.

—S'hi vol casar, efectivament? No li fa por res? Aquests altres tipus que hi ha pel mig, no li diuen res?

—Bah!... Són uns exagerats. Això és un país d'exagerats i de bocamolls que només tenen el que es vanten de tenir. Ja ho sap vostè mateix... Com que no els puc matar, els haig de deixar dir.

—Sí, sí, com vulgui...

—En tot cas, la noia m'estima a mi...

—Ja és molt, Enriquet, ja és molt...!

—És el tot, no li sembla?

—Sí, sí, probablement.

Sentírem que s'obria la porta de la farmàcia i Enriquet es dirigí al taulell. Vaig acomiadar-me de l'apotecari. M'allargà la mà posant els ulls en blanc i alçant les celles en una actitud suplicant i grotesca.

En el camí de casa, en passar pel carrer Major, vaig veure Francisqueta que vagarejava d'una botiga a l'altra, parlant amb la gent. A Torrelles, per anar a la rectoria, hom passa, generalment, pel carrer Major. Francisqueta estava notòriament a l'aguait del moviment de la rectoria. Em descobrí i tractà d'amagar-se; però després es repensà, sospitant, probablement, que jo l'havia vista. Se m'acostà amb un aire deprimit, però amb aquella claror a la pell i aquella avidesa que tenen els tastaolletes. D'entrada, sense poder contenir-se, em digué:

—Ara n'ha sortit Ramon, el bosquerol... però no hi he pas pogut parlar.

—Quina llàstima, no troba?

—Semblava tot alegroi i orelladret... Ja pot comptar que ha rebut...

Francisqueta estava totalment obsessionada per l'afer i mentre parlava amb mi feia anar els fanals dels seus ulls d'una banda a l'altra, vigilant el moviment de la get que pogués anar a la rectoria. No hi havia res a fer. Era una fascinació. El més prudent era deixar que es divertís, que la saturació se li esbravés de mica en mica.

—Suposo, de tota manera, Francisqueta, que pensa en el dinar... —Encara és aviat, senyoret. Ara han tocat les onze. —Sí, però el temps passa volant.

—No me'n parli... Miri, ara ve el Miquelet. Deu anar a la rectoria.

Vaig deixar-la palplantada al mig del carrer amb els ulls fixos en una forma humana que es movia al fons, sobre la façana de la casa rectoral.

Vaig pujar un moment a casa i després, a peu, com sempre —car no disposo de la tartaneta que utilitzaven els manescals antics—, vaig anar a fer les visites. En tornar al pis, a la una, Francisqueta no havia encara aparegut. A la cuina, hi havia una olla d'aigua posada sobre un fogó extint. Les coses anaven entrant en un abandó i una decadència accentuats. Vaig asseure'm a la poltrona, disposat, morosament —una morositat alternada amb moments d'indignació—, a esperar.

Francisqueta arribà a quarts de dues, fresca com una rosa, exaltada. En descobrir-me, digué, cridant, com una criatura que us ensenya la joguina que els Reis li han portat:

—He parlat amb el Miquelet! Això s'acaba, senyoret, això s'acaba...

—Venturós el dia que serà acabat!

—Però, quan serà acabat, ¿què haurem de fer per passar l'estona? Vol fer el favor de dir-me ,-què haurem de fer a Torrelles per passar l'estona? Vostè és un infant. Encara no comprèn que l'única manera de viure és passar l'estona d'una manera distreta, d'una manera o altra. Els de ciutat, com vostè, senyoret, es pensen que viure consisteix a passar l'estona fent coses desagradables, anant d'un cap de dia a l'altre adelerats dient ximpleries que es pensen que són importants. Quin infantilisme! No hi entenen res. Són uns pretensiosos. Quan sigui més grandet ja m'ho explicarà...

—Li ho faré saber per carta...

—Per carta o per telegrama. De més alts en cauen. Aquella dona em desarmava.

—Sí, de més alts en cauen... —repetí Francisqueta, i afegí sense solució de continuïtat—: I ara li contaré el que hem parlat amb Miquelet sortint de la rectoria. Després li faré el dinar en una esgarrapada. El xicot s'ha presentat a la rectoria vestit de sarauista, perquè en aquest món tothom vol donar gat per llebre i impressionar, i n'ha sortit amb la cua entre cames. Mossèn Frederic, d'entrada, li féu un discurs que el deixà aclaparat. D'aquest sermó, el pobre Miquelet encara se'n ressentia i en semblava allomat. Però jo trobo que el senyor rector féu santament; perquè, ¿vol fer el favor de dir-me on irem a parar? Després li preguntà de què vivia, què guanyava, amb què podia comptar per a mantenir una família a Torrelles, en els temps actuals, que són tan agres... Totes aquestes preguntes, jo les trobo, francament, una mica estranyes, perquè equina relació pot tenir una cosa amb l'altra? Sigui com sigui, els capellans totes se les pensen i sempre en porten una de cap. «¿I del casament, no n'heu parlat?», que jo li he preguntat. «Sí senyora, sí.» «¿I tu què li has dit?» «Li he dit que havia donat paraula i que, encara que jo fos un pobre, la paraula, l'aguantava.» «¿Així, doncs, tu, Miquelet, et penses que davant de Montserrateta ets l'amo?» «Ja ho crec, que m'ho penso! —digué el mecànic amb els ulls en blanc i donant una pipada a la cigarreta— La noia està per mi i només per mi. Què s'ha pensat?» aquests altres animalassos no et diuen res, no et fan por?» «Por de què? Quina por vol que em facin? Són uns infeliços, uns desgraciats que només parlen. Tot llàvia, comprèn?, tot llàvia... La Montserrat està per mi, m'estima, i això em consta! A mi la xicota m'agrada. Què hi farem, si m'agrada?» «En vista de tot això... molt bé, Miquelet, molt bé... Ja saps que, a mi, no se m'hi ha perdut res; però vols dir que no t'hi hauries de pensar? A equivocar-te, sempre hi seràs a temps.» «No senyora! Jo sé perfectament el que em faig, i si vol saber més vagi a saber a Salamanca.» D'aquesta manera s'acabà la conversació amb Miquelet, pobre, que ja el planyo! I ara ja veu com estan les coses.

—Ara hauríem de mirar de saber com està el dinar.

—Què deu tenir, senyoret, aquesta noia? Què deu tenir? És inexplicable.

—D'aquestes coses, no li sembla?, val més parlar-ne havent dinat. En dejú són, com vostè deia ara mateix inexplicables...

—Quina ceguesa, Déu meu, quina ceguesa! —digué la cuinera alçant els braços enlaire—. I per tan poca cosa, ben mirat...

—Li torno a dir, Francisqueta, que abans de dinar ni vostè ni jo no hi entendrem res. Ja en parlarem havent menjat el formatge.

Encara costà una mica d'arrencar-la de la cadira, però a la fi es dirigí a la cuina, amb un aire molt desinflat i perplex.

XL

La decisió del senyor rector no es féu pas esperar. Mossèn Frederic digué que la Montserrateta es casaria amb Ramon Farnés, el bosquetà. Tant Montserrat com la senyora Elvira acceptaren la sentència amb una perfecta correcció, sense formular l'observació més lleu. La gent de Torrelles trobà que era una mica difícil de comprendre-la, però ningú no s'entretingué a tractar de saber per quines raons el senyor rector s'havia decantat per Ramon, amb preferència als altres. La gent benestant havia cregut que el qui pagaria els plats trencats seria el mecànic, en virtut probablement de la diferència de classes. En canvi, els pobres havien suposat que, els plats, els pagaria el practicant de farmàcia, perquè era, de tots tres, el que anava més ben vestit i el més arreglat. Hom havia cregut que el bosquerol jugaria en l'afer el paper que solen jugar els bosquerols en la vida: o sia un paper sense importància.

La curiositat cedí. La xafarderia s'envolà. L'ordre fou restablert a les cases. Al pis, els repassos tornaren a arribar a l'hora i presentaren la simple discreció d'abans.

De tota manera, Francisqueta quedà encara molt entaforada en les consideracions que el senyor rector havia pogut tenir en compte per decidir-se en els termes que acabem d'exposar. En el fons ella també hauria apostat a favor —o sia en contra— de l'Enriquet, perquè el considerava el més predestinat.

—Jo no dic res —deia—, perquè per mi tot el que faci el senyor rector estarà sempre per ben fet i per ben posat. Ja ho deia el senyor Roig, l'advocat, quan jo servia a casa seva: «Els capellans, filla, sempre en porten una de cap». Em guardaré prou, doncs, de trobar, en el que ha fet, pèls o senyals. Ara, jo voldria explicar-me en quina situació han quedat els altres dos bergantassos. D'un cantó...

—No s'amoïni, Francisqueta, deixi-ho estar...! Ho doni per acabat.

—D'un cantó, em sembla que han quedat bé, sobretot pensant en el demà; però, per l'altre, em fa l'efecte que han quedat ben desairats...

—Són desaires que ni amb diners no es podrien comprar.

—Tot el que vostè vulgui, però un desaira sempre serà un desaira. S'hi volien casar; alguna raó devien tenir per a voler-s'hi casar...

—Vagi a saber! Potser no en tenien cap. Potser només somniaven. Aquestes coses són impossibles de raonar.

—De tota manera, el senyor rector no s'ha pas decidit a la babalà... Alguna cosa deu haver rumiat. Aquest capellanot se n'ha sortit molt millor que jo no em pensava. Mai no m'ho hauria pensat. Quan a la rectoria li vaig dir que no li havien carregat els neulers és que estava segura que els portava a sobre perfectament ben lligats...

—Francisqueta, és hora de callar. Les seves paraules són vanes. No s'encaparri. D'aquí a uns quants dies sabrà perfectament per quines raons el senyor rector ha decidit que la Montserrat es casi amb el bosquerol. Per a vostè, aquestes investigacions no tenen secret. Vostè és un as.

Els elogis, encara que fossin massa subratllats, la satisfeien notòriament, però la desbarataven. Li feien perdre el fil de la vanitat. Estava tan acostumada als jocs de la humilitat, a fer les coses més agosarades, a dir les paraules més directes en nom de la modèstia i de l'aparent necessitat d'ésser perdonada, que de seguida que el joc se li descobria quedava descomposta.

—Vostè rai... —deia per sortir del pas—. A vostè, totes li ponen! Miri que dir-me que jo sóc un as! Quina barra!

La curiositat, en tot cas, quedava col•lapsada.

He dit fa un moment que la població de Torrelles acceptà la decisió sense comprendre-la, però sense displicència, de bon grat. En aquest sentit es parlà de l'afer almenys dos dies. Es formularen tota mena de conjectures. Tothom hi digué la seva. El fet que per una mena de miracle els protagonistes, tots els protagonistes del drama, s'haguessin mantingut en un terreny d'absoluta discreció, excità encara la curiositat general. És molt possible, per no dir segur, que totes les persones que hi tingueren un paper foren invitades, d'una manera més o menys sorneguera, a rebel•lar-se contra la sentència. Però això no fou pas assolit. La decisió fou acceptada, i positivament acceptada. Però això augmentà la curiositat al voltant d'una decisió que els fets demostraren ésser perfectament ben trobada.

Al cap de pocs dies vaig anar al «Recreatiu», i, en acostar-me a la taula de les personalitats de la població reunides per jugar al canari, vaig constatar en els assistents una singular serietat. El senyor Cotoliu tenia la paraula! Parlava del que ell en deia l'accident del carrer Estret. En parlava d'una manera deseixida i equànime. Les opinions, les observacions del senyor Cotoliu, eren

considerades de pes, importants. Tothom l'escoltava.

—Al meu entendre —deia—, la decisió del senyor rector és admirable. Mossèn Frederic, que és un sant baró de molta experiència i molta saviesa, ha examinat la qüestió des de l'angle més just: ha partit del fet que l'accident era una gran desgràcia. Ha resolt la qüestió amb independència de tota consideració sentimental. Si s'hagués deixat influir per aquesta classe de consideracions, el desordre hauria augmentat, i, de desordre, ja n'hi ha hagut prou i massa. Ha inspirat la seva decisió en un principi just i eficaç: ha cregut que la desgràcia només podia ésser pal•liada eliminant de la solució de l'accident la possibilitat que la misèria n'augmentés la gravetat. Dels tres pretendents, no n'hi ha cap de ric, certament, però entre ells es pot establir una jerarquia de posició social present, immediata. La del mecànic és molt precària. El practicant de farmàcia serà potser un home de possibilitats el dia de demà; avui, com avui, hauria tingut veritables treballs per a mantenir una família. De tots tres, Ramon Farnés, el bosquerol, és el que es guanya millor la vida, el que ara com ara és el més benestant. Col•locant la solució del problema sobre les seves espatlles, que són les més sòlides i de més aguant, crec que el senyor rector ha donat proves d'una visió i d'un bon sentit admirables. Això és una solució autèntica, perquè elimina els perills que hauria pogut tenir, en el futur, qualsevol altra decisió. Crec que la qüestió es pot donar per definitivament acabada, per feliçment resolta. Aclarida i superada.

—L'explicació que ens acaba de donar, senyor Cotoliu —preguntà l'advocat Pairet —, ¿és simplement que prové de fets comprovables o és una simple hipòtesi basada en opinions generals?

—Vostè dirà... Jo no puc emetre més que opinions personals, com comprendrà. Ara bé: la versemblança de la meva explicació és, segurament, indubtable.

—En definitiva, vostè creu, doncs, que la situació ha estat resolta a base del pretendent més relativament ric, del més benestant.

—Així ho crec, en efecte, i afegeixo que la solució trobada és, de totes les possibles, la més enraonada, la més plausible, socialment parlant.

—¿En vol deduir que la riquesa, en aquest cas una riquesa infinitament relativa, és una solució infal•lible en tots els casos?

—Déu me'n guard! És una solució que de vegades serà bona i altres fallarà. Afegiré que, en canvi, la solució contrària hauria estat (si no és que s'hagués produït un miracle) indefectiblement un autèntic desastre.

Gairebé tots els assistents assentiren a les paraules del senyor Cotoliu d'una manera franca, indubtable. Per altra part, les preguntes de l'advocat Pairet no foren pas formulades amb el desig de portar la contrària, sinó simplement amb un sentit d'informació, de natural curiositat. La presència a la tertúlia, aquella tarda, de mossèn Gratacòs i el posat d'absoluta passivitat que adoptà durant el diàleg augmentaren la presumpció de versemblança de l'explicació del senyor Cotoliu.

Després, una bona part d'aquells senyors es posaren a jugar al canari, com feien cada tarda.

Per descarregar Francisqueta de les preocupacions originades per «quina intenció havia tingut el senyor rector en designar el bosquetà», preocupacions que en la cuinera anaven d'augment i començaven a constituir un perill per a la bona marxa rutinària de la meva modestíssima casa, vaig considerar necessari explicar-li el que havia dit el senyor Cotoliu. Francisqueta m'escoltà amb els braços plegats i amb una atenció admirable. En acabar l'explicació, Francisqueta digué que, al seu entendre, el senyor rector havia obrat santament i amb un seny que no seria mai prou elogiat. Per demostrar sens dubte fins a quin punt ponderava aquest seny, tancà una mica l'ull esquerre i es passà la llengua pels llavis.

Així, després de tants dies d'agitació, entràrem en la calma.

XLI

Amb això hem arribat altra vegada al bon temps. Avui, dia 11 de maig és Sant Ponç. Aquesta última setmana ha fet un temps excel•lent: ha plogut mansament, pausadament. Els camps són verds. Les tiges dels sembrats són sucoses i plenes. Els marges són plens de roelles. Amb l'aigua caiguda, els arbres —que van florint— viuen bé. «Mon cor estima un arbre...», diu el poeta. Jo també estimo els arbres. Els estimo entranyablement. Les herbes, en els camps, són verdes. Els animals mengen a pleret. La meva feina, a les masies, ha disminuït notòriament. És el que ha d'ésser. La frescor de les herbes dòria als animals un admirable compliment. Les vaques, a l'hivern tan tristes, immobilitzades en l'estabulació, ara posen carns, i la llet que donen és excel•lent.

Per Sant Ponç floreixen les roses roges que porten el nom del patró del dia d'avui. En els petits jardins familiars de Torrelles hi ha molts rosers de Sant Ponç. Són d'una carnositat densa, d'un teixit mòrbid i suavíssim. Però les roses, tan belles a la vista, d'una prodigiosa fascinació, no tenen el perfum de la seva bellesa. Són potser massa belles de forma perquè puguin tenir alguna altra qualitat. La flor de les acàcies fa una olor més deliciosa, més embriagant. Després de ploure, aquest perfum emplena l'aire d'un baf de feminitat pertorbadora. Sóc un enamorat de les gotellades primaverals. Sensibilitzen, estilitzen tots els perfums de les flors de la terra. Les herbes més humils, amb la pluja, fan una olor exquisida. Jo no sabia, per altra part, que els rossinyols portessin el seu cant al màxim frenesí els dies de pluja. Canten, quan plou, en passades d'una qualitat oliosa, vellutada, fruitada, i amb una força gairebé frenètica. No ha pas de ploure massa —ben entès. L'ideal del rossinyol és que vagi fent el xim-xim. Jo, tot això, no ho sabia, i ho he après a Torrelles. Però, malgrat tot, quantes coses no he après a Torrelles!

I dels llegums dels temps en aquest país, ¿què no se'n podria dir? Les faves, els pèsols —ah, els pèsols!—, les petites escarxofes, les patates primerenques, els alls i les cebes tendres, quina delícia valga'm Déu! Quina terrenal delícia! Aquestes qualitats arriben ara a taula a la perfecció absoluta, a la finor decisiva. Francisqueta, a la cuina, té moments de gran lluïment. Fa uns petits guisats excel•lents —un petits guisats de costelles de xai de llet amb patates, pèsols, escarxofes i faves. No es pot demanar més. Les verdures i els llegums del temps arriben a la màxima qualitat quan es poden menjar en el seu propi terme. La clau de la seva qualitat és el respecte del seu localisme. Són coses que no volen ésser transportades, ni viatjades, ni desplaçades lluny dels llocs on han vist el sol i on s'han fet. És el mateix fenomen del peix. Els viatges formen els homes —se sol dir. Els viatges deformen, entristeixen i malmeten les verdures, els llegums i el peix. I aquesta és una altra veritat absoluta apresa, per mi, a Torrelles.

Tot això, naturalment, està molt bé, però de vegades giro la vista enrere i penso en l'any que acaba de transcórrer tan ràpidament. És el primer de la meva vida que he passat íntegrament en un poble. I em demano: i convé quedar-se, arrelar-se definitivament aquí o en un o altre lloc semblant a Torrelles? Una solució d'aquest ordre, pot ésser tinguda com una solució de la vida? ¿No convindria desplaçar-se un temps a l'estranger, dedicar una temporada —si fos possible una llarga temporada— a la part especulativa i d'investigació de la carrera? La meva professió —la veterinària— té en el nostre país una consideració social molt petita. Ésser veterinari és, exactament, ésser no res. És molt possible que un dia o altre, més endavant, jo comparteixi aquesta idea —que tants i tants companys meus, fatigats, desmoralitzats, comparteixen. Però per ara no me'n faig pas solidari. El meu ideal seria, per contra, entrar seriosament en la meva professió. M'agradaria de fer uns cursos a l'Institut Pasteur de París. Si demà pogués marxar, no dubtaria ni un moment. Prendre aquesta determinació, em serà algun dia possible. Per ara i tant, en tot cas, aquest és el meu únic problema. La vida del poble em fa una mica de por. Hi sento el perill del naufragi a cada moment —del naufragi de sentir-me un home

satisfet, saturat, catalogat definitivament. Davant de la comoditat que ofereix aquesta vida he de fer un esforç per no deixar-me envair. Aquest esforç, l'haig d'augmentar ara que hi sóc a temps. Més endavant, no tindria pas prou força per a oferir una qualsevol resistència.

Hem arribat, doncs, al bon temps i el carrer Estret ha entrat en la primavera

S'han produït algunes novetats en les persones que, tan lleugerament evocades, apareixen en aquest llibre. En realitat no s'ha produït pas res espectacular, res que la literatura grandiloqüent i noble considerés necessari —ni tan sols possible— de recollir. A la gent grisa, opaca, corrent, que pobla la superfície de la terra, no li esdevé mai res de particular, res de nou, res d'important. La vida comença, la vida continua, la vida s'acaba en circumstàncies més o menys semblants, disposant de més o menys diners, amb més o menys sensibilitat, amb més o menys lucidesa. En realitat no passa res més. Les novel•les...? On són les novel•les? Les novel•les no es troben més que en la imaginació dels novel•listes, els seus personatges són pures il•lusions del seu esperit, que els lectors confonen, per esperit de modèstia, amb ells mateixos. Un món actiu, actuant —de quina manera!—, però que no pot expressar-se, es troba explicat en les novel•les. Però l'acció de les novel•les és el secret dels qui les llegeixen.

Al cap d'un any de convivència, els sentiments de Francisqueta es mantenen inalterats. Em tracta d'una manera maternal, alternant els moments d'efusió amb els de displicència. En la vida, probablement, no es pot demanar més. Els sentiments són una cosa ondulada, que fa pujades i baixades més o menys suaus, més o menys brusques. Francisqueta m'ha donat innombrables proves d'autèntic afecte, gairebé diria de tendresa. Ha tingut un òrgan admirable per a demostrar el que sent per mi: la cuina. De vegades ha fet una cuina d'una autèntica delicadesa. Jo he tractat de correspondre-li sempre amb tota la correcció de què he estat capaç. Però estic segur que més d'una vegada s'ha preguntat in mente: «Aquest estaquirot de veterinari que jo serveixo, ¿qui dimoni deu ésser? Per quina raó es troba tan sovint en la meva presència?» De la mateixa manera que jo em pregunto de vegades: «Aquesta dona que fresseja per la cuina, que va i ve davant meu, qui és?, ¿d'on ha sortit? Per quina raó es troba en la visibilitat de la meva vida?» Francisqueta i jo podríem viure vint-i-cinc anys seguits sota el mateix sostre, en la mateixa casa, en la mateixa situació que ara tenim, i no crec que la nostra relació canviés ni quedés afectada per cap fet insòlit ni per cap novetat apreciable. Quan una relació humana arriba a equilibrar l'afecte i la ironia, la cordialitat i la reticència, assoleix un punt de maduresa que la fan importantíssima. És com una relació matrimonial que hagués conservat totes les qualitats i hagués perdut els seus defectes.

Amb l'aparició de la primavera les coses fan moviment. Aquest moviment ha arribat, com és natural, a Torrelles i d'una manera concreta al carrer Estret. Coincidint amb la seva aparició es produí la pèrdua definitiva d'un dels personatges que figuren en aquest llibre. L'advocat i propietari Roig, home riquíssim, tingut per avariciós, morí al començament de la primavera. El seu traspàs passà desapercebut com a tal traspàs; la seva fortuna constituí un pretext de conversació durant molts dies. Francisqueta tingué un real sentiment. Potser fou l'única persona de la població que sentí la pèrdua del senyor Roig d'una manera positiva.

igual: monòton complidor, automàtic, flotant en un tedi dens. Roseta, la geperudeta, tricoteja com sempre: l'aparició del bon temps ha accentuat el seu aire malaltís. Joan-quina-hora-és s'ha envellit una mica; Baldiri camina cap a la plenitud de la seva raça amb el pas ben ferm. L'esparter senyor Pujol manté la seva absurda promesa; Murillo corre adelerat pels cafès i pels carrers. L'amo és un doctrinari, el gos, un empíric. El món és fet així. La propietària de la crepuscular taverna espera l'aparició del mal temps i les hecatombes d'ocellets. El marit de la pobra Teresa continua mut a la casa i loquaç al carrer. Teresa, en canvi, sembla estar dominada per una uniforme tristesa. La senyora Massaguer ha enviat a cercar més camises de la Boqueria, però l'amor li passa molt alt, a la pobreta! El perruquer es ressent encara de l'aventura del queixal. Ha quedat tan atabalat pel ridícul, que això el rosega. Els seus amics afirmen que si no es produeix un miracle té mala peça al teler. El Bar Montseny està a punt d'ésser girat com una mitja. La terrassa ens espera. El propietari ha donat una capa de verd a la regadora petita. Les tertúlies es mantenen iguals; els comerciants, radicalment pessimistes; els del canari, sempre tan ferms, i Ramonet, picant l'ullet. Donya Pura ha tingut, malgrat els seus anys, una revifalla vital; es troba de primera, gràcies a Déu. Les parentes no hi comprenen res: l'espera les esllangueix. Montserrateta i el seu marit han anat a viure a la boscúria i senten el rossinyol cada vespre... La senyora Elvira fa de malalta crònica i es troba en el mateix estat estacionari de sempre. En fi: la vida —hem de dir la vida— continua al carrer Estret.